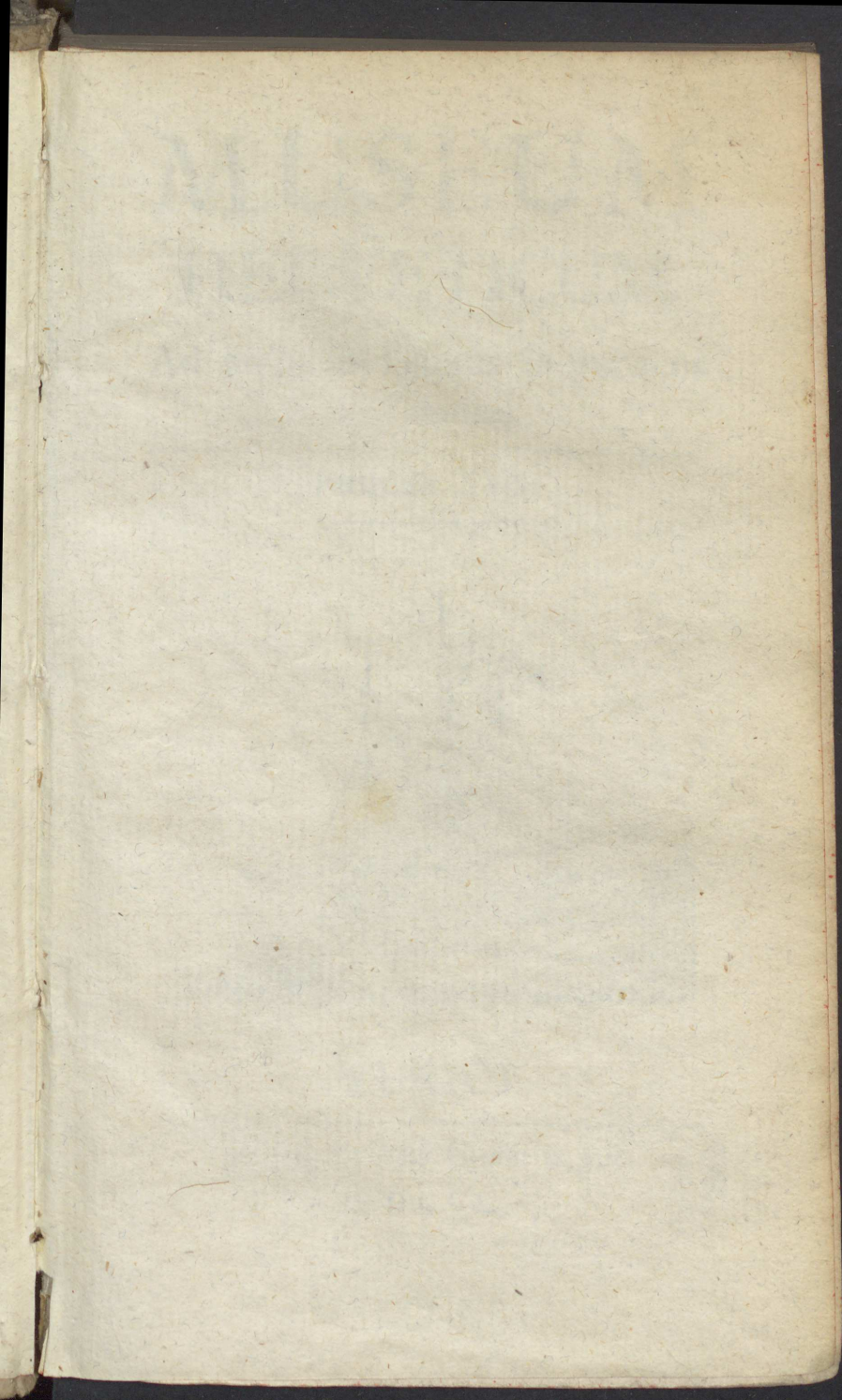
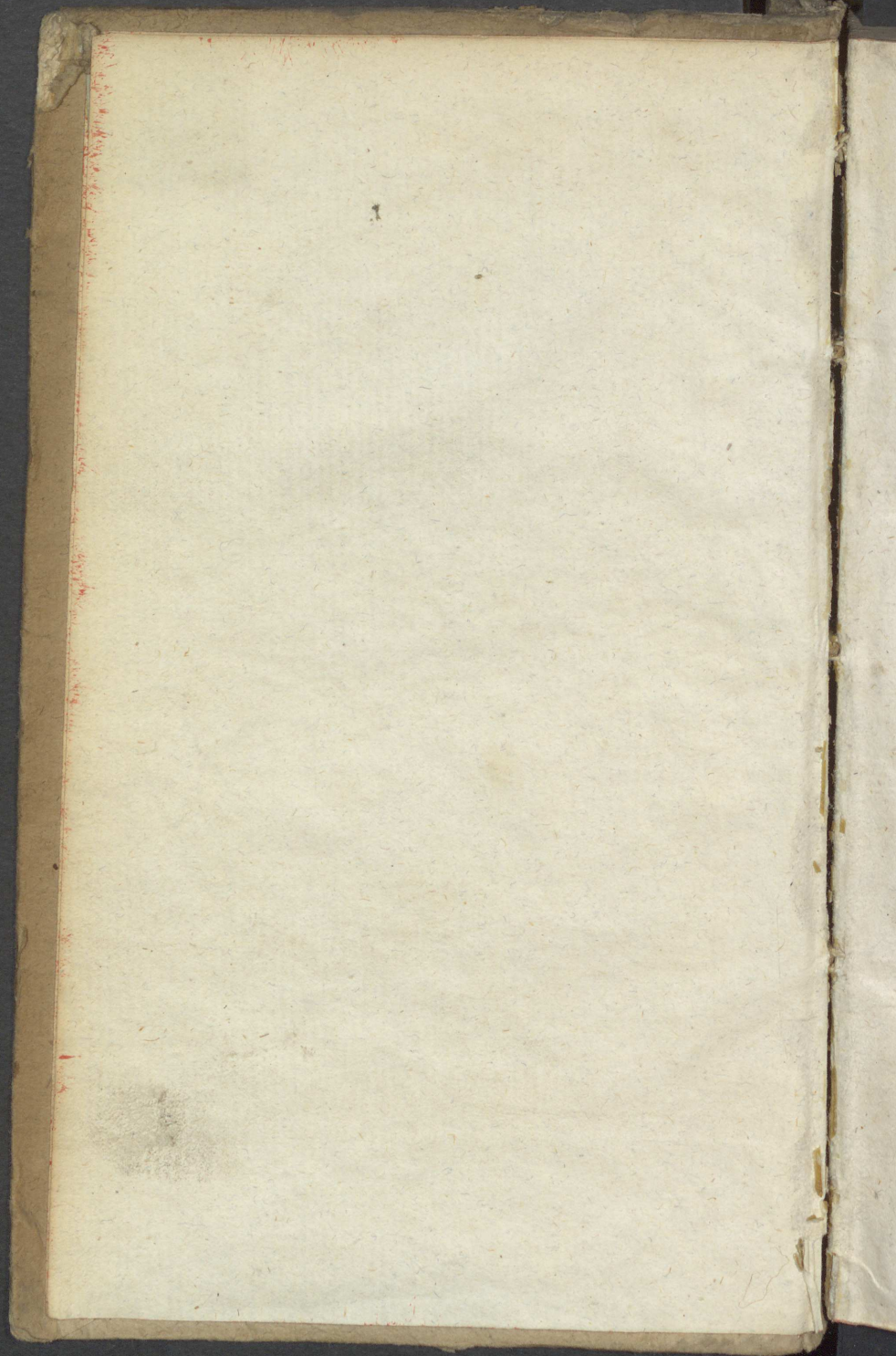

Kult. foly. 0.

~~1/3.~~

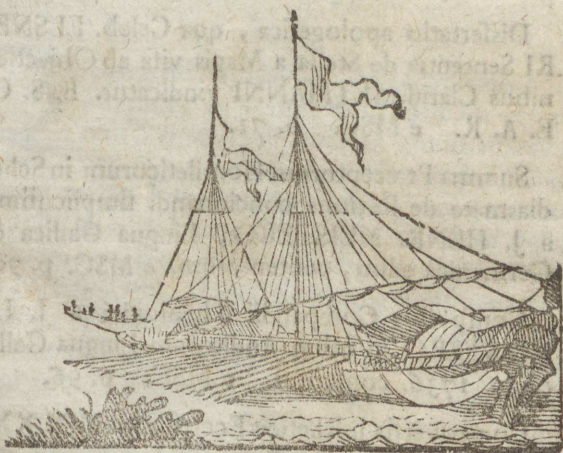

MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos

Ufus apertum.

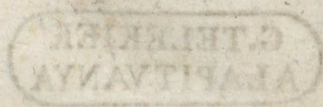
Particula XVII.

TURICI

Litteris Conradi Orellii et Soc.

M D C C L.

ARGUMENTA

quæ hac Sect. XVII. explicantur.

1. Viri Cl. J. JACOBI ZIMMERMANNI Disser-
tatio de Theologia EURIPIDIS. e MSC. p. 1.
2. Sam. BATTIERII, *Ling. Græc. in Acad. Basi-
leenf. Prof. P.* Observationes in EURIPIDIS He-
cubam. e MSC. p. 30.
3. J. GEORG. ALTMANNI de Lingua Opica,
Italorum antiquissima, eorumque Origine, Ex-
ercitatio philologico critica. p. 51.
4. Disseratio apologetica, qua Celeb. ELSNE-
RI Sententia de Stella a Magis visa ab Objectio-
nibus Clariff. ALTMANNI vindicatur. B. S. C.
E. A. R. e MSC. p. 71.
5. Summa Præceptorum Homileticorum in Sche-
diasmate de Ratione concionandi simplicissima
a J. HENR. MEISTERO, Lingua Gallica &
Germanica edito, contentorum. e MSC. p. 90.
6. Conspectus Compendii Theologici a J. H.
MEISTERO in usum Auditorum Lingua Galli-
ca an. 1736. conscripti. e MSC. p. 96.
7. Controversia in Rheticis Ecclesiis An. MDLXX.
orta de Hæreticorum Pœna e Documentis au-
thenticis exposita. Continuatio I. e MSC. p. 106.
8. Nova Litteraria. p. 168.

M.ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA

G.TELEKIEK'
ALAPÍTVÁNYA

J. JAC. ZIMMERMANNI

DISSERTATIO

De

(*) THEOLOGIA EURIPIDIS.

§. I.

QUamvis plerique *Poëtae*, veteres imprimis, non id agant, ut veritatem in apricum proferant, virtutisque studium commendent; negari tamen simul etiam nequit, inter veteres pariter & recentiores reperiri, qui communi vitio se abripi haud sunt passi; sed utile dulci miscuerunt. Inter veteres exemplo nobis esse potest EURIPIDES, Poëta Tragicus, *Anaxagoræ* discipulus, & *Socratis*, Viri maximi, familiaris: innumeræ in Tragædiis ejus extant sententiæ graves, & ad virtutis amorem, studiumque mirum quantum facientes, certe, si quis eas ad regulas ordinis, seu compendii, redigere vellet, haberemus

Tom. V. A non

(*) Quæ nos moverit ratio, ut hanc Dissertationem apologeticam in fronte hujus Particulæ ponendam esse, non abs re fore censeamus, eam vel me tacente cognoscat, qui proxime subjectas esse Clariss. quondam S. BAT-
TIERII in EURIPIDEM Observationes animadvertet.

non contemnendum *Ethicæ Philosophicæ Systema*. Unde eo magis mirandum, homines fuisse, qui excellentissimo Poëtæ dicam *Atheismi* impeerint: nimirum glocitante uno, glocitat sæpe & alter, licet postremus nesciat aliquando, cur prior vocem emiserit; quod hodiernum fieri solet, olim factum esse mirum non est. At ostendendum est, injuriam factam præstantissimo Viro, pravissimi erroris postulato; quod antequam facimus, monendum ex quo fonte manaverint accusationes adversariorum. Sciendum igitur Accusatores vel omnia, quæ huic vel illi personæ secundum leges & το πρεπον *Dramatis* conveniunt, *Euripidi* adscripsisse, vel ex incertis tragædiis, & laceris fragmentis, quæ cui tribuenda sint, non constat, argumentatos esse.

Audiamus igitur accusatores Poëtæ. *ARISTOPHANES* in *Ranis* Act. IV. Sc. I. inducit *Euripidem*, & *Æschylum* Poëtas mutuis convitiis, quasi de palma certantes; inter alia, *Æschylus* ita compellat *Euripidem* *Σὺ δ' ὦ θεῖσιν ἐχθρὸς*, at nemo qui hanc Comœdiam legit dubitare poterit, quin impurissimus Histrio Poëtas illos duos, quorum odio flagavit, populo voluerit deridendos propinare: non igitur sales ipsius & cachinnos moramur, sed ad alios nos convertimus: *SEXTUS EMP.* *Lib. IX. pag. 562. Edit. Fabr.* in medium profert versiculos quosdam impios, quos *Critias*; *Plutarchus* autem de placit. *Philosoph. Lib. I. Cap. 7.* *Euripidi* adtribuit, verba *Plutarchi* ita sonant ex versione *Xylandri*: *Philosophorum quidam, ut Diagoras Melius & Theodorus Cyrenæus & Evemerus Tegeata, omnino negaverunt esse*

esse Deos, & Eoemerum etiam Callimachus Cyrenaeus
innuit in Jambis scribens:

Venite frequentes ante muros in fanum,
Ubi qui vetustum ex aere tonantem formavit
Senex loquax cum libris impiis friget.

hos dicit, quos composuit non esse Deos docens: & Eu-
ripides Tragicus Poëta aperte quidem profiteri hanc sen-
tentiam non est ausus, metuens Areopagiticum iudicium:
indicavit tamen hac ratione. Sisyphum introduxit, qui
eam proferret, ipseque ei patrociniatus est:

Incondita olim fuit vita mortalium
Et belluina viribusque serviens

legibus deinde positis ait injustitiam fuisse repressam, sed
cum hæ aperta possent flagitia prohibere, multi autem oc-
culte scelera perpetrarent, tum quendam callidum Virum
prodiisse, qui docuerit veritati tenebras mendacio ofun-
dendus, hominibusque persuadendum esse;

Quod sit perenni vita aliquis vicens Deus,
Qui cernat ista & audiat atque intelligat.

ita Plutarchus. Meminit hujus objectionis Euripide
factæ doctissimus Interpres, Josua BARNESIUS
pag. 492. atque monet Veteres jam de Auctore
horum versuum dubitasse. (*) At si vel maxime

A 2

con-

(*) De hisce insuper versibus videndus est BAYLE
voce Critias & Cl. MOSHEMIUS ad Cudworth. Tom. 2.
pag. 797. uterque existimat Critiam non esse Auctorem
horum versuum, sed Euripidem, rationes autem quas ad-
duxerunt omni exceptione majores non sunt. Interim si
vel maxime Euripidi tribuantur, Atheismi tamen ideo po-
stulari non posse Poëtam vidit Baylius pag. 229. dicens:

concederemus Plutarcho, Euripidem horum ver-
suum auctorem esse, num inde jam sine ulteriore
examine statuendum, ex animi sui sententia locu-
tum Euripidem? quis nescit το πρεπον in ejusmodi
locis esse observandum, nec omnes omnia decere?
decurrit Sisyphum, famosum Prædonem ita loqui, uti
eum loquentem induxit Poëta, hinc etiam vetus
Comicus Xenon, quem citat Barnesius de Uropiis,
e quorum numero erat Sisyphus, ait: Κακον τελος
γενοισο τοις Ὀρωπιοις. Πᾶνες τελωναι, πᾶνες εἰσιν
Ἀρπαγες, hinc Vir Doctissimus Alb. FABRICIUS
in notis ad Sextum recte ait: Iniquum est velle Poë-
tam pro Atheo atque impio habere, propter pauca quæ-
dam sub Impiorum persona in theatro propofita Sisyphi
alicujus aut Bellerophontis, & non velle eum excusare
vel defendere propter innumera ubique dicta pie & præ-
clarissime: ut autem verum fatear, vix mihi per-
suadeo, Plutarchum adeo iniquum fuisse Euripidis
Censorem, sunt enim, quod alibi etiam me mo-
nuisse recorder, in hoc libello Plutarchi quædam,
quæ alienam produnt manum, nisi forsan dicas
Poëtarum & Comicorum odio impulsam fuisse
Plutarchum. pag. enim 546. de gloria Atheniens. ju-
dicat, Euripidem, Æschylum, Sophoclem eximios Poëtas
parum

Il auroit dû [de Petit loquitur] alleguer que c'est assés
la coutume d'Euripide, d'emmener des personages sur la
Scene qui debitent des Impietés. Son Bellerophon irré-
siste le plus bardiment du monde contre la divine Pro-
vidence, & conclut a la nier, vû les desordres qui se
voient dans l'Univers & l'oppression continuelle de l'innocence.
Doctissimus vero Moshemius lib. cit. pag. 1175.
sq. Poëtam ab Impietatis crimine liberum esse existimat.

parum contulisse ad gloriam Atheniensium augendam; *Themistoclem* vero *Alcibiadem* &c. in majus extulisse eorum splendorem multumque rei publicæ addidisse. Certum quidem est Poëtas non multum conferre ad Rei publicæ salutem promovendam, & propulsandos hostes: at idem hoc sensu cæteris fere omnibus Doctoribus in Scholis publicis dici potest, quicquid sit, nemo non videt, argumentum illud quod ex fragmento *Tragœdiæ* citatæ petitur, prorsus nihil facere ad impietatem Poëtæ impingendam. Alius locus extat apud *LUCIANUM* in *Jove Tragædo* Tom. 2. p. 151. Edit. *Grævii* in quo ita *Timocles* contra *Damium Epicureum*: Num neque *Euripides* tibi videtur sani quicquam dicere, quum introductis in scenam Diis, indicat bonos Heroas ab ipsis servari, malos vero propter impietatem, qualis tua est, puniri? *DAM.* At o Generosissime Philosophorum, *Timocles*, si tibi hæc persuaferunt *Tragici Poëtæ*; necesse est ex his duobus alterum consequi, ut aut *Polum* & *Aristodemum* & *Satyrum* tunc putes esse Deos, aut *Deorum* personas ipsas, & *cothurnos*, & vestes ad pedes usque demissas, *chlamydes*, *manicas*, *ventralia*, *thoraces*, aliaque, quibus illi *tragædiam* exornant, quod ego maxime ridiculum arbitror. Nam quum pro se nulla necessitate adactus, suam in fabulis sententiam dicit, libere loquentem audies:

Vides supernum, simul & immensum æthera
Terram humidis circumtenentem in brachiis
Illum Jovem arbitrare, hunc puta esse Deum.

Et rursus:

O Jupiter, quicumque demum es Jupiter;
Nec enim nisi sermonibus mihi notus es.

Et similia.

TIM. proinde omnes homines gentesque decipiuntur, quum Deos esse putant, eorumque dies festos celebrant. Ex quo loco patet, *Lucianum* existimasse ab *Euripide* non solum negari Deos, publice receptos, sed & omne Numen, præter mundum, ab eo tolli: quid de Diis publice receptis senserit mox dicemus, probaturi eum a recepta Theologia non semel discessisse: at mundum, vel ætherem solum pro Numine habuisse *Euripidem*, quod contendit *Lucianus*, persuadere mihi non possum: Rationes autem sunt sequentes: [1.] Contraria est hæc sententia innumeris locis, quæ ex his ipsis Tragædiis adferri possunt, in quibus clarissime Numen a mundo distinctum agnoscit: [2.] Constans veterum sententia, & vox est, *Euripidem* de origine omnium rerum cum *Anaxagora* sensisse; at *Anaxagoras* mentem præfecit materiæ. [3.] Nondum constat a quo hæc ipsa verba dicta sint; neque enim quod veteres *Euripidi* tribuant, statim consequitur, eam ipsi animo sententiam sedisse: *Barnesius* sententiam *Stoicorum* hic adducit, existimatque ad eorum mentem interpretandum *Euripidem*: provocat inter alia ad *Plutarchum de pl.Ph. Lib. I. Cap. 7.* ubi ita mentem eorum pandit: Θεον καὶ κοσμον καὶ ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν λέγειν τὸν δ' ἀνωτάτω παλῶν γεν ἐν αἰθέρι, atque ita hoc sensu *Euripides* sublimem, & immensum æthera nominans credidisset Deum in sublimi illo placidoque loco habitare, mentemque æthere sublimi tanquam splendidissimo vehiculo circumdatam; atque ita etiam *Euripidis* mentem intellexisse videtur ipse *PLUTARCHUS* in libello ad principem ineruditum, ibi enim pag. 482. ita loquitur:

quitur: *Verius autem hoc dixeris, Principes Dei esse administratos, ad tutandam hominum salutem: ut quæ Dii bona hominibus largiuntur, ea partim distribuant, partim conferrent.*

*Vides sublime fufum immoderatum æthera
Qui terram tenero circumjectu amplectitur.*

*Is quidem principia demittit seminum convenientium, terra autem ea vegetat: augentur alia imbribus, alia ventis, alia calore syderum lunæque fovente, omnia autem ea Sol ornat, & illum, quem ferunt amoris illicem indit, & tamen istis tantis totque donis, quæ Dii largiuntur, absque lege, iustitia & principe frui non est permiffum; Eodem loco pag. 483. ait: Non enim probabile est, neque convenit (quod nonnulli Philosophorum putant) Deum permixtum esse materiæ omnia sustinenti, & infinitas rerum necessitates, casus mutationesque perpetienti. Sed nobis supra alicubi apud naturam sempiternam, eodemque semper modo affectam collocatus supra sacra (ut ait Plato) fundamenta, recta secundum naturam proficiscens ad finem pergit. Sicut autem in cælo pulcherrimum sui documentum posuit, in quo tanquam speculo gnavis se cernendum præbet &c. sane ex hoc loco Plutarchi patet, quod Deum ab omni re in sensus incurrente distinguat, quodque supra omnia æthere longiffime evectum & collocatum Deum putet, & certe ipse Anaxagoras præter minimas particulas, quæ mundum conficiebant, Neq. admisit mentem prorsus a particulis illis secretam, atque hinc factum esse videtur, ut Euripides in *Alexandra* pag. 517. Ἀνδρᾶ Διὸς δαμνατὶον appellaverit, atque ita etiam intellexisse videtur hunc locum ATHE-
NAGORAS Legat. pro Christ. p. 23. adductis enim verbis istis ait: *Hunc autem qui invisibilis Deus**

est, ex operibus, quæ apparent observatis, aëre, cælo & terra, percipiebat. Cujus igitur opera sunt hæc, & per quem Spiritu suo reguntur, ipsum deprehendebat esse Deum, præter naturam Dei illa mundi pulchritudine abundantem, hæc duo insuper ostendens, sc. ubi Deum esse oportet, & quod is unus sit necesse est. Neque interim diffiteor in malam partem versiculos illos trahi posse, nisi aliunde perspicue Euripidis cognita esset sententia, quam ex ipso potius, quam aliorum narratione, percepisse præstat.

II. Antequam autem probemus Numen a mundo distinctum & materia, ab Euripide admissum, dispiciendum, quid de Theologia suo tempore publice recepta, senserit: ubi quidem fatendum, non pauca esse vestigia libertatis sentiendi, & loquendi. Afferemus quædam, ex quibus constabit, quam sancte, vel potius abjecte, de Diis patriis senserit. In Bacchis. v. 26. ita ait Bacchus de se.

*Quia me sorores matris, quas minime oportuit,
Dionysum negabant ex Jove natum;
Sed semel compressam ab aliquo mortali dixerunt
In Jovem contulisse culpam stupri,
Idque Cadmi commentis quorum causa ipsam interfecisse
Jovem gloriantur: quod finxisset hunc concubitum.*

Certe ita locutus non fuisset, Vir de Religione publice recepta, præclare sentiens. Idem v. 215. narrat quæ crimina in festo Bacchi committantur.

*Pen. Absens quidem eram ex hac terra,
Nunc autem audio nova per hanc Civitatem mala:
Mulieres nobis domos reliquisse,
Fictis Bacchationibus indulgentes: in umbrosis vero
Montibus*

Montibus celebrare novum hunc Deum,
 Dionysum, quicumque ille sit, honorantes in choreis,
 Plenas autem thiaris in mediis stare
 Crateras: aliam vero alio in solitudinem & deserta loca
 Fugientem inservire complexui marium
 Prætextu quidem quasi sint Mænades sacra peragentes
 Bacchi,

Sed ipsam Venerem plaris facere quam Bacchum. &c.

Idem tamen Euripides ne Hierophantas offenderet,
 hisce quædam immiscuit, quæ persuadere possent,
 eum a cultu recepto non plane recessisse versu 200.

Non contemno ego Deos, cum sim mortalis,
 Nihil argute comminiscimur in Deos.

Patris traditiones, quas coetaneas diu
 Servamus, eas nulla labefactabit ratio.

Neque si a summis sapiens aliquod commentum exco-
 gitetur ingeniis.

Ad quæ verba ita commentatur BARNESIUS:
 Hoc est non convenit, ut curiose in eorum placita inqui-
 ramus: Obedientia nobis sufficit: nec est, ut eorum ab-
 scondita Mystéria infideliter atque impie rimemur, aut
 in disputationem trahamus; nam ut Tacitus: Sanctius
 est ac reverentius de actis Deorum credere, quam scire.
 Et mihi quidem videtur vere aurea hæc esse sententia.
 Brevis est institutio vitæ honestæ beatæque, si credas,
 fides enim in rebus Dei multo homini utilior Deoque gra-
 tior, quam vana & infidelis curiositas, hætenus Bar-
 nesi. Indignissima hæc sunt Viro Erudito, &
 quidem Anglo, bone Deus! quo in statu res essent
 mortalium, si hæc ratiocinatio valeret? mallet
 ego omni sensu & ratione destitui, quam sine exa-
 mine stultas omnes opiniones, quas superstitio &
 fraudes

fraudes Sacerdotum pepererunt admittere, at multi nesciunt quid sit credere. In Jone inde a versu 436. asserit sub persona Jonis, Deos publice receptos multorum vitiorum causam esse. Audi eum:

sed castigandus mihi

Phœbus, qua mente virgines per vinum comprimens
Prodat, liberos ex illis suscipiens clam & deserat
Morientes. Ne utique tu hæc facias, sed quando es
Dominus,

Cole virtutem. Etenim quisquis mortalium
Improbus est, illum Dii puniunt.
Quomodo igitur æquum est, vos qui leges mortalibus
Scripsistis, ipsos injustitiæ reos esse?
Si enim (non erit tamen), sed utar sequenti sermone
Jus dabitis hominibus violenti congressus
Tu, & Neptunus & Jupiter, qui in cælo dominatur,
Templa exhaurietis stupra vestra pecuniis redimentes,
Voluptates enim ante modestiam
Studiose ponentes injuste facitis. Non amplius homines
Accusare justum est, si Deorum vitia
Imitemur; sed Deos, qui docent hæc, æquum est
accusare.

Ita Iphigenia in Tauris v. 306.

ego etiam

Tantali epulationem Diis exhibitam
Incredibilem judico, Deos sc. infantis esu delectatos esse.
Hujus vero regionis incolas, quod sua natura sine
homicidæ

In Deum culpam suam transtulisse puto:
Neminem enim Deorum malum esse censeo.

Taceo alia loca, quæ hinc inde in Poëta reperiuntur: non interim diffiteor, eum vera falsis miscuisse

miscuisse existimantem forte, prudentiores sensim
sensimque rectius sensuros de his rebus, neque
omnia simul esse concutienda superstitionis funda-
menta, accedit timor potentiorum, eorumque,
qui multum in Rebus publicis valent, nolunt illi
quicquam tentari.

III. Cum autem jam in eo sumus, ut probe-
mus, EURIPIDEM Ens perfectissimum, Opti-
mum, Sanctissimum, admisisse, possemus in ge-
nere provocare ad tot egregias sententias, quas de
virtutum omni genere ubique proposuit, at cum
hæc in singulis *Tragædiis* obvia sint, neque cui-
quam ignota, ad ea tantum enarranda me accin-
gam, quæ Deum ipsum, ejusque virtutes con-
cernunt. *Existere Numen* non semel asserit. Ita
pag. 509. v. 211.

Ἄλλ' ἐστὶν, ἐστὶ καὶ τις ἐγγελα λογῶ,
Zeus καὶ Θεοὶ, βροτεία λευσσόντες παῖθι.
- - - Ἄ Δυσδαιμων
Ὅς ταδὲ λευσσων Θεον ἐχὶ νοεῖ.

Est, sint licet, qui rideant, est Jupiter
Superique, casus qui vident mortalium:
- - - *Miser ille potest*
Hæc qui spectans nescire Deum.

v. 224.

Θεον δὲ ποῖον, εἰπε μοι, νοήσον
Τον πάνθ' ὁρῶντα, καὶ ἅλῳν ἐχ' ὁρώμενον
Dic quæso qualem fas credi putas Deum?
Qui cuncta spectat, ipse non spectabilis

In *Troadibus* v. 885. ita loquitur Hecuba:

Ὁ γῆς ὄχημα καὶ γῆς ἔχων ἰδραὶ
 Ὅς τις πόλ' ἐῖ συ δυστοπαστος εἰδέναι
 Ζεὺς, ἐῖλ' ἀνάγκη φυσείως, ἐῖλε νῆς βροτῶν,
 προσπυζάμεν σε. Πᾶντα γὰρ δι' ἁΐοφθ,
 Βαυῶν κελεύθῳ, καὶ δεικνύει τὰ θνῆ' ἀγέεις.

*O terræ vehiculum & in terra habens sedem
 Quicumque tandem est impervestigabilis animis nostris.
 Jupiter, sive es necessitas Naturæ, sive mens mortalium.
 Te invoco: omnia enim per arcanam
 Vadens viam moderaris mortalia julte.*

Ad quæ verba ita commentatur BARNESIUS: Ex hoc loco, inquit, conjectare licet, quam digne Deo, quamque philosophice de Dei natura senserit Euripides; dicit enim Deum & extra hunc mundum esse, vel ut Poëta, extra flammantia mœnia mundi, ut qui illum in se contineat, moveatque & gubernet, item in mundo esse, sedemque suam ponere, neque tamen ab eo comprehendī, totus enim Naturæ orbis intelligitur per γῆν in hoc loco, omnia nempe Elementa, aurea illa HomERICA catena simul connexa & terræ alligata; hinc Hebræi sapienter Deum dixerunt **מקום** locum, non ut Buxtorfius per antiphrasin, quasi locum non habentem, utpote infinitum, sed quia ipse est plenitudo, quæ omnia implet continetque, unde Hermes Trismegistus: Deus est circulus, cujus Centrum ubique est, & circumferentia nullibi. Hierem. cap. 23. v. 24. Μὴ ἔχει τὸν ἔργον καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ λέγει κυριος; huc referatur illa de Augustino bella & picturis etiam nobilitata Historia, quæ narrat illum ad maris littus ambulantiem meditatione, quomodo Deum comprehenderet, occupatum, a puerulo ad bonam mentem revocatum, qui ludens operam, omnem Oceanum in brevissimæ Caveæ spatium concludere conabatur, ita Barnesius. Quamvis non

non dubitem; quin *Euripides* existentiam Numinis & perfectiones ejus admirabiles admiserit, quod mox probabo; vehementer tamen dubito, utrum sub persona *Hecubæ* hæc exprimere voluerit, quæ erudite monuit *Interpres*. *Hecuba* adfectuum æstu abrepta, & ut sunt mulieres multiloquæ, de verbis secura, Dei auxilium invocat, cujus tamen mentem difficulter ad ἀκριβειαν philosophicam exigere licet. Hoc unum ex eo patet, nimirum credidisse Eum, Deum imperscrutabili quadam ratione rebus humanis consulere: alia sunt loca, quibus satis mentem suam pandit Poëta. Ita *Sapientiam & Omnipotentiam* Deo tribuit in *Helena* v. 1457.

ὦ Ζεῦ, Πάσης τε, καὶ σοφὸς κληῖν Θεὸς
βλέψον πρὸς ἡμᾶς, καὶ μέλας πόνον καίων
ἔλκεσι δ' ἡμῖν πρὸς λυπᾶς τὰς συμφορὰς
σπεδὴ συνάψαι. &c.

O Jupiter! Pater & sapiens Deus vocaris
Aspice nos & libera ex malis:
Trahentes vero nos calamitates cum mœrore
Diligenter adjuva.

Tribuit Omniscientiam pag. 507. v. 99.

Non caret sensu Deus
Ut scire nequeat, quod Sacramentum dolo
Struatur, aut quod exprimat necessitas
Curam Dei in regendis rebus mortalium

Ibid. v. 94.

Sæpe res magnas Deus
Minuit repente, celsaque in planum tulit.

In fine *Baccharum*: Chorus

Multa

*Multæ formæ sunt divinarum rerum,
Multaque præter spem perficiunt Dii:
Et quæ sperabantur, non perfectæ sunt,
Et insperatorum exitum invenit Deus.*

Similia in fine Medæ, Alceſtidis, Helenæ, Andromaches.

Fatetur insuper Euripides dari quasdam leges mortalibus in universum omnibus præscriptas.

In Hippolyto pag. 221. v. 88.

*Fam. O Rex! oportet enim Dominos vocare Deos,
Num vis aliquod a me accipere bonum consilium?*

Hip. Maxime, alioquin enim non videremur sapientes.

Fam. Scis igitur quæ lex mortalibus sit constituta?

Hip. Non novi: qua de re me vero interrogas?

Fam. Odisse fastum & id quod non omnibus est gratum.

*Hip. Probe scio: quis enim hominum superbus non est
odiosus?*

Fam. In illis vero qui sunt comes, est ne aliqua gratia?

*Hip. Plurima certe, & quidem etiam lucrum cum
parvo labore.*

Fam. Existimasne vero & inter Deos idem esse?

Hip. Siquidem homines utimur legibus Deorum.

In Helena. v. 909.

Odit enim Deus omnem vim, partas vero res

Possidere jubet omnes, non ex rapinis:

Omittendæ autem sunt omnes divitiæ injustæ:

Commune enim est cælum omnibus hominibus

Et terra, in qua oportet implentes Domos

Non habere aliena neque auferre vi.

Deum ait pios sed afflictos singulari ratione juvare, ita circa finem Jonis v. 1621.

Ὅτω δ' ἐλαυνεῖται
 Συμφορῆς οἶκος; σεβνῆτα δαίμονας θάρρειν χρεών.
 Εἰς τέλος γὰρ οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν ἀξίων,
 Οἱ κακοὶ δ' ὥσπερ πεφυκὸς ἐπὶ ἐνυπράξειαν ἀν.

*Cujus igitur agitur
 Domus calamitatibus, si Deos colat illum confidere oportet:
 Tandem enim boni quidem consequuntur digna pietate
 præmia;
 Mali vero ut digni sunt, nunquam felices erunt.*

Superbos, atque virtutis Contemptores punit: *He-
 raclid. pag. 241. v. 388.*

ἀλλὰ τῶν θρονημάτων
 Ὁ Ζεὺς κολάσῃς τῶν ἀγῶν ὑπερφανῶν

*Sed Spiritus
 Nimis superbos Jupiter punit.*

Odit etiam Deus vehementiores animi Impetus. *In
 Oreste totidem fere verbis. v. 706.*

Μισεὶ γὰρ ὁ Θεὸς τὰς ἀγῶν προθυμίας
 • Μισεὶ δ' ἄσσοι.

In Oreste v. 1361. Chorus ita: •

*Iuste venit Deorum
 Vindicta contra Helenam:
 Nam lachrymis totam Græciam implevit
 Propter Idæum perniciosum
 Parim, qui ad Ilium Græcos adduxit.*

Deus, cui pro lege sanctissima Voluntas est, non
 potest non turbatores Societatis punire.

In Hecuba v. 799. sq.

*Sed Dii validi sunt & illis dominans
Lex; lege enim Deos censemus
Et vivimus injusta & justa nobis proposita habentes,
Quæ lex ad te progressa si corrumpetur
Et non pœnam dabunt qui hospites
Interficiunt, aut Deorum Sacra audent capere,
Non est quicquam inter Homines æquabile
Nec exaudit perjuros.*

Ita Medea ad Jasonem v. 1391.

*Τις δὲ κλυεῖ σε Θεός, ἢ Δαίμων
Τὸ Πευδορὴ καὶ Ξειναπάτῃ*

*Quis vero Deus & Daemon audiret te
Perjurum & Deceptorem Hospitum?*

*Auxilio Dei opus est, ad res bene gerendas. Ita
in Supplicibus:*

*Ego enim cum mea fortuna
Imperator ero inclytus cum inclyta hasta.
Una re solum est mihi opus, habere Deos, quotquot
Justitiam colunt. Hæc enim si sint, simul
Dant victoriam: nam virtus nihil prodest
Hominibus, nisi Deum faventem habeat.*

Opes ipsas munus esse Deorum in Phœniss. v. 555.

*Ἡ πολλὰ μοχθεῖν, πολλὰ ἔχων ἐν δωμασὶ
Βελεῖ. τι δ' ἐστὶ το πλεον, ὄνομ' ἔχει μονον.
Ἐπεὶ τα γ' ἀρετὴν ἱκανὰ τοῖσι σωφροσὶ.
Οὔτοι τα χρημᾶς ἰδία πεκτηνῆσαι βροτῇ
Τὰ των Θεων δ' ἐχόντες, ἐπιμελεσμεθα,
Ὅταν δε χρῆζωσ' αὐτ' ἀφαιρῆναι παλιν.
Ὅ δ' ὀλβος, ὃ βεβαιός, ἀλλ' ἐφημερός.*

An

An multum laborare, habens multa in domo,
 Vis? Quid est superfluitas? nomen habet tantum;
 Nam quæ satis sunt, sufficiunt moderatis:
 Neque enim homines proprias possident opes;
 Sed habentes a Diis datas, curamus eas:
 Quum autem illi volunt, auferent ipsas rursus;
 Opulentia enim non est stabilis, sed in diem.

Bona, quibus mactavit Deus genus humanum, ma-
 jora sunt malis, quibus idem urgetur, ita in sup-
 plicibus Theseus.

Laboravi jam certans cum aliis Oratione:
 Labio dixit enim quidam: Quod mala
 Plura sint bonis apud Homines.
 Ego vero contrariam his sententiam habeo:
 Plura bona quam mala esse hominibus.
 Nisi enim hoc esset, non essemus in hac luce:
 Laudo autem eum, qui nobis vitam a confusa
 Et ferina, quisquis fuerit ille Deorum, discrevit.
 Primum quidem indens mentem, deinde vero nuncians
 Sermonis linguam dans, ut agnoscamus vocem,
 Et nutrimentum frugum, & frugibus de cælo
 Stillas humidas, ut alant illa, quæ nascuntur ex terra
 Et rigent ventrem; præterea vero adversus hyemem
 Munimenta donans & æstum diei arcendum,
 Et maris navigationem, ut commercia
 Haberemus inter nos rerum quibus indiget terra.
 Quæ autem sunt ignota & non perspicua, cognoscimus,
 Intuentes in ignem & per fibras extorum
 Vates futura prædicunt, & ex auguriis conjiciunt.
 Nonne igitur petulantes sumus, cum Deus apparatus vitæ
 Dederit talem, quibus hæc non sufficiant?
 Sed animus noster plus posse quam Deus
 Querit: fastum autem in manibus habentes
 Videmur esse sapientiores Diis.

Religionem magni faciendam, quandoquidem Deus est Remunerator bonorum. In Heraclid. v. 901.

*Habes viam quandam, o Civitas,
Justam. nunquam oportet hoc tolli
Cultum Deorum; qui vero non ita sentit
Is ad insaniam propius accedit,
Cum manifesta sint argumenta
Hæc. Illustria enim certe
Deus denuntiat mortalibus exempla;
Injustorum refecans, reprimens
Superbiam perpetuo.*

*Ita similiter sub Cyclopi persona depingitur homo,
qui divina humanaque jura perinde habet, quod
ex universæ fabulæ scopo, & verbis Ulyssis patet.
Ita autem profanus iste v. 315.*

*Divitiæ, homuncio, prudentibus Deus sum.
Reliqua vero sunt jactantia quædam & verba splendida:
Aras vero marinas, quæ sunt consecratæ meo Patri
Valere jubeo. quid igitur hæc proposuisti tuis verbis?
Jovis enim ego fulmen non metuo, hospes,
Nec scio quod Jupiter sit me potentior Deus.
Nec posthac Jovem curabo, quod autem eum non curem
Audi, quando deorsum mittit pluviam:
In hoc antro habitaculum habeo solidum & apertum,
Aut vitulum assatum, aut aliquam feram bestiam,
Epulans sub tecto tegente meum supinum ventrem
Epota lactis amphora vestem
Pulso, cum Jovis tonitruum strepitu contendens:
Quando vero Boreas Thracius nivem fundit,
Pellibus ferarum corpus circumdans meum,
Et ignem accendens nivem nihil curo.
Terra vero necessario, sive velit, sive nolit*

Pariens

Pariens herbam, pingues facit pecudes meas,
 Quas ego cui macto, præterquam mihi, non autem Diis,
 Et ventri huic qui maximus est Deorum?
 Quia comedere & bibere quotidie
 Id vero Jupiter est hominibus sapientibus
 Et nihil se angere; qui vero leges
 Posuerunt variantes, hominum vitam
 Illos plorare jubeo: meæ vitæ ego
 Non desinam benefaciens, edensque te.

Ad hæc autem Ulysses

Heu, heu! labores quidem Trojanos effugi
 Et marinos, nunc vero ad hominis impii
 Animum appuli, & importuosum cor!
 O Pallas, o Domina Jove genita Dea &c. &c.

Hæc verba Cyclopi ita sunt comparata, ut facile
 pateat, describi hominem non tantum patriam re-
 ligionem albis dentibus ridentem, sed & talem,
 qui omnem cultum Numinis aperta fronte concu-
 tiat; neque credibile, aut vero simile, Euripidem,
 siquidem ritus religionis publice receptæ explode-
 re voluisset, iis verbis usurum, quæ ad omnem
 plane religionem rejiciendam comparata esse vi-
 dentur, sanè quæ supra jam adduximus, aliter
 sonant. Ita in Phrixo providam Dei curam contra
 Impios egregie tuetur:

Si jus sequentem cum profano atque impio
 Sors æqua sequitur, quomodo bene res eant
 Si nulla Juris optimo Cura est Jovi?
 Mortalium nunc si quis admittens scelus
 Latere posse credit ultores Deos,
 Sperat profana, speque captatur sua,
 Ubi cæperit vocare divina ultio

*Supplicia, pendet iusta factorum male,
Advertite, qui esse Deum non creditis
Pravaque mente duplicatis crimina :
Est, est profecto? qui bene patitur malus
Hic temporis sibi ducat usuram lucro,
Nam post futura ætate supplicium dabit :
Crimina in Parentes commissa ulciscitur Deus,*

P. 448.

Τα των τεκνων ως παλεχεται Θεος
Μισομυα

Quamvis pulcherrime de Dei providentia sentiret.
Poëta, diffitendum tamen non est, florentem improborum statum eum aliquando offendisse. Saltem ita alios loquentes inducit, ita pag. 509. v. 205.

*Rara in sepultos, rara & in superstites
Fides amica: namque plus pollent opes
Pietate & illa quondam in oculis gratia
Simul interit, cum funus effertur domo.*

Confer. Hercul. fur. v. 756. & ibi Barnesii notam: in Hecuba initio Actus tertii Talchybius Agamemnonis Præco casum Hecubæ ita deplorare, ut duritiæ Jovem accusare videatur.

*O Jupiter quid dicam? utrum te homines respicere,
An illos opinionem temere hanc habere frustra
Falsam, existimantes esse Deorum genus?
Fortunam vero omnia mortalia gubernare?
Annon hæc fuit Regina abundantium auro Phrygium?
Annon hæc Priami eximie beati Uxor?
Et nunc urbs quidem universa est hasta
Ipsa vero serva, annus, orba liberis, in terra
Jacet, pulvere sædans calamitosum caput.*

Ali

Aliquando de Fato ejusque necessitate parum religiose inducit loquentes multos: Ita in *Phaniff. Oedipus* versu 1589.

ὦ μοιρ' ἀπ' ἀρχῆς ὡς μ' ἐφυσας ἀθλιον
καὶ τλημον, εἰ τις ἄλλος ἀνδρῶπων ἐφυ.
Ὅν καὶ πρὶν εἰς φῶς μάρτος ἐκ γόνυς μολεῖν
Ἄγονον Ἀπολλῶν λαῖῳ μ' ἐθεσπίσσε
Φονεᾶ γενεᾶσαι Πάρος. ὦ ταλας ἔγω.
Ἐπεὶ δ' ἐγενομην, αὐθις ὁ σπείρας πάλιν
κτείνει με, νομισσας πολεμιὸν δυσδαίμονα.
Χρὴν γὰρ θανεῖν ἐξ ἐμοῦ. Περὶ δὲ με
Μᾶλλον ποθέντα θήσιν ἀθλιον βόραν.

*O fatum ! quam me ab initio genuisti miserum
Et infelicem, si quis alius hominum fuit !
Quem priusquam venirem ex conceptu materno in lucem,
Nondum natum me Apollo Lajo vaticinatus est
Homicidam fore Patris. O miserum me !
Postquam vero natus sum, statim Pater, qui me seminavit,
Interfici me jubet, existumans me sibi hostem infelicem fore:
(Oportebat enim eum interfici a me) mittit autem me
Desiderantem ubera, prædam feris infelicem.*

Videtur autem studio Poëta *Oedipum* tam misere lamentantem inducere, ut animadverterent Spectatores quam alte menti sensus vulneris esset infixus. Unde sequitur ejusmodi locutiones non esse ad vivum ressecandas, singulisque verborum apicibus inhærendum. Competit eis querela, qui in maximas prolabuntur miseras; ubi æstus transiit mensque serena est, longe aliter judicare solent mortales. Secutus est *Euripidem* *SENECA* Tragicus: Is enim *Oedipum* pag. m. 192. ita inducit loquentem:

Dehisce tellus , tuque tenebrarum potens
In Tartara ima , rector umbrarum , rape
Retro reversas generis ac stirpis vices.
Congerite cives saxa in infestum caput ,
Maculate telis. Me petat ferro parens ,
Me natus ; in me conjuges arment manus
Fratresque ; & æger populus ereptos rogis
Jaculetur ignes : Seculi crimen vagor ,
Odium Deorum , juris exitium sacri ,
Qua luce primum Spiritus hausi rudes
Jam morte dignus.

Interim quando de necessitate & fato loquitur li-
beram Dei voluntatem non excludit : Ita in *Alce-*
ste v. 263. Chorus.

Ego & per Musas
Et sublimis cucurri
Plurimis volutatis libris
Nihil necessitate potentius
Inveni.

versu autem 278. additur :

Etenim quicquid Jupiter annueris
Tecum hoc perficit.

Ita in *Andromache* pag. 320. v. 847. cum *Hermion*
exclamasset.

Heu exitium ubi est mihi clara flamma ignis !
Ubi vero ad finem vitæ sublimis ferar
Utrum in mare an in sylvam montium me conferans
Ut mortua sum cura Inferis.

Respondet Chorus :

Quid ita laboriose papas ? calamitates divinitus

Omsi-

*Omnibus hominibus veniunt , aut tunc , aut tunc.
Nemo negat Deum Mortalibus pœnas infligere
Jure posse.*

In eadem Tragœdia v. 1268.

*- - - quod enim est fatale
Oportet te perferre : Jovi enim ista videntur.
Seda vero dolorem super mortuis :
Omnibus enim hominibus a Diis iste
Calculus est destinatus , morsque debetur ipsis.*

*Sentiunt autem homines probi , at afflicti , Deum
non prorsus lætis oculis adspicere statum impro-
borum insolentem atque gaudent : ita Chorus in
Supplic. v. 730.*

*Nunc videns ego hanc insperatam diem
Judico esse Deos , & puto calamitates meas
Minores esse , cum isti dederint pœnas.*

*Iphig. in Aulide v. 1555. narratur in locum Iphige-
niæ mactandæ Dianam à Pro mēxavns Cervam sub-
stituisse , quæ satis testantur Poëtam credidisse ,
Deum insolita quadam ratione Mortalibus posse
succurrere , pudit quin etiam paulo humaniores
Poëtas dicere , Dianam exegisse a Græcis victimam
humanam , itaque finxerunt satis habuisse Deam ,
Iphigeniam stare ad aram paratam jugulo excipere
cultrum ; quam rem sic eleganter expressit Ovidi-
us Metamorph. Lib. XII.*

*Flentibus ante aram stetit Iphigenia Ministris ,
Flexa Dea est , nubemque oculis objecit , & inter
Officium turbamque sacri vocesque precantum.
Supposita fertur mutasse Mycænida cerva
- - - qua decuit lenita est cæde Diana.*

Ita Cl. CLERICUS ad Judicium XI. disputans contra Capellum, existimantem fabulam de Iphigenia ex historia filiae Jephthae desumptam, quam controversiam nostram non facimus.

Eventus etiam Contingentes Deo dicuntur ex mente Euripidis noti. Iphig. in Tauris v. 475.

quis rerum eventus novit, quod
Tales sint futuri? Omnia enim Deorum consilia
In obscurum eunt, nec ullus impendens sibi malum novit,
Fortuna enim hoc reddit cognita difficile.

Ita tamen aliquando loquitur ut videatur libertatem tollere. Ita in Hecuba:

Heu non est mortalium qui sit liber,
Aut pecuniarum enim servus est, aut fortunæ,
Aut multitudo eum urbis aut leges scriptæ
Prohibent, ne utatur pro arbitrio moribus.

At patet Hecubam, non de libertate ex mente Philosophorum loqui, sed hoc unum velle, plurima esse extra nos posita in hac vita, quæ impediant, quominus agere, quæ cum maxime velle mus, possimus. Statum etiam feliciorum post mortem expectandum esse non semel innuere videtur Poëta. Ita in Hippolyto v. 186.

Facilius est ægrotare, quam sanare,
Illud enim simplex malum, cum hoc vero conjunctus est
Dolorque mentis, manuumque labor.
Omnis enim hominum vita est plena dolore,
Neque est requies laborum:
Sed aliud quiddam, quod dulcius est vita,
Tenebræ continentes occultant nebulis.
Male amantes videntur igitur esse

Hujus

*Huius lucis , quia hæc fulget per terram
Propter imperitiam alterius vitæ
Et propter nullam demonstrationem rerum in terra.*

Sensum Vir Græce doctissimus BARNESIUS ita exprimit : *ἐκ ἐστὶ τῶν ἀνθρωπίνων μοχθῶν βεβαίως καὶ ἀναπαυσις , εἰ μὴ ἐν Θανάτῳ , ἢ μετὰ Θανάτου ὅπως ἀνακείται ἡ ἀληθὴς εἰρήνη καὶ ἡδονὴ ἀπαυσις , ἣν διὰ τὸ σκοτὸς τῆς βροτείας φυσεως ἐχέουσιν τὸ εἶναι διακρίνειν.* Putavit autem Euripides *Spiritus in ætherem migrare.* In *Supplicibus* v. 532.

*Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφικέτο
Ἐνταυθ' ἀπῆλθε πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν. ἔτι γὰρ κεντημέθεα
Ἡμετέρον αὐτο , πλὴν ἐνοικησάμενον ,
Καπεῖτα τὴν θρῆσκασαν αὐτο , δεῖ λαβεῖν.*

*Unde enim unaquæque pars hominis venit in corpus
Eo rediit , Spiritus quidem in ætherem ,
Corpus vero in terram : haud enim possidemus
Ipsam nobis propriam , nisi ad incolendam vitam ,
Deinde oportet , terram quæ corpus aluit , ipsam recipere.*

In ætherem abire mentes , & ex æthere in corpora descendere credidisse videtur *Anaxagoras* , & post eum *Euripides* ut de Platonicis nil dicam. Vide *Hieroclem* ad illud *Pythagoræ*.

*Ἦν δ' ἀπολείψας σῶμα εἰς Αἰθερ' ἐλευθερὸν ἔλθης
Ἔσσειαι ἀθανάτος , Θεὸς Ἀμβροτός ἐκ ἐτι θνήσκος.*

BARNESIUS ad h. l. & GROTIUS ad Eccl. cap. XII. hunc locum conferunt cum verbis *Salomonis* : *Corpus ad pulverem redit , mens ad Deum qui dedit : quamvis autem aliud sit ad Deum redire , aliud in æthere recipi : probabile tamen , Euripidem , si non*

idem quod *Solomon*, saltem hoc asserere voluisse, mentem destructo corpore mortali ad sublimia & purissima loca, unde dimissa, propter res bene gestas, ascendere (*). Clarius adhuc loquitur in *Helena* v. 1020.

Τὸν κατὰ θάνατον ζῆν μὲν εἰς γνῶμην δέχεται
ἀθάνατον εἰς ἀθάνατον αἰδέσθ' ἐμπροσάν.

Mens enim

*Defunctorum non vivit quidem, sensum tamen habet
Immortalem, incidens in immortalem aethere.*

Ad h. verba ita loquitur BARNESIUS: Ex hoc loco *Anaxagoræ* *Euripidisque* sententiæ vera interpretatio peti potest; Animam nempe hominis non statim post mortem in aethere dissolvi ac dissipari, sed in liberum aethere, ut immortale vehiculum, receptam, vitam quidem, qualem nos, nequaquam vivere, at immortalis sensu & vita magis vitali frui, quæ est vera Spirituum vita. Longe accuratius de hoc argumento disserit Cl. MOSHEMIUS in erudita digressionem ad *Cudworthum* Tom. 2. pag. 1036. sq. inserta, quæ lectu digna. Cum primis quod ultimos illos versus attinet *Euripidis*, existimat Poëtam credidisse, Deum naturam esse subtilem, tenuem & igneam, animosque corpore mortuo cum Deo conjungi, nec misceri tamen cum natura divina, sed manere res per se subsistentes. Eam fuisse *Euripidis* sententiam adeo certum esse non puto, innumera sunt loca veterum, quibus *Aether* a Deo distinguitur,

(*) Consule quoque ad hoc caput XII: v. 7. *Solomonis*, Joh. CLERICI Commentarium, & ejusdem *Bibl. Select.* Tom. VI. ubi data opera *Euripidem* vindicat.

tur, unicum jam profero locum *OVIDII Lib. III. Fast. v. 285.*

*Ecce Deum Genitor rutilas per nubila flammæ
Spargit & effusis æthera siccant aquis.*

Sunt præterea longe plurima loca in *Euripide*, quæ probant, Poëtam credidisse, Deum summa intelligendi, volendi, libereque agendi potestate præditum, atque hoc inferri potest ex iis, quæ *Cl. Vir* pag. 1040. concedit, nimirum animum vitalem & sentientem separari & sejugari ab animo a corpore digrediente, vimque interiorum rationis & mentem ejus solam ad supremam regionem abire. Videtur *Euripides* existimasse, immensum æthera vehiculum esse immensi illius potentissimique Entis, mentiumque vehicula partes esse purissimi ætheris, at exacte mentem ipsius vix explicare licebit, cum ipse more aliorum licentia poetica utens, perspicue animi sensa non aperuerit. Quod si vero purissimum, lucidissimumque corpus esse Deum putavit, sed nobilissimis & tanto Ente dignis virtutibus ornatum, erravit quidem: at in numerum Atheorum ideo referri nequit: Hic finem imponere volui huic dissertationculæ. Incidi autem aliud agendo in Vol. VI. novorum *Miscell. Lipsensium*, quæ præsidente Viro perillustri & nobilissimo F. O. MENKENIO Lipsiæ colliguntur, in quibus tres offendi dissertationes, quæ ab Eruditissimo P. E. JABLONSKI, Professore in Academia Viadrina Celeberrimo conscriptæ sunt de Diis quibusdam Aegyptiorum. In tribus illis dissertationibus contendit Aegyptios præter mundum & planetas admisisse mentem præsidem totius rerum Universitatis, de quo argumento hic non agam.

Hoc

Hoc tantum observo, Cl. Virum de PHTHA agentem Numine Aegyptiorum, Sect. II. asserere Celeb. La Croze Tomo III. Thesauri Epistolici contendisse, Aegyptios *Panteismo* favisse, eumque in finem versibus Euripidis in *Helena* usum. La Crozii verba ita sonant p. 240. Certum est sententiam Philosophorum Sinensium eandem esse atque Aegyptiorum veterum, a quibus certo scio, eos ante multa secula dogmata fere omnia sua hausisse. Sic autem THEONOE aegyptia Protei filia, in *Helena* Euripidis v. 1020. Edit. Barnes.

Οὐδὲν
Τὸν κατθανόντων. Ἰν μὲν, ἔγνωμεν δ' ἔχει
ἀθανάτων εἰς ἀθανάτων αἰδέσθαι ἐμπεστον.

Ad hanc objectionem ita respondet Celeb. Jablonski. Nemini obscurum esse potest, auctorem versuum horum id voluisse, animam hominis esse ex aethere, & post hanc vitam in aetherem redire, ita ut non amplius per se subsistat, etsi sensus illius, quem aether in universum habet, tanquam ejus particula, particeps quoque sit. Nescio tamen an ex solis hisce verbis, id, quod volebat Vir praestantissimus, tuto colligi queat. Quem enim, quaeso fugit, Poëtas tragicos ut & Comicos, & in genere omnes sententias aut suas, aut aliorum Philosophorum illis tribuere, orique eorum veluti ingerere, quos in scenam produciunt? Sententia haec amice conspirat cum doctrina Pythagoræorum arcana, quorum magna erat illo tempore existimatio & veneratio. Nihil itaque mirum est, quod Euripides, qui non secus, ac Tragicæ reliqui omnes Dramata sua sententiis philosophicis perquam libenter ornabat, & illo loco ostendere voluerit, quantum in scientia philosophica profecisset. At nondum ex eo consicere licebit, sacerdotes quoque Aegyptios

prios dogma tale in Scholis suis tradidisse & calculo suo comprobasse, quomodo & hos sapientiae addiscendae causa adidisse Euripidem testetur D. Laertius Lib. III. cap. VI. Ita Celeb. Jablonski. Nemo non ex dictis colliget, nil certi de hoc ultimo argumento definiri posse.

FINIS.

SA

SAMUELIS BATTIERII;

L. Gr. in Acad. Basil. Prof. P.

(*) OBSERVATIONES

in

EURIPIDIS HECUBAM.

v. 80.

Ὅς μόνος, ὅκων ἀγκυρὰ τ' ἐμῶν.

Ego prorsus putarim Euripidem scripsisse:

Ὅς μόνος ὅκων ἀγκυρ' ἐτ' ἐμῶν.

v. 129.

Ἄιματι χλωρῷ, τὰ δὲ Κασάνδρας.

Propter anapaesticum metrum dimetrum-acatale-
cticum scribe: - - Κασάνδρας.

v. 149.

Τὲς θ' ὑπὸ γαῖαν ἢ γὰρ σε ληταί
Διακωλύσθ' ὀφθανάν ἐναι

Παι-

(*) Dabimus per partes Clarissimi quondam BATTIERII Observationes in EURIPIDEM, quas ex ipso ἀπογραφῇ summa fide descriptas nobiscum benivole communicavit literatissimus J. Wernh. HERZOG, Basileensis. Equidem multo plures in Hecubam Observationes ac Emendationes obtulerant Scripta Battieriana, sed prudenter a doctiss. Herzogio, quæ deinceps a BARNESIO jam esse occupata animadvertit, hic omissa sunt.

Παιδὸς μελέας, ἥ δὲ σ' ἐπιδεῖν
 Τύμβε προπετῇ Φοινισσομένην
 Αἵματι παρδένον, ἐκ χρυσοφόρε.

Hos versus sic scribe:

Τέσ θ' ὑπὸ γαῖαν

Ἡ γάρ σε λιπαὶ διακαλύσσο

Ὀρφανὸν εἶναι παιδὸς μελέας

Ἡ δὲ σ' ἐπιδεῖν τύμβε προπετῇ

Φοινισσομένην αἵματι παρδένον

Ἐκ χρυσοφόρε.

Primus ergo & ultimus ex his versibus sunt Anapaestici monometri acatalectici, reliqui vero dimetri acatalectici itidem; Itaque merito ὀρφανὸν scribitur pro ὀρφανήν.

v. 168.

Ἀπωλέσατ', ὠλέσατ'. ἐκέτι μοι

Βίος ἀγαθὸς ἐν φάει.

Ὡ τλαῖμον ἀγῆσαι μοι

Ἦες, ἀγῆσαι τᾷ γραίᾳ &c.

Versus hi sic scribendi videntur:

Ἀπ' ἐμ' ὠλέσατ', ὠλέσατ', ἐκέτι μοι.

Et sic esset versus Anapaesticus dimeter acatalecticus; vel potius scribendum:

Ὤλέσατ', ὠλέσατ', ἐκέτι μοι.

Scholiasfes enim sic dicit: Τρωάδες αἱ ἐνεγκύσαι καὶ πῆματα, ὠλέσατε καὶ ἐφθείρατε ἡμᾶς διλονάτι. Ex quo conjicitur eum tantum ὠλέσατε legisse, & pronomen nullum expressum, versus ergo esset anapaest. dimeter, catalect. βίος ἀγας, est versus trochaicus

chaicus ἰθυφαλλικός, primo & ultimo pede est συνίησις. Ὡ τλάμων ἀγῆσαι μοι. Est Anapæst. dimeter catalecticus; si τλάμων servatur, secundus pes esset jambus: prior lectio aptior itaque videtur, etiam si quandoque in anapæstico metro jambus adhibeatur.

Πες ἀγῆσαι est anapæsticus monometer acatal.

Τᾷ γράϊα πρὸς τάν δ' αὐλάν.
 Ὡ τέκνον, ὦ παῖ δυσανοτάτας
 Μαιτέρος; ἔξελθ', ἔξελθ' οἶκον,
 Ἀἰε ματέρος αὐδάν, ὦ τέκνων.

Primo pede est συνίησις, est anapæsticus versus dimeter catalecticus εἰς δισύλλαβον.

Ὡς αἶν ἴδης οἶαν, οἶαν
 Αἰὼ Φάμιαν περὶ σᾶς ψυχᾶς.

v. 178.

Ἰὼ μᾶτερ, μᾶτερ τί βοᾶς; τί νέον

Quia versus debet esse anapæsticus dimeter catalectic, sive acatalectic, ut Scholiastes insinuat, videtur legendum esse Ἰὼ μᾶτερ τί βοᾶς; - & in primo pede tamen esset συνίησις.

v. 194.

Μάινυσόν μοι, μάινυσόν μοι μᾶτερ.

Ex Scholiaste liquet versum istum esse anapæsticum dimetrum acatalecticum, ergo illud μᾶτερ ejiciendum videtur.

v. 200.

Ὅτιαν, ὅτιαν &c.

Versus

Versus isti sequentem in modum scribendi:

Ὅϊαν, ὅϊαν αὖ σοι λάβαν
 Ἐχθίσαν, ἀρρήτῃαν τ' ὤρε
 Τίς δαίμων; ἐκέτι σοὶ πᾶις ἄδ',
 Ὅυκέτι δὴ γηραλέα δειλαία
 Συνδλεῦσω.
 Σκύμνον γάρ μ' ὥς ἐριθρέπταν,
 Μόχον δειλαία δειλαίαν
 Εἰσόψει (vel potius ὄψει) χειρὸς ἀναρπασάν
 Σᾶς, ἀπολαιμότομόν τ' αἰδοῖ
 Γᾶς ὑποπεμπομένην τε σκότῳ.
 Ἐνθα νεκρῶν μέτα
 Ἄ τάλανα κείσομαι.
 Καὶ σὲ μὲν ὦ μάτερ δύσανε.

V. 203. legitur vulgo corrupte γῆρα δειλαία, sed neque metrum id patitur, neque oratio sic ita apte procedit: Γηραλέα est *Anius*, ut Phavorinus: Γηραλέα (scribe Γηραλέα) ἢ Γραῦς, dein cum γηραλέα optime coniungitur δειλαία, nam filia potissimum miseratur matrem, quod miseræ anui non possit esse amplius solatio: alias posset δειλαία nominativo casu poni ad ipsam Polyxenam relatū: sed prius aptius est, & iste versus pede quarto συνίησιν patitur, V. 206. scribendum est vel εἰσόψει, aut solum ὄψει: si prius, erit versus anapaesticus dimeter acatalecticis; si posterius, catalecticis: posterius tamen Scholiastes videtur innuere. V. 207. τὸ σᾶς refertur ad præcedens χειρὸς, & post hoc σᾶς virgula ponenda: non ut Cantero in Notis placuit, σᾶς ἀπο, rectum: ἀπολαιμότομόν τ' αἰδοῖ, orco jugulandam, pro mortuo, vel in honorem mortui Achillis immolandam: dein sequenti versu videtur scribendum γᾶς ὑποπεμπ.

Tom. V.

C

τε

τε σκότον , & quæ sub umbras terræ mittitur : apud Scholiasten σκότω legitur , sed male. V. 211. ὧ particula est adjungenda , quæ vulgo omiſſa , a Scholiaste tamen adgnoskitur : versus enim sine ea non potest consistere.

v. 330.

ὥσάν ἢ μὲν Ἑλλὰς εὐτυχῇ ,
Ἵμεῖς δ' ἔχουσ' ὅμοια τοῖς βελεύμασι.

Scholiastes : Ἵμεῖς δὲ οἱ βάρβαροι , μήτε τὲς φίλους ὑπολαμβάνετε φίλους , μήτε τὲς ἐνδόξως καὶ καλῶς ἀποθανόντας τιμᾶτε , καὶ διὰ τῆτο ἢ μὲν Ἑλλὰς εὐδαιμονεῖ· ταῖς γὰρ καλαῖς βελαῖς , ἔργα καλὰ ἔπονται. ὑμεῖς δὲ διάκεισθε κατὰ τὰ βελεύματα ὑμῶν. Ego sic scriberem :

Ὡς , ἂν ἢ μὲν Ἑλλὰς εὐτυχῇ ,
Ἵμεῖς γ' ἔχουσ' ὅμοια . . .

Sic , si modo Græcia feliciter agat , vos habeatis consentanea vestris opinionibus , (consiliis) : Commotus Ulysses ista cum affectu dicit.

v. 451.

Ἡ Φιδιάδος , ἔνθα τὸν καλλίσων.

Scholiastes dicit hoc κῶλον esse ἰωνικὸν δίμετρον κατὰληκτικὸν (scribe ὑπερκατάληκτον) ἐξ ἰωνικῆ ἀπὸ μείζονος , καὶ τροχαϊκῆς συζυγίας , ἥτοι ἐπιτρίτε β' , καὶ συλλαβῆς μιᾶς. Scribe itaque :

Ἡ Φιδιάδος ἔνθα τὸν καλλίς. . . sequens vero.
Ὡν ὑδάτων πατέρεα.

Est enim , ut Scholiastes dicit , χοριαμβικὸν δίμετρον , κατὰληκτικὸν , ἥτοι ἰφθιμιμερὲς , ἐκ χοριάμ-
βου

βε καὶ ἀναπαίσει· ἥτοι τριβραχέος διὰ τὴν ἀδιάφορον.

v. 454.

Πεδία λαπαίνειν;

κῶλον hoc secundum Scholiasten est trochaicum ithyphallicum dimetrum brachycatalecticum, ut ultimus etiam ἀντιστροφῆς, itaque versus iste est corruptus, existimo πεδία esse tantum explicationem alius vocis, quæ huc pertineat, nescio eam tamen adhuc divinare.

v. 470.

Ἐν δαιδαλαίαισι ποικίλ
Λεσ' ἀνδοκρόκοισι πήναις. Scribe:
Ἐν δαιδαλαίαις ποικίλλεσ'
Ἀνδοκρόκοισι πήναις.

Prior versus est, ut Scholiastes dicit: ἰωνικὸς δίμετρος ἀκατάληκτος ἐξ ἰωνικῆ ἀπὸ μείζονος καὶ δισπονδίου· alter vero Choriambicus dimeter catalecticus ex Choriambō & Bacchio.

v. 473.

Τῶν Ζεὺς ἀμφιπύρῳ κοιμίζει
Φλογμῶ κρονίδας. Scribe:
Τῶν Ζεὺς ἀμφιπύρῳ
Κοιμίζει Φλογμῶ κρονίδας.

Prior enim versus, ut Scholiastes docet, est, ἀντισπασινὸς δίμετρος ἀκατάληκτος (scribe βραχυκατάλ.) ἐξ ἐπιτρίτε δ'. εἰ δὲ βάλει σπονδαίῳ (scribe δισπονδ.) καὶ χοριάμβῳ (scribe ἰάμβῳ). ἔχει δὲ τὰ τῆς ἀντιστροφῆς κῶλον τὸν πρῶτον πόδα πεντάσύλλαβον.

479.

Ἵπ' Ἀργείων· ἐγὼ δ' ἐν
Ξείνῳ χθονὶ δὴ κέκλημαι.

Hæc debent respondere κώλοισ in εἴροφῃ . itaque
scribe :

Ἀργείων Ἵπ'· ἐγὼ δ' ἐν Ξείνῳ
Νῦν χθονὶ δὴ κέκλημαι.

Qualia metra sint supra notatum. Primus verò
pes hic in priori versu est πεντασύλλαβος.

539.

Λῦσαι τε πρύμνας , καὶ χαλινωτήρια
Νεῶν δὸς ἡμῖν , πρεϋμενῆς τ' ἀπ' Ἰλίσ.

Scholiast. Λῦσαι τὰς ναῦς , καὶ τὰ σίδηρα , καὶ
τὰ χοινία τῶν νεῶν· δὸς δὲ ἡμῖν εὐμενῆς ἀπὸ τῆς
Τροίας ὑποσφοφῆς ἀγαθῆς ἐπιτυχόντας ἡμᾶς , εἰς
τὴν πατρίδα ἀπελθεῖν. Δὸς δὲ ἡμῖν εἰπὼν , ὥφει-
λε τυχεῖσιν ἐπάξειν , ὁ δὲ , ὥσπερ ἐκ μεταμελείας
ἀποδίδωσι τὸν λόγον κατ' αἰτιατικὴν πρὸς τὸ ἀπα-
ρέμφατον. Secundum interpretationem Scholiast.
verba superiora ita sunt scribenda :

Νεῶν , δὸς δ' ἡμῖν πρ - - -

Χαλινωτήρια itaque essent (si vox non est corrupta)
σίδηρα καὶ χοινία νεῶν.

620.

Ὡς πλεῖστ' ἔχων , κάλλιστά τ' εὐτεκνότετα
Περίαμε . - - -

Scholiastes legit etiam ἔχων. Sed totus iste locus
ostendit

ostendit de præteritis sermonem ab Hecuba fieri.
lamentatur enim hic, & deslet Hecuba miserum
suum statum præsentem, quondam felicissimum:
quæ quondam felix Regina tum non habebat, quo
iusta posset filia Polyxenæ rite persolvere: unde
versus proxime præcedens:

Ω χήματ' οἶκον, ὦ ποτ' εὐτυχεῖς δόμοι.

Itaque scribendum:

Ω πλεῖστα χῶν

v. 638.

Πόνοι γὰρ, καὶ πόνων

Ἀνάγκαι κρείσσονες κυκλῶνται.

Scholiastes: Πόνοι γὰρ καὶ ἀνάγκαι ἐπιτραπέζιοι
τῶν πόνων κυκλῶσιν, ἡμᾶς δηλονότι. Chorus origi-
nem malorum, quæ Trojæ & Trojanis accide-
bant, decantare vult: hinc præsens tempus hic
locum non habet: itaque scribendum videtur:
Κυκλῶντο. Et passive sumenda oratio ista: *Mala &*
necessitates advolvuntur. Et paulo post est ἔμολε,
hinc etiam pro κρίνει v. 645. scribendum videtur
κρίνει. Scholiastes: Ἄν) ἀντὶ τῷ δι' ἣν ἔριν ἐδίκασεν
ἐν τῇ Ἰδῇ τὰς τρεῖς θυγατέρας τῶν θεῶν ὁ βασιλεὺς
Ἀλέξανδρος.

v. 647.

Ἐπὶ δεξι, καὶ φόνω, καὶ ἐμῶν

Versus iste, secundum Scholiasten, est ἰωνικὸς τρι-
μετρος βραχυκατάληκτος, ἐκ παλῆνος γ'. ἀντὶ ἰωνικῆς,
τροχαϊκῆς συζυγίας, ἥτοι διτροχαϊκῆς, καὶ ἰάμβου. ita-
que scribendum: Ἐπὶ δεξι - - -

v. 654.

Τένων θανόντων, τίθεται
 Χέρα. δρύπτεται τε παρειάν. Scribe:
 Τένων θανόντων τίθεται χέρα.
 Δρύπτεται παρειάν.

Scholiasfes liquidem dicit, prius κῶλον huius ἐπὶ-
 δὲ esse ἐπιχοριαμβικόν (forte tantum χοριαμβ.)
 τρίμετρον βραχυκατάληκτον, ἐκ διᾶμβε, χορι-
 ἀμβε καὶ διᾶμβε (scribe ἰάμβε) διὰ τὴν ἀδιά-
 φορον. Posterius, τροχαϊκόν ἰθυφαλικόν δίμετρον
 βραχυκατάληκτον.

v. 694.

*Ω τέκνον τέκνον ταλαίνας.

Alterum τέκνον eximendum, & scribendum tantum:

*Ω τέκνον ταλαίνας.

Scholiasfes hoc primum huius δευτέρως σροφῆς ho-
 rum ἀνομοιοσρόφων κῶλον esse dicit τροχαϊκόν τρί-
 μετρον (scribe δίμετρον) βραχυκατάληκτον, &
 habetur apud ipsum Scholiasfen: *Ω τέκνον τα-
 λαίνας) δευτέρα αὕτη σροφή κῶλων ἐπὶ δ', &c.
 Unde colligitur, τέκνον semel tantum scribi debe-
 re. Imo vero debet esse τρίμετρον βραχυκατά-
 ληκτον, & secundum tertiumque κῶλον est ἡμιόλι-
 ον (forte ἰωνικόν sive παιωνικόν ἡμιό.) ἐκ παλῶνος
 δ' καὶ σπονδεῖς, scribendum itaque:

*Ω τέκνον, τέκνον ταλαίνας ματρὸς,
 Τίηι μόρῳ θνήσκεις;

v. 703. & seq.

Scribe

Scribe hos versus sequentem in modum :

Ἐμαθον ἐνύπνιον , ἔμαθον ,
 Ὀμμάτων ἐμῶν ὄψιν ,
 Οὐ με παρέβα φάσμα
 Μελανοπτέρυγον , ἄν
 Ἐσεῖδον ἀμφὶ σέ , τέκνον , ἐκέτ'
 Ὅντα Διὸς ἐν Φάει.

Ἐσεῖδον vero nondum placet , nil vero melius vel
 rectius suppetit. Scholiastes : Ὡ μοι , αἰ , αἰ.)
 ἡ τρίτη αὐτῇ τροφῇ κώλων ἐστὶν ζ'. τὸ α'. τροχαί-
 κὸν μονόμετρον. τὸ β'. ὁμοιον ἐφθημιμερὲς , ἐκ χο-
 ρεΐων. τὸ γ'. ὁμοιον ἐφθημιμερὲς καθαρόν. τὸ δ'. τρο-
 χαϊκὸν ἰδυφαλικόν. (secundum pes est anapaest.) τὸ
 ε'. παιωνικὸν δίμετρον , ἐκ παϊάνος α'. , (est praeon
 tertius) καὶ παλιμβακχεῖς. τὸ ζ'. ἀναπαισικὸν ἐφ-
 θημιμερὲς , τὸ β'. ποδὸς δακτύλῃς. τὸ ζ'. παιωνικὸν
 δίμετρον , ἐκ παϊάνος α'. καὶ κρητικῆς. Ὡ μοι , αἰ ,
 αἰ.) ἔμαθον τὴν νυκτερινὴν ὄψιν τῶν ἐμῶν ὀφθαλ-
 μῶν , ἔπαρέσει με τὸ φάσμα &c. (Ἐνύπνιον.) ἡ
 πρὸς τὸ ὄψιν συναπτέον , ἢ ἡ τὸ ἐνύπνιον , καὶ
 κατὰ τὰς ὕπνους φανεῖσάν μοι ὄψιν τῶν ἐμῶν ὀμμα-
 των , ἡ πρὸς τὸ ἐνύπνιον ὑποσικτέον , ἢ ἡ τὸ ὄψιν
 τῶν ἐμῶν ὀμμάτων , ὥσπερ ἐρμηνεῖα τὴν ἐνύπνιον.
 κρεῖττον δὲ ἐστὶ τὸ πρῶτον. τὸ αὖν (scribe αὖν) δὲ
 πρὸς τὴν ὄψιν ἐστὶ , τὸ δὲ ἔμ με παρέβα μελανόπτε-
 ρον φάσμα διὰ μέσῃς.

v. 709.

Sic scribendus est versus:

Ἐμὸς , ἐμὸς ξένος.

Major sic emphasis , & Scholiastes : Ἐμὸς ἐμός.)

ἡ δ'. αὐτὴ σφοδρὴ κώλων ἐστὶ δ'. ὦν τὸ α'. παιωνικὸν
ἡμιόλιον, ἐκ παλινος δ'. καὶ ἰάμβε, διὰ τὴν ἀδιά-
φορον.

v. 716.

Τὸ κατάρσας ἀνδρῶν. Scribe :

Ω κατάρσας ἀνδρῶν.

Sic enim legit Scholiastes : Ω κατάρσατε.) ἡ ε'. αὐ-
τὴ σφοδρὴ κώλων ἐστὶν ἑξ. τὸ α'. παιωνικὸν, ἡμιόλιον
ἐκ παλινος καὶ σπονδαίε.

v. 795.

Τυχῶν δ' ὅσων δεῖ, καὶ λαβὼν προμηθεῖαν,

Ἐκτείνε. - - -

Scholiastes : Καὶ λαβὼν.) ἐπιτυχῶν δὲ ὁπόσων πρέπει
τυχεῖν φίλον, καὶ λαβὼν προμηθεῖαν, ὃ ἐστὶ τὰ χρή-
ματα καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὲρ τῆ παιδὸς πρόνοιαν ἢ πρό-
νοιαν τῶν κατ' ἐμὲ πραγμάτων, ἐφόνευσε. Videtur
potius nomen προμηθεῖαν non ad λαβὼν, sed ad ἐκ-
τείνε referendum, & designare per illud filium He-
cubæ Polydorum, quem Priamus Προμηθεὺς re-
bus suis & Trojanis prospicere cupiens in Thraci-
am mittebat, ut lapsas res Trojanorum, si id ita
contingeret, restaurare posset.

v. 864.

Φεῦ, ἔκ' ἐστὶ θνητῶν, ὅστις ἐς' ἐλεύθερος.

Ὅς ἐς' est pes amphimacer, qui in Jambico hoc
metro locum non habet : forte igitur legendum :
Ὅς ἐτ', qui amplius sit liber.

v. 90.

Σὺ μὲν ὦ πατὴρ Ἰλιάς,

Τῶν

Τῶν ἀπορρήτων πόλις
Ουκέτι λέξη. - -

Hoc λέξη est pro λεχθήση, & Scholiastes explicat per κληθήση. Passim futura media passiva significatione reperiuntur usurpata; sic Sophocl. Φιλοκ-
τήτ. non procul ab initio:

Ἀλλ' ἔρχεται τε καὶ φυλάζεται σίβος.

Ubi Scholiastes: Φυλάζεται, φυλαχθήσεται.

v. 907.

- - τοῖον δ' ἔλ -
Δάνων νέφος ἀμφὶ σὲ καλύπτει. Scribe omnino:

- - τοῖον σ' ἔλ -
Δάνων νέφος ἀμφικαλύπτει.

Scholiastes: Τὸ γ. (κῶλον) χοριάμβικόν διμετρ.
ἀκατάλ. ἐκ χοριάμβου καὶ δισπονδείου. εἰ δὲ βέλει
δακτυλικὸν ἐφ' ἡμιμέτρῳ, πρὸ δ' προσοδιακόν διμε-
τρον ὑπερκατάληκτον, ἐξ ἰωνικῆς ἀπὸ μείζονος,
χοριάμβου καὶ συλλαβῆς.

v. 911.

Πύργων, κατὰ δ' αἰθάλας.

Καπνὲς κηλίδ' οἰκτροτάτα κέχρωσαι.

Scholiastes alter ad hoc: Ἀιθάλας) εἰς χεῖρ γρά-
φειν αἰθάλας καπνὲς κηλίδι, (hoc ἦτ. κ. μὴλ. est
delendum, ex sequenti enim desuntium) ἦτοι καυ-
σικῇ κηλίδι. Ἀλλ' αἰθάλας κηλίδι, ἦτοι καυσικῇ
κηλίδι, ἦγεν πυρὶ. ἢ καπνῶ ἀπὸ μέγας. περισ-
σὸν ἐν ἡ τῶ καπνῶ. (scrib. τὸ κ.) διὸ καὶ ἐξεβλή-
θη παρ' ἡμῶν. ἵν' οἰκτεῖον ἦ τὸ κῶλον πρὸς τὸ τῆς
ἀν-

ἀντιστροφῆς. Guil. Canterus in Notis : *Vocabulum*
καπνῆς *versus respuit*, idque e glossa fortassis irre-
psit. Utique hoc καπνῆς ex *marginē* in *textum* ve-
nit, & καπνῶ scriptum erat, ut interpretaretur
illud αἰθάλα κηλίδι. Omnino igitur scribendum :

- - - αἰθάλα
Κηλίδ' οἰκτροτάτα κέχρωσαι.

Κῶλον vero hoc posterius est, ut Scholiastes, (for-
te scribendum ἰωνικόν, & illud est a sequentis κῶ-
λε explicatione sumtum, quod est ἀντισπασικόν)
ἀντισπασικόν δίμετρον ὑπερκατάληκτον καθαρόν ἐξ
ἐπιτρίτε δ', δι᾿ ἄμβε καὶ συλλαβῆς.

V. 916.

Ἦδ' οὖς ἐπ' ὅσσοις κίδναται.

Hoc κῶλον debet esse χοριαμβικόν δίμετρον ἀκατά-
ληκτον ἐκ χοριάμβε καὶ δισπονδείε. Ἐι δὲ βέλει δακ-
τυλικόν ἐφθημιμερές. Itaque hoc κίδναται non sa-
num esse videtur.

V. 925.

Χρυσέων ἐνόπτρων
Λεύσας ἀτέρμονας εἰς αὐγάς.

Scribendum est λεύσας cum duplici σ. Ἀτέρμο-
νας vero ego putavi esse pulchros. Hesychius : Ἀτέρ-
μονες ; ἄριστοι, (scribe ἀτέρμονες) sic & Phavori-
nus cum ω. & Hesychius in ἀριονομία, interpre-
tatur ἄριστον, τὸ καλόν. Scholiastes vero Euripi-
dis : Λεύσας εἰς κυκλωτερεῖς αὐγάς τῶν χρυσέων κα-
πόπτρων.

V. 929.

v. 929.

Κέλευσμα δ' ἦν κατ' ἄστῳ Τροίας
Τόδ' . - - -

Est jambicum dimetrum acatalecticum, & sequens
antispasticum trimetrum brachycatalecticum ἐξ ἐπι-
τρίτε β'. καὶ α'. καὶ δύο συλλαβῶν ἀδιαφόρων, ut Scho-
liastes dicit, ergo scribendum :

Κέλευσμα δ' ἦν κατ' ἄστῳ τροί -
As τόδ' ὦ παῖδες ἐλλάνων, πότε.

Et sequens est choriambicus trimeter catalecticus
ex duobus choriambis & anapaesto, itaque scri-
bendus :

Δὴ, πότε τὰν Ἰλιάδος σκοπιάν.

v. 932.

Πέρσαντες, ἥξετ' ἐς οἴκας; Scribe omnino:
Πέρσαντες, ἥξετ' οἴκας;

Κῶλον est (ut Scholiasies) ἱαμβικὸν ἐφθημιμερὲς
καθαρὸν.

v. 933.

Λέχη δὲ φίλα μονόπεπλος.

Versus non est integer, debet esse jambicus dime-
ter acatalecticus 2. & 3. pedibus χορείους, scriben-
dum ergo videtur:

Λέχη δὲ τὰ φίλα μονόπεπλος.

v. 940.

Νόσιμον ναῦς ἐκίνησε πόδα.

Versus est (ut Scholiasies) ἀντισπαστικός τρίμετρος.
βρα-

βραχυκατάλ. ἐξ ἐπιτρίτε β'. καὶ α'. καὶ δύο συλλαβῶν
ἀδιαφόρων, ergo scribendum:

ἐκίνησεν πόδα.

v. 952.

Μήτε πατρῶν ἴκοιτ' ἐς οἶκον.

Scholiasies dicit hoc κῶλον esse χοριαμβικὸν τρίμετρον
βραχυκατάληκτον, ἐκ χοριάμβου, ἐπιτρίτε α'. καὶ τρα-
χαίε, itaque scribendum:

ἐῖς οἶκον.

v. 1025.

Ἐς ἀντλον ἐμπροσθόν.

Quia hoc κῶλον secundum Scholiasien est ἀντισπα-
σικὸν ἡμιόλιον ἐξ ἐπιτρίτε γ'. καὶ ἰάμβου, scribe:

Ἐῖς ἀντλον - -

v. 1027.

Φίλας καρδίας. Scribe:

Τῆς φίλας καρδίας.

Κῶλον enim, ut Scholiasies, est ὅμοιον τῷ γ'. (i. e.
ἀντισπασικὸν ἡμιόλιον) ἐξ ἐπιτρίτε β'. καὶ ἰάμβου.

v. 1033.

Θανάσιμον πρὸς αἶδαν· ἰὼ τάλας.

Ἀπολέμῳ δὲ χειρὶ λείψεις βίον.

Scholiasies: Τὸ ἰά. (κῶλον) παιωνικὸν τρίμετρον
κατάληκτον (scribe καταληκτικὸν) ἐκ παιώνων
δ'. δύο καὶ κρητικῶν. τὸ μβ'. ὅμοιον κατὰ πάντα; ita-
que scribendum:

- - - 2

ὦ τάλας.
Ἀπολέμω δὲ χειρὶ λ. β.

v. 1055.

Θυμῷ ῥέοντι θρηκὶ δυσμαχωτάτῳ.

Canterus in suis Notis malit θυμοῖς ῥέοντι, sed sine causa: optimum siquidem est θυμῷ ῥέοντι, & eximio δυσμαχωτάτῳ pertinere ad θυμῷ, θυμὸς certe, siue ira, res est δυσμαχωτάτη, supra v. 884. Hecuba vocat fœminas dolo utentes θυμάχαις.

Δεινὸν τὸ πλῆθος, ζὺν δόλῳ τε δύσμαχον.

Hoc δύσμαχον Scholiastes explicat δυσκαταγώνισον. Nota vero hic obiter in sequenti versu 885. illud τὸ idem valere ac τέτε ἕνεκα, vel pro ὃ, quod.

Δεινὸν, τὸ μὲν τοι θῆλυ μέμφομαι γένος.

Quod quidem ego certe in fœminis reprehendo Plato in Phædro p. m. 343. Ἄ λέγομεν τὸν ἔρωτα, in quibus reprehendimus amorem. Scholiastes vero non recte δυσμαχωτάτῳ refert ad θρηκὶ, dicens: Μακρὰν σήσομαι τῇ δυσμαχωτάτῃ θρηκὸς θυμῷ περιρρέομένη.

v. 1064.

Ἰὼ ἰὼ κατάραιτοί ποῖ καὶ με φυγᾷ.

Scholiastes: Τὸ Ἰ. ὅμοιον (ἐπιχωριαμβικὸν τρίμετρον βραχυκατάληκτον) ἐκ παίωνος (delendum τρίτε) τρίτε αἰ., καὶ ἐπιτρίτε δ., καὶ ἰάμβ. ἐ. δὲ βέλει ἔσω ἰωνικόν. ὁ γὰρ παίων οὐκ εἶδος μᾶλλον τοῖς ἰωνικοῖς, & in paraphrasi sua huius loci habet: Τάλαιναί, τάλαιναί θυγατέρες τῶν Φρυγῶν. ὦ κατάραιτοί. Scribe itaque:

*Ω κατάρατοι· ποῖ καὶ με φυγᾶ.

v. 1066.

Hunc & sequentes versus sic emendatius scribe:

*Εἰ δέ μοι ὀμμάτων
 Ἀιματόεν βλέφαρον
 Ἀκέσαις ὧ ἄλῃε, τυφλὸν
 Φέγγος ἀπαλλάξας.
 *Α, ᾠ, σίγα, σίγα
 Κρυπτὰν βάσιν αἰσθάνομαι
 Τᾶνδε γυναικῶν.
 Παῖ πόδ' ἐπαίξας
 Σάρκων ὀστέων τ' ἐμπληθῶ,
 Θοῖαν ἀγέρων θηρῶν τιθέμενος,
 Ἀρνύμενος λῶβαν.
 Λύμας ἀντίποιν' ἐμᾶς. Ἰὼ τάλας
 Ποῖ, παῖ φέρομαι, τέκν' ἔρημα λιπῶν
 Βάνχαις ἄδε διαμοιρᾶσαι,
 Σφακτᾶν, κυσὶν τε Φονίαν
 Δαῖτ' ἀνήμερον, ὀρεῖαν τ' ἐκβολαίν;

Scholiasies habet: Τὸ ια'. χοριαμβικὸν ἡμισόλιον ἐκ
 χοριάμβου καὶ ἰάμβου. τὸ ιβ'. ὁμοιον δ. μετρον καταληκτ.
 ἐκ χοριάμβου καὶ ἀναπαίσε' διὰ τὴν ἀδιάφορον. τὸ ιγ'.
 ἰωνικὸν ἀπ' ἐλάττονος δ. μετρον ὑπερκατάλ. ἐξ ἰωνικῆς
 ἀπὸ μείζονος (scrib. ἀπ' ἐλάττ.) καὶ χοριάμβου. (καὶ
 συλλαβῆς add.) τὸ ιδ'. χοριαμβικὸν ὁμοιον τῷ ια'.
 ἐκ δὲ βέλει καὶ δακτυλικὸν πενθήμεμερὲς ἀρχιλόχευ-
 ον. τὸ ιε'. δακτυλικὸν τρίμετρον. τὸ ις'. προσοδικὸν
 (scrib. προσωδ.) δ. μετρον ἀκατάληκτον ἐξ ἰωνικῆς
 μείζονος (scrib. ἀπὸ μ.) καὶ χοριάμβου. τὸ ιζ'. χο-
 ριαμβικὸν μονόμετρον ὑπερκατάλ. καθαρόν· ἐκ δὲ βέ-
 λει καὶ δακτυλικὸν δ. μετρον ἀκατάληκτ. τὸ ιη'. παι-
 ονικόν

ωνικόν ἡμιόλιον, ἐκ παίωνος α'. καὶ σπονδαίς. τὸ
 α'. ἀντισπαστικὸν δίμετρον ἀκατάλ. ἐξ ἐπιτρίτε
 δ'. καὶ σπονδαίς. (scr. δισπονδ.) εἰ δὲ βέλει, τρι-
 χαϊκὸν δίμετρον ἀκατάληκτ. τὸ κ'. ἀντισπαστικὸν
 τρίμετρον καταληκτ. ἐξ ἐπιτρίτε δ'. (scr. ἐπιτρι-
 των δ') δύο, καὶ ἀναπαίτων (scr. ἀναπαίτς)
 διὰ τὴν ἀδιάφορον. τὸ κα'. χοριαμβικὸν ἡμιόλιον
 καθαρόν. τὸ κβ'. δίμετρον ἀντισπαστικὸν καταληκτ.
 Φερεκράτειον ἐξ ἀντισπάτς (ἀντισπάτων) καὶ
 κρητικῆς ἥτοι ἀμφιμάκρας. τὸ κγ'. ἰαμβικὴ βάσις,
 ἥτοι μονόμετρον. τὸ κδ'. ἀναπαιτικὸν δίμετρον ἀ-
 κατάληκτον. τὸ κε'. ὁμοιον. τὸ κς'. ἰαμβικὸν ἐφθη-
 μιμερές, τὸ γ'. ποδὸς χορεῖς. τὸ κζ'. ἰωνικὸν ἀπ'
 ἐλάττωνος. (τρίμετρον καταληκτ. ἐκ διτροχαίης
 καὶ ἰωνικῆς ἀπ' ἐλαττ. adiac.) καὶ κρητικῆς. Schol-
 iastes sic interpretatur: 'Εἶδε ὦ ἦλπε θεραπεύ-
 σας τὸ βλέφαρον τῶν ὀμμάτων ἐμῶν τὸ αἵματη-
 ρόν. ἐλευθερώσας τυφλὸν φέγγος. ἀντὶ τῆς τῆς
 τυφλῆς τέττης ὀφθαλμῶν, φέγγος ἐνδεῖς αὐ-
 τῷ (scr. ἴσ. αὐτοῖς) δηλονότι. - - Ἀκέσαιο.) ἀ-
 κέσαιο. (scribe: ἀκέσαιο, ἀκέσαιο.) πάνυ ἀνάρ-
 μοσον ἦν τῷ τε ῥυθμῷ καὶ τῷ μέτρῳ διὰ τὴν
 ἀνάρμοσον χασμωδίαν. διὸ καὶ ἐξεβλήθη παρ'
 ἐμῶν τὸ ἐν' εὐρεται δὲ καὶ ἐν τινι τῶν παλαιῶν
 βίβλων. Ἀκέω activa forma etiam reperitur, me-
 deor. Hesychius: Ἀκέωσι, θεραπεύουσι. Schol.
 ὥστε διασπαράξαι, καὶ διαμοιρᾶσαι μεληδόν. &
 quia penultima in διαμ. producitur, non dubi-
 to, quin circumflexo sit notanda, hanc tamen
 syllabam etiam inferius apud Scholiasten acuta
 notatam reperias; dein ὀρεῖαν legit: Καὶ ἐκβο-
 λὴν ὀρεῖαν. - - τὸ δὲ ἀνήμερον, καὶ τὸ ὀρεῖαν
 λέγει.

λέγει, διὰ τὸ τὰ ἐν ὄρει ὄντα ἀγρία θηρία,
ἔτω διαμερίζειν, ἃ ἂν τῶν ζώων θηράσωσιν.

v. 1088. Hæc μονοστροφικὰ sic scribenda :

Αἶ, αἶ.

Ἰὼ θρήνης λογχοφόρον ἔνοπλον,

Ἐυππὸν, Ἀρεϊκάτοχον γένος·

Ἰὼ Ἀχαιοί·

Ἰὼ Ἀτρεΐδαι.

Βοᾶν, βοᾶν αὐτῶ, βοᾶν.

Ἐλθετε, ἔλθετε.

Μόλετε πρὸς θεῶν·

Κλύει τις; ἔδεις ἀρκέσει;

Τί μέλλετε;

Γυναῖκες ὠλεσάν με,

Γυναῖκες αἰχμαλώτιδες. &c.

Scholiasfes : Αἶ αἶ. ἰὼ θρήνης.) καὶ τὰ τοιαῦτα κῶλα ὁμοῖά ἐσι τοῖς εἰρημένοις μονοστροφικὰ, καὶ μετρικὰ ἅπαντα. εἰσὶ δὲ τὰ κῶλα τῆς ὅλης στροφῆς κβ'. τὸ α'. ἰαμβικὸν μονόμετρον. (add. βραχυκατάλ.) τὸ β'. ἰωνικὸν ἀπὸ μείζονος τρίμετρον. καταληκτ. ἐξ ἐπιγίτης α', καὶ ἰωνικὸν ἀπὸ μείζονος καὶ ἀμφιβραχέως. (non est ἰωνικ. ἀπὸ μείζ. secundus pes, sed pæon primus, modo dici possit, forte legendum esset, λογχηφ. α λόγχη) τὸ γ'. προσοδιανόν (f. προσφιδιόν) τρίμετρον βραχυκατάλ. ἐξ ἰωνικῆ ἀπὸ μείζονος, χοριαμβικῆ πεντασυνῆλθε καὶ ἰαμβε διὰ τὴν ἀδιάφορον. τὸ δ'. ἰαμβικὸν πενθημιμέρες. τὸ ε'. ὅμοιον τῷ ε'. (scr. ὅμοιον. τὸ ε') ἰαμβικὸν δίμετρον ἀκατάλ. τῷ γ'. ποδὸς ἀναπαίεσ. τὸ ζ'. δακτυλικὸν δίμετρον. κατὰ γὰρ μονοποδιᾶν μετρεῖται τὰ δακτυλικά, ὡς φασὶν οἱ μετρικοί. τὸ η'. ἰωνικὸν ἀπ' ἐλάττωνος ἡμίλιον· εἰ δὲ βέλει παιωνικόν. τὸ θ'. ἰαμβικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, ὅμοιον τῷ ε'. τῷ γ'. ποδὸς ἀναπαίεσ. τὸ ι'. ἰαμβικὸν μονόμετρον. τὸ ια'. ἰαμβικὸν ἐφθημιμέρες· τὸ ιβ'. δίμετρον ἀκατάληκτον. καλεῖται δὲ ταῦτα, ὡς Ἰφαισίων φησὶν, ἀνακρεάντεια καὶ ἀμφότερα. τὸ ιγ'. περίοδος.

δύο γάρ εἰσι τροχαῖοι, καὶ δύο ἱαμβοὶ. καὶ καλεῖται τῶτο
τὸ κῶλον περίοδος. ἔννηται δὲ καὶ ἀντετραμμένον. τὸ ἰδ'
χοριαμβικὸν ἡμιόλιον, ἐκ χοριάμβου καὶ σπονδαίης. εἰ δὲ βέλ-
λει δακτυλικὸν (est πεντημιμ. Scaliger dicit. l. 2. Poët.
p. 138. Archilochium vocari.) ἐφθημιμερές ὃ καλεῖται
ἀλκμανικόν, τὸ ἰε' τροχαῖον δίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ ις'
ἀσυνάρτητον, ἐκ τροχαϊκῆς καὶ ἀναπαισικῆς βάσεως. τὸ ιζ'
παιωνικὸν δίμετρον ἀκατάλ. ἐκ παιώνων πρώτων δύο. τὸ ιη.
τροχαῖον ἐφθημιμερές ὃ καλεῖται εὐριπίδαιον, ἢ ληκυδιον.
τὸ ιθ' δακτυλικὸν ἐφθημιμερές ἀλκμανικόν (nota est tan-
tum πεντημιμερές.) τὸ κ'. ἱαμβικὸν ἐφθημιμερές τῷ α'.
ποδὸς ἀναπαις, τὸ κα' παιωνικὸν τρίμετρον βραχυκατάληκ-
τον, ἐκ δύο παιώνων α', τῷ α' πεντασυνάβου, καὶ τρο-
χαίης, τὸ κβ'. χοριαμβικὸν δίμετρον κατὰληκτ. ἢ τοι ἐφθη-
μιμερές ἐκ χοριάμβου καὶ κρητικῆς. Idem Schol. versus
superiores explicans: Ἰὼ θρηνησ. ὦ γένος θρηνητικὸν ὀπ-
λοφόρον - - βοῆν φωνῶ. ἔλθετε, ἔλθετε ἕνεκα τῶν Θεῶν.
ἀκούε τίς; ἢ εἰδὲς κλύων βοηθήσει; τί βραδύνετε; v. 1093.
vulgo legitur ἔτε, ἔτε, quod κῶλον non est δακτυλικὸν
δίμετρον, sed proceleusmaticus pes, & quia Scholiastes
habet ἔλθετε, ἔλθετε, non dubito, quin ita scribendum.
In v. 1094. vulgo est ἢ εἰδὲς - - sed versus τὸ ἢ re-
spuit, & omnino aptior & vehementior sine talibus
particulis oratio est.

V. 1100.

Ἀιδέρο' ἀμπλάμενος ἑράνιον,
Ἵψιπέδες εἰς μέλαθρον.

Scholiastes etiam ἑράνιον ad αἰδέρα refert, Ἵψιπέδες ad
μέλαθρον. εἰς τὸν αἰδέρα ἀναπλάμενος τὸν ὑψηλὸν αἶζω.
εἰς τὸ ἐν ὕψει κείμενον οἶκημα. Ego potius post ἀμπλά-
μενος virgulam ponendam existimo, & ἑράνιον cum μέ-
λαθρον jungendum: sicque αἰδέρα vocat ἑράνιον μέλα-
θρον: denique pro Ἵψιπέδες scribendum Ἵψιπέτης. Ἵψι-
πέτης enim est, teste Hesychio, εἰς ὕψος πέλομενος.

V. 1215.

Καπνῷ δ' ἐσήμεν' ἄστυ πολέμιων ὕπο.

Tom. V.

D

Can-

Canterus in Notis: Videtur legendum καπνός. Sed καπνὸν optimum, & sensus est: Et fumo significabat urbs ab hostibus esse capta. Scholiastes etiam optime: Ἡ δὲ Τροία ἐσημαίνειτο ὑπὸ τῷ καπνῷ, καὶ ἦν Φανερὰ καπνομένη ὑπὸ τῶν πολέμιων.

FINIS.

JO.

JO. GEORGII ALTMANNI

DE

LINGUA OPICA

ITALORUM ANTIQUISSIMA EORUMQUE

ORIGINE

EXERCITATIO

PHILOLOGICO - CRITICA.

ARGUMENTUM.

I Demonstratio originum & migrationum antiquarum gentium admodum est difficilis; Talis etiam antiquissima Historia rerum Italicarum, nec certi quid de Italiae Colonis statim post dispersionem Babylonicam illuc delatis dici potest. Quando Saturnus advenerit incertum. II. Antiquissimus Coloniae in Italiam dux Saturnus est, quem superstitiosa posteritas Deum fecit. Saturnus dictus est a Satar, quod significat abscondere, hinc Latius sive absconditus antiquis dictus est, non quia in Latio latuit, sed quia priscae Italiae Coloni homines rudes & illiterati primum ducem, quem ipsi ignorabant, aliter vocare non potuerunt, eum nescientes hincque Saturnum i. e. ignotum dixerunt. III. Secundum hunc veterem Historiam interpretandi modum, Bocharti, Huetii aliorumque corrumpunt de Saturno Sententiae; Saturnus fuit ex Javanis posteris, non Noachus vel Abrahamus. Coloniam si deduxit in Italiam, Opicam deduxit. Lipsii Sententia de Saturno refutatur. IV. Antiquissimi Italiae coloni rudes admodum fuerunt & illiterati, hique fuerunt Opici, hinc Opici apud auctores pro rusticis ponuntur, vitam talem egerunt homines regnante Saturno. V. Opici lingua usi ad Hebraeorum proxime accedente. Dialectum Hebraeorum

rum Gronovius male ad Romuli demum tempora refert. Romulus ritus & linguam Hebraizantem non primus in Italiam inexit, sed acceptam a Saturno propagavit. Saturnus inter Deos relatus ex consuetudine Romanorum, idem postea evenit honor omnibus antiquis Italix incolis. Satyri, Syleni, Fauni nihil aliud fuerunt quam antiquissimi Italix coloni. Nymphæ uxores erant priscorum hominum & a procreando sic dictæ. Dryades fuerunt homines in quercetis habitantes ex prisco hominum agrestium more. Politicorum jussu antiqui homines pro Diis habiti, ut Religione homines vagos coercerent. VI. Ex his aliquo modo jam colligi potest, quod antiquissima Itatorum lingua ad Hebræam accesserit. Perit hæc lingua jam sub Evandro, colonias Græcas in Italiam deducente, imo nulla accedente lingua peregrina, prisca lingua temporis lapsu fuisset corrupta. VII. Ubi & quinam Opici fuerint examinatur. Stephani locus restituitur & illustratur; Opici dicti quia more serpentum in speluncis degebant. Perizonius laudatur. Holstenii restitutio examinatur. VIII. Lingua Opica accessit proxime ad dialectum Phœnicum, quod probatur ex Platone. Plauti locus de lingua Opica vel Phœnicia explicatur. Taubmannus corrigitur. Apulejus explicatur. Beroaldus notatur. Siculi Phœnicii etiam lingua usi Opica. Linguam Opicorum ex Hebr. hausam esse exemplis probatur. Ryckius corrigitur, & dissertationi clausula imponitur.

§. I.

Nihil obscurum magis esse antiquissimis gentium originibus eruditi omnes perinde profitentur, nihilque absonum magis atque ineptum, quam præposterum quorundam conamen, qui antiquissimas omnium gentium migrationes ad antiquissima usque tempora, se deducere posse profitentur, (*) nam cum antiquissimo

(*) Perizon in Proem: Orig. Babyl. p. I.

quissimo tempore pene nihil per literas fuerit traditum, atque idcirco quando historiae deinceps scribi ceperunt, superioris ævi res longe maximam partem vel ex incertis vulgi fabulis, vel summum ex παραπαραδέτοις narrationibus, sola subnixis, eaque lubrica prorsus & fallaci, hominum memoria, necessario peti debent. Hæc de generali rerum antiquissimarum investigatione dicta, locum etiam maxime inveniunt in antiquissimarum rerum Italicarum examine, in quo si quis ad prima ascendat tempora, ad meras fabulas, imo tenebras deveniet, in quibus, quo se lector scriptorque vertat, nesciet; Optime ergo is sibi consulat, qui non ulterius progredi sibi proponet, quam lucem & veritatem se sequi sibi certo persuadere poterit, alias in fabulis oberrabit dubius, nulla spe inde evadendi relicta; hinc mihi incertissima omnia, quæ de primis Italiæ colonis, post dispersionem Babylonicam illuc delatis traduntur, unde enim Aborigines, alii que in Italiam adveniant, ex nullo mihi satis hactenus historico constat. Incertum etiam, quo Saturnus in Latium tempore advenit, anque regionem vacuum aut aliis jam habitam invenerit. A Saturni tamen ævo investigationem sed levem instituemus, licet & ipsum illud seculum ἀδύλον & μυθικόν esse quilibet videat, non quidem id faciemus ut historicam veritatem inde velimus exsculpere, sed ut potius demonstremus, illius seculi homines ortum suum ipsos nescivisse.

II. Antiquissima apud Poëtas & Historicos memoria Saturni est, qui antiquissimus Romanis cultus est Deus & Rex, quæ res ita nota ut notissima, hunc antiquissimæ Colonix non nisi suum

ducem, posteri vero Deum, sapientiores hominem esse affirmabant. Deum enim habitum fuisse, tot clamant ædes, templa, aræ, sacella, atque antiqui lapides, quæ hic proferre nostrum non est. Hominem merum eum nobis tradit (*) Macrobius: & (**) Virgilius.

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem.

Sicque Saturnus pro ductore & antiquissimo Romanorum rege habitus est, qui vero, unde venerit inter Philologos lis est, at ille certissime priscis plane fuit incognitus, hinc nec nobis ex tenebris eruendus, nomen ejus ex Hebr. סתר quod *latere* & *abscondere* significat, derivandum est, sic enim priscis dictus, quia antiquissimi Itali, utpote rudes, literarum expertes, sine cultu vitam tolerantes, dialecto ut plurimum Phœnica utentes, primum suum ducem aliter nominare non potuerunt, illisque ideo Saturnus, hoc est *absconditus*, *ignotus*, *planeque incognitus* dictus est. Sic mihi admodum verisimile est, ad Evandri [si cum Vossio (***) Evandrum eundem cum Saturno facere velimus] seu proxima ante Romulum & Numitorem usque tempora Italos [non secus ac homines obscurissimi] nullis imbutos literis vixisse; hoc agresti turbæ remanebat, aliquem saltem, quem ipsi ignorabant, eos illuc aut traduxisse, aut ibi generasse, nec ad Græcorum hac in parte delapsi erant ineptias, qui se non aliunde illuc commigrasse,

(*) Saturnal. L. I. cap. 7.

(**) Æn. L. VIII. 357.

(***) De Idololatr. gentili, Lib. I. cap. 10.

grasse, sed ibi e terra enatos mentiebantur, (*) hi vero aliquem se parentem habuisse, aut ducem, certi credebant, & quem ob antiquitatem & propriam in suis rebus inscitiam Saturnum dicere voluerunt, sicque illis plane secundum illud poetæ evenit. (**)

Ἀὐτὸν γὰρ ὕδεις οἶδ' ἐπεὶ παυγίγητο,
Ἄλλ' ὑπονοῶμεν πάντες, ἢ πιστεύομεν.

*Semet ipsum nemo novit, ut sciat, unde natus sit,
Sed suspicamur omnes, aut credimus.*

III. His ita consideratis, omnes clarorum Virorum, Bocharti, Huetii, Vossii aliorumque de Saturno Sententiæ ut levissima evanescunt nebula: cum enim jam priscis ideo Saturnus dictus fuerit, quia ignotus erat, certe magis erit obscurus & nobis, cum illis etiam monumentis simus destituti, quibus veteres instructissimi erant. Hoc in omni re certum est, Saturnum in Latio vixisse, sed Noachum aut Abrahamum, ut (***) Bochartus & Huetius viri longe celeberrimi vellent, in Latio nunquam fuisse, nemo non persuasissimus est, nec sola fama nominis eorum gloriam sine patrato ibi magno facinore, in aliena terra tantam, ut arbitror, facere potuisset, qualis Saturni est, nisi quædam in loci incolas beneficia collata essent. Sed antiqua illa numina eruditis multifariam eruditio.

D 4

(*) Ezech. Spanh. ad Aristophan. nub. 980. adde Schol. vet.

(**) Menandri reliquiæ p. m. 242.

(***) Bochartus in Phaleg, cap. 1. Huet, Demonstr. Evang. propos. IV. cap. III.

ditionem demonstrandi largam causam suppedi-
tant, suntque ut nasus cereus, qui pro fingentis
arbitrio huc & illuc verti potest. Hoc solum de
Saturno affirmaverim, fuisse eum aliquem ex Ja-
vanis posteris, nobis incognitum, qui cum Colo-
nia Opica prope Latium vel in Latio sedem in-
venit, (*) ejusque nomen recte ex lingua Hebræa
deducitur, & vanum est quidquid vel veteres vel
recentiores de hoc etymo somniarunt, quos inter
est Lipsius, (**) qui nomen ejus a *Satu* deducit,
fragili auctoritate nixus; alii melius rem non ex-
plicant, qui Saturnum velut *saturantem patrem* (***)
volunt vocatum fuisse antiquitus; Sed hæc omnia
facilius dicuntur, quam probantur, manetque
mea quam de ejus nomine concepi sententia, quæ
omnium tutissima mihi hactenus visa est, & ad re-
liqua quæ de Saturno mythologi habent, recte
explicanda viam aperit, ut prolixè id edocere, si
hoc agendum foret, facillime possemus, antequam
vero ad interiora linguæ Opicæ accedamus, pau-
cissimis adhuc antiquissimas res Italiæ examinabi-
mus, quæ si detectæ erunt, ad sequentia viam
facient.

IV. Cum Colonia illa in Latio vel alia Italiæ
parte confedisset, ad nullam homines illi vel mo-
rum vel linguæ suæ attendebant culturam, sed
vitam more agresti & a pecudum consuetudine
non multum diversam, in montibus potissimum
tolerabant, hinc Opici antiqui pro incultis & bar-
baris

(*) Ryckius de antiq. Ital. col. cap. 1.

(**) Saturnal. l. 1. p. 7.

(***) Dionys. Halic. antiq. Lib. 1.

baris hominibus habiti sunt, & apud auctores Opici pro rusticis sumuntur, hincque ille conquiritur, dicendo *nos quoque didicant barbaros, & spiritus nos quam alios Opicos appellatione fadant.* (*) Latius id alii explicant, qui jam adducendi non sunt: (**) Vita ergo Opica pro tali accipitur, quæ sub regno Saturni fuisse dicitur, ubi homines sine imperio, sine legum severiore angustia vitam tolerasse dicuntur, ut testes sunt Poëtæ. (***)

*Ista vetus pietas, ævq moritura futuro
Rustica, Saturno regna tenente fuit.*

Similiter plane etiam alius poëta. (****)

*Credo pudicitiam Saturno Rege moratam
In terris, visamque diu, cum frigida parvas
Præberet spelunca domos; ignemque laremque
Et pecus & dominos communi clauderet umbra.*

V. Satis ergo ex his patet, Opicos illos fuisse, qui sub prisco Saturni regno vixerunt, quique non nisi lenissimo suberant imperio, quale esse solet hominum, nulla ambitiosa severitate in societatem collectorum. Viderat jam quædam morum & linguæ Hebræorum in Latio vestigia Clarissimus Jacobus Gronovius, (*****) sed quæ vir doctus Romulo tribuit, & cujus natales in Latio facillime inveniuntur, hæc certe omnia ad antiquiora tem-

D 5

pore

(*) A. Gellius Lib. XI. c. 16. & lib. XIII. c. 9. Plin. lib. XXIX. cap. 1.

(**) Turneb. lib. X. adversa.

(***) Ovid. Epist. Heroid. IV. 131.

(****) Juvenal. Sat. VI. 1. &c.

(*****) In Disfert. de Orig. Romuli.

pora referenda sunt, & quæ Romulus hac in parte egit, eum ex avitis traditionibus hausisse credendum est, sacra enim Romuli, quibusdam exceptis, ex antiquissimo cultu, qui a primo ductore introductus fuerat, remanserant; Romulum vero Gronovius Hebraizantem facit, quia ille, siquidem Romanorum Historiæ epitomatoribus credendum est, per solam traditionem oralem tradita præcepta & dogmata æque politica, quam religiosa iterum excoluit, novisque ad rem suam necessariis auxit. Cur vero tam diversa facie Saturnus compareat mirum non est, factum enim illud ex consueto Romanorum more, qui in antiquitate laudabiliter defunctos illico in Deorum censum retulerunt, hinc Saturnus mox Deus, mox vero homo audit, & similia hac in re fata habuit cum Quirino & plurimis Romanis imperatoribus, nec hac in parte Romana ineptior erat natio, hinc a Satyrico argute traducta. *Utique regio nostra tam præsentibus plena est numinibus, ut facilius possis Deum quam hominem invenire, (*) quem locum perpetuus ille elegantioris literaturæ Stator & vindex P. Burmannus ex alio sic illustrat, & qui huc apprime facit: Olim magna res erat Deum fieri, jam fama numinum fecit, etiam pessimum quemque illum affectare. (**)* Consimiliter etiam ipse hac de re loquitur Cicero. *Suscepit autem vita hominum consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in Cælum fama ac voluntate tollerent: hinc Hercules, hinc Castor & Pollux, hinc Æsculapius, hinc Liber etiam. (***)* Loca plurima qui

(*) Petron, c. XVII.

(**) Senec, Apocolocynt.

(***) De nat. Deor. Lib. 2.

qui legere volet citata inveniet apud Polyhistorum illum Hamburgensem & alios, qui hac in re amplius sunt; (*) Sic etiam elegantissimus Horatius viventi adhuc Augusto divinos & æternos præfagit honores dicens. (**)

- - - præsens divus habebitur Augustus.

Simile quid evenisse Saturno, & cum eo omnibus antiquissimis Italiæ colonis, credendum, & inde facile explicari potest quidquid veteres de Faunis, Satyris Nymphisque tradiderunt, fuerunt autem ex hac mea hypothese Fauni, Silvani & Nymphæ nihil aliud quam antiquissimi Italiæ Coloni, qui ricolæ fuerunt, & quos superstitiosa posteritas post obitum in Deorum censum retulit; mihi que admodum verisimile est, Nymphas ex Phœnicum dialecto dictas esse Romanis, quasi נובים ex נוב quod *generare & producere* significat, itaque ut Nymphæ nihil aliud sint, quam antiquorum Italiæ Civium uxores, quæ exinde Nymphæ, quasi uxores vel generantes dictæ sunt, quemadmodum enim Hebræi mulieres suas נשים, sic hi נובים dicere voluerunt, hinc peregrinum esse non debet, si in priscis historicis hos vel illos ex hac vel illa Nympha procreatos esse invenimus, quod apud antiquos Romanos nihil aliud significabat, quam hunc vel illum heroem tempore antiquissimo natum fuisse, nec inde concludendum est, priscos heroas quosdam ex Deorum congressu natos,

(*) Fabricii Bibliograph. Antiq. c. VIII. §. 24. Claud. Nicas. de num. Panth. Adr.

(**) Carm. Lib. III. 5. & lib. I. 12.

tos, hoc modo affirmare voluisse. Si ad viros accedamus, eadem in antiquis fabulis inuenimus, mariti enim Satyri atque Sileni erant, & qui pilosi in antiquitate audiebant, ob vitam quam ducebant agrestem, quique in montibus & silvis ceu belluæ oberrabant, ut de iis poeta dicit. (*)

Hæc nemora indigenæ, Fauni Nymphæque tenebant.

Hinc etiam nata de Dryadibus fabula, quia in quercetis potissimum habitabant, ut etiam Abrahamus ad quercetum habitasse dicitur, (**) quod ex Patrum testimonio ævo Constantini adhuc extitisse fertur, quia Deus sub illa quercu Abrahamo apparuisset, Gen. XVIII. 4. essetque, si fabulis quis frenum laxare vellet, occasio unde gentilium hac in re superstitionem derivare possemus, quod qui facere volet, per me licebit, hoc enim nec affirmare vel negare mihi in animo est, sed dubium videri possit, an omnes gentiles quercetorum cultum ex hac occasione hauserint; Mihi vero Dryades illæ ex hac, quam dixi, ratione exortæ videntur apud gentiles, quia in quercetis olim eas habitavisse certum est; cum his Deabus Sileni & Satyri concumbebant, hoc est cum pastoribus, hominibus montanis, & ex hoc congressu filios procreabant, ut legimus apud auctores passim, hinc aliquis: (***) Νύμφης δὲ παῖς ὁ Σιλυνὸς ἔστος. Θεὸς μὲν ἀφανέστερος τὴν φύσιν, ἀνδρώμενος δὲ κρείττων καὶ θανάτῳ ἦν. Ex Nympha Silenus iste

(*) Virg. Æn. L. VIII. 314.

(**) Gen. XIII. 18. Euseb. Lib. III. 51. Sozom. Lib. II. 4.

(***) Ælian. lib. III. cap. 18.

iste puer natus est, in natura sua quidem Deo minor est, sed homine etiam major, & proinde mortalis est. Hinc jam tempore Pythagoræ Nymphæ fœminæ dictæ sunt, sic enim ejus vitæ scriptor: (*) Πυθαγόρας ἐκάλεσε τὴν μὲν ἄγαμον Κόρην, τὴν δὲ πρὸς ἄνδρα δεδεμένην Νύμφην. Pythagoras innuptam vocavit Coren, id est Proserpinam, nuptam Viro Nympham. Postquam autem hominum turba aucta esset, ex hac antiquissima hominum consuetudine a Politioribus, qui vagas & agrestes hominum catervas legibus & cultu religioso coercendas duxerunt, numina ficta atque exsculpta sunt, hinc tandem primi homines omnes in Deorum numerum sunt accepti, quia natura ad vetusta omnia exaggeranda homines sunt admodum proclives, sicque plane res evenit secundum illud Poëtæ: (**)

*Omnia post obitum fingit majora vetustas,
Majus ab exequiis nomen in ora venit.*

Factum tum id etiam ex ingenti hominum arrogantia, qui defunctos parentes & propinquos divinis elogiis ornarunt, usque dum ex rudi plebecula Divi facti sunt.

VI. Ex his jam facile quilibet videbit, quare in his, quæ antiquissimas res Italiæ spectant, fuerim prolixior, exinde enim reliquæ dialecti Hebraizantis inferendæ erant, ut inde tandem ad linguam Opicam fieret transitus commodior; videmus ideo antiquissimas Deorum denominationes,
[de

(*) Jamblich. de vita Pythag. Cap. XI. p. 42.

(**) Propert. lib. III. el. I.

[de quibus plu. & Bochartus & alii, quos repetere nolo] addiderunt, fuisse ex Phœnicum dialecto explicandas, quæ eadem est in plurimis, quæ antiquissimorum fuit Opicorum, ut deinceps magis videbimus; sed perierunt sub Evandro, qui peregrinas in Italiam Colonias adduxit, maxima linguæ primævæ vestigia, sed quæ non tamen ita deleta sunt, ut non & quædam hodie apud Scriptores passim inveniri possint. Notandum præterea, linguas vivas maximis subesse mutationibus, hinc paulatim Hebraizans dialectus, alia asumpta, periit, sicque plane evenit ut Philologus Germanus in ortu Babelis observat. (*) *Quotidie inquit experimur, dum Scripta ejusdem gentis antiquiora aut recentiora conferimus, quanta sit differentia, aliquot seculorum, in eadem lingua orta; Quæ tanta sæpe est, ut antiqua ejusdem gentis dialectus vix intelligi possit, adeo obsoleta facta & extra usum posita, quæ & nostra Germaniæ lingua, vetus & recentior satis probant.* Certissimum, quod si ex simili loco homines in diversas regiones, diverso ubi cœlo, diversisque uterentur cibis, deportarentur, quod intra dimidium seculum tanta inter illos oritura esset linguæ differentia, ut pro eadem haberi amplius non posset, alia enim labia, aliud guttur, alias propensiones, format temperies Cœli Orientis, alias Occidentis, hinc mirum non est, si prisca Italiæ Coloni a prima Dialecto, quam in Italiam advenientes habuerunt, sine aliarum coloniarum accessione immutarunt, ut jam Evandri tempore vix antiqua in plurimis videretur, remanserunt autem reliquæ prisca-

(*) Vander Hart in Philologiæ facula p. 59.

priscarum vocum & appellationum quæ nobis certam fidem faciunt, antiquissimam linguam Italicam plurimis permixtam fuisse vocabulis Hebraicis, ut id probavit *Just. Fontaninus* de antiquit. Hortæ. p. 121. & *Camp. Vitringa*. Observat. Tom. I. p. 91.

VII. Propius nunc ad Linguam Opicam accedendum, quod ut fiat, primo quinam Opici fuerint examinabimus. De Opicis vero hæc habet antiquus Geographus. (*) Ὑπὲρ δὲ τῶν τῶν ἡϊόνων Καμπανία πᾶσα ἰδρύται, πεδὸν εὐδαίμονος αὖτον τῶν ἀπάντων, περίκεινται δ' αὖθις γεωλοφίαι τε ἑυκαρποὶ, καὶ ὄρη τὰ τε τῶν Σαννιτῶν, καὶ τῶν Ὀσκηων. Ἀντίοχος μὲν ἐν φησὶ τὴν χώραν ταύτην Ὀπικὴν οἰκῆσαι, τέρας δὲ καὶ Ἀυσονας καλεῖσθαι. Super hæc littora Campania omnis sita est, planicies felicissima omnium, circa eam jacent cum tumuli terræ fertiles, tum Samnitum Oscorumque montes; Antiochus dicit, hanc regionem ab Opicis habitatam fuisse, hos & Ausones vocari. Et quoties Pausanias de Cumis loquitur, (**) addit ἐν Ὀπικῇ, quia in Campania sita erat Urbs hæc Cumæa; sequenti vero tempore Opicis nomen mutatum est, dictique sunt Osci, quod jam observavit Cluverius dicens, (***) de cætero satis patet, unam eandemque gentem fuisse, quæ variis appellata est nominibus, iidem enim Opici, quorum hoc vocabulum postmodum a Romanis correptum fuit in duas Syllabas, Obsci, Opsci & tandem Osci; aliter quidem sentit clariss.

(*) Strabo. Georg. lib. V. p. 370. edit Almenlov.

(**) Achaic. cap. 22. & Arcad. cap. 24.

(***) Ital. antiq. lib. III. cap. 9.

clariss. Stephani commentator, (*) sed licet nulum de hac nominum commixtione extet testimonium, adsunt tamen multa quæ postea videbimus, & quæ Cluverii sententiam satis confirmant, probat id etiam jam allatum Strabonis testimonium, qui Opicos & Oscos eandem terram habitasse affirmat. Plura de Opicis nolo asserere, cum ea jam congefferit Cluverius, qui hæc de re legi potest. (**) Unde vero Opici dicti sint, incertum esse videtur: si Stephano fides, ex Serpentibus nomen habent. (***) Ὀπικοὶ ἑθνὸς Ἰταλίας· Εὐδοξὸς ἔκτῃ γῆς περιόδῳ γλώσσας συνέμιξαν. Οἱ δὲ ὅτε Ὀπικοὶ, ἀπὸ τῶν ὄφειν. Opici sunt gens Italia, Eudoxus sexta terræ periodo linguas commiscuere, alii sic vocatos existimant a serpentibus. In his iterum primæ antiquitatis occurrunt vestigia, licet enim clariss. de Pinedo (****) non videat, unde Opici nomen acceperint, mihi tamen hujus rationem reddere videtur Perizonius, (*****) dicens, In antiquis fabulis tot dracones memorantur, & gigantes e terra nati, ut vel ex una Cadmi historia notum est, qui nihil aliud fuerunt, quam homines ex speluncis subito prodeuntes, quasi dracones ex suis cavernis; Quin ipse ille Cadmus tandem in serpentem dicitur conversus, eodem haud dubie sensu, quia scil. se in speluncam tunc abdidit: In talibus speluncis habitaverunt Lothus, cum filiabus post Sodomam deletam, Gen. XIX. 30. & Cacus in Latio tempore Evandri, Liv. 1. 7. Imo integræ gentes, Trogloditæ in Africa, dicti

(*) De Pinedo ad Stephan. pag. 518.

(**) Ital. Antiq. pag. 1056. &c.

(***) De Urbib. pag. 518.

(****) In notis ad Loc. Steph. Byz. modo cit.

(*****) Orig. Babyl. Cap. 3. pag. 35.

dicti ita, quod sub terram eant, & cavernas subeant, ut ait Eustatius, (*) addens, similes Troglodytas adhuc superesse & in Europa, juxta Tribellos, imo & apud Caucasum in Asia, versus septentrionem. Adde illis jam Hevæos in Palæstina, olim a serpentibus eadem ratione sic dictos. Sunt & adhuc hodie Rasciæ incolæ, qui in Sclavoniæ finibus habitant, qui in speluncis commorantur. Ex his vero Viri Eruditissimi verbis facile jam videbimus undenam Antiquissimi illi Italiæ Coloni Opici dicti sint, simulque luculentum inde petimus testimonium, Opicos illos fuisse, qui Italiæ incolarum primi & antiquissimi fuerunt, nam hæc vita in speluncis acta, non nisi tempore Saturni observatur, ut etiam videmus ex loco superius ex Satyrico (**) allato, aliam causam cur Opici dicti sint ego sane excogitare non possim, nisi forsan dicere velimus, illos hoc nomen accepisse ex cultu serpentum, qui priscis & Judæis & gentilibus communis erat: Cultus serpentum vestigia apud Judæos habemus in ipsis sacris Literis, ne autem dicam de cultu serpentum apud Gentiles usitatissimo, (***) hinc serpens Epidaurius aliique maximo in honore habiti. Interim videri potest hac de re Amplissimi CUPERI Sententia, (****) qui ut solet, eruditissime hac de re egit, cui jungi debet Vossius (*****). Sed plura adhuc in illo Stephani loco examinanda videntur, & maxima meditatione dignum quid per linguarum confusio-

Tom. V. E fusio-

(*) Ad Dion Perieg. v. 18.

(**) Juvenal. Sat. VI. l. &c.

(***) 2. Reg. XVIII. 4.

(****) In Harpocrat. p. 59. &c.

(*****) Idol. Gentil. Lib. IX. cap. 10.

fusionem intelligat; quod a nemine quod sciam hactenus expositum satis fuit: Mihi confusio illa sic explicanda est; quia Opici Italiae antiquissimi erant, hincque dialecto Hebraizante utebantur, eorum dialectus periit post Evandri aliorumque in Italiam adventum, hincque primi illi & antiqui cum reliquis novissime adventantibus linguas suas miscuerunt, & hæc illa est linguarum in Latio commixtio de qua Stephanus, cui addi debet locus Dionysii Halic. qui tradit classem profugos vehementem in littore Opico appulisse, cum his ergo Græcis Opici linguam suam mutarunt. Nomen vero Opicos ex ipsis ab Evandro illatis Græcis accepisse certum est, quia Nomen Græcum hisce monticolis & per terræ cavernas dispersis hominibus impositum est, secundum id, quod supra ex Perizonio allegavimus; optarem interim hunc Stephani locum integrum & sanum videre, nam in allato loco lacunam esse vidit & agnovit Holstenius, (*) & putat sic esse legendum, *illi autem linguas confundebant*, mihi autem plura desiderari videntur, sensusque nihilominus mancus atque hiulus est, ego autem sic legendum locum, & reponendum censeo. *Opici vero cum reliquis Italiae incolis linguam suam confundebant*, meliorem qui dabit emendationem, me magno beneficio allegabit, cum meam nec perfectam, nec ex MS. firmatam vendere nolim.

VIII. Nunc tandem omnibus, quæ ad promulgidem linguæ indagandæ faciebant consideratis,

(*) In Commentar. St. Byz. pag. 237.

tis, res ut spero fiet planissima: ad-demonstratio-
nem Linguam Opicam fuisse Dialectum Phœni-
cum, palmarium statim considerabimus ex Plato-
ne. (*) *Quantum ex infaustis præsagii licet con-
jicere, universa Sicilia in Græcæ linguæ oblivionem propediem
lapsura est, ad Phœnicum vel Opicorum potestatem &
Dominationem translata.* Ex his satis patet, linguam
Opicam cum Phœnicia maximam affinitatem ha-
buisse, cum Plato eas sibi invicem similes dixerit,
iisque græcam directe opponat, lingua ergo Opi-
ca & Phœnicia in Sicilia maxime florebant, quod
rectissime ex allegato Platonis testimonio inferitur,
& hoc illis dicebatur, ævo scilicet posteriori, Si-
ciliciffare, hinc Comicus: (**)

*Atque adeo hoc argumentum græcissat, tamen
Non atticissat, verum Sicilicissat.*

Quem locum perperam intellexit Taubmannus
in suo Commentario ad hunc locum.

Quid vero aliud est Siciliciffare, quam diale-
ctum Siculorum habere, qui Latina, Græca, &
Phœnicia oratione utebantur, sed Latina corrup-
ta, quia vocibus mixta erat Phœnicibus, & exin-
de etiam trilingues dicuntur. (***) *Siculi trilingues
inquit Isis, me Stygiam Proserpinam vocant.* Tres illæ
Siculorum Linguæ non sunt, ut perperam intelle-
xit Beroaldus, Græca, Latina & Sicula; sed Græca,
Punica & Sicula, nam Sicula Latina quidem erat,

E 2

sed

(*) Plato Epist. VII. ad Dionys. propinquos.

(**) Plaut. Menæch. prol. II.

(***) Apul. as. aur. Lib. XI.

sed corruptissima, hinc Hieronymus. (*) Certe etiam si præclarus Orator reprehendendum nescio quem putat, quod literas Græcas non Athenis, sed Lilybæi, Latinas non Romæ, sed in Sicilia didicerat. Quanta vero Phœnicum copia in Sicilia extiterit, partim ex hoc testimonio videri potest: (**) φοίνικες περὶ πᾶσαι μὲν τὴν Σικελίαν αἶρας τε ἐπὶ τῇ θαλάσῃ ἀπολαβόντες, καὶ τὰ ἐπιτείμενα νησίδια; ἐμπορίας ἐνεκεν τῆς πρὸς τὰς Σικελίας. *Habitant vero Phœnices circum totam Siciliam, occupatis omnibus extremis ad mare partibus, negotiandi cum Siculis causa.* Mox addit in sequentibus, multos sedibus in Sicilia positis in medio Siciliæ habitare, sed quanta Phœnicum in Sicilia olim fuerit multitudo, abunde demonstravit Vir summus Bochartus, (***) hinc ea hic demonstrare velle, labor est inutilis, cum esset actum agere. Sicula vero antiqua & Opica lingua una eademque fuit, ut id sole clarius patet ex Stephani Byzantini loco: *Gela urbs Siciliæ, sic vero vocatur a fluvio Gela, fluvius vero sic vocatus fuit, quod multum gelu gignit, hoc enim Opicorum & Siculorum lingua Gelan dicunt.* Ex his iterum patet, Siculam antiquam, [recentior enim, cum Roma florescere cœpisset Latinior erat] & Opicam eandem fuisse, sed ut jam dictum satis ostendit Bochartus Siculos maxime Phœnicum dialecto usos, licet postea latina magis in usu fuerit, quin & ipsa vox Gelu ex hebr. deduci potest & debet, nam גֶּלִי est gelu, glaciēs, & quis non apertissima linguæ hebræe in hac voce videt vestigia; de eadem hac lingua intelli.

(*) Epist. Pauli & Eustach. ad Marcell.

(**) Thuryd. Lib. VI. cap. 2. p. 379. edit. Duker.

(***) De Phœnic. Colon. cap. 27. 28. 29.

telligendus locus a variis interpretibus hactenus tentatus, sed nunquam explicatus. (*) Q. Ennius tria corda se habere dicebat, quod loqui Græce & Osce & Latine sciret. Osce loqui nihil aliud est quam Opice, hoc est fere Punice, hincque etiam colligo Oscos & Opicos eosdem fuisse, ut jam supra dictum, loquebatur ergo Ennius tres illas in Sicilia usitatas linguas, ut ex Apulejo probavimus; Nec ego linguam Opicam semilatinam facio, licet posteriori tempore fuerit neglecta & plane abolita, sed paucissimis commixtam & Græcis & Latinis vocibus, cæteroquin Hebraizantem, ut ex quibusdam vocibus demonstravimus, nam qui Osce vel Opice loquebantur, nil minus quam Latine loquebantur, ut Festus dicit. Qui Obsce & Volsce fabulantur, nam Latina nesciunt. Satis ergo, ut opinor, demonstratum est linguam Opicam ad Hebræam, ad Phœniciam proxime accessisse, quod contra Rickium observare volui, qui eam cum Phœnicum nil commune habuisse asserit; Lubens quidem largum vocum Opicarum dedissem catalogum, ut certior exinde mea defenderetur sententia, sed cum apud veteres Scriptores pauca occurrant, ea bono lectori dedi, quæ ad meam Sententiam aliquo modo confirmandam videbantur. Manet ergo hæc mea assertio, Opicam linguam ex Phœnicum & Hebræorum lingua maxime esse conflatam, licet forsan voces aliarum linguarum sibi immixtas habuerit. Plura nunc de hac dialecto exquirere nec licet, nec lubet, paucas vero has pagellas de themate rarissimo, quod solus Ryckius paucissimis lineis tractavit, [Opicam

(*) A. Gellius lib. XVII. 17.

cam dialectum, quod ridiculum tanti Viri asser-
tum ad Scytharum referendo] speciminis loco
præmisi, cum in omnibus longior facile esse po-
tuisssem. Quilibet æquus lector etiam facile vide-
bit, antiquissimas Romanorum fabulas, quas car-
ptim tantum lustravimus, majorem investigatio-
nem requirere, prolixiorē nunc dedissem, si ju-
veniles humeri hoc onus nunc volvendum non
detrectassent, dabo autem si sereniori vultu bre-
viorē accipies. (*) Interim benigne lector! in
hoc conquiescas Catone.

(*) Primum hoc fuit Specimen Criticum ab auctore
juvenili ætate editum, quod primum lucem vidit Bernæ
anno 1721.

TANTUM.

Dis-

Disfertatio Apologetica

qua

Celeberrimi ELSNERI

Sententia

de

Stella a Magis visa

ab Objectionibus Cl. ALTMANNI vindicata

B. S. C E A. R.

§. I.

STella exorientis justitiæ solis prænuntia, quæ Magos sedibus suis evocaverat, Bethlehemumque ad incunabula Servatoris nostri deduxerat, & nostra tempestate doctissimorum virorum excitavit ingenia. Diu satis disceptatum est, qualis hæc stella fuerit. In id autem ante omnia erat inquirendum, utrum visibili sua luce in patentissimo cœlo omnium mortalium oculis conspicienda; an Magorum divina revelatione gaudantium menti duntaxat & intellectui fuerit objecta. De posteriori modo, quod omnino mirandum est, omnes, qui ex lucubrationibus suis Stellæ huic fulgidissimæ lucem aliquam afferre studuerunt, ne per somnium quidem cogitarunt. In cogitationes has primus, quantum constat, summe Venerandus atque Doctissimus ELSNERUS incidit. In egregia enim dissertatione *de Stella Magis visa*, quæ in *Symbol. Literar. T. I. P. II. p. 43.* extat,

tat, evidentissimis rationibus demonstravit, Stel-
lam hanc non omnium oculis fuisse expositam,
sed solis Magis significationem ipsius edoctis appa-
ruisse. Non arrisit hæc sententia Cl. ALTMAN-
NO, insigni Helvetiorum Theologo, eamque in
dissertatione sua *de stella Magis visa*, quam *Partic.*
XV. Musæi Helvetici inseruit, omnibus viribus
evertere annisus est. Dissertationem Viri Cl. legi-
mus, atque argumenta quibus Elsnerianam sen-
tentiam labefactare, suamque stabilire conatus est,
examinavimus, singulisque examinatis facile per-
speximus sententiam Elsnerianam nondum esse in-
fractam, alteram autem, quam Cl. ALTMAN-
NUS sibi exornandam illustrandamque elegit, plu-
ribus adhuc laborare incommodis. Totam igitur
Viri Cl. disputationem ad calculos revocare operæ
pretium esse existimamus, nec dubitamus, Vi-
rum doctrinæ morumque elegantia conspicuum
eamdem, quam sibi in examinanda Elsneriana sen-
tentia sumsit veniam nobis vicissim daturum esse.

S. II.

Ut autem æquo ac candido lectori de tota hac-
ce causa iudicium facili negotio ferre liceat, pri-
mo sententiam Elsnerianam suis præfidiis sufful-
tam exponemus, eaque exposita argumenta per-
lustrabimus, quibus Cl. ALTMANNUS eam ever-
tisse sibi visus est. Ubi enim argumenta cum ar-
gumentis, sententiam cum sententia contulerimus,
facile exinde apparebit, quæ sententia maiorem
probabilitatis speciem, veritatemque secum ferat.

S. III.

Existimat summe Venerandus ELSNERUS stel-
lam, quæ Magos Bethlehemum deduxit, nequa-
quam

quam quorumcunque oculis fuisse expositam, sed
iis solis, quibus divinitus id erat datum, Magis
scilicet apparuisse, sive illa eorum oculis oblata,
sive tantummodo ipsorum mentibus fuerit repræ-
sentata, ut eam oculis cernere præsentemque ha-
bere sibi viderentur.

§. IV.

Stellam hanc non omnium oculos incurrisse,
sed solis Magis fuisse visam, plures suadent rationes.

1. Talis enim Sideris repente exorti, atque
tam longam viam quibusdam hominibus extraor-
dinario motu designantis, fama procul dubio to-
tum fere percubisset orientem. Jam tum tem-
poris astrorum periti stellarum ortus, motusque
sedulo observabant, scriptores hujus ævi in con-
signandis phænomenis aliisque prodigiis satis erant
accurati. Dignum erat hoc portentum, quod non
perituris mandaretur literis, nulla autem ipsius in
veterum annalibus omnibusque monumentis oc-
currit mentio. Quæ *Chalcidius ad Timæum* de
stella hac affert, ex ipsa Matthæi historia non re-
cte intellecta desumpsit: quæ Judæi in libro *Zohar*
nugantur, fabulam sapiunt.

2. Quod si stella hæc in aperto cœlo aliis fuisset
conspicua, plures etiam procul dubio sedibus suis
lucidissimo hoc sidere exciti, præsagiumque ipsi-
us edocti, itineris comites sese Magis adjunxissent,
novam orientis regem adoraturi; soli vero Magi
Hierosolyma proficiscuntur, solis etiam Magis
stellam apparuisse probabilis ratio suadet.

3. Magi stellam tantummodo in oriente vide-
rant. Quare illa non Hierosolymis etiam aliis con-

spicitur? quare demum Magis Bethlehemum commigrantibus iterum apparet? Quodsi stella hæc Dei adventum testata continua luce aliisque conspicua fulsisset, etiam Hierosolymis conspecta fuisset.

4. Denique si stella Magis Bethlehemum proficiscentibus iterum apparens aliis etiam fuisset visa, si ætherea sua domo relicta, in sublunaria, imo in infimam nostram auram sese demisisset, ita ut incunabula Servatoris luce sua ceu radio designaverit, tota sane vicinitas imo omnis civitas effusa ad hanc domum confluxisset, in aëre enim stellam fulgidissimam e coelo delapsam tectumque domus cujusdam lambentem conspiciabantur, quantum quæso ostentum! aderant viri morum gravitate atque eruditionis fama per totum orientem celebratissimi ex remotissimis terris in vicum hunc delati, novum adoraturi regem, quem Judæi jam tum temporis omnibus votis exoptabant. Verissime hæc disputata sunt, uti recte judicat Celeberr. IKENIUS in *Symbolis Liter.* T. I. P. II. p. 48.

§. V.

Hæc sunt argumenta, quorum summam etiam Cl. ALTMANNUS exhibuit; sunt vero adhuc alia & quidem maximi momenti, quæ silentio præterire non debuisset. Sententia Doctiss. ELSNERI cum regulis divinæ Sapientiæ conspirat. Non vasta quædam moles hominum, non totus oriens ad incunabula Servatoris devolvendus erat. Quibusdam tantummodo Magis Bethlehemum deducendis nativitas novi regis signo non dubio indicatur; his etiam solis signum hoc apparuisse censendum est, cum res significata iis tantum

tum innotuisset. Frustra sane hæc stella ceteris mortalibus significationem ipsius ignorantibus fuis-
set conspecta.

§. VI.

Magi divina revelatione gaudebant, testatur hoc Matthæus, concedit Cl. ALTMANNUS, atque omnino tali revelatione opus erat, ut Magi stellæ præfagium edocti ad iter sese accingerent. Viri autem divino numine agitati varia sæpius conspici-
ebant, quæ aliorum oculos subterfugiebant, hinc *Videntes* appellantur. Ita Elisæus vates angelorum agmina conspiciēbat, præsentī puero non conspecta, donec illi quoque Deus oculos aperuisset 2. Reg. VI. 17. Ita Jesajas gloriam Jehovæ c. VI. ita Jeremias c. I. Ollam ferventem. Ezechiel c. I. imaginem gloriæ divinæ. Daniel virum, quem c. X. graphice depingit, soli viderunt. In plurimis hisce apparitionibus Servator gloriam suam cœlestem conspiciendam præbuit; atque hoc est *videre*, mente scilicet divinitus illustrata, ut passim viri docti, inprimis autem VITRINGA, tum in *Theologia Prophetica*, tum in *Commentario in Jesajam* subinde observavit.

§. VII.

Eadem etiam ratione deinceps Servator sæpius usus est. Quum terras nostras lustrandas inviseret, gloria ipsius solis Bethlehemiticis pastoribus illuxit; eandem postea conspiciendam dedit in monte illo tribus tantummodo discipulis, Petro scilicet Joanni & Jacobo, quibus etiam visum hoc divulgare interdictum erat. Ex mortuis suscitatus non omni populo, sed discipulis suis apparuit, hi etiam soli ipsum terras relinquentem conspexere
omnem

omnem mentis oculorumque aciem, in eum defixam habentes. Cum inter cœlites jam versaretur visus est Stephano lapidibus obruendo, hostibus suis nec cœlum fissum nec Servatorem videntibus; visus est Paulo Damascum pergenti, iterumque Hierosolymis in templo versanti, comitibus ejus nihil videntibus.

§. VIII.

Cum igitur Magi illi divina revelatione, docente Matthæo, & Cl. ALTMANNO largiente, gavisi fuerint, iidemque *vidisse Stellam* dicuntur, summo jure Doctis. ELSNERUS hæc verba de visione exposuit, revelatione divina Prophetis videntibus communi, atque adeo de visione Spiritus, mentisque a Deo evectæ, ut percipere & intelligere possit, quæ ceterorum quamvis perspicacissimorum sensus fugiunt. Argumentum hoc Cl. adversario evertendum fuisset, maximum enim in eo positum est momentum.

§. IX.

Afferuimus hætenus, qua potuit fieri brevitate, causam summe Venerandi ELSNERI. Jam argumentationes atque dubia Cl. ALTMANNI nobis examinanda sunt. Primum ELSNERI argumentum ipsi nullius valoris esse videtur; *nullum enim validum ex Scriptorum silentio peti potest argumentum*: At vero, ut modo dictum, præcipuum illius argumentum est, quod *videre* tribuatur Magis divina revelatione fruentibus, ut patet ex apparitione angeli in somnio, qui autem divina revelatione fruebantur, divina ostenta non oculis corporis, sed mentis acie videre solebant. Deinde si talis excellentissima stella oculis corporis adeoque

deoquē toti terrarum orbi patuisset, annalibus & monumentis publicis omnino commendata fuisset, in tanta præsertim illorum temporum Philosophorum ac virorum doctorum multitudine, stat igitur hoc argumentum præsertim cum reliquis conjunctum.

§. X.

Nec secundum argumentum Cl. Viro magni ponderis esse videtur. *Non enim sequitur, quod si fax vel ignis quidam Magis in contemplatione astrorum occupatis comparuit, quod inde plurimi homines eodem tempore illum fulgorem viderint, vel si vidissent, sed ejus significationem ignorassent, se viæ dederint, visuri, quo eos stella hæc deduceret.* Varia Vir Cl. ponit, ut argumenti hujus nervum infringat. Fingit faciem aliquam, aut ignem aut fulgorem in patentissimo cœlo conspicuum iis tantummodo Magis fuisse visum, qui postea ad iter sese accingebant, & qui tum temporis vel soli in astrorum contemplatione de nocte occupati erant. Fingit porro, si fax illa pluribus fuisset visa, eos omnes portenti hujus incuriosos fuisse, nec in ejus significationem inquisivisse, præsertim cum Magos, ad iter sese accingere & stellam hanc quasi vertice suo gerere viderent. Fingit, & omnino hoc etiam fingendum est, omnium earum regionum incolas, quas stella & Magi pari passu perambulabant, vel stellam satis fulgidam non vidisse, vel ostenti hujus etiam plane incuriosos fuisse. Quod plura autem Viro Cl. fingenda sunt, eo magis sententiæ ELSNERI Veritas elucescit. Fingat sibi Vir Cl. nostra tempestate subito novam atque portentosam exoriri stellam, eamque ex altissimo cœlo in nostrum aëra delabi, naturam novum terrarum

rarum orbis regem parturire hac stella ceu certissimo signo indicari, viros quosdam sapientia ac dignitate illustres, præsagium hocce per divinam revelationem edoctos stellam hanc quasi antenna portantes vastissimas peragrarè regiones, an non stella oculis obversans & fama hujus ostenti per omnium ora volabit, annon plures ad hoc spectaculum concurrent?

§. XI.

Ad tertium argumentum Vir Cl. observat; quod non necesse fuerit hanc stellam ab eo tempore, quo Magis primum fuerit visa, continuo & sine splendoris intermissione lucere, sufficiebat enim stella duce Magos ex oriente primum Hierosolymam, ac deinde Hierosolyma Bethlehenum fuisse quasi filo Ariadnæo ductos, an autem inde ex oriente Hierosolymam usque semper fulserit Vir Cl. se ignorare candidè profitetur, cum incertum sit an Magis de nocte dormientibus, an in aliquo loco consistentibus fuerit conspecta. Parum hic sibi Vir Cl. constat, imo ad angustias reductus, ignorare se candidè profitetur, an stella ex oriente Hierosolymam usque semper fulserit, non necesse hoc fuisse ipsi videtur. Quod autem se ignorare profitetur, hoc uno eodemque ore confidentèr satis atque clarissimis verbis asserit, en ipsius verba! Sufficiebat stella duce Magos ex oriente primum Hierosolymam ac deinde Hierosolyma Bethlehenum fuisse quasi filo Ariadnæo ductos. Filum Ariadnæum per omnes Labyrinthi errores Theseo transeundos diductum erat. Quodsi igitur stella Eli Ariadnæi instar Magos Hierosolyma, Hierosolymisque Bethlehenum deduxit, omnino continua sua luce continuam viam Magis designavit, ita ut ipsis quiescentibus quieverit, moventibus autem fuerit mota. Si porro

porro Magis totum iter per omnes regiones trans-
eundas commonstravit, lucem suam in pomœriis
Hierosolymitanis haud intermittere debuisset, ut
fidem etiam illorum verbis conciliaret qui digito
monstrare stellam universis Hierosolymitanis po-
tuissent. Incertum Viro Cl. esse videtur an Ma-
gis de nocte dormientibus, aut in aliquo loco
consistentibus stella fuerit conspecta. Iterum Vir
Cl. sibi parum constat. Dixerat antea uti § præ-
ced. vidimus, stellam Magis in astrorum contem-
platione occupatis comparuisse, jam incertum ipsi
videtur, utrum de nocte dormientibus, an in
aliquo loco consistentibus fuerit visa. Non igitur
refragatur, Magos de nocte dormientes vidisse stel-
lam novi regis nunciam. En Virum Cl. in sen-
tentiam ELSNERI tandem delapsus! Si Magi de
nocte dormientes id est per quietem vel per somnium
stellam natalitia novi regis præsagientem videre
sibi visi sunt, nequaquam in cœlo extitit, sed ima-
go ejus ipsorum mentibus tantummodo fuit ob-
jecta. Vel forsitan adhuc fingendum est, stellam
hanc eo quoque momento in cœlo comparuisse,
atque iterum a Magis jam expergefactis fuisse con-
spectam. At largiamur, Magos de nocte arcte &
graviter dormivisse, dormientesque siderum mo-
tus novæque stellæ ortum contemplatos esse, con-
cedamus stellam non continua luce fulsisse, nihil-
ominus luce sua ceu filo Ariadnæo totum iter desi-
gnavisse, ingens tamen injicitur scrupulus, quare
Hierosolymis non fuerit conspecta.

§. XII.

Quantum argumentum Virum Cl. non magis
moveret, quam præcedentia. *Stella enim ex ipsius
mente non ita ingens & fulgida erat, ut plurimi inter-
pretes*

pretes putant, sed modica tantum, & nam lucis vel facis alicujus ad modum signans, hoc autem posito, omne pondus verborum ELSNERI evanescit, imo colligendum est ex historia evangelica fulgorem hujus stellæ tantum non fuisse, quantum magna pars interpretum fingit, quia alias haud dubie omnis vicinitas ad tantum spectaculum confluxura fuisset. Verum enimvero qua veritatis specie stella, & quidem stella novi regis etiam a remotissimis gentibus adorandi, quæ tanta etiam luce Magos perstrinxerat, ut sedibus suis relictis tantum iter susciperent, in modicam & exiguam quandam lucem aut sulcum quandam stellæ transcurrentem converti potest? Quis Magos astronomiæ peritos ad modicam quandam lucem obstupuisse & mox ad tantum iter surrexisse credat? Nubecula quædam aut ignis fatuus aut discurrens fuisset, talis autem ignis astronomiæ peritum nequaquam commovebit.

§. XIII.

Aliud adhuc dubium profert Doctiss. ALTMANNUS, eoque totam ELSNERI sententiam funditus evertere sibi videtur. Magis Urbe Hierosolymorum egressis stella iterum apparet. Stella igitur non fuit imaginaria tantum, alias ejus imago haud dubie phantasiæ perpetuo insedisset, sed ea quoque aliis fuit conspicua. Argumentatio hæc, quod pace Viri Cl. dixerimus, omni destituitur nervo. Licet enim stellæ imago Magorum mentibus tantummodo fuerit depicta, nondum tamen imaginaria vocanda est, multo minus ex eo evinci potest, imaginem hanc Magorum phantasiæ perpetuo insedisse. Quemadmodum enim ea, quæ oculis nostris subtrahuntur, non amplius cernimus, pari etiam ratione imago hujus stellæ Magorum mentibus subtracta, non

non amplius ipforum phantasiæ insidere potuit. Si argumentatio Cl. ALTMANNI valeret, imaginaria fuisset Gloria Dei, quam Jesajas vidit, imaginariæ fuissent & aliæ visiones Prophetarum, quas supra attulimus, & quæ ipforum phantasiæ perpetuo inhærere debuissent. Deus sane & dare & subtrahere lucem suam pro summo arbitrio potest, ac dedit & subtraxit Prophetis, quod toties Sacræ Literæ testantur.

§. XIV.

Hinc jam constare potest, qualem de Stella hæc sententiam Vir Cl. sibi exornandam elegerit. Fuit nimirum ex ipsius mente nihil aliud quam fax aut lumen aliquod in parte inferiori atmosphæræ Magis visum, cujus altitudo non sexaginta cubitos superavit. En eandem sententiam CHRISTOPHORI PELARGI verbis in *Comment. ad Matth. p. 34.* conceptam: Hæc stella Magos direxit in toto itinere, quiescentibus Magis ipsa etiam quievit, moventibus ipsa quoque mota est, & quidem in partem inferiorem aeris descendens.

§. XV.

Variæ sunt, & quidem novæ rationes, quibus Vir Cl. hanc non ex omni parte novam sententiam confirmasse sibi visus est. Differit primo de patria, institutis atque auctoritate Magorum, erant Persia oriundi, erant sacrorum antistites, regum consilarii & moderatores, divinæ humanæque sapientiæ publici doctores, Deum puriori mente quam Græci ac aliæ gentes colebant, re-jiciebant Deorum imagines, ignis ipsis tantummodo erat illustrissimum Dei symbolum, ignis etiam

hicce sacer, quem sempiternis foculis alebant, exercitiis præferebatur: Comprobat hæc Vir Cl. testimoniis *Strabonis*, *Herodoti*, *Diogenis Laertii*, *Amiani Marcellini* atque *Curtii*, lectoresque suos, qui plura de Magis scire desiderant, *Raderum*, *Cellarium*, ante omnes vero alios *Barn. Brissonium* harum rerum perpetuum promumcondum consuleri jubet. Vera ex parte sua, quæ Vir Cl. de Magis tradit, atque a pluribus jam tradita sunt. Enimvero si tantummodo auctoritate Græcorum Romanorumque scriptorum standum esset, purior Magorum doctrina de Deo ex iis scriptoribus facile etiam convelli posset; ex aliis fontibus notitia de Magis potius haurienda est. Plura etiam falsa sunt, quæ *Brissoni* de Magorum doctrina atque institutis tradit; nec hic, sed potius THOMAS HYDE harum rerum perpetuus promuscondus vocandus est.

§. XVI.

Hæc, quæ jam in compendio exhibuimus, dubitare non sinunt Auctorem, quod ignis iste cultus atque argenteis altaribus prælatus exercitiis ex traditione a Judæis accepta, Columna scilicet nubis atque ignis, quæ Israelitis viam in deserto monstravit, petendus sit. Placuit igitur Deo eodem modo Magos in Palæstinam deducere, imo omnia jam suadent, Magis in astrorum contemplatione occupatis subito fuisse visam faciem aliquam cœlestem non in æthere, sed in infima atmosphæræ parte. En rationes, quibus Cl. Vir sententiam suam non ex omni parte novam confirmavit, ut vis harum rationum eo magis illucescat, propositiones, ex quibus tota argumentatio constat, exponemus.

I. Magi

1. Magi erant Persia oriundi, rectius de Deo sapiebant, ac Græci & aliæ gentes.

2. Cultum ignis ex Columna nubis atque ignis arripuerunt.

3. Placuit igitur Deo eodem modo illos in Palæstinam deducere, quo Israëlitas per deserta Arabiæ in terras hæce deduxit.

4. Hinc stella nihil aliud fuit, quam fax in aëre comparens, & sexaginta cubitorum altitudinem non superans.

Salebrofa nobis atque hiulca hæc videtur argumentatio, imo in ea, quod pace Viri Cl. dixerimus, nullamprehendimus rationem. Concedimus Magos puriorem de Deo fovisse opinionem. Illos vero cultum ignis ex Columna nubis atque ignis arripuisse nondum satis constat. Sed demus hoc, nullam causæ nostræ jacturam faciemus. Nondum enim ulla ratio aut probabilis conjectura suadet, Magos eodem modo in Palæstinam fuisse deducendos, & stellam fuisse facem aliquam in cælo conspicuam, nec altitudinem sexaginta cubitorum superasse. Talis stella aut fax nequaquam cum columna nubis atque ignis comparari potest, de cujus forma videndus est VITRINGA in *Observ. Sacris* l. V. c. CXIV.

§. XVII.

Quemadmodum vero sententia Viri Cl. non idoneis firmata est rationibus, ita nec dubia tollit, quæ Ven. atque Doctiss. ELSNERUS contra receptam

ptam opinionem urget. Exposuimus ea §. IV. atque ab objectionibus Viri Cl. vindicavimus §. IX. X. XI. XII. Si enim fax aliqua in libero aëre comparens natalitia novi regis portendens luce sua nocturna diurnaue Magis totum iter per vastissimas regiones signasset, vel plures harum terrarum incolas in societatem Magorum invitasset, vel saltem fama hujus ostenti easdem regiones percrebuisse, literisque fuisset consignata. Quis enim fingere posset omnes earundem terrarum incolas faciem meridiana luce clariorem, lentoque gradu viam quibusdam hominibus signantem, vel non vidisse, vel si viderint non curasse? Si porro fax hæc non obscurior & caliginosa, sed illustris atque perlucida Magis Hierosolymis Bethlehemum abeuntibus in oculos rediens etiam aliis conspicua fuisset, si radiis suis, quos nec diurni luminis claritas abscondebat, incunabula Servatoris designasset, omnes procul dubio incolæ hujus oppidi ad spectaculum tam insolens tam augustum atque illustre concurrissent. Judæi tum temporis Messiam anxie exspectabant. Nascendus erat Bethlehem, quod nec incolas hujus oppidi latere poterat. Quis autem sibi fingere posset Judæos Messiam omnibus votis exoptantes, incolas ejusdem pagi, ubi nascendus erat, facis satis fulgidæ natum huncce regem viris quibusdam demonstrantis plane fuisse incuriosos? Enimvero si fax hæc divina non Magis tantum, sed & aliis conspicua fuit, luculentissimo signo a Deo fuisset demonstratum, puerum hunc in cunis vagientem verum esse Servatorem. Qua vero fronte deinceps Pharisei a Servatore signum e cælo nondum ipsis datum petere potuissent? Nolebat Numen sapientissimum incunabula

nabula Servatoris aperto quasi e theatro omni populo conspicienda præbere, rationes gravissimæ hoc prohibebant. Hinc gloria ejus solos Bethlehemiticos pastores collustrat & solos Magos Bethlehemum deducit. Propterea Sapientiæ divinæ magis erat congruum, signum hoc tantummodo illis exhibere, quibus significationem ipsius indicaverat, quod etiam in aliis divinis revelationibus factum esse videmus.

§. XVIII.

Varia adhuc Vir Cl. ad collustranda Matthæi verba profert, quæ etiam nobis perlustrare liceat. Magi Hierosolymas deducti ex incolis quærent: *πῆ εἰσιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἶδομεν γὰρ αὐτὲ τὸν ἀστὲρα ἐν τῇ ἀνατολῇ.* Verba *εἶδομεν γὰρ αὐτὲ τὸν ἀστὲρα ἐν τῇ ἀνατολῇ* Vir Cl. ita vertit; *vidimus enim stellam ejus in ortu suo*, versionemque suam, quæ commodiorem sensum fundat, atque scriptorem sacrum a tautologia liberet, auctoritate RAPHELIi confirmat, qui eandem in *Annotat. suis philolog. in N. T. ex Polybio & Arriano p. 9.* jam vidit & probavit. Si versio hæc supervacaneam repetitionem ex verbis Matthæi tolleret, si commodiorem funderet sensum, omnino vulgari atque receptæ versioni esset præferenda. At nec scriptorem tautologia liberat, temere enim hæc illi affingitur; nec commodiorem fundit sensum; nec optime cum sententia Viri Cl. conspirat. Si enim receptam tenemus versionem, quæ nec facile convelli potest, nullam supervacaneam repetitionem in verbis Matthæi deprehendimus. Indicaverat antea p. 1. patriam Magorum, venerant scil. ex regionibus quæ solem orientem spectant, jam

jam ipsorum verba refert , ex civibus Hierosolymitanis scilicet quærunr : *Ubi est ille Rex Judæorum , qui natus est ; vidimus enim ejus stellam in Oriente.* Ex sententia Viri Cl. stella hæc fili Ariadnæi instar igne suo continuo Magos Hierosolymas deduxit , an igitur Magi stellam tantummodo in ortu suo conspexerant ? an ortus ejus tantum indicandus erat ? Vox ἀνατολῆ equidem ortum sideris cujusdam etiam indicat , quam significationem *Raphelius* l. c. ad verba v. 1. ἀπὸ τῶν ἀνατολῶν exemplis quibusdam ex *Polybio* adductis commonstravit. Nequaquam autem verba v. 2. ἐν τῇ ἀνατολῇ ita vertit nec ita vertenda esse probavit. Videre hoc possunt lectores , quos Vir Cl. *Raphelium* consulere jubet , videre etiam potuisset Auctor , si ipsi librum citatum inspicere lubuisset.

§. XIX.

Magi stella duce Hierosolymas delati , uti Cl. Vir censet , Herodem adeunt , existimabant nimirum rem tam illustrem jam Herodi esse cognitam , quæ ipsis in Oriente per divinam revelationem innotuerat. Magos statim Herodem adiisse , quod auctor supponit , nondum satis constat , nec probabili aliqua conjectura ex serie totius narrationis evangelicæ colligi potest , colligendum potius ex illa foret Magos locum natalem novi regis ex incolis hujus urbis quæsisisse , atque famam de eorum adventu ad Herodem deinceps esse perlatam.

§. XX.

Herodes , quum Magorum adventum & itineris suscepti causam cognovisset , perturbatur , & cum ipso tota civitas Matth. II: 3. In collustrandis

dis hisce verbis multus est Cl. Auctor. Civitas enim mente ejus turbabatur & anxia erat gaudium cum mœrore & perturbatione miscens, quia jam calamitatibus agitata præsentem ferre miseriam malebat, quam novas mutationes subire, cum Messias ex sensu eorum regnum Romanis atque Herodi sine bello & multa sanguinis profusione eripere non posset. Herodes vir potens & crudelis, qui magna valebat apud Romanos gratia, jam magnam Judæorum partem sibi habebat addictam, qui ægre tulissent mutari præsentem rerum statum, qui in melius nonnisi cum discrimine mutari potuisset; & quæ erat spes Regem in abjecto & contemptibili loco, ut erat vicus Bethlehemiticus, natum in melius mutaturum fortunam Judæorum? Magna Judæorum Hierosolymis habitantium copia de nativitate Messiae haud parum erat sollicita, ne adveniente Messia Judæi ex omnibus mundi partibus concurrentes habitationis locum & incommodum & molestum civibus Hierosolymitanis efficerent. Plura hic proferuntur, quæ non satis exactam horum temporum & Judæorum indolis notitiam arguunt. Herodes equidem tum temporis magna apud Romanos valebat gratia, quo major autem hæc gratia eo flagrantius etiam erat Judæorum odium, nec magnam eorum partem ita sibi habebat addictam, plurimi in eum erant animo infensissimo, detestabantur enim Romanorum imperium & aquilam, cujus effigiem in templo quotidie conspiciabantur. Non ita pridem Cæsari atque Herodi denuo jurare erant coacti; nec regem odium hocce latebat, hinc moribundus cædem procerum meditabatur, ut eorum morte suæ mortis gaudium in mœrorem atque luctum converteret. Bethlehemum quidem exiguum erat oppidum nec vallis pomœriis nec splendidis ædificiis

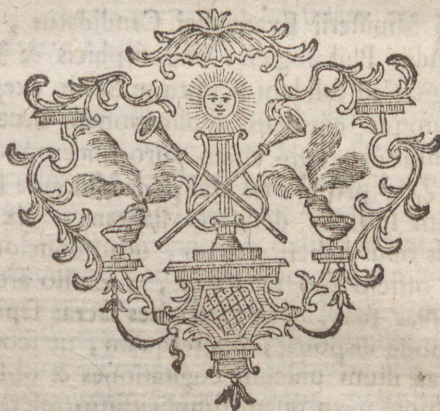
superbiens ; humilis tamen ejus facies non spem ,
quam Judæi de Messia conceperant , imminuere
poterat. Hoc enim erat in fatiſ , ut Meſſias in
hac urbe nasceretur ; nequaquam propterea erat
minima urbium tribus Judæ. Evanuiſſet omnis
ſpes ſi rex ille promiſſus in alio loco , vel iſſis
Hieroſolymis fuiſſet natus. Judæi ex omnibus
terris ad Meſſiam congregandi erant , horum au-
tem adventus civium Hieroſolymitanorum animos
non valde ſollicitos reddebat , tales hoſpites in-
colis quæſtui inhiantibus exoptatiſſimi erant , hac
ratione maximæ in eorum urbem confluxuræ erant
divitiæ , plura ædificia exſtruenda , ne habitatio-
nis locus incolis incommodus redderetur. Nullo
modo credibile eſt Judæos omnem ſpem de Meſ-
ſia poſtponere voluiſſe præſenti rerum ſtatu &
magis optaviſſe tyrannidem Herodis & imperium
Romanorum quam libertatem , in quam aſſerturus
eſſet eos Meſſias , ita ut illis ſumma poteſtate im-
perarent , quorum imperium adhuc cum maximo
ſuo damno fuerant experti. Sane anxiiſ votis Ju-
dæos die nocteque adventum ejus expetiviſſe Apo-
ſtolus Paulus teſtatur Act. XXVI: 7. Atque ab
his temporibus uſque ad hunc diem nihil eſt , quod
majori contentione exoptent quam Meſſiæ adven-
tum.

§. XXI.

Expoſuimus ea , quæ Vir Cl. ad confirman-
dam illuſtrandamque ſententiam ſuam de ſtella Magis
viſa attulit. Perpendat ſingula æquus lector , con-
ferat argumenta ELSNERI cum novis rationibus
quibus Cl. ALTMANNUS ſententiam ſuam com-
probare anniſus eſt , facileque cognoscet quæ ſen-
tentia

tentia potiora secum ferat vel veritatis vel saltem
probabilitatis pondera, siquidem ultra probabili-
tatem nemo in hac re progredi possit uti Cl. ALT-
MANNUS contendit.

TANTUM.

Summa Præceptorum Homileticorum
in Schediasmate de ratione concionandi
simplicissima
a JO. HENR. MEISTERO al. Le Maître dicto,
lingua Gallica & Germanica edito,
contentorum.

Sacri Ministerii Evangelici Candidatus, tum
Studiis Philologicis, Philosophicis & Theo-
logicis ad solidam Scripturæ Sacræ exegesi,
piamque ejusdem adplicationem necessariis
probe imbutus, cum etiam puro sinceroque, ut
debet, Zelo pro Gloria Dei, candidoque salutis
auditorum suorum desiderio flagrans, vix aliis
præceptis opus habere videtur, ut in concionibus
publicis officio suo satisfaciat, nec alio artificio
ut Homilias suas, sive Orationes sacras sapienter
& commode disponat; præterquam, ut scopi sui
memor ad illum unicum cogitationes & observa-
tiones omnes nexu quam simplicissimo referat, at-
que hunc in finem, quotiescunque pro concione
verba facere instituit, antequam vel Orationem
integram ordine verbotenus in chartam conjiciat,
vel absque Scripturæ subsidio ex tempore publice
dicere audeat, in mente sua dicenda omnia in unum
aliquem Syllogismum Oratorium reducat.

Equidem regula hæc nonnisi imperfecte & im-
proprie admodum in illis Homiliis observari po-
test, quæ fere ex mera paraphrasi integri Capitis
vel prolixioris alicujus periochæ Scriptorum Ca-
noni

nonicorum constant. Talia nimirum exercitia facta, quorum usus certe ut frequentior esset, ad imitationem Ecclesiæ primitivæ, valde optandum est, nullum aliud postulant nec ferunt omnino unitatis vinculum, nisi quod unam exponant vel historiam, vel parabolam, vel prophetiam, vel exhortationem generaliore, vel doctrinam, diversis utcunque partibus compositam, & diversos usus nobis præstantem, quos Exegeta vel cuivis parti, vel toti paraphrasi ad finem jam perductæ subnectere libere poterit.

Ubi vero vel in Explicatione textus alicujus particularis, ejusque brevioris & strictioris, vel in Catechisatione locus aliquis Theologicus, vel argumentum aliquod simplex occurrit; primum, quod Oratori curandum videtur, est ut omni animi contentione attendat, de quam hic & nunc agatur veritate; Postquam de Statu quæstionis secum ipse certus est, dispiciet quomodo quæstio proposita definienda sit. Definitio illa conclusio erit syllogismi, quem diximus, oratorii.

Ratio definiendæ quæstionis est quod in Logica medius conclusionis terminus vocatur, ex quo nimirum judicandum, num subjectum & prædicatum conclusionis inter se convenient nec ne. Quamvis enim medius ille terminus non ingrediat conclusionem, semper in illa subintelligitur. Ipse autem terminus medius in textu, vel in articulo proposito Catechismi, aliquando expressis verbis diserte continetur, aliquando vero aliunde præsupponitur. Quamprimum igitur ille inventus est, oportet illum semel cum termino conclusionis

fionis majore seu prædicato, & semel cum termino conclusionis minore, seu subiecto comparare; unde conficitur propositio Syllogismi nostri major, & propositio minor, ex quibus porro conclusio sponte fluit.

Esto verbi gratia explicandus textus Joh. IV. 24. Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.

Quæritur hic apertissime, quomodo colendus sit Deus, an solummodo cæremoniis externis certis locis ritibusque adstrictis, an potius animo puro qui semper & ubique locum habet? Quæstionem hanc ita definit Dominus noster, ut doceat, Cultum Deo dignum esse maxime spiritualem. Thema igitur Concionis in textum propositum instituendæ erit de Cultu Dei spirituali, ejusque necessitate: Hæc scilicet conclusio: Deus in spiritu & veritate est adorandus.

Ratio hujus conclusionis in textu totidem verbis exprimitur, quod Spiritus est Deus, & quidem, velut tam ratione naturali quam revelatione Divina constat, Spiritus infinitus, immensus, ubique præsens, sapientissimus, sanctissimus, cui proinde honorem deditum habere nequimus, nisi ita de illo sentiamus, quemadmodum perfectiones illius infinitæ nos de illo sentire postulant, quod utique animi est, & tam sano de Numine supremo judicio quam piis erga eum affectibus efficitur.

Hinc emergit syllogismus, ex quo tota nostra Oratio sacra componenda est.

Si

Si Deus est Spiritus, etiam in Spiritu & veritate
est colendus.

Atqui Deus est Spiritus.

Ergo Deus etiam in Spiritu & Veritate est colendus.

Hæ propositiones si modo solide, simpliciter, atque ad captum plebis Christianæ evolvantur, earumque nexus luculenter, & emphatice ostendatur, nihil erit quod jure in Oratione nostra desideretur.

Ne vero laborem in Orationibus Sacris collocandum præter necessitatem aggravemus, ne tempus inutiliter teramus, ne attentionem auditorum imprudenter ad objecta a scopo nostro aliena distrahamus, indignum prorsus Oratore sacro videtur, ut per ambages exquisitorum exordiorum ad thematis sui tractationem aditum sibi paret. Quin potius firmiter sibi persuadeat, se non alia præparatione nec alio introitu opus habere, quam thematis propositione quam simplicissima, utpote nullum aliud sibi tractandum sumet, quod non gravitate, dignitate, utilitate sese satis commendat. Plerumque etiam thematis propositio, ex nexu & sensu textus literali eruenda, satis prolixa erit, ut speciem aliquam præfationis sive exordii præ se ferat. Huc etiam referri potest prosyllogismus aliquis, quem Syllogismi nostri Oratorii propositio major præsupponit. Is enim, si forte metuendum sit, ne maxima auditorum pars, quorum ratio habenda est, sponte de illo non cogitet, paucis præmitti commode potest. Ita Syllogismo, ad quem Sermo Sacer in Joh. IV: 24. componendus est, talis fere prosyllogismus proemii loco conveniet:

Honor

Honor honorando dignus ille demum est, qui
(ejus naturæ consentaneus est.

Atqui cultus mere cæremonialis Dei naturæ con-
(sentaneus non est

Ergo cultus mere cæremonialis Deo dignus non est.

Ipsa thematis propositio plerumque adeo com-
plexa erit, & conclusio, ad quam omnis sermo
dirigendus atque collimandus, vel terminis majore
& minore adeo complexis constabit, & termi-
no medio adeo parum obvio nitetur, ut clare &
dilucide thema proponi & in medium produci ne-
queat, nisi statim ab initio diversa ejus membra
differtis verbis distinguantur: Neque tamen ideo
necesse est partes Orationis distincte enumerare,
vel methodum, quam Orator in componendo &
elaborando sermone suo secutus est, velut con-
spectui Auditorum enunciatis divisionibus & sub-
divisionibus idearum exponere, utpote quod exer-
citiū Scholasticum magis quam gravem & seri-
am Orationem redolet. Meminerimus igitur nos
pro Concione non id agere ut Auditores doceamus,
qua arte, quave methodo Oratio Sacra con-
texenda sit, sed potius quid Christianos credere,
quid sperare, quid amare & quid in tota vita sua
sectari eos deceat. Rem nostram tunc demum
quam rectissime geremus, si operam demus, ut,
quantum in nobis est, omnem attentionem, stu-
dium & affectum auditorum in rerum dicendarum
examen serium, non vero in eloquentiæ dicentis
admirationem convertamus.

Cæterum ad decorum homileticum maxime
pertinet, ut sollicitè videamus, ne proprii inge-
nioli aut eruditionis qualiscunque ostentatione, un-
quam

quam gravitati & sanctitati Prædicationis Evangelicæ, aut Majestati Verbi Divini, cujus interpretes fideles videri volumus, derogemus: ut Christus, qui Sacræ Scripturæ utramque paginam absolvit, etiam omnium nostrarum homiliarum Sacrarum unicus sit scopus: ut in explicatione tam veritatum Evangelicarum, quam Virtutum Christianarum, ita semper singulis insistamus, ne nexus earum cum reliquis vel veritatibus credendis vel virtutibus exercendis attentioni nostræ prorsus excidat: ut cum theoretica Doctrinæ Christianæ parte semper jungatur practica, sive ut sedulo monstretur influxus singulorum fidei Christianæ articulorum in mores fidelium: ut in tractandis Controversiis parcos admodum & sobrios nos præbeamus, veritatis pacisque & charitatis studium amico connubio connectentes, & quæcunque non ad ædificationem auditorum, eorumque confirmationem in cognitione & amore veritatis, quæ est ad pietatem composita, necessaria & utilia sunt, Scholæ relinquentes.

T A N T U M.

Conspectus Compendii Theologici

a JO. HENRICO MEISTERO alias Le Maître dicto,
in Usum auditorum Lingua Gallica
Anno 1736. conscripti.

Auctor, cum instituisset summam Theologiae Christianae Discipulis fidei ipsius creditis talem tradere, quae simul ad firmam principiorum cognitionem animis veri iustique amantibus imprimendam sufficeret, & post-hac in meditationibus ulterioribus normae, vel fili alicujus Ariadnaei vicem praestaret, totam hanc tractationem Quatuor Libris absolvit; quorum Primus praecipua exhibet Capita Religionis naturalis; Alter historiam, Criteria, & usum rectum Revelationis; Tertius, mysteria Evangelica; Quartus, praepcepta iudicium de Controversiis Theologicis dirigentia.

Lib. I.

1. Liber Primus continet quatuor segmenta. Primo statim agitur de indole, de dignitate, de utilitate & de necessitate Religionis in genere, nec non de scopo atque modo, quem ad examen sanctissimae Disciplinae asferre oportet.

2. Deinde proceditur ad expositionem partis theoreticae Religionis naturalis; seu eorum quae solo Lumine Rationis atque sobriae philosophiae de existentia Dei, de perfectionibus Divinis, de imagine Dei in anima humana quodammodo conspicua, & proinde de habitu vel relatione hominis ad Deum, de immortalitate animae, de Iudicio futuro &c. nobis constant.

3. Ter-

3. Tertio expenduntur officia, quæ ex cognitione Dei naturali oriuntur, tam quoad cultum externum & internum supremi Numinis, quam respectu coercendæ atque moderandæ pie & sapienter philautiæ, omniumque affectuum naturalium.

4. Ultimo loco differitur de causis, quare Religio naturalis in sese perfecta, pura, sancta, æterna & immutabilis, nobis in statu præsentē ad certam in Deo fiduciam ponendam & sœdus cum Deo renovandum non amplius sufficiat; Docetur vero etiam quinam adhucdum genuinus & salutaris Religionis naturalis usus sit, ut ad sœderis Gratiæ, seu Revelationis vestigia legenda præparemur.

Lib. II.

I. Liber secundus De Revelatione Divina intra tantummodo Capita subdividitur. Horum primum complectitur Revelationis Divinæ Historiam Theologicam, in qua ante omnia fide veterum recentiorumque Historicorum refertur, quam misere a puritate religionis naturalis gentes omnes desciverint, deinde quæ ejus vestigia inter omnes gentes non prorsus humanitatis omnis oblitæ salva superint, & tandem, quid de variis religionis fatis Traditiones Judæorum, veritatis testium præcæteris insignium & fide dignorum, nos doceant, tum quoad Systema Protoplastorum, quam quoad additamenta post lapsum Patriarchis, communibus generis humani præceptoribus, jam ante Legem scriptam indulta, & tandem de Lege Mosis rituali, cum ideis theologicis reliquarum gentium comparata; atque ad Theologiam Christianam præparatoria.

2. Altero hujus Libri capite notæ characteri-
sticæ sive Criteria veræ Revelationis Divinæ ad
examen revocantur & Libris Canonicis Veteris &
Novi Testamenti adplicantur, quatenus auctoritas
eorum divina tam testimonio Ecclesiæ, quam
miraculis, quibus confirmati fuerunt, nec non
prophetiis & ipsa Sanctitate & Sapientia vere Di-
vina doctrinæ illorum nititur.

3. Tertium ejusdem Libri Caput Revelationis
Divinæ usum genuinum & scopo revelantis Dei
consentaneum docet, monens quo animo ad me-
ditationem Scripturæ Sacræ accedendum, quo-
modo in illa versandum, & ad quem finem omnia
referenda, ut inde fructum desideratum capere
queamus.

Lib. III.

Postquam binis prioribus hujus Compendii
Theologici Libris lectores ad investigandam religio-
nem Christianam, qua simul religio naturalis a
corruptelis hominum prævaricatorum vindicanda,
& modo tam misericordia quam justitia Dei dig-
no captui usibusque peccatorum accommodanda
erat, præparati fuerunt, Tertio deinde Libro ipsa
Religionis Mysteria ex professo fufius exponuntur;
quod ita fit, ut perpetuo nexu pars theologiæ
theoretica cum practica, exemplo Christi & Apo-
stolorum, jungatur. Omnia vero hujus tra-
ctationis argumenta mysteriorum Evangelicorum
nomine designantur, quoniam id maxime egit
Auctor, ut de quovis eorum sedulo observet,
quid Doctrina Evangelica præter naturaliter cog-
nita & perspecta ex ordine Gratiae superaddat, at-
que a fidelibus Christi discipulis exigat, quo dup-
lici

lici sensu veritates Evangelicæ revera mysteria fidei & pietatis dici merentur. Summa totius hujus Libri ad septem capita seu totidem Myſteria Evangelica reducitur.

1. Initium, Capite primo, facit Myſterium reſiſcentiæ Evangelicæ ſeu Chriſtianæ, a quo ipſe Dominus noſter prædicationem ſuam inchoandam cenſuit, & Apoſtoliſ ut eum in hac prædicandi & docendi methodo imitarentur præcepit, quoniam hoc tum reſpectu corrupti Judæorum Gentiliumque ſtatus maxime neceſſarium erat, & ſemper idem omnibus hominibus & propter labem originalem, & innata ſemina vitiorum inculcandum eſt. Sedulo igitur hic explicatur quid, juxta doctrinam Evangelicam, tam de origine & effectis peccati, quam de indole, incitamenti & effectibus reſiſcentiæ tenendum ſit.

2. Secundo hujus Libri tertii Capite agitur de Myſterio Fidei in genere conſiderato & ſpectato. Distinguitur autem fides hiſtorica a fide viva. Explicatur etiam quo ſenſu fides, quatenus peculiare ſalutis noſtræ medium eſt, differat a Lege proprie ad religionem naturalem pertinente. Inferitur hoc loco notiſſima hiſtorica Symboli Apoſtolici, & monſtratur quonam pacto ſumma illius capita objectum fidei juſtificantis complectantur.

3. Tertium porro caput progreditur ad dilucidandum myſterium Fidei in Jeſum Chriſtum, præcipuum fidei juſtificantis objectum. Ad cognitionem vero Chriſti in iſto Capite eodem ordine adducimur, quo ipſe ſe cum bono noſtro natus eſt, hominibus cognoscendum præbuit, ita ut

occasione nativitatis, vitæ privatæ, & publicæ, ministerii, doctrinæ, miraculorum, mortis denique, resurrectionis, ascensionisque illius in cœlum referatur, quid in variis tam exinanitionis quam exaltationis ipsius statibus cum aliis hominibus commune, tum etiam quid in quovis statu peculiare habuerit, & quomodo in singulis vitæ suæ circumstantiis fideliter impleverit, quæ de Messia promisso, seu de Mediatore sœderis gratiæ vaticinati fuerant veteres Prophetæ. Hæc omnia ut recte intelligantur, subjicienda fuit huic Historiæ Domini Jesu Christi idea Evangelica officii mediatorii, ex qua sponte elucescit Christum ejus mensuram explere non potuisse, si nudus homo, vel mera creatura esset, cum tale illi munus impositum fuit, quod omnino dignitatem, virtutem & vires personæ vere Divinæ posceret cum natura Humana maximo gratiæ miraculo hypostatice conjunctæ, ut simul summus Hominum Deo reconciliandorum Prophetæ, Pontifex atque Rex esse posset.

4. Hinc demum Auctor sibi ascendendum putavit in capite quarto ad contemplandum, quatenus humanæ aciei concessum est, arduum Sanctissimæ Trinitatis Divinæ Mysterium, utpote quo solo idea Divinitatis Christi cum idea perfectissimæ Unitatis naturæ Divinæ conciliari potest. Hic igitur Scripturæ Sacræ testimoniis tam Filii quam Spiritus Sancti hypostases Patrique coæternæ & consubstantiales perfectiones Divinæ firmiter stabiliuntur, & quæ de illis clare revelata sunt sollicite ab iis quæ hactenus nobis abscondita atque incomprehensibilia manent, distinguuntur. Imprimis genuinus atque sobrius eximii hujus Myste-
rii

rii Evangelici usus, & cum reliquis fidei dogmatibus necessarius nexus, tandem quoque influxus ejusdem in Vitæ Christianæ officia argumentatione quam simplicissima ostenditur.

5. Sequitur capite quinto Mysterium Charitatis Christianæ, quatenus eo integra Ethica Evangelica solida Dei triunius cognitione nixa absolvitur. Et quum Christus ipse in præceptis generalibus, quibus Amor Dei & proximi nobis commendatur, tanquam in Decalogi Mosaici summa totam Legis & Prophetarum vel Legis naturalis & revelatæ animam vimque omnem ponat, non alia Vitæ Christianæ Norma quærenda videbatur, dummodo monerentur Discipuli Christi, quemadmodum hoc loco factum est, ut ipsam Legem Evangelice interpretari, atque officia erga Deum, erga proximum & erga nosmetipsos in Lege præcepta modo Christianis digno atque scopo doctrinæ Evangelicæ conveniente semper & ubique exercere discant. Hunc in finem adjuncta etiam est explicationi Decalogi uberior explanatio Orationis Dominicæ, qua Christus ceu verus Paracletus totius vitæ sanctæ normam in forma Precationis absolutissimæ nobis exposuit, ad quam vota & desideria nostra, adeoque etiam affectus & mores nostros componere, voluntatemque nostram voluntati Dei, gratia illius adjuti, subjicere docemur & assuescimus.

6. Sexto deinde capite Communionis Christianæ Mysterium explicatur, quippe Dogmata Evangelica tam theoretica quam practica merito non ceu systema aliquod Philosophicum, idque arbitrium, spectamus, sed tanquam Institutionem Religionis,

gionis, quæ hominem religat Deo, & Deum homini; quare cognitione & professione fidei Christianæ non solum cum Deo ipso in Christo nobis revelato, sed etiam cum omnibus eandem fidem profitentibus sanctissimum aliquod fœdus contrahimus, & in unam eandemque sanctam atque Catholicam Ecclesiam Dei coalescimus, cujus notæ, jura, privilegia & officia hic fusius expenduntur; qua occasione simul tum de Sacramentis Ecclesiæ eorumque pio & salutari usu, tum de indole, de necessitate & utilitate Disciplinæ Ecclesiasticæ, ad alendam sustinendamque Communionem sanctorum compositæ, quantum ad scopum hujus compendii Theologici sufficiebat, disseritur.

7. Tandem Capite septimo, hujus Libri ultimo, dulcissimum mysterium Spei Christianæ commendatur; Dum itaque quatuor, ut aiunt, ultima hominis hic considerantur, mors, resurrectio a mortuis, extremumque judicium, pœnæ etiam & præmia vitæ æternæ, quid eorum respectu homini Christiano spei reliquum maneat ex fontibus Revelationis Evangelicæ deducitur. Obiter simul quid de statu animæ medio & de fine mundi piis conjecturis assequi queamus traditur.

Lib. IV.

Monstrata sic ad veritatem salutemque via regia, non admodum metuendum videbatur, ut qui semel eam strenue inierunt, inde ad devia vel dextrorsum vel sinistrorsum se abduci paterentur. Quum tamen inter homines vivitur, quorum nonnisi paucissimi Veræ Religionis tramitem fideliter sequuntur, dignum operæ pretium facturum se

se credidit Auctor, si lectoribus Libro quarto tum præcepta quædam generalia iudicium nostrum de Controversiis prudenter dirigere apta, tum præcipuarum Controversiarum Theologicarum notitiam & epicrisin generalem suppeditaret, ne iis facile offendiculo illæ essent.

1. Primo igitur hujus Libri Capite exponuntur rationes, quibus fides nostra adversus scandalum ex dissensionibus in causa Religionis metuendum munienda & obfirmanda est; indicantur dissensionum & controversiarum illarum origines, pravis affectibus animi potius quam obsectorum obscuritati & difficultati debitæ; porro attendere docemur ad rationes quæ permissionem tantarum dissensionum & contentionum theologicarum Dei Sapientia & bonitate dignam reddunt; &, ut hæc omnia rectius capiantur, ex principiis hætenus positis canones eruuntur, ad quos examen tam Controversiarum ipsarum sæpe absque ratione idonea multiplicatarum, quam momenti earum, ut & officiorum veri Christiani adversus dissidentes exigitur.

2. Descenditur capite secundo ad discussionem generalem historico - criticam Controversiarum, quæ Christianis intercedunt cum infidelibus, sive apertis mysteriorum Evangelicorum hostibus Deistis nimirum, Mahometanis & Socinianis atque Socinianizantibus. De Judæis quidem hoc loco non seorsim agitur, quoniam eorum error & defectio a prisca patrum fide jam satis detegitur & notatur tum in capite primo Libri secundi, tum in primo etiam capite Libri tertii. In recensendis vero reliquorum infidelium Sophismatibus ita

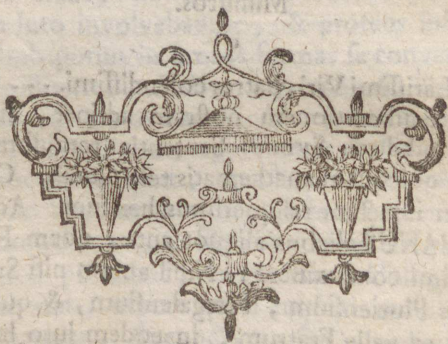
versatur Auctor, ut paucis clare & dilucide ostendat ubi vel ex veris principiis falsas neccant consequentias, vel ex falsis principiis speciose argumentari soleant.

3. Capite tertio Controversiæ cum Pontificiis ad examen æquum & placidum ita revocantur, ut ante omnia Ecclesia Catholica a Regno Papali, & doctrina Catholica a Canonibus Concilii Tridentini seu sedis Romanæ caute distinguatur, & quibus in capitibus doctrinæ, cultus & disciplinæ, ipsa Ecclesia Romana veteris Ecclesiæ Catholicæ vestigiis inhæreat, in quibus aliis autem illa deserat, historice doceatur, atque adeo Doctorum Catholicorum auctoritate & testimonio demonstretur, quibus temporibus, quibus artibus & modis varii abusus, sæpissime minime malo auctorum animo, in doctrinam cultumque Ecclesiæ Catholicæ irreperint. Postea etiam impedimenta & nævi Reformationis in Concilio Tridentino quæsitæ, tentatæ & susceptæ, ex historiæ monumentis purissimis aperiuntur, & nullitates, quas vocant, atque vitia anathematum, quibus Patres Tridentini Ecclesias Protestantes sive Christianas ad iudicium Concilii universalis liberi provocantes, ferire ausi sunt, in apricum deducuntur.

4. Postremum in capite quarto locum occupat Schisma Protestantium. Laudatur autem hic statim Protestantium seu Reformationum genuinis Reformationis principiis firmiter insistentium amicus circa summa Religionis Christianæ capita consensus. Deinde narratur quomodo varia hominum culpa & incauto potissimum quorundam Doctorum Zelo acciderit, ut dissensus particularis Theologorum

logorum circa methodum doctrinalem extremo se-
re Sæculo XVI. infauis Consiliis Jacobi Andrææ
& Wittenbergenſium ei adhærentium in Schisma-
tis ſcandalum degenerarit, coarctata nimium,
per Formulam Concordiæ antiphraſtice ſic dictam,
ſentiendi libertate Theologis Chriſtianis digna. To-
ti huic tractationi finis ita imponitur, ut lectori-
bus commendentur conſilia ad diminuendum hu-
jus Schiſmatis ſcandalum, ut & ad reuniendos
animos fidelium, atque conjungendam ſuaviſſimo
nexu cum veritate pacem, charitatem & pieta-
tem conducibilia.

T A N T U M.

CONTROVERSIA

IN RHETICIS ECCLESIIS An. MDLXX.

orta de

HÆRETICORUM POENA

e Documentis authenticis exposita.

Continuatio I.

THOBIAS ICONIUS ad Eccles. Tigurinæ
Ministros.

S.

Clarissimi Viri, Patres colendissimi. . . . Quod
deliberationem nostram adinet, sciatis,
nihil de Synodi Sententia remissum esse
quicquam anathematis telo fauciis. Causæ
cur rem intactam reliquerimus hæ sunt. Advenit
TURKIANUS diebus aliquot ante, quam Fratres
paucissimi confluxissent: Nihil autem nisi Suppli-
cationes Pluriensium, Prægalensium, & quorun-
dam in ea valle Fratrum, in eodem luto hæren-
tium, secum attulit: nullam excusationem no-
vam, quæ satisfaceret nobis, in apricum protu-
lit: sed tantum sibi ipsi non constans, fassus est
se errasse, & se concionatum esse, plectendos &
ejiciendos a Magistratu esse hæreticos, invec-
tum autem esse in illos, qui Magistratum tantopere
instigaverint ut id faciat. Præterea non esse ea ex
prin-

principalibus fidei articulis in quibus accusatus sit, idcirco omnia omnibus credere nolimus. &c. Hæc fuit summa rerum quas in medium TURRIANUS attulit; quæ quomodo sibi cohæreant vel cæcus viderit. Splendide autem mentitur homo versipellis, quod ejusmodi officium Proceribus in Hæreticos pro Suggestu dederit: quin potius anathematis telum minatus est iis qui hoc senserint aut dixerint, maxime in illa concione, quam habuit in præsentia Comitissæ, Ulyssis. Ejus autem est, cum aliis, ingenii homo, vaser, ut negare, affirmare, subscribere, revocare, & nihil non facere paratissimus sit, modo restitutus apud suos ad ingenium redire possit: Sic plures hactenus Synodos nostras fefellerunt, qui omnia facere jussa parati erant, donec terga Fratribus vertentes eodem luto involvebantur, & proteos instar, aut Diaboli potius in omnes formas se convertere proclive illis erat. Arctius ergo animalia ista constringenda esse putavimus. Antequam vero TURRIANUS appelleret, ego Fratres Italos, qui recte nobiscum sentiunt, appellandos esse censui, ne si quid forte mutaretur, juste conqueri possint, de nostro contra se silentio: quod etsi pars adversa non probabat, neque etiam Collegæ meo id curæ erat, utpote quod rei festinandæ nihil satis festinaretur, & cuncta transigi cupiebant *Turriani* amici, antequam Itali Fratres id recte pernoscerent. Ego id ita fieri prohibui, & per eosdem qui TURRIANUM evocarent, reliquis etiam rem omnem notam feci; nunquam enim, ut libere verum fatear, conventum fieri placuit, nunquam ex animo remittendum aliquid esse, censui. Consilium tamen Collegæ aspernari nolui, maxima

ex parte ab iis profectum, qui ut sunt Prægalien-
ses ita precibus eorum, in speciem saltem annue-
re consuluerunt: ego me immorigerum exhibere
nolui, inquam, eo quod rigidior alioquin quibus-
dam videar, qui ne anguste sedeant duabus fellis
plerunque sedere, sed nihil minus videri volunt.
Sed de his coram aliquando tutius. Quid autem
Itali responderint, & quanto dolore institutum
nostrum intellexerint, malo ex literis eorum rem
omnem cognoscatis, quam ex me. Multa D.
LENTULUS adducit, quæ certe ante ipsum no-
bis incumbere sæpius cum Collega meo contuli.
Unum tamen haud metuebam, a LENTULO
autem non parce affertur, locum non ita facile
obtinet inter Fratres, qui etsi pauperes plerique
sint, difficile tamen in re tam seria & ardua cor-
rumperentur. Metitur nos LENTULUS aut Ita-
lorum pede, aut illorum ingenio, a quibus Val-
lis Telina regitur, quæ ut excoriationibus ejusmo-
di assueta premitur, ita non dispar corruptionis
vulnus aut maculam nobis inureret, si Procerum
nostrorum exemplum sequeremur. Dominus
autem procul avertat Simonizæ hujus mali suspici-
onem etiam. Fallitur bonus Frater, si quid hu-
jusmodi de quoquam suspicatur, si enim Fratres
expugnationi locum unquam dedissent, certe in
superiore Synodo id factum esset, ubi auro onusti
aderant sollicitatores, qui in suas partes contra
me pertraherent, quoscunque possent: Fuerunt
etiam ex CAMULII Sociis, qui mille Coronatos
solvissent, modo causa TURRIANI non ita ce-
cidisset: tam arcte constricti sunt Cræsi illi cum
suo Ministro: tam vehementer metuunt ne nidus
ille hæreticorum vigilantia nostra destruat. Hæc
non

non somnians scribo, sed ex ejus ore qui pro adversariis peroravit. Fateor autem & semper præter hoc multa incommoda præmeditatus sum, quantam suspicionem importavissemus omnibus vel corruptionis vel levitatis & inconstantiae, si quid de rigore & inclementia nostra, ut dicunt, concessissemus. Ut taceam, quanta fenestra aperta fuisset complicitibus TURRIANI cristas de integro erigendi. Patet ex PAULI GADII viri doctissimi & venerandi Senis literis, quæ conspiratio jam antea intercesserit inter MERUM, GANTNERUM, TURRIANUM & Prægalienses, qui hortatu nimirum MARII tam acres literas ad nos scripserunt, quibus Acta Synodi tanquam blasphema & gloriae Dei adversa proclamant. Si quid vel tantillum etiam TURRIANO exuli & Rhætorum subdito concessum fuisset, bone Deus! quanti hinc clamores exorti fuissent, cur non potius MERIO & GANTNERO Civibus natis hoc beneficium ostenderemus? Sic meo judicio, auctoritas Synodi non modo intercidisset, sed quicquid in turbatores & Academicos nostros definitum esset majoribus nervis contemptum fuisset. Ego autem non miror Prægalienses casum TURRIANI tam moleste ferre: præter enim antiquam consuetudinem cum ipso contractam, ejusmodi, & Castahemi & [in] Vicosupranensi Ministros habent, qui hæreticos a gladio Magistratus vindicant, & nihil illis viris concessum esse in præfractos publice declamant. Nec ita pridem Vicosupranensis pastor senex, sed insipidus & indoctus D. JO. BAPT. MULLERO contra ipsum disputanti respondit, D. ZWINGLIUM s. m. Virum sanguinarium, præterquam meritum Anabaptistarum cædes & san-

sanguinem sitivisse. Non facile contra alium balatum seductæ istæ oves evomunt, præterquam quem ex pastore præeunte didicerunt. At isti & nostrum Magistratum & nos omnes suo q. imperio movere volunt, ut **TURRIANUM** suæ Ecclesiæ reddamus. Sed & Lentulus Literis suis adjecit epistolas **CAMULII** Basilea olim Plurium &c. scriptas, nuperque in Synodo recitatas, ut iis regustatis, conspirationibus illorum minus fideremus. Cum Acta Synodi ad vos mitterem, excepi quædam ex istis Literis, quæ bona fide me excepisse, ex Scripto **LENTULI** deprehendetis. Latinas fecit eas literas **LENTULUS** ex Italica conversas, sed utroque idiomate Synodo expositæ, & nihil explosum. Videbitis ergo facile, quam innoxii sint & **CAMULIUS** & **TURRIANUS**. Nec sincere sentit de Tigurinis homo ille nummosus, licet **OCHINI** exilium moderate causis adductis deplorare videatur. Addiderunt Fratres Itali nova quorundam hominum testimonio roborata, qui ante paucos annos cum **CAMULIO** disputantes absque omni involucro Arianismum in istis nebulonibus olfecerunt. Simulat **CAMULIUS** ignorantiam & se simpliciore esse arbitratur, quam ut de Trinitate quicquam ratiocinetur; at ex testimoniis illis bonorum virorum liquet, Scripturis etiam illum pugnavisse, & *Athanasium* naso suspensum *Sathanasium* vocitasse. Hæc & alia nobis sufficiant, unde conjiciamus, quid commoverint illi, qui sese extricare frivolis suis excusationibus nituntur. His omnibus ergo cognitis, Fratres, quorum VIII. tantum advenerant, unus tantum ex superiore Fœdere, nullus autem ex Ingadina, præpediti cœli inclementia, nihil hic aut mutare aut mitigare,

mitigare , aut denique tollere voluerunt. Rogatus primus D. Collega meus , conscripserat suam Sententiam , eamque Scripto dabat , cui tamen inniti se nolle protestabatur , si secus Fratribus videretur : Fuit ea , ut reciperetur TURRIANUS , his tamen legibus , a) ut Symbolo *Athanasii* denuo subscribat. b.) Errores & conversationes cum hæreticis libere fateatur. c.) Fateatur justam Synodi sententiam. d.) Caveat a commercio Hæreticorum , nec eos foveat porro. e.) Placeat ut sumtibus Pluriensis Ecclesiæ duo vel 3. mittantur , coram quibus publice concionetur de Unitate & Trinitate Dei , de natura Christi , de Virginitate Mariæ , de statu animarum , de Magistratu & officio ejus , de quibus omnibus jam olim suspectus fuerit , ut ea omnia disputet , palam confutet , & Fratribus satisfaciatur. Reliqui omnes Fratres in meam Sententiam , quæ diversa fuit , descenderunt : Non videbatur enim , omnino non videbatur , neque jam antea visum fuit , in paucorum potestate situm esse , infringere , quod a tota multitudine Fratrum sancitum & statutum esset. Neque est ut quisquam nobis objiciat , ad quid operam inanem ludere voluerimus , si nihil mens nobis er. decernere ; hoc enim quod instituimus Prægalienensium impulsu fecimus , qui importuni Pluriensis Ecclesiæ faciem tam defectricem & laceram nobis depinxerunt , ut Religio prope multis esse inciperet , ejus rei gratia non convenire , nihilque deliberare. At non nihil deliberatum est , cum illud ipsum nihilum deliberatum fuerit : ne si inclementiæ calumniam evitare conati essemus , in levitatis & inconstantiae crimen protinus incidissemus , sicque duplicato malo , gladium invidulis illis nostris & hæreseæ patronis & fulcris ,

fulcris, contra nos ipsos in manus tradidissimus. Arbitror etiam fatalem hanc actionem nostram omnino fuisse, cum coelitus impediti Fratres ad diem præscriptum adesse non potuerint, ne quid in Sententia lata immutaretur. Summo autem mane MERIUS æstuans, eo die conspicuus in equo fuit, quo initium fieri debebat: Statim autem ne nos salutaret, nimirum cum GANTNERO consilio facto, in pagum suum sese contulit, ubi ad literas meas Synodi nomine scriptas ad communitatem, ocyus fuit explosus, & alius loco ipsius in ministrum huic loco electus. Accusatus quidem fuit a Præsidente, at ipse mollior nunc factus aliquot vini Rhetici seriis, seipsum turpissime nunc exhibet. Communitas autem neglecta Præsidis profani inconstantia, officio suo non defuit, ubi causas cognovissent, quæ nos ad deponendum MERIUM impulissent. Nunc hinc atque inde vagatur, conqueritur, bellum novum indicit, seducere nos plebem calumniatur, nihilque non attentat, ut sui similis semper reperiat. GANTNERUS autem suis rusticis ita infestit, ut literas, quas Synodi nomine ad ipsos scriptas, suppresserint, neque ex more patrio toti Communitati recitatae fuerint. Volui illos denuo monere, ne contra leges & Dominorum trium Fœderum Decreta GANTNERUM in officio & concionandi munere porro usurparent, fore enim ut facti sui difficilem sint reddituri rationem. At rustici illi susque deque ferunt omnia, & jam antea in illo Fœdere Davosii apud Syndicos obtinuerunt, ut novus aditus daretur GANTNERO denuo se excusandi apud Fœdera ad S. Martini comitia hic congreganda. Obtinuerunt equidem,

&

& soli GANTNERO plus creditur, quam nobis omnibus additisque Viris trium Fœderum nomine. Contulimus hanc injuriam & impudentiam nuper cum Ammano Davosense *Petro Guler*, qui D. *Jacobi Wicci* olim fuit convictor. Respondit ille se non annuisse, potiore tamen partem fuisse, qui GANTNERO concesserint ut in statione sua pergat, & suam innocentiam, quam artibus & violentia nostra contaminatam oppresserimus, de novo coram tribus Fœderibus asserat. Hoc obtinuerunt exclusi nostri! huc spe nova accensa uni- ce spectant, & Mûnzeriana confidentia superiores se contra nos futuros sperant. Mirificum votum & consilium, apud eos victoriam sperare, quo- rum opera palam facti, causis suis exciderunt. At exemplo isto non obscurum est videre, quan- tum ex Proceribus multi sibi consent. *Gulerus* inquit, se non annuisse, sed GANTNERUM ob- jurgasse, dicentem se quidem, sed contra con- scientiam, subscripsisse. At idem *Gulerus* ægre fert, quod SYLVIVM excluserimus, qui insulso suo Scripto se opposuit Magistratus edicto, idque nulla alia causa, nisi quod olim Prætor Traho- nensis, ubi SYLVIVS excubias egit, notitiam synceram illius hominis habuerit. Ideo, etsi *Gulerus* dictus non annuerit, non tamen propter SYLVIVM suum fortiter, ut debuisset, sese Ru- sticis opposuit, quod facile potuisset, cum autho- ritate in toto isto Fœdere valeat. Conjunget his operam suorum amicorum TURRIANUS, adeo ut nihil aliud ad futura Comitia ausim sperare, quam clamores, turbas, & verbera etiam, si li- cuerit. Miror autem, quid Domini Rhœtorum sint responsuri, qui omnes prius actiones Synodi

Tom. V, H tanta

tanta concordia , tanta animi benevolentia confirmarunt. Conscripta etiam est tota illa causa inter GANTNERUM & me in pergamenò , ubi accusatio , responsio & Sententia ita expressa est , ut manifeste etiam declaratum sit , illos neque pro Ministris & Fratribus sive Pastoribus nos aut posse , aut velle agnoscere , qui lupos manifestos a Magistratu ab ovili repellendos esse inficiarentur. Possumus etiam manum GANTNERI videndam & tangendam Dominis exhibere , qua nobis accedendo errorem suum retractavit , licet postea publice dixerit , se id contra conscientiam fecisse , unde impudentia istius hominis & levitas exemplo carens eo turpius in apertum proferetur. Cum ergo Præses Profanus , cum multi alii Proceres , communis pacis ergo operam minus strenuam navent , neque jam longo tempore iteratis suis promissionibus , ceu torpentes & tepidi , stare velint : insuper Rusticorum quorundam tanta sit insolentia , ut sese publicis ordinibus temere opponere non erubescant , apudque plures infectos , suspectos nos GANTNERUS & MARIUS fecerint , quasi pharisaica & pontificia tyrannide , perque vim contra ipsos egerimus , certe (ut ad secundum actionis nostræ caput deveniam) electi sunt VIII. Fratres , qui ad Comitìa Martini Senatum trium Fœderum ingrediantur , & singulari vehementia conquerantur , quod multa Synodo promittant , nihil autem præstent ; quod blasphemos Arianos in ditione sua tolerent , quod Scholas & Ecclesias minus curent , quam si nutriciorum curam & provinciam aliis omnem demandassent ; quod impune omnia grassentur , hæreses , Sodomitæ , factiosi , immorigeri , nulla legum & constitutio-

num

num reverentia territi, facillime locum inveniant, denique patrocinium etiam nanciscantur, qui se publice contra Synodum & Dominorum statuta opposuerint. Nisi aliter res geratur, paratos nos fore, omnia privilegia olim a Majoribus nostris impetrata, omnia Diplomata, quibus Acta singularum Synodorum ipsorum autoritate, sed incassum, confirmata sint, reddere, & penitus abolitis Synodis negligere; nec posse nos secus facere, siquidem magnis sumtibus & sudoribus anniversarias celebremus Synodos, quibus vel ipsis testibus, nihil quam pacem Ecclesiæ & honorem Reip. quæramus: ipsi autem, si quid fabricatum fuerit, non modo suo civili baculo non in opus & effectum educant, sed insuper Synodum traduci, negligi, & in cæno concuicari facillime patiantur: Satiùs ergo esse Fratrum loculis parcere, quam oleum & operam perdere. &c. Hæc & alia acriter illis proponendi provincia mihi demandata est: At Deum immortalem! nescio quid sint factururus, quum multorum ingenia mihi sint cognita, & vix nos audiant, si cum gratia & animi lenitate quid suppliciter petamus. Metuo certe si Fratrum imperio parendum fuerit, ne ad carceris aliquam cloacam me extemplo sint deducturi. Si quid impetramus, ut sciatis quamprimum efficiam. Certe D. *Willius*, qui ex infelici partu uxorem suam, singulare pudicitiae ornamentum nuper amisit, optime nos jubet sperare, in memoriam nobis revocans anteaactam GANTNERI jactantiam, ex qua ceu ex parturientibus montibus præter ridiculum murem nihil enatum sit: Eundem in modum nunc quoque coeli ruinam minari, cujus pondere ne prior gravetur; sibi ca-

veat. Sed de his hactenus. . . . Vos
quæso Patres colendissimi loquacitati literarum
ignoscite, vobisque me semper commendatum
habete. Resalutant vos D. Cols. D. *Campellus*, D.
Pontif. D. Carolus Bonettus, &c. Ocyllime. 1571.
Cal. Octobr. Curiae.

Dominationi vestrae add.

Subjectis. TH. IConius.

THOB. ICONIUS ad H. BULLINGERUM

d. 29. Octobris 1571.

Nimirum quod agam habeo: citius enim Euri-
pus æstuaræ desinet, quam MERIUM &
GANTNERUM novis subinde furiis agitari. ME-
RIUS jam ante Davosii & nuper 14. hujus mensis
Fanassi in publico, coram tota multitudine Ru-
sticorum, infinitis calumniis Tigurinos, Berna-
tes, nosque præsertim Curientes, quos Episco-
pos per contemptum & *Pfaffos* stolatos vocat, im-
pudentissime proscidit. Tigurinos stercore suo
simplicium oculos oblinere, ita ut veritatem vi-
dere non possint, aperte dixit: imo seducere eos
insana doctrina miseram plebeculam proclamavit.
Cumque a viro quodam honesto & gravi objur-
gatus esset, quod Ecclesias illas immodicis suis di-
cteriis præter meritum incesset, regessit, *ja er
habe es thon, und wölle denen von Zürich noch
bas einschenden.* &c. Hæc constant, & multorum
piorum testimoniis probari possunt. Quod ad nos
adinet & totam Synodum, improbe coram om-
nibus Rusticis facto in communione silentio ca-
lumniatus est: Nos tyrannide nostra violare leges
Rhætorum publicas, eripere popularibus privile-
gia & libertatem, quam hactenus in eligendis &
reti-

retinendis Ministris studiose observarint : hoc nunc mutari , deiici , abigi & Ecclesiis abripi per nostram libidinem , qua novos , externos , circumforaneos nebulones & pueros , abrogatis civibus & indigenis , subornemus , qui nobis Pontificibus tantum supplices fiant , nosque adorent : reliquos , qui frænum nobis injicere possent , cane & angue pejus averfari : Hinc etiam multum se tripudiare , qui improba ista societate nostra pertæsus ; summam sibi distractionem nobiscum esse contingat , ceu cum mendacibus , & ne uno quidem altero meliore. Pervertit autem Sathan ille & proditorie ad nos transfert , quod olim , dum omnes pontificio luto inhærent , in Episcopis Antichristianis recte castigatum fuit. Cum omnes enim Communitates stercus pontificium adhuc sequerentur , Episcopis non Religioni sed laudi fuit obtrudere Communitatibus Sacrificos qualescunque , quos missos & sacratos , etiam si adulteri & homicidæ fuissent , retinere cogebantur : mutandi vero vel deponendi potestas penes Episcopum solum recumbebat. Hæc tyrannis abolita est in Ecclesiis illis Rhæticiis , quæ luce veritatis illustratæ , Ministros suos suffragiis publicis & communibus nunc eligere & deponere possunt. Simul vero ne rustici licentius agere possint , Synodos institui curaverunt , Rhæti Domini , quas certis privilegiis & diplomatibus , quæ in manibus habemus , ornarunt , ut nemo nisi examinatus , probatus & legitime missus suggestum conscenderet : Si qui vero sponte currerent non missi , non approbati , Synodove certas ob causas contrarii ejusdem jussu & autoritate e statione dejicerentur. Nunc concitare videtur Rusticos homo ille discolus , eo ma-

zime nomine , q. patriæ ipsorum libertati & legibus insidiamur vi , artibus & quibuscunque modis possumus. Finis autem MARIO propositus etiam est , ut se iterum apud suos , unde expulsus est , ingerat , nobisque invitis Samaritanorum ducem se præbeat , quorum nocturnis & clandestinis insidiis , opus veræ Ecclesiæ impediatur. Sed ut conatus ille improbus autorem suum egregie delusit , frustratus est , atque palam fecit : ita brevi erit , dubio procul quod temeritatis suæ poenas quoque luat. Nunc ad GANTNERI pervicaciam venio. Is statim post finitam Synodum contra conscientiam sese subscripsisse professus est ; perstare se in sua sententia nihilominus quam antea : vi , artibus & technis nostris superatum fuisse , perindeque ut Christus a Pharisæis , ita a nobis oppressum se esse subinde conqueritur. In jus etiam 18. Octobris vocavit Symmistam suum JO. GERUM , quem expulit e suo Sacerdotio , quod & ipse GANTNERUS sua manu contestatus est : nunc jure cum eo agit , quod hæc de ipso spargat , & Anabaptistis favere rusticis retulerit : quali vero Synodus testari de omnibus nequeat , de quibus astutissime dilectum illum Fratrem accusavit : At judices hujus loci causam illam suspenderunt usque in mensis spacium : iterea temporis respondebit GANTNERUS alibi , ut mox subnectam. Hoc vero memorare oportet. Cum in judicio publico apud S. Petrum Schanuiiciæ litigarent , publice atro carbone nos notavit percitus æstro GANTNERUS , dixitque : Se quidem damnatum esse , sed absque ullis causis legitimis & necessariis , & nullum magistratum habere potestatem ipsi interdicensi concionandi munere. Testabitur

stabitur hæc & alia enormia totum Judicium. Voluit autem opera suorum rusticorum opprimere GANTNERUS GERUM, quod adjutus testimonio aliquo innocentiae fucatæ viam & aditum sibi pararet compellendi civium Senatum, qui hoc tempore, quo Magistratus sit electio, frequenter habetur: Sperans se nihil non impetraturum, si copia sibi fieret denuo se purgandi. At miser & infans homo non modo repulsam passus est: Sed ita a patrio Senatu depexus factus, ut iracundus abiens, nihil porro se a Magistratu postulaturum sit minatus. Quandoquidem ergo uterque istorum tantis obtreccionibus bonos omnes gravavit, omnino officii nostri esse duximus, Magistratum trium Fœderum tot injurias conqueri, apudque ipsum deponere. Ingressi ergo nuper in comitiis Senatum, quid moliantur isti palam fecimus: rogavimusque Dominos trium Fœderum, ut MAIRIUM & GANTNERUM ad comitia futura Martiniana suo imperio evocantes sistant nobis super omnia, quæ in ipsis desideramus. Annuerunt Domini, & se citaturos homines istos benevole permiserunt. Hunc diem finem aliquem allaturum huic controversiæ nostræ speramus. Faxit Dominus, ut prudenter fortiter & modeste transigantur omnia, in nominis sui sempiternam gloriam & Ecclesiæ salutem. Amen! . . . Vale Pater colendissime! Deus te & reliquos erigat & firmet! Salutant te omnes, quos salvare jussisti diligentissime, cum primis D. Campellus. 1571. 29. Octobr.

D. T.

Subjectiff. TH. Iconius.

H 4

Idem

Idem ad Eundem.

Ultimas tuas accepi, Reverendissime Domine! tuamque excusationem D. Coss. amplius legendam exhibui, qui certe mecum non frustra miratur, te multis modis oneratum & afflictum scribendi tamen munere non supersedere. Cogor autem aures tuas, imo animum S. C. nostro adversus GANTHNERUM cognito nonnihil exhilaratum, de integro gravissime vulnerare. Serio quidem dimissus fuit, sicuti exemplum Decreti, de manu D. Coss., qui in Scribæ gratiam composuit primo, descriptum, ipsique GANTHNERO per publicum statorem transmissum abunde testificari poterit. Non autem sine causa alius electionem in redditum D. D. Coss. suspendere GANTNERI fautores voluerunt: interea enim temporis malis artibus imbuti astutissima consilia comportarunt, GANTHNERUMque, sponte sua alioquin currentem incitarunt, ut omnem rei eventum, totamque causam Senatui & Civibus, sc. frequentissimo Magistratui numero 70. Virorum constante, conquereretur; sperans se hoc extremo conatu suprema quæque impetraturum. Tertio ergo Novembris cum jam ex Comitibus reversi essent Dn. Coss. præter morem patrium in maximum Senatum GANTHNERUS chartaceis telis bene ut sibi videbatur munitus, ingressus est: multis conquestus est de injuria sibi facta, & concionibus suis a malevolis ex odio & invidia in pravam sensum detortis: se nec ita unquam sensisse, neque in hunc modum, sicuti sinistre quidam interpretantur, sentire adhuc hodie. Fieri & perverti sibi omnia & dicta & facta ex odio & zelo maligno. Simul autem

autem (subit Proverbium : Malum consilium consulti pessi-
 mum.) dum se purgaret , sibi-
 que ipsi contrarius esse inciperet , e sinu depromsit longis-
 simam chartam , in quam mille diverforum Pa-
 trum Sententias de non puniendis Hæreticis , con-
 jectas trágico clamore temereque effudit. Addu-
 xit *Augustinum* , *Hieronymum* , *Tertullianum* , &
 cum primis præstigiatores *Brentium* , qui homini-
 bus cælum cum inferis miscuit & obscuravit , hunc
 mirificis elogiis in astra usque adeo evexit , ut post
 illum omnes nostræ tempestatis Viros longe do-
 ctissimos & sobrios odiose perstrictos relinqueret.
Brentii argumenta elumbia , quæ tractat in libello
 quodam , in quo Quæstionem illam , *Num Ma-*
gisistratus jure possit occidere Anabaptistas , ex professo
 agit , prope omnia recitavit , miroque clamo-
 re & infano ejulatu locum de zizanias non eradi-
 candis ad tædium usque omnium repetiit : Audite
 Verbum Domini clarum & expressum , *Ne extirpe-*
tis ; Ne evellatis. &c. Audite inquam. &c. His
 absolutis operam suam toties sponte denegantem
 iterum obtulit , seque Civem esse crebro inculca-
 vit , q. hominis exteri gratia (quod nemo expe-
 tit) minime , licet erret & seducat alios , elimi-
 nandum et amovendum. Ad minimum autem
 spatium unius horæ clamando contrivit. Egres-
 sus Sententiam foris non exspectavit , ita arro-
 ganter de se sensit , dandam , sed ocyus cum sto-
 macho , quem tamen egregie refrigeraverat , do-
 mum sive in ædes Soceri sui se contulit , sperans
 nimirum , eo omnium animos flectendo intempe-
 stiva loquacitate sua compulsisse , ut non modo sit
 restituendus , sed precibus aut pallio etiam tra-
 hendus. Quid autem ? Quandoquidem turbas

excitare non veretur, et perfrictissima fronte Senatum minorem, Patres sc. conscriptos pudefacere conaretur, quod scripto talem Sententiam illi decrevissent, qua concionandi munere domi forisque prohiberetur: tandem Ampliff. D. Cos. quem GANTNERUS maxime suspectum habet illati damni, quod sibi ipsi intulit, ejusmodi medecinam repperit, et suasit, ut mihi mandaretur sex aut septem Fratres, quos maxime idoneos huic negotio censerem, ex Fœderibus tribus evocare Magistratus sumtibus, quorum opera et consilio quæstio illa diligenter excuteretur verumque eliceretur, et victus veritati GANTNERUS cederet, erroremque suum relinqueret: cujus consilii et sententiæ pars potior et longe major Senatus exitit: Plures tamen et tres eximii, homines tamen Epicuræi medicinam istam averfati, GANTNERUM posthabitis omnibus, restitutum voluerunt officio, quos certe non puduit seipfos mendacii et levitatis exemplo carentis crimine condemnare, quod serio adeo prius dimissum tam impune receptum velint. Volunt Anabaptistas ejectos, interim fautores et patronos eorum retinere summo studio contendunt, ideo autem contendunt, quod GANTNERI opinio, ad fidem neminem cogendum esse, Epicureis et hominibus atheis pulchre applaudit et arridet: quod certe pro suggestu ex occasione contextus Julianis quibusdam aperte objeci. Vesperi ejus diei, quo pedibus itum est in hanc Sententiam, ut convocatis quibusdam Fratribus, dijudicaretur S. Litteris, num quisquam ob Fidei causas urgendus aut puniendus sit, numque FRELLUS noster sit revocandus et tolerandus impune, nec ne: Ipse
GANT-

GANTNERUS ad D. Cos. W. se conferens reliquam stipendii sui summam exposcit, et q. solius ejus causæ gratia accesserit, arroganter præ se tulit: Tum D. Cos. Senatus & Civium majorem Sententiam illi aperire, utque meliorem mentem induceret, ad frugem revocare, precibus instare, ne ita temere in receptam Confessionem tumultuaretur; spectare ejusmodi pertinaciam ad motus & turbas civiles, quibus in mundo nihil miserius nihilque sit perniciosius. GANTNERUS nescio quam bene *Brentio* suo fidat, statim ad cognitum Dominorum Decretum respondit: Ego non peto mihi Synodum congregari, neque debent res ejusmodi Fidei, suffragiorum humanorum multitudine superari & vinci: Unusquisque peculiarem loci alicujus Sensum sibi affingit, quem si multi etiam alii teneant, me statim multitudine nimirum sua, non veritatis testimonio debellabunt. Et quis Judex futurus esset disputationis? Quasi vero, Respondit D. Cos. Verbo Dei Judice destituamur! Regessit, siquidem autem THOBIE id muneris datum sit Fratres convocandi, vocabit ille ejusmodi, qui modis omnibus sibi placent. &c. Multis, sed frustra cum illo egit: detrectat nim. se Synodo subjicere, metuens ne postrema fiant deteriora. Nihil se peccasse in Confessionem Tigurinam denuo regessit: Ubi D. Cos. Quid tu mi *Gantnere* loquaris quæso penitus cogites: Nescis Anabaptistas secundum Confessionem illam non savendos, non defendendos. Regerit homo arrogans: Non miror Tigurinos odium suum in Anabaptistas Confessioni huic inferuisse: Ab initio enim Reformationis infantes homines Anabaptistas supplicio etiam

am affecerunt , & vita privarunt ; propterea cum prius tantam severitatem in ipsos exercuerint , non potuerunt nunc præ pudore ab insectatione illorum manus abstinere , sed in Confessione aliis quoque persequendos bonos ejusmodi homines propinarunt , ne videlicet ipsi Tigurini ab initio præter officium fecisse videantur. Ecce quibus calumniis Tigurinos homo ille premat , & quid animi habeat ! Cum Brentianos & Tertullianos sc. ad hæreticos deficientes tantopere celebret , qui Confessioni receptæ omnibus modis repugnant , solis Tigurinis maledicit , quorum Confessioni ipsemet GANTNERUS , ut Liber & Codex Synodalis perhibet , olim sua manu subscripsit. Respondit D. Cos. non Tigurinos modo , sed & Bernenses , & multos alios primates Anabaptisticos feroces non ferre : Imo in modo peractis Comitibus Davosii celebratis a tribus Fœderibus Decretum illud de extirpandis & ejiciendis Sectariis renovatum & confirmatum esse. Resp. Non posse se salva conscientia hoc dogma recipere , propterea recte se docuisse ; Ad Fidem neminem esse cogendum , nihil egisse exilio dignum , tolerari multo nequiores intra mœnia. &c. Posthæc recessit a Cos. Ubi recessisset , me statim (utpote rerum omnium ignarum) per ancillam ad se vocat D. Cos. quidque actum sit , quantisque artibus & viribus lupum restitutum voluerint. Mirabar certe GANTNERUM adeo impune ampliff. Senatui ausum fuisse illudere & iniustæ Sententiæ condemnare. Placuit , ut quamprimum Senatus iterum habebitur (habebitur autem post mercatum. . . .) GANTNERI repulsam proponat diffidentis nimirum causæ suæ , & statim post denunciationem illam,

illam , alium eligendi curam habeant. Cum autem D. PONTISELLA , qui nunc respuit , & partes nostras acriter defendit conscientiae testimonio victus , decumbat , mercatusque noster sit prae foribus , consilio amborum fiet , ut rejiciatur hoc quicquid est negotii post mercatum. Si alium (siquidem GANTNERUS Fratrum judicia abhorret , & Spiritus sui patefactiones & oracula somnolenta adorat) eligent , neminem vocabo. Si autem nova monstra alent , & vi aperta , aut artibus restituere GANTNERUM voluerint , convocabo plures Fratres , & iis de causis (ut nuper scribebas) Senatum nostrum sollicitabo , ut scribat ad vestrum Ampliss. Senatum & roget , ut mittat aliquem ex choro vestro , nostri colloquii testem , & superintendentem. Sed scio quid futurum : Non deerunt , qui statim ogganient , o quid Tigurinos accersimus ? Caret ne Rhoetia doctis Viris , qui litem hanc dirimant ? Sed scurras ejusmodi ne curemus. Incumbam totis viribus , ut evocetur unus aut alter. Interim omne Ecclesiae onus cervicibus meis incumbit , & si saltem aliquam contrariae Sententiae & opinionis mentionem ex officio facio , statim excipior a *Gantneri* fautoribus : o peregrinusne ille civem nobis deturbabit officio , urbe expellet ? Potius civem retineamus , hominemque externum & inflatum rejiciamus. Sequuntur hinc contentiones rixaeque frequentes inter viros & mulieres inter se dissectas , adeo ut parum absit , quin ad pugnas spectent multorum licentiosae obtrectiones. Hoc vere dixero : Si GANTNERUS recipitur , nec publice retractaverit , & respuerit , in officio esse ego non potero , utut paterne moneas , ne cogitem
de

de decessu in Ecclesia tam perturbata. Prodere veritatem nolo, nec debeo. Si ingenium ille obtinuerit, ego vero diversum docuero, res spectabit ad arma, quod ex multis indiciis colligere nunc etiam non difficile possim. Potius cum gratia vestra abibo, quam dissidii intestini authorem me (ut putant alii) præbere. Excitat turbas non ipsa veritas, sed latro ille Joan. VIII. depictus. Non autem dimittent G. isti homines, ergo extrudar ego. Toties etiam fugillat Tigurinos homo impudens, ut responsioni & excusationi iustæ occasiones locupletes dederit. Quid autem tibi videatur de libello *Brentii*, quæso fac mature sciam. Hæc media nocte.

* * *

S.

DEO Patri ac vindici suæ ecclesiæ Jesu Christo sit laus ac gloria sempiterna, qui e faucibus immanissimorum luporum pusillum suum gregem indies magis magisque dignatur eripere, & Rhæticis Ecclesiis pacem creare, insidias detegere, lupos arcere, hostesque cruentos, Antichristi putida mancipia, pudefacere. Lulum enim jocumque dixeritis, Colendissimi Patres! quæ jam antea exantlavimus, si hodiernam victoriam, quam Dei gratia consecuti sumus, probe consideraveritis. Citavimus per trium Fœderum literas [sic ut ultimo scribebam] MERIUM, GANTNERUM, CHRISTOPHERUM Cremetum Arianum, & si qui alii ex Communitatibus & earum Ministris inobedientes hactenus fuerint; ut per Dominorum diplomata evocati se trium Fœderum Senatui sistant, & suarum calumniarum & contumaciæ rationem reddant.

dant. CHRISTOPHERUS ille qui Asinorum comparatione blaspheme usus erat, furtiva etiam & turpi fuga sibi consuluit. MERUS convitiator impudens domi remansit, rei que eventum expectans per amicum quemdam alium excusari conatus erat. Sed cum causa & ipsius & GANTNERI agenda esset, καὶ τὸ κρινόμενον tractandum, uterque se ex curia subduxit. 17. igitur die hujus mensis, intromissi in Senatum, tanta diligentia, tantoque serio causam illam nostram egi, ut benignis auribus Patrum impetratis, prælonga oratione omnium citatorum artes & insolentiam ita depinxerim; ut GANTNERUM post Festum, deinde iterum apparentem ne audire quidem voluerint. Sententia vero ejusmodi lata est in omnes. Quia MERIUS hæreticorum fulcrum non modo se cum GANTNERO fecerit, sed convitiis etiam confœderatas Ecclesias libidinose prosciderit, decretum est uno ore, ut sine mora in exilium relegatur, atque a Dominio trium Fœderum, sine ulla excusatione ejiciatur. Idem etiam in GANTNERUM definitum est, nisi subscribendo hoc ipso tempore satisfaciatur nobis, quod cum statim in præsentia D. Cofs. detrectaverit, nihil aliud ei incumbit, quam ut amisso civitatis jure aliam sedem quærat, suæque insuperabilis pertinaciæ condignam mercedem recipiat: Quod tamen ut mature fiat, per Magistratum nostrum satis indulgentem perficietur, qui aliter certe ac mitius agere nequit, cum omnia remedia mitiora frustra adhibuerit: animosius etiam istam GANTNERI ferociam compescere nunc audet, utpote confirmatus a Civium Coriensium Senatu. Postquam enim 27. Octobris repulsam passus est, neque temerarias & futi-

les suas querelas coram tribunitia potestate deponere posset; Nos duo Ministri, ob clandestinas calumnias GANTNERI, quibus nos causamque illam definitam & transactam criminosè ubique obruit & gravavit, 10. Novembris in Civium Senatum [qui constat ex 70. proceribus] hoc totum dissidium retulimus. Repetii prolixè actionem omnem in Synodo discussam: Ostendi illis manum & subscriptionem hominis, illamque oculis etiam Gantnerianorum ingessi: prælegi etiam de Ministerio & Magistratu articulum sive caput ex Confessione nostra anno 66. impressa: Diploma etiam novum causam illam complectens & pergamento conscriptum prælegi per Scribam voluimus: Placita etiam Synodalia protulimus: utque in pauca conjiciam, rem omnem adeo fideliter, præsentibus Gantneri consanguineis ejusque Socero, exposuimus, ut ii etiam qui ab ipsius partibus hactenus steterant, tam arrogantem hominis insaniam exhiberint omnes: Idcirco uno ore decreverunt, nisi ad posterum & jam elapsum Martini diem obsecundarit, exularet. Quid faceret homo amens? Ingreditur 13. Novembris Senatum, qui quotidie fere ex Patribus conscriptis habetur: cumque aliarum rerum gratia forte fortuito ibidem in Curia essem, introvocus etiam per lictorem, novam insaniam insanire GANTNERUM audio. Conquererebatur, insano clamore, se denuo in Civium Senatu accusatum falso: nullum se locum Scripturæ corrupisse, quemadmodum dixerimus. ERASMI se interpretationem secutum, cujus *Paraphrases* per D. LEONEM versæ Tigurique impressæ etiam fuerint; magnoque in pretio ibidem habeantur: Sibi vero vitio verti, quod ejusdem

Sensum

Sensum in hac nostra controversia arripuerit. Miram hominis astutiam, qui ultimo hoc conatu Senatorum animis novas offundere tenebras conabatur: Quasi vero in Paraphrasibus quæstiones theologicæ expediuntur! E diverso autem me nominatim pudefacere nitebatur calumniando, me Scripturam in Synodo Sacram contra Sanctorum Patrum & omnium puriorum Scriptorum Sensum et morem allegasse. Rogatus, quo in loco Scripturæ id commissem, respondebat: Locum Pauli ad Rom. 13. de Magistratu ita me in medium attulisse, quasi hujus loci patrocínio hæretici a civili Magistratu plectendi forent. Ego recte me id fecisse Patribus denuo probabam, siquidem eo loco Magistratus Dei Minister nominetur, qui gladium ad ulciscendos malos gerat, nec frustra: Unde colligam, Hæreticos aut male non agere, aut generale hoc Pauli dictum ad certum malefactorum genus aliquod constringendum, quod alibi Paulus (1. Timoth. 2.) neget. &c. Satis erat hoc Patribus, et prolixiore excusatione rem toties tractatam non indigere dicebant. Cum autem GANTNERUS querelas impudentes multas alias evomeret, tandem Judæorum ritu Signum Signum coelitus devocabat, cujus indicio, uter verum sentiret, dijudicaretur; simul etiam sine fronte minabatur, Patribus nescio quem occasum et *πανολιθρίαν*, si ipsum expelli tam facile paterentur. Quin potius Belliano more Gamalielis consilium adducebat, hortans Senatum, ut huic insistendo Dei consilium non antevertant, aut rem sponte casuram tantis viribus non agant. Ita autem Patrum animos hisce suis clamoribus frivolis exacerbavit, ut ii quoque qui reliqui erant ex
Tom. V. I *amicis,*

amicis, in sui odium et desertionem armarit. Ita conclusum jam est millies, ut vel obediat, vel alium solum quærat. Colligere autem Patribus facile erat GANTNERUM Magistratus ordinem (sicuti quidam aperte dixerant) pervertere tollereque velle. Quia vero citatus coram tribus etiam Fœderibus comparare debuit, nihil tunc in illum durius actum fuit, a nostris. Cum vero super Fœdera et fortunam omnem animum gerat, adque nostram orationem, ipsius Ministerium, rusticorum favor, spesque omnis tergiversandi amplius præcisa fuisset, nihil obedientior sed induratio factus, exulare nunc potius quam ad mentem saniozem redire mavult. Hæc de *Gantnero et Mario, Christophero*. Ne vero hi ipsi una cum reliquis depulsis sive depellendis ministris ac hæreticis, aut etiam Communitatibus inobedientibus, porro nobis aut parem aut majorem molestiam pariant: Statutum est unanimiter a Dominis Rhœtis, ut peculiaris Magistratus constituatur, trium Fœderum numero et nomine, qui inobedientes quosunque hujus nomine et censura in ordinem redigant, et severius, quam hæctenus accidit, in illos animadvertant: idque sumtibus ipsorum, qui se immorigeros præbent. Hoc fræno multorum furor cohiberi poterit, et si erumperet, puniri. &c. De Papistis autem nostris non minorem victoriam reportavimus. Quid enim vi et tyrannide jam plures annos Pontifex non attentavit? Misit Legationem superioribus annis minacem et criminofam cum in ministros, tum Ecclesias omnes. &c. Intercepit piorum multorum bona ac merces. Abripuit FRANCISCUM CELLARIUM et Romæ lento igne combussit. Conjecit in

in vincula plures ex nostris nobilibus, Mediolani,
Boloniae et alibi. Expulit per Boromæum et Epi-
scopum Curiensem ministros Mesaucienfes omnes.
Conviciis crudelissimis Religionem puram quotidie
afficit. Nunc vero cum nihil per nostrorum pa-
tientiam Tirannide efficere se cernit, domesticis
artibus et Proceribus mancipiis sive equitibus suis,
id quod vis aperta denegat, impetrare conatur.
Quid enim Rhetiensi Domino potentiae dederit in
omnia beneficia ecclesiastica Rhætiae, malo te ex
authentico Privilegii ipsius exemplo, ex literis cum
meis alteris, pridem paratis, non vero missis,
idemque ex *Gadii* ad Conventum nostrum Scri-
ptis, cognoscere. Nolim autem vos dubitare de
certitudine impetrati illius Diplomatis pontificii,
quo Collator & Syndicus sive Procurator omni-
um Ecclesiarum constituitur Rhetiensis. Ita enim
(ut D. Frater CAMPELLUS recte monuit) terro-
rem illis incussimus, ut D. *Conradinus Planta* tre-
pidans ad nos festinarit, seque sponte obtulerit,
D. Rhetiensem lubenter Diploma sive Bullam illam
majorem discerpendam nobis allaturum, modo
in Præpositura illa adipiscenda (cujus duas Bullas
minores legendas nobis jam antea dederat) nihil
impedimenti essemus. Voluit autem oculos no-
stros istis Bullis minoribus perstringere nobis, quasi
nihil præter solam istam Præposituram Telliensem
aspiraret, unde cum neque Ecclesiis neque Reli-
gioni nostræ periculum crearetur, saltem nihil
impediamus, si auxilio illis esse negaverimus:
astute dissimulans imo abjurans, nullas alias restare
Bullas, nullum generalius privilegium, cujus nos
tamen exemplum, sicuti vides, habebamus. No-
luimus ergo rem celare tantam, nisi omnibus
Bullis

Bullis traditis & dilaceratis, penitus desistant ab incœptis: Proposituramque illam suis possessoribus relinquunt, qui in pios usus ipsius usufructus hactenus piorum etiam testimonio converterint. Tantæ vero fuerunt elationis & confidentiæ, ut nihil postea conscios hujus proditiōis morantes, Præposituræ nihilo secius inhiarint, & illam consequi per proceres posse confiderint. Sed Dominus illorum consilia ita infatuavit, ut non modo repulsam passi sint, sed rusticis etiam hujus postulatiōnis turpitudine palam fieri necesse nunc sit. Videbimus, quid apud populares obtinere possit. Aegerime pauperes rustici dilapidata & deperdita Ecclesiæ bona pristino vigori restituent. Nunc Rhetensis Pontifex omnem culpam nobis ministris imputat, quos mentiri dicit, & dominationem aspirare calumniatur: minatur etiam dira omnia & talionem ejusmodi, quæ ipsius observantiores nos sit effectura. Mirifice enim causam nostram juvit, sperans æquiores tanto se nos habituros, quanto nobis auxilio suo in rebus nostris accederet: ideo etiam anxie nos curavimus, ut primo causa illa nostra Dominis proponeretur, ne si postea acta fuisset, *Plantas* illas offensas duriores nobis habuissemus. Sic Dei gratia res recte evenit, & Clarissimo etiam D. SIMLERO munus admodum honestum decretum est, quod prope diem, si res cesserit ex animi sententia, ipsi repræsentabitur. Nolim tamen vos oblivisci, ubi & inter quos versemur nos. De *Flavio Gargano*, sicuti insertæ monstrant literæ, satis jam constat, illum esse speculatorem ac inquisitionis munere decoratum. &c. Audiemus brevi vobiscum, quid sit ea in re confectum. Nunc longius scriptionem perlon-

perlongam extendere, & Religioni & molestiæ mihi erit, cum tua negotia considero. Unum hoc denuo vobis inculcare haud erubescam, ut considerare tandem dignemini, quibus in periculis ego nominatim verfer. Causa *Flavii*, Oratoris mihi & Pensionariorum omnium invidiam & irreconciliabile odium conflavit. Rhetiensis negotium Potentissimorum insidias tendit, *Gantneri* & *Marii* pudefactio, domesticorum civium & plebeculæ insanæ malevolentiam conciliat. Breviter ita multorum insidiis sum expositus, ut ubi tandem secure ambulare possim, vix habeam. Mei ergo memores indulgentissimi Patres, si non mei, liberorum saltem meorum quæso vel tantillum rationis habete; ne multis ærumnis oppressus tandem, graviore onere molestus vobis esse cogar, quam nunc cogitatione complecti possim; plura scribere nolo, ne Paternitati vestræ diffidere videar. Gratiae & misericordiae vestræ me commendando obnix. Valete Colendissimi Patres omnes una pariter, hancque celerem exarationem benigne quæso & dextre interpretantes boni consulite. Ocyssime 1571. 22. Novembris.

Amplitudines vestras

Inscr. ad H. Bullingerum cæterosque

Tigurinæ Eccl. Ministros V. Cl.

Vera animi reverentia & subjectione
colens Thobias Eglinus,

* * *

S. D. P.

Non possum Viri clarissimi Patresque honorantissimi! non communes ad vos ambos literas dare, quibus & per me gaudii aliquid percipiatis,

et si satis sciam D. THOBIAM quoque dilectissimum mihi Collegam idem longe adhuc exactius facturum. Dominorum nostrorum in Rhætia Senatus-Consultum sive Decretum ad orationem nostram petitionemque Synodi nomine coram ipsis habitam, est hoc, quo Communitates illæ in ordinem redigantur, quæ vel inter liberos Rhætos, vel in provincialibus vallibus Tellinenſi & Clavennensi contumaces, ineptos vel perniciosos concionatores, a Synodo exclusos aut non receptos, retinere contra Dominorum Decretum et voluntatem petreixerint, ut Judicium a Dominis nunc in hoc ipsum constitutum, contra illas ex potestate et autoritate sua agentes, in eas animadvertant, easve puniant, quoad paruerint, obtemperarintque. Item ut MOERUS ille procax, petulansque in exilium relegatus, alio omnino extra Rhætorum ditionem migret. Ut GANTNERUS denique pariter contumax Sententiæ a Synodo in ipsum latæ subscribat, & per annum totum a concionandi munere abſtineat: quo exacto, rursus Synodi Sententiæ in ipsum, prout se interim gesserit, ferendæ stet. Quod si jam amplius subscribere renuerit, a Curienſi Senatu civitate spoliatus, denuo alibi sedes suas quærere jussus est. &c. Hanc Tragœdiam vel ejus vixdum peractam catastrophem alia excepit, cujus author est Papa, vel Rhetienſis Dominus choragus: cujus item protasis tantum etiamnum est acta, epitali coram communitatibus, ad quas rei summa referri debet, agenda; catastrophe vero rursus in Dominorum confessu ex Communitatum voluntate & jussu exitum sortitura. Nam quum Rhetienſis Domini filius, superiore anno diu Romæ fuerit, duo a Pontifice Patri

Patri Diplomata obtinuit, vel Pontifex sua sponte, ut in illis testatur, ea illi tradidit, vel privilegia. Quorum altero plenam ei potestatem dat, beneficia ejusdam Præposituræ in Valle Tellina Romanæ Sedis nomine recuperandi, imo e manibus eripiendi Guiciardorum nobis ejusdam familiæ, quibus illa a Dominis Rhætis tradita 15. ante annis jam erant, ita ut in pios juxta evangelicam doctrinam usus impendi deberent, id quod & factum esse, locupletes sunt testes: & quibuscunque vellet, etiam filiis suis ea conferendi. &c. Altero vero Diplomate nullo majore robore munito illiusmodi potestatem illi tribuit etiam in omnia pariter per totam Rhœtiam & ejus provincias existentia ecclesiastica beneficia: Judicibus, si qui resistere voluerint, ampla præditis potestate, designatis, Comensi & Curienti Episcopis, vel eorum alterutro: imo ut possit etiam patriarcham Alexandrinum, nescio quem, atque Constantiensem & Basileensem Episcopos invocare, qui ex injuncto sibi officio, brachii etiam secularis præsidio si opus fuerit, illi adesse debeant. Quum vero ille superioribus diebus Præposituræ illius possessionem sola pontificia potestate fretus invadere ausus sit, Dominis Rhætis inconsultis, nec quicquam illos moratus, quum haud dubie sibi persuaferit, neminem fore, qui suæ se audeat potentiae opponere: corde nimirum & Christo hosti suo & homini blasphemo erepto, qui altero quoque verbo nihil dubitat ejus Evangelium diabolicum appellare: ecce Guiciardi hisce in nundinis Curiam de injuria conquestum accedunt & simul petunt, ut sibi jam olim tradita serventur. Cæterum quum interea in vulgus rumor manaverit

de pontificiis diplomatibus impetratis, id quod miser homo nihil minus futurum putabat, & præter omnem spem ei accidit, eo timoris pectori ejus divinitus incussi, ex subito casu redactus est, a nobis prius admonitus prorsus amice, ut ad nos tremebundus ferme veniens, vel ejus nomine fratres, se obtulerit promiseritque, se diplomata illa in nostro conspectu e vestigio discerpturum, modo annuamus, ut Præposituram illam saltem, cui uni simulat se inhiare tantopere, auferre valeat: quod quum illi ob causas non parvi ponderis negaverimus, hortati, ut a consilio desistat, ni velit magnum sibi malum conciliare, ipse tamen anceps consilii ac simul pudore impeditus si destitisset, perrexit petere, persuasus se potiori etiam parti Dominorum persuasurum: qua spe est jam dejectus, quum ex SC. res ad communitates referri debeat. Ecce quomodo & quam gloriose Deus eos, qui stulti coram mundo sunt, imbecilles & contempti, eligit, ut mundi sapientes, potentes & nobiles confundat, & in irritum eorum consilia redigat, atque per eos, qui non carnalibus armis, sed coram Deo potentibus nituntur, munitiones, & quod Christi cognitioni adversatur, demoliatur. Huic sempiterna sit laus & gloria soli. Quid muneris a Dominis tibi Domine *Simlere* pro libris missis, veleorum dedicatione sit destinatum, non est, quod ego scribam, quum ipsi Domini id sine dubio sint facturi; vel D. *Thobias*. Verum ejus loco aliud, quo magis afficiemini scio, referam: nempe quod Bergonii quoque Missa cum reliqua Romanensi superstitione ruinam manet præsentissimam, ad casum omnino inclinata: quum vir quidam hactenus consularis ibi, nec indoctus petat a Synodo

do facultatem, ut concionatoris officio illic fungi possit, ut Missa tollatur. His spectatissimi Viri valete. Salutate ex nobis quam officiosissime D. D. Rod. *Gualtherum*, D. *Wolphium*, & reliquos bonos, quibus hæc læta communicata, & nos precibus vestris juvate.

Curiae raptim, die 21. Nov. 1571.

Vestri semper observantiss.

Huldr. Campellus.

Inscripta fuit Epistola D. Henr. Bullingeri & D. Josiæ Simlero, Tig. Eccl. Antistitibus.

Idem Epistola data d. 18. Febr. 1572.

PLurii novus surrexit Academicus, nomine MARCELLUS SQUARCIALUPUS, mēdicus, homo doctus, qui prodigiosam istam quidvis sentiendi impune licentiam, non mediocribus viribus asserere procul dubio conabitur. Expunxit ille nuper tria hæc Citolini cujusdam Carmina, quæ ad illustria Rhætorum insignia Gentilitia ad parietem depicta, honoris ergo adscripserat:

Fortia Signa simul connectunt armipotentes

Tergeminos populos sociali fœdere junctos,

Solamen profugis, Felices vivite semper.

Horum loco *Squarcialupus*, cum videret Dominorum adversus hæreticos edicta, reposuit hoc suum distichon:

Est liber Christus, est Rhetia, liber & Hospes,

Este procul vulpes, dura catena vale.

Ego vero, cum hæc mihi D. *Lentulus* scriberet, rogavi, ut hoc meum tetraſtichon Lupi istius loco ululatus legere non dedignaretur:

Est liber Christus, est Rhetia, liber & Hospes

Sed grave servitium prodit ab Hæreticis:

Calcatur Christus, non hospes ab hospite tutus.
Rhœte volens liber vivere pelle Lupos.

TH. ICONIUS Epistola d. 29. April. 1572.
ad Bullingerum data.

MERIUS cum GANTNERO Ulmam profecti
sunt vocati a quodam nobili, nimirum Suenk-
feldiano. Scribe quæso, si quidem Ulmensis Eccle-
siæ experientiam & cognitionem habes, cupimus
enim rescire, quid rei moliantur, & cuinam ser-
viant Deo hi nostri turbatores.

Idem ad Eund. d. 15.

MAiensfelda pro certo ad me scribitur MERIUM
& GANTNERUM Ulmam profectos esse,
nimirum ad Rabinos Suenkfeldianos sive Anabap-
tistas: Debuisset pridem alter illorum, imo uter-
que solum vertere, sed nisi nos urgeamus, nihil
effecti res fortitur, qui autem in hisce turbis ole-
um igni adderet? At sponte se recessurum MERI-
US pridem gloriatus est, nec ulla expulsionem ne-
cessè esse. Nimirum aut comitem GANTNERUS
se addet, aut ipse quoque ad gubernacula seducto-
rum alicubi confidebit. Nunquam ex eo tempo-
re, quo dejectus fuit, neque concionibus solitis
interfuit, neque Cœnam nobiscum celebravit. In-
terim patienter Mag. ipsum tulit, licet temera-
rium & ad turbas natum illum esse noverit. &c.

Epistola TH. ICONII ad eundem H. BULLINGE-
RUM d. 25. Aug. 1572.

Quomodo autem Gantnerus noster se gesserit, ex
quo Synodi Sententiam subire debuerit, nunc
ordine conscribo, inque acta refero, quæ ubi ab-
solvero,

solvero , aut mecum sumam , aut per alios ad te mittam : Nimirum ex illis cognosces , quantus hypocrita sit ille , imo manifestus calumniator , qui mendacia spargens , consilium Tiguro accersit , qui prius satis vociferari non potuit : *Num Tiguro fides nostra accersenda ?* Quid opus erat te obtundere ? Cur homo insolens ex decreto Synodi non subscribit ? Cur toto anno conciones non frequentavit ? Cur Sacramenta nostra refugit ? Cur Dominis aures novis commentis & mendaciis subinde complet ? Quid nos tanto tamque immani odio prosequitur , ut exspuat etiam , quotiescunque obviam nobis fit ? Si recte & pure nobiscum sentit , quid veretur Synodi Sententiæ subscribere ? Cur suum animi sensum non aperte nobis aut ore aut scripto declarat ? Mentitur , splendide mentitur homo arrogantissimus , quod unquam suum animum nobis ulla ratione declaraverit. Non dignatur nos sua facie , nec alloquio. Rogat equidem ut tutus manere in gurgustio suo possit : Sed cur id petat , experimur quotidie. Cupit habere suæ farinae Sociorum receptaculum , studiose laborat , ut oves ab obedientia cultui Dei debita nobis abstrahat. Nec coactus nuper quodammodo concionibus semel interfuit , nisi in Dominorum placitum , quod sine fronte nuper dicere non erubuit , & primo totis viribus multoties id recusavit. Fautor est hæreticorum , aut si non est , cur non nobiscum colligit ? Cur non placitis Synodi sua manu intrepide & sincere subscribit ? Synodali quidem libro anno 1558. nomen suum subnexit , sed hoc ipsum & alii fecere , qui non levibus hæresibus se deinceps contaminarunt. Si ex omni parte Helveticæ Confessionis assentitur , cur ergo

Hære-

Hæreticos ab officio Magistratus eximit? Cur sexcentis erroribus sese involvit? Non opus erat Tigurum proficisci, qui in propinquo remedium invenire vulneri furioso potuit, nisi odium novercale & arrogantia exemplo carens obstaculo essent. Gaudeo tamen & vehementer gaudeo, quod Tigurinos non amplius præ se contemnit, quos una cum MARIO, individuo ipsius comite, jam antea ne flocci quidem faciebat. Hoc unice quaesivit GANTNERUS apud tuam Amplitudinem, ut suis blanditiis & fucatis flosculis tabellas aliquas favoris abs te extorqueret, quibus Magistratui commendatus utcunque, classicum deinceps cecinisset. Videte, eccete, rigidissimos nostros Censores! ferre me potest D. *Bullingerus*, qui me amice accepit & dimisit, & pro me paterne apud nostros intercessit. Isti ex affectibus omnia tractantes me occisum, me extirpatum volunt. &c. Sed ne sim longior, ex unguibus Leonem seu Lupum potius nullo negotio cognosces, si acta legeris, quæ citra invidiam vere & candide conscripsi: Scripsi autem germanice, ut & alii intelligere possint, qui ex simplicioribus mirificis mendaciis quotidie a nobis abalienantur. Quin & nunc misissem, sed desunt quædam, quæ adjicere non potui, cum media nox somnum suadeat, & aliud ex alio indefinenter me impediat. Hæc ocysime ex Musæo nostro 1572. 25. Aug.

S.

QUod Collega meus Ampl. T. Reverendissime D. satis superque depinxit, quanta protervitate Hæretici nostri sub ovilla pelle superiores indies evadant, idque horum maxime opera, qui
scien-

scientiam aliquam præ se ferunt , aut ferre videntur , non est ut ego sexcentis aliis implicitum curis verbosius obtundam. Non vituperamus , quod GANTNERUS Tigurinam Confessionem amplexari videatur , contra quam ne ante Synodum disputatrice commisisse aliquid voluit haberi : Aegre autem ferimus , quod contra Sententiam , Literas , Sigilla , Conventa , a Senatu nostro absolvitur , qui pauciores Senatui quam Synodo vigilias creavit : posthabito scandalo , quod ille invenit , quodque ceu mortiferum spiculum animis hominum persuasis adhuc inhærescit , poenitentia & reconciliatione conspicua non eluitur. Persuasit homo arrogantissimus pene omnibus , se Tiguri nuper fuisse , ubi vestris consiliis imploratis responsum acceperit , satis esse , si Tigurinæ Confessionis subscripserit. Unde , quod dudum augurabar , sequitur , nos odio ringi mero , & nolle nobis satisfieri , esseque vobis omnibus acerbiores. &c. Si ergo hoc satis est & flocci interim pendendum , quod antecesserit , nec ita agendum sit , ut ad tollenda scandala & suspiciones insontibus injectas eruendas clara revocatione & poenitentia discrimen veritatis & mendacii ponatur , non video , non inquam video , quid in his partibus sim utilis , Malo inglorius in angulo aliquo delitescere. &c. Rogamus Tuam Amplitudinem , ut quid cum infano GANTNERO egeritis , nos quamprimum certiores faciat. Satis mihi jampridem hæc declarasti , interim vestro patrocinio cum ille turpissime abutatur , cupimus ea de re informari , luculentius , aut enim impium hoc Senatus Consultum irritum habebunt , aut concionandi munere interdictum nobis erit. Puto autem hæc ita Deum
mode-

moderari, ut manifestentur interim occulti quidam Hæreticorum fautores, quorum operam prodesse nobis antea putabamus. Inter hos P. . . non immerito numero, qui unicum GANTNERUM pluris facit, quam reliquos Fratres omnes, quorum nullus est, qui *Gantnerum* eruditione aut non superet, aut exæquet. Quid autem P. urgeat aut moveat, qui reliquis stupidioribus Schola esse debebat, divinare non est difficile. Verum certum est, quod proverbio dicitur: *Cum claudis subclaudicare discas*. Si MULLERUS de GANTNERI negotio ex arbitrio & relatu P. aliquid narravit, certe imprudenter hoc fecit, siquidem quomodo res tota se habeat, plane ignorat. Nunc ea de re plura scribere supersedeo, postea breviter istam verbosius pensaturus. Salutat te D. Cos. *Willius*, & D. *Amber*, quibus dolet protervitas quorundam tenebrionum. &c. Ocyssime sub undis negotiorum. 1572. 24. Novembris. Curiae.

T. Ampl.

Subjectiss. TH. Iconius.

TH. ICONIUS ad *Eund.* d. 2. Febr. 1573.

Cum prolixè nuper & quod res est ad vos scripserim, arbitrabar ex circumstantiis compluribus elici posse, me respui a Pastoribus civilibus & ovibus meis, quibus hætenus non paucis vigiliis addictus fui. Aperte meam operam illis obtuli in concione XI. Jan. habita, in qua Magistratus oscitantiam, prout meruere, satis animose reprehendi, luculenter illis exposui, cum juris mei non sim, me ab illis discedere non posse, nec velle, donec justa vel dimissione vel injusta, vel

vel evocatione aliqua avellar: Esse non paucos fidelissimos, quibus tanta irrequietorum istorum improbitas vehementer displiceat, horum etiam gratia me in officio constanter perseveraturum, quoad per homines & per Dei cumprimis dispositionem liceat. Quid autem Magistratus? Convenere XII. Jan. inque meam ejectionem conspirantes decreverunt suis suffragiis plerique, ut dimittar. Quamobrem? Ne turbas excitem, quod GANTNERI nefandam insolentiam retundere cupiam. Hinc ita argumentantur: GANTNERUS est patricius homo, pluribus gratus, civibus jucundus: hunc si nos impugnemus, civiles oriri posse motus, satius ergo esse, ut ego dimittar; & paci consulatur in tempore. Hinc improbus ille homo causa hujus mali non erit amplius, sed nos, qui malum impedire studemus. Collectis plerisque suffragiis restitit quidem piissimus Cos. *Willius*, ut animis divisis & iratis discesserint, nihilominus tamen pleraque pars dimissionem animo suo decrevit, tribusque quinque minatae horrendos in me clamores emiservunt, quasi conciones meae in Magistratum etiam tribubus sint intolerabiles & civibus, qui dicant, se nolle ejusmodi Magistratum, si talis sit, ferre amplius. Hoc autem maxime quosdam offendit, quod injustissimas circumventiones, quibus jam plures annos futili monera cudenda miseram plebeculam fefellerunt, obiter taxarim. Quod qua ratione & occasione factum sit, egressionem istam tunc habitam, & statim post concionem germanice praeter morem meum consignatam, tibi legendam & remittendam aliquando mitto, nam ad Acta pertinet, quae de *Gantnero* pertinacissimo conscribo, & quomodo

modo se a Synodo gesserit, diligenter observo. Poteris ipse videre, quam non illis ansum dederim me dimittendi. Sed quid moliantur facile intelligo. Os nobis occludere hisce minis volunt, ne veritatem dicamus, ne Magistratum corripiamus, quem tamen extremis tantum labellis vix attigimus, neque in Hæreses quicquam detonemus, quæ nunc libere in hac urbe triumphant. FRELLUS enim homo & Anabaptista & Suenkfeldianus apertus, qui cœtus nostros contemnit, retinetur in urbe, fovetur, defenditur, libere cum GANTNERO in publico versatur. Hisce se accommodat MARIUS & alii quidam Suenkfeldiani, qui ad nundinas nostras advolant, conspiciunt, miseras oves a cœtibus nostris abalienant, mireque se huic seculo accommodantes gratiam apud cives colligunt, jucundis & novis confabulationibus, computationibus, prensationibus. &c. Neglectis tamen his omnibus, Servitium meum huic Ecclesiæ obtuli: Hoc illi nolunt, a seque me rejiciunt & in meum exilium tam imperiose & tyrannice consultarunt. Num igitur mercenarius essem si nunc abirem, quod tamen nisi evocer, non possum? Num ego oves relinquo, aut relinquor ab illis. &c. &c. - - - Nonne Russiconenses uberrimis lacrimis me dimiserunt, cum mihi Curiam, post crebras mutationes antegressas proficiscendum esset? Non licet mihi decedere, nisi a vobis evocer, aut sponte repulsus veniam. - - - Sed ut ad GANTNERUM hominem perniciosum redeam, dico, rem bene se minime habere, etsi vère subscripserit, aut subscripisset, cum antegressos errores omnino fateri nolit, Eventus enim ex causis dependet.

Con-

Contendit nuper totis viribus se nihil unquam erroris docuisse, & tamen in dogmate Donatistico & aliis erroribus persistit, ergo, sicuti monstras, Confessionem vestram, quæ & nostra est, fucato animo recepit. Id conversatione sua, quam impune & libere nunc cum Hæreticis habet, abunde satis comprobat. Nihil ex odio & affectibus privatis tibi scribo, scribo quod res est, idque multorum aliorum luculento testimonio. Literas commendatitias, quas ad ampliss. D. *William* scripsistis, eo ipso die, quo recepit, ipsius beneficio & humanitate mihi communicatas, legi; & ago ingentes vobis gratias, qui nostri tam accuratam & indefessam habeatis curam. Sed optimus & piissimus ille Mecænas sponte currit, & suum officium quantum fieri potest strenue obit. Utinam non nobiscum susque deque justitiæ causa haberetur! Non creditis quo in loco & qua in acie stemus. Dominus largiatur nobis luculentam victoriam. Non plura in hanc causam adjiciam, sperans vos mei mature rationem paternam habituros. Locus hic mihi reliquus non erit. Quo enim animo, qua mente, qua conscientia invitis gratiæ Verbum & reconciliationis prædicarem, quod & ipsi Apostoli Judæis recusantibus ad gentes transtulerunt?

S.

CUM Clarissimus D. D. DATHENUS redire ad vos vellet, qui propter miserrimum horum temporum ac hominum statum nullo honore affectus hic fuit: nolui ipsum sine meis ad te literis dimittere. Miror quod tam raras a vobis accipiam & valde vereor ne meæ interciderint. Ita cristas suas erexit GANTNERUS irrequiescissimus, ut jam
Tem. V. *K* *publice*

publice cum FRELLO &c. Anabaptistis converſetur, qui ſuperioribus annis ex urbe ejecti, nunc non modo reverſi ſunt, ſed & errores ſuos confirmationibus & incrementis magnis auxerunt. Ita vero ſe D. PONTISELLA uterque huic impoſtore amiciffimum præbet, ut ſama ſit nescio cujus contractionis inter ſe. &c. Habet igitur impoſtor ille egregios conſultores, qui nimirum ipſi authores ſunt me in jus vocandi: quod hodie ſatis declaravit cum vadimonium a me peteret. Non ſatis eſt in errore convictum hunc eſſe, ſed jam negat & pernegat & injuriam ſibi factam jure comprobare, hancque Eccleſiæ cauſam civili ſceptro ſubjicere & renovare contendit. Putat ille honori ſuo detractum eſſe, quod furis ſimilitudine publice declaravi GANTNERUM certo deprehenſum in erroribus eſſe. Ergo furſum Chriſtum Joannes & Petrus vocitarunt, eo quod furis inſtar ad judicium ipſum venturum memoriæ prodiderunt. Sæpiſſime dixi Hæreticos hos eſſe, qui Eccleſiæ pacem lacerant & ἐταροδιδαſκαλίαν pertinaciter invehant: Hinc nim. me jure lædet, quaſi Hæreticum nominari, cum tamen de pseudoprophetis & falſis doctoribus ex 2. Reg. 2. ſecundum ordinem diſſeruerim. Eo res devenit, ut ſi textus aliquis me cogat dicere in ſeductores qualescunque, ſtatim Gantneriani id in ſuum ducem dictum eſſe calumnientur. Deus mihi præſto ſit, video enim quid agant & quibus me inſidiis ſubruere tentent. Video quid moliantur, inquam, qui cives ſuos quibuſcunque modis promovere volunt, ejectis ſuperbis iſtis Tiguriſis, & quorum numero cumprimis D. Fab. Gantnero eſt habitus. Reſpice quaſo me colendiſſime Pater, & cum favore

vore perpendere dignare, quam nullo cum fructu amplius in Rhoetia hæream. Puto vos ex manu Impostoris illius & ex roboratis literis cognovisse, utri injuria fiat. Nunc suas sordes eluere conatur jure, imo injuria, quam nobis infligere conatur opera conjuratorum quos habet ceu intimos & potentes pro tribunali. Bene, perseverandum mihi est, sed scio, quid postmodum sit futurum, idque ex antegressis. Nondum expectoravi, quibus artibus me *Gynopediani* quidam & horum præfectus olim circumvenerint & detulerint. Nunc idem mihi expectandum, & eadem etiam fors eveniet, nempe ejectio, desertio, nullum auxilium, summus contemptus, derisio & si quæ sunt alia, quæ nim. præ durioribus, si fieri potest, loco præmii eveniunt. Sed finam infelix hoc negotium & ad alia me accingam. &c. &c. Vale Vir Amplissime. Ignosce quæso qui tanto studio & dolore papyrum perdo. 1573. 14. Febr.

T. D. Subjectiss.

TH. Iconius.

TH. EGLINUS ad BULLINGERUM d. 29. Martii

1573.

DE GANTNERO mihi retulit nuper Ampliss.

D. Cos. quod meliorem mentem promiserit, si modo in Cœnæ negotio liber esse possit, neque ad hujus celebrationem adigatur. Extat autem lex patria, ut qui publicis muneribus afficiuntur, Cœnam quoque publice in coetu celebrent. Unde cum objectum esset GANTNERO, quæ fronte hoc auderet petere, qui hactenus Minister fuerit, aliisque exemplo esse debebat Sacramenta magnificiendi, respondit homo vafer & subdo-

K 2

lus:

lus: Se non satis esse paratum & probum, qui tantum mysterium capiat. Rogavit sub hæc Magistratus, quibus ergo apertis sceleribus laboraret tantopere, ut ab hoc esu abstinendum sibi esse censeret? Perrexit dicere, se non satis esse probatum nec dignum. &c. Plerique voluerunt ut manere posset, nec ejiceretur: tandem tamen datum est responsum, nisi nobiscum per omnia consentire vellet, solum verteret. Ille ad hæc minabundus cupivit provocare ad Tribus sive ad popularia suffragia civium, in quibus proram & puppim collocavit, utpote qui suorum animos bene habet cognitos. Sed vicit Sententia secretioris Senatus. Nunc expectatur quando redeat & novas Leges Superioribus suis, quos mirifice circumducit, præscribat. Ego cum libidinem hominis Suenkfeldiani olfacerem, publice nostros edocui, quid Suenkfeldius de perfectione Christianorum sentiret, & unde hæc nausea, quam in Cœnam nostram cœpit, sibi proveniat. *Hoc fac & vives, volunt habere ante: Facite in mei recordationem.* Ergo abstinendum a Cœna argutantur, nisi quis perfectionem illam intra se sentiat. &c. Sed quæ sana sunt & ex ipsis fontibus adducuntur, parum illi curant: inaudita & rara nunc exposcunt. Inter æternum vero beatos D. PONTISELLA noster, hujus urbis Senator & Ludimoderator nunc habetur, qui ex illa diutina controversia exemptus & a Domino ex hac lacrimarum valle evocatus, heri hora media secunda pomeridiana ad Superos concessit. Ego mœstissimus illi oculos clausi. - - - Nolui illum de rebus nostris controversis anxius vexare, cum viderem satis superque illi cum morbo conflictandum fuisse. - - - Extra hanc

hanc causam Gantnerianam conjunctissimi semper
fuimus. &c. &c.

TH. ICONIUS ad eund. d. ult. April. 1573.

GANTNERUS homo seditiosus & ROTTMAN-
NUS alter Synodum nostram deferre cona-
tur apud Judicium Thusanum, quo se nuper cum
suis complicibus contulit; Sed quem hactenus fau-
torem PONTISELLAM habuit, eundem adver-
sarium nunc habebit. Agnoscit enim nunc PON-
TISELLA & nuper apud D. Cos. fassus est, *der*
Gantner sue ein rechter Zur. Quasi vero non du-
dum id fuerit compertum. Cum Dei honos peri-
clitaretur, nihil belli isti movebantur; sed nunc
cum hominum honos nonnihil læsus fuerit, in
conspiratione quam movit G. cupiunt se ulcisci.
Sed crede colendissime mi Pater, indies sibi GANT-
NERUS adducit & applicat discipulos, qui sum-
mis viribus se nobis opponunt, ut expellamur,
ita dementantur ab isto præstigiatore. Nunc de-
mum fabula aut tragœdia a principio tractabitur,
si controversiam istam cupit persequi. Volunt
Synodum nostram antevertere, quod statim post
Trinitatis erit. Vale. Cætera alias. Mirum D.
LAVATERUM blaterationibus falsissimis istius ho-
minis ita captum fuisse, ut veritatis scopo quem
ad vos miseram relicto, fere credidisset injuriam
GANTNERO factam fuisse.

THOBIAS ICONIUS in Epistola ad H. BULLIN-
GERUM Eccl. Tig. Antist. data 8. Junii 1573.

de Gantnero hæc habet.

Quid vero de GANTNERO ac MARIO *σπίλοις*
ἱστῆς καὶ μωροῖς nostris fiat, jam antea tibi
scripsissem, nisi te ad nauseam usque illorum me-

moria Rottmanniana jam pridem divexasset. Synodus nostra non admodum frequens fuit; partim quod plures sunt veriti, ne suspicionem quibusdam importarent, quasi strigum instar turbas praesentes cupiant & vellent exasperare: partim quod Ingaddienses pene omnes coeli inclementia, quae tunc temporis vehementissima oboriebatur, praepediti fuerunt. De MARIO tamen & GANTNERO hominibus arrogantissimis, constitutum est, quandoquidem pervicaces ac immedicabiles esse pergant, & Synodum accedere non modo non voluerint; sed & ipsam, si fieri possit, e medio tollere, suis artibus ac convitiis, quibus illam indies magis magisque gravant, conentur: ut primis quibusque comitiis, quae consueto ordine celebranda Dominis veniant, Ampliss. Rhætorum Senatui magno studio deferantur, novaeque accusatio in illos instituatur, qua aut in ordinem redigantur hostes illi Ecclesiae: aut ubi minus id Synodus impetraverit, omnem illius auctoritatem tollant: Literas, Privilegia, Confirmationes, Diplomata nostra, quibus Rhætorum concessu Synodus nostra hactenus munita fuerit, ad se recipiant, utpote nihil neque auxilii nec auctoritatis hinc inde nobis expectandum. Sic Pontificii nimirum nostri & sacri triumphabunt, utpote qui ejusmodi opem & effectum sentiamus a Mag. nostro, ut necessarius et laudabilis Synodorum nostrarum usus inter nos intercidat. Sed fratres aliter facere nequeunt, qui singulis tamen annis semel e longinquis regionibus confluunt maximis sumtibus et laboribus, qui deinceps, si quid a nobis decretum, a Mag. confirmandum et efficiendum fuerit, omnes susque deque habiti & neglecti

glecti evanescent. Possumus facile hoc labore et
hisce sumtibus ceu pauperes supersedere. Regant
ipsi et Sceptrum et Ecclesiam, pari nimirum dex-
teritate. &c. Instigavit MARIUS complures ex ru-
sticis suis Rhucantiis, ut sine fronte clament: No-
lumus Conventus & Synodos istas ferre amplius?
Cur non domi Pastores desident, ad quid ita con-
currunt? &c. Ad quid? Deum immortalem! ni-
mirum, ut exhaustos reportemus loculos, & in
via ubique miseri defatigentur. Parum his tan-
guntur nostri illi nebulones, qui tuti domi lati-
tant, et conquirendi studio interim tenentur, dum
nostra nos consumimus pro afflictâ Christi Ecclesia.
Nec ullus tamen Magistratus tanta pietate est erga
Deum, ut patronos istos Hæreticorum omnium,
dignis tractet modis: Oscitanter patitur scandalum
quod ab istis indies ponitur: Cum neque nobis-
cum communicent, Conciones nunquam frequen-
tent, omnemque Religionem ac ritus nostros odio
habeant, quorum professores tamen antea extite-
re. Hinc colligit imperita multitudo, si qui pa-
stores esse debent, cœtus Sacros refugiant, quid
nos igitur circa hoc studium occupamur? Hinc
talis impietas, tanta dissolutio hanc nostram ur-
bem et Ecclesiam invasit, ut verbis exequi vix
possim. Hoc mecum testabuntur non pauci, qui
miserrimum hunc statum deplorare quidem, sed
immutare minime possunt. Aequo diutius conni-
xerunt quidam contra latrantem suam conscienti-
am, qui nunc quidem nobis iterum videntur ac-
cedere, et Gantnerum deserere, sed rebus ipsis
desperatis, et suis honoribus tm. consulentes,
quos saluti Ecclesiæ prætulere. Tardius Anaba-
ptista, qui filium suum privignum nuper transfo-

dit, quique non minus quam FRELLUS ille a G. defensus fuit, pro latrone proscriptus est. Egregium hic educavit alumnum Patronus ille, se certe dignum. FRELLUS antequam peperisset uxor ejus, recessit iterum alio, quasi hic nondum sit tutus, sed eventus edocet, idcirco id factum, ne cogeretur filiae suae lustrale officium a me impetrare. Hæ sunt ejusmodi artes quæ nostris pulcre arident, modo dolorem nobis afferant, ex quibus ipsi summam voluptatem capiunt.

TH. EGLIUS. ad *Eund.* d. 9. Novembr. 1573.

GANTNERUS, qui se turbis istis et novo Fœderi immiscuit, seque cum aliis ceu ducem & oratorem Magistratui suo legitimo opposuit, IV. libris tantum multatus est, ita tamen hinc inde exasperatus fuit, ut si licuisset, ad alios lubenter provocasset: unde non parum invidiæ sibi contraxit et iræ ab illis ipsis, quorum favore nimium est hactenus usus. Interim totus est atheus, atque jam intra anni spatium cœtibus sacris nec Cœnæ unquam interfuit.

Idem ad *Eund.* d. 23. Novembr. 1573.

S.

Quid cum GANTNERO Schismatico 14. Novembr. actum sit & quam expresse se partibus Anabaptistarum aggregaverit, ex Consignatione D. Conf. nostri, sua manu conscripta cognoscite, quam proxime remitti cupio, ut ultimam o si! actionem illam Actis meis subnectam, et compendium tandem aliquando ad vos mittam. Judicate vos nunc, colendissimi Patres, quid homo ille arrogantissimus Ecclesiæ eo usque nocuerit,

et

et Reip. qui vinculum hoc sanctum et religiosam
affirmationem e medio tollere conatur.

S.

REverendissime D. Pater, tuas omnes diverso
tempore ad me scriptas, una cum actione
Gantneriana, & novis Belgicis & Gallicis, bona
fide curatas accepi. Gratias autem maximas ago,
quod in mediis tuis negociis vehementer occupa-
tus, scribendi ad nos munere minime supersedes.
Nos quantum possumus rebus novis ex Italia con-
quirendis tibi vicissim gratificari studemus. Præ-
terea per D. *Hallerum* fori hujus nostri causas actas
mittere nunc pergimus. Plura interea alia exant-
landa mihi fuere, ideoque remissiores aliquantu-
lum in re incepta extitimus. Proxime extremas
actiones mittam Domino volente. Hodie Senten-
tia in GANTNERUM lata a frequentiori Senatu
confirmata est: & puto illum ejectum iri, solum
manentibus hic liberis & ejus uxore. Non rece-
det longius a suis, quos seduxit, discipulis, ut
divexare nos commodius possit. MARIUS etiam
Momus ille molestissimus ex dominio trium Fœ-
derum ejicitur, & spatium ex gratia ei concessum
ad ferias istas Nativitatis Domini terminatum est.
Cum enim in ultimo tumultu rusticorum, roga-
tus a suis esset rusticis, ut sibi eruptiones ejusmo-
di arriderent, improbe & arroganter regessit:
Quid mihi & quomodo arrideant? Vos Rhoeti
nullum unquam egregium commisistis facinus. Ru-
stici ingenium & calumniam hominis admirati, ob-
jecerunt illi & memorarunt quædam egregia Rhæ-
torum patrum facta olim: Ille subnectens auxie
suam calumniam: Ejusmodi esse hæc quæ laque-
um

um commeruissent. Hinc inde delatus apud novum Præsidem D. I. *Georgium a Marmore*, retractatis istis calumniis exilli sententiam subire coactus est. Dolet mihi, duos istos non indoctos aliquin, quique egregiam Christi Ecclesiis operam navare potuissent, tam turpiter se dedisse, ut gaudendum potius sit quam dolendum, si ad extremos relegantur Indos, ne suis erroribus, quos tacite foveant partim, partim in alios emittunt, plures secum involvant. MERIUS in Sabbati Religione ita levem se præbuit, ut plerosque suæ vallis rusticos eo deduxerit, ut nullum observent inter dies festos & alios dies discrimen, sed perinde festa luce laborent atque in aliis certis tamen temporibus, sed minime necessariis. Minatur etiam se contra quosdam ex neotericis, qui de Sabbatis scripserunt, intra decennium scripturum, illorumque varios errores in apicum prolaturum. &c. Sed quid te obtundo ingeniis istis heteroclitis. Rogamus Deum O. M. ut te lumen suæ Ecclesiæ ardentissimum & illustrissimum lucere quam diutissime concedat. Resalutant te omnes nostri, quos salvere iussisti, tibi que hunc annum ineuntem optant cum primis felicem & beatum. Ocyssime ex Musæo nostro 1573. d. 29. Decembris.

Tuæ Præstantiæ

Subjectiss. TH. Iconius.

Idem ad Eund. d. 2. Jan. 1574.

GANTNERUS perstat in suo proposito & loco & correctionem pollicetur, si prius restitutus fuerit, non autem se rectius sensurum, ut possit restitui. D. CAMPELLUS veteranus Christi miles,

les, homo doctiss. & piissimus veniam & missio-
nem nuper in Senatu petiit & accepit, & ad nun-
dinas futuras hinc discedet. Miraris causam? Sunt
plures: at præcipua, summus Dei contemptus qui
hic regnat, & hominum ingratitude, qui S. hunc
Virum ita conspuerunt, ut manere amplius ne-
queat, cum oves pene nullas habeat, a quibus
audiri possit. Insidiantur illi juniores quidam,
quibus hæctenus derisui & contemptui fuit.

Hæc pertinent, quæ habet ejus Epistola d. 15.
Febr. 1574. ad eund. data.

Optimus Frater CAMPELLUS insidiis petitus &
ludibrio habitus, omnino molitur discessum.
Inefficaces meæ cum illo expostulationes fuerunt
hac ipsa de causa, cum non desint neophyti, qui
tantum virum, nec adeo certe infelicem, & vitæ
sanctissimæ hominem, remotum volunt, ut suæ
superbiæ suisque insidiis optatum eventum nanci-
scantur. Quoties ego vidi risibus excipi ipsius
concioniones in medio templo a juniore PONTISEL-
LA, qui præ se omnes contemnens, hujus Eccle-
siæ & Reip. proram & puppim in superbulo &
sublimi suo cerebello collocatam esse falso existimat.
Plura nec dicam, nec scribam, olim ab ipso Fra-
tre intellecturus, eosdem ipsius discessus auctores
esse, quorum inconstantia in negotio & contro-
versia GANTNERI abunde hæctenus fuit declarata.
Primo rejectum GANTNERUM voluerunt, dein-
de iterum receptum, nunc iterum rejectum, ut
suis rebus, remoto etiam Gantneri successore,
præter omnem Synodi ordinem & morem consue-
tum, maturius & callidius consulant. Rumor
hic, nec sine capite percubuit, JO. BRUNNE-
RUM,

RUM, Ecclesiae vestrae alumnum, in Antichristi castra transfugisse & Ingolstadii in Professorem a Papistis adlectum. Puto te jam intellexisse quis exitus fuerit uxoris meae causae turpissimae: Convicti fuerunt duo, quorum alter ex ordine Senatorio est, qui hujus nefandae criminationis authores extitere. Finis his fuit propositus nobis ejusmodi infamiam & maculam aspergere, qua civium animos a nobis alienarent, inque GANTNERI favorem transferrent, quem tunc temporis, cum ejusmodi calumniae non absque multis & praeclaris authoribus orirentur & spargerentur, me sub praetextu laesi Magistratus rejecto, unice promotum & restitutum voluerunt. Quantopere vero saevitum sit in nebulones ejusmodi, eventus abunde declaravit, cum ne carceris magisterio digni sint judicati. &c.

Idem ad Eund. d. 29. Martii 1574.

Ignosce quaeso, si de GANTNERO semper aliquid aspergo. Heri D. PONTISELLAM graviter decumbentem invisi, domum revertentem comitatur me filius ipsius, quem cum rogarem, quid nuper in Senatu cum GANTNERO actum esset, audio, denuo nunc GANTNERUM esse paratum Confessionem nostram accipere, idque vel juramento etiam approbare, tantum se petere ne juramento ad Cœnae peractionem adigatur, in cœteris se omnibus satisfacturum & reliquos officii superaturum. Dicebat Cos. *Willium* remissius & lenius æquo cum homine isto egisse, postquam promissiones istas audivisset. Et quicquid hic promississet, in spem factum esse, posse D. CAMPELLO iterum succedere. Si deinceps restitueretur,
me

me talem non laturum , nec juxta ipsum concio-
naturum , unde hac occasione in meum locum
irrepere posse , alium autem ipsi succedere. En
Reverendiss. D. Pater istorum hominum cogitatio-
nes , artes , metus & sollicitudines. Nesciunt quid
agant , quid moliri & machinari debeant , ut ipsam
Ecclesiam occupent sub pœnitentiæ specie , quam
deinceps pro libidine tractent ac evertant. Mihi
interim varia pericula creant , insidias struunt ,
maledictis me petunt , traducunt , deferunt &
omnem lapidem movent , ut Senatus & populus
alienior indies mihi fiat , tandemque falsis accusa-
tionibus exagitatus cogar stationem meam desere-
re , vobisque onerosus & ingratus esse : Huc om-
nes suas curas convertunt & comportant , & in
publicis locis aperte conglobati consilia sua confe-
runt , quod certe sine maximæ Senatus partis
beneplacito fieri nequit , cum nemo sit qui con-
spirationes istas cupiat vel verbo attingere , ne-
dum impedire. Dicebat etiam junior PONTI-
SELLA , se sæpissime obvium fieri Gantnero &
suis complicitibus , & nuper GANTNERUM dixisse :
Se *Calvini* Libros lubenter legere : Tigurinorum
verò nauseare , denn wenn er so 1. Blatt oder
zwei läse ; So wüßte er noch nit den Senfum oder
was sy wöllind. Deum immortalem ! nisi ego
Tigurinus essem , forsan hæc in sanctos labores
& vigilias vestras non evomeret , arrogantiss. odio
turgens homo. Sic stimulis hisce suis apposite
MARIO suo accedit. Vide quam vere sese offerat ,
Confessionem nostram se recepturum , qui
Tigurinorum Scripta nauseat & omnibus sannis
excipit , & traducit. Fieri potest , ut is qui mihi
hæc ore hostili retulit , me ita in GANTNERUM
infigere

instigare & incendere voluerit, quo melius ipse quod sperat consequi possit: Videntur enim esse rivales. Es laßt auch Gantner gegen dem Sommer sein Haar wider wachsen, welches er gegen dem Winter lassen abschneiden, und ein beschorner Bub worden, als der sich vsethan, sich der Klüchen nit mer zbladen, sonder ein Ley sin.

Idem ad eund. d. 27. April. 1574.

Nihil prorsus tibi amplius de GANTNERO scriberem, nisi ejus pertinacia & cristæ tantæ essent, quæ deprimi a Senatu nostro non possunt. Nudius tertius præfatus sum cum præfecto Dietegio, cui prandio D. Cos. *Ambrosius* quoque interfuit, is de hominis obstinacia sermonem faciens dicebat: Superior nobis & fortior omnibus evasit. Jussus est vertere solum; recusat id facere, commissus est præfectis & lictoribus nostris, nemo illum vult attingere. &c. Et hoc Dei justum est judicium, ut succrescens zizanium triticum tandem suffocet. Recte Lupo ovem commiserunt, aut potius lupum lupis. Est mos patrius, ut politarchæ sive præfecti nostræ urbis damnatum aggrediantur, capiant & lictoribus tradentes, in vincula conjiciant: at hi summi amici sunt GANTNERI. Colludunt ita inter se, sed metuendum ne lusus ille et jocus asperum fortiatur eventum.

Idem ad Eund. d. 18. Maji. 1574.

Dicitur GANTNERUS bona sua mobilia & immobilia hastæ subicere. Vendidit suas vacas. Villam quoque auctione vendere non dubitare. Sunt qui 1700. aureos pro ea numerare velent, sed qui plus licitentur, homo avarus expectat.

pectat. Quo sit migraturus ignoro, sequetur for-
 san MARIUM, qui dicitur in Palatinum pro-
 fectus, ubi conditionem opimam nactus sit.
 Miror si Heidelbergenses istos homines ferant, a
 quibus nobiscum non uno modo damnantur, et
 quibus non levis conflictus fuit hactenus ab ejus-
 modi capitibus. Si rem agit seriam GANTNE-
 RUS pessum ibit: sin secus, tanto nocentior no-
 bis, quanto simulationior existet. Ego, ut quid
 sentiam libere fatear, vix possum credere, ho-
 minem tanto suorum favore munitum, alium so-
 lem quæsiturum. Non deerunt tamen *Casparis*
Suenkfeldii propugnatores, qui hunc *Bernhardum*
Rotmannum avide sint excepturi.

Idem ad Eund. d. 25. Maji. 1574.

MEra est collusio quam GANTNERUS agit, si-
 mulavit se solum versurum, & ideo vaccas
 vendidit, ut majora sibi comparet. Hinc nostri
 ita sunt perculsi, tamque saucio animo hoc ipsius
 propositum acceperunt, ut liberum illi facerint
 hic subsistere, etiamsi a Cœnæ Christi participati-
 one abhorreat, eaque re satis declaret, quam a
 nostra Confessione sit alienissimus factus. Putant
 facile illum tolerari posse, modo neminem in suam
 opinionem secum trahat. Quasi vero Ministri
 exemplum, etsi mutus etiam fuerit, adeo enor-
 me et impium, impietatis aliis majoris non sit
 futurum scandalo & corruptioni. Potius nos
 expellerent, quam lupum ipsum callidissimum &
 vafum. Mirarique non desino, quo tandem tan-
 ta impietas & inconstantia in istis hominibus sit
 eruptura.

Idem

Idem ad Eund. d. 14. Junii. 1574.

CUM ante menses aliquot D. CAMPELLUS veniam a Dominis peteret, et dimissionem, rogatus ab istis ut maneret, mansit & in officio voluit pergere, sed 9. Junii præter omnem expectationem in ipsius locum Junior PONTISELLA electus est: quid ego sentiam, & quibus artibus hoc sit effectum proxime scribam: Iisdem artibus GANTNERUM quoque, qui in hæresi sua pertinaciter pergit, in meum locum laborant subornare. Non potuerunt hi ferre concordiam nostram, quam incorrupte servavimus; hinc illa repentina mutatio. In quam me miseriam dejeceritis brevi patebit. Si meum habere volunt iudicium de alio pædagogo creando, præ cæteris D. MULLERUS mihi in ore erit, hunc mea vox eliget, et nullum alium, si modo velit.

Idem d. 13. Julii. 1574. ad Rodolph. GUALTHERUM, Tig. Eccl. Episcopum ad D. Petr.

S.

RUMOR hic percrebuit, et non a paucis confirmatur, Venerandissime Domine, GANTNERUM nostrum, hujus Ecclesiæ pertinacem perturbatorem ad tuam nuper Humanitatem venisse, et nescio de quibus omnibus conquestum, quæ ad controversiam veterem, quæ toti Synodo cum illo intercessit, spectent. Te ergo, colendissime D. Pater suppliciter rogamus, ut maxima facere non dedigneris: Licet enim nescii non simus, hominis illius vafritiem et perversitatem vobis perspectam esse: novis tamen calumniis nos obruere et ad majus indies certamen nos provocare adeo non cessat, ut oculatiores vigilantioresque
indies

indies nos reddens, in officii a vobis Patribus nostris venerandissimis suppliciter petere, non sumus veriti. Cognoscetis ex historia hujus certaminis, quam improbitas et calliditas hominis mihi invito nunc extorquet, quid monstri nunc alat, quidve suis ubique querelis partim fictis, partim vero calide detortis quærat, urgeatque. Hæc ab aliis Fratribus jussus sum ad te scribere Reverendiss. D. Mecænas: idcirco rogo brevitatem meam æquibonique consulas, ita enim nuncius ille abitum maturavit, ut plura subnectere fas mihi non fuerit, aut integrum potius. Curiae ocyus 1574. 13. Julii. Colendissimos nobis omnibus D. Patrem *Bullingerum*, D. *Simlerum*, D. *Hallerum* & cæteros omnes salvos cupimus. Tui nominis præclarissimi.

Studiofissimus THOBIAS Eglius.

Idem ad eundem GUALTHERUM. d. 20. Jul. 1574.
S.

REverendissime D. Pater, et mihi Mecænas singulari observantia Colendissime, non miraberis multum, quis tam cito GANTNERI nostri querelas disseminaverit, quas apud te deponere homo impudens non erubuit: Si hominis illius ingenium probe perspectum habeas. Ut enim in corruptis officinis porrigitur quid pro quod; ita ex familiari illo vestro colloquio, multum gloriatus, frumentarios nimirum nostros, et quos sui ad nos reditus et itineris socios & comites habuit, vanis rumoribus et thraſonicis gloriationibus adeo nimirum imbuit, ut vix urbem ingressis, ejusmodi rumusculi aures nostras vulnerarint. Conquirat perversus ille homo undique sibi consilia &

auxilia ; quibus et Magistratus et civium oculos
callide et veteratorie , nec sine viribus additis præ-
stringat , nobisque odium majus concilians , sub
pietatis simulatione rem suam agat , seque in Mi-
nisterium malis artibus , invito & dejecto me igno-
miniose intrudat. Utque in hac omnis doli et
malitiæ palæstra valde industrium et indefessum se
præbet ; ita ne latum quidem unguem a perverso
et hæretico suo dogmate discedit. FRELLUM
suum semper cupit defensum , a cujus tamen opi-
nionibus abhorreere se omnibus persuadere moli-
tur. Quasi vero pestes ejusmodi non sint tanto
nocentiores , quanto sub innocentiae pallio vene-
num suum occultare magis student. At non opus
est actum agere , teque pluribus obtundere , legan-
tur ea , quæ in Synodo illa , quam homo petu-
lans præter omnem rationem et meritum calumni-
atur , sunt lecta , dicta & facta , et tandem etiam
ab Ampliss. Rhetorum Senatu publico Sigillo ro-
borata : nec difficile cognitu erit , quam lente et
fraterne cum heteroclitico isto capite egerimus. Equi-
dem hac sua de zizaniis non evellendis concione ,
cujus apud te fecit mentionem , Anabaptistarum
deliria et manifestos errores quasi ex professo ita
propugnandos susceperat , ut F. M. D. PONTI-
SELLA , qui huic concioni tunc interfuit , vix
et nevix quidem sibi temperarit , quin in medio
cœtu sese obloquendo opponeret. Hæreseos vero
suspicionem sibi auxit GANTNERUS , cum in
Synodo manifestum Anabaptistam & incurabilem
Seductorem excusaret : utque hoc commode pos-
set , basin ipsam , qua nituntur omnes fanatici ,
et clypeum , quo se tuentur , multis contentio-
nibus defendere conaretur. Cum enim hominis
illius

illius arbitrio nemo ad bonum et veram fidem cogendus erit, nonne habent isti novatores, quod votis omnibus expetunt? nonne sub hoc clypeo tuto delitescere et totum orbem tandem inquinare impune possunt? Si vero homo impudens et vaser tam temere calumniatur, quasi inique secum in Synodo sit actum, cum nihil erroris sive veneni suxerit, neque hæreticis nostris assentiat: Cur ergo hunc animum, si ab hac labe adeo immunis est, post Synodum non exeruit? Cur Magistratui, cum cives suos nuper in fidem acciperet, fidem ille eidem denegavit? Cur Juramentum *ἱπτακτὸν* ceu Mosaicam tyrannidem et coactionem liberis hominibus minime dignam calumniando respuit? Misi hujus impudentiæ et temeritatis exemplum manu D. Cos. *Willii* in rei memoriam scriptum ad D. BULLINGERUM, qui et processum causæ hujus a fratribus accepit: a quo singula, si tibi opus et otium esset, sciscitari posses. Cætera quæ hominis illius irrequietum animum et os impudentissimum arguunt, ex Historia, quam nunc contexto, suo tempore cognosces. Quid multis autem? Non multum ante quam Basileam et Tigurum ad vos descenderet, ad juniorem PONTISELLAM dixit (apud quem etiam vigilias vestras, et sanctissimos doctissimosque labores, ceu essent quædam *σύνβαλλα*, odiose carpsit) se in sua opinione constanter aut pertinaciter potius mansurum, non enim deesse sibi solidas rationes, quibus armatus, denuo nobiscum in arenam descendere posset. Interim virus suum callide dissimulans, in publico, quo crebrius utitur, et singulos cives prensare, inque sui favorem inflectere non cessat, sibi injuriam a nobis et vim fieri con-

L 2

queritur.

queritur. Utque brevius dicam, Protheos instar et chamæleontis ipsissimus vertumnus, omnia ex insidiis agit, monstra cum suis, quos ex proceribus indies dementat, alit. Si quo modo vindictam cogitans, solo me extrema cum turpitudine remoto, classicum canat, triumphos jactet, hocque vix partum et exantlatum ovile pro libidine sua regat, seducat et perdat. Huc tendunt hominis illius nobiscum summa distractio, artificissima vero cum Suenkfeldiis omnibus, et maxime cum *Gabriele Krættlio*, hujus hominum surfuris summo patrono, necessitudo et familiaritas. Hinc querimonia illa, quod talentum suum ad ædificationem suæ Ecclesiæ impendere non liceat, cum se cumprimis, damnatis aliis, ex Casparis sui præceptoris magisterio, pro idoneo maxime ministro habeat. Rectissime autem consulisti, Colendissime & doctissime Vir, ut opinione sua intolerabili abjecta, cum fratribus, quos ille omnes hostium numero et loco, habet, ex animo nec simulate, ut antea fecerat, in gratiam redeat. Hanc unicam medicinam esse huic morbo salutarem, tam bardus ille non est, ut non jampridem cogitarit: at coram te non sine causa quædam ambigue, multa odiose, plura minaciter respondit: his enim armis ut hactenus contra nos pugnavit, ita contra tuum paternum consilium, se pugnam omnibus viribus instauraturum, satis ostendit. Non satis est ei, animi sui morbum et odium pertinax cum haud ferendis erroribus conjunxisse, nisi etiam in concepto odio et errore contabescat. Quibus modis igitur ampulla illa dissilari et lucrifieri poterit? quæ suos saltus devios tantum non agnoscat et expectoret, ut in eis
indies

indies magis magisque implicari confirmatique videatur. Nullo in illum privato laboramus odio, sicuti odio in nos vatiniāno de nobis spargit : Sed quod fecimus ex officio , Ecclesiæ lacrymas respicientes , fecimus. Gloriosum et magni animi indicium nobis esse videtur, in ira remittenda adversarium prævenire , nec rogari , sed veniam potius rogare velle : Sed quid agamus , ubi culpa non agnoscitur ? ubi omnis lucrificandi hominem occasio nobis præciditur ? ubi omnia ex composito et insidiis , quibus Collega quoque jam meus homo pietate et doctrina præstantissimus , improbe , præterque omnem rationem et meritum suum , statione sua excidit , nobiscum aguntur ? Cur GANTNERUS non audit bene sibi consulentes ? Cur oculos et aspectum suum nobis invidet ? Cur nos per urbem hanc totam traducere , dictariis et calumniis nos cruentare et proscindere laudi sibi ducit ? Cur cætus nostros ceu noctua lucem refugit ? Cur Sacramenta ministerio nostro celebrata ceu aspidem exhorrescit ? Quid sibi vult obstinacia illa , et obfirmata improbitas ejus , qui singularem tamen candorem et animi sinceritatem præ se cupit ferre ? Num laceratæ Ecclesiæ faciès suadet , ut in ultimum ipsius exitium polypum ejusmodi pectori nostro applicavissimus. Cupe-remus ex animo viam et modum lucrificandi hominem talem nobis ostendi , qui ipsi et salutaris et Dei honori et Ecclesiæ non adversus esset. Utinam homo ille consilio tuo prudentissimo pareret : at non ideo consilium cum abs te , tum a D. Bullingero prius , petiit , ut id sequeretur : Sed ut ex ore vestro recte aliquid prolatum , sinistre apud suos illos detorquere , augere , minuere et

prout sibi commodum fore videtur, consiliis vestris fere paternis contra nos abuti possit. Hoc spectat magnus ille Propheta. Quid autem hinc inde etiam colligeremus, quod nunc *Sulzeri* quoque favorem et amicitiam ambit, qui huc usque etiam nonnisi ex *Erasmi*, *Franci*, *Castalionis*, *Brentii* &c. libellis negotium nobis faceßere studuit. Lynceum esse oporteret, qui Vertumni hujus ingenium satis velit perspicere, et occulta illius consilia, quæ semper nobis quam longissime remotis cum suis proceribus commiscet, investigare. Finem igitur scribendi faciam, D. Pater colendissime, et Deum Patrem indefinentibus precibus rogabo, ut te suæ Ecclesiæ et nobis omnibus ceu singularem Mecænatem quam diutissime incolummam conservet. D. *Willius*, quem hodie conveni et reducem ex thermis Fabariis salutavi, salutem tibi officiosissimam ex animo adscribit vicissim. Cum hæc absolvissem, venit ad me D. Collega **CAMPELLUS**, cui antea quoque tuas legendas miseram, et suam super hæc omnia Sententiam ad me fert: nolui et illam te celare, quam tamen ubi commodum fuerit, aliquando remittes. Ex quo rediit Legatus regius, bellicus fit apparatus, et militiam, cui se nostri vendiderunt, persequentur inceptam. Deus se nostri misereatur, qui scientes et volentes innoxium sanguinem fundimus. Tibi me honorandiss. D. suppliciter commendo. Curiae Rhæt. 1574. 20. Julii.

Tui nominis præclarissimi

studiofissimus

Thobias Eglinus.

TH.

TH. EGLINUS d. 9. Aug. 1574.

ALtas radices jam nunc egit hæreticissima illa opinio GANTNERI, neminem ad fidem esse cogendum, requiri cor spontaneum. &c. Hanc pulchre Magistratus imitatur & neminem coerces, plusque occupari videtur in pseudodoctoribus amplexandis, quam vigore suarum Legum conservando & exerendo. Quid aliud igitur sperandum nobis, quam extremum malum, cum præfenti nihil moveamur, ut Deum punientem majori reverentia colamus? - - - D. CAMPELLUS crassino Davosium discedet, ad conducendos equos onerarios, quibus suppellex imponatur ejus. Dominus bene vertat omnia!

T A N T U M.

L 4

NOVA

NOVA LITERARIA.

TURICUM. Dissertationes Academicæ prodierunt sequentes :

1. Meditatio de pia & circumspecta in tradendis sanctioribus Disciplinis sectanda Simplicitate. Pars. II. Præsidente J. JACOBO ZIMMERMANNO, S. Theol. Prof. Reg. Boruss. Soc. Scient. Membr. Respondente Melchior Bodmero, V. D. M. Assumente Casp. Hessio, S. Theol. Stud. postridie Synodi autumnalis. 1749. pl. 8. Post iteratam consilii sui in hac tractatione expositionem Vir Clariss. in altera hac Meditatione aggreditur argumentum gravissimum de *Institutionibus Catecheticis*: ubi primo Catecheticæ Institutionis Necessitatem demonstrat: deinde quæ ejus in primitiva Ecclesia tractandæ ratio fuerit pluribus persequitur, & quid speciatim de *Clementis Alexandrini*, *Origenis*, laboribus Catecheticis, de vestigiis Catecheticarum Institutionum, quæ in *Constitutionibus Apostolicis* & in *Disciplina Arcani* reperiri dicuntur, item de *Cyrilli Hierosolymitani* Instit. Catecheticis, nec non de Libello *Augustini* de catechizandis rudibus, statuendum sit interposito judicio critico ex antiquitate ecclesiastica perite explicat: ac denique quid ad Simplicitatem Institutionis Catecheticæ requiratur, & in quibus illa maxime posita sit, XXVI. præceptionibus complectitur.

2. Meditationis de Caussis magis magisque invalescentis Incredulitatis, & medela huic morbo ad-

adferenda Pars XII. & ultima quam sub Præsidio Viri Cel. J. JAC. ZIMMERMANNI, *S. Theol. Prof. &c.* propugnarunt VII. S. M. Candidati. 1750. pl. 9. Primo Vir Celeberr. inter media, quibus caveri possit, ne homines in vitium Incredulitatis incidant, refert ac commemorat singillatim quæ cavere ac præstare debeant cum Verbi divini Ministri & imprimis Oratores sacri, tum vero etiam ipsi Imperiorum & Rerump. Moderatores. Deinde progreditur ad eos, qui ad Incredulitatis vitium propendere videntur, & postquam certos characteres ex quibus hæc animi propensio cognoscatur, & quam variis causis originem suam debeat, exposuisset, disquirat §. VI. quomodo tractandi sint illi, qui in ipsum Atheismum vel Deismum sunt prolapsi; §. VII. & utrum pœnis civilibus vel supplicio capitis in eos sit animadvertendum, cujus quæstionis argumenta in utramque partem expendit. In extrema vero hujus tractationis parte prolixè ostendit, qua ratione Deistæ in viam sint revocandi, ac denique Ethicam Christianam ab eorum insultibus strictim vindicat. In annexis Thesisibus occurrit aliqua, quam, quum Tigurinorum de Controversia inter Eminentiss. R. S. Cardinalem QUIRINUM & Clariss. FORMEYUM agitata, & a Celeb. Lips. Theologo J. R. KIESLINGIO novissime feliciter suscepta Sententiam ac Judicium diserte explicat, huc revocandam operæ pretium esse duco, ne obscura & ἀνεκδοτα illa, ad quæ Eminentiss. Cardinalis frequenter in publicis suis Litteris subdole provocat, Assentatoris Anonymi testimonia Ecclesiæ Turicensi fraudi esse, aut eorum Virorum, qui ipsi hoc tempore præsunt, fidem ac in Veritate tuenda constantiam

L ;

suspe-

suspectam reddere possint: Hæc vero Thesis ita habet: „ In solo Gymnasio & Ecclesia Tigurina
 „ tempore emendationis Sacrorum plures erant
 „ Viri docti ad S. Litteras rite explicandas idonei,
 „ quam in universa, qua patet, Italia. Et pro-
 „ secto Viri licet in cæteris sapientes & Latini
 „ Sermonis callentissimi, SADOLETUS, BEM-
 „ BUS, CONTARENUS, POLUS, ad hoc ar-
 „ gumentum quod spectat, infantes erant, col-
 „ lati cum ZUINGLIO, BULLINGERO, BI-
 „ BLIANDRO, PELLICANO, LEONE JUDA,
 „ CEPORINO, COLLINO, aliisque. Ad hoc
 „ probandum opus duntaxat est, ut edita & in-
 „ edita magnorum horum Virorum ingenii mo-
 „ numenta inspiciantur. „ Cæterum cur pu-
 „ det Eminentissimum purpuratum Principem no-
 „ men illius hominis, ad cujus Testimonia toties
 „ provocat, edere, nisi persuasum habet ejus in
 „ rebus ad eruditionem ecclesiasticam aut Religionis
 „ causam spectantibus auctoritatem nullam esse &
 „ a nemine agnosci: Quantum illi tribuant nasutio-
 „ res cognoscitur ex Parte IV. des Theologischen
 „ Bücher. Saals p. 506. Bey den Urtheilen der
 „ Zürichischen Zeitungs-Schreiber würde sich ein man-
 „ ches einwenden lassen; der ungenannte aber, auf
 „ dessen französische Brieffe sich der Herr Cardinal so
 „ viel zu gute thut, und der sich nicht gescheuet hat,
 „ Lutherum, nebst den übrigen Kirchen-Reformato-
 „ ribus so gar auf das gröbste zu lästern, scheint ein
 „ Ueberläuffer zu seyn, der den Papisten keine grosse
 „ Ehre bringen wird. Wenigstens macht er so elen-
 „ de Schlüsse, als man nur von dem Böbel unter
 „ den Papisten, nicht aber von einem unter den Pro-
 „ testanten erzogenen Gelehrten erwarten kan. Idem-
 „ que

que insuper prudenter monet: Inzwischen können wir nicht bergen, daß es uns nahe geht, daß wir sehen müssen, wie der Herr Cardinal die Höflichkeit und Schmeicheleyen, womit Er von einem und anderem protestantischen Gelehrten fast allzusehr überhäuffet wird, lediglich zur Verkleinerung Ihrer Ehre anzuwenden, und hingegen sich selbst damit groß zu machen sucht. Mögte man doch aber auch unserer Seits sich dieses arglistige Verfahren desselben statt einer Wabrung dienen lassen, und durch übereilte und unbedachtsame Urtheile und Unternehmungen den Gegnern nicht ferner Gelegenheit geben unsere Evangelische Kirche zu verlästern.

3. Disfertatio theologica de veræ Religionis per christianam Doctrinam in mundo facta instauratione. Præsidi J. JACOBO LAVATERO, S. Theol. Prof. Respondente J. Rod. Huldrico, V. D. M. Assumenre Conr. Ringgolino, S. Theol. Stud. postridie Synodi Vernalis. 1750. pl. 3½. Argumentum hujus Disfertationis est ostendere, postquam vera Religio in Orbe terrarum extremum in modum ubique corrupta & ferme deperdita esset, malo huic non alia via, quam per Christianæ Doctrinæ annunciationem medicinam fuisse adhibitam. Hunc in finem Celeberr. Autor primum discrimen Religionis inter Judæos & Gentiles, ejusque rationem explicat §§. III. & IV. mox deinde ostendit, Judæos, quanquam tempore Christi ab Idololatria fuerint immunes §. V. eos tamen ex quo primum in Phariseorum & Sadduceorum Sectas discesserint, vario modo veram Religionem corrupisse §§. VI. & VII. atque hanc corruptionem invasisse duo palmaria Religionis capita §. VIII. Hinc §. IX. Phariseorum & Sadduceorum de Providentia

videntia Dei circa Actiones hominum liberas Sententia, & §. X. utriusque errores, exponuntur: Neque eos rectius de Immortalitate Animorum humanorum sensisse demonstratur, ejusdemque gravissimi erroris causa & occasio panditur §§. XI. XII. & XIII. atque etiam Doctrinam moralem inter Judæos quam maxime fuisse corruptam docetur, idque exemplo Sententiæ illorum de pravis concupiscentiis confirmatur §§. XIV. & XV. Post hæc transit Celeberr. Autor §. XVI. ad repræsentandum corruptum Religionis statum inter Gentiles, cujus manifestissimum documentum ostendit in communi persuasionem de Polytheismo §. XVII. ad quem tollendum nihil contulerunt Philosophorum Disquisitiones: immo quum horum quoque incertæ & falsæ atque etiam absurdæ fuerint de Deo Sententiæ §. XIX. Cultum quoque in gentilium Religione §. XX. atque Doctrinam moralem scdissime fuisse depravatam asseritur §. XXI. & quamquam Opinio de Immortalitate Animorum inter Gentiles fuerit vulgata §. XXII. eam tamen valde incertam & falsis hypothesibus innixam fuisse arguitur §. XXIII. Tandem vero ostenditur §. XXIV. veræ Religionis instaurationem per Christianam doctrinam esse factam, atque inde conficitur, turpiter illos falli, qui Lumen hominis naturale in rebus Religionis ita extollunt, ut Revelationi divinæ supernaturali nullam necessitatem reliquam faciant. §. XXV.

4. Dissertationis physico-mathematicæ de Motibus variatis Supplementum, in quo Vires Centrales exponuntur. Præside JO. GESNERO, M. D. Phys. & Math. P. O. Soc. Imp. N. C. Collega, dicto Acarnan II. Defendentibus IX. Candidatis. 1750. pl. 2.

BER.

BERNA. Sub ipsa hujus anni auspiciâ heic lucem adspexit, atque sub Præsidio Viri Clarissimi J. GEORGII ALTMANNI, *Ling. Græc. & Ethices in Acad. Bernensi Prof.* O. publice propugnata est Disquisitio philologico - exegetica de vero Sensu verborum Pauli, passiones & ærumnas Apostolorum exhibitis I. Cor. IV : 9 - 13. pl. 5. in 4to.

2. Egregia Eloquentiæ sacræ Specimina, quæ exemplo esse possint, nobis dederunt Duumviri Clarissimi sub hac epigraphe : Trois Sermons prononcés a BERNE, à l'occasion de l'heureuse découverte d'une conspiration contre l'Etat : Deux dans l'Eglise Françoisè par ELIE BERTRAND, *Pasteur* : Et l'autre dans l'Eglise Cathédrale par Mr. J. G. ALTMANN, *M. de J. C. & Professeur en Grec & en Morale* à Lausanne. 1749. in 8vo. pl. 9. Prior Sermo explicat Officiâ Subditorum erga summos Imperantes ad Proverb. XXIV : 21, 22. Alter Vota ac Preces. Subditorum pro Summis Imperantibus ad 1. Timoth. II : 1, 2, 3. Tertius, qui ex Germanico idiomate translatus est exponit Dei beneficia & Hominis officia ad Psalm. XCV : 7, 8.

3. Huc referre non dubito, SAMUEL. KOENIGII Orationem inauguralem de optimis *Wolfiana & Newtoniana*, Philosophandi methodis : earumque amico Consensu, publice dictam in Templo Acad. ad d. 26. April. MDCCXLVI. quum ordin. Philosophiæ Professionem in illustri Frisiorum, quæ Franequeræ est, Academia solemniter auspicaretur : quæ demum superiore anno Franequeræ lucem adspexit in fol. pl. 11. Ea enim est hujus Speciminis ratio, ut dubium nullum sit, magnum aliquando ex hujus Viri studiis ad Bernæ litteratæ gloriam illustrandam cumulum accedere posse.

4. Rever.

4. Rever. Senex SAM. KOENIG, Parens, Hist. Eccl. in Acad. Bernens. Prof. extraord. superioribus his mensibus supremum diem suum obiit.

5. Atque etiam circa idem fere tempus Senex depontanus, Vir haud obscuræ famæ SAM. LUTZIUS, Ansoltingensis. Pastor, Scriptis pluribus asceticis, emblematico dicendi genere & phantasiæ luxuriantis allutionibus involutis clarus, fato functus est; Cui in munere sacro Successor datus est Celebris Theologus J. FRID. STAPPERUS, qui pie defuncto jam per aliquod tempus vicariam operam præstitit. Horum Virorum docendi methodum si spectes, non male quidam dixit huic Coetui oriri post tenebras Lucem.

BASILEA. Prodiit hic Literis Thurnisianis exscriptus Libellus: Versuch einer Beschreibung historisch- und natürlicher Merckwürdigkeiten der Landschaft Basel. IVtes Stück: 1749. Libellus est Topographicus, multa rerum lectu dignissimarum copia refertus: Hac particula, quæ constat pl. 7. & IV. Tabulis æri incisis, recensentur quæ pertinent ad notitiam locorum Biel, Benken, Bottmingen, Binningen, & Holer.

2. Dissertatio inauguralis medica de Actione Ventriculi & ejus morbis, quam pro summis in Arte Apollinea honoribus & privilegiis rite capeffendis proposuit J. HENR. BURCARDUS, Phil. Doct. 1749. in 4to. pl. 3¼.

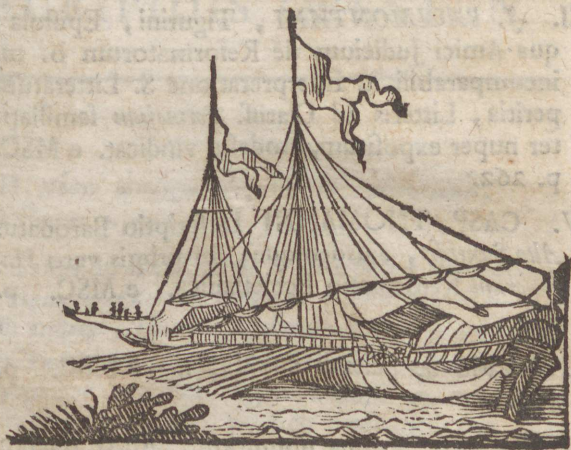
3. Dissertatio physico-medica de Pulsibus, quam pro summis in Arte medica honoribus rite consequendis publice obtulit J. ROD. STEHELIN, 1749. in 4to. pl. 3½.

FINIS.

MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos
Ufus apertum.

Particula XVIII.

TURICI

Litteris Conradi Orellii & Soc.

MDCCLI.

MUSEUM

* * *

ARGUMENTA

hujus Particulæ XVIII.

- I. SAMUEL. BATTIERII Observationes in EURIPIDIS *Oresten.* e MSC. pag. 175.
 - II. JO. JACOBI BREITINGERI Disquisitio critica de Examine dubiæ N. T. Lectionis rite instituendo, exemplo Matth. VI: 13. illustrata. e MSC. p. 219.
 - III. J. PACIMONTANI, Tigurini, Epistola, qua Amici Judicium de Reformatorum b. m. incomparabili in Interpretatione S. Litterarum peritia, Litteris ad Clariss. *Formejum* familiariter nuper expositum, modeste vindicat. e MSC. p. 262.
 - IV. CASP. THOMANNI Descriptio Baronatus *Alto-Saxensis*, ejusdemque, in primis vero *Haganorum* Reformatio Ecclesiastica. e MSC. p. 279.
 - V. Oratio de Sciendi cupiditate. e MSC. p. 304.
 - VI. Oratio, in qua disquiritur: An & quanto hominibus sit ornamento Sciendi cupiditas? e MSC. p. 315.
 - VII. Nova literaria. p. 327.
- * * *

SAMUELIS BATTIERII

Ling. Gr. in Acad. Basil. P.

(*) OBSERVATIONES

in

EURIPIDIS ORESTEN.

V. 25.

"Ἡ πόσιν ἀπείρω περιβαλῶσ' ὑφάσμασι,
"Ἐκλείνειν. - - -

Scholiasies ad hæc: "Ἡ τις Κλυταιμνήστρα περιβαλῶσα καὶ περικρύψασα τὸν ἄνδρα ἐν ἱματίῳ κυκλόιερεϊ μὴ ἔχοντι διέξοδον, ἔκλεινειν. Idem Scholiasies ad Euripidis Ἐκάβην p. 123. ad finem fere Tragœdiæ, ubi Polymestor prædicit Agamemnoni mortem ab uxore Clytæmnestra, sic dicit: Φοβημένη γὰρ αὐτὴ ἢ Κλυταιμνήστρα αὐτὸν [Ἀγαμέμνονα] μὴ τὴν πρὸς αἰγισθον αὐτῆς μοιχεύειν κατὰμυθῶν αὐτὴν μετ' αἰγισθε
Tom. V. M τιμω-

(*) Has Observationes acceptas referat Lector Præclaro Juveni Viro Herzogio, Basileensi.

τιμωρήσει, τοιόνδε βελεύει· ἱμάτιον κλίσκευάσε μὴ ἔχον διεξόδους, μήτε κεφαλῆς, μήτε χειρῶν· ἐν ᾧ περιβαλῶσα αὐτὸν λευκὸν ἀπέκλεινε. Mihi videtur ἀπειρον ὕψος εἶναι machinamentum, dolus & fraus, quam astute contextam evitare non possumus nec detegere.

V. 32.

Καὶ γὰρ μέλει, οἷα δὴ γυνὴ φόνος.

Scholias: Ὡς ἀδύνατος ἡ γυναικεὶα φύσις μελαμβεῖν φόνος· ἐ γὰρ κοινοῦναι τὴν φόνος ἢ ἡλέκηρα, ὡς καὶ Ὀρέστης φησὶ· σὺ μὲν γὰρ ἐπένευσας. Τὰ δ' ἔργα· σά μοι. Item: Οἷα δὴ γυνή.] ὡς γυνὴ συμβεβηκυῖσα, παραδαρύνουσα, ὑπομνήσασα τῷ πατρὶ, ἐχὶ αὐτόχειρ γέγονε τῆς μητρός· ἀλλὰ λόγοις παρῳήσασα κατ' αὐτῆς τὸν ἀδελφόν. Mihi etiam videntur illa verba, οἷα δὴ γυνή, denotare, quod ut scemina se moveri passa fuerit ad id facinus, quæ non potuerit enormitatem criminis adgnosceret.

V. 101.

Ἄιδως δὲ δή τις ἐς Μυκηναίους ἔχει;

Omnino scribendum est:

Ἄιδως δὲ δὴ τίς σ' ἐς - - -

Et commode consentit Scholias: Ἄιδως δέ.] Τίς δὲ δὴ αἰδώς ἔχει σε εἰς τοὺς Μυκηναίους; ἀλλ' οὐ τίνος αἰδὼς ἔχεις εἰς τοὺς Μυκηναίους;

V. 140.

Versus sequentis εἰσοφῆς & ἀντιστοφῆς ita sunt scribendi:

Σίγα,

Σίγα, σίγα, λεπλὸν ἵχνος ἀρβύλης
 Τιθεῖτε. Μὴ κλυπεῖτε, μήδ' ἔσω κλύπος.
 Ἀπὸ πρόβαλ' ἐκεῖσ',
 Ἀπὸ πρόμοι κοίτας.
 Ἰδὲ πείδομ', αἶ, αἶ σύρεγγος
 Ὅπως πνοῶ
 Λεπλὲ δόνακος, ὦ φίλα φώνει μοι.
 Ἰδ' ἀτρεμαίαν ὡς ὑπόροφον
 Φέρω βοάν· ναὶ ἔγω
 Κάταγε κάταγε, πρόσιδ' ἀτρέμας ἰθ'
 Ἀτρέμας ἰθι. Χορ. Λόγον ἀπόδος ἐφ' ὅ,
 Τι χρέος ἐμόλεε πόλε.
 Χρόνια γὰρ πεσὼν ὃδ' ἐυνάζεσαι.
 Ἀνλιεροφοή.
 Πῶς ἔχει; λόγος μελάδος ὦ φίλα.
 Τίνα τυχαν εἶπω; τίνα δὲ συμφορᾶν;
 Ἐλὶ μὲν ἐμπνέει,
 Βραχὺ δ' ἀναστένει,
 Τί φῆς; ὦ τάλαις. ὁλεῖς, εἰ βλέ
 Φαρά κινήσεις
 Ὅπως γλυκυλάταν φερομένῳ χαράν.
 ὦ μὲλ' ἐχθίστων θεόθεν ἔργμα
 Των. ὦ τάλαις. Φεῦ μόχθων.
 Ἀ, αἶ, ἀδίκος ἀδίκῃ τὸτ' ἄρ' ἔλακε
 Ἐλακεν, ἀπόφονον ὅτ' ἐπὶ τρίπο
 Δι. Δέμιδος ἄρ' ἐδίκασε
 Φόνον ὁ Δοξίας. ἐμᾶς μάστιγος.

Scholias: Σίγα σίγα.] [scr. σίγα σίγα.] τὰ τοιαῦτα εἶδη καλεῖται ἀλλοιόσροφα. εἰσὶ δὲ καὶ κατὰ σχέσιν. τῆς παρούσης ἢ σροφῆς τὰ κῶλα ιγ'. καὶ τὰ τῆς ἀνλιεροφοῆς, τοσαῦτα. ἐφεξῆς γὰρ κεῖται ἡνωμένη, καὶ ἐν ἐκ διασήμερος. τὴν α'. ἀσυναρτήλον ἐν τροχαϊκῇ ἰδυφα.

αἰκῆ, καὶ ἱαμβικῆς βάσει, ἐχέσης τὸν α'. πόδα ἀνα-
 παύσον. τὸ β'. ἱαμβον τρίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ γ'.
 καὶ δ'. παιωνικὸν ἡμιόλιον ἐκ παίανος δ'. καὶ ἱάμβου
 τὸ ε'. ἀνίστασιν μόνόμετρον ὑπερχαλῶδες, ἐξ ἑπτε-
 τρίτου α', καὶ παίανος γ', καὶ συλλαβῆς. ἐν τῷ τῆς
 ἀνίστασιν κῶλον ἀνίστασιν ἔχει, καὶ ἰωνικὸν ἀπ'
 ἐλάττονος [scribe: ἀνίστ. διμ. ὑπερχ. ἐξ ἀνίστ. ἰων.
 ἀπ' ἐλάττ. καὶ συλλ.] τὸ ς'. διῆμβον. τὸ ζ'. ἰωνικὸν
 ἀπὸ μείζονος, τρίμετρον χαλῶδες, ἐξ ἰωνικῆς διῆμ-
 βου, καὶ μοδιῆς, ἢ κρητικῆς. τὸ δὲ γε τῆς ἀνίστα-
 σιν κῶλον πεντασύμβολον. τὸ η'. ἰωνικὸν ἀπὸ μείζονος
 τρίμετρον βραχυκατάληκτον, καὶ [scr. ἐκ] παίανος δ'.
 καὶ ἰωνικῆς, καὶ δύο συλλαβῶν ἀδιαφόρων. τὸ θ'. ἱαμ-
 βικὸν ἐφθήμετρον καθαρὸν. τὸ ι'. ὁμοιον, δίμετρον ἀκα-
 τάληκτον ἐξ ὁμοίων ποδῶν. τὸ ια'. ὁμοιον δίμετρον ἀκα-
 τάληκτον ἐξ ὁμοίων ποδῶν. τὸ ιβ'. ὁμοιον δίμετρον
 βραχυκατάληκτον ἐξ ὁμοίων ποδῶν. τὸ ιγ'. ἰωνικὸν
 τρίμετρον καταληκτικὸν, ἐκ παίανος δ', διῆμβου καὶ
 κρητικῆς, ἢ δακτύλου. Hic nota Scholiasten τὸ σίγα
 semper acuto cum accentu scribere, & quidem
 aliquoties, & ι'. in σιγῇ & σιγαῶ semper produci-
 tur, ut videatur non aliter opus esse circumflexo,
 nisi ad distinctionem Imperativi σίγα, pro σίγαε,
 sed tamen hoc adverbium ab isto imperativo est
 ortum. Σίγα σίγα.] ἡρέμα, καὶ μετὰ ἡσυχίας.
 Canterus dicit in Notis, malle se utrobique σίγα.
 V. 144. apud Scholiasten circumflexe legitur bis
 ᾤ, ᾤ, & infra v. 162. sed semper male. Ad v.
 149. Κάταγε,] κάταγε τῇ ἐπαναλείψει [scribe: Κάτ.
 κάταγε.] τῇ ἐπαναλείψει] μεμίμηται τὴν ἡρεμαίαν
 προέμενον φωνήν. ἅτε γὰρ ἐκ ἐξαιρέσεως, δεύτερον
 ταῖς αὐταῖς λέξεσι κέχρηται. τὸ κάταγε ἐναντίον ἐστὶ
 τῇ ἀνατάσει τῆς βοῆς. σημαίνει δὲ τὸ κάταγε τὸ πρόσ-
 ελθε, ἀφ' ἧ καὶ καταγωγὴ οἱ λημένες. Rursus alius
 Scholia.

Scholias: Ναὶ ἔτιω.] ναὶ ἔτιω φώνει δηλονότι· πᾶ-
ταγε, κάταγε, ἤγεν ταπείνη τὴν σὴν φωνήν, πρὸς-
ελθε ἡσύχως, ἡσύχως ἐλθέ. ἀποκρίναι δὲ δι' ἣν αἰτί-
αν ἤλθετε καὶ χρεῖαν.

V. 150.

- - Λόγον ἀπόδος ἐφ' ὃ, τι
Χρέος ἐμόλεῖς ποτε.
Χρόνια γὰρ πεσὼν ὃδ' εὐνάζεσθαι.

Hæc in impressis tribuuntur Electræ, sic & Scho-
liastes, quando superiora ita explicat: 'Αποκρίνα-
ς δὲ δι' ἣν αἰτίαν ἤλθετε καὶ χρεῖαν. χρόνια γὰρ ἀντὶ
τῆς χρονίας, ἥτοι βράδεως πεσὼν, ὃδε ὁ Ὀρέστης εὐνά-
ζεται, καὶ ἀναπαύεται. Ego vero puto Choro esse
istā tribuenda, qui ex Electra quærit, quomodo
Orestes se habeat ex eo tempore, quo abiverit,
utpote qui jam antea apud Electram dum fratris
insanientis curam haberet fuerit: Sic enim Electra
supra, cum accederet Chorus v. 132.

Ἄιδ' αὖ πάρευσι τοῖς ἐμοῖς θρηνήμασι
Φίλοι ξυνωδοί. - - -

Itaque jam noverat Electra cur advenirent; & versu
sequenti 153. iisdem fere verbis repetit suam inter-
rogationem - - - Λόγε μετάδος ὦ φίλα. & si su-
periora Electræ essent, deberet sequi responsio
Chori, sed loco responsi adesset vicissim alia in-
terrogatio Chori ad Electram πῶς ἔχει; Scriben-
dum itaque: Χρέος ἐμόλε ποτε. Quod metrum at-
tinet sciendum hoc modo quidem illud non haberi
quemadmodum Scholias id describit, dicit enim
hunc versum, nempe κῶλον β'. esse dimetrum
brachycatalectum ἐκ χορείων ἢ τριβραχέων, prout
M 3 impressi

impressi Codices habent illud metrum non habetur, scribendum ergo esset: Χρέος ἔμολε ποτε. Sciendum vero metrum plerumque esse perturbatum in strophis huiusmodi apud Euripidem, ut illud emendari possit, deberent Scholia emendata ad manus esse, in quibus exprimitur, quod metrum in illis adhibetur, ista vero editio Arsenii ipsa valde mendosa est.

V. 169. scribe:

Ἐυδεῖν νῦν ἔν' ἔδοξα.

Schol. τὸ δ'. κῶλον est ἱαμβικὸν ἐφθνημιμερὲς ὁμοῖον τῷ β'. sic & in antistropha

V. 190. ubi scribe:

Πρόδηλος ἄρ' ὁ πότμος.

V. 172. scribe:

Μεθεμένα τῷ κλύπῃ;

κῶλον enim est παιωνικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, ut & V. 193. ἐκ πάωνος δ'. καὶ κρητικῷ.

V. 177.

Hic & sequentes versus sic scribendi:

Ἐρεβόθεν ἰθι· μόλε
Καλᾶπτεροστὸν Α' -
Γαμεμονόνιον ἐπὶ δόμον
Ἵπὸ γὰρ ἀλγέων,
Ἵπὸ τε συμφορᾶς,
Διοιχόμελ', οἰχόμεθα.

Ἡλεκλ. Κλύπον ἠγάγει. ἐχὶ σὺ.
Σίγα φυλασσομένα σόματος

Ἀνακτέ-

Ἀνακέλαδον ἀπὸ λέχους,
Ἦσυχον ὕπνε
Χαράν παρέξεις, φίλα;

Scholiasies: Πότνια πότνια νύξ.] ἡ δευτέρα αὕτη εἴρη-
φι, κώλων ἐς ἡν. τὸ α'. τροχαϊκὸν πενθημιμερές
ἐκ δύο χορείων, ἐν δὲ βέλει ἱαμβικόν. τὸ β'. καὶ γ'.
παιωνικά ἡμιολία, ἐκ παιώνων δ'. καὶ ἰάμβων. τὸ
δ'. ἱαμβικὸν δίμετρον βραχυκατάληκτον ἐκ χορείων,
ἐν δὲ βέλει, ὅμοιον τῷ α', καὶ τῆς ἐκεῖ μακρῆς, δια-
λελυμένης ἐν τέτῳ. τὸ ε'. ὅμοιον τῷ β'. τὸ ς'. παιω-
νικὸν τρίμετρον βραχυκατάληκτον ἐκ παιώνων πρώτων
δύο, τὸ α'. πενταβραχέως, καὶ δύο συλλαβῶν ἀδια-
φόρων. [potius est παιων. δίμετρ. ἀκατάλ. ἐκ παιών.
δ'. δύο.) τὸ ζ'. καὶ τὸ η'. ὅμοια. (nim. παιωνικά δίμετρ. βραχυκα-
τάλ. ἐκ παιών. δ'. καὶ ἰάμβ.) τὸ θ'. παιωνικὸν δίμετρον ἀκατά-
ληκτ. ἐκ παιώνων β'. καὶ α'. τὸ ι'. ἀναπαιστικὸν δίμετρ. βραχυ-
κατάλ. ἐκ β'. ἀναπαιστων καὶ ἰάμβων. ἐν δὲ βέλει, ἰωνικὸν δίμε-
τρον ἀκατάλ. ἐκ παιώνων γ'. καὶ διὰ ἰάμβων. τὸ ια'. δακτυλικὸν ἐφ-
θημιμερές. τὸ ιβ'. τροχαϊκόν, ἢ ἱαμβικὸν τριῶν χορείων, καὶ
εὐλαβῆς. τὸ ιγ'. ἰωνικὸν ἀπὸ μέζωνος, τρίμετρον ἀκατάληκτον,
ἐκ παιώνων α'. ἀπὸ ἰωνικῆ δίστοχαις καὶ ἐπίτρετα διὰ τὴν ἀδιάφο-
ρον ἢ ἰωνικῆ. V. 179. scribitur Ἀγαμεμνόνιος, sic versus
ad postulat, & Homerus tantum ἀγαμεμνόνιος. V. 183.
Κλύπον ἤγ. cum sequentibus omnibus hujus εἰρηφῆς Electra
dicit, itaque Chorus non est interponendus, & ἐχὶ σὺ σί-
γα, &c. cum interrogatione & sic majori cum em-
phasi pronuncianda: Nonne tu cum silentio ἔσ.?
Itaque ex isto σὺ in alterum σίγα corruptum esse
existimo, unicum enim σίγα est pōnendum, &
quidem adverbium, etiam alter Scholiasies eandem
hanc orationem ita interpretari observatur: ὅου
σιωπῆσης (scr. σιωπῆσαι) φησὶν, ἀπὸ τῆς εὐμελὸς φυλάττομένης
σὺ ἀνακελεύειν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς κοίτης ὕπνε χάριν ἡσυχον ἄν-
τῳ παρέξεις; ἢ τὸν κέλαδον ὑποθεῖν τῆς λέχους ποικιμένης, οἷο,
ἐν σιγῇ, καὶ μετὰ ἡσυχίας αὐτὸν εἰσεῖν (scr. εἰσεῖν) κοιμη-
σάμενος.

ἤναι; Alter vero sine dubio male interpretatur: 'Ουχι.)
ἔμενεν χρή γράφειν ἐνλαῦδα, ἢ ἐδαμῶς. ἀρμίζει γὰρ ἀμφοτέ-
ρα τῷ μέτρῳ· τὸ δὲ ἔχει, ἐλλιπὲς ἐστίν. Quasi negatio ista
præcedenti responderet; sic versu 1025.

‘Ου σῖγ’, ἀφῆσα τὰς γυναικείας γόους,
Στέρξεις τὰ κραιθύντ’;

Canterus quidem dicit, se hunc locum emendasse
Nov. Lect. l. i. c. 9., sed quia hunc librum non
possideo, quomodo emendaverit nescio, quæ-
cunque tamen sit ejus emendatio, ego existimo
legendum esse κραιθύντ. [*] Triclinius Schol. ad
Sophocl. Aiaç. Μασίγοφ. v. 57.

‘Ου σῖγ’ ἀνέζη, μηδὲ δειλίαν ἀρεῖς; (ἀρης)

Τὸ σίγα, τὸ μὲν προσαιλικὸν σπονδαϊκὸν ὄν, παροξύνησαι, ὡς
τὸ, Σίγα νῦν ἐσῶς, καὶ μὲν ὡς κυρεῖς ἔχων. καὶ παρ’ Εὐριπί-
δῃ, Σίγα, σιώπα, νήνεμον δ’ ἐσῆσ’ ὄχλον· τὸ δὲ ἐπιβόημα
προχαϊκὸν ὄν, προπερισπᾶται, ὡς ἐνλαῦδα, καὶ παρ’ Αἰσχύ-
λῳ, ‘Ου σῖγα μηδὲν τῶν δ’ ἐρεῖς κατὰ πόλιν; V. 186. ὧ φίλα,
hoc ὧ versus non patitur, nec sensus id postulat,
itaque omittatur. [**]

V. 194.

Δίκαια μὲν, καλῶς δ’ ἔ.

Optime Scholiastes alter: Δίκα (scr. δίκα). ἐνλαῦδα γράφε,
μὴ δίκαια. ἔπω γὰρ ἔχει πρὸς τὸ μέτρον ὀρθῶς. Sic enim
respondebit iste versus ultimus ἀντιστροφῆς β’. ultimo κώλυ
στροφῆς β’.

V. 195.

[*] Canterus c. l. sic emendavit, Barnesius etiam eo-
dem modo legit.

[**] Cum Auctore consentit Barnesius, qui etiam istud
ὧ ob versum delendum esse jubet.

V. 195. & sequentes ἀντιστροφῆς γ'. versus sic scribendi:

Ἐκάνες, ἔθανες ἄ
Τεκομένα με μᾶ -
Τερ, ἀπὸ δ' ἄλεσας
Πάλερα, τέκνά τε τᾶδε,
Σέθεν ἄφ' αἱματος,
Ὀλόμεθ' ἰσονέκυες.
Σύ τε γὰρ ἐν νεκροῖς
Τό τ' (vel δ') ἔμὸν οἰχέσθαι
Βίε τὸ πλεόν μέρος ἐν
Στοναχῆσί τε καὶ γόοις,
Δάκρυσι τ' ἐννυχίοις. ἄγαμος,
Ἐπεὶ ἄτεκνος, ἄτε βίοτον
Ἀμείλιος εἰς τὸν αἰὲν ἔλκω χρόνον.

Ad v. 200. Scholiastes: Ἐκάνες. ἔθανες. ἡ ἀντιστροφή αὐτῆς τῆς γ'. στροφῆς, ἥς ἡ ἀρχή, πότνια πότνια νύξ. ἡ αὐτὴ κῶλον ἐστὶν ὁμοίων ἐκάνη, καὶ ἰσομέτρων γ'. ἐν μὲν τοι τῷ ε', κῶλον πέντα-συνάβας ἔχει τὰς δύο παύσας. Si sextum itaque κῶλον debet habere duos pronas, & duas insuper syllabas, in στροφῇ necessario aliquid deficit, sed cum sensus sit integer, potius in ἀντιστροφῇ existimandum alterum ὀλόμεθ' esse superfluum, & si sextum κῶλον esset tantum dimetrum, quod & magis verisimile, cum non videatur apta esse hic hæc repetitio. Ad. v. 205. & seq. Scholiastes: Τὸ ἄτεκνος περισσόν. ἡ γὰρ ἄγαμος, καὶ ἄτεκνος. ἀνασρεπλέον ἐν τὴν σύνταξιν. ἄτεκνος, ἐπειδὴ ἄγαμος. δυνατόν γὰρ τὴν γήμασιν εἶναι ἄτεκνον. Ἄτε ἀντὶ τῆς καλῆς, ὀφείλα νοεῖσθαι, ἐν ᾗ βραχὺ τὸ α'. ἔτω γὰρ ἔχει πρὸς τὸ τῆς στροφῆς κῶλον ὁρθῶς, τὸ γὰρ ἀντὶ τῆς ἥτις ἐκ ἔχει καλῶς. Et porro: Ἄτε βίοτον ἂ μέλεος. ἄτε ἡ μελέα εἰς τὸν αἰὲν χρόνον ἔλκω τὸν βίοτον, ἤγεν τὴν ζωὴν τῷ ἄτεκνον ἀκέραιον ζωὴν ἔχω. διὰ γὰρ τῆς ἔλκω, τὸ ἀκέραιον παρὶσσοῦ. ὥσπερ φαμέν, ἔλκωσιν οἱ βόες τὴν ἀμαξάν, καὶ τὸ ἄροτρον. & γὰρ ἐκαστὰ γνώμη ταῦτα σύρασιν, ἀλλ' ἐπ' ἀνάγκης. Verum ego puto Euripidis locum esse corruptum, nec Scholiasten eum intellexisse, scribo itaque:

- - ἀγάμος,
(*) Ἐπεὶ ἄτεκνος, ἄτε βίολον
Ἀμείλιος εἰς τὸν - -

Innupta, dein sine liberis, utpote (liquidem) vitam indotata in omne tempus traho. Frustra proin Scholiaſtes conſtructionem invertendam putat in ἀγάμος ἐπεὶ ἄτεκνος. Cum enim nuptiæ præcedant ſobolis productionem, Electra rite primo queritur, quod innupta vivere debeat, dein ſine liberis. Ἐπεὶ itaque idem eſt hic quod ἔπειτα, quod a Scholiaſte non erat obſervatum, & dubito an a Lexicographis, cujus ſignificationis huius vocis plura exempla hinc inde Græcæ Linguæ probe perito occurrunt. Sic apud Euripidem ipſum Troad. v. 315.

Ἐπεὶ σὺ μᾶτερ, - -

Qui locus ab interpretibus non intellectus, & corrupte ſcriptus ſuo loco a me explicabitur. Idem apud Sophoclem Oedipo Tyrann. p. 90. b. Edit. Francoſ. 4.

Χαλᾷ κρεμαστὴν ἀρβάνην. ἐπεὶ δὲ γῆ
Ἐκεῖδ' ὁ τλήμων, δεινὰ δ' ἦν τ' ἀνθένδ' ὄραϊν.

Apud Callimachum hymno in Dianam v. 55.

Ἄι νόμῳ δ' ἔδδειςαν ὅπως ἴδιον αἶνὰ πέλωρα.
- - καὶ ὅππότε δ᾽ ἔπον ἄκυσαν

Ἄκμο-

(*) BARNESIUS & ſenſu & metro poſtulante legit
ἐκείδ'. Accedit Codex Heinfio-Scalig.

Ἀνμονος ἠχήσαντος, ἐπεὶ μέγα πελὺς αἶμα
Φυσάων.

Ubi semper τὸ ἔδεισαν ἀπὸ κοινῆς subintelligendum,
ut recte monet Callimachi Scholiastes. Item apud
Arrianum l. 7. de Expedit. Alex. M. Ἐπεὶ καὶ τοιόν
δὲ τινα λόγον Ἀριστόβελος ἀναγέγραφεν. Herodi-
an. l. i. c. 12. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἐν τῇ πόλει μέναντες, de-
in ii, qui in urbe manserunt. i. Cor. 15. 29. Ἐπεὶ
τί ποιήσουσιν οἱ βάπτιζόμενοι. H. Grotius notat hic
ἐπεὶ præterea significare. Quod vero αἱ μέλεος at-
tinet, omnino scribendum pro eo Ἀμείλιος Ἀμεί-
λιος est hic *indotata*, quæ nulla dote ad matrimo-
nium acquirendum instructa est. Τὰ Μείλια siqui-
dem munera sunt, quibus aliquem nobis concilia-
mus, hinc etiam dos seu dona, quæ nova nupta
marito affert. Scholiast. Homer. ad Odyss. β. v.
196.

- - - καὶ ἀρβυνέσιν ἔεδνα.

Ἐεδνα.) τὰ παρὰ τῆς νυμφῆς. Μείλια δὲ παρὰ
τῆς πατρὸς τῇ νυμφῇ διδόμενα. Et Hesychius:
Μείλια, μειλύματα, χαρίσματα, σπαράγματα,
δῶρα καὶ ἡ προίξ. Flebile igitur hic queritur Ele-
ctra, quod ita sine dote, sine marito & liberis vi-
tam semper trahat; quare ipsa Helena ipsi expro-
brat diutinam virginitatem supra apud Euripidem
Orest. v. 72.

Παρθένη μακρὸν δὴ μῆκος Ἠλέκτρα χροῖνε.

Et ipse Orestes pro sorore apud Menelaum depre-
catus infra v. 663. dicit;

Ψυχὴν δ' ἐμὴν δὸς τῷ ταλαιπῶρ πατρί,
Καμῆς ἀδελφῆς, παρθένα μακρὸν χροῖνον.

Sic

Sic apud Sophocl. Oedip. Tyran. p. m. 93. Oedipus de filiabus suis queritur:

- - - καὶ ταῖς, τίς γαμῶ;
 'Οὐκ ἔστιν εἰς αὐτὸ τέκν', ἀλλὰ δηλαδὴ
 Χέρσες φθαρήναι, καὶ γάμος ὑμῶς χρέων.

Et paulo post:

- - - μὴ σφε παρίδης
 Πτωχὰς, ἀνάνδρας, - - -

Et Scholiastes Euripidis dicit, quod Electra apud Homerum dicta sit Laodice, & Electra vocata sit per scomma, διὰ τὸ πολὺν χρόνον ἄλεκτρον μέναι, χόλω κλυταμένης. Clytemnestra Electram odio prosequatur, quia Agamemnonem patrem trucidatum nimio affectu continuo deflebat. Vide Sophoclis Tragœdias, & infra Euripid. v. 615.

V. 208.

Ὅρα παρῆσα παρθέν' Ἠλέκτρα πέλας.

Scholiastes: Ὅρα παρῆσα.) αἱ ἐξῆς αὖται αἰμοβαῖ (sc. αἰμοβαῖαι) περίοδοι, εἰσὶν ἰαμβικῶν τριμέτρων ἀκαταλήκτων ῥυθμῶν. ὡς τελευταῖος κάματος βροτοῖσιν ἀπορία γίνεσθαι· μετὰ μὲν τοι τὸν ζδ'. εἰς, καὶ τὸν ζδ', καὶ δύο μονόμετρα βραχυκαταλήκτα. Ex his conjicere possumus, aut necessario Euripidis textum esse corruptum, aut Scholia ista hic mendosa esse.

V. 261.

Τοργῶπες, ἐνέγων ἱέρειαι. - - -

Scholia

Scholiasies: Τὸ ἱερεῖαι.) ἱερῆαι χρὴ γράφειν ἰωνῶς, ἢ ἔχει πρὸς τὸ μέτρον ὀρθῶς. τὰ γὰρ διὰ τῆς εἰά. προπαροξύτονα (icr. παροξύτονα) ποιῶντες, διὰ τῆς ιά. γράφουσι τὸ αὐθαδέα, αὐθαδέα λέγοντες, καὶ τὸ εὐσεβεία, εὐσεβία, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὃ καὶ ἐξελιάζων εὐρήσεις.

V. 280.

Σύγγονε, τί κλαίεις κρᾶτα θεῖς ἔσω πέπλων;

In editis iste versus Electræ tribuitur, sed male, eum enim adhuc etiam Orestes ad Electram loquitur: Electræ nomen itaque versui præpositum hic delendum, & proin scribendum: Θεῖς ἔσω π. Etiam Scholiasies infra ad v. 294. Electræ tribuit hoc quod caput obvelaverit, adducens verba huius versus: Ἐαυτὴν καλύπτεισα· ἔκλαιε γὰρ κρᾶτα θεῖς ἔσω πέπλων. Canterus quidem dicit in suis Notis se hunc locum emendasse Nov. Lect. l. i. c. 9. (*) quomodo vero emendaverit mihi ignotum. Scholiasies optime consentit: Σύγγονε τί κλαίεις.) ὦ ἀδελφὴ διὰ τί κλαίεις, θεῖσα τὴν κεφαλὴν ἔσω τῶν πέπλων· αἰδεμαί σε μελαδιδέες σοι τῶν ἐμῶν πόνων· ὅχλησιν παρέχων σοι τῇ παρθένω διὰ τῶν ἐμῶν νόσων· μὴ χάριν τῶν ἐμῶν κακῶν ἐν σεαυτῇ φθείρες.

V. 294.

Καὶ νῦν ἀνακάλυπτε κασιγνήλον κάρτα.

Mihi

(*) Similiter h. l. emendarunt Canterus c. l. & Baræsius. Accedit & auctoritas M. S. C C C.

Mihi videtur iste versus corruptus, & scribendum esse ὦ κασιγνήτη κάρτα. *aperi, retege o soror caput,* quod, ut v. 280. apparet, obtexerat: - - - κρᾶτα θεῖσ' εἶσω πέπλων, mendum ortum est ab impetito librario, qui paulo ante utpote v. 237.

Ἄκκε δὴ νῦν ὦ κασιγνήλον κάρτα.

Videns, putabat hic eodem modo scribendum esse. Scholiastes legit ut impressi: Ἀνακάλυψε.) τὴν ὄψιν δηλονότι τὸ σκέπας· τῷτο γὰρ ἐπὶ τὸ μὴ λυπεῖν τὸν ἀδελφὸν τοῖς δακρυόις ἐποίη, ἐαυτὴν ἀνάλυψαι, ἐκλαίει γὰρ κρᾶτα θεῖσ' εἶσω πέπλων.

V. 321. & 322. videntur ita melius scribi:

Μελαγχρῶτες εὐμενίδες αἶτε τὸν
Ταναὸν αἰδέρ' ἀμπάλλεσθ' αἰμάλιος.

In hoc tamen versu, si primus pes debet esse choriambus, ut Scholiastes dicit, alia vox videtur requiri loco ταναὸς, nam prima syllaba ejus vocis corripitur.

V. 328.

Ὅϊων ὦ τάλας ὀρεχθεῖς, ἔρρεῖς.

Videtur melius sic scribi:

Ὅϊων ὁ τάλ. - - -

V. 330.

Ἐλακεν, ἔλακε, δεξάμενος ἀνὰ δάπεδον,
Ἴνα μεσόμεφαλοι λέγονται μυχοὶ γᾶς.

Scribe sic:

Ἐλακε,

Ἐλάει, δεξάμενος ἀνὰ γᾶς πέδον·

Ἴνα μεσόμφαλοι λέγονται μυχοί.

V. 335.

Θοάζων σὲ τὸν μέλεον; ὦ δάκρυα

Δάκρυσι συμβάλλει

Πορεύων τις εἰς δόμους ἀλαστόρων

Μαίερος αἷμα σᾶς, ὅς σ' ἀναβακχεύει.

Scribe sequentem in modum:

Θοάζων σὲ τὸν μέλεον, ὦ δάκρυα

Δάκρυσι συμβάλλει;

Πορεύων τις εἰς δόμον ἀλαστόρων

Μαίερος αἷμα σᾶς ὥς σ' ἀναβακχεύει.

Ὁ pro articulo postpositivo, ut frequenter apud Homerum; & Scholiastes: ὦ δάκρυα.) ὁ (scr. ὁ) γράφει, ἀντὶ τῶ ὅσις. καὶ δόμον, μὴ δόμους, λέγων ἔτως, ὅς καὶ ὅσις ἀγών, δηλονότι ὁ Φόνιος, συμβάλλει, καὶ συνάπλει τοῖς δάκρυσι δάκρυα. ἔπει δὲ ἐκ ἐποίει ταῦτα ὁ ἀγών, ἀλλὰ τίς τῶν Θεῶν, ἐπήγαγε τίς λέγω (forte λέγων) τῶν ἀλαστόρων, καὶ τῶν ἐχθρῶν, πορεύων καὶ ἐπιφέρων εἰς τὸν δόμον τὸ αἷμα τῆς σῆς μητρός, ὅπερ σὲ ποιεῖ μαινέσθαι. οἱ δὲ γράφοντες τὸ ὦ. μέγα διὰ τὸ συμβάλλει, ἀγνοοῦσι τὰ μέτρα. Alter Scholiastes aliter explicat, sed minus recte. Ego utique ὁ pro ὅς scribendum puto, dein post συμβάλλει signum interrogationis ponendum, dein sensus hic est: Certe quidam alastor, malignus Deus, ferens matris tuae sanguinem in domum te sic in furorem agit. Hesych. Ἀλάστωρ, πικρός· δαίμων Ζεὺς. Scribe: πικρός δαίμων, Ζεὺς. Nota vero βακχεύει debere constitueret

stitueret creticum seu ἀμφίμακρον ut in εροφῇ. Quaerenda sunt exempla diphtongi talis ante aliam diphtongum vel vocalem in media voce correptæ.

V. 344. scribe:

Δάβροισιν ὀλεθρίοις ἐν κύμασι.

Ut 13. κῶλω τῆς εροφῆς respondeat.

V. 347.

Τῶν ἀπὸ Τανιάλῃς, - - -

Canterus in Notis: *Videtur legendum τὸν.* Sed versus non aliud quid necessario requirit & sensus ipse, itaque audacter τὸν reponendum.

V. 349.

Μενέλαος ἀναξ, πολλῇ δ' ἀβροσύνῃ.

Quia versus est ἀναπαιστικὸς διμέτρως ἀκατάληκτος. scribendum est simpliciter: πολλῇ ἀβροσύνῃ eliso δ'.

V. 352.

Ω Χιλιόναυν στρατὸν ὀρμίσσας.

Quia κῶλον est ἀναπαιστικὸν διμέτρως ἀκατάληκτος, & in ὀρμίσσας μί corripitur, scribendum est ὀρμίσσας duplici σ', ut Homer. Il. ξ. v. 77.

Υψι δ' ἐπ' εὐνάων ὀρμίσσομεν - - -

V. 410.

Σεμναὶ γάρ· ἀπαίδευτα δ' ἀποτρέπετε λέγειν.

Hic Canterus in Notis: *Rectius ἀπαίδευτον Scholiastes uterque legit.* Potius videtur scribendum:

Ἀπαι-

Ἀπαιδεύτης δ' ἀπότροπον (vel ἀπότροπα vel ἀπο-
τρόπαια) λέγειν inepti & imperiti est, horrenda
& abominanda nominare. Ex multis locis notum
est, quam studiose caverint antiqui nominare Ἐυ-
μενίδας, illas γὰρ προσφερεῖς κόρας. Hesychius:
Ἀποτρόπαιος, Φευκίαιος, (Φευκίεος scribe) φοβε-
ρὸς τὴν ὄψιν, κακὸς ἀποτροπὴν. Ἀπότροπον ὁ,
τις (scilicet ὁ τις) ἂν ἀποτρόποιτο Σοφοκλῆς Ὀιδίποδι.
Scholiast. Οἶδα αἷς ἔλεξας) εἰ βέλομαι δὲ ὀνομά-
σαι, καὶ εἰπὴν ἀποτρέπε λέγειν ἀπαιδεύειν· ἦγεν
τὸ μέμφεσθαι αὐτὰς αἰφίκατο· σεμναὶ γὰρ καὶ σε-
βάσμιαι εἰσιν. Ἀπαιδεύειν) ἀπαιδευίος ἐστὶν ὁ ἐν-
ταῦθα γράφων ἀπαιδεύειν, καὶ τῶν μέτρων παν-
τάπασιν ἀμαθὴς· σὺ δ' εἰ βέλεις μὴ ἀπαιδευίος
εἶναι, ἀπαιδεύειν ἐνικῶς γράφει. ἔγω γὰρ ἔχει πρὸς
τὸ μέτρον ἐρῶς. Ἄλλως. Ἀπαιδεύειν.) ἀντὶ τὸ
ἀπαιδεύτως φυλάττει ὀνομάζειν αὐτὰς, πῶς δὲ
ἀπαιδεύτως, καλῶν αὐτὰς ἐριννύας. Ἄλλως. Ἀπαι-
δεύειν καὶ ἀντὶ φρασιν, ἀντὶ τὸ ἀπαιδεύτως· ἢ
ἔτως· ἀπαιδεύτως δὲ ποιῆς, ὀνομάζειν ταύτας
Ἐριννύας παραγινόμενος.

V. 424.

Οὐ σοφὸς, ἀληθὴς δ' εἰς φίλους ἔφους κακός.
Melius scribitur κακῶς (*) & sensus est: Non pru-
dens quidem, verax vero erga Amicos male. Ami-
cum enim decet amici calamitates lenire, & male
facit is, qui in calamitate constitutum adhuc com-
mone-

(*) Pro hac lectione stat MS. citatum a Barnesio ad
h. l. quod habet: ἐπὶ κακῶς.

monest facit eorum, quæ ipsum magis tristitia possunt afficere.

V. 429.

Ὅυδ' ἡγνίσαι σὸν αἷμα καὶ νόμος χερσῶν;

Sensus est: *Nec expiatus es a tuo sanguine* (i. e. a crimine, quod in te habes propter effusum sanguinem matrem) *manuum*, quibus scilicet sanguis est effusus. Unde idem Euripides infra v. 514. - - ὅς τις αἷμ' ἔχων κυρεῖ, *qui habet sanguinem*, i. e. qui sanguinis effusi reus est, *der eine Blutschulde auf sich hat.* Æschyl. *Ευμενίδ.* v. 276.

Βρίσκει γὰρ αἷμα καὶ μαραινέλαι χερσός.

Vide Æschyl. *ibid.* p. E. St. 287. de ἀγνισμῶ ἰστο. Scholiastes: Ὅυδ' ἡγνίσαι) εἰδὲ ἐκατάρατης καὶ τῆς νόμος τὸ σὸν αἷμα, ἀντὶ τῆς, τὸ αἷμα καὶ τὸν φόνον τῶν σῶν χερσῶν· νόμος γὰρ ἦν ἀποκαταρτίζουσαι τὸν ἐμφύλιον δρασάντα φόνον. ὁ δὲ νόμος ἐκ ἐκατάρατης ἀπὸ τῆς ὑπὸ σῆς πεπραγμένης φόνος.

V. 492.

Πρὸς τόνδ' ἀγὼν τίς σοφίας ἤκει πέρι;

Versus iste non integer & proin asterisco notatus, forte sic absolvendus: (*)

Πρὸς τόνδ' ἀγὼν τίς μοι σοφίας ἤκει πέρι;

V. 501.

Ὅσίαν,

(*) Barnesius cum Duporto legit: Πρὸς τόνδ' ἀγὼν τίς ἂν ἦλ,

Οσίαν, διώκοντ' ἐκβαλεῖν τε δαμάτων

Aptius scribitur hoc modo: -- διώκειν τ' ἐκβ. ---

V. 502.

--- τὸ σῶφρόν τ' ἔλαβεν ἀν τῆς συμφορᾶς.

Inepta prorsus locutio, & frustra est Scholiastes eam explicare conatus, scribe omnino:

--- ἔλαβεν ἀντὶ συμφορᾶς.

Recepisset (consecutus esset) pietatis laudem loco calamitatis, cum qua jam conflatur; sic dicimus:
δόξαν λαμβάνειν, εὐνοίαν, συγγνώμην λαμβάνειν.
Scholiast. Καὶ ἔτως ἀν τῆς κακῆς τοῦ σῶφρον ἐπελέ-
ξατο διώκων. --- "Ἄλλως· εἰ φυγῇ μόνον ἦν ζη-
μιώσας τὴν μητέρα, ἔτως ἀν ἔδοξε σῶφρόνως κε-
χεῖσθαι τῇ τιμωρίᾳ, τῇ κατὰ τῆς συμφορᾶς τῆς
πατρὸς, ἢ τῆς μητρός. Τὸ σῶφρόν τ' ἀν ἔλαβε)
καὶ σῶφρόνως καὶ ἐγκράτως ἔμελλε τὰ τῆς συμφο-
ρᾶς τιμωρεῖσθαι· ἢ σῶφρον εἶπε τὸ μέτριον, συμ-
φορὰν δὲ τὴν τιμωρίαν, ἣν ἐλάμβανε ζημιώσας
αὐτήν· μετριοτέρα γὰρ αὕτη ἢ τιμωρία τῆς θανά-
τε.

V. 620.

--- καὶ γὰρ ἐνθάδ' ἦν πικρὸν,
ἕως ὅφῃ ψε δῶμ' ἀνηφαίσω πυρί.

Scribe: --- ἦν πικρά. Tyndareus de Electra di-
cit, quod eousque amarulenta fuerit, donec incen-
derit & perdiderit funditus domum, eousque pro-
gressa erat ejus maligna ira. Aristoteles Ethic. l.

4. c. 5. Πυκροὶ δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν χρόνον ὀργί-
ζονται.

ζονται. Nisi malis scribere: - - - ἐνθάδ' ἦν πικρὸς, ex quo imperitus Librarius, qui putabat πικρὸς locum non habere cum de fœmina esset sermo, πικρὸν fecerat; sed hoc πικρὸς potest esse pro πικρᾷ, ut apud eundem Euripidem Ἐκάβ. v. 296.

Ὅνκ ἔστιν ἔτω στεῖρὸς ἀνδρῶπε φύσις,
Ἦτις γόων σῶν - - -

Ad quæ Scholiastes: Στεῖρὸς) οἱ ἀττικοὶ τὰς εἰς α'. καὶ ἡ. ληγέσας εὐθείας διὰ τῆς ος'. λέγουσιν. οἷον ἡ θράνιος, ἡ Θεὸς, ἡ στεῖρὸς. Scholiastes ad superiora: Καὶ γὰρ ἐνθάδ' ἦν) καὶ γὰρ ἐνταῦθα τῆς ἔργου πικρὸν ἦν τὸ πραττόμενον ὑπὸ ταύτης· τετέστι κατ' αὐτὸ γὰρ τῆτο μάλιστα πικρότατον ἦν αὐτῇ συνεχῶς τὸ λέχος, καὶ τὴν μοιχείαν ὀνομάζουσα, κακτέτων παροξύνουσα τὸν ἀδελφόν, ἢ ἔτι καὶ γὰρ κατ' αὐτὸ τῆτο πικρὸν ἦν τὸ πρᾶγμα, ὅτι μοιχεία ἦν· ἢ τὸ ἐνθάδε, ἀντὶ τῆς κατὰ τὸν ἐν τῷ ζῆν βίον. οἷον αὕτη σε ἐξώγησεν ὀνομάζουσα τὸ ἐκεῖνης λέχος, καὶ τὴν μοιχείαν αἰγίῳδ, ἢ εἴη καὶ τὰς χθονίους μισεῖσθαι Θεοὺς, καὶ τὰς τῶν κατοικομένων ψυχὰς· καὶ γὰρ τοῖς ζῶσι πικρὸν ἡ μοιχεία. Omnia inepta.

V. 675.

- - - τὸν κατὰ χθονὸς
Θανόντ' ἀκείν τὰδε δόκει, ποτῶμένην
Ψυχὴν ὑπὲρ σῆς, - - -

Scribe omnino:

- - - ποτῶμένην ψυχὴν ὑπὲρ σῆς, supplici querela
rogantem animam per te.

V. 688.

V. 688.

Τὸ δ' αὐτὸ δύνασθαι, πρὸς Θεῶν χρηζῶ τυχεῖν.

Canterus in suis Notis monet: *Rectius αὖ Scholia-
stes legit.* Scholiastes sic habet: τὸ δ' αὖ δύνασθαι)
τὸναντιον αἰας Φησί· καὶ πρὸς δαίμονά περ εἶπεν
ἐρυσάμεθα νεκρόν. Itaque ex his patet Scholiamen
verba Euripidis summisse ac si diceret Menelaus: *A
Diis tantum volo ut potestatem* sc. te juvandi *obri-
neam.* Emphasis vero atque vim hujus sermonis
nentiquam exprimit ista explicatio, rectum quidem
est αὖ legi debere, sed non pro integro αὐτὸ, sed
illud separandum hoc modo: Τὸ δ' αὖ, τὸ δύνα-
σθαι, & πρὸς Θεῶν non est *a Diis*, sed formula
jurandi, *per Deos*, apud Græcos valde frequens;
hæc itaque Menelaus dicebat cum magna animi
commotione, postquam proxime præcedentibus
ostendisset Orestii auxilium flagitanti, se libentissi-
mo animo illud ipsi præstare paratum esse, addit:
*Velim vero tantum per Deos ut possim ad scopum
pervenire, atque assequi id quod cupio.* Ista certo
hujus vocis τὸ repetitio, cum interjectione particu-
læ αὖ, addita asseveratione πρὸς Θεῶν emphasis
orationi non facile Latinis verbis exprimendam
conciliant.

V. 701.

- - - ὅταν ἀνῇ πνοάς,

Τύχοις ἀν' αὐτῇ ῥαδίως ὅσον θέλεις.

Omnino scribendum est: ἀνῇ πνοάς in gignendi
casu: *quando a flatu remiserit, quando desierit tam
vehementer furere.*

V. 722.

Ὅμοιοι, προδεδόμαι, κακέτ' εἰσὶν ἐλπίδες,
Ὅπῃ τραπόμενος, θάνατον ἀργείων φύγω.

Post ἐλπίδες ponendum punctum, dein scribendum pro ὅπῃ, ὦ πῃ, & post φύγω signum interrogationis. *Hem quo me vertens mortem ab Argivis effugiam?* tota oratio valde ἐμπαθής. Hefych. Πῃ, πῶ, πῶς, εἰς τίνα τόπον.

V. 729.

Θᾶσσον ἦν μ' ἐχρῆν προβαίνων, ἰκόμην πρὸ ἄσσεος,
Σύλλογον πόλεως ἀκέσας, τόνδ' ἰδὼν αὐτὸς σαφῶς
Ἐπὶ σέ, σύγγονόν τε τὴν σὴν, ὥς κτενῶντας αὐτίκα.
Τί τάδε; πῶς ἔχεις; - - -

Hæc ita sunt scribenda: Θᾶσσον ἦ μ' - - post προβαίνων virgula tollenda, & post ἰκόμην ponenda, post ἄσσεος virgula etiam tollenda, post ἀκέσας dein ὑποσηκτέον, & post κτενῶντας virgula itidem ponenda, & sensus est iste: *Ocyus, ut me oportebat progressus veni, postquam audiui ante urbem concionem urbis (populi) futuram; atque adeo eam ipsam videns certo contra te atque sororem tuam collectam, & videns populum revera contra te atque sororem tuam congregatum, tanquam vos morti traditurum, statim.* Hic post αὐτίκα abruptit Pylades orationem suam propter perturbationem atque anxietatem Orestis interruptus, hinc abrupto filo prægressæ orationis interrogat: Τί τάδε; πῶς ἔχεις; ἦ vero scribendum esse etiam ex Scholiaste divinare licet, sic enim: Θᾶσσον ἦ (pro ἦ scribe ἦ, & ἄς est explicatio hujus vocis ἦ) ὥς ἐχρῆν

ῥῆν με παρεγενόμην διὰ τῆς πόλεως, τὸν ἐπὶ σὲ
καὶ τὴν σὴν ἀδελφὴν σύλλογον τῆς πόλεως καὶ ἀκέ-
σας, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδὼν ὡς τῆς Φήμης δια-
δραμέσης ἄχει Φωκίδος.

V. 740.

- - - κακὸς ἐφωράθη φίλοις. Scribo:

- - - κακὸς ἐφωράθη φίλος.

Malus est deprehensus amicus. Sic mox v. 748. -

- - κακοὶ φίλοι.

V. 783.

Ὅρες. Καὶ τὸ πρᾶγμ' ἐνδοκὸν μοι. Πυλάδ'. τὸ
δοκεῖν, εὖχῃ μόνον.

Versus non est integer, itaque Canterus in suis
Notis putabat δὲ ante δοκεῖν deesse, ast sic versus
nondum esset absolutus, itaque scribendum vide-
tur: - - τὸ δ' αὖ δοκ. εὖ. μ. ut supra v. 688.

Τὸ δ' αὖ τὸ δύνασθαι πρὸς Θεῶν χρήζω τυχεῖν.

Et in Phœniss. v. 460.

Σὺ τ' αὖ (scrib. tamen σὺ δ' αὖ) πρόσωπον -

Et infra in Oreste v. 824.

Τὸ δ' αὖ κακουργεῖν, ἀσέβεια μεγάλη.

V. 791.

- - - τί τόδε; καινὸν αὖ λέγεις. Sic distingo:

--- τί τόδε καινὸν αὖ λέγεις; *quidnam novi dicis?*

V. 793.

--- ἐν ἔμοι γέ σθ. Sic scribe: --- ἐν ἔμοι γέ σθ.

V. 798.

Ὅρῃς. Ὡς νιν ἱκετεύσω, με σῶσαι. Πυλ. τὸ
δὲ δίκαιον ᾧδ' ἔχει.

Ὅρ. Μάλῃος δὲ μήτ' ἴδαιμι μνήμα. ---

Prior versus syllaba abundat, posterior vero deficit, uterque si sic scribas sanus videtur: [*]

Ὡς νιν ἱκετεύσω σῶσαι ---

Τῆς μάλῃος δὲ μήτ' ---

V. 813.

Ὅποτε χρυσέας ἔρις ἀρνός.

Versus non est integer, dicit enim Scholiastes quod hoc Strophæ hujus κῶλον 5'. sit ἰωνικὸν ἀπὸ μείζονος [dele hic ἀπὸ μείζονος] τρίμετρον βραχυκατάληκτον, ἐκ παίωγος δ'. ἰωνικὸν [adde ἀπὸ μείζονος, & pes iste est duabús prioribus longis, duabus posterioribus brevibus] καὶ τροχαίος. ἔχει δὲ ἐνταῦθα τὸν ἰωνικὸν πεντασύλλαβον. scribendum itaque videtur:

Ὅποτε χρυσομάλλε ἔρις ἀρνός.

Et sic scribi debere ex Scholiastæ verbis his apparet, quæ dum stropham istam interpretatur habet: Ἐκείνη γὰρ ἡ ἔρις αὐλοῖς ἢ περὶ τῆς χρυσομάλλης ἀρνός [scribe ἀρνός] ἐργάσατο ἑλεεινὰ βρώματα. Inferius autem habet Scholiastes: Χρυσέας ἔρις ἀρνός. Itaque potius scribendum: Ὅποτε δὴ χρυσέας ἔρ. --
hæc

[*] Barnes defectum posterioris versus ita supplet:
Μάλῃος δὲ μήτ' ---

hæc aut alia quædam vocula versui est interserenda.

V. 815.

Ὀμηρότατα θοινάμαλα, καί.

Versus iste non est integer: Scholiastes enim sic dicit: τὸ ζ'. [κῶλον σροφῆς ταύτης] ἀναπαισικὸν πεν-
δημιμέρες· ἐνταῦθα δὲ καὶ δάκτυλον ἔχει τὸν α'. πόδα.
τὸ η'. ὅμοιον ἐφ'δημιμέρες· εἰ δὲ ἐν τοῖς [i. e. τέτοις]
κῶλοις ἀναρμόσως οἱ πόδες κεῖνται, ὃ θ' αὖμα· τῷ αὖ-
τῷ γὰρ μέτρῳ εἰσὶν ἀμφότεροι, ὃ, τε δάκτυλος καὶ
ἀνάπαισος. Scribe itaque:

Ὀμηρότάτα τε θοιν. - - -

V. 816.

Σφάγια γενναίων τέκνων. ὄθειν.
Φόνῳ φόνος ἐξαμείβων.

Isti duo versus non rite procedunt, Scholiastes enim sic dicit: τὸ θ'. [κῶλον] προσηδιακὸν διμέτρον
καταληκτικὸν [forte ἀκατάληκτον, ut in ἀνίσροφῃ] ἐξ
ἰωνικῆ ἀπ' ἐλάττονος καὶ χορδιάμβου, διὰ τὴν ἀδιάφορον.
ἐνταῦθα δὲ πεντασύλλαβον ἔχει τὸν ἰωνικόν· τὸ ι'. ἰω-
νικὸν ἀπ' ἐλάττονος τρίμετρον βραχυκατάληκτον ἐξ ἐπι-
τρίτου γ'. ἀντὶ ἰωνικῆ καὶ σπονδαίας. Unde v. 829.

Κλείων σὺν ματέρα· μὴ πατρῷαν.

Etiam non procedit, debet enim respondere κῶλον
10. in stropha. Prior itaque videtur sic scriben-
dus esse:

Σφάγια γενναίων τεκέων. - - - [*]

N 5

Et

[*] Huic lectioni favet præter Scholiastem etiam MS.,
quod citat Barn. ad h. l.

Et Scholiastes alter habet : Σφαγὰς γενναίων τεκέων] τῶν ἐυγενῶν τέκνων τῷ Θυέστῃ • dein Φόνος φόνον ἐξα-
μείβων] φόνος φόνον διαδεχόμενος. Alter, quia ipse
Scholiastes est corruptus, non videtur sanabilis ita
facile esse.

V. 821.

Πυριγενεῖ τέμνειν παλάμῃ.

Scholiastes: Πυριγενεῖ.] ἀπηνεῖ, καὶ θρασείᾳ, καὶ
ἀνημέρῳ • ὡς ἂν ἐκ πυρὸς γεγεννημένη • ἢ τῷ ξίφει,
ἐπεὶ ὑπὸ πυρὸς παλαμάται. Existimo Euripidem
scripsisse πυριμενεῖ, vel πυριμανεῖ, ignis instar furen-
te manu.

V. 823.

Ξίφος εἰς αὐγὰς - - - scribe: - - ἐς αὐγὰς - -

Nam Scholiastes: κῶλον δ'. [præcedentis στροφῆς ut
& hujus ἀντιστροφῆς est] ἰωνικὸν τρίμετρον ἀκατάληκτον,
ἐκ παίωνος δ', ἰωνικῷ ἀπὸ μείζονος, καὶ ἐπιτρίτῃ β'.

V. 826.

Θανάτῃ γὰρ ἀμφὶ φόβῳ.

Nec sensus nec metrum hoc γὰρ postulat, igitur
scribe: Θανάτῃ ἀμφὶ - - -

V. 961.

Ἄ! αἰ. κατάρχομαι σέναγμὸν ὃ πελασγία.

Scholiastes αἰ αἰ non agnoscit, & revera, si versus
est ἵαμβος τρίμετρος ἀκατάληκτος καθεστὸς, ut Scho-
liastes dicit, omnino debent deleri [*]. Dein scri-
bendum σέναγμῶν, ut optime Scholiastes legit.

V. 974.

[*] Barnesius hæc duo αἰ αἰ etiam pro otiosis habet,
& in MS. defunt.

V. 974.

Ζηλωτὸς ὦν πόλ' οἶκος.

ὦν est hic delendum, hoc enim κῶλον, ut Scholiaſtes dicit, est τροχαϊκὸν / ἰσχυφαλικόν. i. e. trochaeum dimetrum brachycatalecticum.

V. 1055.

Φεῦ. πῶς ἂν ξίφος νῶ ταυλὸν, εἰ θέμις, κλάνει.

Scribe ut metrum constet: [*]

Φεῦ. πῶς ξίφος ἂν νῶ - - -

V. 1094.

Καὶ ξυνθανεῖν ἔν δεῖ με σοὶ, καὶ τῇδ' ὄμυ.
Ἐμὴν γὰρ αὐτὴν, ἥς λέχος ἐπήνεσα,
Κρίνω δάμαρτα. - - -

Hoc ὄμυ hic prorsus est ineptum, scribendum est:

- - - σοὶ καὶ τῇδ' ἐμῇ.

Quod sequens versus ostendit, quem, ut rite procedat, sic scribito:

- - - λέχος ῥ' ἐπήνεσα.

V. 1134.

Ἐγὼς ἀκυσσον - - -

Post

[*] Idem ad h. l. ita scribit: Vel φεῦ extra versum poni, in scansione, vel ἂν omnino tolli debet, ut constet metrum; sed prius esto potius. Vid. quæ nos ad Hec. V. 1116. JOS. BARNES.

Post ἔγνωσ pone signum interrogationis, quemadmodum & apud Scholiasten legitur.

V. 1155.

Καλῶς θανόντες, ἢ κακῶς σεσωσμένοι.

Scribendum omnino: [*] - - - ε κακῶς σεσ.

V. 1159.

- - - ἀλόγισον δέ τι

Τὸ πλῆθος, ἀντάλλαγμα γενναίᾳ φίλῃ.

Interpres inepte, sensus hic est: *Quavis alia multitudo nullo modo aequiparari potest vero amico.* Ἀλόγισον est non numerandum, non putandum, in nullo momento ponendum. Scholiastis interpretatio etiam non placet: Ἀλόγισον δέ τι] ἀσύνηλον δέ ἐστιν τὸ ἀνταλλάττειν τὸ πλῆθος αὐτὸ, τῷ εὐγενεῖ φίλῃ· ἓνα φησὶν ἄνδρα συνελθόν προκρίνειεν ἅλης ἀλογίσει πλῆθος τῶν πολλῶν. Ἄλλως· ἀσύνηλον καὶ μωρόν ἐστι τὸ ἀνταλλάττειν ἀντὶ τῷ γενναίᾳ φίλῃ πλῆθος, ἢ γὰρ τὸ προτιμᾶν τὸ πλῆθος ἀντὶ τῷ γενναίᾳ φίλῃ· εἰ γὰρ τὸ πλῆθος θέλων δηλῶν ἀλόγισον, ἀλλ' ὅτι ἀντάλλαγμα γινόμενον τὸ πλῆθος γενναίᾳ φίλῃ· τρεῖς ἐν ἀντὶ γενναίᾳ φίλῃ λαμβανόμενον, ὡς πλείονός τινος ἄξιον, ἀλόγισον λαμβάνεται. καὶ ἐστὶν ὅμοιον τῷ ταχὺς παρεγένε, ἀντὶ τῷ ταχέως.

V. 1210.

Πυλάδῃ, τοιαύτης ἂρ' ἀμαρτήσῃ τάλας

Γυναῖκος, ἢ ζῶν, μακάριον κτήσῃ λέχος.

Inepta

[*] Editio Barnesii hunc versum ita exhibet: - - ἢ καλῶς σεσώσ.

Inepta oratio, & prior versus non procedit; scribendum hoc modo:

Πυλάδῃ, τοιαύτ. ἄρ' ἀμ. το.

Τυναυκός; ἢ ζ. μ. κτ. λέχος;

Ergone o Pylades tali miser carebis Uxore? an vivens beatum possidebis thorum? Itaque Pylades apte ita respondet: Εἰ γὰρ γένοιτο. Videndum an non ἢ possit legi. Scholiastes enim vitiose: Ἡ ζῶν] ἢ τινι συζῶν. τὸ γὰρ ζῶν, ἀντὶ τῆ συζῶν, καὶ συνοικῶν.

V. 1247.

Τρισσοῖς φίλοις γὰρ εἰς ἀγῶν, δίκη μία,

Ἡ ζῆν ἅπασιν, ἢ θανεῖν ὀφείλεται.

Scribendum est: Ἡ ζῆν - - & refertur ad δίκη.

V. 1275.

- - - ἐχθροῖς ἦν Φανῇ.

Non bene, scribe: Φάνῃ. Scholiastes: Ἀπωλόμεθ' ἄρα ὧ φίλοι αὐλικά, εἰ τὲς κεκρυμμένους, ξιφῆρας θῆρας, ἤγαν τὸν ὀρέστην καὶ τὸν πυλάδην δείξει καὶ μνηύσει τοῖς ἐχθροῖς.

V. 1281.

Ἡμι. Καλῶς τάγ' ἐνθεν, ἀλλὰ τ' ἀπίσω σκόπει,

Ὡς ἔ' τις ἡμῖν Δαναῖδων πελάζειται.

Canterus in Notis dicit, se hunc versum emendasse Nov. Lect. l. 2. c. 7. nescio quanam sit ejus emendatio (*): versus ipse sanus videtur, tantum notan-

(*) Canterus c. l. emendat: - - - τὰ πῖ σε σκόπει.

notandum verba, ἀλλὰ τὰπίσω --- ab Hemichorio non dici, sed ab Electra, illius proin nomen ante ἀλλὰ esse affigendum. In posteriori versu potius scribendum πελάζειν.

V. 1284.

Φέρε νυν ἐν πύλαις
Σιν ἀκοὰν βάλω.

Male Schol. ut & Interpres Latinus. Sensus est: *Age in portis vocabo, clamorem mittam*, & istud etiam ex mox sequenti versu firmatur, mox enim clamat:

Τί μέλλεθ' οἱ καὶ ὄικεσ
Ἐν ἡσυχίᾳ - - ;

Simili in significato etiam Evangelista Matthæus c. IV. v. 24.

V. 1297.

Ἀμείβομεν κέλευθον
Σκοπῆσαι πάντῃ. Scribe:
Ἀμείβω κέλευθον
Σκοπῆσαι πάντῃ.

Chorus enim sæpissime in singulari quamvis ex multis compositus loquitur, & Scholiastes: Ἀμείβω κέλευθον) ἡ τροφή αὐτῇ κώλων ἐστὶ β'. τὸ α'. ἀντισπαστικὸν ἡμιόλιον, ἐξ ἀντισπάσσε καὶ τροχαίε. τὸ β'. ἱαμβικὸν καθαρόν πεντημιμέρες.

V. 1327.

Φόβος τις εἰσελήλυθ', ἣν τιν' ἐν δόμοις,
Τηλερὸς ἔσα δωμάτων, κλύω βοήν.

Videtur

Videtur post εἰσελήλυθ' punctum esse ponendum, reliqua interrogando pronuntianda, est proin post βοὴν punctum interrogationis ponendum. Considerandum tantum an articulus iste ὅς, ἦ, ὁ, in interrogationibus pro τίς etiam ponatur. Utique hoc modo sumitur; Plato Phædr. p. m. 356. c. Ὁ δὲ ἤρετο ἡνίνα ἐκάσῃ ἔχει ὠφέλειαν; Scholiastes legit ut impressi, & explicat hoc modo: Ἀλλὰ περίφοβος γέγονα διὰ τὴν γενομένην βοὴν ἐν τοῖς οἴκοις, ἣν ἤκουσα πόρρω ἕστα. Κλύω βοήν.) λείπει διὰ. (Φόβος τίς.) δεόν ἐμπῆν πρὸς τὸ φόβος βοή· ἡνίνα κλύω, ἐπειδὴ τὸ ἡνίνα πρῆθῃκε, πρὸς τὸ καὶ τὴν βοήν ἐπήγαγεν.

V. 1350.

ἌΟι ἐγὼ· τίνας - - -

ἌΟι ἐγὼ esset amphimacer, qui in iambico metro locum non habet; aut igitur scribendum δὲ γῶ. aut per συνίησιν Poëtis familiarem δὲ εἰ in unam syllabam debet transire. Æschyl. ἐπὶ τῷ ἐπὶ Θῆβ. p. Ed. Steph. III. Ed. Ald. 37. b.

ἌΟι ἐγὼ τάλανα, μάγῃς ἐμὶ τῶν κακῶν.

V. 1356.

Ἰὼ ἰὼ φίλοι, κλύπον ἐγείρετε, κλύπον καὶ βοᾶν
Πρὸ μελάρων, ὅπως ὁ πρᾶχθεὶς φόνος.

Hi duo versus neutiquam procedunt, scribendi ergo, hoc modo:

Ἰὼ ἰὼ φίλοι, κλύπον ἐπεγείρετε, κλύπον
Καὶ βοᾶν πρὸ μελάρων, ὅπως ὁ - - -

Et

Et tunc βοάν per συνίησιν poëticam in unam syllabam sumitur.

V. 1360.

Πρὶν ἂν ἐτύμως ἴδω τὸν ἐλένας φόνον
Καθαιμακλὸν ἐν δόμοισι κείμενον.

Hi duo versus itidem mutuli sunt, videntur aptissime hoc modo supplendi:

Πρὶν ἂν ἐτύμως ἴδω τὸν τῆς ἐλένης (potius
quam ἐλένας) φόνον
Καθαιμακλὸν τοῖςδ' ἐν δόμοισι κείμενον. (*)

V. 1376.

Φρεῖδα φρεῖδα γὰ γὰ
Βαρβάροισι δρασμοῖς.

Scribendum παροξυσλόνως· φρεῖδα, φρεῖδα, terra nobis barbaris nequaquam ad fugam patet. Quærit igitur mox:

Ἄι αἰ. πῆ φύγω ξέναι,
Πολιὸν αἰδέρ' ἀμπλάμενος;

Φρεῖδος, πρόοδος, ἐξ ἧς τὸ ἐκ ἔρχεσθαι δηλεῖται. Et quia Scholiastes dicit priorem hunc versum esse δακτυλικὸν τριμέτρον ἐκ σπονδαίων, alterum vero τροχαϊκὸν ἐφθημιμερῆ ἰσοφαλικόν, posterior versus aliqua syllaba est augendus, forte aptissime hoc modo:

Βαρβάροισι δὴ δρασμοῖς.

V. 1380.

(*) Conf. Schol. & Barn. ad h. l.

V. 1380.

- - - ὠκεανὸς ὄν
Ταυρόκεανος - - -

Oceanus taurino capite dicitur hic Neptunus, alias Ταῦρος & ταύρειος dictus. Hesych. Ταυρία (scrib. forte ταύρεια) ἐορτή τις ἀγομένη ποσειδῶνος & Ταῦρος, ταύρειος ὁ ποσειδῶν.

V. 1387.

ὦς σ' ὀλόμενον σένω.
Ἀρμάτειον, ἀρμάτειον μέλος
Βαρβάρω βοᾷ.

Primaus versus, teste Scholiaste, debet esse τροχαϊκὸς ἐφθημιμερὴς εὐριπίδεις, secundus τροχαϊκὸς διμέλος ἀκατάληκτος καθαρός, tertius ἀντισπαστικὸς διμέλος ἀκατάληκτος, ἐξ ἀντισπάσεως καὶ κρητικῆς, vel τροχαϊκὸς ἐφθημιμερὴς εὐριπίδεις, ἰαμβεαρχομένε. Scribendi itaque hoc modo:

ὦς σ' ἀπολόμενον σένω.
Ἀρμάτειον, ἀρμάτειον
Μέλος Βαρβάρω βοᾷ.

Et ἀπολόμενον legi debere ex Scholiaste patet, qui bis in exegeſi horum versuum ἀπολόμενον usurpat, ut I. ὁ δὲ λόγος, σένω τὰ εἰρημένα, ἀπολόμενα διὰ τὸ τῆς ἐλένης κάλλος. & iterum paulo post: Διὰ τὸ τῆς ὀρνιθογόνου σένω φησὶ τὸ ἴλιον ἀπολλόμενον (scribe ἀπολόμ.) διὰ τὴν δυσώυμον ἐλένην. Quid vero ἀρμάτειον μέλος sit, vide apud eundem Scholiasten ibid. Hesych. Ἀρμάτειον, μέλος ἔνιοι
Tom. V. Q δὲ

δὲ τὸν τῆς Ἀθηναῖς νόμον, ἄλλοι τὸ ταχύ ἀπὸ τῆς
ἄρματος.

V. 1390.

Διὰ τὸ τᾶς ὀρνιθογόνου ὄμμα
Κυκνόπτερον, καλλοσύνας λήδας σκύμνε
Δυσελένας, ξεσῶν περγάμων ἀπόλ
Λωνίων ἐρινύων. ὀτρίοι.
Ἰαλέμων, ἰαλέμων δαιρδανία τλάμων,
Γανυμήδεος ἱπποσύνα διὸς εὐνέτα.

Hi versus omnino corrupte sunt scripti, ex Scho-
liaſte cum cognosci poſſint quales verſus debeant
eſſe, eos ſic ſcribendos & corrigendos puto:

Διὰ τὸ τᾶς ὀρνιθογόνου ὄμμα
Κυκνόπτερον, καλλοσύναν
Λήδας σκύμνε δυσελένας
Ξεσῶν περγάμων, τῶν
Ἀπολωνίων ἐρινύων,
Ὀτρίοι, ὀτρίοι,
Ἰαλέμων, ἰαλέμων,
Δαιρδανία τλάμων γανυμήδεος
Ἱπποσύνα διὸς εὐνέτα.

Scholiaſtes: Ἰλιον, ἱλιον) καὶ ἡ παρεῖσα εὐροφῇ
μονότροφος ἐστὶ κῶλον ιε'. - - - τὸ ζ'. ἰωνικὸν ἀπὸ μεί-
ζονος τρίμετρον καὶ αἰαλητικὸν ἐκ παίανος δ'. ἰωνικὸν
καὶ ἀμφιβραχέος, ἡ βακχεῖς διὰ τὴν ἀδιάφορον
τὸ ἡ'. ἐπιχοριαμβικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον ἐκ δι-
αίμβου καὶ χορδαίμβου τὸ θ'. ἰαμβικὸν ἐφθημιμε-
τρὸς τῆς γ'. ποδὸς χορεῖς, εἰ δὲ βαλεῖ, ἰωνικὸν δίμε-
τρον ἀκατάληκτον ἐξ ἐπιτρίτε γ'. (eſt potius diſ-
pondeus) καὶ παίανος α'. (eſt paeon quartus) τὸ
ι'.

ί. παιωνικὸν ἡμιόλιον ἐκ παίωνος δ'. (est epitritus quartus) καὶ σπονδαίς· τὸ ια' τροχαϊκὸν ὅμοιον τῷ ε'. τὸ ιβ' ἱαμβικὸν δίμετρον βραχυκατάληκτον· τὸ ιγ' παιωνικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον ἐκ παίωνων δ'. τὸ ιδ' δακτυλικὸν τετράμετρον καθαρόν· τὸ ιε' ὅμοιον ἐφθημιμερές, ὃ καλεῖται λογκοιδικόν (scribe λογοιδικόν) διὰ τὸ ἔχειν ἐπὶ τῷ τέλει τροχαϊκὴν συζυγίαν. Vide Scaliger. Poët. l. 2. p. 143. vel potius Ἡφαιστῖανος ἐπίτομὴν τῶν ἐννέα μέτρων apud Aristoph. Loco καλλοσύνας scribendum puto καλλοσύναν, & præcedens præpositio διὰ etiam ad illud pertinet, ut sit διὰ καλλοσύναν δυσελένας λήδας σκύμνε, propter venustatem utique Helenæ periit Troia. Καλλοσύνη itaque esset pulchritudo, venustas, analogia postulat hanc vocis hujus significationem, plurimæ enim voces sunt hoc modo formatæ, & minime assentior Scholiastæ, qui καλλοσύνας explicat περικαλλεσάτης· Καλλοσύνας δὲ ἀντὶ τῆς περικαλλεσάτης· ὃ δὲ λόγος, ξένω τὸ ἴλιον τὸ ἀπολόμενον διὰ τὸ τῆς δυσωνύμης ἐλένης κάλλος, ἣν ἐγέννησε κύκνος, τῇ περικαλλεσάτῃ λήδα συνελθών.

V. 1398.

Ἄϊλινον αἰλινον ἀρχὰν θανάτῃς
Βάρεβαροι λέγῃσιν αἶ, αἶ,
Ἀσιάδι Φωνῶ, βασιλέων
Ὅταν αἶμα χυθῇ κατὰ γαῖαν
Ζίφρσι σιδαρέοισιν αἶδα·
Ἦλθον εἰς δόμους, ἢ' αὖθ' ἔκαστά σοι λέγω,
Λέοντες ἔλλανες δύο διδύμοι·
Τῷ μὲν ὃ τραυιηλάτας παλῆς ἐκλήζετο,
Ὁ δὲ παῖς φροφίς, κακομήτας ἀνὴρ.

Ὅιος ὀδυσεύς, σιγαῖ δόλιος.
 Πιστός δὲ φίλοις, θρασυὺς εἰς ἀλκῶν,
 Συνεὺς πολέμῳ, Φονίᾳ τε δράκων.
 Ἐρροὶ τὰς ἡσυχίας προνοίας κακῆργος ὤν.
 Οἱ δὲ, πρὸς θρόνους ἔσω μολόντες,
 Ἄς ἔγῃμ, ὁ τοξότας πάρις,
 Γυναικὸς, ὄμμα δακρυόεις
 Πεφυρμένοι, ταπεινοὶ
 Ἐξονθ', ὁ μὲν τὸ κῆθεν· ὁ δὲ τὸ κῆθεν.
 Ἄλλος ἄλλοθεν πεφραγμένοι.
 Περὶ δὲ γόνυ χεῖρας ἱεσίσας
 Ἐβαλλον, ἔβαλλον ἐλένας ἄμφω.
 Ἀνὰ δὲ δρομαῖδες ἔθορον, ἔθορον
 Ἀμφίπολοι φρύγες.
 Προσεῖπε δ' ἄλλος ἄλλον.
 Πεσὼν ἐν φόβῳ,
 Μὴ τις εἴη δόλος.
 Καὶ δόκει τοῖς μὲν εἶ.
 Ταῖσδ' ἀρκυζάταν
 Μηχανὰν ἐμπλέκεν
 Παῖδα τυνδαρίδ' ὀμηροφόντας δράκων.

Versus hi valde corrupte scripti tum ex conjectura
 tum praeunte Scholiaste sic scribendi videntur:

Ἄλινον αἴλινον ἀρχαὴν θανάτῃ
 Βάρεβαροι λέγῃσι αἱ αἱ,
 Ἀσιάδῃ Φωνᾷ,
 Βασιλέων ὅταν αἶμα χυθῇ καὶ γὰρ.
 Σίφῃσι σιδαιρέοις αἶδα.
 Ἦλθον εἰς δόμους, ἧ' αὖθ' ἕκαστά σοι λέγω
 Αἰόντες ἔλλανες δύο διδύμω.
 Τῷ μὲν στρατηλάτῃ παλῇ ἐκλήξῃτο,

*Ο δὲ πᾶς εὐφρίε, κακομήτας,
 Οἷος ὀδυσεὺς σιγαῖ δόλιος,
 Πισὸς δὲ φίλοις, θρασὺς εἰς ἀλκᾶν,
 Ζυνεὶός πολέμῃ, φονίός τε δράκων.
 Ἐρῆοι πᾶς ἡσύχῃ προνοίας
 Κακῆργος ὤν.
 *Οἱ δὲ πρὸς θρόνους ἔσω μολόντες,
 *Ἄς ἔγνη ὁ τοξότας πάρις,
 Γυναικὸς, ὄμμα δακρύοις
 Πεφυρμένοι, ταπεινοί
 *Ἐξονθ', ὁ μὲν τὸ κῆψεν, ὁ δὲ τὸ κῆψεν,
 *Ἄλλος ἄλλωθεν πεφραγμένοι.
 Περὶ δὲ γόνυ χεῖρας ἱκεσίης
 *Ἐβαλον, ἔβαλον ἑλένας ἄφνω.
 *Ἀνὰ δὲ δρομάδες ἔθορον, ἔθορον
 *Ἀμφίπολοι φεύγες.
 Προεῖπε δ' ἄλλος ἄλλον,
 Πεσῶν ἐν φόβῳ,
 Μή τις εἴη δόλος.
 Καὶ δόκει τοῖς μὲν εἶ.
 Τοῖσι δ' ἀγκυσάτα
 Μηχανᾶ ἐμπλέκειν
 Παῖδας Τυνδαρίδα, ὁ
 Μήλοφόνιαις δράκων.

V. 1410. loco ἔρῆοι τᾶς scribo ἔρῆοι πᾶς, ad πᾶς
 subintelligitur ἀνὴρ, πᾶς ἀνὴρ ἡσύχῃ προνοίας, ut
 vir vel homo antiquæ virtutis. Helych. Προνοία,
 προενθύμησις, ἐπιμέλεια, φρονίς; Et forte supe-
 rius ἀνὴρ hinc sumtum est, quod antiquissimis co-
 dicibus adscriptum erat margini, quod dein ad κα-
 κομήτας sumtum, & quidem merito elegantissima
 oratio & sententia Euripidi restituitur; malam rem

precatur Phryx ille omni illi qui tacite tantum meditatur, utpote qui mala tantum machinetur, & Pylades certe in fabulis ita inducitur ut taciturnus & meditatundus, & Eunuchus iste, quia a Pylade in maximum timorem conjiciebatur, dicit, quod exinde potuisset colligi ex Pyladis meditatundi specie aliquam malitiam eum meditari: Certum est homines maxime prudentes, & proin ad res agendas maxime promptos taciturnos & meditatundos esse. Notum est judicium Caroli V. Imp. de Principe Araufion. Euripid. Orest. v. 1523.

Πᾶς ἀνὴρ, καὶ δῖλος ἢ τις, ἥδεται τὸ φῶς ὄρων.

Scholias: Ἐγὼ τᾶς ἡσύχας) φθιρέω φησὶν ἔτος ἐπὶ κακουργία ἔμπειρος ὢν· προνοόμενος τῆς ἡσύχας ἐπὶ κακῶ· Ἄλλως· διαφθαρείη ὑπὸ τῆς ἡσύχας προνοίας, ἡσυχον δὲ αὐτὴν φησὶ, τὴν ἀπροσδοκῆτως πάντα ἀμυνομένην· πρόνοιαν δὲ τὴν ἐμαρμένην· τινὲς δὲ ἔτος· ὁμωζέτο κακῆργος ὢν μετὰ ἡσύχας προνοίας. V. 1411. Οἱ δὲ πρὸς Δρ. Scholiast. ὁ συνδεσμος οἱ δὲ ἀντὶ τῆς δὴ, ἢ ἢ· οἱ δὲ· ἔτοι δὲ φησὶν ἔνδον εἰσελθόντες εἰς τὰς θαλάμους. V. 1418. --- ἐλένας ἄμφω, pro hoc ἄμφω merito & optime ponitur ἄφνω· ἄμφω primo omnino inepte hic, poneretur, cum oratio tota satis id de utroque Pylade & Oreste jam declaret; dein versus illud prorsus non patitur, ἄφνω vero optime hic quadrat, dicitur quippe quod Pylades & Orestes ingressi Helenæ thalamum primo confederint utrinque ad Helenæ latera, post vero subito ἄφνω supplices manus conjecerint ad genua Helenæ, eamque sic comprehenderint, hinc quia subito id fecerunt,

cerunt, servi Helenæ propterea timore perculsi
exiluerunt de domina malum quid timentes. V.
1425. -- ἀρκυσάταν Μηχανάν - - - pro hoc au-
dacter scribendum puto, ἀρκυσάτα μηχανᾶ, cum
constructio verbi ἐμπλέκειν id postulet, dicimus
enim ἐμπλέκειν τινὰ μηχανῇ, δικτύοις, &c. sic in
Epigram. l. 2. Lucilius ἀράχνη τῆς πόδας ἐμπλεχ-
θεις, ὑπτίος ἐκρέματο. (*) vel & quandoque præ-
ponitur nomini præpositio, & quidem ipse Scho-
liastes videtur agnovisse hoc ἀρκυσάτα μηχανᾶ,
dicit enim hoc modo: Τοῖς δ' ἐδόκει) τοῖς δ' ἐδό-
κει ὀρέξης ἐν ἀσφαλεστάτῃ δικτύων μηχανῇ, καὶ
περιβλήματι λίνων ἐμπλέκειν καὶ ἐμβάλλειν τὴν
ἐλένην, οἷον εἰς ἀρκυσάτην μηχανήν, καὶ ὡς περι-
βλημα λίνων· οἷον εἰς δολοφονίαν· ἄρκυς γὰρ τὸ
δίκτυον.

V. 1430.

Παρά Βόσρυχον αὔραν αὔραν
Ἑλένας, ἑλένας εὐπαγεῖ κυκλω.
Παρά Βόσρυχον αὔραν, αὔραν
Ἑλένας εὐπαγεῖ κυκλω. Vel:
Παρά Βόσρυχον αὔραν ἑλένας,
Ἑλένας εὐπαγεῖ κυκλω.

Scribe:

V. 1432.

Πτερὶνω πρὸ παρηίδος αἴσσαν.

O 4

In

(*) Causa hujus in ἀρκυσάταν μηχανάν corruptionis co-
gnosci potest ex Auctoris prælectione de iis, ad quæ is at-
tendere debet, qui Græcos Auctores emendare vult, quæ
extat in MUSEO HELV. P. XIII. p. 17.

In voce αἴστων est συνίησις, ut αἴσ. in unam syllabam sumantur.

V. 1433.

Βαεβάροισι νόμοισιν. Scribe:
Βαεβάροις νόμοισιν.

V. 1438.

Ἀγάλματα συσολῆσαι
Χρήζεσθαι λίνω Φάρεα πορφύρεα. Scribe:
Ἀγάλματα συσολίσαι
Χρήζεσθαι λίνω
Φάρεα πορφύρεα.

V. 1443.

Θές ἴχνος πέδω δεῦρ' ἀποσᾶσαι κλισμῆ.
Scribe:

Θές ἴχνος πέδω δεῦρ',
Ἀποσᾶσαι κλισμῆ.

V. 1447.

Ἄγει δ' ἄγει νιν, αἶδ' ἐφείπετο,
Οὐ πρόμαντις ὦν ἐμελλεν.
Ὁ δὲ συνεργός, ἀλλ' ἐπράσσω ἰὼν, κακὸς Φωκεύς.
Οὐκ ἐκποδὼν ἴτ' ἀλλὰ κακοὶ Φεύγες;
Ἐκλήϊσε δ' ἄλλον ἄλλοτε
Στέγης· τὰς μὲν ἐν σαθμοῖσιν
Ἱππικοῖς, τὰς δ' ἐν ἑδραῖσι,
Τὰς δ' ἐκείσε κείθεν, ἄλλον ἄλλοτε.

Versus hos sic scribe:

Ἄγει

Ἄγει δ' ἄγει νιν· αἱ δ' ἐφείπετ',
 Ὅν πρόμαντις ὧν ἐμελλεν.
 Ὁ δὲ συνεργός, ἀλλ' ἐπρασσ'
 Ἴων, κακὸς Φωκεύς.
 Οὐκ ἐκποδὼν ἴτ' ἀλλ' ἀγ' ὃ κακοὶ φεύγες;
 Ἐκλήϊτε δ' αἶλλον ἄλλοσε σέγης.
 Τὲς μὲν ἐν σαθροῖσιν ἵππικοῖς,
 Τὲς δ' ἐν ἐξέδραισι.
 Τὲς δ' ἐκείσε κεύθεν,
 Ἄλλον ἄλλοσε.

Scribe pro τὲςδ' ἐν --- & τὲςδ' ἐκείσε --- τὲς δ'
 ἐν --- & τὲς δ' ἐκείσε --- nam non est ab articulo
 composito ὅδε, ἦδε, τόδε, sed δ' est pro conjun-
 ctione δέ, & refertur ad præcedens μὲν, τὲς μὲν,
 τὲς δέ. Dein loco ἐν ἐδραισι non dubito quin ἐν
 ἐξέδραισι scribi debeat (*): nam primo illud ἐν ἐδ-
 ραῖσι versus non patitur, dein si, ut Scholiastes in-
 terpretatur ἐν ἐδραισιν est ἐν ὁμοῖς ἀποπλάττ, spur-
 cius est quam ut ab Euripide fuerit in theatrum
 productum. Quid vero ἐξέδρα sit vide apud Lexi-
 cographos; Cicer. l. I. de Nat. Deor. c. 7. Offendi
 eum sedentem in Exhedra, & cum C. Velleio sena-
 tore disputantem. Id. Ep. Fam. l. 7. Ep. 23. Exhe-
 dria quedam mihi nova sunt instituta in porticula
 Tusculari, ea volebam tabellis ornare. Vide Schol.
 Br. Hom. Od. ω'. 207. hoc vero ἐν ἐξέδραισι muta-
 tum esse in ἐν ἐδραισι existimo ab imperito librario,
 qui vocem ἐξέδρα ignorans putabat ἐν ἐξέδραισι tres
 voces separatas esse, & præpositionem ἐξ non posse
 O 5 cum

(*) Vide mox ante citatam Auctoris Orationem p. 21.

eum Dativo conjungi, eam, cum ἐν præcederet
Dativum postulans, ejiciendam putavit.

V. 1460.

Ἀμφὶ πορφυρέων πέπλων ὑπὸ σκότῃ
Ξίφῃ σπάσαντες - - -

Una voce scribendum potius ἀμφιπορφυρέων, ut
sit σπάσαντες ξίφῃ ὑπὸ σκότῃ ἀμφιπορφυρέων
πέπλων, stringentes gladios sub tenebris undiqua-
que purpurearum vestium; gladios enim sub vesti-
bus occultatos habebant.

V. 1470.

Κτύπησε κρᾶτα μέλεον πλαγᾶν.

Quomodo pectori brachium imponens potuerit ca-
put percutere? nam dicitur præcedenti versu:

Λευκὸν ἐμβαλῶσα πῆχυν σέρνοις.

Omnino igitur scribe κάρτα, valde gravem ictum.
Μέλεον, μάταιον, ἀτυχές, ἀσύνδετον, κακόν.
Scholiast. Κτύπησε κρᾶτα) μετὰ τῶν σηθῶν, καὶ
τὴν κεφαλὴν ἐκτύπησε.

V. 1471.

Φυγὰ δὲ ποδὶ τὸ χρυσεοσάνδαλον ἵχνος. Scribe:
Φυγὰ δὲ ποδὶ - - - fugitivo pede.

V. 1584.

Ἀρνῇ κατακτὰς, καὶ ὅς ὕβρει λέγεις τάδε;

Simpliciter tantum post τάδε ζητέον, & punctum
interrogationis tollendum.

V. 1601.

V. 1601.

- - - ἄ, ἄ, μηδαμῶς δράσεις τάδε.

Rectius scribitur hoc modo: - - - μηδαμῶς δρά-
σης τάδε· in Subjunctivo Modo.

V. 1605.

Ἔν γ' ἐν θύγοις ἂν χερνίβων; τί γὰρ ἔ;

Versus non est integer, & τὸ ἔν etiam minus pla-
cet, scribendum forte:

Σὺ γ' ἐν θύγοις ἂν χερνίβων; τί δὴ γὰρ ἔ;

Et Scholiastes hoc posterius commodum habet.

V. 1607.

Μενέλ. Ἀγνὸς γὰρ ἐμὶ χέρας. Ὅρετ. ἀλλ' ἔ
τὰς φρένας.

Versus non rite procedit, scribendum itaque loco
χέρας, χεῖρας, vel potius τὰς χέρας, cum &
τὰς φρένας sequatur cum articulo, & tum quartus
pes erit anapæstus.

V. 1617.

Μεν. Σοὶ σφάγιον ἐκόμισ' ἐκ Φρυγῶν; Ὅρ. εἰ
δὲ τόδ' ἦν.

Optime Canterus in suis Notis dicit malle se pro
σοὶ ponere σέ, sed quia versus non procedit etiam
sic scribendum forte:

--- εἴθε δὲ τόδ' ἦν· sic quinta regione erit dactylus.

V. 1671.

Καί τοι

Καὶ τοι μ' ἐσῆει δαῖμα, μή τινος κλύων
Ἀλασφόρων, δόξαιμι σὴν κλύειν ὅπα·

Scribe & distingue hoc modo:

- - - μή τινος κλύειν,
Ἀλασφόρων δόξαιμι, σὴν κλύων - - -

V. 1676.

*Ω Ζηνὸς Ἑλένη χαῖρε παῖ, ζηλῶ δέ σε,
Θεῶν κατοικήσασαν ὀλβιον δόμον·

Omnino scribendum in futuro tempore Θεῶν κατοικήσασαν - - - nondum enim erat Helena in caelum sumpta, sic enim paulo ante v. 1639. de Helena dicit:

Κάσσοί τε, πολυδεύκει τ' ἐν αἰθέρος πτυχαῖς
Σύντακος ἔσαι. - - -

Et iterum idem Apollo inferius v. 1686.

- - - - - ἐγώ
Δ' Ἑλένην Ζηνὸς μελάθροισ πελάσσω,
Δαμπρῶν ἄστρων πόλον ἔξανύσας.

V. 1685.

*Ἴτε νυν καὶ ὁδὸν, τὴν καλλίστην
Θεῶν εἰρήνην τιμῶντες·

Interpres: *Ite nunc in viam, pulcherrimam* - - ita & Schol. sed ego post νῦν distinguo, ut sic sit: *Ite nunc, in via (undervegs) pulcherrimam &c.*

T A N T U M.

JOANNIS JACOBI BREITINGERI DISQUISITIO CRITICA

de Examine
DUBLÆ N. T. LECTIIONIS

rite instituendo :

Exemplo MATTH. VI: 13. illustrata.

§. I.

Subsidia critica, quibus omnis Lectionis varietas, quæ quidem in N. F. Codicibus occurrat, dijudicanda venit, sunt vel *Codices MSS.* vel *Translationes antiquæ*; Vel *Commentarii ac Scripta Patrum Ecclesiasticorum*. Atque hæc ipsa Subsidia, quibus omne de variantibus Lectionibus in N. T. Libris obviis iudicium constat, spectari itidem debent, tanquam totidem munimenta ac præsidia, quibus Deus S. Lectionis integritatem & certitudinem sartam tectam præstare voluit. Potuisset quidem Deus, si ita ipsi visum fuisset, alia ratione intemeratæ Lectionis certitudinem in Ecclesia sua conservare, atque nos de illa sine opera nostra persuadere: si aut ipsos Virorum Θεοργεύσαν Codices ἀποργάφας ad nos illibatos transmittere voluisset; ita enim nobis integrum fuisset omni tempore ad hanc normam cætera N. F. exempla exigere ac castigare: aut si ipsos Librarios, qui in describendis Codicibus operam suam locarunt, infallibiles & ἀναμαρτήτους præstitisset; tunc nulla in Lectione varietas orta fuisset. Atqui horum

rum neutrum citra miraculum effici potuisset; Deus vero hoc impendio nunquam solet abuti, quoad per viam naturalem & ordinariam fines, quos sapienter intendit, obtinere potest. Quandoquidem igitur Deo, cui ut sacrae Lectioni in Ecclesia sua semper constet fides non perinde est, placuit, mature [*] nobis primorum & authenticorum Codicum usum subtrahere, atque etiam permittere, ut hominum culpa & injuria dubiae Lectionis varietas induceretur, non superest dubium, quin Deus ordinariis his praesidiis Sinceritati Lectionis sacrae, absque interposito miraculo satis consultum atque provisum esse statuerit, si quidem homines non tæderet operæ, quam in scrutandis, examinandis ac dijudicandis veris Lectionibus ponere necesse foret. Adeoque non fallor, si mihi persuadeam, quum Deus solam hanc veræ Lectionis cognoscendæ viam, quæ cum nostro studio ac labore conjuncta esset, nobis reliquam fecerit, ejus consilium fuisse, non insolita aliqua ratione nobis extorquere fidem, sed nostram judicandi facultatem atque solertiam exercere, & Critices sacrae studia, quæ legitimo Subsidiarum usu constant,

[*] Seculo adhuc III. exeunte quædam S. Virorum Ἀπολόγημα extitisse fidem facere posset Fragmentum de Paschate antiquissimum, quod PETRO ALEXANDRINO a plurimis tribuitur, quodque DIONYS. PETAVIUS sub fin. Uranologii f. 397. publicæ luci exposuit: Hoc ad Jo. XIX. 14. hæc habet: ΩΠΑ ΗΝ ΩΣΕΙ ΤΡΙΤΗ, καὶ ὡς τὰ ἀκριβῆ βιβλία περιέχει, ἀπὸ τε τὸ ἰδιόχειρον Ἰωάννη τῷ Ἐυαγγελιστῇ, ὅπερ μέχρι τῶν περὶ ὕληται, χάριτι Θεῷ, ἐν τῇ Ἐφεσίῳ ἀγνωστῇ Ἑκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐκείνων προσκυνῶνται. Quamquam aliquantum suspecta sit hujus Testimonii fides.

stant, & sine quibus de Lectionis sacrae integritate nulla datur vera ac solida persuasio, Ecclesiae suae commendare: Tantum enim abest, ut haec studia veritati aut Lectionis integritati noxia aut reformidanda sint, ut non alia habeat, quibus se tueri possit praesidia.

§. II. Cum omnis quaestio circa Lectionis sacrae varietatem sit *Quaestio* quam vocant *Facti*, quae proinde nonnisi Testium fide nititur, ipsa illa Subsidia critica, quae nobis singulari divina Providentia conservata sunt, tanquam *Testes* spectari possunt, quorum fides secundum principia Logices diligenter est exploranda atque aestimanda. Adeoque non dubito affirmare, quo quis melior fuerit Logicus & theoreticus & practicus, tanto religiosorem eum quoque fore Criticum: eum enim demum religiosi Critici nomine dignum esse censeo, qui quum de integritate Lectionis N. T. in genere fuerit persuasus, quia alias frustra esset in Scripta relata evangelica doctrina, in inquirenda peculiari aliqua, eaque genuina & Apostolica Lectione, nullis praconceptis opinionibus indulget, nihil gratiae, nihil odio dat, sed uni veritati favet, eamque ad liquidum perductam cupide amplectitur; contra vero nullam hodie receptam & usitatam Lectionem pro genuina admittit, nisi quae idoneorum Testium fide fuerit confirmata. Quandoquidem vero omnis Testimonii auctoritas pendet a testantis facultate & fide, nulla quidem *per se* neque aetatis, neque numeri Testium in alterutram partem vis esse potest: Error enim, quanquam in plurima exempla propagatus, adeoque multorum consensu confirmatus, nihil unquam

quam valet contra unius, cuius satis perspecta fides est, Testimonium: atque etiam quum error aliquis possit esse antiquus, veritatis cognitio nulli præscriptionis juri adstringi potest. Quoniam tamen in hoc rerum genere raro ita expeditum est nostrum de Testis facultate ac fide iudicium, ut citra ullam dubitationem in illo possimus acquiescere, non exiguum aliquando potest esse ætatis primum, deinde etiam numeri momentum in recte æstimanda ac metienda Testis auctoritate: Et ætatis quidem vis in eo posita est, 1.] quod omnis genuina Lectio antiquior est quam depravata; & 2.] quod ex ætate subinde non vana nascitur de Testis facultate præsumtio: quum enim omnes Librarii perinde sint erroribus obnoxii, posteriores tamen errores erroribus cumulasse admodum probabile est. Numerus autem eam vim habet, 1.] quod minus credibile est, posse plures in eodem loco & eodem modo errare, 2.] quod fraus aliqua inter plures multo facilius patefcat. Atque de utroque hoc momento critico rectissime iudicat Venerandus Abbas BENGELIUS in *Appar. Crit. ad N. T.* p. 379. §. X. „ Solet autem præferri *Antiquitas Codicum & Bonitas & Multitudo*, quæ
 „ dotes sane contemni non debent, conjunctæ
 „ præsertim: imo vero requiri debent; sed tamen
 „ rem non conficiunt; nam sæpe pro utraque
 „ Lectione [raro enim multiplex est,] multi Codices, qui & antiqui & boni esse dicuntur, militant. Neque *Multitudo* per se multum valet.
 „ Immo unus Codex manus primæ pluris
 „ est, quam multæ ex eo propagatæ Codicum
 „ catervæ. . . . *Bonitatis* opinio nimis laxa est:
 „ nam qui optimi perhibentur Codices, ii quoque

que ipsi totam ferme Lectionis varietatem con-
 tinent, adeoque eam non dicimunt. *Palmarum*
 obtinet *Antiquitas*: nam sane genuina omnis Le-
 ctio antiquior est. Sed tamen Antiquitatis jacta-
 tio, vereor ut nunquam circulatoria sit: nam
 tota prope Lectionis varietas longo orta est in-
 tervallo ante Græcos Codices hodie superstites:
 nec refert, quot Secula horum antiquissimus
 quisque nunc habeat; sed quot Seculis mutati-
 onum feracibus a manu distet Apostolica. Plu-
 rimum autem illud ab Antiquitate argumentum
 primis rei Christianæ temporibus valuisse TERTUL-
 LIANUS fidem facit *Libr. adv. Marcion. IV: 2.*
 „Ego, inquit, meum dico esse verum, Marcionem
 suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcionem
 meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ra-
 tio ei præscribens auctoritatem, quod antiquius reperie-
 tur, & ei præjudicans vitiationem, quod posterius re-
 vincetur. In quantum enim falsum corruptio est veri,
 in tantum præcedat necesse est veritas falsum. . . . Alio-
 quin quam absurdum, ut si nostrum antiquius probave-
 rimus, Marcionis vero posterius . . . id verius existi-
 metur, quod est serius? . . . His fere compendiis uti-
 mur, cum de Evangeliiis adversus Hæreticos expedimur,
 defendentibus temporum ordinem posteritati falsariorum
 præscribentem. Ubi tamen hoc probe notari ve-
 lim, potiore illam, quam dixi, ætatis & anti-
 quitatis præstantiam, quotiescunque in Testibus
 requiritur, tantum non penitus destruere & exclu-
 dere alterum illud, quod in numero & consensu
 multitudinis positum est, requisitum, quia anti-
 qui Codices MSS. a recentioribus, & probatissi-
 mi a magis depravatis numero longe superari con-
 stat.

§. III. Quanquam vero possit aliquis de Sinceritate & Integritate Lectionis sacrae in universum esse persuasus ac certus rationibus quibusdam generalibus, quarum praecipuae sunt, tum quod Deus sine suo, propter quem coelestem doctrinam per ipsos Apostolos in Scripta referri voluit, penitus excideret, nisi agnoscat, omni tempore provida supremi Numinis cura in Ecclesia tot conservata esse Subsidia, quae accedente hominum opera ac industria sufficerent ad veram ac genuinam Lectionem discernendam ac stabiliendam; tum quod in confesso sit, postquam nostra hac aetate pleraque cognoscendae genuinae Lectionis Subsidia doctorum Virorum incredibili studio & curiosa diligentia accurate sunt excussa, evangelicam Jesu Christi & Apostolorum vel fidei vel morum Doctrinam ex tam ingenti variantium Lectionum farragine nullatenus tamen labefactari, immo ne in uno aliquo articulo, qui quidem alicujus momenti sit, ullum detrimentum capere. Quamprimum autem ad singulares circa dubias Lectiones, & utra alteri sit praefenda, Quaestiones descenditur, tunc non amplius sufficit generalis isthaec persuasio, utpote quae nulli ex hodiernis editionibus praeceteris favet, sed in casibus singularibus idoneos Testes deponit, quorum fides & auctoritas proprio cujusque examine ac judicio satis sit spectata. Itaque in quocunque casu singulari id imprimis sedulo cavere nos oportet, ne ullum Tentem in alterutram partem admittamus, cujus qualitatem, quantum quidem fieri potest, non habeamus per omnia, quae fidem alicujus vel augere vel imminuere possunt, momenta exploratam.

§. IV. Quo-

§. IV. Quoniam vero Testes illi, quorum est in hujusmodi causæ cognitione aliqua auctoritas, ad tres Classes, seu ad tria genera referri solent, operæ pretium erit in universum disquirere, quænam singulis Classibus in hoc judicio critico vis atque auctoritas inesse possit. I. Ad primam igitur Classem referuntur MSS. CODICES Græci, qui hoc adhuc tempore in variis Europæ Bibliothecis sunt superstites, quos maximam partem doctorum Virorum cura diligenter habemus recensitos atque cum editis comparatos, ut quodnam singulis vel ab antiquitate, vel a Lectionis puritate pretium sit statuendum, hujus rei cognoscendæ studiosos fugere non possit: Quapropter non admodum difficilis aut impedita esse potest omnis causæ disceptatio, quæ solis his Testibus statve caditve. Quando vero hi Testes a Patrum & antiquissimarum Versionum testimonio dissident, atque diversam Lectionem tuentur, tum causæ disceptatio majorem videtur habere difficultatem; quæ tamen facile erit superanda, si Canonem illum criticum, quem acerrimus hodiernæ Lectionis propugnator DAN. WHITBY in *Exam. Var. Lect.* Lib. II. c. 1. §. 1. p. m. 107. sci- scit, sequi in judicando non dubitemus; ubi hunc in modum pronunciat: *Lectiões variantes a MSS. desumtas, quas nec antiqui Patres, nec Græci Commentatores, nec Versiones vetustissimæ agnoscunt, jure optimo rejiciendas esse nemo infitiabitur.* Scilicet cum antiquissimi ex MSS. Codicibus hodie superstites vix sextum a Christo nato Sæculum attingant, ac plerique MSS. Libri DC. DCC. DCCC. DCCCC. annos a primis Apostolorum ἀποστόλων antever- tantur, æquum non esse videtur illis majorem tri-

buere fidem, quam vero monumentis tot Sæculis antiquioribus & proxime ab Apostolorum ævo distantibus, ubi in oppositas partes discedunt. Ita quoque quum variantem aliquam Lectionem proximè post Apostolorum ætatem, seu primis rei Christianæ Sæculis jam invaluisse testatum est, exiguum oportet esse MSS. Librorum hodie adhuc superstitum in his cernendis momentum ac iudicium: in quo rursus habeo suffragantem Cl. WHITBY in *Præfat. ad Libr. cit.* ubi in hanc sententiam disserit: „ Ne autem media omnia sustulisse videar, „ ex quibus de Lectione genuina certum, vel saltem idoneum in quo acquiescat iudicium, feratur: „ Dico primo; *Id certum & extra dubium esse videatur, ubi Patres in his rebus versati variasse Lectionem textus pronunciant, variantem ibi Lectionem ante eorum tempora obtinuisse: de qua non aliter iudicium fieri potest, ubi in neutram partem aliquid pronunciant, quam ex priorum Patrum lectione, Versionibus antea conceptis, aut Textus ipsius circumstantiis.* Habent quidem Critici Canonem, qui sciscit, *Id, in quo Græci Codices MSS. iique probatissimi, aut plerique consentiunt, pro genuino esse accipiendum.* Atque omnino huic Canoni quin sua constet ratio in iis rebus, quæ sola MSS. Codicum hodie adhuc superstitum fide nituntur, dubium nullum est. At minus recte illum adhiberi, ubi de aliqua Varietate quæstio est, quæ omnem MSS. Codicum ætatem longe excedit, vel unico, eoque clarissimo exemplo palam faciam: scil. in illa vexatissima & antiquissima quæstione circa *avdesion* loci nobilissimi I. Joh. V. 7. Si quis heic Canonem illum applicare & urgere vellet, atque præ hoc omnem antiquæ Latinæ Interpretationis aut Patrum

Patrum Latinorum *Tertulliani*, *Cypriani*, &c. auctoritatem contemnere, actum omnino foret de hoc loco gravissimo: Siquidem in nullo antiquo Codice Græco, qui hodie extat, quantum hactenus apparet, versus iste conspicitur: Contra eum exhibent *Latina Versio* antiqua, *Tertullianus*, *Cyprianus*. Ex quo clarum est temere prorsus aliquando & ad invidiam concitandum jactari illud: *Quid justius est, an Latinos, ut recentiores, ad Græcos, quippe antiquiores, corrigi; an Græcos propter Latinos lituram pati?* II. Alteram Classem Testium constituunt VERSIONES antiquæ, quæ immediate ex Græco fonte fluxerunt; reliquæ enim quas ex aliis Versionibus esse demum propagatas constat, hic in censum non veniunt. Quum autem Versiones antiquas dico, non intelligo eas promiscue omnes, quales hodie in editis Libris circumferuntur, maximam partem interpolatas, sed in quantum eas sinceras ad nos pervenisse certum est. Ita quum Latinam Versionem antiquam laudo, id non statim ad Vulgatam Ecclesiæ Rom. Interpretationem, variasque ejus editiones trahendum est: Intelligo enim eam Latinam Versionem, quam nobis antiquissimi Ecclesiæ Latinæ Patres passim in suis Commentariis per fragmenta conservarunt, & qualis in multis optimæ notæ Codicibus MSS. superest. Atque hoc præcipue nomine Latinæ inter cæteras antiquas Versiones primas partes tribuendas esse censeo, quod alia nulla sit, cujus antiqua Lectio tot ex antiquitate fide dignis documentis perinde sit confirmata, aut cujus totidem reliqui sint MSS. Libri; ex quibus quid olim lectum fuerit, possumus cognoscere: De cæterarum enim Versionum, Orientalium maxime, quales in editis nostris Li-

bris repræsentantur, fide & cum prisca Lectione consensu, aut parum nobis constat, aut eas variis modis Editorum licentia interpolatas esse certum est. Horum autem Testium dignitatem in eo positam esse existimo, quod priscas illas Versiones ex optimis Græcis Codicibus, quales antiquitus in Ecclesiis aservabantur, fuisse confectas admodum probabile sit; ut adeo antiqua & sincera cujusque Versionis Lectio, inprimis si Patrum aut aliarum etiam Versionum consensu fuerit confirmata, optimo ejus temporis, quo confecta est, exemplari græco auctoritate æquipolleet: ex quo simul manifestum esse arbitror, quantum hujusmodi testimonia iis sint anteferenda, quæ ex sequioris ætatis MSS. Codicibus produci solent. III. Ad tertiam denique Classẽ Testium, quibus aliqua in confirmanda S. Lectionis N. T. Sinceritate auctoritas tribuitur, pertinent Commentarii & Scripta Patrum ecclesiasticorum. Equidem non ignoro, horum Testium fidem a plurimis hoc nomine suspectam reddi, quod in citandis S. Scripturæ dictis fuerint ut plurimum negligentiores, ut qui sæpissime non consulto Textu sacro e memoria dicta sacra allegaverint, unde mirum non sit, eos subinde aliqua vel addidisse, vel omisisse, vel mutavisse. Sed perinde non ignoro, quo studio alii, & nuperrime inprimis ANSALDUS, hanc accusationem depellere ac diluere sint conati: in quo tamen utraque pars modum excedere mihi videntur, illi in accusando, hi in excusando, dum nullum faciunt neque inter Lectiones sacras, neque inter Auctores ecclesiasticos eorumque Scripta discrimen. Quanquam enim negari non possit, Patres ecclesiasticos in suis ad populum Sermoni-

monibus aliquando sacras quasdam Sententias quo-
ad sensum magis, quam quoad verba retulisse,
atque etiam non raro ad scopum suum detorta re-
citasse: Nihilo minus tamen in perpetuis suis Com-
mentariis, quibus aut integrum aliquem S. Lib-
rum, aut insignem aliquam Pericopam dedita
opera tractandam susceperunt, item in Scriptis ac-
curatioribus sive dogmaticis, sive polemicis, si-
ve catecheticis, in quibus orthodoxæ Doctrinæ
causam agunt, illos plerumque summa religione
Codicum suorum Lectiones referre, sequi, urge-
re, magnæque diligentia enucleare, compertum est.
Et quot quæso non dantur Patrum allegationes,
in quibus nulla ex his erroris aut mutationis su-
spicionibus locum habere possit? v. c. ubi unus
Patrum eandem Lectionem aliquoties eodem mo-
do repræsentat: ubi varietatem Lectionis diserte
inducant: ubi ipse nervus orationis una Lectione
præ altera nititur: ubi prolixiora quædam dicta
pressius recitant &c. &c. Ut taceam inter illos
plures extitisse, qui critica plane diligentia in dis-
cernendis variis Codicum sui temporis Lectionibus
fuerant versati, quo in genere ADAMANTIUS &
HIERONYMUS maxime excelluerunt. Quorsum
etiam pertinent, quæ Cl. WHITBY de Patrum
ecclæs. singulari studio ac religione in tuenda ac
propaganda sincera Lectione in *Præf. ad Exam.*
var. L. S. prædicat: ubi inter alia hæc habet:
„ Patres Græcos, quod doctioribus notum est, con-
„ stat habuisse ad tempora *Tertulliani* primæva Apo-
„ stolorum manibus exarata Exemplaria, a tempore
„ *Origenis & Eusebii* Exemplaria accurata, ad quæ, cum
„ opus esset, provocare solebant, certaque media,
„ ex quibus emendatiora a non correctis, accu-

rata ab inaccūratīs , ab interpolatis genuina di-
 stinguere potuerunt. „ Et mox rursus: „ Hæc
 si quis animo expenderit , ei haud parum veri-
 simile censebitur , hos omnes Ecclesiæ Antisti-
 tes Libris interpolatis , Scholiis & marginalibus
 notis vitiatis , S. Scripturæ textum polleris tra-
 didisse. . . . Nec enim de iis tam aspere ju-
 dicare par est , quibus in promptu esset exem-
 plaria *anglicæ* adire , & quibus nec ingenium
 defuit Textum ab his glossematis & scholiis mar-
 ginalibus discernendi , nec erga S. Scripturas
 ea reverentia , quæ ipsos ad istam discretionem
 faciendam sedulo moveret. „ Quando autem
 Græcorum Patrum , vel etiam ex Latinis eorum ,
 quos Græcos Codd. secutos esse compertum ha-
 bemus , Commentarios in idoneorum Testium nu-
 merum adscribo , nolim ego de his iudicium fie-
 ri ex omnibus hodiernis promiscue editionibus :
 multi enim Editores posthabita Lectione , quam
 MSS. Libri referebant , in S. Textibus ad hodie-
 nam Græcam aut etiam Vulgatam N. T. Versio-
 nem & Lectionem refingendis nihil non sibi indul-
 serunt , quo factum est , ut Patrum Scripta eas
 textus S. Lectiones aliquando referant , quibus cum
 subjecta explanatione prorsus non convenit : Ut
 adeo & in his quoque iudicium criticum requi-
 ram , ne pro Patris eccles. Lectione habeatur ,
 aut venditetur , quod ab Editore temere fuerat
 suppositum. Horum autem Testium autoritatem
 in eo esse positam dico , quod hac ratione multo
 certius atque etiam apertius constare possit , quid
 in optimis Græcis istius ætatis Codicibus fuerit le-
 ctum , immo quæ subinde Lectio ab integra Ec-
 clesia fuerit probata , imprimis quando interposito
 iudicio

judicio critico rationes dilucide nobis explicant ; quibus in discernendis genuinis Lectionibus fuerant usi : In genere vero plura nobis de his cognita sunt , ex quibus potest ferri judicium de eorum facultate , doctrina , diligentia , fide , quam vel de Translationum autoribus , vel de Librariis , qui ut plurimum in obscuro sunt , comperta habemus. Latinæ autem Ecclesiæ Patrum testimonio in universum non majora tribuo , quam quæ primæ illi Translationi , quam quemque eorum secutum esse certum est , debentur : nisi ubi ex testimoniorum consensu perspectum habemus , Lectionem aliquam ab integra Ecclesia Latina fuisse susceptam ac defensam ; quia haud iniquum esse censemus plura tribuere universæ alicui Ecclesiæ , quam privato cuique doctori : Quanquam solus Ecclesiæ consensus veritatem Lectionis per se non sufficienter probare possit. Cum his fere consona sunt , quæ habet vener. BENNELIUS in Appar. crit. p. 414. *Recentiores Patres Græci , singuli fere Codicibus Græcis singulis equiparari possunt ; Latini , Latinis. Antiqui vero & Græci & Latini excellentem habent auctoritatem : Multas ii longe vetustissimas apocryphas lacinias ex monumentis , quæ cito intercidere , proferunt : atque ut ab Hæreticorum & doctorum minus conspicuorum , sic ab Apostolorum Codicibus primævis quam proxime absuerunt , & per impostorum versutiam exstimulati , Codicum sinceritatem vigilantissime curaverunt.*

§. V. Postquam hæc hætenus præfatus sum , faciam nunc bona cum Lectoris venia periculum in exemplo Quæstionis criticæ de Clausula O. D. apud Matthæum , cujus Quæstionis momenta in

utramque partem ita expendam, ut iudicium nullum mihi sumam, sed cuique veritatis studioso id integrum relinquam. Singularem esse hujus varietatis rationem agnoscit etiam Cl. WHITBYUS, quapropter eam inter insigniores & majoris momenti Variantes relatum peculiari tractatione Lib. II. Cap. I. Sect. I. cum aliis quibusdam N. T. locis sub examen revocavit, ejusque vindicias instruxit. Antequam vero ipsos in utramque partem Testes audiamus, animus est paulo diligentius inquirere, in quo posita sit peculiaris hujus Varietatis ratio, & in utram partem major probabilitatis species appareat, si ex sola possibilitate iudicium ferendum sit: Datur enim sæpius in alterutram partem facilius lapsus & errandi copia, multoque sunt manifestiora & magis probabilia erroris indicia in hanc quam in alteram suspensionem. Jam vero isthæc varietas circa O. D. Clausulam apud Matthæum, non versatur in levi aliqua unius vocalæ aut locutionis omissione, vel transpositione, aut mutatione; sed in integræ alicujus pericopæ Sinceritate vel admittenda, vel rejicienda, & quidem ejuscemodi pericopæ, quæ ex communi alterius partis sententia non exiguam partem constituat ejus Formulæ, quæ inde ab ipsis Apostolorum temporibus in Ecclesia Christiana a singulis fidelibus publice privatimque frequenter fuerit usurpata & ex memoria recitata. Cum autem isthæc varietas efficiat, ut alii Clausulam istam in quibusdam libris temere additam; alii per incuriam omisam arguantur, quæritur, utra suspicio per se spectata majorem habeat probabilitatis speciem, quantum quidem intelligi potest, si spectemus, non quid re vera fide testium factum esse constet, sed

sed quid fieri potuerit. Jam vero dicant nobis quam probilitatis fidem mereatur ista opinio, quæ Librariis, idque jam secundo post C. N. Sæculo, tantam tribuit oscitantiam, ut potuerint in describenda Formula ipsis adeo familiari & quæ vel oscitantibus sæpe excidat, tam insignem ejus particulam silentio transmittere: Dicant, qui fieri potuerit, ut hoc errore semel admissso idem in tot alia transfusus sit exempla, nullo vel Librario vel Lectore errorem in tam insigni defectu animadvertente: quinimmo & hoc concedant necesse est, potuisse tam apertum omnibus errorem ita invalescere, ut universa quam late patuit Ecclesia Latina, obliterata pristinæ ac cottidianæ Formulæ integritate ac memoria, illum plena fide & communi assensu reciperet, nemine unquam ullum defectum suspicante aut errorem subolfaciente. Opposita contra hypothesis, quæ hanc Clausulam doxologicam Orationis formulæ apud Matthæum IV. demum post C. N. Sæculo a Librariis additam conjicit, fidem sibi exinde vult conciliare, quod perhibet, tum hanc Clausulam O. D. in publicis Ecclesiæ liturgicis libris fuisse receptam atque communi usu non minus tritam, quam fuerit ipsa O. D. formula; tum vero in publico Ecclesiæ usum cum Oratione Dominica plerumque fuisse conjunctam: & quoniam illis temporibus non adeo proclive fuerit omnibus in publico orationis usu accurate discernere, quæ divino præscripto & quæ Ecclesiæ auctoritate essent consecrata; facile hanc Clausulam ex publicis Ecclesiarum Codicibus in privatos transire ac propagari potuisse; maxime cum etiam sæpe a doctis & doctoribus hæc promiscue fuerint habita, ac non ita, ut par erat, ab invicem

invicem distincta, quod vel *Chrysostomi* exemplo videri possit.

§. VI. Sed quoniam hic de facto quæritur, non de jure aut modo possibilitatis, age ipsos Testes in utramque partem audiamus: Non autem infra Sæculum a C. N. sextum descendemus, quia ab origine hujus Varietatis longius remoti in hac causa non eam auctoritatem habent, quæ ab idoneis testibus requiritur. Prodeant ergo καθεζῆς Græcæ Ecclesiæ Patres, & primus inter illos ORIGENES, cujus extat περὶ εὐχῆς Libellus, quem circa annum post C. N. CCXXXI. fuisse conscriptum communis fert opinio. In hoc Libello τὴν υπογραφείσαν ὑπὸ τῆς Κυρίας προσευχῆς *Adamantius* secundum *Matthæi* & *Lucæ* Textum §. 18. propositam deinceps per partes diligenter explanat. At vero in tota hac tractatione hujus Clausulæ neque vola neque vestigium ullum apparet, ut videatur eam penitus ignorasse. Jam vero frustra hic est omnis suspicio, qua quidam Patrum auctoritatem imminuere satagunt, quasi non ex inspecto textu Codicis, sed ex memoria negligentius, conceptam Orationis formulam allegaverit: vel sola Libelli inspectio omnem hanc suspensionem funditus evertit, ubique enim plus quam critica diligentia *Matthæi* ac *Lucæ* λέξεις inter se comparat, hinc ad singula fere tractationis τμήματα legas hujusmodi formulas: Ὁ Λευκῆς ταῦτα παρατιωπήσας ἔταξε. Ἡ δὲ ὁ Λευκῆς. Τὸ δὲ παρὰ τῷ Λευκῷ σεσιωπηῖαι. Non autem defuisse Origeni optimorum Codicum copiam, non defuisse facultatem, ingenium κριτικῶ-
τατον, sensumque in Scripturis exercitatum supra jam testatum dedimus, & a nemine, quod sciam,
in

in dubium vocatur: Hinc ejus N. T. *Endoris* tanto jam olim in pretio fuit habita, ut passim omnium frequentissime describeretur. Quidni igitur ejus testimonium amplius valeret, quam unius ejus temporis Græci Codicis suffragium? At, inquis, ejus ego testimonium nullum audio; altum de Clausula tenet silentium. Est ita; sed hoc ipsum silentium luculentissimum præbet testimonium, eum Orationem Dominicam, quam ex professo enarrandam susceperat, absque Doxologia, pro integra habuisse, & hanc partem deinceps additam prorsus ignorasse: Fac enim Clausulam in ipsius Codicibus fuisse lectam, aut tanquam partem integrantem O. D. tum temporis promiscue usurpata; quam mihi dabis idoneam rationem, ob quam ausus fuerit in sua de precibus institutione usitata & familiarem hanc formulam eximia aliqua parte truncare? Istum vero Origenis Libellum habemus accuratissime ad fidem *MSC. Holmiensis*, nunc *Collegii S. Trinit. Cantabrigiæ* recensitum; & quanquam hunc Codicem, præter quem non aliud integrum exemplum usquam extare testis est novissimus Operum Origenis editor R. P. *CAROLUS de la RUE*, lacunis hiare non paucis ipsa Editorum confessione constat, nullam tamen fidem inveniet callida suspicio, quasi forte ex unico hoc *MSC.* Codice hujus Clausulæ tractatio exciderit: Primo enim qui *MSC.* Codicem recensuerunt, fidem suam nobis etiam hoc documento probarunt, quod lacunas & hiatus in Codice obvios diligenter annotarunt, nihil autem eo in loco, ubi hæc Clausulæ tractatio desideratur, deesse annotatum legimus: Deinde non uno loco tantum, sed bis hanc Clausulam excidisse oportet.

ret, tum in eo loco, quo formulam ex Matthæo integram exhibet, tum in fine tractationis cum tota illius expositione. Neque cum aliqua specie verisimilitudinis dici potest, Textum O. D. qualis in hoc MSC. Codice repræsentatur, fuisse aliquando a Librario ad Latinum vel alium Codicem, qui Clausulam non habuerit, castigatum; contrarium enim ex eo manifestum est, quod Textus ille Matthæi in hoc Codice Lectionem aliquam novam conservat & ab ipso *Millio* non annotatam, scil. *ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν*, quam solus Codex *Barb.* 1. confirmat. Nec denique Textum ex Matthæo ad Lucam fuisse castigatum, ut melius ipsis conveniret, apparet, cum quod in hujus Codicis textu inter Matthæum & Lucam longe notabilior est differentia, quam in hodiernis nostris Codicibus, quanquam Clausula utrinque desideretur, adeo ut *Origenes* §. 18. ipse dubitet, an non plane diversa sit quam Lucas exhibet precandi formula. Nihil ergo superest, quam ut dicamus *Origenem* in suis Codicibus Clausulam O. D. non legisse, immo ejus ætate eam tanquam partem O. D. non fuisse usurpatam: quod si enim tum temporis in nonnullis Matthæi Codicibus extitisset, aut communi usu fuisset frequentata, certe præcipuam hanc inter Lucæ & Matthæi formulam differentiam, non potuisset alto silentio præterire aut Clausulæ tractationem sine offensione penitus omittere, quasi ea tantum explanaret, in quo Lucæ cum Matthæo conveniat: hoc enim a suo instituto alienum fuisse diserte docet §. 26. *Γεννηθὲν τὸ τοῦ θελημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Ὁ λαὸς μέγα τὸ. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Ταῦτα παρὰ σιωπῆσας ἔταξε. Τὸν ἀβλὸν ἡμῶν τὸν ἐπιστολὴν διδου*

ἡμῶν

ἡμιν καθ' ἡμέραν· Διόπερ ἄς προλάβωμεν λέξεις, ὡς
παρὰ ΜΟΝΩΙ τῷ Ματθαίῳ κεimένας ἐξετάσωμεν ἀπο-
λούδως τοῖς πρὸ τούτων. II. Alter Testis est CY-
RILLUS Hierosolymitanus, Catech. XXIII. Mystagog.
V. de S. Liturg. §. XI. Εἶτα μετὰ ταῦτα τὴν εὐχὴν
λέγομεν ἐκείνην, ἣν ὁ Σωτὴρ παρέδωκε τοῖς οἰκείοις αὐ-
τοῦ μαθηταῖς, μετὰ καθαρᾶς συνειδήσεως πατέρα
ἐπιγραφόμενοι τὸν Θεὸν καὶ λέγοντες· ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ.
κ. τ. λ. - - - Deinde postquam singillatim & per
partes totam O. D. enarrasset, hanc tractationem
ita concludit: Ἀλλὰ οὗτοι ἡμᾶς ἀπο τοῦ πονηροῦ
Πονηρὸς δὲ ὁ ἀντικείμενος Δαίμων, ἀφ' οὗ ρυθῆναι εὐ-
χόμεθα. Εἶτα μετὰ ΠΛΗΡΩΣΙΝ τῆς Εὐχῆς λέγεις
ΑΜΗΝ, ἐπισφραγίζων διὰ τῆς Ἀμὴν, ὁ σημά-
νει γένεσις, τὰ ἐν τῇ Θεοδιδάκτῳ Εὐχῇ. Scripsit Cy-
rillus Cathecheses circa annum Christi CCCXLVIII.
En hic testimonium disertum & nullis dubitationi-
bus obnoxium, quod Clausula ad integritatem
O. D. non pertineat: atque ipsum etiam ΑΜΗΝ
ex usu Liturgico, tanquam Antiphonum, hic
videri possit adjectum. Habet autem hoc Testi-
monium tanto majorem vim & auctoritatem, quod
Catecheses illæ non tanquam privati Doctoris scri-
ptum considerandæ veniunt, sed tanquam Scri-
ptum ecclesiasticum, quod publice instituendis fi-
delibus recens baptizatis inserviret, atque cultus
publici rationem explicaret; adeoque si pleniorē
aliquam & perfectiorē O. D. formulam usurpas-
set Ecclesia Hierosolymitana, Cyrillum Cateche-
tam in neophytorum institutione tam insignem
laciniam ei detrachere fuisse ausum, quis sibi per-
suaserit? Ut taceam in Palæstina, adeoque Cyril-
lo ad manus fuisse Codices N. T. græcos optimos.
III. Tertium produco Testem GREGORIUM Nys-
senum,

senum, cujus extant εἰς τὴν προσευχὴν, in Orationem Domini Homiliæ V. Hic vero Vir ἐλλογιμώτατος, qui floruit post medium Sæculum IV. expositionem totius O. D. hunc in modum concludit. Homil. V. *Quin stantes Deum precemur*: Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, a quo liberet nos gratia Dei, ὅτι αὐτῷ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα ἀμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Censuit quidem *Millius* Clausulam a *Gregorio* Nysseno penitus fuisse omissam, quod eam non, ut instituti ratio & analogia postulasse videbatur, sincere ac sine ulla admixtione propositam, exegesi brevī & perspicua illustrasset: Habuit ergo *Millius* hanc Doxologias formulam a *Gregorio* adjectam, non pro O. D. parte, sed pro formula mere liturgica, qua sæpe aliàs in publicis precibus & sermonibus uti consueverint. Contra Cl. *Whitby* l. c. p. III. non omissam a *Gregorio* Clausulam, sed more Græcarum quarundam Liturgiarum hanc una cum Doxologia Filii & Spiritus S. simul prolatam esse sciscit. Adeoque minus certum esse videtur, quid *Gregorius* in suo Codice Matthæi legerit. Cæterum, quod *Whitby* fatetur *Gregorium* hic morem Græcarum quarundam Liturgiarum esse secutum, non potuit Hierosolymitanam intelligere, a qua Clausulam abstulisse supra ex *Cyrillo* didicimus: Hæc autem ipsa opinatio mirifice favet illi doctorum Virorum conjecturæ, qui sibi persuadent Clausulam hanc ex usu liturgico in publicis precibus Orationi D. apud Matthæum, & quidem sub ipsum fere hoc tempus, adhæsisse: Quam conjecturam non parum juvant, quæ idem *Gregorius* l. c. de promiscuo usu Doxologiæ in Sacris memorat:

„ Græca

Græca Ecclesia, inquit, Orationi Dominicæ
 æque subjungit hanc Clausulam, & aliis prece-
 tionibus: ut illi, quæ incipit, ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς
 ἡμῶν κλ. Eucholog. fol. σιγ'. B. illi, ἐκ νεκρῶς
 ὁρθρίζει κλ. fol. ια'. B. &c. &c. . . . Subjungunt
 etiam hymnis suis, ut illi, cui titulus Τρισάγιον.
 Typic. fol. ξη'. B. col. 1. Adhuc magis mani-
 festum est: nam invenimus aliquando ὅτι σὺ
 εἰςιν, ubi non est Πάτερ ἡμῶν, ut in Typic.
 fol. ξη'. B. col. 1. & Euchol. fol. κ'. B. Alibi
 invenimus Πάτερ ἡμῶν, ubi non est ὅτι σὺ εἰςιν,
 ut Typic. fol. ξς'. A. col. 1. κθ'. A. col. 1. λδ'.
 A. col. 1. & 2. Insuper quodocunque imme-
 diatè, semper tamen distincte recitata inveni-
 mus: Et Πάτερ ἡμῶν populi est: ὅτι σὺ εἰςιν Sa-
 cerdotis ubique est repetitio. Μετὰ δὲ τὸ, Πάτερ
 ἡμῶν &c. ἐμφανεῖ ὁ Ἱερεὺς, ὅτι σὺ εἰςιν. &c. infi-
 nitis prope locis. „ Ex quo loco clarum est
 Orationem D. sæpe etiam in publicis Sacris abs-
 que Doxologia fuisse recitatam; quod qui factum
 fuerit, si quidem Doxologiam pro parte Oratio-
 nis D. habuerunt, non intelligo. IV. Denique
 quartum Testem ex Græcis appello CÆSARIUM,
 Gregorii Nanzianzeni fratrem, sub cuius nomine ha-
 bentur Dialogi, ubi Quæstion. XXIX. ait: οἷον
 ἐνιτοχούμεν ἐπινικίως τὸν Χριστὸν ἐν τῷ καιρῷ τῆς θείας
 τῶν μυστικῶν τελείης βοῶντες, ὅτι σὸν τὸ κράτος, ἡ
 βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα. Ἴδε τὸ ἐνικὸν
 τῆς θείας φύσεως τῆ Πατρὸς καὶ τῆ Ὑιῆς καὶ τῆ ἁγίας
 Πνεύματος. Posset quidem hic locus prima specie
 videri contrariæ sententiæ favere: Sed, uti recte
 judicat vener. Bengelius, vis hujus testimonii in
 eo posita est, quod hanc Doxologiam diserte,
 non ut partem O. D. sed ut partem Liturgiæ pro-
 ponit:

ponit: cum tamen ejus proposito melius inservisset, si pro parte O. D. hanc Doxologiam agnovisset.

S. VII. Prodeant vero nunc etiam quos Latina Ecclesia producit in hanc Sententiam Testes: I. Antiquissimus omnium est TERTULLIANUS, Sæculi II. post C. N. Scriptor celeberrimus, cujus peculiaris extat *de Oratione Liber*, quem in primis Tertulliani Scriptis referendum esse viri docti censent, quod nulla in eo Montanismi vestigiaprehendantur. In eo vero Libro accuratam O. D. expositionem exhibet, quam ita concludit: *Eo responderet CLAUSULA, interpretans quid sit, ne nos inducas intentationem: Hoc enim est, SED EVEHE NOS A MALO.* Tertullianum autem in hac explanatione S. Matthæi textum secutum esse, patet ex ejus præfatione in hæc verba: *Consideremus itaque, benedicti, cœlestem, ejus Sophiam, in primis de præcepto secrete adorandi, quo & fidem hominis exigebat, ut Dei omnipotentis & conspectum & auditum sub tectis & in abditis etiam adesse consideret: & modestiam fidei desiderabat, ut quem ubique & audire & videre fideret, ei soli religionem suam offerret.* Sequenti Sophia in sequenti præcepto proinde pertineat ad fidem & modestiam fidei, si non agmine verborum adeundum putemus ad Dominum, quem ultro suis prospicere certi sumus. Et tamen brevitatis ista, quod ad tertium Sophiæ gradum facit, magnæ ac beatæ interpretationis Substantia fulta est, quantumque substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus. - - - Incipit a testimonio Dei & merito fidei, quum dicimus: PATER NOSTER. &c. Habemus itaque apertam Tertulliani confessionem sua ætate Clausulam O. D. apud Matthæum his verbis fuisse comprehensam: *ΑΜΗΝ*

πισται ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Neque vero hujus Viri autoritas ad solam Latinæ Versionis auctoritatem redit, ad quam nonnulli eam reducere satagunt: etenim Cl. *Whitby* Libr. cit. p. m. 49. ob hanc rem acriter invehitur in *Millium* dicens: *Cur tam fidenter pronunciavit Tertullianum Virum græce doctissimum, loca a se citata ex Latinis Versionibus produxisse; PAMELIO etiam contradicente, eum non tam Latinis translatis, quam Græcis Codicibus veteribus usum esse (*)*. Possem quidem ejusdem Scriptoris aliud in hanc rem testimonium ex *IV. adv. Marcionem Libro* excitare, ubi Orationem Domini strictim persequens ex singulis ejus Sententiis adversus Marcionem concludit, prætermissa quoque Clausula doxologica. Atqui vero manifestum est, *Tertullianum* ibi adversus Marcionem, qui ex Evangelistis solum *Lucam*, neque eum totum, admittit, disputantem, non *Matthæi*, sed *Lucæ* textum esse secutum; adeoque ad causam nostram nihil valeret. II. Qui proxime hunc excipit est *CYPRIANUS*, cujus extat in *Orationem Dominicam Liber* bellus,

Q 2

(*) Immo admodum probabile est Tertulliani ætate ipsa sanctorum Virorum ἀνθολογία adhuc extitisse; de Præscr. Hær. Cap. XXXVI. ita scribit: „Age jam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuæ, percurrere Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident, apud quas ipsæ AUTHENTICÆ Litteræ eorum recitantur, sonantes vocem & repræsentantes faciem unius cujusque. Et quanquam, ut rectissime notant GROTIUS, HUETIUS, SIMONIUS, alique, authenticus Codex non semper idem est cum ἀνθολογία; in hoc tamen Tertulliani loco promiscue esse accipienda, ipse orationis contextus suadere videtur.

bellus, quem anno post C. N. CCLII. esse conscriptum admodum probabile est. Hunc Librum Augustinus passim laudat, inprimis vero in *Lib. de Grat. & Lib. Arb. Commoneo & exhortor*, ut b. Cypriani Librum, quem scripsit de Oratione Dominica diligenter legatis, & quantum vos Dominus adjuverit intelligatis memoriaeque mandetis. Studuisse autem Cyprianum Orationem Domini quantum fieri potuit integram & intemeratam conservare, ipse in exordio Libri his verbis declarat: *Quæ potest esse magis spiritalis Oratio, quam quæ a Christo nobis data est, a quo nobis & Spiritus S. missus est? Quæ vera magis apud Patrem precatio, quam quæ a Filio, qui est veritas, de cujus ore prolata est? Ut ALITER orare, quam docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa. . . . Oremus itaque sicut Magister Deus docuit.* Is vero primum ipsam O. D. Formulam integram, at omissa Clausula, exhibet: deinde vero ejus tractationem his verbis concludit: *Post ista omnia in summatione Orationis venit CLAUSULA, universas petitiones & preces nostras collecta brevitate concludens: In NOVISSIMO enim ponimus: Sed LIBERA NOS A MALO, comprehendentes adversa cuncta.* III. Cum hoc Teste conjungo Seculi IV. Scriptorem HILARIUM, qui in *Explanat. Matth. Canon. V.* adeo probavit superiorem Cypriani Libellum, ut ad hunc remittens ipse a tractatione O. D. manus abstinuerit: verba ejus ita habent: *De orationis autem Sacramenti necessitate nos commendandi CYPRIANUS sanctæ memoriæ liberavit. Quanquam & TERTULLIANUS hinc volumen aptissimum scripserit. Sed consequens error hominis detraxit Scriptis probabilibus auctoritatem.* Quod si jam Rich. Simonium audiamus, Cyprianus potestatem sibi permisit adeundi fontes,

ac Græcum Sermonem pro lubitu suo vertendi,
quandoquidem ejus Versio cum Vulgata Hierony-
mi non consentiat. *Hilario* autem Græcos Codd.
non fuisse occlusos colligo ex *de Trinit.* l. 10. p.
253. *Nec sane ignorandum a nobis est, & in Græcis &*
in Latinis Codicibus quam plurimis [Luc. XXII: 43.
44.] *vel de adveniente angelo, vel de sudore sanguinis*
nil scriptum reperiri. IV. Testis quartus, isque gra-
vissimus est **HIERONYMUS**, qui non tantum
optimos suæ ætatis Græcos Codd. diligenter con-
suluit, sed etiam Latinam Interpretationem ad
Græcos fontes emendavit: Ita in *Epist. ad Sunniam*
& Fretellam profitetur: *Si quando apud Latinos in N.*
T. quæstio exorta est, & inter exemplaria varietas, re-
currimus ad fontem Græci Sermonis, quo novum scrip-
tum est Instrumentum. Et in *Præfatione ad Dama-*
sum in IV. Evangelia: *Novum opus me facere cogis*
ex veteri, ut post Exemplaria Scripturarum toto orbe dis-
persa, quasi quidam arbiter sedeam. Pius labor, sed
periculosa præsumptio, judicare de cæteris ipsum ab om-
nibus judicandum. - - - Si enim Latinis Exemplari-
bus fides est adhibenda, respondeant quibus, tot enim
sunt Exemplaria pene quot Codices. Sin autem veritas
est quærenda de pluribus, cur non ad Græcam origi-
nem revertentes ea quæ vel a vitiosis Interpretibus male
reddita, vel a præsumptoribus imperitis emendata pervers-
ius, vel a librariis dormitantibus aut addita sunt, aut
mutata, corrigimus? - - - Igitur hæc præsens Præfa-
tiuncula pollicetur IV. tantum Evangelia Codicum
Græcorum emendata collatione, sed & veterum:
nec quæ multum a Læctionis latinæ consuetudine discre-
parent: Ita calamo temperavimus, ut his tantum, quæ
Sensum videbantur mutare correctis, reliqua manere pa-
teremur ut fuerant. Jam vero Textus Matthæi ex
Q 3 ejus

ejus recensione habet: SED LIBERA NOS A MALO. AMEN. Commentarius perinde Clausulam ignorat. Possset quidem adversus hujus Testimonii luculentissimi vim & auctoritatem excipi & ad Clausulam O. D. accommodari, Hieronymum forte hoc ipso in loco rigorem criticum cauta quadam ratione temperasse, ne sua editio a Lectionis Latinæ consuetudine nimium discreparet. Verum huic scrupulo satisfecit vener. *Bengelius* Appar. crit. p. 466. „ Neque vero *Hieronymus* dum Latinæ
 „ recensione *Matthæi Canones Eusebii Cæsariensis*
 „ applicavit, in Græco *Eusebii* exemplari Clausu-
 „ lam, sub quam continuo novus Canon incipit,
 „ legit: Nam si legisset, tam insigni differentia
 „ Latini Interpretis & Græci Codicis *Eusebiani*
 „ inductus, saltem hoc, utrum probaret ipse
 „ Clausulam, an improbaret, adhibitis *Adamanti*
 „ *tii Pierique* Codicibus, indicasset in Scholiis,
 „ in quibus sine Clausula AMEN particulam attin-
 „ git. Idem Pelagianos refutans, totamque Ora-
 „ tionem Dominicam Libr. III. contra eos appli-
 „ cans, eo tandem devenit, ut dicat, credentes
 „ AD EXTREMUM inferre: SED LIBERA NOS
 „ A MALO; & Clausulam, quæ vehementer ad
 „ institutum pertineret, non attingit: cum tamen
 „ contra eosdem Pelagianos etiam illa verba alle-
 „ get, quæ in quibusdam Exemplaribus & maxime
 „ in Græcis Codd. juxta Marcum in fine ejus Evange-
 „ lii adscripta inveniri testatur. Recognitionem il-
 „ lam Evangelistarum dedicavit Hieronymus *Da-*
 „ *maso*, qui anno CCCLXXXIV. obiit. At an-
 „ no CCCCXIII. facta est, quæ in Libris contra
 „ Pelagianos memoratur Marcellini cædes: tantis
 „ temporum spatiis Clausulam ab Hieronymo,
 „ tam

„ tam multis tamque necessariis in causis non
 „ laudatam, & tamen in ullo Codice Græco,
 „ quamlibet tot regionibus peragratis, lectam ei
 „ fuisse, quis, qui Hieronymum novit, dicere
 „ sustinet? Plane ignota Hieronymo, ignota op-
 „ timis non solum Origenis, sed etiam Eusebii
 „ Codicibus Græcis fuit Clausula. „ V. His de-
 „ nique adjungo AUGUSTINUM, qui plurimis in
 „ locis O. D. scil. quater seorsim in *Sermonibus ad*
 „ *Competentes*, & simul cum *Sermone Domini in mon-*
 „ *te*, & in *Libro de orando Deo cap. XI. XII.* & in *En-*
 „ *chiridio* exponens & cum Luca accurate conferens,
 „ nihil de Clausula dicit. Addit vener. *Bengelius* ar-
 „ gumento ab Augustini Silentio repetito novam
 „ vim in Appar. crit. p. 466. dicens: „ *Valerius Hip-*
 „ *ponensis* Episcopus Græcus erat; itaque latinas
 „ pro eo conciones habebat presbyter Augustinus.
 „ Nunquam ne hancce *quotidianam*, ut idem Au-
 „ gustinus nec solus appellat, Orationem eos si-
 „ mul oravisse aut consideravisse dicemus? ergo
 „ saltem a Valerio, si is Clausula usus fuisset,
 „ Clausulæ notitiam accepisset Augustinus. Quan-
 „ quam ipse etiam, quum Libr. II. de *Sermone*
 „ *Dom. in monte* ait: *Ex uno Græco, quod dictum*
 „ *est ἐστὲν ἑνός, utrumque inferas & inducas transla-*
 „ *tum est:* Græcos Codices sibi collatos ostendit,
 „ in quibus si Clausulam legisset, certe vel appro-
 „ bans, vel dubitans, vel reputans indicasset: „
 „ Quod posterius ex ejus ad Hieronymum Epistola
 „ X. adhuc luculentius patescit: Proinde haud parvas,
 „ inquit, Deo agimus gratias, de Opere tuo, quod Evan-
 „ gelium ex Græco interpretatus es, quia pene in omnibus
 „ nulla offensus est, cum Scripturam Græcam contule-
 „ rimus, unde si quispiam veteri falsitati contentiosus fue-
 „ rit,

rit, prolatis collatisque Codicibus, vel docetur facillime, vel refellitur. Itaque prope usque ad finem Sæculi post C. N. quarti, quanquam plures essent & Græci & Latini Patres, qui Orationem Dominicam vel seorsim & dedita opera exposuerunt, vel in S. Matthæum commentarios scripserunt, quod Clausula O. D. per hoc tempus ut pars O. D. fuerit cognita aut usurpata, ejus rei nullum extat documentum: ut adeo merito fidem desiderem in Cl. Wubhy, quando affirmare non dubitavit l. c. p. m. 110. Legas Clausulam apud OMNES Græcos commentatores in locum. Verius per CCC. prope annos apud NULLUM.

§. VIII. Audiamus vero nunc etiam alteram partem, & quænam ex hoc genere in antiquitate præsidia inveniatur Clausula O. D. doxologica dispiciamus. Primus, qui eam ut partem O. D. & quidem tanquam ab ipso Domino profectam venditat, est Joannes CHRYSOSTOMUS, Sæculi IV. præcipitis Homiliafles & Augustino, ex superioribus Testibus extremo, fere æqualis. Hic duobus locis, nimir. Homil. XX. in Cap. VI. Matthæi hanc Doxologiam tanquam partem O. D. luculenter exponit: deinde Serm. X. in varia N. T. loca iterum ad hanc causam redit, ubi hæc leguntur: Δια τοῦτο καὶ τῷ τέλει τῆς προσευχῆς, τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν ὑπέδειξεν, εἰπὼν· Ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμην. Ταῦτα γὰρ φησὶν αὐτῷ παρὰ σέ, ὅτι οἶδα σε βασιλέα πάντων, αἰώνιον κεκλημένον κράτος, καὶ πάντα δυνάμενον, ὅσα περ ἂν θέλῃς, καὶ δόξαν κεκλημένον ἀναφαίρετον. Quidni jam ex hoc Testimonio colligamus Chrysostomum

mum saltem in suo quo usus est Codice græco hanc Clausulam legisse? quanquam ERASMUS in suis *Annotat.* ne hoc quidem certo inde colligi posse existimet: Porro, inquit, qui ideo putant ab Evangelista fuisse additam, quod Chrysostomus interpretetur, levi nituntur argumento: Siquidem interpretatur ille, quod sollemnis usus Ecclesiæ græcicæ quotidie sonabat: perinde quasi quis enarrans Psalmos, interpretaretur solennem illam coronidem: Gloria Patri & Filio. &c. Nec mirum si hoc dignatus est facere Chrysostomus, cum in Homiliis diligenter exponat Hymnum, quo Monachi quidam soliti sunt consecrare convivium suum. „ In quo tamen Erasmus nimium τῇ ὑποθέσει δαλεῦσιν videtur: Chrysostomus enim Doxologiam non simpliciter, ut Hymnum illum Monachorum, sed diserte tanquam partem O. D. a Domino profectam enarrat. Quod si v. ro etiam concedatur, Chrysostomum Doxologiam in suo Codice Matthæi legisse, non tamen inde certo confici potest, fuisse tunc temporis hanc Clausulam communi Ecclesiæ consensu tanquam partem Orationis D. receptam: Par enim, ut recenti aliquo exemplo rem illustrem, Chrysostomi hic potuit esse ratio, quæ fuit b. nostri GUALTHERI, qui quum in suis Codicibus Clausulam hanc invenisset, sine ulteriore quæstionis examine, eam in suis in Matthæum Homiliis pro concione populi publice explanavit; quod exemplum deinde etiam secutus est b. m. BREITINGERUS noster in suis in O. D. Homiliis vernaculo sermone editis: Sed frustra esset, qui inde ad publicam & communem ejus ætatis de αὐθεντικῇ hujus Doxologiæ apud Matthæum fidem provocare ac concludere vellet; quum constet, eam ab Ecclesia Tigurina

per XC. annos non fuisse nec agnitam, nec usurpatam; & postquam deinceps satis longo tempore libertati Ecclesiæ fuisset permissum eam vel adhibere vel non adhibere, anno demum superioris Sæculi XL. in universum fuisse receptam; quod postremum me docuit venerandus ac eruditissimus Classis Transalbinæ Decanus J. JAC. HULDRI-CUS, Amicus ex paucis. Quapropter quamvis hoc lubentes largiamur, Chrysostomum in suo quo usus est Codice hanc Doxologiam legisse, restat tamen adhuc disquirendum, unde hæc Clausula, quæ hætenus per quatuor fere Sæcula tanquam pars O. D. fuerat ignorata, in hunc Codicem irrepserit; in quo decernendo, cum in neutram partem quicquam quod certum sit doceri possit, probabilissimas rationes sequi nos oportet. An vero probabile sit, eum, qui post CCCC. prope annos in Chrysostomi manus pervenit, Codicem solum veram ac genuinam O. D. Lectionem, omnibus antiquioribus Patribus & universæ Ecclesiæ Latinæ ignoratam, conservasse, aliis dijudicandum relinquo. Cæterum ad Chrysostomi partes se adjungit *ISIDORUS Peleusiota*, Sæculi V. Monachus, qui in *Epistola ad Eutonium Diaconum XXIV.* in summaria Orationis Dominicæ recapitulatione Clausulam bis proponit, omisso tamen Ἀμήν: Huic vero tanquam discipulo ac superstitioso Chrysostomi cultori, nec non acerrimo ejus vindici, non magis quam THEOPHYLACTO, Sæculi XI. Scriptori, fidelissimo Chrysostomi Epitomatori, sejunctum a Chrysostomo in hac causâ suffragii jus tribui posse arbitror. II. Secundus ergo Testis erit pseudo *Clemens Rom.* seu quisquis Autor fuerit CONSTITUTIONUM APOSTOLICARUM.

STOLICARUM : In his Libr. III. c. 18. & Lib. VII. c. 24. Oratio Domini, quam, ut loquuntur, ὁ Κύριος ἡμῖν ἐν τῷ Ἐυαγγελίῳ διέταξατο, bis repræsentatur, addita utrobique Clausula. Atque profecto hoc Testimonium ingens pondus haberet, si horum Librorum inscriptioni operis ratio responderet: Sed vel in vulgus notum est, eam esse hujus Sylloges Constitutionum rationem, ut quæ pauca forte Sæculi III. labentis usum referentia supersunt, a sequioribus & varie interpolatis ac ab Apostolorum Spiritu mirum in modum abludentibus nulla ratione amplius possint discerni: Atque totum opus Διαταγέων vix ante Sæculi V. exitum esse consarcinatum sagacissimi harum rerum judices statuunt, inscripto tamen Apostolorum & Clementis nomine, ut huic operi aliquam auctoritatem conciliarent. Testes ergo ex Classe Patrum ecclesiasticorum, quorum testimonium in alterutram partem aliquod pondus habet, hi fere sunt:

Qui Clausulam O. D. ignorant:

1. TERTULLIANUS. An. post C. N. CL.
2. ORIGENES. CCXXXI.
3. CYPRIANUS. CCLII.
4. CYRILLUS Hierosol. . . . CCCXLVIII.
5. HILARIUS. CCCL.
6. GREGORIUS Nyssenus. . . CCCLXXX.
7. CÆSARIUS. CCCLXXX.
8. HIERONYMUS. CCCLXXX.
9. AUGUSTINUS. CCCXC.

Qui

- Qui Clausulam O. D. admittunt:
1. CHRYSOSTOM. anno p. C. N. CCCXC.
 2. CONSTITUT. APOSTOLIC. CCCCXC.
 3. *Isidorus Peleniota.* CCCCLX.

§. IX. Non possum autem hoc loco silentio præterire LUCIANUM *Samosat.* ad cujus testimonium quidam in hac causa provocant, & quo solo Clausulam jam Sæculi post C. N. secundi initio O. D. adhæsisse, luculenter probari posse contendunt; quod Cl. *Olearius* Obs. XXIV. in Matth. p. 216. confidenter asserit. Scilicet LUCIANUS, qui in *Philopatride*, ut alios Christianorum mores, ita precandi quoque formulas perstringens, ita sub finem fere Libelli Triphontem Critiæ respondentem inducit: "Ὡς ἐάσον τέτους, τὴν εὐχὴν ἀπὸ Πατρὸς ἀρξάμενος, καὶ τὴν πολυώνυμον Ὡδὴν ἐς τέλος ἐπιθείς. Manifeste, inquit *Olearius*, his Orationem Dominicam respicit, cujus initium est ἀπὸ Πατρὸς, quod prima ejus verba sint πᾶτες ἡμῶν. Finis vero est πολυώνυμος Ὡδὴ, nempe *δοξολογία*, in qua varia βασιλείας, δόξης, δυνάμεως nomina conjunguntur. At quotquot Viri docti hæc Luciani verba animo a partium studio vacuo expendunt, hanc interpretationem, seu potius violentam ad hypothesein accommodationem rejiciunt, ex quibus vel solos duumviros J. Alb. *Fabritium* & *Matth. Gesnerum* nominasse sufficiet. Designasse quidem Lucianum per Εὐχὴν ἀπὸ Πατρὸς ipsam Orationem Dominicam in eo omnes conveniunt: Sed per πολυώνυμον Ὡδὴν ejusdem Orationis Clausulam doxologicam esse intelligendam, nemo qui Luciani orationem ac maledicendi virus assequitur, sibi poterit persuadere: primo enim illa Ἀθρολογία, ὅτι οὗ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δυνάμις,

ναμῖς, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, imperitè ac nova appellatione ὩΔΗ fuisset dicta: deinde quam πολωνυμίας rationem affert Olearius, ea tam diluta est, ut non tantum omni Doxologiæ conveniat, sed præterea etiam de omni oratione, quæ plura de aliqua re prædicat, perinde accipi possit: Quid apud gentiles πολωνυμία in Hymnis & Precibus fuerit, satis notum est, & apprime in hanc rem facit Timonis apud Lucianum iocus, quo Poetas perstringens, Jovem, ubi metra deficient, πολωνύμον continuo fieri, illis objectat: ὦ Ζεῦ φίλιε, καὶ ξένιε, καὶ ἑταιρεῖε, καὶ ἐφέσιε, καὶ ἀστροπηλῆ, καὶ ὄρνιθε, καὶ νεφεληγερέτα, καὶ ἐρίγδραπε, καὶ εἰ τι σε ἄλλο οἱ ἐμβρόντητοι ποιῆσαι καλοῦσι, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπορῶσι πρὸς τὰ μέτρα· Τότε γάρ αὐτοῖς ΠΟΛΥΩΝΥΜΟΣ γινόμενος ὑπερείδεις τὸ πίπτον τοῦ μέτρου, καὶ ἀναπληροῖς τὸ κεχρηνὸς τοῦ ῥυθμοῦ. Ut h. l. Lucianus sub Timonis persona hanc Jovis πολωνυμίαν, qua Poætæ ad fulciendam labantem ac hiantem carminis majestatem abutantur, false ridet; ita non est dubium, quin sub Triephontis persona hanc πολωνυμίαν in certa aliqua ac Christianis solenniter usurpata ὩΔΗ taxare ac perstringere voluerit: Hujus enim Dialogi auctori, quisquis fuerit, non ignotam fuisse Sacrorum Christianorum rationem, & quanto studio Hymnis & Ὡδαῖς fuerint dediti ex ipso hoc Dialogo constat: supra §. 26. hoc ipsum Christianorum studium non obscure carpit, dicens ipso-
rum nomine: Ἐλεγον γὰρ ἡλίως δέκα ἄστροι διαμενέ-
μεν, καὶ ἐπὶ παννύχως ὑμνωδίας ἐπαγρυπνῶντες, ὀνει-
ρώτομεν τὰ τοιαῦτα· Post decem dierum jejunia, qui-
bus pervigiles noctes ducimus, cantibus hæc talia son-
niamus. Et quam in Christianorum Ὡδαῖς πολωνυ-
μίας

νυμίας scelestus Scurra impio ore rideat, supra S.
 II. impia parodia expressit, quam Critias his ver-
 bis excepit: Ἀριθμέειν με διδάσκεις, καὶ ὄρκος ἡ
 ἀριθμητική· ἐκ οἷδα τί λέγεις, ἐν τρία, τρία ἐν.
 Adeoque rem ipsam dicunt, qui h. l. a personato
 Triephonte antiquissimum illum Hymnum eccle-
 siasticum quem diluculo in precibus, publicis
 partim, partim privatis, canere erant soliti Chri-
 stiani, indigitari perhibent, de quo videnda eru-
 dita Th. Smithi commentatio, Usserius de Symbolis
 p. 41. Bona. Lib. II. rerum Liturgic. c. 4. Caveus in
 Disf. de Libris & officiis graecorum ecclesiast. Hunc
 autem Hymnum, etiam bono sensu, πολύνυμον
 ὦδὴν audire posse, quivis ex hac, quam subjiciam
 pericopa intelliget: Κύριε βασιλεῦ· ἐπεγράνιε· Θεὲ
 πατήρ, πάντοκράτωρ· Κύριε υἱὲ μονογενὲς· Ἰησοῦ Χρι-
 στέ· Καὶ ἅγιον Πνεῦμα· Κύριε ὁ Θεός· Ὁ ἄμνος τῷ
 Θεῷ· Ὁ Ὑιὸς τῷ Πατρὶ· Ὁ αἰὼν τὰς ἀμαρτίας τῷ
 κόσμῳ· κλ. Est autem ut vener. Bengelius rectis-
 sime notavit in Triephontis oratione manifestum
 antitheton, primum inter Ἐυχὴν & inter Ὠδὴν·
 deinde inter Patris nomen, & inter multa nomina;
 atque ita distinguuntur ab invicem simplex illa
 Ἐυχὴ ἀπὸ Πατρὸς & πολύνυμος Ὠδή, ut non possit
 hæc posterior ullo modo de parte extrema ejus-
 dem Ἐυχῆς accipi. Et male a nonnullis ἀπὸ Πατ-
 ρὸς conjungitur cum ἀρξάμενος, ita enim in ora-
 tionem induceretur hiatus: at vero illa Ἐυχὴ ἀπὸ
 Πατρὸς, quin totam formulam nulla parte ejus ex-
 clusa indicet, dubium nullum est. Immo aliquan-
 do putavi illud ἐς τέλος ambigue dictum perinde
 cum ὦδῃ conjungi posse, ut ita suggillaret Tri-
 phon illud plurimorum Psalmorum initium: Ἐς
 τὸ τέλος ὦδῃ, vel ὦδῃ ψαλμῷ ἐς τὸ τέλος. Neque
 vero

vero, etiamsi daretur Lucianum per πολωνύμων ᾠδὴν Clausulam seu Ætiologiam doxologicam O. D. adjectam intellexisse, ex hoc testimonio confici posset, quod vult *Olearius*, eam jam tum temporis tanquam partem Orationi Domini adhæsisse: Tantum hoc abest, ut hoc καὶ ἐς τέλος ἐπί-θεῖς potius diserte doceat, id quod finita Oratione Dominica ex solenni Christianorum usu sub nomine πολωνύμων ᾠδῆς fuerit adjectum, ab ipsa O. D. formula fuisse quid plane distinctum, adeoque Doxologiam illam jam tum temporis ex usu Liturgico finita Oratione Dominica addi fuisse solitam. Immo si Triephontis orationem adtente inspiciamus, manifestum est, impudentissimum nebulonem & Dominicæ Orationis simplicem stili humilitatem & Hymnorum affectatam sublimitatem, quam Christiani in suis Sacris inepte copulaverint, perstringere: Atque Triephontis verba ita reddenda: *Quin igitur hos missos facis, illam precum formulam, quæ a Patre denominatur, recitare instituens & Hymnum multinomium ad finem superaddens.* Quasi Christiani his formulis & ipsi Sacra finire & cœtus dimittere fuerint soliti. Equidem & præcox ille Vir juvenis eruditus J. PHIL. BARATERIUS in suo *Anti-Artemonio* P. I. Cap. XIV. hanc Quæstionem, quid in Luciani Philopatride per πολωνύμων ᾠδὴν intelligendum sit? aggreditur, multisque eam operose persequitur. Is vero rejecta citra omnem dubitationem illa Sententia, quæ de Clausula O. D. accipiendam esse temere statuit, unice favet alteri illi, quæ de Hymno ecclesiastico eam interpretatur. In eo tantum a nobis discedit, quod hanc πολωνύμων ᾠδὴν mavult de altero Hymno accipere, quem *Apostol. Constitutiones Lib.*
VIII.

VIII. Cap. XIII. repræsentant, cujus initium: *Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, εἰς Ἰησοῦς ὁ Χριστός. κτλ.* In quo ea maxime ratione nititur, quod iste Hymnus ex antiqua Ecclesiæ consuetudine ante Cœnam S. proxime post Orationem dominicam fuerit recitari solitus. Sed accidit nobis in hac Disputatione, quod Vir Celeberr. & *κρίτικώτατος* J. MATH. GESNERUS in altera illa de ætate & auctore Philopatridis controversia sibi accidisse profitetur: „ Neque protulit quicquam, inquit, doctissimus „ puer [quo nomine honoris causâ hic utor in „ eruditissimo quatuordecim annorum homi- „ ne] BARATERIUS, quod dimovere nos de „ nostra sententia debeat. Favebam ætatulæ ho- „ minis ista scribentis, ignoscebam puero absur- „ ditatis accusanti, quæ neque cognovisset satis, „ neque intelligere dum posset: lubens me disci- „ pulum illi in re tali præbuissem. Sed nihil di- „ xit, quod non dictum, quod non refutatum „ sit. Molliter inter rosas violasque quiescant „ ossa hominis emendaturi, si licuisset, illa *παυ- „ δαρῶδη καυχήματα.* „ Id unum attigisse suffi- „ ciat, præcocem hunc eruditum Triphonti Oden hanc *πολυώνυμον* dici ob *celebritatem* existimare: quo nihil magis frigidum & sine sale dici posset.

§. X. Sed audiendi nobis sunt quoque Testes ex altera Classe, qui superiores illos antiquitate adhuc superant, sc. antiquæ N. T. VERSIONES, quæ immediate ex Græco fonte fluxerunt, quatenus nimir. illas intemeratas ad nos pervenisse certum est. I. Ex his primum in medium produco LATINAM Interpretationem omnium antiquissimam, utpote quæ ab ipsis propemodum Apostolorum tempori-

temporibus, certe sub Sæculi II. initia ad optimos Græcos Codices adornata fuit: quam deinde, postquam interpretandi licentia & varietate magnopere fuisset turbata ac contaminata, sub incudem revocavit, & Græcorum Codicum ope emendatam pristino suo nitori restituit *HIERONYMUS*: Neque, quod supra jam monui, ulla alia extat Interpretatio, cujus antiquæ, si non primæ, Lectionis fides tot ex antiquitate testimoniis maximam partem sit confirmata. Quapropter cum antiqua Latina, [sive etiam plures fuerint,] qualis ante Hieronymi tempora fuit, & in commentariis Patrum Hieronymo antiquiorum conservatur, in expungenda apud Matthæum O. D. Clausula, cum Hieronymiana castigata conspiret, dubia & suspecta non potest non esse hujus Lectionis antiquitas, quicquid etiam de hodiernæ Vulgatæ Editionis conditione & auctoritate statuatur: Immo hujus testimonii vim non unius tantum Græci Codicis, ex quo Translatio facta est, auctoritatem exæquare, sed latius adhuc patere & ad universæ Latinæ Ecclesiæ fidem pertinere, recte monitum est a b. m. *Comr. Pellicano* nostro ad h. l. *Quod si quis contendat a Christo adjectam Clausulam, necesse est fateatur, omnes nostros & Romanam Ecclesiam & Africanam non recte legisse.* Hoc vero si admittatur, mirum utique est, hanc tam notabilem in truncanda Orationis formula, ab ipso Domino in exemplum præscripta, licentiam Latinis a Græca Ecclesia nunquam fuisse objectam, cum tamen constet, quantæ inter illos contentiones de rebus longe minoris momenti aliæ ex aliis fuerint excitatæ. II. Alter ex hoc genere Testis est *Versio COPTICA*: eam *Cl. Millius Prolegom. p. 152.* unam ex primævis esse *Tom. V.* *R* *laudat,*

laudat, quæ ex fonte Græco profluxerit & ad optimum expressa fuerit exemplar: Et quanquam Cl. *Wetstenius Prolegom. C. IX.* illam *Origenis & Eusebii* ætatem superare neget; nihilominus tamen eam cum *Millio* magni æstimandam esse, quod omnium accuratissime ad emendatos Græcos Codices fuerit adornata, confitetur. Varias ex hac Versione Lectiones collegerat *Th. Mareballus*, Evangelii Gothicis ex parte adpersas: ubi p. 466. hæc habet, quæ ad causam nostram pertinent: Nec volam hujus Clausulæ O. D. nec vestigium reperio in Translatione COPTICA [quod etiam de ÆGYPTIACO quodam Codice notabatur in margine Manuscripti Arabici, citati a Petr. Kirstenio ad Matth. VI: 13.] uti nec in Versione Arabica, quæ habetur in Bibliis Polyglottis Londinensibus, nec in illa, quæ prius Roma prodierat. Atque etiam teste vener. Bengelio Appar. crit. p. 463. In COPTICO MSC. suo, perinde ut in editis, extare Clausulam negat. Maturinus VEYSIERE DE LA CROZE. III. His adjungo Versionem ARABICAM, cujus sex editiones commemorat Vir Clariss. Christ. Bened. Michaelis in Tractat. crit. de var. LL. N. T. caute colligendis & dijudicandis, novissime edita: ex quibus nonnisi una Erpenii IV. Evangeliorum Clausulam apud Matthæum exhibet; reliquæ omnes eam ignorant. At non ea est hujus Versionis per plures editiones propagatæ, vel si etiam diversæ fuerint, antiquitas, ut idonei Testis in hac causâ auctoritatem habeant. Miror igitur qua fiducia Cl. *Whitby* libr. 5. cit. p. m. 110. ausus fuerit asferere: Reperies hanc Clausulam in omnibus Orientalibus Versionibus.

§. XI. Ex altera vero parte pro tuenda Clausulæ O. D. *αὐθεντία* producimus I. Testem Versionem SYRIACAM, quæ sine dubio antiquissima est, & ut Cl. Michaelis censet, antiquitate nihil vel parum cedit Latinorum *Vulgatæ*: Est enim probabile, ut idem in annotat. ad J. A. Bengelii Tractat. de Sinceritate N. T. Græci tuenda loquitur, *Ecclesiam Syriacam*, in qua vel nomen Christianorum primum auditum, Act. XI. 26. & ex qua Evangelium Christi quaquaversum propagatum fuerit, Evangelistarum & Apostolorum Scripta, quorum canonica auctoritas extra controversiam fuit, in Linguam suam conversa jam a primordiis suis habuisse. Sed non queritur, qualis olim fuerit, sed qualis illa sit, qua nos hodie utimur. Certe Andr. Mullerus in Dissert. de Versionibus Syriacis scribit: *Damus sane, antiquissimis temporibus N. Testamenti Syriace lectos esse sacros Libros; sed nostros eos esse, in quos ex. g. Jacobus Syrus Nisibensis & Ephrem commentati sunt; equidem non ausum affirmare.* Quod etiam Fabritius Biblioth. Græc. Libr. V. c. 2. p. 321. suo suffragio confirmat. Constat autem documentorum fide, novam factam esse Translationem IV. Evangelistarum Syriacam a Xenaja Magubensi, seu Philoxeno Hierapolitano anno post. C. N. DVIII. quæ dein anno post C. N. DCXVI. a Thoma Heracleensi, Alexandriae in Ægypto in monasterio Antonii ad trium Codd. Græcorum fidem est emendata: Vide Jo. Lamii de erudit. Apostol. p. 300. Atqui quum hodie non alii extant Syriaci Codices, quam qui ex hac a Thoma Heracleensi reformata editione descripti & propagati sunt, quid mirum O. D. Clausulam apud Matthæum in editis nostris Libris haberi: Quis autem nobis fidem faciet in antiqua illa

illa & *simplici* Versione Syriaca perinde lectum fuisse? Ut nihil jam dicam de eo, quod novissimæ editiones nostræ a *Guthbiero* & *Carol. Schaafio* vim aliquam passæ sunt, ut qui non dubitarunt quamvis reclamantibus omnibus MSS. Codd. locum I. Joh. V. 7. ex Tremellii notis descriptum ipsi Textui sacro intrudere. Versionem autem *PERSICAM*, ad quam nonnulli in hac causa provocant, inter idoneos Testes commemorare supersedeo, quia non ex Græco fonte, sed ex Syriaca Translatione derivata est, adeoque nullum per se suffragii jus habet. II. Secundum Testem excito *ARMENAM* [*] Versionem, de cujus auctoritate *ven. Bengelius* in nupera Tract. de Sincerit. Textus N. T. p. 12. hæc habet: „ARMENA facta est circa annum CCCCX. Res nota est, inquit *Gregorius Scholiastes Syrus* Pl. XV. Armenios, quamvis Græco transtulerint, tamen cum Syriaco postea exemplar contulisse suum, & illud singulis in locis concordans fecisse. Vid. *Walton. Proleg. XIII.* Etenim Armenii Athenas, Byzantium, Edeßam, & Alexandriam dociles miserunt juvenes, qui multum profecerunt. Eo in numero erant *Moyfes & David.* Hi Scripturam S. aliosque libros ex Græca & Syriaca lingua in Haicanam sive Armenam antiquam transtulerunt. Docet hoc *Jo. Joach. Schræderus* in Thesauro Ling. Armenæ, in Disert. p. 34. Multis post Sæculis ad Latinam quoque versionem Armena est revocata, ut ostenditur in Apparatu p. 760. Quod si Usca-

„ nus,

[*] De Armena Versione vide *Nachrichten von einer Hallischen Bibliothek* p. 141. seq.

nus, Bibliorum Armenorum editor, Latinæ
 versioni, ut nonnulli suspicantur, interdum
 est obsecutus, quis Armenam Versionem Sæ-
 culi V. a ceterioribus lectionibus internoscet? ,
 Equidem cum Clausulam O. D. exhibeat, in eo a
 Latina Interpretatione dissidet; sed admodum pro-
 babile est eam ex Syriaca Translatione esse additam.
 III. Addo tertio loco Versionem ÆTHIOPICAM,
 quam ad Copticam multis in locis esse reformatam
 mirum non est, quum Æthiopica ecclesia Alexan-
 drinæ filia fuerit. Atque etiam Vir Clariss. *Jobus*
Ludolfus Præfat. in Lexico. & Grammat. Æth. post-
 quam monuisset, auctores Romanæ editionis in
 Actis Apostolorum ob defectum archetypi multa
 ex Latinis vertisse, subjicit: *Verendum est, ne idem*
in ceteris N. T. Libris fecerint; quippe Æthiops meus in
multis eos differre aiebat ab Exemplaribus MSS. patriæ
sue. Quicquid autem de hoc sit, Æthiopica hæc
 Translatio, quod supra de Arabicis quoque nota-
 tum est, non tantæ est antiquitatis, ut ejus Sus-
 fragium in hac causa possit esse alicujus momenti.
 Testes igitur ex Classe Versionum, quorum testi-
 monium in utramque partem pro diversa vel æta-
 te, vel conditione aliquod momentum habent, hi
 fere sunt:

Quæ Clausulam O. D. exhibent:

1. SYRIACA, antiquissima, sed Sæculo VI. &
 VII. interpolata.
2. ARMENA, Sæculi V. ex parte Syriacæ pro-
 pago.
3. Æthiopica & ex Arabicis una *Erpeniana*: Sed
 hæc juniores.

Quæ Clausulam ignorant:

1. LATINA, antiquissima, cujus Lectionis fides jam Sæculo II. est confirmata.
2. COPTICA, Sæculi ad minimum III. ineuntis.
3. Arabicae plures: quæ vero juniores sunt.

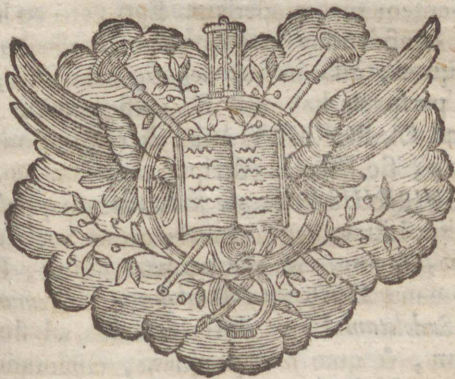
§. XII. Quod ad tertiam Classẽ Testium adinet, scil. MSS. Codices hodie adhuc superstites, omnis causssæ hujus disceptatio redit ad solos illos Codices, qui Matthæi Evangelium complectuntur, exceptis tamen iis, in quibus Matth. VI: 9-13. deficit; cujus generis sunt *Alexandrinus*, *Augustanus* 3., *Colbert.* 3. 5., *Laudinus* 1. *Moscuenfis*, *Parisin.* 9. *Wolf.* 2. &c. &c. Reliqui prope omnes vix *Theophylacti* ætatem attingunt, & minimum X. Sæculis ab ætate Apostolorum distant: Quatuor tantum, aut sex restant, qui hanc ætatem superant, & in illis vix unus & alter est, qui ad VI. post C. N. Sæculum ætate accedat, infra quod descendere, ob rationes quas supra jam explicavi, in hac Quæstione mihi non consultum videtur. Exhibent tamen hanc Clausulam Codex *Basileens.* B. VI. 27. quem Sæculi X. æstimat *Cl. Wetstenius* Proleg. p. 55. atque in Evangeliiis vetustissimam Lectionem referre contendit: 2.] Codex MSC. membranaceus pervetustus optimæ notæ, num XXIX. cujus margo hac annotatione distinguitur: Τὸ δὲ ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, ἐν τισὶν ἐκείναι μέχρι τῆς Ἀμὴν. 3. Tale fortasse exemplar fuit, ex quo Græca in bilingualem *Cantabrig.* transumpta sunt, Clausula utrinque carentem. Totam itaque hanc Tractationem concludo vener. *Bengelii* verbis Appar. Crit. p. 423. *Super.*

Superstites hodie Codices Græci omnes Hieronymo, plerique etiam Photio, immo Theophylacto sunt ceteriores. Hanc tantam Codicum ab ætate Apostolica distantiam, eorundemque inter se arctam propinquitatem, & comparatam ad Codices deperditos paucitatem, quisquis intelligit: hic nulla se lege, nulla ratione adstrictum putabit, ut præ iis ubique omnes alias genuinæ Lectionis indagines, divinitus conservatas, fastidiat; neque in numero Codicum ineundo morose adhærescet: Sed decisionem in Lectionibus serius invecit & in Codices cæteroqui propagatis repetet altius.

Ἔως ἂν παρέλθῃ ὁ Ὀυρανὸς καὶ ἡ Γῆ, ἴδιαι ἐν ᾧ
μία κεραία ἔ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου.

Matth. VI: 18.

FINIS.

R 4

Viro

Viro pl. Reverendo Celeberrimoque
JO. JACOBO BREITINGERO

Professori Linguae Graecae dignissimo

S. P. D.

J. PACIMONTANUS, Tigurinus.

Communicasti nuper mecum V. R. Eminen-
 tissimi Cardinalis *QUIRINI* epistolam ad Cl.
ICTUM ISELIUM Basileensem datam, in
 qua *parparatus Princeps* inter alia acerbum
 fert iudicium, de epistola communis nostri amici,
 J. F. perscripta ad Celeb. *FORMEY Reg. Scient.*
Berolin. Societ. Secretarium. Postulas, ut de hoc ar-
 gumento, quoniam diversa sunt Nostrium judi-
 cia, mentem meam aperiarn. Ego vero eo luben-
 tius & confidentius petitioni tuae satisfacere pos-
 sum, quod, quæ in hoc negotio acta sunt, cer-
 tissime perspecta habeam. De epistola igitur amici
 nostri ad Cl. *FORMEY* data, & responsione *Em.*
Cardinalis, sic habeto. Scripsit nimirum *Em. Car-*
dinalis QUIRINUS in *Decade sexta* suarum epistolarum,
 incognitæ Litteratorum Austriacorum Societati di-
 catarum, unam, in qua probare voluit, Eccle-
 siæ Romanæ Doctores, *Bembum, Contarenum, Po-*
lum, Sadoletam longe aptiores fuisse ad studium
 biblicum, & quæ huc pertinent, restaurandum,
 quam vero *Lutherus*, cæterique Reformatores nostri
 fuerint. Ad hoc probandum inter alia provoca-
 vit ad *Ephemerides Tigurinas litterarias*, quæ hebdo-
 modatim die Mercurii eduntur. In hac igitur *Em.*
Cardi-

Cardinalis epistola hæc leguntur verba, tanquam a Tigurinis quibusdam spectatæ auctoritatis Viris prolata: *Recensetur* [verba sunt Em. Cardinalis] *ibidem in Diario quodam germanice conscripto & Turici hebdomodatum edito, meum ad Cl. Virum S. FORMET-UM a Secretis Berolinensis Academiæ epistola, in qua demonstrandum summi, Romanæ Ecclesiæ Proceres, a me jam diu celebratos, semperque celebrandos, quemadmodum Lutherum doctrina omni, christiana pietate, sapientia singulari, & reliquis ingenii animique dotibus quantum superarunt, ita homini illi nulla ratione secundos fuisse in Linguarum Orientalium peritia: nam hanc quoque sibi ipsos assiduo & incredibili studio comparasse indubiis experimentis ostendi: Eam vero recensionem Scrip- tor Zwinglianus in hunc modum concludit: „Ego „ quidem ita sentio, Lutherum sat doctrinæ acu- „ minisque habuisse, ut susceptum a se facinus „ Ecclesiasticæ Unitatis discindendæ ad finem per- „ duceret; at facinus illud nunquam aggressurum „ eundem fuisse, si doctrina & acumine magis va- „ luisset. „ Qui ad me folium illud transmisit, una simul laboribus meis in hunc modum gratulatus est. „ Lisés ou faites vous traduire la fin de la p. 93. „ de cette feuille, ou l'on dit NB. publiquement, „ que si Luther avoit eu autant de sagesse & d'e- „ rudition qu'en ont eu Contarenius, Polus &c. il „ n'auroit pas entrepris de reformer l'Eglise. Mais „ n'en ayant eu que très peu, mais beaucoup „ de hardiesse, il a réüssi. Enfin Monseigneur! „ Votre Eminence peut bien comprendre, que „ c'est assés d'avancer de telles choses dans une ville „ comme est Zurich dans un imprimé public. RO- „ ME N'A PAS ESTE BATIE DANS UN JOUR., „ Postquam hæc a cordatis & eruditis Ecclesiæ Luth-*

ranæ Viris lecta fuissent, non potuerunt non de Aucto-
 ribus hujus judicii adversus B. Lutherum lati con-
 queri. Quidam tamen statim initio occæperunt
 dubitare, utrum Tigurini, qui nihil non eorum
 quæ ad Concordiam inter Protestantes alendam &
 restituendam facere possunt, præstare solent, talia
 scripserint. Advolarunt autem interea temporis
 epistolæ a Cl. Viris SCHELHORNIO, KIESLIN-
 GIO, FORMEYO scriptæ, in quibus vehemen-
 ter conqueruntur, quod tam acerba & minime fe-
 renda nos Tigurini de Luthero seramus judicia.
 Ipsimet etiam Lipsiensium Ephemeridum litteraria-
 rum auctores, prouti ex particula XVII. pag. 170.
Musci Tigurini patet, judicium hoc, & quidem
 merito, censuræ suæ subjecerunt. Cum vero
 epistolæ hæ Virorum doctorum indignationis ple-
 næ perlectæ fuissent, Viri inter nos utriusque
 ordinis dignitate & eruditione eminentes obstupue-
 runt, quod probe scirent, talia a nemine Censo-
 rum publicorum in his Ephemeridibus Tigurin-
 is lecta aut probata fuisse. In originem igitur hujus
 rei & auctorem tam iniqui judicii de Luthero lati
 inquirendum esse censuerunt. Cumque Cl. FOR-
 MEY a communi nostro amico J. F. postulasset,
 ut ea pars Ephemeridum, qua tanquam testimonio
 omni exceptione majore nitebatur Em. Cardinalis,
 ad ipsum Berolinum deferretur, obsecundatum illi
 fuerat; Hac vero accepta & perlecta *à solo*
 eum edocebat, talia, quæ in medium produserat
 Em. Cardinalis, in hac particula Ephemeridum
 non reperiri. Hæc tantum verba in ea legeban-
 tur: Wir halten dafür, Luther habe eben recht ge-
 nug Wiß und Gelahrtheit besessen zu dem Werk,
 das er unternommen; hätte er mehr gehabt, wür-
 de

de er dasselbige vielleicht haben liegen lassen; hätte er minder gehabt, so hätte er es nicht ansführen können.

Quis non videt vero, quam diversa sint hæc verba ab iis, quæ in medium protulit Purpuratus Princeps? Cum igitur res se ita haberet, & *Em. Cardinali* adtribui malignum iudicium de *Luthero* non posset, qui id se a *Zwingliano Turicensi* accepisse profitetur, quærendus erat Auctor illius, neque magna opera & industria opus erat ad hominem detegendum, perspectum enim omnibus eruditis *Tigurinis* est, τὸν Δεῖνα frequentissime varias ob causas dare Litteras ad *Em. Cardinalem*: interrogatus igitur ab amico nostro, utrum de negotio hoc scripsisset ad *Cardinalem*; diffiteri id noluit, addens tamen, longe aliis se usum verbis, quam quæ a *Formeyo* producerentur. *Cl. vero Formey* fraude detecta, integram amici *Tigurini* epistolam de hoc argumento scriptam, ut & *Bibliothecæ Berolinensis* Auctores, expresso nomine τὸν Δεῖνα, publicandam censuerunt, invito tamen amico nostro, qui, ut nosti in cæteris homini festivo non male cupit; potuisset enim *Cl. Formey*, etiam absque hoc indicio hominis, ex epistola ad ipsum satis præsidii habere ad testimonium *Em. Cardinalis* retundendum. Cum vero factum infectum fieri nequeat, futurum spero, ut in posterum hic homo pariter, & *Em. Cardinalis* cautius mercari discant. Ex iis, quæ hæcenus dixi, manifestum est, necessitatem nobis *Tigurinis* fuisse impositam innocentiam nostram publice demonstrandi, & ex ipsis *Ephemeridibus* litterariis *Tigurinis*, cum testimonio *Em. Cardinalis* collatis probandi, *Purpuratum Principem* a τῷ Δεῖνα in hoc negotio circumventum fuisse. Quod ipsum in epistola ad *Cl. Iselium* data
candide

candide fateri, non vero callide dissimulare, debuisset *Emin. Vir*, si ingenui Controversiarum tractatoris officio defungi voluisset. Sed tempus est, ut ad ipsam *Em. Cardinalis* ad *Cl. Iselium* datam epistolam deveniam, eaque, quæ ad hoc negotium pertinent, paulo propius inspiciam. Et principio quidem miror, *Em. Cardinalem* caput causæ non tangere, neque ullo argumento probare sustinuisse, iudicium malignum de Luthero latum, in ipsis Ephemeridibus Tigurinis reperiri, quod tamen tanquam certum & extra dubitationis aleam positum publice in epistola ad *Cl. Formey* data asseruit? profecto in quæstione de re facti demonstrandum hoc fuisset evidentissime, ridiculum enim est, in ejusmodi negotio, ubi cum Adversario res est, ad rem comprobendam, aut nullum, aut fallacem adducere testem. Quid dicam de sensu verborum majusculis Litteris expressorum: *Rome n'a été batie &c.* si sensus aliquis malefani hominis verbis inest, aut hic est: „Tigurinos quo cæperint pede perrecturos, id est *Lutherum* in posterum acerbe perfricturos, & Italico aceto perfusuros: „ aut significare vult his verbis: „Tigurinos ad *Papismum* „valde inclinare; „ At sive prius, sive posterius intenderit homo ad unguem factus, hallucinatur valde. Cum enim certis & evidentibus argumentis, quæ si maxime vellet, in dubium tamen revocare non potest *Em. Cardinalis*, constet, malignum de Luthero iudicium nonnisi in cerebro *deiva* natum, & ad *Em. Virum* transcriptum, frustra exinde periculosum omen adversus Lutheranos fratres petitur: Non minus ineptus est posterior verborum sensus; tam longe enim remoti sunt Tigurini a *Papismo*, ut si non alia daretur magis pura

pura castaque Deum colendi ratio, quam quæ in *Papismo* locum habet, & ex manibus nostris penitus excussi essent Codices sacri, potius in *Deistarum*, quam Pontificiorum castra transirent, eaque capita Theologiæ Naturalis & Juris Naturæ amplecterentur, quæ sana suppeditat ratio, admissio enim semel *Papismo* rectæ rationis decretis nuntius est mittendus. Recte de hoc argumento pronuntiat *Celeb. SCHERLOK* *Anglus* in libro, cui titulus: *Pré-servatif contre le Papisme* pag. 11. dicens: *C'est en vérité une chose surprenante, qu'un Protestant puisse être capable d'embrasser le Papisme sur des raisons: car de le moment qu'il est gagné, il faut qu'il fasse une seconde abjuration des moyens par lesquels il a été converti. Il faut qu'il se serve de son jugement pour entrer en la communion de Rome, & des le moment qu'il y est entré, il faut renoncer a son jugement, & en reconnoître la non validité.*

Quod ad B. nostrum *Zwinglium* attinet, æquo animo ferre non potuerunt vel debuerunt *Figurini*, quod *Em. Cardinalis* eum cum *Thracio* illo homine apud *Gellium* comparaverit, qui una cum infelici *Iolio* optimæ frugis plantas simul evulsisse dicitur, quid enim sibi vult invidiosa hæc comparatio quam hoc: aut *Zwinglium* fatuum plane hominem fuisse, menteque captum, qui quadrata rotundis miscuerit, quique quid in religione grave & momentosum sit, a superstitione & ineptiis, quibus *Papismus* obrutus erat, distinguere non potuerit; aut eum fuisse hominem omnium quos terra tulit unquam nequissimum, qui Religionis omnis fundamenta concusserit, articulosque fidei creditu necessarios vel impugnaverit vel negaverit, idque

idque sub prætextu pietatis, studiiue Emendationis Sacrorum; & neutrum unquam ne ipse quidem Pontifex Romanus, nedum *Em. Cardinalis Quirinus* probaverit. Inspiciantur duntaxat *B. Zwinglii* ingenii monumenta posteritati relicta, & quæ de Ejusdem vita, virtutibus & laboribus commentati sunt uterque *HOTTINGERUS* in suis *Hist. Eccl. Helvetiæ*. Tu Vir Celeb. testimonio *Gellii* usus es in libello Auctori de *Religione essentiali* opposito, & quidem aptissime: Hic enim inter alia statuit, omnia miracula & myſteria e religione christiana eſſe eliminanda. Hoc ipſo testimonio adverſus Reformatores utitur *Em. Cardinalis*: At quo argumento tandem, quod vel ſpeciem aliquam habeat, probabit Reformatores, veri nominis myſteria & miracula in S. Litteris narrata negaſſe? Si per miracula intelligat *Purpuratus Princeps* prætenſa illa miracula alicujus *Franciſci Aſſiſi*, & ſimilis ſurfuriſ hominum, ad alendam ſuperſtitionem a malefariatis Monachis & Sacerdotibus efficta; per myſteria vero ex. gr. tranſubſtantiationem, craſſiſſimum dogma, in religionis chriſtianæ opprobrium citius aut tardius excogitatum, conſitemur *Zwinglium* & cæteros Reformatores impoſturas illas vehementer impugnâſſe. Plura de *B. Zwinglio* non addo, quia novi, Te Commentarium moliri de Ejus vita, eruditione & ingenii monumentis, in quo ſine dubio ſtrenue contra quosvis Adverſarios cauſam ejus tueberis.

Pergo ad *Lutherum*. Notum tibi æque ac mihi eſt, auctorem iniqui judiciî, ab *Em. Cardinale* adverſus *Lutherum* prolati, ab amico noſtro *J. F. deſectum* fuiſſe. Quid ad hæc *Purpuratus Princeps* ?
reſpon-

respondet? nobis Tigurinis dolendum non esse; quod talia de Luthero in medium proferat, quandoquidem notum sit, Eum olim contra Tigurinos acerbius, quam par erat, scripsisse. Verum id est. At num propterea Tigurini obstricti sunt veris meritis & laboribus B. Viri per calumniam detrahere? num in rationes Tigurinorum referri debet iniquum & acerbum iudicium a τῷ Δείνῳ nullius auctoritatis homine adversus Lutherum productum? num repetere illud debet *Em. Vir* publice, suppresso auctoris nomine, licet a quo latum sit, pulchre perspectum habeat? Quæ porro in eadem hac epistola ad Cl. *Iselium* data, *Celeb. Quirinus* de *Lutheri* imperitia Linguae græcæ & hebraicæ, de perditis ejus moribus &c. adjicit non excutiam. Dabitur Fratribus Lutheranis, ubi formidandum illud opus Controversiarum adversus Protestantes, quod molitur *Em. Cardinalis* in lucem protractum fuerit, amplissima occasio, *Lutherum* contra varias criminationes vindicandi; quanquam sola lectio *Sekendorfi* *historiæ Lutheranismi* *Em. Cardinalis*, si vellet, meliora edocere posset.

At gravem errorem, ajunt quidam, commisit auctor epistolæ ad Cl. *Formey* datæ, quod *Sadoletum* cum M. A. *Flaminio* confudit: gravis sane error est, apud eos, qui quid leve & grave sit distinguere non possunt, qui sapiunt aliter judicant. Quod si enim ad rerum summam spectes, rationumque ab amico nostro allati vim & efficaciam, perinde erit, utrum *Flaminius* an *Sadoletus* compareat. Pone enim in locum *Sadoleti* substitui *Flaminium*, non minus infirma erit argumentatio *Em. Cardinalis*, quæ hæc erit: *Flaminius* lingua latina
para-

paraphrasin Psalmorum edidit, pio affectu commotus; *Polus* inter varia negotia, N. Testamentum sedulo evolvit: Ergo hi homines longe aptiores erant ad studium Biblicum restaurandum, maioribusque præsidiis instructi, ad S. Litteras rite interpretandas, quam *Zwinglius*, *Pellicanus*, *Biblander*, *L. Juda*, [ut de cæteris Reformatoribus *Oecolampadio*, *Luthero*, *Calvino* nil dicam] quis non rerum peritus videt consequentiæ vanitatem? Protrahenda tandem erunt in lucem *Em. Cardinali* opera illa egregia Italarum, tempore Emendationis Sacrorum scripta, ut cum Tigurinorum, qui eodem tempore vixerunt, laboribus conferri possint, comparationem non reformidamus. *Em. Cardinalis*, ne quid omisisse videar, quod ad accusationem communis nostri amici pertinet pag. 7. epistolæ suæ ad Cl. *Iselium* datæ, appellat epistolum ejus *levitatis & futilitatis plenum*. Sed aliud est dicere, aliud probare. Interrogavi amicum nostrum [quoniam hac accusatione in medium prolata, statim ad confusionem *Flaminii* cum *Sadoletto* progreditur *Em. Cardinalis*] qua ratione factum sit, ut ad Cl. *Formey* scribens hæc nomina confunderet. Respondit ille sine mora, sibi per semihorulam concessam fuisse lectionem Epistolæ *Em. Viri* ad *Formeyum* datam, præterlapso vero non exiguo temporis spatio litteras se dedisse ad Cl. *Formeyum*, neque ad manus fuisse epistolam Cardinalis; cum vero satis nosset inter Restauratores studii Bibliçi a *Purpurato Principe* præter *Contarenum* & *Polum* etiam relatum fuisse *Sadoletum*, vitio memoriæ pro M. A. *Flaminio* posuisse *Sadoletum*, quod autem haud ignoraverit ille M. A. Fl. paraphrasin in Psalmos confecisse, non solum statim mihi in Museo suo monstravit vi-

tam

tam *Flaminii* a Celeb. *Schelhornio* scriptam, sed & ipsam *Psalmodum* paraphrasin *Lugduni A. 1576.* per *Guilielmum Rovillium* editam. Nosti insuper *Amicum nostrum* in historia litteraria non adeo esse hospitem, ut *Sadoletum* a *Flaminio* distinguere haud potuerit. Nescio igitur in quo tandem *levitatis* illius & *futilitatis* ut *Em. Cardinalis* loquitur, peccatum consistat. Ego nullum indicium in *Amici Epistola* reperio. Forte indignatione commotus *Purpuratus Princeps* doluit, quod hominem iniqui contra *Lutherum* lati iudicii detexerit & argumentum ipsius contra *Cl. Formeyum* prolatum hac ratione infirmum plane reddiderit. Eo vero nomine potius grates ipsi persolvere debuisset *Em. dignitatis Vir*, quandoquidem ostendit, ipsum præter voluntatem deceptum fuisse, atque adeo non ipsum, sed inficetum hominem tam maligni adversus *Lutherum* iudicii verum auctorem esse. Reperio vero testimonium *tali titulo quam maxime dignum* in epistola *Em. Cardinalis* ad *Sanctissimum Dominum Benedictum XIV. Pontificem* hodie *Romanum* data. In ea postquam *Pontifici* inter alia exposuisset, quantum ipse laboris & industriæ hætenus ad lucrandos *Protestantes* adhibuisset, & quam opportunum sit tempus multos eorum in *Ovile S. Matris Ecclesiæ* reducendi, adducit hominis *A catholici* epistolam ad se datam, in qua hic bonus, vel fatuus, homo ita loquitur: *Il est sûr que les Papes & les Conciles s'ils decretent quelque chose de concert, ou que l'un ou l'autre applaudiße, & donne le sceau a ce qu'a fait l'autre, ne sont pas sujets a erreur, étants des Personnes, dont toute l'étude est de savoir & de faire la volonté de Dieu, & qui par consequent, doivent avoir raison en tout ce qu'ils ordonnent pour le culte de*

Tom. V.

S

Dieu,

Dieu, & de ses Saints en bonne conscience & selon leurs lumieres. Rogo omnes, quotquot sapiunt, utrum hoc testimonium non sit *ridiculum* plane & *futile*? aut turpis *Adulator* est hic homo, aut suæ religionis principia ignorat, aut denique *Catholicus* simul est & *Aatholicus*. Quis enim Protestantium Doctorum unquam ita de Pontifice aut de Conciliis locutus est? hujus fursuris Profelytos sine magno labore colligere poterit *Purpuratus Princeps*, modo illis laute vivendi suppeditet occasionem. Antequam finem impono epistolæ huic, unum addo, quod tamen ad Amici nostri causam tuendam nihil facit. Nimirum attulit in hac ad Cl. *Iselium* data epistola *Em. Vir* & quidem non sine ingenti mentis tripudio verba quædam ex *Commentariis Brandeburgicis* petita, quæ ad vellicandos Reformatores plurimum facere posse credit: Equidem hoc ipso Testimonio ad causam suam detorto intempestive jam abusus est Jesuita Heidelbergensis *F. Seedorf* in suis Epistolis gallico sermone adversus Protestantes scriptis: sed solide simul a Celeberrimo *PFAFFIO*, Cancellario Academiae Tübingensis, qui in controversiis, quæ nobis cum Ecclesia R. intercedunt versatissimus est, quique *Commentarios* illos *Membro* alicui *Societatis Borussiae* adscribit, responsum est, adeo ut firmiter credam, Jesuitam Heidelbergensem in posterum cum doctissimo hoc Theologo in arenam non descensurum. Cæterum quoniam tantam tamque incredibilem voluptatem capit *Em. Cardinalis* ex Judicio hujus Academici Berolinensis de Causa Reformationis ecclesiasticæ, quam ipse, contra Auctoris mentem, pro unica ac præcipua venditare non dubitavit, age producamus in medium quædam Ejusdem f. Auctoris

ris, quem tanti facit, ut omnibus ejus dictis tanquam regiis edictis asurgat, Testimonia, quibus de Papismi in Ducatu Brandenburgico statu ante tempora Emendationis Sacrorum, vere regia *παρρησία* verba facit, atque hujus Emendationis tum necessitatem, tum utilitatem prolixè commendat. Extant illa in *Historia Academiae Regiae Scientiarum & humaniorum Litterarum Berolinensis Aethni* 1748. Pag. 425. Titulo hujus tomi, qui inscribitur *DE LA SUPERSTITION ET DE LA RELIGION*, sapientissimus Auctor agit de statu Ducatus Brandenburgici in *Gentilismo, Papismo, & Protestantismo*. Pag. 430. ubi de Papsimo in Ducatu Brandenburgico Seculi X. agit hæc verba extant: *La Religion Catholique triomphante y parut alors sans contrainte, & entraîna après elle les plus grands scandales: Les Evêques étoient ignorans, cruels, ambitieux, & de plus Guerriers: ils portèrent les armes en personne contre les Margraves, & contre d'autres voisins, pillant, ravageant les Contrées, violant, faisant les Incendiaires & s'arrogant [malgré une vie aussi souillée des crimes] un pouvoir absolu sur les consciences.*

Pag. 431. sequentia extant: *Lokebius raconte gravement, que le Prince Othon ayant été excommunié par LUITPOLDT Archevêque de Brandebourg pour des raisons frivoles, se moqua des Censures de l'Eglise, mais qu'il fut bien attrapé à son tour, lors qu'il vit, que des chiens affamés ne vouloient point manger des viandes de sa table, & il entra en lui-même: ces Chiens étoient sans doute Orthodoxes, malheureusement l'espece en est perdue. Et mox hæc subjungit:*

Les Vierges miraculeuses, les images secourables, & les Reliques des Saints avoient alors une vertu, toute singulière. Le Sang de Belitz, entr'autres étoit fort renommé. Voici ce que c'étoit. Une Cabaretière de cette ville, vola une hostie consacrée & l'enterra sous un Tonneau dans sa cave, pour avoir meilleur débit de sa Bière; elle en eût des remords, [car les Cabaretières ont la conscience delicate] elle denonça son crime au Curé, qui vint en procession avec tout son attirail Pontifical, pour déterrer l'hostie. En enfonçant la pèle en terre, on vit bouillonner du sang, & tout le monde cria, au miracle! L'imposture étoit trop grossière, & l'on sent que c'étoit du sang de bœuf, que la Cabarratière y avoit versé. Ces miracles ne laissoient pas que de faire impression sur l'esprit des Peuples, mais ce n'en étoit pas assez. La Cour de Rome, toujours attentive à étendre sa Domination sous l'ombre des Autels, ne négligeoit aucun des Moyens qui pouvoient l'y conduire: Dans le XIII. Siècle se formèrent la plus part des Ordres Religieux. Le Pape en établit en Allemagne & dans le Brandebourg le plus qu'il pût sous prétexte d'affermir par là les esprits dans le Christianisme. Les Misanthropes, les fainéans, les paresseux, & toutes sortes des gens qui s'étoient deshonorés dans le monde, se réfugièrent dans ces aziles sacrés. Ils appauvrirent l'Etat de Sujets, en ses sequestrant de la Société, & en renonçant à la Bénédiction que Dieu a donné à nos premiers Parens. Ils furent à la charge des Cytoiens, ne se nourrissant que d'aumônes, ou faisant des acquisitions illicites; & quoique ces Etablissements fussent également contraires aux Loix de la Société & de la bonne Politique, le Pape les introduisit dans toute l'Europe, & parvint sans opposition à lever une puissante armée de Prêtres, aux depens de tous les Princes & d'entretenir de grosses Garnisons dans des Païs

*Paix sur lesquels il n'avoit aucune Souveraineté
Mais dans ces temps les peuples étoient abrutis, les
Princes foibles, & la religion triomphante. Et
iterum :*

Pag. 432. Le Pape Jean XXII. établit des Bureaux d'indulgences dans le Brandebourg. Les Augustins trafiquoient de ces Indulgences, & en envoyoient le Produit à Rome. Les miracles devinrent à la fin si fréquens, que les Auteurs rapportent qu'il tomba l'année 1500. une pluie de Croix rouges & blanches sur tous les passans. On trouva même de ces Croix dans le pain, ce qui fut regardé comme le présage d'un grand malheur. Dans ce tems où les Prêtres abusoient si grossièrement de la crédulité des hommes, ou ils se servoient de la Religion pour s'enrichir, où les Ecclesiastiques menoient la vie la plus scandaleuse, un simple MOINE entreprit de REFORMER TANT D'ABUS. Il rendit aux hommes par son Exemple l'usage de la Raison, qui leur avoit été interdit pendant tant de Siècles, & l'esprit humain enhardi par le recouvrement de sa liberté, étendit de tous côtés la sphère de ses connoissances. En quantum Beneficium existimet esse Sacrorum emendationem tandem a Luthero cæterisque, non sine divino Spiritu, perfectam!

Articulus tertius hujus Disertationis agit: *De la Religion sous la Réforme.* Excerpamus inde pauca quædam pag. 433. inquit Auctor: *La Religion Catholique, qui s'étoit élevée sur la ruine de cette des Juifs & des Payens, subsistoit depuis XV. Sièc.*

les: humble & douce sous les persecutions, mais fiere après son Etablissement, elle persécuta à son tour? Tous les Chrétiens étoient soumis au Pape, qu'il croyoient infailible: ce qui rendoit son pouvoir plus étendu que celui du Souverain le plus despotique. Un miserable Moine s'éleva contre une puissance si solidement établie & la moitié de l'Europe secoüa le joug de Rome. scil. Suo consilio, suis viribus: Quis crediderit? Et paucis interjectis: Les Prêtres des Autels, dont la sainteté & la pauvreté devoit être le partage, menèrent une vie scandaleuse; ils acquirent des richesses, ils devinrent ambitieux, quelquesuns furent des Princes puissans. Le Pape qui originairement relevoit des Empereurs, s'arrogea le pouvoir de les faire & de les déposer, il fulmina des Excommunications, il mit des Royaumes en interdit, & il outra si prodigieusement les choses, que, de quelque manière que ce fut, il FALLOIT à la fin, que le monde se revoltât contre tant d'abus. Pag. 434. ita loquitur Auctor horum Commentariorum: Cet esclavage qui s'appétoit chaque jour, excitoit déjà des murmures. L'home le plus stupide, comme le plus spirituel, des qu'il a de sensibilité s'apperçoit du mal qu'il souffre: tous tendent à leur bien-être, ils endurent un tems, mais à la fin la patience leur échape & les vexations, que tant des peuples souffroient, auroient inmanquablement donné lieu à quelque Réforme si le Clergé Romain fortement agité par des dissensions intestines, n'eut enfin donné lui-même le signal de la liberté, en arborant l'étendart de la révolte contre le Pape. Les Vaudois, les Wiclefites, & les Hussi-

tes avoient déjà commencé à remuer, mais LUTHER & CALVIN aussi audacieux, & nés dans des conjonctures plus favorables, consommèrent enfin ce GRAND OUVRAGE.

Pag. 35. La Religion prit alors une forme nouvelle, & se rapprocha beaucoup de son ancienne simplicité. - - - La Reforme fut utile au monde, & sur tous aux progrès de l'esprit humain. Les Protestans, obligés de réfléchir sur des matieres de la foi, se depouillerent tout d'un coup des préjugés de l'éducation, & se virent en liberté de se servir de leur raison, de ce guide qui est donné aux hommes pour les conduire, & dont au moins ils devoient faire usage pour l'objet le plus important de leur vie. Les Catholiques vivement attaqués furent obligés de se défendre. Les Ecclesiastiques étudierent, & ils sortirent de l'ignorance crasse & honteuse, dans laquelle ils croupissoient presque généralement. Plura testimonia ex his Commentariis adducere nolo. Ex iis, quæ hæcenus adducta sunt, patet; 1.] Auctorem Commentarii publice fateri, Ecclesiam Romanam tempore Reformationis turpissima superstitione & crassissimis erroribus fuisse infectam, Pontificesque æque ac cæterum Clerum intollerabili superbia abreptos, jus in conscientias hominum sibi immet ipsos temere arrogasse. 2.] Omnes, qui turpissima rerum divinarum & humanarum ignorantia non occæcati & sensu communi non destituti fuerint, exoptasse, ut religio majore in luce collocaretur, cultusque publicus primævæ simplicitati restitueretur, & Christianis vera libertas conscien-

tiae concederetur. 3.] LUTHERUM in Germania primum fuisse, qui generoso impetu incitatus & eruditione, pro temporum illorum ratione satis instructus, salutarem lucem Religioni prætulit, crassissimos errores impugnaverit, superstitioni grassanti bellum indixerit, atque effecerit tandem, ut religioni pristinum suum decus accesserit, Eruditio mascula caput extulerit, & pleræque Germaniæ Nationes [ut de aliis nil dicam] ab intollerabili Pontificum & superstitionis Monachorum jugo fuerint liberatæ. Sed opinor hæc sufficere posse ad causam Amici nostri adversus frivolas lucifugarum quorundam criminationes tuendam: quare verbum non amplius addo, nisi hoc unum, ut valeas Vir Clarissime! meque amare pergas.

De-

Descriptio
BARONATUS ALTO-SAXENSIS;
Ejusque, quam maxime vero
HAGANORUM
Reformatio Ecclesiastica
delineata

a

CASPARO THOMANNO,

*Cætus Saletani & Hagani Pastore, nunc Scholæ
Abbatissanæ Turic. Provisore, & totius
Ludi Moderatore Vicario.*

Breviarium.

§. I. Denominatio & Naturalis Conditio Provinciæ. §. II. Ejus Fertilitas & varia commoda. §. III. Diversa ipsius onera & mala. §. IV. Illius situs & magnitudo. §. V. Arx Forsteck, ejusque conditio & Fata. §. VI. Pagus Sax, & quæ in illo commemoranda. §. VII. Pagus Sennwald quæque memoratu digna habet. §. VIII. Pagus Salez, & quæ ex illo notari merentur. §. IX. Veterum Baronum Familia, potentia & Fata. §. X. Præsens rei civilis status in hac Provinciæ, & jurisdictionis norma. §. XI. Varia hujus Provinciæ judiciorum genera. §. XII. Baronatus res militaris tum antiqua tum præsens. §. XIII. Reformatio Ecclesiastica totius Provinciæ. §. XIV. Hagani ad Religionem Pontificiam iterum deficient. §. XV. Illorum secunda Reformatio quæritur, hinc novæ Parochiæ Saletanæ Jodocus GROBIUS præficitur. §. XVI. Jodoci GRO-

BII Natalia & Studia. §. XVII. Ejus Matrimonium & laudabile Ministerium in Toggio. §. XVIII. XIX. Ejus iniqua persecutio & amotio a Pastoratu. §. XX. Ipsius vocatio & Promotio ad Pastoratum & Saletanum & Vadisvillanum, nec non ad Decani honores, & tandem illius obitus. §. XXI. Difficilis est Haganorum Reformatio ob multa impedimenta. §. XXII. Pastor Grobius & publice pro Cathedra & privatim in vita quotidiana omnia facit, quæ ad Saletanos ædificandos & Haganos convertendos conducunt. §. XXIII. Haganorum Reformatio efficitur. §. XXIV. Et Tigurum versus perscribitur. §. XXV. Haganani in gremium Ecclesiæ recipiuntur. §. XXVI. Signa externa lætitiæ ob hanc Reformationem. §. XXVII. Lepida Disputatiuncula D. Grobii cum Sacrificulo Benedurano. §. XXVIII. Disciplina Ecclesiastica inducitur, & hodierna hujus Ecclesiæ ejusque Ministrorum facies sistitur. §. XXIX. Conditio Scholarum exponitur.

§. I.

Reformationis Ecclesiasticæ in Baronatu Alto-Saxensi faciem rudi crassoque penicillo delineaturus, nonnulla, quo res rerumque nexus accuratius cognoscatur, de ipsa Regionis Natura ac Politia præmittere necesse duxi.

Libera hæc Provincia seu Baronatus vocatur **Sax**, quod ipsum est Latinorum **SAXUM**, quæ denominatio ipsi dubio procul competit ex naturali illius conditione Situæ, quippe non solum Montibus saxosis & altis adjacet rupibus, sed & ipsa vallis & regionis planities lapidibus & Saxis adeo est consita, ut vix ager vel pratium invenias in quo non varia majuscula minuscula hinc inde mammarum adinstar ex humo protuberantia videantur, quæ terræ proventum non parum imminuunt: Sed tamen Rustici, qui & melioris

lioris & diligentioris sunt notæ cum manuum labore, tum vi pulveris pyrii ea per tempora effodiunt, illis prata purgare student, qua autem ex re duplex ipsis evenit fructus, quod ager excultus plures proferat fruges, quod dein ex lapidibus displosis incolæ construant macerías, quibus prata a pecorum insultibus muniuntur.

§. II.

Noli tamen putare, quasi hæc regio sit terra inculta, deserta, sterilis ac inhospitalis; non temere forsan dicerem, ipsam vel solam fecunditate sua suis incolis alendis sufficere. Habet præprimis multa prata fœni cordique non tam proceri quam succulenti ac lactiferi feracia, vastaque carecta, quæ pecudum pascuis inserviunt; nam observandum, hanc provinciam esse regionem tauriferam, cujus cives ex re pecuaria suum quæstum alimentumque quærunt. [*] Habet dein fertiles agros, qui proferunt partim linum, quod fœminæ per hyemen & parant & in fila ducunt & solvendis debitis impendant; partim varii generis fruges puta Hordeum, Triticum, Fabas, Avenas &c. quibus ipsi agricolæ ad vitam sustentandam fruuntur. Habet præterea aliquot vineolas, præcipue in pagis *Sennwald*, *Sax* & *Frömsen*, [**] in quibus binis

[*] Cum A. 1732. in vere aliqua inter pecora serpebat lues, ex Ampliss. Magistratus jussu illorum numerus in hac Provincia collectus, pro regionis magnitudine erat satis multus. Nempe Taurorum, vaccarum bouumque erant duo millia, centum & sex. Et Equi trecenti, & septuaginta septem numerabantur.

[**] Salez & Hæg pagi Rheno proximi, plani, palustres & frigidiores vinetis plantandis minime sunt apti.

binis posterioribus vinum crescit non minimi generis. Habet insuper & pomaria, quæ hinc inde arboribus frugiferis luxuriari videas, & densas sylvas non solum ad montes magnam partem nemorosos, sed etiam in ipsa planitie, quæ abietibus fagisve opacæ incolis copiosum suppeditant lignum; & hic præsertim memoranda est sylva publica, ad Amplissimum Magistratum pertinens, quæ in media jacet provincia, cujus amplitudo atque ambitus in circulo integram horam superat. Habet porro aliquot rivos piscosos, qui varios gignunt pisces, inprimis truttas; & præcipue in pago *Salez* est rivus, vocatus *die Wislen*, in quo multi magnique proveniunt ac capiuntur cancri; sunt autem hi rivi omnes Magistratus bonum, & tam pisces quam cancri ad Præfecti usum pertinent. Et tandem ipsi Montes, utut silicei saxique & oneri magis ac nocumento, quam muneri ac levamento esse videantur, tamen non exiguum præbent usum; nam tempore belli illis tanquam claustris quibusdam incolæ circumsepti, hostem aut suis finibus arcere penitus, aut submovere subeuntem facile possunt; pacis vero tempore Alpium graminosa pascua per æstatem pecudibus pabulum, & inde hominibus lactis, casei, butyri victum dant.

§. III.

Sunt nihilominus non pauca nec exigua, quibus hæc regio ejusque incolæ premuntur mala ac onera, quorum alia ipsis sunt priva, alia cum multis comunia. Inter quæ præcipua hæc recensentur. I. Frequentiora damna, quæ ex inundatione aquarum oriuntur; qui enim montibus propinqui accolunt, *Senosylvani*, *Frömsenses* & *Saxenses*

ænses torrentium mala patiuntur, qui ex liquatis nivibus aut magnis imbribus concitati non solum extra munimenta se evolvunt, sed & rapido impetu terram vel proluunt vel lapidibus obruunt: quos vero alluit *Rhenus*, qui sunt *Hagani*, *Saletani*, [*] *Senosylvani* non tantum multum temporis, laboris ac impensarum impendere debent ad *Rheni* ripas muniendas, sed etiam sæpius agros ab exundanti *Rheno* quasi lacus, & fruges aquis innatantes, mœsti vident. II. *Decimarum Debitum ac Solutio*. *Saletani* quidem *Decimarum* omnium immunitate gaudent, & *Senosylvani* nonnisi vini decimas cœtus sui *Parocho* debent: [**] At *Saxenses* & *Frömsenses* vinum & fruges, & sænum, & linum, & nuces &c. partim *Præfecto* partim *Parocho* suo decimare tenentur. Et *Haganis* certum est conditum pretium, quod quotannis ad publicam rationem *Præfecto* pro decimis solvunt. III. *Cives* hujus *Provinciae* *Magistratui* sunt homines servi & mancipia, quos defunctos illorum hæredes pecunia redimere & *Magistratui* lytronolvere debent: Non quidem omnes tales sunt, sed & dantur *Liberti* & emancipati, qui nihilominus aliquam

[*] Sæpe accidit, ut in ipsis vicis *Salez* & *Haag* ob aquæ multitudinem rustici per plateas nudatis pedibus, & nonnunquam navibus cœre debeant.

[**] Et *Senosylvani* & *Saletani* olim frumenti decimas debebant *Cœnobio* *Curiensi* III *St. Luzen*; Eorum autem Majores illas pretio non adeo magno exsolvebant. Et *Saletani* decimas etiam minutarum frogum, porcellorum, melis, ceræ &c. sui *Capelli* *Sacerdoti* dare erant obstricti, sed & ab his A. 1624. solutione quingentorum florenorum erga *Magistratum* *Tig.* immunes se reddiderunt, tum temporis enim ibi nullus erat *Parochus*.

quam capitis exactionem, vulgo das *Grenpfund* vocatam solvunt, quæ tamen non acerba, sed lenis est; ad hoc Mancipii jus porro pertinet, quod quivis Paterfamiliâs per annum tres dies, olim Baroni, nunc Præfecto ceu Provinciæ Domino, quo ipsi lubet tempore opera rustica absque ulla mercede facere tenetur; vernacule dicunt; *den oberkeitlichen Tagwen thun*. Unde peculiaris liber in arce est, in quem omnium & Mancipiorum & Libertorum Nomina a Præfecto diligenter confignantur; *das Frey- und Eigen-Buch*. IV. Paupertas, quæ communis fors & pœna a summo rerum Arbitro ac Judice humanæ Societati in lege indicata: *Non deerunt in vobis pauperes*. Deutr. XV: 11. & huic Provinciæ contigit, quippe multi in paupertate vitam degunt & egestate urgentur: Horum autem inopia non parum sublevatur tum ex benignissimis & divitibus Magistratus Tigurini donis ac eleemosynis, tum ex liberalibus Divitum pie defunctorum legatis, quorum beneficio singulis annis ad Martini Férias ducentæ vel trecentæ ulnæ panni laneati [*Nördlinger*] pauperibus, inprimis liberis, distribuuntur, quo acri hyemis frigore nonnihil vestiti scholas frequentare valeant.

§. IV.

Regio hæc *Saxensis* quanquam nunc temporis est Provincia & pars Ditionis Tigurinæ, nec alterius imperio subest, tamen illi non continua, sed XXII. horas Helveticas ab urbe Tiguro sejuncta est, & nonnisi per alienas terras sive per *Castra Rætica & Toggium*, sive per *Marchiam*, lacum *Rivannum*; *Sarunetum* & comitatum *Werdenbergensem*, sive per *Turgoviam* & *vallem Rhenanam* Tigurinis adi-

tus

tus patet. Olim ejus Termini erant latiores & ad hanc provinciam quoque pertinebat vicus *Gams*, sed illum aliquando Barones inopia rerum pressi *Glaronensibus* & *Suitiis* vendiderunt, quique adhuc dum a nostra provincia sejunctus *Suitensium* & *Glaronensium* Præfecto *Uzenachi* sedem habenti paret.

Provinciae *Alto-Saxensis* spatium admodum est angustum, numerantur quidem in illa omni familiae plus minus quingentæ; [*] Sed tamen nonnisi duarum horarum longitudinem a Meridie Aquilonem versus, & unius horæ latitudinem a Monte usque ad Rhenum patet. Tigurinis ad Plagam Austro-orientalem spectat, atque medio inter *Rhegu-scorum* Præfecturam & *Werdenbergium* comitatum intervallo jacet: Ejus termini sunt sequentes, ab Oriente eam alluit *Rhenus* fluvius & attingit Comitatus *Feldkirchenensis*; qua ad Meridiem vergit prospectat *Werdenbergenses*; ad occasum versus confinis est tum vico jam jam memorato *Gams*, tum *Alpibus Toggicis*, & tandem pars Septentrionalis partim *Alpibus Abbatiscellanis*, partim fertili *Rhegu-sia* terminatur.

§. V.

Liceat singula hujus Provinciae loca cito pede percurrere, quæque in illis memoratu digna existimantur, carptim exponere.

Sylva

[*] Diœcesis Saxensis nunc numerat 221. Senosylvana 161. & Saletana 100. Familias.

Sylva satis spatiosa jacet media in Provincia, atque in illius quasi centro Arx FORSTECK [a] est exstructa, quæ quia & olim Baroni, & nunc Præfecto domicilium præbet, non male pronunciarer, quod Rex in medio regni sedeat meditullio. Hæc Arx primum fuit ædificata Anno 1206. ab *Henrico* Barone ab Alto Saxo, cujus Frater erat Abbas S. Galli nominatus [b] *Ulricus* VI. Idque occasione belli, quod tum temporis adversus Baronem gessit *Hugo* Montefortius Comes, & Dominus in Feldkirch, [c] nam hujus milites in sylva densa sese abdebant, ut autem hos ex suis ejiceret latebris, illorum insidias effugeret & damnum sibi inferendum facilius averteret, hanc Baro exstruxit arcem. Fuit fortissimum ac inexpugnabile castellum; altæ vastæve rupi inædificatum, adeo ut ad ostium primæ contignationis scala per 35. gradus fuerit conscendenda; Murorum crassities tres vel quatuor superat cubitos; ibi quoque puteus rupi erat infossus, atque in arce mola, [d] quæ manuum opera agitabatur, sicque ipsis ab hostibus obseisis & intra muros coarctatis nec aqua nec farina defuerat. Utut autem hæc Arx fuerit munita,

[a] ἄλγυαλος, Saltus Angulus; Etymologia forsan a vero non abluderet, quia hæc arx in angulo & fronte saltus primitus fuit ædificata.

[b] Hic ab Imperatore Philippo in comitiis Basiliensibus A. 1204. in Principem fuit promotus, & ex Abbatibus S. Galli primus erat, qui ad hunc dignitatis gradum pervenit. Gabr. Walf. Chron. Appenz. p. 149.

[c] V. Ægidii Tschud. Hist. Helv. edit. Bas. A. 1734. P. I. libr. 3. pag. 104.

[d] Utrumque & puteus & mola adhucdum existunt, sed tamen illorum usus obsolevit.

ta, tamen & Martis & flammaram vi valde fuit corrupta ac diruta. Nam *Abbatiscellani* & Cives *S. Galli* non solum Castellum *Alto-Saxum* Anno 1405. penitus destruxerunt, sed & hanc Arcem *Forstbeck* magna ex parte sunt demoliti: [a] dein restaurata Anno 1586. ab incendio magnam passa est jacturam, quam reparare coeperat illustris Baro *Jo. Philippus* [b], ejusque opus inceptum Hæredes ipsi superstites sunt prosecuti. Facies quidem hujus arcis reædificatæ nunc temporis adhuc videtur, nulli tamen inservit domicilio, sed nonnisi delinquentium carceribus, & frumenti, pomorum, aliarumque rerum receptaculis est destinata. Huic arci nunc duæ alteræ ædes sunt adstructæ, quæ tum Præfecto domiciliij usum præbent, tum Judicum concilio inserviunt, unde Præfecti domicilium unæ, alteræ Judicum domus apellantur; porro alia sunt ædificia, puta pistrina, lavatorium, lignile, equile &c. quæ omnia mœnibus fossaque obsidionali sunt cincta & munita.

§. VI.

Hæc Arx & Sedes imperii tres pluresve pagos sibi adjunctos & subjectos habet.

Primus a dextro latere occasui obversus per integram horam ab arce dissitus vocatur *SAX*, cujus Diocesi adsociati sunt bini alteri Pagi *Grömsen* & *Büßnig* dicti. In hujus Pagi collo elato & in medio monte præeminenti fuit exstructa Arx *Alto-*
Tom. V. T Sax,

[a] V. Gabr. Walf. Hist. Abbatisc. edit. St. Galli Anno 1740. p. 233.

[b] V. hujus Baronis Biographiam, Saturat. Tom. I. part. IV. §. XX. XXIV.

Sax, quæ prima & antiqua Baronum *Alto Saxen-*
sum erat Sedes, ei per teli jaculum subiectum est
 alterum Castellum *Frischenberg* denominatum. Bi-
 næ hæ arces ab *Abbatiscellensibus* & *Sancto Gal-*
lensibus Anno 1405. in quinquennali [a] illo Bello
 penitus dirutæ, quia Baro ab Alto-Saxo contra il-
 los *Canoni* Abbati S. Galli auxilio fuit, atque ex
 illo tempore non amplius ex suis ruinis fuerunt ex-
 citatæ, quarum nonnisi rudera hodie conspi-
 ciuntur. Porro in hoc Pago est magna & ampla
 domus, quam Barones Anno 1551. ædificandam
 & muris cingendam curarunt, quod ipsorum fuit
 domicilium, illudque *Joannes Albertus*, *Joannis*
Philippi Frater inhabitavit: hoc autem deinceps cum
 Arce *Forstegg* ejusque toto Baronatu Magistratui Ti-
 gurino fuit venditum, cumque illud multis annis
 inhospitale & incolis vacuum fuit, ADRIANUS
 ZIEGLERUS, Civis Tigurinus & tertius hujus Pro-
 vinciae Præfectus, ab Amplissimo Magistratu illud
 emit multisque auxit prædiis: Ex hoc tempore ist-
 hæ Domus ejusque locuples villa *Zieglerorum* Pa-
 tritiorum Tigurinorum est proprium, præfens ip-
 sius Possessor est *Adrianus Zieglerus*, primus Pro-
 vinciae Capitaneus, vir fidei integerrimæ. In
 Templo hujus cætus etiam antiquum veterum Ba-
 ronum Monumentum sepulchrale conspicitur.

§. VII. Ab

[a] Legatur de hoc bello *Gabr. Walferi Chronicon*
Abbatiscellanum ab Anno 1403. usque ad Annum 1408.
 Item *Josias Simlerus de Rep. Helveticorum* ex Editione
 & Auctione Jo. Jacobi Leonis Tig. Anno 1722. libr. I.
 pag. 144. in notis lit. c.

S. VII.

Ab altera parte, qua Arx Forsteck ad Septentrionem vergit, & via ad Rheguscorum Præfecturam ducit, dimidiam horam & plus magis ab arce sejunctus jacet alter Pagus SENWALD, cujus cœtus in septem partes sive Communitates, quas incolæ *Noden* vocant, dividitur, simulque ejus Societati adnumerantur cives pagi *Ober-Lienz*, in quo medio termini utriusque Provinciæ seu Regionis & Saxensis & Rhenovallensis figuntur, atque hujus Pagi *Lienz* dicasterium ita est constitutum ac divisum, ut causæ criminales & capitales Præfecto Alto Saxano sint dijudicandæ, civiles autem tum oppido Altsjettenfi, tum Abbatis S. Galli Præfecto in Rheguscorum Præfectura competant.

Heic maxime duo memoranda sunt; primum est Templum colli [a] superstructum, cujus cœtui Arx Forstek olim adnumerabatur, [b] unde factum, ut Barones illic habuerint sepulchri cryptam, quæ adhucdum ibi superest & Baronis *Jo. Philippi* [c] Cadaver absque corrosione & corruptione per Sæculum miro modo servatum continet; cui summo pariete adscriptum legitur Epitaphium, quod Beatus *Eggsteinus* tum temporis

T 2

Pastor

[a] Inde hic locus nomen habet; Auf dem Büchel; hoc templum etiam vocatur; Die rothe Kirch.

[b] Forsteckenfes olim ibi erant cœtuales, quia hoc Templum tum temporis. Parochia Saletana nondum existente, arci erat proximum.

[c] Vitam & Fata hujus Baronis vid. Satur. Tom. I. Part. IV. N. III. p. 538 - 582.

Pastor in honores Illustris Baronis JOANNIS PHILIPPI ejus Patris & Majorum hisce edidit verbis:

Numina dextra colens, lustras si forte Viator,
Quas tegat exuvias Pyramis ista lege:
Huc sibi delectos Socios Heroes ab alto
Saxo, Mars, Pallas, composuere suos:
Ulrichum belli Pestem, fulmenque *Philippum*.

1544. Qui pedemontana clade Trophæa tulit,
1564. Atque Reformata Duce Christo Religione,
1585. Romani Cultus monstra perosus obit,
*Johannē*que manu promptū, ingenioque *Philippū*,
1577. Belgarum Ductor qui duo lustra fuit,
1575. Electoralis quoque Consiliarius: Eheu!
1596. Dissecat incauto tempora pulchra Nepos.
Cūcta madēt lachrymis, nihil illis triste receptis.
Mitia fatā tibi culte viator eant.

B. E. T. P. 1599.

Præterea in hoc templo aliquot Præfectorum [a]
eorumque Familiarium cadavera sepulta jacent,
quorum

[a] Arx Forsteck ejusque Incolæ hodie utrum cœtui Senosylvano, an vero Saletano adscribantur, & utri Pastorum cura animarum incumbat, non adeo liquet. Nam 1. Præfectorum quidam Templum propinquius Saleti, alii remotius Senwaldi magis vel minus frequentant. 2. Alii Infantes Saleti, alii Senwaldi baptizandos; item & defunctos tum hic tum isthic sepeliendos curarunt. 3. In utroque loco & Saletano & Senosylvano Familiarum & Catechumenorum Catalogi inveniuntur, in quibus Domestici Arcis Forsteck consignantur. Ergo lis pendet: Et quivis Præfectus heic suo fruitur arbitrio; Saltem experientia hucusque id docuit. Interim tamen forsitan non foret male, si litis consultum, ansa præcideretur.

quorum sepulchra cippi & litteris & insignibus cæ-
lati tegunt ornantque.

Alterum est, quod olim percrebuit fama, qua-
si Mensis Sextilis tempore in interiori saxosi mon-
tis latere, an der Littenwand, Tiotinabulorum
sonus atque cantus fuerit auditus, nunc temporis
ex quo sonus audiri desit, etiam fama & fabula
evanuit. [a]

§. VIII.

Tertius tandem Provinciæ Pagus SALEZ a
fronte arcis Forsteck positus per horæ quadrantem
ab illa ad Australem plagam distat. Cum his Sa-
letanīs etiam *Hagani*, qui horulæ spatio in supe-
riore Rheni parte ab illis sejuncti habitant, in eo-
dem templo Sacris & ejusdem Pastoris cura utun-
tur: utrumque Pagum in planitie Rhenus alluit,
& frequentius sua exundatione, ut supra §. III.
diximus, vexat. Pagus Saletanus nihil habet me-
morabile præter Hospitium, quod olim Baronum
fuit proprium, illud vero Baro *Joannes Ludovicus*
Anno 1613. octingentorum aureorum pretio ven-
didit *Rodolpho Bergero* Saletano: Singularibus hoc
Hospitium fruitur dotibus & privilegiis: v. gr.
quod ab omnibus vectigalibus, censis & oneribus
est immune; quod Hospitii jus ipsi soli est pri-
vum; quod Nundinæ Provinciales nonnisi in hoc
pago celebrantur, quarum singulis annis duæ
T 3 sunt;

[a] Legatur hæc Historia ejusque Crisis Physica in Eru-
ditissimi JO. JACOBI SCHEUCHZERI p. m. Hist. Nat.
Helv. & ex illa in Bluntschlini vel potius Bollingeri Me-
morabilibus Urbis & Agri Tigurini Edit. in 4. Ao. 1742.
sub Tit. Forsteck. p. 139.

sunt; primæ ad diem 24. Mensis Junii, qui Jo-
anni Baptistæ est sacer; alteræ ad Michaelis Festa,
die 3. Cal. VIIIBres: frequentissimus & celebris
est hic mercatus, quia e vicinis & longinquis locis
non vulgaris hominum multitudo illuc confluit,
& variæ res ibi sunt venales, quam maxime au-
tem equi, qui numero plures ex diversis locis huc
ducuntur. Pagus *Hagamus* non adeo est celebris &
copiosus, tamen memorari meretur, quia ex Ma-
gistratus Turicensis Ditione ac Regione ultimus
est Coetus, qui ad Confessionem veri Evangelii est
conversus, de qua Reformatione deinceps plura.

§. IX.

Pergamus ad rem Provinciæ nostræ civilem &
militarem, cujus ut veram rationem noscamus
illa alius a Baronibus erit repetenda, nolo tamen
in antiquum & vastum hujus Historiæ ac Nobilis
familiae campum exspatiari, sed sufficiat, rem vel
tribus verbis indigetasse. Fuerunt *Barones ab Alto-*
Sax Familia perantiqua [a] nobilis, potens ac
dives:

* [a] Originem & antiquitatem hujus Familiae Josias
SIMLERUS his recenset verbis: Dicuntur hi ex Alto-Sa-
xorum familia oriundi & vocantur Domini von Sax zu
Monsax. In Rhætia multi nobiles vetustissimæ stirpis esse
dicuntur, a primis Rhætis qui Tusci fuerunt ut creditur
oriundi; ipsi se a Romanis ortos gloriantur: illic olim
Altofasii habitarent, nam & prope vallem Leguntiam
quæ maxime antiqua nobilitate gloriator, vicus nomen
familiae retinet, Obersax, & ex illic fuit a Saxo, vel ut
quidam malunt a Sacco nomen habens. Mihi itaque ve-
rissimile fit, Alto-Saxorum familiam Rhæticiam origine es-
se, ac a Veteribus Tuscis qui Romanis antiquiores fuere,
una cum aliis multi nobilibus Rætorum familiis originem
ducere, illa etiam Regio cui hodie imperant, olim in

dives: Fuerant aliquando Domini Provinciæ ultramontanæ *Bellizonæ*; *Monfaxii* Domini in Rhætia; Castelli *Wartensteinii* in regione Sarunetana; Arcis Abbatiscellanæ *Clauxia* nominatæ; Dominationis & arcis *Burgelæ* in Turgea; Dynastiæ *Uster* in agro Tigurino &c. &c. sed pedem figamus in Baronatu nostro Saxensi, cujus hi Barones ab Alto-Saxo per VIII. & plura Secula serie non interrupta Possessores & Domini fuerunt. Illis in hac regione omne dominium etiam jus vitæ ac necis in suos subditos competebat, quod cum Landamanno & iudicibus ex suis subditis a semet electis administrabant, & quidem ita, ut inde ad alium vel superiorem aliquem Dominum provocatio fuerit nulla. Hos inter Barones Alto-Saxenses & Magistratum Tigurinum a multis annis tanta tamque fida ac amica conjunctionis intercessit necessitudo, ut Baro *Ulricus* cum suis Posteris Anno 1488. primus in civitatem Tigurinam fuerit adscriptus; ut Senatus Tig. Baronibus Tutelæ & Societatis officium & beneficium variis in discriminibus præstiterit; ut eos inopia rerum laborantes pecunia locata levaverit, quo factum tandem, ut hujus *Ulrici* Pronepos **FRIDERICUS LUDOVICUS** nimio æris alieni onere obstrictus hunc Baronatum cum omnibus jurisdictionis, potestatis, decimarum, reddituum &c. privilegiis ac Beneficiis die 15 Aprilis A. MDCXV. centies ac quinquies mille florenorum pretio Senatui Turicensi vendiderit: ipse vero partem ditioris ac domus equestris in *Admpten* emit, ubi legitima

T 4

Rætia censebatur, quando etiam Strabo Rætiae fines usque ad lacum Aeronium extendit Jos. Siml. de Rep. Helv. Tig. Anno 1734. pag. 317.

gitima prole orbus Anno 1629. supremum obiit diem; atque ejus Consobrinus *Christophorus Fridericus* die 26. Jun. st. v. Anno 1633. in arce *Uster* vita decedens, in ejus Pagi templo sepultus jacet, & cum ejus quoque vita antiqua & nobilis Baronum Alto Saxorum familia est extincta [a]: atque sic

- - - Sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent. - - -

§. X.

Proin hujus Emtionis vi ab Anno MDCXV. hic Baronatus sive libera Provincia est sub Potestate Ampliff. Magistratus Tigurini, qui ex suis Ducentum Viris Præfectum illi imponit, qui ibi imperet, Magistratus jura tueatur, redditus publicos exigat, eorumque ut & mulctarum singulis annis Consilio quæstorio rationem reddat. [b] Juris autem atque judicii administrationem non solus Præfectus exercet, sed ex veteri hujus Baronatus lege & consuetudine sibi adjunctos & Socios habet Landammannum, [c] quem Senatus Tig. ipse ex tribus Provinciae

[a] Epitomen Historicam hujus Familiae vide Satur. Tom. I. part. IV. in Biographia Baronis Jo. Philippi §. II. VI. Item P. Memorabilia Tigurina; Tig. in 4. Ao. 1742. sub Tit. Sax. p. 376. sqq.

[b] Adhuc XXI. fuerunt Præfecti, quorum ferme omnium imagines pictae in arcis Forstheckensis coenaculo parieti adpensa videntur. Octodecim priores non nisi 6. annis præfecturæ præerant: postea vero An. 1714. gravibus de causis non tantum Præfecti commoda & redditus augebantur, sed etiam Provinciae imperium ipsi ad novem annos prorogabatur.

[c] Landammannus, ut & Scriba, Lictorve ex toto Baronatu libere eliguntur, nec ulli pago hæc officia sunt priva.

vinciæ Judicibus, sibi a Præfecto optioni datis, eligit: porro tredecim Judices [a] in tres diœceses distributos & a Præfecto lectos; cui dicasterio præterea inserviunt tum Scriba tum Lictor sive Servus publicus. Habet hæc Provincia veteres suas consuetudines & quoad tum exigenda & solvenda debita, tum hæreditates petendas & dividendas peculiare jus, quod in Codice est conscriptum & vulgo *der Lands Brauch* vocatur.

Quum præter alias res & hic Juris Codex in Arcis Forstreck incendio per flammarum vim deletus periisset, ac dein succedente tempore in debitis atque hæreditatibus variæ intricatæque ortæ essent lites, subditi Provinciales per Landamanum suum *Casparum Leuwiner* Senosylvanum aliosque ipsi adjunctos a Summo Magistratu Tig. supplices petierunt, ut antiquum hujus Baronatus Jus ipsis publice restitueretur, quorum petitioni Magistratus annuens duos misit Legatos, Amplissimum Proconsulem SOLOMONEM HIRZELUM & Senatorem Armentarii Præfectum JOANNEM ESCHERUM, qui cum ADRIANO ZIEGLERO tum temporis Præfecto hujus Provinciæ Codicem Juris constituerunt, quem postea Mense Novembri Anno 1726. Senatus confirmavit.

T 5

Hujus

[a] Quævis diœcesis duos vel tres habet judices, quibus defunctis Successores ex eadem diœcesi & pago sufficiuntur. Et quidem 1. Pagus Sax tres habet, quibus adjunguntur duo ex Frömsen. 2. Pagus Sennwald quoque tres habet, quibus adnumeratur judex Lienzensis. 3. Pagi vero Salez & Haag, quivis binos dat judices.

Hujus Codicis variae *paginæ* & non exigui abusus sensim irrepentes cum gravibus malis litibusque ansam & ortum dedissent; & imprimis cum Anno 1712. subditi hujus Provinciæ plures [a] debitorum onere & angustia rerum coacti patriam deferentes in terras alienas, quammaxime in Borussia se contulissent, Magistratus Tigurinus de novo Anno 1714. alios in hanc Provinciam misit Legatos, qui omnem causam cognoscerent, abusus abrogarent, remque emendarent. Hi consultissimi ac prudentissimi Legati, qui erant JO. CONRADUS ESCHERUS gravissimus Reip. Quæstor; Item JOANNES HOFMEISTERUS tum temporis Plebis Tribunus; postea Anno 1723. Proconsul; & tandem Anno 1734. Magnificentissimus Reip. CONSUL creatus; quos ceu SCRIBA comitabatur JO. JACOBUS HIRZELIUS CCVir, nunc Reip. Quæstor gravissimus ac meriti-
tissimus. Hi, inquam, Legati re cognita lites composuere, nonnullos Codicis Juris articulos explicuerunt, alios immutarunt, & in re Ecclesiastica, Scholastica, militari ac civili eximias ac utilissimas constituerunt Leges, quæ omnia illorum acta die 17. Junii Anno 1714. a Senatu Amplissimo fuerunt comprobata.

§. XI.

Juxta duplicem hunc Juris Codicem (alt und neu Lande-Brauch) cui accensenda sunt publica Edicta vel morum Mandata, veluti de cultu Sabbathi,

(a) Erant CLXXXI. homines. Nempe 7. ex Senwald; 27. ex Salez & Haag; & 147. ex Sax.

bathi, de alea, de choreis, de compotationibus &c. Omnes lites & facinora vel a solo Præfecto, vel ab ipso cum adjunctis Landamanno & iudicibus dijudicantur, mulctantur & puniuntur.

Sunt autem varia iudiciorum genera. I. Est iudicium Annuum (*das Zeit*, vel *Meyen-Gricht*) quod ex Præfecti arbitrio vel in Aprili vel Majo mense exercetur, & in quo Landamannus, sejuncto D. Præfecto, cum omnibus Provinciæ Iudicibus lites resque leviores dijudicat & mulctat. II. Est iudicium Menstruum, in quo D. Præfectus Landamanno & aliquot iudicibus sibi adsociatis æris alieni hæreditatisque lites componit. III. Est Consistorium Matrimoniale, cui Præfectus præest & cum illo tres Provinciæ Pastores, nec non Landamannus & ex quovis pago primus iudex assident: in illo adulteria, scortationes, & alia Lasciviæ facinora ac causæ Matrimoniales disceptantur, & vel pecunia vel carcere, vel aliis pœnis puniuntur. IV. Est iudicium Criminale, quo scelera capitalia inquiruntur, eorumque rei supplicio mortis afficiuntur; (a) & hoc vitæ necisque jus exercet

(a) Referam duo Exempla facinorosorum, qui in hoc Baronatu mortis pœnas luebant, †) antiquo; & ††) recentiori tempore.

†) Tempore, quo Jodocus Grobius Pastor Saleti fuit, magna Prædonum Latronumque turba grassabatur, qui ex Chartis lusoriis nomina sibi fingeant. Cum aliquando Pastor Grobius ejusque Collega Hartmannus Kuoserus Pastor Senosylvanus Tigurum proficiscentes in locum Hummelwald dictum venissent, & duo ejusmodi Nebulones eos invadere viderentur. D. Pastor Kuoserus attonitus timensque exclamavit; Heu nos miseros! jam de nobis ac

exercet Landamannus cum Judicibus, semoto D. Præfecto, cui nonnisi jus aggratiandi, uti vocatur, convenit.

§. XII.

Rem militarem quod attinet paucis illam attin- gam. Prouti veteres Barones fuerunt Viri milita- res & Duces celebres, qui in variis Regnis, in Gallia, Germania, Belgio, Helvetia &c. stipendia fecerunt, & operam militarem felici cum successu multis Principibus præstiterunt: (a) ita Regis sui ad exemplum subditi forti fuerunt animo, in mi- litia se multum exercuerunt & Alto-Saxenses sem- per gens bellicosa fuerunt habiti. Ipsi nec hodie sunt ignavi aut meticulosi, & quanquam per Dei gratiam

tum est! D. Grobins vero vir fortis animum & sibi sum- sit & comiti adidit, illum docuit, quomodo gladio, quo ob vias non tutas erant armati, vim hostium repellere seque defendere possit: Ipseque homines nequam propius accedentes voce intrepida & clara ita fuit allocutus: Tu vocaris Roosen-Sau; & tu Schellen-König. Hei! justo jam loco & tempore vos offendimus, jamjam aderunt viri, qui ad vos comprehendendos sunt emissi: Et cum elata voce ipsos advocare cœpisset, bini Nebulones velo- ci cursu aufugerunt & in sylvam sese abdiderunt, duo autem Pastores salvi & incolumes suum profecuti sunt iter. Duo hi Nebulones haud multo post in Provincia Saxensi in carcerem conjecti & tormentis quæsit, præter alia scelera & hoc sunt facti, quod animus ipsis fuerit, duos hos Pastores necatos prædare. Et hi mortis suppli- cio sunt affecti.

††) Recentiori tempore, die 24. Aprilis Anno 1739. duo juvenes Nebulones ex Salisburgo oriundi ob varia Furti crimina capite fuerunt truncati, quos ego cum Rev. D. Collegis ad mortem paravi & ad supplicium duxi.

(a) Vide Saturam Tom. I. part. IV. N. III. §. IV. V. XV. XVI.

gratiam dulci in patria alta fruimur pace, tamen multi ex hac Provincia militiam peregrinam apud Gallos, Germanos, Hispanos, imprimis Batavos sequuntur. Et illi, qui domi degunt, ad legem Magistratus Tig. in armis diligenter exercentur. Univerſa militum manus in hoc Baronatu in duas diſpertitur Cohortes, quibus duo Duces; h. t. *Adrianus*, & *Joannes ZIEGLERI*, Fratres, Cives Tigurini & Viri belli periti ſunt præfecti; Etiam Magiſtratus omnia ſuppeditat, quæ ad militiam alendam & augendam pertinent; unde Armamentarium Tormentis, Sclopetis & aliis ad Caſtra bellumque pertinentibus armis & inſtrumentis pro Provinciæ magnitudine ſatis inſtructum atque exornatum in arce Forſteck conſervatur ac colitur: Præterea illis, qui in armis ſunt ſtrenui & aſidui, qui bombardis & majoribus & minoribus orbem tangunt, quotannis liberalia dona a Senatu Tig. impertiuntur.

§. XIII.

Pedem promovemus ad verum noſtrum propoſitum, ut enarremus Reformationem huius Baronatus Eccleſiaſticam. Barones Alto-Saxi eorumque ſubditi Religionis Pontificiæ erant ſequaces uſque ad Annum MDLXIV. quo anno Baro ULRICUS PHILIPPUS Superſtitione ac Religione Romana renuntiata Fidem Chriſtianam emendatam eſt amplexus. Baronem quidem ab inſtituto & promiſſis & minis avocare omni modo tentarunt V. Pagi Catholici, quippe cum Urienſibus & Unterwaldiis civitatis jure & vinculo hi Barones erant colligati: (a) At Magiſtratus Turicenſis

(a) *Ægid. Tſchudi. Hiſt. Helv. edit. Baſ. T. I. p. 639. ſqq.*

censis hunc *Ulricum Philippum* non solum confirmavit, & in pietatis opere suscepto & incepto ut fidelis pergat multis instigavit rationibus, sed etiam contra vim atque injuriam ipsi hac de re inferendam fidam opem tutelamque est pollicitus, quo commotus Baro incepto Reformationis operi adeo constans & fervidus adhæsit, ut spretis omnibus aliorum & illecebris & minis ad Castra Jesu transierit, secumque etiam suos subditos ducere studuerit, quod consilium atque conamen Deo fortunante tam prosperum habuit successum exitumque, ut duæ Diœceses *Senosylvana* & *Saletana* cum *Haganis* eodem illo anno cum Domino suo doctrinam Evangelicam publice fuerint confessæ, qua de re Magnif. Consul Tig. a *Cham* per litteras sub die 13. Novembris Anno 1564. exaratas Baroni ejusque Subditis fuit gratulatus. Statim duobus his cœtibus Præcones Evangelici fuerunt admoti; Nempe *Senosylvano Joannes WOHNLICHUS*, & *Saletano Haganoque Joannes HAUSERUS* vel *HAUSLI*, qui ad Festum Nativitatis Jesu ejusdem anni primos Sermones doctrinæ orthodoxæ pro Suggestu sacro dixerunt, & deinceps fidem Reformatam fideliter docuerunt. Reformationem Pagi Sax & Frömsen nonnulli Scriptores in annum sequentem MDLXV. referunt, alij (a) autem ad sequiora tempora deducunt, & illius annum incertum perhibent. Hoc omnino certum, quod *ULRICI PHILIPPI* Filius natus maximus *JOANNES ALBERTUS* ejusque Posterius, qui Domum *Saxensem*

(a) Duo MSC. habeo, quæ id affirmant.

sem possederunt, usque ad finem Seculi XVI. Papicolæ manserunt.

§. XIV.

Interea post obitum Baronis ULRICI PHILIPPI, qui die 6. Maji Anno 1585. decessit, inter ejus superstites Filios, qui non uterini, sed ex duabus uxoribus nati erant Fratres, variæ disensiones ac lites sunt ortæ, quæ florem, gloriam, potentiamque hujus Familiae multum labefecerunt; inprimis postquam illustris Heros & Baro JOANNES PHILIPPUS ab Alberti Fratris Filio Huldrico Georgio perfide ac misere fuisset enecatus, non tantum Baronum res familiaris, sed etiam Provinciæ res civilis & ecclesiastica fuit immunita; quippe Parochia *Saletana* abrogata ejus Pastor ad cœtum *Saxensem* fuerat transmotus, qui cum Pastore *Senosylvano* per vices alternas triginta & plures annos apud Saletanos concionandi & aliis Pastoris officiisungebatur. Huic incommodo accesserunt alia onera ac mala longe graviora, qualia sunt durum Baronis *Ludovici Friderici* imperium & mandatum, qui non argumentis, non rationum pondere ac pietatis exemplo, sed secularis brachii subsidio & violentia Religionem propagare satagebat; præterea quod *Hagani Beneduro* trans-Rhenano proximi & antiquo Ecclesiæ jure adhuc ipsi constricti a Sacrificulis illius templi, & finitimis aliis pluribus multis strophis ac pollicitationibus fuerunt illecti, unde factum, ut hi Hagani ad vomitum redeuntes Christi Evangelio terga verterint & Anno 1600. ad Paschatis Festum in Templo *Benedurano*, cui antea erant addicti, Missæ idolum denuo prima vice adoraverint.

§. XV. Hinc.

§. XV.

Hinc repetita fiebat Haganorum Reformatio, quæ demum Anno MDCXXXVII. paulatim ad perfectionem fuit perducta, cujus historiam adhuc *averedNov* prolixius recensitam legere benevolo & hujusmodi historiarum cupido Lectori forsitan non erit ingratum. Cum Ampliff. Magistratus Turicensis jure emtionis summa rerum potiretur ac Dominus hujus Baronatus constitueretur, Præfectum illuc cum imperio misit, qui et jura civilia administraret, et rem ecclesiasticam curaret, imprimis, si Deo placuerit resque potis esset, etiam Catholici *Hagani* ad veram Evangelii fidem converterentur, idque non tam vi externa, quam spiritali, quale *αγγελος* nobis S. Scriptura inculcat. Hanc rem quam maxime curæ sibi habuit Nobilis Præfectus JO. HENRICUS LOCHMAN. NUS: ipse cum summo Magistratu deliberavit atque consultum duxit, ut peculiaris iterum *Saleti* constitueretur Parochia, et probus industriusque huic gregi præficeretur Pastor, qui cum Saletanorum tum Haganorum saluti ac fidei, illorum confirmandæ, horum emendandæ, omnem daret operam. Quæ res cum rata haberetur, *Jodocus GROBIUS* Pastor Toggicus nuperrime sine fontica causa a Pastoratu *Crumenawensi* in Toggio amotus, dignus est inventus, qui ad hoc opus electus adhiberetur. Magistratus itaque D. Præfecto *Lochmanno* mandavit, ut hac de re cum Pastore *Grobio* loqueretur, ejusque voluntatem hoc munus in se suscipiendi vel recusandi cognosceret; ipsum etiam Ven. D. Antistes JO. JACOBUS BREITINGERUS litteris ad hunc Pastorem instruxit. D. Præfectus domum redux non diu cunctatus *Jodo-*

cum

cum *Grobium* ad se accersivit, illi Magistratus Consilium significavit, hocque munus in se si susceperet omnem opem, singularem Magistratus benevolentiam ac justam vitæ sustentationem esse pollicitus, simulque Antistitis litteras exhibuit. Hac re ceu conspicuo Dei in se Providentiæ *rempingia* Pastor *Grobius* multum gavisus D. Præfecti petito summa cum gratiarum actione annuit, et litteras responsorias ad Ven. D. Antistitem *Breitingerum* misit, quibus summas Ampliss. Magistratui de ejus in se benevola mente agit gratias, fidem de oblato munere addicit, seque ejus favori magnopere commendat. Itaque absque ulteriori mora *Jodocus Grobicus* cum omni sua familia ex Toggio Saletum est profectus et officium sibi demandatum die 12. Novembris Anno 1634. concione S. auspicabatur, quam de Vocatione et Munere V. D. Ministrorum ex Ezech. III: 17-20. dixit. Illa finita Gravissimus Reip. Quæstor JO. LUDOVICUS SCHNEEBERGERUS illuc a Magistratu legatus ad ambos cœtus et *Saletanos* et *Haganos* (nam hi quanquam Catholici huic actui ut interessent, publice fuerunt invitati) amicum, pium & eruditum habuit sermonem, quo Pastorem *Grobium* huic Gregi præfecit, et cœtuales non minis nec verborum acerbitate, sed suavitate, sed rationibus et argumentorum pondere sui officii admonuit, ac salutis curam ipsis commendavit.

Reliqua proxima Particula explicabit.

(*) ORATIO
de
SCIENDI CUPIDITATE.

COgitanti mihi, quam potissimum materia ego, bona benevolentia vestra, in tam præclaram Societatem adscitus, auspicarer recitationes meas; Uberrimum ad dicendum argumentum vos ipsi præbuisistis. Quos semper judicaveram hanc coivisse Societatem atque conglutinasse, discendi proficiendique studio ductos. Plerisque vestrum per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transactam, condiscipulatus memoria subinde doceor. Et, ubi robustiores facti, illustria ingenia altioribus dare studiis cœpistis, sive ad juris scientiam, sive ad historiarum notitiam, sive ad antiquitatis investigationem, sive ad interiores litteras divinioremque sapientiam animos inclinassetis, id toto arripuisse pectore, ac universum hausisse, neminem fugit. Negotiis privatis & publicis, multifario actu rerum impeditos, doctrina liberalis usque eo delectat, ut nullum honestius ducatis otium, quam vivere in litteris, vivere cum litteratis, mentemque

(*) Binæ hæc Disfertatiunculæ Auctorem agnoscunt Virum Venerandum, Ecclesiarum Turicensium nunc Antistitem dignissimum, J. C. WIRTZ. Has jam olim, ante XXXVII. prope annos, in Societate PHILOMATHON recitaverat.

temque salubribus præceptionibus imbuere. Sci-
 licet experiundo vos didicisse reor; ipsam multa-
 rum rerum scientiam etiam aliud agentes ornare,
 atque ubi minime credas, eminere & excellere.
 Hanc industriam vestram si non cognitam perspec-
 tamque haberem, vel solum nomen *Φιλομαθῶν* ad
 eam de vobis prædicandam me induceret. Cum
 enim prudentissimi quique viri omni tempore,
 nomina ex re indita voluntatis suæ significatio-
 nem habere voluerint; vos quoque sedulos Minervæ
 cultores esse, & collocupletandi expoliendique
 ingenii cupidissimos, ex ipso nomine haud imme-
 rito conjicerem. Ad me autem quod attinet, ut
 vos ob virtutem semper feci maximi, absensque
 suspexi; ita, postquam Superiorum beneficio con-
 tigit, ut salvus potirer domum, amicitiam expe-
 titivi vestram, vobisque adjungi socium unice cu-
 pivi; cum quod nihil aptius vitæ, nihil ad beate
 vivendum accommodatius esse arbitror, quam
 conversari viris bonis, jucundis, litterarum stu-
 diosis; tum vero maxime, quod eædem me Mu-
 sæ delectant, cordique sunt: etsi vix satis otium
 iis suppeditare possum. Quum itaque nos om-
 nes eximia quadam sciendi discendique cupiditate
 flagremus, ad *φιλομαθείς* de *φιλομαθεία* sive discen-
 di desiderio pluscula disserere, non ab re visum
 fuit. Et ut ne nimium longa sumatur oratio, ani-
 mive vestri & rerum & verborum circuitionibus
 fatigentur, statim de eo dicere incipiam, quod
 exorsus sum.

Multa quidem homini cum bestiis communia
 sunt, præsertim quæ ad corporis motus regen-
 dos, vitamque animaleam conservandam pertinent.

Omni namque animantium generi est a natura tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura videantur, omniaque quæcumque ad vivendum sint necessaria, inquirat & paret: ut pastum, ut latibula, ut alia ejusdem generis. Commune item est, corpus ad hoc vel illud agendum varie inflecti, singulasque partes ejus apte moveri. In quo bestiarum agilitatem hoc magis admirari solemus, quod nulla ad agendum præparatione, nulla prudentia septam videmus. Sed inter hominem, & beluam hoc maxime interest, quod hæc tantum corpus habet, ex partibus affabre inter se junctis compositum, quod sensu movetur, & ad id solum, quod præsens est, se accommodat, paullulum admodum sentiens præteritum aut futurum. Homo autem rationis particeps, sive animi ad summi Numinis naturam expressi, eorum quæ agit, ita sibi conscius est, ut sapienter intelligere, recteque velle possit. Quæ animi partes, quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. In primis hominis est propria rerum, quæ sciri possunt aut debent, inquisitio atque investigatio: quippe quæ maxime naturam attingit humanam. Omnes enim, ut vere dixit Orator, trahimur & ducimur ad cognitionis, & scientiæ cupiditatem, in qua excellere, pulchrum putamus: labi autem, errare, nescire, decipi, & malum, & turpe ducimus. Vos testor? Quum estis necessariis negotiis, curisque vacui, nonne auctis aliquid videre, audire, ac discere, cognitionemque rerum aut occultarum, aut admirabilium ad bene, beateque vivendum necessariam judicatis? Immo tantus cognitionis amor, & scientiæ in omnibus innatus est, ut ne-

mo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videamusne, ut altiore animo præditi, litteris se involvant? ut se totos in libros abdant? ut omnem curam atque operam ad studia doctrinæ conferant? Quæ in vita tantum abest, ut voluptates consecrentur: etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt: optimaque parte hominis, quæ in nobis divina ducenda est, ingenii & mentis acie fruuntur, nec voluptates requirentes, nec fugientes laborem. Nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut investigationem novarum: quo studio, quum satiari non possunt, omnium ceterarum rerum oblici, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vis talibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, explicandisque naturis ætates conterere videamus.

Quod si cui forte dubium est, prodeant in medium illa Græciæ corcula, illa ingenuarum artium receptacula; qui omnes suis comprobarunt exemplis, voluptatis, quæ discendo sentitur, ut quisque percepit plurimum, ita eam acrius atque avidius concupiscere. Prodeat Plato: quem accepimus tanta industria in discendo fuisse, ut disciplinis, quas eruditissimæ Athenæ suppeditabant, non contentus, ad Pythagoram magistrum, tum in Italia ingenii, doctrinæ, sapientiæ gloria florentissimum, navigarit, ac Aegyptiorum sacerdotes adierit, & eorum arcana perdidicerit. Pythagoras autem ipse non Aegyptiorum solum, sed

etiam Persarum regionem perlustrarat, & Cre-
tam, ac Lacedæmona, ac sicubi quid esset, quod
disci posset, eo penetrarat. Prodeat Democritus,
a quo propter discendi cupiditatem legimus ulti-
mas terras esse peragratas. Prodeat Demosthenes,
quem tanto doctrinæ studio flagrasse ferunt, ut
etiam doleret, si quando opificum antelucana forte
victus esset industria. Scilicet vir ille summus gra-
viter ferebat, se qui opus immortale tractaret,
somnum capere, fabris ipsis ad rem viliissimam
excitatis. Prodeat sollertissimus ille cœlestium or-
bium non perscrutator tantum, etiam imitator,
Syracusanus Archimedes, qui non modo earum
rerum, quas natura fert, per eam quam capie-
bat, studii oblectationem memor non erat: sed
in illa ipsa Syracusanæ urbis direptione, ita defi-
xus erat in studio, ut prius hostilis gladii cuspi-
dem corpore exceperit, quam urbem in hostium
venisse potestatem sentiret. Senferat quidem Ro-
mani exercitus imperator Marcellus, machinatio-
nibus ejus multum ac diu victoriam suam inhibi-
tam: eximia tamen hominis prudentia delectatus,
captis Syracusis, ut capiti illius parceretur, edi-
xit. At is, dum animo & oculis in terra defixis
formas describit, militi qui prædandi gratia domum
irruerat, districtoque super caput gladio, quis-
nam esset, interrogabat, propter nimiam cupidi-
tatem investigandi quod requirebat, nomen su-
um indicare non potuit; sed protracto manibus
pulvere. Noli inquit, obsecro perturbare lineas,
miles: ac perinde quasi negligens imperii victoris,
obtruncatus est. Chrysippus etiam sæpe studio
intentus, tanta voluptate perfruebatur, ut eum
tamquam extra se positum cibi potionisque cape-
ret

ret oblivio. Solonem vero accepimus, cum in lectulo morti proximus decumberet, inaudissetque adfidentes amicos de re quampiam submissee, ne ipsi molestiam parerent, inter se sermonem conferentes, erecto, ut potuit, fatis jam presso capite, rogasse eos, ut aliquanto loquerentur elatius: sibi, si etiam moriens aliquid discere potuisset, discesum e vita jucundiolem fore. Heraclides, natura hebetior & tardior, industria ipsam naturam vicit. Namque fuligines lucernarum bibendo, & in sudata veste durando, tantos in litteris progressus fecit, ut doctrina atque eloquentia vix quisquam eum præcurreret.

Quid vero cesso commemorare Romæ urbis principes viros? Quem ardorem studii fuisse censetis in Catone majore, de quo Scriptores memoriæ prodiderunt, eum, quum esset jam magno natu, Græcis litteris erudiri concupivisse, quam sero, ex eo conjici potest, quod etiam Latinas pæne jam senex didicerit. Brutus autem, quanto litterarum amore flagraverit, vel inde æstimatedimus, quod suprema nocte, quæ funestam ipsius mortem antecefferat, Platonis dialogum de animorum immortalitate legisse aliquoties dicitur. Cui adsimile Catonem Uticensem fecisse, Cæsar, virtutis etiam in hoste mirator, auctor est. Quid loquar Senecam? qui non modo majorum gentium, sed minutos quoque, & patellarios philosophos ita versavit, ut quidquid boni ex eorum unoquoque, aut ad orationis ornamentum, aut ad obscurarum & involutarum rerum intelligentiam, aut ad vitam moresque formandos exprimi poterat, id omne summa diligentia excerptum,

libris suis elegantissime insperferit. Illum vero eruditionis Oceanum, Plinium superiorem, quis umquam satis pro dignitate vel admirari vel celebrare poterit? qui nullum umquam librum vidit, quem non legerit: nihil cognitu dignum legit, quod non excerpserit: nihil excerpfit, quod non in litteras retulerit. Antoninum philosophum quis nescit, cum sexagenario esset major, frequentasse scholam viri & usu & sapientia præstantissimi, interrogatumque ab Lucio Vero, imperii socio, quo contenderet, respondisse, adire se ad Sextium, (id nomen erat philosopho) ut disceret ex eo, quæ nesciret; καλὸν γὰρ καὶ γηράσκοντι τὸ μάχεσθαι, neque enim seni turpe esse, conquirere scientiam rerum.

Sed quid veteres, remotos & propemodum oblitteratos profero, quum novos & recentiores testes habeam? Quos autem potiores nominabo, quam civitatis nostræ heroas, religionisque ab impurioribus erroribus atque inanibus crepundiis purgatae flatores & propugnatores fortissimos, ZUINGLIUM, BULLINGERUM, GUALTHERUM, LAVATERUM, HOSPINIANUM, ceterosque? qui mihi videntur immensitate quadam ingenii omnem rerum naturam complexi, non tantum supra æquales suos exstitisse, sed etiam posteris omnem consequendi sui spem sustulisse? qui vera ac solida eruditionis copia & varietate ita excelluerunt, ut longissimo intervallo absuturus ab iis sit, quemcumque illis proximum esse volueris? qui elegantiores litteras, sapientiæque studium tam impense adamarunt, ut nullo labore, nulla valetudinis jactura ab eo abducerentur? qui
omnium

omnium doctrinarum adeo fuerunt studiosi, ut continua exercitatione spirituum memoriæque vis, discendi vero ardor numquam elangueret? Migraret profecto ex hominibus inertia atque segnitia, si eo animo ad Musarum ac Gratiarum sacrarium accederent, quo illi egressi id sunt? Post eos dicam vobis ATHANASII KIRCHERUM, qui, dum admiranda naturæ sollicitius peruestigat, ipse naturæ miraculum existit. Hunc tantum virum totas noctes perpetuis vigiliis egisse ferunt, cum in re maiore ac involutiore inquirenda limandaque occupatus esset; &, ut ne somnus impedimento foret, ænea pelui juxta mensam posita, globum manu tenuisse; hoc consilio, ut si forte gravatum assiduitate meditandi corpus altior oppressisset somnus, globi e torpente manu in æs delapsi sono excitaretur. CLAUDIUS SALMASIUS ille rerum scitu dignarum promuscondus, de quo recte non nemo dicere solitus est, in scribendo ita fuisse versatum, ut ne spicilegium quidem reliquerit; quum Heidelbergam venisset, in instructissimam Academiæ illius bibliothecam omnino se abdedit, dies totos in perlustranda ea exigens, & tertiam quamque noctem pervigilans. Haud indiligens melioris antiquitatis quæsitator, TURNERUS, studiis adeo devinctus fuit, ut ipsa nuptiarum die nonnihil iis temporis dederit. Taceo innumeros alios, qui ingenio studiis atque artibus magno delectati opere, nec valetudinis, nec rei familiaris habuere rationem; omniaque perpeffi sunt, ipsa cognitione, & scientia capti; & cum maximis curis, ac laboribus compensarunt eam, quam ex discendo ceperunt, voluptatem. Quid? quod nostra memoria complures fuerunt, quibus

fructuosa industria & vitam dedit, & abstulit? Hoc etiam tempore invenias, qui gloriosum sibi existimant impallescere chartis.

Quæ omnia non eo a me allata sunt, ut niam in discendo assiduitatem, aut quidquid multi ex recensitis ærumnabili labore congeßerunt, laudem & approbem. Id, cum Terentiano illo Sosia, in omni vita adprime utile esse arbitror, ut ne quid nimis. Est litterarum non satietas quidem, sed modus quidam. In primis non placet nimis magnum studium, atque insana opera, quam multi in res obscuras ac difficiles contulerunt, easdemque non necessarias. Qualis, exempli gratia, diligentia fuit Chrysippi, supra nobis memorati: qui tam laboriose hausit, & tam pertinaciter tradidit Logices subtilitates dicam, an futilitates, ut ad ea quæ scripsit penitus cognoscenda, longa vita opus fuerit. Sed quæ dixi, eo spectant ut appareat, studiis, nulla utilitate objecta, delectari animos, atque ipsa scientia, etiam si incommoda naturæ sit, gaudere.

Ac ne quis putet, illos tantum, qui optime nati, instituti que sunt, animum ad discendum appellere adjungereque: facile est vim naturæ cernere in primis puerorum ætatulis. Videmus enim, ut conquiescere ne infantes quidem possint: ut, cum paullum processerint ætate, ne verberibus quidem a contemplandis rebus, perquirendisque deterreantur: ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant: ut aliis narrare gestiant: ut pompa, lusionibus vel laboriosis, atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem,

famem, & sitim perferant. Eaque cupiditas sciendi & agendi aliquid adolescit una cum ætatibus.

Quid, quod homines infima fortuna, nulla rerum gerendarum, opifices denique & rustici delectentur scientia? maximeque eos videre possumus res gestas aliaque audire, & legere velle, qui a spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur, & cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus ad discendum, cognoscendumque moveamur; simul, eam esse animi indolem, ut appetat aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. Hinc animadvertere licet, in sequiore quoque sexu matronas, virgines, puellas, feminas item omnes, vel honestarum rerum scientia delectari, vel fictas fabulas cum voluptate legere, vel narratiunculis, facetiis, ludis, e quibus aliquam utilitatem duci posse putant, tempus fallere.

Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari segnitie præditos, videmus tamen & animo, & corpore moveri semper, &, quum re nulla impediuntur necessaria, aut alveolum possidere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere: cumque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consuetari. Ne bestię quidem, quas delectationis causa concludimus, quum copiosius alantur, quam si essent liberę, facile patiuntur sese contineri: motusque solutos & vagos, a natura sibi tributos requirunt.

Sed

Sed quid attinet de rebus tam apertis plura
disserere? Ex dictis satis superque apparere arbi-
tror, homines ut ad agendum, ita ad discendum
esse natos, atque adeo, quotquot rationis sunt
participes, φιλομαθεῖς esse, & naturali quodam
instinctu ad rerum cognitionem ferri. Nunc, an
id, & quanto humanæ naturæ ornamento sit at-
que emolumento, disquirendum videtur: Sed
hæc, & plura alia hinc argumento adfinia, dein-
ceps ordine dicentur.

FINIS.

Oratio

ORATIO,

in qua disquiritur:

An, & quanto hominibus sit ornamento
SCIENDI CUPIDITAS?

Postquam nuper ad φιλομαθείς de φιλομαθεία pluribus disserui, atque in commune ostendi, ut agendi, sic sciendi discendique studium in omnibus hominibus innatum esse: in præsens explicatius demonstrandum videtur, hunc ardorem pro illustri divini Numinis beneficio jure meritissimo haberi; quippe cujus opera natura humana ad Supremi Conditoris virtutes non contemplandas modo, sed etiam exprimendas quam proxime accedat, & universam illam rerum, quas Deus artifice manu sua architectatus est, compagem perlustrando, eximios fructus, atque incredibilem voluptatem capiat.

Forſitan cogitatis vobiscum: hoc demonstratio-
nis genere facile superfederi posse; neque enim
quemquam nostrum tam bliteum, tamque obtusi
esse ingenii, quin agnoscat, hanc sciendi cupidi-
tatem bene beateque vivendi primum gradum es-
se, quem qui non tenet, ad altiora minus ratio-
naliter progredi; & vel eo maxime nos Dei simil-
imos effici; & absque eo esset, omnem colendi
Dei rationem, omnem veritatis investigandæ, ac
pro dignitate adamandæ causam sublatam fore.

Sed

Sed multa hercle sunt, eaque non leviora, quæ dubitationem adferre possunt rem altius introspectanti. Hanc ingressus viam, immensa spinarum copia difficilem ac impeditam, immo merum fenticetum esse deprendet, quod vix uni transire inviolato licuit. Qui voluntati suæ morigerantes, se studio alicui dederunt, tot periculis, tot laboribus, tot perplexitatibus, tot denique incommodis involutos animadvertas, ut haud injuria ambigas, bonine plus, an mali sciendi cupiditas humano generi adferat.

Ut ne dicam, (quod tamen in principio dicimeretur) discendi studio hominum mentes turbari, atque mirum in modum agitari, haud secus atque navis, tempestate coorta, paullo momento huc illuc impellitur, nec portum tenere potest. Nam quo quis doctrinæ cupidior, hoc sollicitior sit necesse est. Quo quis plura scit, scireque cupit, eo gravioribus exercetur curis: nusquam quietus: nullum tempus relinquitur otioso. Ille studii ardor tantum potest, ut, cum aliarum quidam voluptatem ii etiam, qui plurimum eis tribuunt, satietatem quamdam ac fastidium esse confiteantur, solus cognitione rerum se pascens animus, neque infinitorum laborum tædio, neque lætitiarum blanditiis ab instituto cursu abduci queat. Interim sollicitudines duplicari, vim animi hebetari, corporisque vigorem debilitari videas.

Multo gravius est, quod discendi studium in compluribus peperit falsam vanamque eruditionis opinionem, pestilentissimam illam, si quid video, studiorum luem, & præsentissimam fundi litterarii galami-

calamitatem, quæ multa egregia, nec vulgari spe
 adolescentia ingenia miserabili strage afflixit, de-
 levitque. Cujus damna Quintilianus, optimus
 dicendi magister, dilucido verborum compendio
 exposuit. Nihil est, inquit ille, pejus illis qui
 paullulum aliquid ultra primas litteras progressi,
 falsam sapientiæ persuasionem induerunt. Multi
 ad solidam eruditionem pervenissent, nisi se jam
 pervenisse putassent. Multi inquam virtutis & sa-
 pientiæ apicem superassent, nisi animos ad mag-
 na surgentes velut pestilens quoddam sidus adfla-
 set opinio. Hanc Hieronymus præceptorem pes-
 simum appellat, stultitiæ progeniem Plato. Nos,
 ut monstrum rei augeamus, matrem illam eam-
 demque sobolem stultitiæ appellabimus. Cui enim
 falsa & inani spe sapientiæ persuasionem intumescit
 animus, illum per stultitiæ præcipitia ferri exem-
 plo videas. Stulto autem versa vice quid familia-
 rius, quid jucundius, quam grandia animis con-
 cipere, & quosvis sapientiæ thesauros sibi vindic-
 care? Stulti hujus atque opinionis morbo labo-
 rantis animi characterem paucis verbis expedire li-
 bet, eoque magis, quod infelicissimum Sæculum
 nostrum semidoctorum hominum est feracissimum:
 qui culpæ consueverunt, quæ non intelligunt:
 qui reprehendunt & adlatrant, quæ alii bono fece-
 runt animo: ædilitatem gerentes sine suffragio po-
 puli, nec attendentes manticæ quid a tergo sit.
 Stultitiæ & opinionis œstro percitus, nihil se igno-
 rare putat: sua omnia prima & potissima vult cre-
 di: contradici sibi, injuriæ loco deputat: inferri
 sibi aliunde lucem posse, non putat: si vero il-
 lata ab aliis credatur, ignominiam sibi ab iisdem
 illatam existimat: errorem sibi ab alio monstratum
 tantum.

tantum abest ut aut cognoscat, aut emendet, ut e diverso altius illum & tenacius animo infigat, immo impudentissima pervicacia tueatur. Si quem forte laudari ab aliis exaudit, murmurat, laudem extenuat: scire se eadem & majora prædicat: alterum illum plurima ignorare confirmat, adeoque opinione falli alienæ virtutis admiratorem. Denique si quid solidæ doctrinæ aut prudentiæ vicinus habet, id eum sibi uni debere contendit. Idem vero, quæ vel auditu nova, vel nunquam antea visa, vel certe supra captum cogitationum ardua videntur, mendacia, absurda, somnia mera esse clamat, quia scilicet extra sua ille pomœria nihil nisi umbras & vanas rerum imagines arbitratur. Si porro incognitæ aut parum intellectæ sententiæ interpret occurrit, tum vero aures, in morem aspidum, ne vocem audiat, obturat: oculos, ne veritatem videat, occludit. Quod si forte lapsus quempiam vel videt vel audit, distentis mox faucibus cachinnum emittit, in triumpho aliorum errorem circumducit, atque obvio cuique admirabundus ostentat. Labi humanum esse non credit, quod vero unius Dei est, nihil peccare, nuspiam cæcutire, numquam dormitare, id sibi vanissimus ille sui æstimator tribuere non verecundatur. Quod si tamen errorem ille suum quandoque per se ipsum deprehendit, ita eum corrigit, ut maiorem existimationis, quam veritatis rationem habeat: non omnino se falsum, nec proflus in diversa fuisse opinione: bene se antea sensisse, nunc melius & tersius; adeo ille hariolationes, alucinationes, & oscitationes deperit miser. Non deinceps doctorum ille virorum scripta legit, ut erudiatur, sed ut erudiat,

verba

verba saltim & phrasas, si res non potest, carp-
pendo, vellicando. Si quos forte obscuros Logi-
cæ sonos, aut frivolas distinctiunculas hinc inde
corrasit: Si quem Rhetorices aut Poëtices gustum,
quamlibet imaginarium, ex auditione, vel lectione
quorundam libellorum percepit: si librorum ma-
gis, quam rerum cognitionem maximo sibi stu-
dio comparavit: si in Theologia aut Philosophia
novas quasdam sententias, veterum potius odio,
novandique pruritu, quam sincero veritatis amo-
re, adoptavit: intumescit ilico, & mirifice se cir-
cumspicit, jamque Ciceronis, aut Salomonis, aut
Paulli animum in suum demigrasse pectus autu-
mat: priorum præceptorum labores, curtamque
eruditionis supellectilem ridet, perstringit, lacerat:
imperandi, & credendorum agendorumque leges
condendi cupidinem, quam in aliis damnat, ipse
ambitiose admodum & impotenter aperit: & sic
pro corporibus umbras, pro medulla corticem,
pro Junone nubem, ut ajunt, amplectitur; jeju-
nos ac rudes animos, si non ineptiis & stercore,
obscuris certe & minus necessariis rebus, pascit &
saturat; ipsas vero Musas in certamina vocat. Hoc
est, cur pauci adeo ad solidæ eruditionis fastigium
enitantur. Hoc est, cur multi adeo in medio
quasi cursu gradum sistentes alios docere cupiant,
ipsi docendi. Hoc est, cur videas (liceat in re
odiosa Ludovicum Vivem advocare) videas, in-
fit ille, pueros magistros, qui pædagogo adhuc
indigeant. Hi sunt, qui crudissima studiorum ru-
dimenta in Ecclesiam, ut vocant, in forum, in
publicum denique propellentes, & magnificis ti-
tulis insigniti, unctisque conditionibus beati, dis-
ciplinarum cognitionem deponunt, tum arrogan-
tia,

tia, invidentia, ceterisque vitiis intolerabiles sunt. Hi sunt, qui ab nulla doctrina instructi, quemquam eruditionis gloria sibi anteponi, indigne ferunt; & ubi quid sciscitur, contra quam ipsis visum est, maria omnia commovent. An putamus insolentiores esse quospiam illis, qui, quum omnis sapientiæ expertes sint, pro sapientibus tamen apud vulgum se venditant, & gloriosa verborum jactatione famam sibi venantur? Ceterum quemadmodum sapientia optimos facit, ita simulatio sapientiæ pessimos, propterea quod quæ bonis artibus tueri nequeunt, fraude & flagitiis tuentur. Pestiferum sane falsæ opinionis virus, cui nulla industria mederi potest. Recte enim elegans Poëta:

Bene errat, qui fatetur errare,
Prope est medela: pessime ille delinquit,
Cui moneri sordidum atque servile est.

Odio digna parens, quæ tam invenustum, immo execrabilem foetum protrudit. Atqui protrudere videri possit ipsa illa, quam sæpe memoravi, sciendi cupiditas. Nisi enim illa esset, procul ab ambitionis, procul ab arrogantiae atque invidiæ caussis, in æquo consisterent omnes: subsiderent illi impotentis animi æstus, nec alius alium antequam tam cupide laboraret: tot barbarum, totque gravissimarum contentionum arce everfa, mutuus invalesceret amor, & mentes nostras intraret sanctius illud & in omni ætate conducibilis alios pro virili juvandi studium.

Sed hæc porro sciendi cupiditas insignes in omnibus propemodum artibus incommoditates habet: quas si singulas enarrare adgrediar, & ope-

ram

ram abutar, & attentionem fatigem vestram. Igitur summa sequuturus fastigia rerum, ea tantummodo attingam, quorum maximus in vita usus, maxima voluptas apparet.

Quod ad Philologos attinet & Grammaticos, qui omne tempus aliarum gentium sermonibus dedere, vocumque scrutandis cunabulis: quam tenuis, quam inglorius eorum labos! Non dicam, complura vocabula cum temporis vetustate, tum sæculorum barbarie esse deperdita, sine quibus reliqua ægre intelligi possunt. Ipsæ, quæ restant, voces, earumque origo incerta fere, & dubia, quærentem & investigantem incertum relinquit. Hinc totidem nobis etymologiæ produntur, quot criticam admoveere manum: totidem verborum significationes gignuntur, quot animum ad ea attendunt. Videas etiam, ob unicam dictionem implacabile odium suscipi, inexplicabile bellum geri. Quantas lites, quantas tragœdias vel unica movit littera? Nec intra causam subsistitur: qui ejusmodi verbisvelitationibus oblectantur, hominem exuunt, ac tanto desæviunt opere, ut convitiis & contumeliarum neque modum sibi neque terminum constituent. Ea animorum digladiantur acerbitate, tamquam aræ & foci in ultimum discrimen adducti forent: & [sicut vere dixit Agrippa] dum virtutem dictionum curiose nimis scrutantur, sensum scripturæ nolunt intelligere, sed nuda vocabula tenentes circa illa *μωγ*antur, subvertentes & amittentes verbum veritatis. Nihilominus qui plurimum operæ in istis rebus consumunt, summi, eruditissimi, consummatissimi viri audiunt, litterarumque Atlantes. Sed quid, quæso,

quæso, laudis est, in his vitam exegisse suam? Si quis præcipiti jam senectute, vitæ ante actæ ratione inita, se cum umbra luctatum, & inanibus vocibus usque delectatum videt: qua animi fiducia cogitabit de novissimis, de censorio illo die, quo unusquisque profiteri debet, quid potissimum & suæ & aliorum salutis causa fecerit?

Historiam etsi Cicero testem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, magistrum vitæ, nuntiam vetustatis dictitavit: Historiam etsi ego ad vitam regendam, prudentiam comparandam utilissimam esse duco: multimodis tamen intricatam & impeditam deprehendas, sive veteres inspicias memorias, sive novas. Illæ enim multa tradunt fabulosa atque mendaciis involuta, complura obscura & incerta; qualia sunt, quæ Græcia mendax ausa in historiis. Exponuntur etiam manifesto falsa; sicut quod de quatuor, quas vocant, Monarchiis maxima omnium consensione affirmatur, proinde ac si illa regna, & quidem sola, imperii majestate alia omnia universi terrarum orbis antecesserint. Tanta componentium vetusta rerum monumenta, vel securitas; vel par huic vitium, credulitas! Qui recentiorum ætatum res gestas memoriæ prodiderunt produntve, ægre sibi temperare possunt, quin sive delectationis, sive odii, sive adulationis causa veris nonnihil admentiantur, & suis vel regibus, vel civibus omnia vindicent. Si quid secundi evenit, amplificant, & virtuti duntaxat tribuunt; sin autem adversi quid accidit, extenuant, & in alios culpam conferunt. In ple-
risque desideratur fides, in omnibus pæne partium conspicitur studium. Prætereo innumeras scri-
ptorum

ptorum in gravissimis rebus disensiones, quæ non tantum docent plurimos illorum esse mendaciloquos, sed lectoribus quoque magnam hæsitationem adferunt.

Mathematicæ disciplinæ multo omnium putantur certissimæ: sed qui profitentur eas, ne parum multa scire videantur, ea conquirunt, quæ nihil ad rem attinent, ut ars difficilior cognitu reddatur & putetur. Hinc videmus, & quæ plana sunt ac cuicque aperta, ambitiosa doctorum subtilitate, adfectatisque exemplis perplexa fieri ac oppido septuosa; & tanto circumitu flexuque ad scientiæ hujus arcana tirones admitti, ut in ipso ejus limine constitutorum animi difficultate facile absterreantur. Qui vero doctrinæ illius partes penitus hausisse videntur, quam difficiles, quam intolerabiles, quam insolentes utplurimum sunt? Non cælum modo, & remotissimas partes ejus arte sua complectuntur; sed ipsa etiam divina, & innumera veritatis secreta regulis suis judicanda putant. Quo Christianæ Religionis majestatem, & mysteriorum ejus sublimitatem si non tolli, imminui certe, necesse est. Denique hæc scientia, sicut est, in multis non pietatis, sed vanitatis, sed arrogantiae, sed temeritatis scientiam esse experientia testis est.

Ad philosophiam naturalem procedentibus, tot sectæ se offerunt, quot ferme in eo studio excellerunt. Adeo parati ad confingendum, proclivesque ad jurgandum sunt, qui sapientissimi videri volunt. Nemo se philosophum esse credit, nisi novi quid adferat, ceteros autem desipere conten-

det. In collaudanda scientiæ præstantia ac utilitate consentiunt omnes: at quam in incerto plura sint posita, vix est qui animadvertat. Universæ illius doctrinæ corpus, ab Cartesio constitutum, magnos passim & amatores & miratores invenit; ut, si quis repudiare illud vellet, insanæ mentis haberetur. Nihilo secius, qui paullo accuratius id scrutatur, maximis laborare difficultatibus intelliget. Ego certe, quæ de principiis, præsertim de motu ejusque communicatione disseruit: quæ de elementis & origine rerum splendide tradidit: quæ de cœli vorticibus, de luce, de coloribus, aliisque disputavit: percipere me non posse, ingenue fateor. Immo memet ipse, qui sim, ignoro. Nam si quis dicat: Tunc, te ens esse perpetuo cogitans, ignoras? ei continuo respondebo: verum hercle; sed, qui sim ego qui cogito, mihi dicas velim. Etenim quando me cogitare dicis, id est, intelligere, judicare, velle, amare, odisse; actiones mihi tribuis. Atqui is qui agit, diversus omnino est ab eo quod agit. Me itaque ex eo, quod cogito, esse scio: at qui sim, nondum liquet. [*]

Postremo ad Theologiam conversus, quæ, si nomini credendum, Deum loquitur, & ad Deum deducit, atque adeo sempiternæ salutis viam monstrare censetur; non dicam, unumquemque, hoc

[*] Hæc tantum eo spectant, ut intelligatur, multa nobis, quæ ad mentis nostræ essentiam & naturam pertinent, adhuc latere, sine dubio penitus perspicienda, ubi ad cœlestium mentium panegyrium adgregati fuerimus.

hoc præsertim eclecticico sæculo, peculiarem sibi, quam ingrediatur, deligere viam, eam nempe, quam vel opinio, vel vis cupiditatum suaserit. Illa loquar, quæ hominem, cui æterna salus cordi est, haud injuria anxium, sollicitumque reddunt. Multi sunt, qui Christi profitentur nomen, eoque gubernante versus fortunatas insulas cursum dirigere jactitant. Sed quam contraria eorum studia! quam acres pugnae! alteri alteros non præoccupare tantum, sed excludere & depellere student! indignantur etiam, si non soli sunt, quos Superi diligunt! Unamquamque sectam, non docti solum & claritate præstantes, sed & probi & pii defendunt propugnantque viri: de quibus ne suspicari quidem fas est, ita sensuros, nisi de Dei voluntate forent persuasissimi, multo minus rudes & imperitos aliorum animos in fraudem illecturos, si vel unicus restaret scrupulus. Neque enim de rebus nihili pugnatur, aut cognitu minus necessariis, sed de gravioribus, de pietatis vel incentivis vel impedimentis, in quibus sectæ cujusque defensores cardinem salutis verti existimant. Inter nostros quoque plurimæ dissensiones gliscunt, in apertum erupturæ bellum, quod & caritatis expertes, & veritatis impatientes sumus. Vetera quis extollat: adest qui nova laudibus ferat. Dextrum quis callem petat: alius laevum insistet. Gratiam quis prædicet: alius mortalium ediffertabit vires. Deum singulorum fortunas præfinivisse hic adserat: ille quemlibet fortunam sibi fingere adfirmabit. Hic Christum pro delectis, ille pro omnibus mortem obiisse contendit. Hic scelestos æterna daturus supplicia, ille veniam aliquando consequuturos perhibet. Si tu rationem lucis ad-

inſtar fulgere aias: ecce tibi qui meras tenebras eſſe clamat. Si tu virtutis exercitationem, ut quis juſtus fiat; en tibi, qui ſolam mentis perſuaſionem requirit. Ut pæne incertum ſit, quid po- tiſſimum credendum, quæ via ineunda.

Hæc omnia eo a me dicta ſunt, ut pateat, quam ſint omnes diſciplinæ, pro eo, quo tradun- tur & arripiuntur, modo, ut plurimum ambi- guæ, quam ingloriæ, quam incertæ, quam ple- næ periculo, ut quantum ex ipsis eſt, nescire co- gamur, ubinam ſolida quieſcat veritas, etiam in Theologia, quam vocant Syſtematicam, niſi ſit, qui habet clavem ſcientiæ, qua ad illud veritatis armarium paretur introitus. Ex quo conſequi VI- DETUR, melius humano generi fuiſſe conſultum, ſi non tanto ſciendi deſiderio flagraret; quoniam hoc ſtudio ſuo ad incerta deducitur, quæ animum adſiſcant magis, quam recreant. Atque adeo eſſe, cur dubitemus, deputandane ſit in beneficii loco illa innata in homine *φιλομαθητις*. Neque mirum adeo videri oportere, ſi quis in hanc trahatur ſen- tentiam, ut ſtatuat; nihil ſcire feliciffimam eſſe vitam; vel longe beatiffimos prædicet, qui [in primis hoc tam turbido tempore, tamque con- tentioſo ſæculo] procul ab rixis, procul a diſpu- tantium & omnia in dubium devocantium ardore, vitam exigunt ſuam, innocentia, modeltia, juſtitia, abſtinentia ſe Deo Chriſtoque probare aduitentes.

Conſtitueram quidem his ſubjungere nonnullas rationes, quæ adlatis opponerentur difficultatibus, & *φιλομαθητις* præſtantiam adſtruerent. Sed plu- ra perſequi cum modus orationis, tum temporis ratio prohibet: quare hic finem dicendi facio.

T A N T U M.

Nova

NOVA LITERARIA.

TURICUM. *Heideggerus* & Socii hos fere ex Officina sua in publicum exire voluerunt Libros:

a. *Freundschaftliche Lehren. Aus dem Französischen übersezt. Zürich. 8. 1749.* Debe-
mus hanc translationem utilissimi & ad vitam for-
mandam ac regendam accommodatissimi Libelli,
studio nobilissimi Viri, qui publice prodesse,
quam inclarescere mavult.

b. *Johann Georg Altmanns / Ordentlichen*
Lehrers der Griechischen Sprache und der Sitten-
Lehre, Heilige Reden, bey verschiedenen Gelegen-
heiten vorgetragen, in der Grossen-Münster-Kir-
chen zu Bern. Fünfter Theil. Zürich. 1749.
8. pl. 18. Hæc Sectio complectitur Decadem
Sermonum sacrorum, quorum argumenta hujus-
modi sunt: 1.) Die Grösse und Herrlichkeit Got-
tes, und die Nichtigkeit der Menschen. Esaj. XL:
15. 2.) Die Auferwekung Lazari. Joh. XI:
44. 16. 3.) Die Ende der Welt. Matth. XIII:
39. = 42. 4.) Die Bemühungen eines Christen,
sein Gewissen unbesiegt zu bewahren. Geschichte. der
Ap. XXIV. 16. 5.) Die Wirkungen der Gna-
de in dem Herzen der Maria, als Jhro der Engel
die Geburth Jesu verkündiget. Luc. I: 46. 6.)
Das wahrhafte Bild des natürlichen Menschen.
Esaj. I: 6. 7.) Die Absicht Gottes bey Erwei-
sung leiblicher und geistlicher Gutthaten. Röm. II:
4. 8.) Der Schrecken der Kinder des Unglaubens
bey der Verkündigung der Geburth Jesu. Matth.
X 5 II:

II: 1. 2. 3. 9.) Die Pflicht der Menschen bey dem Angedenken der Gutthaten Gottes. I. Buch Sam. VII: 12. 12.) Die Straffe und Qual der Verdammten. Luc. XI: 24.

c. Die Krankheit und Wunden Zions in Betrachtung der allgemeinen Vergessenheit der Pflichten des Heils: Aus dem Exempel des alten Babels gezeigt über Jerem. LI: 9. vorgetragen bey ansehnlicher Versammlung einer zahlreichen Gemeinde auf das allgemeine Bätt, Fast, Buß, und Dank-, sagungs-Fest, Donnerstag den 11. Herbstm. 1749. Zürich. in 4. pl. 4½.

d. Joh. Friederich Stapfers/ Predigers des G. W. Grundlegung zur wahren Religion. VII. Theil. Zürich. in 8. 1750. pl. 48. Pars isthæc laudatissimi Operis exponit reliqua de officiis Mediatoris ex Cap. XVI. dein per Cap. XVII. argumentum illud de diversis, quos subiit dulciss. Soter, Statibus uberrime & copiosissime persequitur Auctor Clarissimus, qui nuperrime *Diesbacensi* Ecclesiæ cum lautissimis stipendiis est præfectus.

e. Dedit quoque *Heideggerus* Opus non splendore magis suo, quam subtili & exquisita in genere antiquario doctrina commendabile, ita inscriptum: J. CASP. HAGENBUCHII de Diptycho Brixiano Boethii Consulis Epistola Epigraphica. Auspiciis, Jussu & Sumtibus Principis Eminentissimi ANGELI MARIE Tit. S. Marci Cardinalis QUIRINI, summi Bibliothecæ Vaticanæ Præfecti, Episcopi Brixiani. cer. edita cum æneis Tabulis. fol. Turici. 1749.

f. Aus-

f. Auszug der Historie alter Zeiten und Völker des Herrn Rollin / aus dem Französischen des Herrn Abbt's Tailhie übersezt. Erster Theil. Zürich. 1750. pl. 31. Opusculum Adolescentibus studiosis maxime commendandum: cui Translatio hæc germanica novam aliquam gratiam conciliare videtur.

g. Geschichte der Staats-Veränderungen in der Römischen Republik, aus dem Französischen des Herrn Abbt's von Vertot übersezt: Nebst der Lebens-Beschreibung des Verfassers. Ister Theil. Zürich. 1750. in 8. pl. 28. Hos Commentarios de Reip. Rom. vicissitudinibus tanta arte esse conscriptos, ut eorum Lectio non tantum legentis studium acuere & jucunde retinere, sed fervidioribus etiam ingeniis Fanaticismum aliquem politicum inspirare possit, compertum habemus.

h. Splendidam quoque editionem Carminum Illustris HALLERI, multis nominibus longe præferendam nobis procuravit Heideggerus; sub hoc titulo: Gedichte des Herrn von Haller. Sechste Auflage. Mit der Französischen Uebersetzung und den verschiedenen Les-Arten aller vorigen Ausgaben vermehrt. Zürich. 1750. in 8. grandioris formæ. Possunt etiam seorsim haberi tum Editio germanica, omnes omnium superiorum Editionum titulos & lectiones præferens: tum Gallica translatio elegantissima, multo nunc castigatior, quam Gœttingæ primum prodierat, posterioribus curis reddita.

II. Gesnerianum prælum reliquit: Heilige Bibel, Uebug, oder deutliche und gründliche in Fragen

gen und Antworten abgefassete Erklärung und Zu-
 eignung der Geschichten der H. Aposteln, zur Be-
 förderung des Wachsthums in der Gnade und Er-
 kanntnuß unsers Herren und Heilandes Jesu Chri-
 sti, in Druck überlassen von Hans Conrad Wirtz/
 Pfarrer und des Stiffts zum Grossen Münster.
 Zweuter Theil, in sich begreifend die XVI. letzten
 Capitel. 1750. in 8. pl. 82. Ratio harum
 Catecheticarum Commentationum jam a multis
 annis ex iis, quæ in S. Marci, S. Lucæ & S. Joannis
 Evangelia prostant, ejusdem Auctoris Venerabilis
 lucubrationibus, ita cognita atque perspecta est,
 ut pluribus eam velle explicare, esset Soli lucem ac-
 cendere: eadem, quæ se hactenus & Docentibus & di-
 scentibus magnopere probavit, methodo conscriptæ
 sunt etiam hæ Institutiones catechetico - biblicæ;
 nisi quod forte paululum copiosiores & luculenti-
 ores sunt superioribus. Quis non miretur Virum
 gravissimi muneris occupationibus districtum, apud
 quem diu noctuque excubat ἡ μέριμνα πασῶν τῶν
 ἐκκλησιῶν, tot tantaque ad illustrandam eruditio-
 nem salutarem & biblicam præstare posse.

III. Novissime cura Huldr. Denzleri in lucem
 prodit Viri Amplissimi JO. JACOBI LEO Allge-
 meines, Helvetisches, Eidgenössisches oder Schwei-
 zerisches Lexicon. IVter Theil. BI - CA.

IV. I. Aurelianis typis exscripta est: Disser-
 tatio Metaphysica qua realis Mundi corporei Existen-
 tia contra Idealistas defenditur: quam sub Præsidio V.
 CL. DAVIDIS LAVATERI, Philos. Prof. O. pro
 conse.

consequendo Examine philosophico defenderunt
IV. Candidati. Turici. in 4. pl. 2.

2. Recentes e prælo Aureliano prodierunt:
Joh. Jacob Ulrichs / meyland Predigers am
Wänsen-Haus und öffentlichen Lehrers der Sitten-
Lehre und des Natur-Rechtens, sieben auserlesene
Predigten über wichtige Heils-Wahrheiten, wel-
che bey Fest- und anderen Anlässen gehalten wor-
den; Nebst zweien heiligen Pfingst-Reden von J.
Jacob Ulrich / J. Fil. Professor der Hebräischen
Sprache. Zürich. 1750. in 4. pl. 34.
Quanta olim fuerit beati HULDRICI in tradendis
pro concione populi Christiani Veritatibus Doctri-
næ cœlestis vis atque facultas dicendi, nemini po-
test esse obscurum, qui vel unicum ejus ex magno
numero, quos per volumina distributos publicæ
luci permittere voluit, Sermonem vel legit, vel
audivit: vel quis ignorare potest, non esse aliud
Exemplum Oratoris sacri, quod libentius ad imi-
tandum sibi proponant, qui aliqua dicendi laude
capiuntur; adeo ut non verecundentur quidam,
quæ felicitate memoriæ ex Huldrici nostri Libris
hausta ac publice non sine fructu recitata placue-
runt, pro suis deinceps vendicare ac bibliographis
denuo exscribenda tradere. Id unum ergo nobis
relictum est, ut argumenta horum Sermonum
breviter indicemus: 1.) Die Wolken- und Feuer-
Saul, ein Vorbild auf Christum. 2. B. Mose
XIII: 21. 22. 2.) Die rotte Kube, ein Vorbild
des gekreuzigten Jesu. 4. B. Mose XIX: 1. 13.
3.) Der zum Brand-Opfer bestimmte Isaac, ein
lebendiges Bild des für uns geschlachteten Lammes
Gottes. 1. B. Mose XXII: 1. 14. 4.) Der
vom

vom Tode errettete Isaac, ein Vorbild so wol des vom Tod erlöseten und auferstandenen Jesu: als auch der zwar Todes, würdigen, aber erretteten Sündern. 1. B. Mose XVII: 1. 14. 5.) Die auf Jesum und seinen theuren Verdienst gegründete und versicherte Seligkeit der auserwählten Kindern Gottes. Röm. VIII: 33. 34. 6.) Die Anbetung Gottes im Geist und in der Wahrheit, als der Gott einig gefällige Dienst. Joh. IV: 24. 7.) Die dem Schein nach lebende, aber in der That todte Kirche zu Sardis. Offenb. III: 1. 6. 8.) Der nach seiner Himmelfahrt mit seinem Geist alles erfüllende und seiner Kirchen Hirten und Lehrer verordnende Jesus: Betrachtet als der einige Helfer und Erretter des verdorbenen Sardis unserer Tagen. Offenb. III: 1. 6. 9.) Der herrliche Gnaden-Lohn der Ueberwindern. Offenb. III: 1. 6. 10.) Die Wichtigkeit und Lohrheit der Korn- und Most-Freude der Kindern dieser Welt, in einem Gegensatz gegen die weise und beständige Freude der Kindern Gottes in dem Licht des göttlichen Angesichtes. Psalm. IV: 7. 8. 9. Quæ sequuntur duæ postremæ meditationes sacræ auctorem agnoscunt b. Haldrici Filium, ejusdem prænominis, Virum Clarissimum, Linguae Hebraeæ Professore, qui ex Vener. Parentis consilio in curanda hac editione pium officium præstitit: Prior seu 11.) ita inscribitur: Der nach seiner Erhöhung von der Erden seine Gläubigen zu sich ziehende Heiland: Oder die wahre Natur des göttlichen Gnaden-Zugs, und die selbigem entsprechende Gläubige. Joh. XII: 32. Alter ceu 12.) Die sich durch beständige Lobpreisung Gottes äussernde Geistes-Fülle wahrer Gläubiger. Ephes. V: 19. Scilic. quum

quum an. 1731. & 1732. *Miscellaneorum Sermonum Dodecades* prodierint, hoc quoque Volumen pari numero constare voluit Clariss. Editor, ac propterea de suo supplevit.

2. Vir plur. Reverendus J. ROD. ZIEGLERUS, *Scholæ Carol. Provisor*, pro suo in rem Christianam promovendam studio duplici forma nobis dedit novam, eamque passim secundis curis castigatam & auctam, editionem Catechismi Tigur. ad praxin vitæ revocati, cui subjunguntur nova Carmina ad doctrinam Catechetica accomodata sub titulo: *Die Wirkksamkeit des Glaubens fürgestellt in den Nutzenwendungen des ganzen Christlichen Catechismi: Samt einem neuen Catechismus: Gesang mit Fleiß übersehen und verbessert.* Libellus hoc nomine commendandus, quod Catechetica Institutionem ad salutem promovendam utilem reddere potest.

V. Apud Byrcklinum prostat: THEOLOGIA CATECHETICA, oder Lehre der Wahrheit, die da ist nach der Gottseligkeit in Frag und Antwort dargestellt, wie zur Beförderung des rechtschaffenen Wesens in Jesu Christo; also auch zur Zerstörung der im Schwang gebenden Heuchelei und Gottlosigkeit, aufgesetzt von Johann Heinrich Gottinger / Theol. Prof. O. und Pfarrer in Heydelberg. 1750. in 8. pl. 18. In hoc Libello Catechetico, ut studiis adolescentum melius inferviretur, ea quæ in minore Catechismo sub titulo: *Leichte und gesunde Kinder-Speiß*, aliquoties antea edito brevius tradita sunt, nunc uberius declarantur, & pluribus argumentis confirmantur, aliaque quæ huic ætati magis conveniunt adjiciuntur.

Prudenter

Prudenter tamen Quæstiones omnes curiosæ & difficiles, quæ nullum ad pietatis incrementum, vel ad fovendum amorem Christianum usum præstant, ab hac institutione Catechetica excluduntur; de qua Prudentia ecclesiastica Clariss. Auctor in Præfatione huic Libello præmissa pluribus agit, atque inter alia Simpliciter in hoc negotio his verbis commendat: Unter den Mäßen des Sattans, in heutigen Zeiten, mag man wol rechnen, daß er die Lehrer unter einander reizet, viele hohe, curiose, dunkle, schädliche oder doch unnütze Sachen und Streit-Fragen zu verhandlen, weitläufftig auszuführen, mit grossem Eifer davon und dagegen zu streiten, die Ohren und Gemüther der Zuhörer, selbst der Einfältigen und Kindern, damit zu beschwehren, und in gleiches Feuer zu bringen, um dardurch zu vergessen, oder doch nicht, wie es erfordert wird, nachdrücklich zu lehren und auf das Gewissen zu legen die heilsame und heilende Lehre Jesu Christi, von der Sinnes-Änderung und ihrer wahren Natur, vom lebendigen und thätigen Glauben, vom Gottes-Dienst im Geist und in der Wahrheit. Buß, Glauben und Liebe, darinnen allein unser Heil bestehet, leiden Schaden. Hingegen oben erzählte Fragen werden nicht verstanden, oder so sie ja von einigen sollten verstanden werden, bringen sie der Seele keinen Nutzen zu ihrem Heil. Die Klugheit eines Evangelischen Lehrers fodert deswegen, solche Puneten nicht zu berühren, in Ansehung derselbigen wie ein Tauber und Stummer zu seyn, um seines Zwecks nicht zu verfehlen. Tractantur autem in hoc Libello: 1.) Von der wahren Religion. 2.) Von der H. Schrift. 3.) Von Gott, seinen Vollkommenheiten,

ten, Tugenden, dem Geheimniß der Dreyeinigkeit. 4.) Von den Werken Gottes. 5.) Von Jesu Christo, seiner Person, Ständen und Aemtern. 6.) Von dem H. Geist und seinen Wirkungen. 7.) Von den H. Sacramenten. 8.) Von der Seligmachung. 9.) Von der Sünde, deren Häßlichkeit, Ursprung, Wirkung in dem Menschen, verschiedenen Gattungen und Straffen. 10.) Von dem Absterben der Sünde, und Auferstehung des neuen Menschen. 11.) Von den guten Werken insgemein. 12.) Von den Pflichten gegen Gott. 13.) Von den Pflichten gegen den Nächsten. 14.) Von den Pflichten gegen sich selbst. Quandoquidem vero Venerandus hujus Libelli Auctor superiore mense Aprili h. a. e vivis ad beatas Sedes translatus est, non ingratum erit Lectoribus, si brevem Vitæ Sciagraphiam hic adtexuerō:

Natus Is est Tiguri nonis Novembribus, Anno Seculi superioris, post octogesimum primo; Patremque habuit, JOANNEM HENRICUM HOTTINGERUM, Professore Linguarum Orientalium, itidem Tigurinum, Matremque Matronam ornatissimam, ELISABETHAM, natam GROBIAM, e Ditione Toggenburgica oriundam. Avus Illi fuit JOANNES itidem HENRICUS HOTTINGERUS cognominatus, quem non tantum ingenii doctrinæque monumenta, cedro quippe digna, sed & dignitatum ornamenta illustrarunt, prætereaque fata plane singularia cognitum, atque memorandum reddiderunt. Quam vero habuit Aviam, Eam nobilitavit florentissima Huldricorum, cui suam debuit originem, Familia. His ortus cum Parentibus, tum Majoribus, Anno laudati Seculi nonagesimo.

limo quinto, postquam Collegium Humanitatis Tigurinum ingressus fuisset, octavo, qui sequebatur, proventus ad subsellia fuit Academica, Præceptoresque tum habuit in linguis, Viros doctissimos, *Bulodium, Cramerum, Lavaterum, Ottium, Suicerum & Hoffmeisterum*, in Philosophicis vero, Doctores pariter egregios, *Joannem de Muro alto, Salomonem Hottingerum, Rodolphum Ottium & Jacobum Lavaterum*. Theologicarum autem rerum notitiam, *Joanni Caspary Wolphio*, nec non *Joanni Jacobo Hottingero* debuit, acceptamque tulit, habitisque domi disputationibus & examine, quod ibidem eodem tempore subiit, peracto, se ad iter literarium accinxit, *Genevamque* primum, & postea *Marburgum* se contulit, ibique clarissimum *Othone*, qui linguas tradebat Orientales, atque Celeberrimos Universitatis, quæ illic est *Cattorum*, Theologos, *Thomam Gauterium, & Ludovicum Christiantum Miegi*um audivit. Musis autem *Marburgensibus* valere iussis, *Belgium* versus cursum direxit, *Amstelodamumque* petiit, ubi, postquam apulisset, totum Talmudico se studio consecravit, ibidemque *Rabbinum Gemaricis* in literis præ cæteris versatum, multo conduxit ære, cujus etiam sub ductu, totum tractatum *הנינה* cum *Rabbino*rum annotationibus in Talmude Babylonio, quod dicitur, occurrentibus, latine transtulit, & quæ singularis erat *Illius* felicitas, eruditus fuit a Celeberrimo *Wilhelmo Surenhusio*, qui hoc ipso tempore cum in vertendo, tum in edendo *Mischnico*, quod adornabat, opere occupatus erat. Hinc vero *Leidam* progressus fuit, ibique sex intra septimanas, suas exercitationes de incestu, Creationis, & Currus, opere ventilandas proposuit, & postea,

titulo

titulo *Gemarici Discursus* insignitas Ao. 1704. junctim prodire jussit, laborisque sui laudatissime collocati, præmium insigne consecutus fuit, cum in literaria *Marburgensium* Civitate, non modo publice docendi potestas *Ei* fieret, verum etiam extraordinaria primum, & ordinaria postmodum Professio *Judaicarum Antiquitatum* conferretur. Quare, tametsi postea *Bipontum* vocatus esset, ut ibi Theologiam traderet, Cœtibusque *Bipontini* sibi concreditis præesset, & a *Consiliis Ecclesiæ* Ducatus hujusce foret, *Marburgi* tamen manere decrevit, ubi posteaquam Ao. 1710. Cathedram Theologicam conscendere jussus, ad annum usque Seculi, quod agimus, decimum septimum, eamdem tenuisset, cepissetque postea consilium, fatis ita volentibus, vitæ, quod ipsi reliquum futurum esset, privatim transigendæ, accidit, ut Moderatrice rerum humanarum, *Cælesti Providentiâ*, *Francethalensem* Ecclesiam gubernante, Pastor primarius unanimi suffragio eligeretur, cui muneri etiam ad Annum supra mille ac septingentos, vicessimum usque tertium, laudatissime præfuit. Hoc enim Anno, hac in Universitate constitutus *Theologiæ Professor*, & præterea *Gregi Reformatorum Ecclesiastico Petrino* pascendo datus fuit, fatisque functo Celeberrimo, beatæque Memorix *Miegio*, in Cathedra Theologica successit, binis autem vicibus, Anno nimirum 1736. posteaque 1748. *Rectoris Academi* dignitate potitus, cuncta quæ Regimen spectabant literarium, singulari cum prudentia, tum Animi æquitate moderatus est & gubernavit; dumque viveret, nullo non tempore tam præclara pietatis, probitatis, mansuetudinis, modestiæ, moderationis, præterea Candoris, studique pacis, & er-

ga pauperes *amoris*, aliarumque *virtutum* immortalis memoria dignissimarum, documenta dedit, ut de iis tacere præstet, quam pauca dicere. *Matrimonium* vero prima vice contraxit An. 1705. quippe quo Summi Theologi *Marburgensis*, *Reinholdi Pauli*, laudatissimam duxit Filiam *Adelheidem Ursulam*, quæ duobus ei *Natos*, quatuorque *Natas* peperit, & quibus unus solum adhuc *Natus*, *Nataque* pariter una superstes est, *Nepotes* autem aliquot etiam nunc in vivis agunt. Secunda vero vice sibi junxit, quæ *Maritum* modo luget amissum, *Annam Felicitatem*, Præfecti Tabulario Senatus Ecclesiastici, *Petri Jardin*, Viduam, qua cum per annos 15. & menses aliquot nunc pie Defuncto vivere contigit. Dies autem mensis hujusce septimus, postremus *Ei* fuit. Ex quo enim novissimo *Paschatis* die festo primo verba publice fecit, atque diem ad alterum se præparavit, ut eodem suas obiret partes, nocte priorem diem insecuta correptus est frigore, quod febrilis excepit æstus, quem Catarrhalis maligna febris, seque jungens illi tanta virium prostratio comitata fuit, ut mox apparuerit, *Ipseque* senserit, optatum adesse tempus *ἀναλύσεως*, quod jam pridem antea cogitarat assidue, crebroque tam publice, quam privatim semet opperiri, liquido satis prodiderat, memorati supra diei, prima post mediam noctem hora, cum somno, sed quieto, placidoque se dedisset, postquam momentis adhuc aliquot anima spirasset sua, tranquillus exspiravit, annosque natus sexaginta & octo, quinque menses, binosque dies vivere desit.

BERNA. Heic ex Illustr. Reip. Officina prodit: J. GEORG. ALTMANNI, Ling. Græc. in Acad.

Acad. Bernens. Prof. Exercitatio historico-critica de
Tesseris Badæ Helvetiorum erutis. Bernæ. 1750.
in 4. pl. 7.

2. Disertatio de Generatione ex Aqua & Spi-
ritu ad Loc. Joh. III. v. 5. quam sub Præsidio
Viri Clarissimi JO. JACOBI SALCHLINI, *Theol.*
Prof. primarii, amicorum Examini submisit J. RO-
DOLPH. ERNST, Bernas, Auctor. 1750. in
4. pl. 6. Equidem hæc Disertatio multa eru-
ditione est referta, atque hanc oraculo Domini
subesse mentem doctissimus Auctor admodum
probabile reddit: „Putas equidem, o Nicodeme!
„ te ritualibus Lustrationibus ita esse purificatum,
„ ut ad Regenerationem nil tibi desit ultra: Sed
„ magnopere a vero aberras, qui externo Sym-
„ bolo, quod per se inefficax est, tantam virtu-
„ tem tribuis. Quin ego edico tibi, & jam di-
„ xi, *de novo oportere hominem nasci*, qui membrum
„ se fore speret in futuro Messiae regno: sed non
„ ex aqua sola, uti quidem te regeneratum esse
„ scio: huic enim vis regenerandi nonnisi typice
„ convenit & emblematicæ. [vid. Hebr. IX: 13.]
„ Quare de nova potius generatione, quæ ex *Spi-*
„ *ritu* fit, & per illam ex *aqua* adumbratur, esto
„ sollicitus. Hoc nisi fiat, & ablutio carnis ab-
„ lutionem Spiritus, Signum rem signatam habe-
„ at adjunctam, frustra est omnis tua regeneratio.
„ *Spiritus* enim est, non aqua, per quem istud
„ bonum, quod indico, homini contingit. „

F I N I S.

*

*

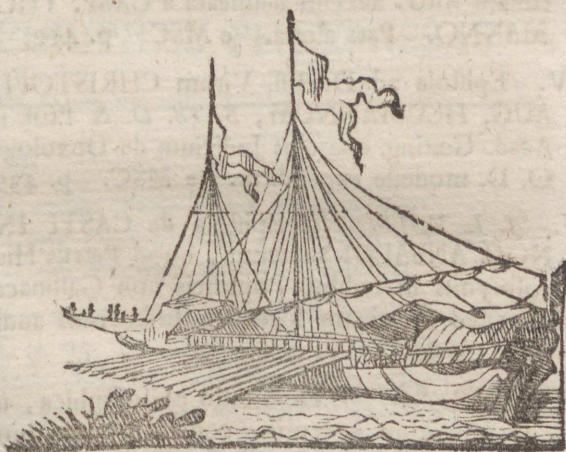
*

MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos

Ufus apertum.

Particula XIX.

TURICI.

Litteris Conradi Orellii & Soc.

MDCCLI.

ARGUMENTA

Particula XIX. explicata.

- I. SAM. BATTIERII, *Ling. Græc. Prof. Basil.*
Observationes in EURIPIDIS Phœnissas. e
MSC. p. 341.
- II. Concilium Tridentinum non institutum esse
ad inquirendam illustrandamque ex Scripturis
Veritatem; sed ad subvertendam, stabiliendos-
que Rom. Ecclesiæ Errores Demonstratio HENR.
BULLINGERI. Die Caroli MDLI. recitata.
e MSC. p. 384.
- III. Reformatio Ecclesiastica Haganorum in Ba-
ronatu Alto-Saxensi delineata a CASP. THO-
MANNO. Pars altera. e MSC. p. 412.
- IV. Epistola ad Doctiss. Virum CHRISTOPH.
AUG. HEUMANNUM, S. Th. D. & Prof. in
Acad. Gœting. qua ejus Judicium de Doxologia
O. D. modelte expenditur. e MSC. p. 439.
- V. J. L. VALSECHII Epistola de CASTI IN-
NOC. ANSALDI Sententia, quod Petrus Hie-
rosolymis in ædibus Pontificis non Gallinace-
um, sed Buccinam forenses Judæorum audi-
verit. e MSC. p. 452.
- VI. J. FR. ST*** Disertatio philosophica, in
qua Atheorum exceptio, contra Argumentum
pro Existentia Dei a Causis finalibus ac sapiente
rerum nexu desumptum, examinatur. e MSC.
p. 457.
- VII. Epistolæ ineditæ. p. 477.
- VIII. Viri Ven. J. C. W. Positiones de Hono-
ribus a bono Cive capeffendis. p. 429.

SAMUELIS BATTIERII

Ling. Græc. Prof. P.

OBSERVATIONES

in

EURIPIDIS PHOENISSAS.

V. 18.

Μὴ σπεῖρε τέκνον ἄλοκα δαιμόνων βίη.
 Ἐἰ γὰρ τεκνώσεις παῖδ', ἀποκτενεῖ σ' ὁ φύς,
 Καὶ πᾶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἵματος.

Isti tres versus citantur apud Origenem l. 2. contra
 Cels. p. 73. Ed. Cantabr. & quidem Codex Msc.
 Biblioth. Academ. Basil. legit pro σπεῖρε] σπεῖραι.
 τέκνων ἄλοκα] παίδων ἄλ. παῖδ', ἀποκτενεῖ σ' ὁ φύς]
 παῖδα, ἀπ. σὲ ὁ φ. pro πᾶς σὸς] πᾶς σοί. δι' αἵμα-
 τος] δι' αἱμάτων. [*]

Tom. V.

Z

V. 131.

[*] Hanc observationem sumimus ex collectione Var.
 Lectionum, quam Auctor noster ex dicto Codice fecit.
 J. W. H.

V. 131.

Ἀσερωπὸς ἐν γραφαῖσιν, ἔχῃ
πρόσφορος ἀμερίῳ γέννα.

Scribe:

Ἀσερωπὸς ἐν γραφαῖσιν,
ἔχῃ πρόσφορος ἀμερίῳ γέννα.

Scholiasies enim dicit priorem esse τροχαϊκὸν διμέλ-
ρον ἀκάλαντον, posteriorem, ἀναπαιστικὸν διμέλρον
ἀκάλαντον, ἐν δὲ βέλει, προσωδιακὸν, τρίμελρον βρα-
χυκάλαντον, ἐξ ἰωνικῆ ἀπὸ μείζονος καὶ χοριάμβου καὶ
σπονδαίου.

V. 150.

Παιδ. λοχαγός. Ἀντιγ. Ὡς ὁχλὸς νιν ὑσέρῳ ποδί.

Dele hoc λοχαγός, cum adnotata persona παιδα-
γωγῆ, & scribe saltem:

Ὡς ὁχλὸς νιν ὑσέρῳ ποδί.

Versus enim est, ut Scholiasies dicit, τροχαϊκὸς
διμέλρος ὑπερκάλαντος, præcedenti similis, & se-
quens ἱαμβικὸς διμέλρος βραχυκάλαντος.

V. 158.

Πῆ πῆ δ' ὅς ἐμοὶ
Μιᾶς ἐγένετ' ἐκ ματέρος.
Πῆ δ' ὅς ἐμοὶ μιᾶς
Ἐγένετ' ἐκ ματέρος.

Scribe:

Scholiasies enim tantum legit: Πῆ δ' ὅς ἐμοὶ & de-
in dicit primum istud κῶλον esse χοριαμβικὸν ἡμιό-
λιον ἐκ χοριαμβικῆ [scribe: χοριάμβου] καὶ ἱάμβου,
ἐν δὲ βέλει, τροχαϊκὸν πινθημιμερὲς δακτύλου ἀρχομέ-
νῳ.

νσ· τὸ β'. παιωνικὸν δὴ μείζον καὶ ἀλλήλικον ἐκ παίωνος
 δευτέρου [scribe: δ'. i. e. 4.] καὶ δακτύλου ἢ κρημνίσ-
 δια τὴν ἀδιάφορον. Seductus vero est Editor Euripi-
 didis ab illis verbis Scholiastis, qui versus hujus
 strophæ explicans sic dicit: πῆ δ' ὅς ἐμοί] παρὰ
 τὸ ὁμηρικόν· δύο δ' εἰ δύναμαι ἰδέειν κοσμήτορες λαῶν.
 δις δὲ παρέλαβε τὸ πῆ, τὴν σπαδὴν τῆς κόρης παρι-
 σῶν· sed minime significare voluit Scholiastes,
 bis illud πῆ in primo versu ab Euripide positum
 esse, alterum enim πῆ sequitur v. 161.

ὦ φίλτατ', εἰπέ πῆ ὅτι πολυνείκης, γέρον;

V. 170. Βάλοισι χρόνῳ φυγάδα μέλεον·

Scribendum βάλοισι. Scholiastes enim dicit hoc
 κῶλον esse ἰαμβικὸν δὴ μείζον ἀκατάληκτον, ἐξ ἰάμβου
 καὶ ἀναπαιστος καὶ δύο χορείων, ἐν δὲ βέλει, ἰωνικὸν
 τρίμετρον καὶ ἀλλήλικον, ἐκ παίωνων β'. καὶ α'. ἀντὶ ἰω-
 νικῆς ἀπὸ μείζονος καὶ χορείας, & paulo post: φυγάδα
 μέλεον] περὶ δ' ὠλένας βάλοισι τῇ φίλῃ δέξῃ.

V. 172.

Ἐφοίσι ὅμοια φλεγέθων.

Si hoc κῶλον ut Scholiastes dicit est ἀντισπαστικὸν
 τρίμετρον βραχυκατάληκτον, ἐν β'. ἀντισπάζων καὶ
 ἰάμβου, debet esse: Ἐφοίσιν ὅμοια φλ.

V. 182.

ὦς ἀτρεμέα πένθη.

Omnino scribe: ἀτρεμαῖα, versus enim debet es-
 se, ut Scholiastes dicit, choriambicus dimeter ca-
 talecticus, ex choriambo, & amphibrachi, &
 vox ἀτρεμῆς nil valet.

Z 2

V. 192.

V. 192.

Σύ τοι μεγαλانوρίαν ὑπεράνορα
 κοιμίζεις· ὅδ' ἐστὶν αἰχμαλωτίδας
 ὅς δ' ὁρᾷ Θηβαίης Μυκῆναισι,
 Λερναία τε δώσειν τριαίνα,
 Ποσειδωνείοις ἀμυμωνείοις ὕδασι
 Δελείαν περιβαλὼν; μήποτε
 μήποτε τάνδ' ὦ πότνια, χρυσεοβόσρυχον
 ὦ διὸς ἔργος ἄρτεμι,
 Δελοσύναν τλαίην·

Versus hi corrupte scripti, sequenti modo sunt ponendi:

Σύ τοι μεγαλانوρίαν
 ὑπεράνορα κοιμίζεις·
 ὅδ' ἐστὶν, αἰχμαλωτίδας
 ὅς δ' ὁρᾷ Θηβαίης Μυκῆναισι
 Λερναία τε δώσειν τριαίνα,
 Ποσειδωνείοις, ἀμυμωνίοισιν
 ὕδασι Δελείαν περιβαλὼν;
 μήποτε, μήποτε τάνδ',
 ὦ πότνια χρυσεοβόσρυχον
 ὦ διὸς ἔργος ἄρτεμι,
 Δελοσύναν τλαίην·

Notandum vero v. 195. δώσειν non videri mutandum esse in δώσει, ut Canterus existimabat in Notis suis: sed ellipticam potius esse orationem, & subintelligi ἐπαγγέλλεται, ἐπηγγείλατο, vel aliam vocem [*], ut Scholiastes innuere videtur, quando sic habet: ὅδ' ἐστὶν] τὸ ἐξῆς, ὅδ' ἐστὶν ὃς ἐπαγγέλλεται πολέμου

[*] Barnesius subaudit ἀπαίτησεν.

πολέμῳ δὲ λείαν περιβάλλων, (scribe περιβαλὼν)
 αἰχμαλωτίδας γυναῖκας δάσκειν μυκῆναισι.

V. 210. ad 245.

Hi versus dicuntur in impressis Ἐπωδικὰ, & dividuntur in εἰσοφὴν, ἀντισεοφὴν & ἐπωδὸν, sed perperam, primo enim versus in ἀντισεοφῇ debent respondere versibus in εἰσοφῇ, quod hic inminime fit, dein Scholiastes hos omnes versus μονοσεοφικὰ esse dicit, & aliter versus disponit; itaque versus isti sic scribendi videntur:

Τύριον οἶδμα λιπῶσ' ἔβαν,
 Ἀκροθίνια λοξία
 Φοινίσσας ἀπὸ νάσας
 Φοῖβῳ δέλα μελάθρων,
 Ἴν' ὑπὸ δειράσι νιφασβόλε
 Παρνασσὸν καλενάδην,
 Ἴόνιον καὶ πόντον
 Ἐλάτῃ πλεύσασα περιβρύτων ὕ
 πὲρ ἀκαρπίτων πεδίων σικελίας,
 Ζεφύρου πνοαῖς ἱππεύσαντος
 Ἐν θρανῷ κάλλιπον κελεύδημα.
 Πόλεως ἐκπροκρινθεῖσ' ἐμῶς
 Καλλιτεύματα λοξία,
 Καδμείων ἔμολον γαῖαν
 Κλεινῶν Ἀγνοριδῶν,
 Ὀμογενεῖς ἐπὶ λαῖς
 Πεμφθεῖσ' ἐνθάδε πύργους.
 Ἴσα δ' ἀγάλμασι χρυσεόλευκοις
 Φοῖβῳ λάτρεις ἐγενόμαν· (vel Φοῖβῳ λάτρεις
 γενόμεαν)

Ἐτι δὲ κατὰ λείαν ὕδαρ

L 3

Ἐπι.

Ἐπιμένει με, κόμας ἐμὰς
 Δεῦσαι, παρθένιον χλιδάν,
 Φοιβέαισι λατρείαις·
 Ἴα λάμπεσα πέτρα πυρὸς
 Διόρυφον σέλας ὑπὲρ
 Ἄκρων βαλκείων, διονύσεσσι ὄνα θ',
 Ἄ καδαμέριον σάζεις
 Τὸν πολύκαρπον
 Ὀινάνδας ἱεῖσα βότρυς,
 Ζάθεά τ' ἀνῆρα δράκοντος,
 Οὐρεαί τε σκοπία Θεῶν,
 Νιφόβολόν τ' ὄρος ἱερὸν
 Ἐλίσσων ἀθανάτας Θεῶν,
 Χορὸς γενοίμαν ἄφοβος,
 Παρὰ μεσόμφαλα γυνάλα φοίβη
 Δίηκαν προλιπύσσα.

Versu itaque quinto pro δειράσι scribendum δειρά-
 σι, ut ἐπίτρηλος γ. ibi esse possit. V. 15. ἀγνηνορι-
 δᾶν pro ἀγνηνωριδ. ut versus constet, & ita Scho-
 liaſtes per ὁ. μικρὸν ſcribit. V. 17. πεμφθεῖς' ab-
 jecto α. per Apoſtrophum pro πεμφθεῖσα, ut ver-
 ſus conſtet. V. 18. Ἴσα δ' pro ἴσα ſcribendum,
 alias verſus non dici poſſet ἀκέφαλος, eique ſimi-
 lis v. 35. ib. pro χρυσολεύκῃ. ſcribendum χρυσεῷ.
 ut verſus conſtet. V. 19. videtur potius γενοίμαν
 retinendum. V. 33. ἐλίσσων ſcribendum pro ἐλίσ-
 σων, verſus enim ibi alias ἐπίτρηλος α. eſſe non
 poſſet.

V. 252.

Ἐπὶ ἄπυργος αἶδε γαῖα;

Nota

Nota hoc γαῖα per συνίησιν unam syllabam constituit, vel versus iste per συνίησιν tantum est trochaicus dimeter catalecticus. (*)

V. 257.

Ἀμφὶ δὲ πόλιν νέφος·

Versus debet esse trochaicus dimeter catal. scribe igitur: Ἀμφὶ δὴ ---

V. 265.

Καὶ τὸ θεόθεν· ἔ γάρ αἰδικον
Ἐἰς ἀγῶνα τόνδ' ἔνοπλος ὄρμα
Παῖς, ὃς μετέρχεται δόμους·

V. 266. ὄρμα non est verbum, sed nomen, itaque versu sequenti ὃς spurium est, & eliminandum, eo enim servato metrum nequiquam subsistit. Scholiastes ad hos & præcedentes versus: Τῆς δὲ καλοῦ χέσιν τροφοῦς εἰσὶν ἰά. καὶ τὰ τῆς ἀντιστροφῆς τοσαῦτα, (sc. κῶλα) ἐστὶ δὲ τὸ μὲν θ'. καὶ τὸ ἰά. τροχαϊκὰ διμέτρα καλαληκικὰ, ἥτοι ἐφθημιμερῆ, ἃ καλεῖται κυρίως ευριπίδεια, ἢ ληκύθια· τὸ δὲ ὅμοιον τροχαϊκὸν τρίμετρον βραχυκατάληκτον, τὸ μὲντοι τῆς ἀντιστροφῆς ἐναντίον κῶλον ἔκαλῶς ἔχον, διαρτῶθη παρ' ἡμῶν, καὶ ἔχει (sc. τὸ θ'. κῶλον τὸν β'. seu τὸν δεύτερον) τὸν δ'. καὶ τὸν γ'. πόδα χορεΐσς.

V. 302.

Z 4

Ἐβας

(*) Barnesius ob versum legit γᾶ.

Ἐβας, ἔβας ὦ χρόνῳ γὰν πάτρωαν·

Ἰὼ ἰὼ πότνια, μόλε πρόδομος·

Si prior versus, ut innuit Scholiastes, constat di-
jambo & epitrito secundo, & posterior ex duobus
antispastis, versus ita scribendi:

Ἐβας, ἔβας ὦ χρόνῳ γὰν·

Ἰὼ πότνια - - -

Itaque videtur πάτρωαν ex margine fuisse in ver-
sum sumtum, Scholiastes sic habet: Ἐκ διὰ μβ
ἐπιρίτε β'. (scr. καὶ ἐπιρίτ.) τὸ ε'. καὶ ἐκλον (scr.
τὸ ἐκλ.) ἀντισπαστικὸν διμελὲρον ἀναλλάληκτον ἐκ β'.
ἀντισπάσων, τῷ α'. καθαρεῖ, τῷ β'. ἐξαβραχέος.

V. 305.

Κλύεις ὦ τεκῆσα τόνδε; μᾶτερ, τί μέλλεις
ἰπώροφα μέλαθρα.

Si Scholiastes vera monet, sic scribe:

Κλύεις ὦ τεκῆσα τόνδε;

Τί μέλλεις μᾶτερ ὑπώροφα μέλαθρα.

Scholiastes sic: Τὸ ἦ. ἀντισπαστικὸν διμελὲρον ὁμοιον
τῷ ε'. ἐξ ἀντισπάσων καὶ διπροχαίς· τὸ θ'. ἐν παί-
ωνος γ'. καὶ ἰωνικῇ διὰ τὴν ἀδιαφορον· (scr. ἐξ ἐπι-
τρίτε α'. παίωνος γ'. καὶ - - -)

V. 310.

Hic & sequentes versus ita scribendi videntur:

ΣΤαὶν ἐμὴν
vel χαλεπῶ γῆρα τρομεράν
Ἐλκω ποδὸς βασιν· Ἰὼ τέκνον,

Χρόνῳ

Χρόνω σὸν ὄμμα, μυρίαίς τ' ἐν ἡμέραις
 Προσέειδον· ἀμφίβαλε μαζὸν
 Ὡλέναισι μαίερος,
 Παιρηίδων τ' ὄρεγμα,
 Βοσρυχῶν τε κυανόχρωλα χαίταις
 Πλόκαμον, σκιαζὼν δέξαν ἑμάν·
 Ἰώ, ἰώ μόλις Φανείς,
 Ἄελλπια, καὶ δοκήλα μαίερος ὦλέναις·
 Τί φῶ σε; πῶς ἅπαντα
 Καὶ χερσὶ καὶ λόγοισι,
 Πολυέλκλον ἄδοναί,
 Ἐκείσε καὶ τὸ δεῦρο
 Περιχορεῖσα, τέρψιν
 Παλαιὰς λάβω χαρμοναῖς; Ἰώ τέκος,
 Ἐρημον παλῶν ἐλιπες δόμον,
 Φυγὰς ἀποσάλεις ὁμαίμῃς λῶβα·
 Ἦ ποθενὸς Φίλοις·
 Ἦ ποθενὸς Θήβαις·
 Ὅθεν ἑμάν τε λευκόχροα κείρομαι,
 Δακρυόεσσαν ἱῆσα πενθήρη κόμαν,
 Ἄπεπλος Φαρῶν λευκῶν, τέκνον·
 Δυσόρφνεά τ' ἀμφιερύχη
 Ταῖδε σκότῃ ἀμείβομαι·
 Ὅδ' ἐν δόμοισι πρέσβυς ὁμμαλοσερῆς,
 Ἀπήνας ὁμοπλέρῃς,
 Τᾶς ἀποσυγείσας δόμων,
 Πόθον ἀμφιδάκρυλον
 Αἰεὶ καλέχων ἀνήϊξε μὲν ξίφους
 Ἐπ' αὐλοχειρά τε σφαγάν,
 Ὑπερέραμνά τ' ἀγχόνας,
 Στενάζων ἀράς τέκνοις,
 Σὺν ἀλαλαγαῖς δ' αἰαγματάων,

Ἄϊε' σκολία κρύπτεται
 Σὲ δ' ὦ τέκνον σὺν καὶ γάμοισι δὴ κλύα
 Ζυγένηα, παιδοποιὸν αἰδοῖαν
 Ξένοισιν ἐν δόμοις ἔχειν,
 Ξένον τε κῆδος ἀμφέπειν.
 Ἄλαστα μάρι σὰ τάδε,
 Λαίῳ τε σῶ παλαιγενεῖ.

Ad v. 1. ut versus iste compleatur quædam addenda sunt, apud Scholiasten dicitur primum pedem esse ἐπίτρετον δ'. vel etiam versum esse posse ἀναπαισικὸν διμ. βραχυκατάλ. si hoc est, [ἐπίτρετος δ'. non potest locum habere. Ad v. 4. al. ἀμφίβαλλε, sed male propter metrum. V. 5. vulgo μάριος, versus vero hoc rejicere videtur. V. 24. vulgo δυσόρφναιά δ', sed corrupte. Hesych. Δυσόρφνεα, μέλαινα, ἀφανῆ. V. 26. vulgo δώμασι, sed hoc versus respuit. (*) V. 32. sic videtur scribendum una voce, quod & Scholiastes insinuare videtur: Ὑπὲρ τέραμνα) καὶ εἰς τὰ μέλωρα τῆς ἀγχόνης, ἀπὸ κοινῆς τὸ ἀνῆξεν, itaque ὑπερτέραμνα sunt τὰ μέλωρα, & ἀπὸ κοινῆς hic intelligendum ἐφ' ὑπερ. ἀνῆξεν. V. 34. si prior pes debet esse choriambus πεντάστυλλος, ἀλαλαῖσι hic locum habere non potest, forte ἀλαλαγῆς, nondum vero omnino placet, quia id de lætis videtur tantum usurpatum, quia vero ἀλαλάζω de tristi & læta re usurpatur, etiam ἀλαλαγή videtur usurpari posse. V. 35. primus versus debet esse ἰωνικὸς ἀπὸ μείζονος, itaque quædam vox hic desideratur, forte αἰεῖ,

(*) MSC. Barnesii huic lectioni favet.

αἰεῖ, vel alia quædam. () V. 36. ut versum constet hæc vox σύν est adjecta. V. 40. ob versum hæc vel alia vocula inferenda videtur.

V. 408.

Κακὸν τὸ μὴ ἔχειν· τὸ γένος ἐκ ἔβροσκέ με.

Ut versum constet scribe:

Κακὸν τὸ μὴ ἔχειν· γένος ἐκ - - -

V. 410.

Ὅυδ' ὀνομάσαι δύναμι' αὖν, ὥς ἐστὶ φίλον.

Versus sic non constat, quintus enim pes esset trochæus, scribe itaque ut videtur ὥς ἔσθ' ἢ φίλος. Stiblinus in suis notis ad Euripid. Φοινισσ. citat locum ex Plutarch. lib. de exilio, ubi versus hi Euripidis citantur, videndus itaque Plutarchus, an ibi legatur ut vulgo in Euripide.

V. 411.

· Πῶς δ' ἦλθες ἄργος; τίν' ἐπίνοιαν ἔχες;

Versus non procedit, vocula videtur deesse, forte sic compleretur: (**)

- - - ἄργος; ἢ τίν' ἐπίνοιαν δ' ἔχες;

V. 419.

Κοίτας

(*) Barnes. v. 337. ita ex MSC. suo exhibet:

Σὺν ἀλαλαῖσι δ' αἰὲν ἀιαγμάτων.

(**) Id. ex MSC. C. C. C. legit ἔχες.

Κοίτας μασεύων; ἢ Φυγάς πλανώμενος;

Canterus in notis ad Eurip. malit *μασεύων* pro *μασεύων*, sed sine necessitate, versus enim hoc *μασεύων* non respuit, & *μασεύει*, *ζηλεῖ*, *ἐρευνᾷ*, *ψηλαφᾷ*, *ἐπιζηλεῖ*, Helychius: dein idem Canterus dicit ibidem sibi videri pro ἢ legendum esse ἢ, quod esset ineptum omnino, sic enim distributive Jocaste interrogaret Polynicen, nec Polynices respondere potuisset simpliciter affirmando: Ἦν ταῦτα - - - imo ipsa distributio inepte instituta, quandoquidem ipsi *exules Φυγάδες* sint illi, qui hospitia quærunt, ἢ ergo hic est quod alias *οἶον*, *qualiter*, *ut*, *tanquam*. *Hospitium ne quærens, tanquam exul errans?* Nil itaque prorsus in versu mutandum occurrit.

V. 490.

Καὶ τῷ δ' ἀφεῖναι τὸν ἴσον αὐδῆς χρόνον.

Ad sanandum versum Canterus jubet nos scribere *αὐδῆς αὐ χρο*. sed nondum sic omnino esset integer, tertio enim loco haberet amphimacrum, quod in jambico carmine non fit, fortasse scribendum:

Καὶ τῷ δ' ἀφεῖναι δ' ἴσον αὐδῆς αὐ χρόνον.

V. 503.

Ὅυκ ἦν ἀμφίλεκτος ἀνδρώποισ ἔρις.

Versus iste etiam claudicat, ut sit *ἀρίπτος* scribe:

Ὅυκ ἦν ποτ' ἀμφίλ.

V. 519.

- - - πᾶν

- - - πᾶν γὰρ ἐξαίρει λόγος,
Ὁ καὶ σίδηρος πολεμίων δρᾷσειεν αἶν.

Hanc lectionem etiam agnoscit Scholiastes, nihilominus ego existimari scribi oportere: Ὁ, τ' & σίδηρ' - - - Eteocles enim causatur, quod non possit pacisci cum fratre salvo honore suæ patriæ, quoniam Polynices armis fuerit aggressus jus suum vindicare, cum debuisset alia & amica via compositionem quærere, causamque dicit, quia verba & amica collocutio tollat, quæ ferrum hostile non possit efficere, quæ utique sententia mentem Eteoclis aptius exprimit: Hoc confirmat apophthegma, quod de Pyrrho affert Stiblinus ad eum locum Euripidis, eum dicere solitum Cyneam oratione plures civitates subegisse, quam ipse cepisset armis.

V. 525.

- - - πεδία πέπλαθ' αἰμαμάτων.

Forte scribendum πέπληθ' pro πέπληθε, non enim existimandum Dorica quid dialecto hic dici, cum reliqua omnia hujus loci hac dialecto scripta non sint. (*)

V. 550.

Σὺ δ' ἐκ ἀνέξῃ δαμάτων ἔχων ἴσων,
Καὶ τῷ δ' ἀπονεύμαι; - - -

Necessario scribendum ἀπονεύμας, ratio Græcæ constructionis elegantioris postulat hoc, & præcedit

(*) Barn. ex MSC. C. C. C. legit Πέπλαθ'.

dit etiam alterum participium, ἔχων, hinc & alterum ἀπονεύμας requiritur.

V. 564.

Ἐρεῖς τυραννεῖν; - - -

Signum interrogationis est hic abjiciendum, & simplex tantum punctum ponendum, hoc enim non interrogatur.

V. 569.

Ὀδυνηρὸς ἄρ' ὁ πλεῖστος, - - -

Conjunctionis ἄρα penultima syllaba hic produci-
tur, quod sic sumtum fieri posse testatur Varinus
Lexic. in Ἄρα. Ἄρα συμπερασματικὸν ὄν, καὶ ἀντὶ
μακροῦ ἐνέηται. ἔστι δὲ τὸ μὲν ἀπορρηματικὸν ἄρα,
μακρὸν αἰεὶ. τὸ δὲ συμπερασματικόν, ἐν αἰεὶ βρα-
χύ. Et paulo superius apud Varinum: Ἄρα οἱ
Ἀττικοὶ, ὅταν μὲν ἐρωτηματικὸν ᾖ, τροχαϊκῶς γρα-
φῶσιν· ὅταν δὲ ὡς σύνδεσμος συναπτικός λέγῃται,
ἀδιαφόρως, ποτὲ μὲν τροχαϊκῶς, ποτὲ δὲ πυρρῆ-
χαϊκῶς.

V. 606.

- - - Φημί· ἀπαλλ. - - -

Melius scribi existimo: - - - Φήμ'. ἀπαλλ. - - - (*)

V. 610.

Ἐξελαυνόμεθα ἀπὸ πατρίδος· καὶ γὰρ ἦλ-
θες ἐξελῶν.

Vix

(*) Sic & MSC, Barneſij.

Vix bene dici existimo, ἐξελαύνεσθαι ἀπὸ παλρίδος, & cum simul hoc modo versus admodum hirtus existeret, pedes enim illi omnes in trochaico locum habere possunt, existimo aliter scribendum esse, cum etiam Scholiastes illud ἀπὸ non adgnoscat, scribit enim: τὸ ἐξῆς, ἐξελαυνόμεθα τῆς παλρίδος ἀδικία τῇ σῇ· τὸ δὲ, ὦ Θεοί, διὰ μέσση· scribendum itaque aut ut verba Scholiastis sequamur:

Ἐξελαυνόμεθα τῆς παλρίδος· - - -

Secundus sic pes esset dactylus, tertius jambus, quartus anapæstus, & παί. in παλρίδος, pro brevi sumeretur, propter mutam cum liquida, vel scribendum: (*)

Ἐξελαύνομαι παλρίδος· - - -

Sic in quarto loco esset jambus, & versus esset planior, ipse Euripides infra v. 630. & 633.

- - - ἐξελαύνομαι χθονός·

Posteriori in hemistichio ἐξελῶν interpretatur Scholiastes, ἐξελαΐσων, quod quandoque per ἐξελῶν significatur. Verum hic neutiquam hunc sensum habere illud existimo, sed potius idem esse hic quod πορθέσων; cum enim quereretur Polynices, quod ex patria sua vi ejiceretur, dicit Eteocles: καὶ γὰρ ἦλθες ἐξελῶν, quasi diceret: jure ejiceris ex patria, venisti enim eam eversurus. Varinus in ἐξελεῖν· ἐξελεῖν δὲ πόλιν λέγεσθαι καὶ τὸ ἐκβαλεῖν

(*) Barnesius legit: Ἐξελ. πάτρις.

λεῖν καὶ τὸ ἀπολέσθαι, sed scribe ἀπολέσαι. Et
 εἶλεν, λαβεῖν, ἀνελεῖν, ἐξαιρεῖν - - καὶ τὸ ἐκ-
 κόπτεν. Ἐξαιρέσιν, ἐκβαλέσιν, (forte ἐκβάλλε-
 σιν) ἀφανίζεσιν. Hesych. ἐξαιρήσοντες, πορδήσον-
 τες. ἐξελῶν itaque esset futur. 2. ab ἐξαιρέω. Sed
 aliud etiam de hoc versu monendum: nimirum
 cum sequens δι. minime procedat, nec ullo alio
 modo sanari posse videatur, quam si, ὧ Θεοὶ ex
 eo eximatur, illud ὧ Θεοὶ videtur in versum διο.
 inferendum esse, & sane hoc videtur ex Scholiastis
 verbis colligi posse, sollicitus enim est, ut mo-
 neat, quomodo verba illa cohæreant, & ὧ Θεοὶ
 διὰ μέσων esse positum, & profecto, si lectio vul-
 gata subsistat, hoc ὧ Θεοὶ non διὰ μέσων est posi-
 tum; itaque v. διο. sic scribendum existimo:

Ἐξελαιυνόμεθ', ὧ Θεοὶ, παλῖδος καὶ γὰρ - -

Et sic Θεοὶ per συνίησιν in unam syllabam coit,
 versus dein δι. sic scribendus:

Ἀδικία γε σῆ. Ἐτεοκλ. Μυκήναις, μὴ ἴδασθ'
 ἀνακάλει Θεός.

Μυκήναις enim etiam scribendum per ῆ., cum in
 Plantin. Edit. sit Μυκύναις scriptum. Edit. in fol.
 Genev. recte habet hic.

V. 630.

Ὡς ἄτιμα ὀκλήσῃ πάχων, - - -

Scribe potius sequentem in modum:

Ὡς ἄτιμα, κ' ὀκλήσῃ π. - - -

V. 631.

- - - αἰλ'

- - - ἀλλ' ἐχὶ ταύτῃ πρὸς Ὀιδίπῃ γεγώς·

Canterus in notis putat πρὸς ex παλῶς, propter antiquam scribendi rationem neglectam, corruptum esse. Quod valde placet. Prius tamen quam illud Canteri vidissem, putavi sic scribendum esse versum, quod non omnino est rejiciendum:

- - - ἐχὶ ταύτῃ οἱ πρὸς Ὀιδ. γεγώς.

V. 632.

- - - μή με, τόνδ' αἰλιῶ.

Ut versus sit integer scribe: (*)

- - - μή με, τόνδε δ' αἰλιῶ.

V. 643.

Μόχος ἀδάμαστον πέσημα δῖκε,
Τελεσφόρον διδῶσα·

Ex Scholiaste versus hos sic scribe:

Μόχος ἀδάμαστον πέσημα
Δῖκε, τελεσφόρον διδῶσα·

Prior enim versus illo monente διμέλῃος ὑπερκαλάληλος ἐκ παίωνος α', ἀντὶ ἰωνικῆς, ἐπιλείτῃ γ., καὶ συλλαβῆς· εἰ δὲ βέλει, τροχαϊκὸς διμέλῃος ἀνκαλάληλος, τῇ β'. ποδὸς ἀναπαιστῇ· posterior διμέλῃος ὑπερκαλάληλτος ἐκ παίωνος δ', ἀντὶ ἰωνικῆς, διὰ μβε καὶ συλλαβῆς.

V. 649.

Tom. V.

A a

Notis

(*) Barnes, legit: - - - μή με, τῶνδ' αἰλιῶ.

Νοτὶς ἐπέρχεται γαίᾳς
Δίεκας χλοηφόρες,
Καὶ βαθυσπόρες γαίᾳς.

Quandoquidem versus hic ultimus monente Scholiaſte debeat eſſe trochaicus πενθημιμερής, ego verſus hos ſic ſcribendos puto:

Νοτὶς ἐπ. γαίᾳς
Δίεκας χλοηφόρες
Καὶ βαθυσπόρες,

V. 652.

Βρόμιον ἔνθα τέκε
Μάτῃς, Διὸς γάμοις.

Cum ex Scholiaſte pateat priorem verſum eſſe trochaicum dimetrum ἀκατάληκτον, τὸ πρῶτον ποδὸς χορεῖς, cumque τῆς ἀντιτροφῆς κῶλον (illi reſpondens) καθάρων ἐς, verſus corruptus eſt, & aliqua forte vox deeſt, nondum tamen video, quomodo ſanari poſſit, poſterior vero eſt trochaicus Euripideus, teſte Scholiaſte, ergo ſcribendum videtur:

Μάτῃς ἐν Διὸς γάμοις.

V. 671.

Παλλάδος φρεσὶν αἰσι.

Hic verſus ita poſitus, eſt trochaicus dimeter brachycatalectic, ſed monente Scholiaſte ad II. verſum τροφῆς, cui ſimilis debeat eſſe ἀντιτροφῆς II., eſſe debeat trochaicus πενθημιμερής; itaque ſcribi debet:

Παλλά-

Παλλάδος Φραδαῖς.

V. 677.

Δέ νιν Φόνος πάλιν ζυνῆψε φίλα γὰ.

Versus debet esse, teste Scholiaste, jambicus trimeter acatalecticus, sic vero positus plane non procedit, quintus enim pes esset pyrrichius, quem jambicus tolerare non potest, itaque ego scriberem:

- - - φίλα ζυνῆψε γὰ.

V. 679.

Γαῖαν, ἃ νιν ἐυηλήσι.

Monente Scholiaste hoc κῶλον est ἰωνικὸν ἀπὸ μέζονος, δίμετρον ἀκατάληκτον, καὶ (scr. ἐκ) διτροχαῖς καὶ ἐπιτρέτε δ., itaque scribe:

- - - ἃ νιν ἐυηλίοις.

Et ex hoc ἐυηλίοις cum pronunciatur ut ἐυηλής, istud corruptum est, communiter enim accipitur ἐυήλιος.

V. 688.

Σοί νιν ἔκγονοι κτίσαν,

Ἄι διώνυμαι Θεαί.

Scholiastes: Γράφεται σὺ νιν ἐκγόνω κτίσαν· ἢ ἢ τῷ ἐκγόνῳ σε τῷ Κάδμῳ, αἱ Θεαὶ κατέκτισαν τὰς Θήβας· γέγονε δὲ περὶ τὴν ἀρχὴν ἀμάεστημα· ἐπ' αἰρχοντος γὰρ ἀθήνησιν Εὐκλείδης, μήπω τῶν μακρῶν ἐυρημένων, τοῖς βραχέσιν ἀντὶ μακρῶν ἐχρῶντο· τῷ ἰ. ἀντὶ τῷ ἡ. καὶ τὸ ὁ. ἀντὶ τῷ ὦ. ἔγραφον· ἔγραφον ἐν τῷ

Αα 2

δήμα

δήμῳ (scr. τὸ δῆμῳ) μετὰ τῆς ἰ., δῆμοι, μὴ νοή-
σαντες δὲ, καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαῖαν γραφὴν καὶ
δεῖ μετατεθῆναι τὸ ὀ. εἰς τὸ ὦ. ἐτάραξαν τὸ νοη-
τόν. Itaque scribi deberet:

Σὼ νιν ἐγκόνα κτίσαν·
Αἱ δῖονυμοι - - -

Si vero lectio vulgata locum habet, & monente
etiam altero Scholiaste est Doricum pro ἧ quod
est ὅπερ.

V. 691.

Δαμάτῃς Θεᾶ, ἀπάντων
Ἄνασσ', ἀπάντων
Των δὲ γὰρ τροφὸς
Ἐκτίσαντο, πέμπε πυρφόρος
Θεᾶς - - -

Primus teste Scholiaste est trochaicus 'πενθημιμε-
ρῆς, secundus & tertius vero jambici πενθημιμε-
ρῆς, scribendi itaque mihi videntur sequentem in
modum:

Δαμάτῃς Θεᾶ,
Ἄνασσα πάντων,
Τροφὸς τε πάντων·

Lectio utique vulgata non potest tolerari, cum
ipsa Δαμάτῃς fit ipsa terra, & γὰρ ex Scholiaste in
textum sit receptum. Scholiastes etiam locum sic
παραφράζει. Οἱ σοὶ ἀπόγονοι ἐκτίσαν αὐτὴν ἐκεί,
ὅπερ αἱ διτταὶ Θεαί, ἡ περσεφόνη, καὶ ἡ προσφι-
λὴς δημήτης, ἡ Θεὰ ἡ γῆ, ἡ πάντων ἀνασσα,
πάντων δὲ τροφὸς, ἐκτίσαντο, καὶ κατέκτισαν· ἡ
τὴν

τὴν κτῆσιν ἔχον. Unde etiam colligi possit Θεὰ cum Δαμάτῃ non immediate conjungendum, sed virgulam interponendam, & post Θεὰ delendum eandem, & sensus erit: *Ceres, quæ est Dea regina omnium, nutrixque omnium.* Colligitur etiam ex Scholiastæ verbis, pro ἐκτῆσαντο, etiam legi ἐκτίσαντο. Πυρφόρης Θεᾶς, genuina mihi lectio esse videtur, cum etiam versus sic constet: Scholiastes autem dum explicat locum illum dicit: Πέμπε σιτοφόρης Θεᾶς ταύτας, ac si legisset πυρφόρης.

V. 727.

Ἰδι ὡς ἔ κατέζω - - -

Canterus in notis testatur se emendavisse hunc locum cum Nov. Lect. l. IV. c. I. Scholiastes sic habet: Ὡς ἔ κατέζης Ἰδι ὅτι ἐκ ἐπιχρήσω τὸν στρατὸν ἐν τὸς τῶν τευχῶν, unde conjici posse videtur legendum esse: (*)

Ὡς ἔ κατέζω - - -

V. 732.

Ἐπερ σφαλεῖς γε, δεῦρο σ' ὠδήσῃ πάλιν

Omnino scribendum existimo, & quidem cum interrogatione hoc modo:

Ἐπερ σφαλῆς γε, δεῦρο σὺ ὠδήσῃ πάλιν;

Eteocles namque cum Creonte avunculo suo de bello consultans contra Argivos hæc facienda proponit: Ἐ

Αα 3

νυκτὸς

(*) Canterus & Barnesius, ut & MSC. CCC. hoc ἴδι respuunt, tanquam e glossa desumptum.

ινυκτὸς αὐτοῖς προσβάλομεν ἐκ λόχῃ; *Quid si noctu ipsos ex insidiis adoriāmur?* Creon periculum hujus rei commonstrans dicit: *Et quid si prosper successus tibi non adfuerit, huc in urbem rursus salvaberis, sospes pervenias?* Etiam Gul. Canterus in notis suis ad Eurip. σωθήσῃ legendum existimat. Nec ut & hoc addamus in quæstione Eteoclis subintelligi potest περιεσόμεθα, ut vult Scholiastes.

V. 738.

Ἄπαν κάκιον τῷ φυλάσσ. - - -

Sic versus est claudus pede, ut sit integer videtur esse inferenda particula quædam, ut δὲ, ut sit:

Ἄπαν δὲ κάκιον τῷ - - -

Secundus ita pes esset tribrachys.

V. 755. Ἔσαι τὰδ' ἐλθὼν δ' ἐπ' ἰάπυλον ἐς πόλιν. Sic positus versus non procedit, scribendum videtur hunc in modum:

Ἔσαι τὰδ' ἐλθὼν δ' ἐν ἐς ἐπ' ἰάπυλον πόλιν. (*)

V. 793.

Οὐκ ἐπὶ καλλιχόροις σεφάνοισι νεάνιδος ὥραις. &c.

Scholiastes: Νεάνιδος ὥραις) τοῖς γαμηλίοις καιροῖς· τινὲς δὲ ἔτιωσ' νεάνιδος ἀκμαίας ὥραν ἐχέσης γάμῃ· διὰ τὸ δὲ μὴ τὸν σὸν βόσφυχον ἐπὶ σεφάνοις νεάνιδος ὥραις ἐκπετάσας μέλπης (sc. μέλπη) πρὸς πνεῦμα λατῇ. Ἐνιοὶ δὲ νεάνιδος ὥρας, τῷ ἔαρος, τῷ πάντα νέα ποιῶντος. Ἄλλως δ' καλλιχόροις σεφάνοις βόσφυχον ἀναπετάσας ἐπὶ γάμοις

(*) Barneſius ex MSC, suo restituit: Ἐπ' ἰάπυλον.

μοις νεάνιδος μέλπη, νυμφιδίς ὥδ' αὖς πρὸς αὐλόν·
ἢ ἐπὶ πρὸς τὸ ὥραις. ἐπὶ ὥραις νεάνιδος. Cæte-
rum mihi videtur scribi debere:

Κ' ἐκ ἐπὶ καλλιχ. - - -

Ut præcedens τί πόθ' etiam ad illud & sequentia
spectet, cum interrogatione? cum ἤθει enim ora-
tio magis est sic composita; vel posset legi: 'Οὐδ'
ἐπὶ καλλιχ. - - - itaque

V. 795. - - - χαροπκοί; recte cum interroga-
tione legitur:

V. 801.

Ἰππείαισι θοάξεις, ἀργείοις ἐπιπνεύσας
Σπαρτῶν γένναν ἀσπιδοφέρμονα,
Θίασον ἐνόπλιον, ἀντίπαλον, κατὰ
Λαίνα τέχνα χαλκῷ κοσμήσας.

Ego existimo sic scribi debere præcedentes versus:

Ἰππείαισι θοάξεις, ἀργείοις ἐπιπνεύσας
Σπαρτῶν γέννα, ἀσπιδοφέρμονα
Θίασον, ἐνόπλιον, ἀντίπαλον κατὰ
Λαίνα τ. - - -

Argivi enim Thebas oppugnatum venere, dein in
Θίασον primæ duæ syllabæ per συνίησιν in unam
convenirent syllabam, pro χαλκῷ κοσμήσας Can-
terus malit in suis notis χαλκοκομήσας, quod mi-
nus probatur. Schol. Ἀσπιδοφέρμονα) τεττέσιν
ἀσπιδοφρέμνονα, φέρσαι (scr. φέρψαι) γὰρ τὸ
φρέψαι· τὸν ἐν ἀσπίδι τραφέντα· τεττέσι τὸν
σπαρτὸν λαόν, τὸν πολεμικὸν παραγῶγας· ἀλ-

Αα 4

λως;

λως· ἀσπίδοφέρμονα διάσον ἔνοπλον· ὁ νῆς ἔταως
(scr. ἔτος) κομήσας χορὸν ἐ θυροφόρον, ἀλλ'
ἀσπίδοφέρμονα· ἐ συνδιάσον, καὶ σύγκωμον χο-
ρὸν, ἀλλ' ἀντίπαλον, ἐ κισσῶ κομήσας, ἀλλὰ
χαλκῶ. Scholiastes strophæ hujus & ἀντιτροφῆς
versus sic explicat: τὰ πάντα μέντοι δακτυλικά·
τὸ α'. τετράμετρον ἀκατάληκτον. --- ὁ β'. καὶ ὁ
γ'. καὶ ὁ δ', ἑξάμετροι· τὸ ε'. ὁμοιον τῷ α', ὁ ζ',
ὁ η'. καὶ ὁ θ'. πάλιν ἑξάμετροι· τὸ ι', καὶ
τὰ λοιπὰ ὁμοια τῷ α'. τὸ κζ'. ἐφθήμερες, ἐπὶ
τῷ τέλει τῆς τε τροφῆς καὶ τῆς ἀντιτροφῆς πα-
ράγραφος. Versus vero prout in impressis cum
scribuntur, tum a me hic notantur, non omnino
conveniunt cum Scholiastæ verbis.

V. 817.

Γένναν, ἂν ὁ καταχθόνιος
Ἄϊδας καδμείοις ἐπιπέμπει·
Δυσδαίμων δ' ἔρις
Ἄλλα θάλλει παίδων ἐιδίποδος κατὰ δώματα
καὶ πόλιν·
Οὐ γὰρ ὁ μὴ καλὸν, ἔ ποτ' ἔφυ καλὸν,
Οὐδ' οἱ μὴ νόμιμοι παῖδες,
Ματρὶ λόχευμα, μίαισμα πατρὸς,
Ἡ δὲ σύναιμον εἰς λέχος ἦλθεν·

Versus ita positi τοῖς τῆς τροφῆς κώλοις minime
respondent, & multum diversi sunt ab iis, quales
esse dicit Scholiastes, ut supra notat; videntur ita-
que sic scribendi:

Γένναν· ἂν ὁ κατὰ χθονὸς αἰδᾶς (vel αἰδῆς)
Καδμείοις ἐπέπεμπεν· (vel ἐπέπεμψεν) δυσ-
δαίμων δ' ἔρις ἄλλα

Θάλλει

Θάλλει παίδων οἰδίποδος κατὰ
 Δώματα καὶ πόλιν· εἰ γὰρ ὁ μὴ καλὸν
 'Ουποτ' ἔφυ καλόν· εἰ δ' οἱ μὴ νόμιμοι,
 Παῖδες· ματρὶ λόχευμα κατάρετον,
 Ἥδ' ἐμίσμα πατρός· Ἰοκάστη
 'Εἰς λέχος ἦλθε συναίμε·

V. 1. ἀν non refertur ad hoc proximum γένναν, sed præcedens σφιγγός. Scholiaſtes: Ἦν ὁ κατὰ χθονός) ἦν ἐριννύς τις, ἢ αἰδωνεύς· ἢ ἀλάττωρ ἐφῆκε τῇ πόλει· πάντα γὰρ τὰ δεινὰ χθονία ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. --- Οὐδ' οἱ μὴ νόμιμοι) ἀπὸ κοινῆς τὸ καλόν, εἰδὲ οἱ νόμιμοι (ſc. μὴ νόμιμοι) παῖδες καλόν, οἱ παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον γενόμενοι, ἀλλὰ κατάρετοι καὶ ἀνόσιοι· Μίasma δὲ πατρός) πατρός γὰρ σύναιμον εἰς λέχος ἦλθεν, ὃ ἐστὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ Ὀιδίποδος. Rurſus: Ἦν ὁ κατὰ χθονός αἰδης ἐπεμφε κατὰ τῶν καδμείων· ἄλλη δὲ πάλιν ἕρις δυσυχῆς αὖξει κατὰ τῶν παίδων τῷ οἰδίποδος· κατὰ τε τὰ δώματα καὶ τὴν πόλιν· καὶ γὰρ ὅπερ ἐκ ἐστὶ καλόν, εἰδὲποτε φύσει καλόν ὑπάρχει· εἰδὲ οἱ μὴ ὄντες ἐννομοὶ παῖδες καλοὶ εἰσιν· ὥς ὁ οἰδίπους τὸ κακὸν γέννημα τῆς μητρός· τὸ μεμιασμένον σπέρμα τῷ πατρός· ἢ δὲ Ἰοκάστη ἦλθε λέχος εἰς συγγενικόν. Si quis rectius iſtis aliquid hic deprehendere valeat, nã lubentes illud amplectemur.

V. 852.

- - - πέλας γὰρ τειρεσία, φίλοισι σοῖς
 Ἐξορμίσαι σὸν πόδα· - - -

Scholiaſtes legit etiam ἐξορμίσαι in infinita & activa forma, ejus verba hæc ſunt: Θάρσει ὦ τειρε-

σία) ἔξες! σοι γὰρ πλησίον τῶν φίλων σῆσαι τὸν πόδα· γράφεται καὶ ἐξόρμισαι, ἀντὶ τῆς σῆσον τὸν σὸν πόδα· ἢ μεταφορὰ δὲ ἀπὸ τῶν νηῶν τῶν εἰς λιμένα καταγομένων. Prior lectio magis mihi placet. Sed tamen vehementer existimo Euripidem scripsisse:

Ἐξόρμισας σὸν πόδα· - - -

Prope enim tuos amicos extulisti tuum pedem. i. e. Prope jam ad tuos amicos pedem tuum pertulisti.

V. 859.

Κόπω παρεῖμαι γὰν Ἐρεχθεῖδεν ἄπο·

Ex Scholiaſte diſcimus etiam alias legi πάρεμι. Scribendum vero etiam: γῆς ἐρεχθεῖδων ἄπο.

V. 885.

Ἄ γὰρ τί ἐ δρῶν, ὅποια δ' ἐ λέγων ἔπη·

Canterus in notis testatur emendasse se hunc locum Nov. Lect. l. IV. c. I. Vitium magnum hic hære non potest, videtur scribendum: (*)

-- ποῖα δ' ἐ λ. -- vel etiam: -- ποῖ ἐ δρῶν --

V. 922.

Τί Φῆς; τίς ἔπας τόνδε μῦθον, ᾧ γέρον;

Scholiaſtes dicit alias legi verſum hunc ita:

Τί

(*) Canteri emendatio huc redit, quod velit priorem negationem tollere. Scaliger etiam legit ποῖα, & τὸ ἐ ἀπὸ κοινῆς repetendum esse putat.

Τί φής; ἐμὸν παῖδ' ἔνεκα γῆς σφάζει θέλεις;

V. 933.

Ἀδικεῖν κελεύεις μ'; εἰ σιωπήσαιμι ἄν.

Cantero, cum versus sic non sit integer omnino, videtur legendum σιωπήσαιμεν ἄν. Mihi aptius videtur si ponatur:

- - - σιωπησαίμεν ἄν· in media forma.

V. 957.

Θήσει, μέλεαν κῆρ' - - -

Canterus malit μελαίαν legere, sic enim |versum integrum fore; ego potius legerim:

Θήσεις μέλεαν - - -

Nam paulo ante etiam in hoc modo ponitur:

- - - ἐκώσσειεν ἄν·

Sicque secundus pes erit tribrachys.

V. 976.

Θνήσκειν ἑτοιμός εἰμι, πατρίδος ἐκλυτήριον*

Canterus testatur se hunc locum emendasse Var. Lect. I. IV. c. I. (*) Ego existimo pro ἐκλύτῃριον esse legendum ἐκλυτήριος, & Θνήσκειν ejiciendum, & existimo hoc Θνήσκειν ex Scholiastis alicujus explicatione sumtum esse. Scholiastes locum sic explicat:

(*) Canterus versum emendat τὸ εἰμι delendo.

plicat: Ἐγὼ δὲ θνήσκην ὑπὲρ πατρίδος ἑτοιμός εἰμι, ἀπολυόμενος αὐτὴν τῶν περιεσώτων κακῶν.

V. 987.

Δελφὸς περὶ αἵσας Φεῦγε· πῇ με χρεὶ πάτερ μολεῖν;

Hoc πάτερ e versu est ejiciendum. Canterus etiam meminit se locum istum emendasse Nov. Lect. l. IV. c. I. (*)

V. 996.

- - - καὶ σώσων πόλιν·

Vix verisimile fit Euripidem ita scripsisse, ut diceret Menæceus ad patrem suum, servaturum urbem, cum pater juberet ipsum fingere, ne morte sua servaret urbem; Cum itaque alter ex Scholiastis Eurip. habeat: Προσηγορήσων αὐτὴν) καὶ σώσων τὸν βίον. Et paulo superius: Προσαγορεύων (scr. προσαγορεύσων) ἐκείνην, καὶ συνταξόμενος, ἀπελεύσομαι διατηρήσων τὴν ἑμαυτῷ ζῶν. Videtur scribendum esse:

- - - σώσων βίον·

Alter Schol. legit πόλιν· ἄλλως· σώσων τὴν πόλιν, ἔ· γὰρ ὡς πατὴρ ᾤετο.

V. 1000.

Ὅς ἐκκομίζει πόλεως, ἀποσερῶν τύχης·

Versus

(*) Canterus τὸ Φεῦγε rejicit.

Versus sic non procedit, ego existimo πόλεως eximendum esse, & ejus loco γῆς ponendum, sic:

Ὅς μ' ἐκκομίζει γῆς, ἀποσ. - - -

Scholiasies sic versum interpretatur: Ὅς ὁ πᾶσι φυγαδεύει καὶ ὑπεξάγει τῆς πόλεως τῆς ἐνυχίας ἀποσ-ρῶν με. Vel:

Ὅς ἐκκομίζει γῆς μ' ἀποσ. - - -

V. 1029.

Πολύσωνος, πολύφθορος.

Scribe: Πολυφθόρος.

V. 1033.

Διρκαίων ἃ πόλ' ἐκ τό -

Πων νέες πεδαίρε -

Σ' ἄλ. - - -

Scribendum videtur:

Διρκαίων ἃ πόλ' ἐκ

Τόπων νέες πεδαίρε σ'

Ἄλ. - - -

Et sic melius convenient versus cum iis qui in Ἀντιστροφῇ iis respondent.

V. 1035.

Σ' ἄλυρον ἀμφὶ μῆσαν.

Ad quæ Schol. Ἄλυρον δὲ μῆσαν, τὸν θρήνον, παρότον πρὸς αὐλὸν, ἔχι πρὸς λύραν ἡδονῶ οἱ ὕμνοι, ἰερὰν Ἀπόλλωνος νομιζομένην. Ἀπενδῆς δὲ Θεὸς ὁ Ἀπόλλων. Fallitur Ezech. Spanhem. Observat. in Callim. hym. in Jov. v. 1. p. 4. dum putat Scholiasten dicere

cere hic hymnos promiscue ad tibiā cantari solitos, ejus verba hæc sunt: *Cani* vero consueverant iidem hymni non ad lyram sed ad tibiā, secundum Schol. Eurip. Phœniss. v. 1036. a quibus rursus abie Proclus in Crestomath. qui hymnos proinde ad lyram, προσώδια vero ad tibiā scribit decantata. Sed omnino patet Scholia tantum loqui de threnis ad tibiā cantari solitis, non de cœteris, cum ipse addat lyram Apollini fuisse sacratam, eumque non esse tristem Deum.

V. 1043.

Ἡῖον βοᾶν,
Ἡῖον μέλος.

Hæc κῶλα cum κῶλοις in ἀντίστροφῇ nullo modo conveniunt, nec facile possent iis ut convenient disponi. Ego legerim sequentem in modum: [*]

Ἰήϊον βοᾶν,
Ἰήϊον μέλος.

Sicque versus sunt jambici dimetri βραχυκατάληκτοι, & ipse Scholiastes videtur hanc lectionem confirmare, sic enim is habet: Ἰήϊον δὲ βοᾶν. Θρηνητικὴν βοήν. διὸ ἐπὶ μὲν Θρήνων ψιλλᾷται. ἐπὶ δὲ παιῶνων δασύνεται. & sic referenda erunt ista ad præcedens ἐσέναζον.

V. 1045.

Ἄλλος ἄλλον ἐπαίότυζε διαδ. - - -

Ue

[*] Huic lectioni favet MSC. CCC. quod testatur Barnesius ad h. l.

Ut versus, qui est trochaicus tetrameter κατὰληπ-
τος, quinto pede habens tribrachyn, sit integer,
scribe:

"Αλλος ἄλλ' ἐπωτότυζε - -

V. 1054.

Ματρὶ γὰρ γάμυς δυσγάμυς ὁ τάλας·

Ut hoc κῶλον respondeat quinto in strophe scribe:

- - - δυσγάμυς τάλας· sine articulo.

V. 1061.

Τέκεα μέλεος· ἀγάμεθ', ἀγάμεθα·

Ut respondeat versui in strophā 12. scribe:

- - - ἀγάμεθ' ἀγάμεθ'.

V. 1067.

Γενοίμεθα δ' ὥδε ματέρες,

Γενοίμεθ' εὐτεκνοὶ φίλαι·

Versus debent esse trochaici dimetri catalectici;
itaque sic scribendi:

Γενοίμεθ' ὥδε μὲν

Γενοίμεθ' εὐτεκνοὶ·

Quæ εὐτεκνος fit, utique mater erit; itaque ματέρες
neutiquam esset apte positum, & φίλαι etiam ex-
trinsecus est insertum, & ejiciendum esse patet ex
eo, quod non se invicem alloquantur, sed po-
tius omnis ille chorus puellarum a Pallade illud
optet, ut tam nobiles liberos aliquando gignant:

Γενοίμεθ' εὐτεκνοί,

Παλλὰς - -

Et

Et Schol. Ὡς παρθένου δὲ παρθένου Θεῶ ἐυχόμενοι.

V. 1072.

"Οθεν ἐπέσσυτο τάνδε γᾶν·

Scribe ut versus sit integer: τάνδε γαῖαν, est trochaicus dimeter acatalectic, habens primo loco tribrachyn, secundo dactylum.

V. 1091.

Οἶδ', ὥς μέλει μοι καὶ τόδ', εἰ λεύσει φάος·

Scribendum omnino esse mihi videtur:

... μοι καὶ τῷδ', εἰ λεύσει φ.

V. 1098.

Πύργων ἐπ' ἄκρων ὥς μελάνδελον ξίφος
Λαιμόν διῆκε. ...

Scribe: Λαιμὸν διῆκε. ...

V 1100.

... ἐπ' αὐτὴν καὶ λοχαγέτας
Πύλας ἐφ' ἐπ' αὐτὴν, φύλακας ...

Ita scripsisse Euripidem minime existimo. Scribe itaque πύλας ἐφ' ἐπ' αὐτὴν in dandi casu, unde Æschyli Tragœdia Ἐπ' αὐτὴν ἐπὶ Θήβαις.

V. 1105.

... δι' ὀλίγης περιγᾶμων τ' ἀπ' ὀρεῶν·

Scribe: ... περιγᾶμων ἀπ' ὀρεῶν.

Περίγραμμα hic designat arcem Thebarum, vel alia urbis loca in altum surgentia, unde prospici poterant,

terant, quæ extra Thebas agebantur, vel ipsa
mœnia urbis Thebarum, ib. v. 1183.

-- καὶ ἀκρὴν περγάμων ἐλεῖν πόλιν.

Scholiasles explicat περγάμων per τῶν τειχῶν. Va-
rinus: Πέργαμον Ὀμηρος τὴν τῆς Ἰλίου ἀκρόπολιν μύ-
νην ὀνομάζει θυλυκῶς. οἱ δὲ νεώτεροι πάσας τὰς ἀκρό-
πόλεις ἔτι καλεῖσιν. οἱ καὶ ἐδδέρως τὰ περγάμνα φα-
σι. δῆλον ὡς Πέργαμος καὶ πόλις λέγεται. ἢ δ' αὐτὴ
καὶ ἀκρόπολις, καὶ ἀκρὰ πόλις κατὰ διάλυτον, ἐν ᾗ
καὶ ναὸς Ἀπόλλωνος. Πέργαμον τὴν πόλιν ἰάνες λέγου-
σιν. οἱ δὲ πάντα τὰ ὑψηλά.

V. 1225.

Τὼ πᾶδε τὼ σὼ.

Scribe: Τὼ πᾶδε.

V. 1290.

*Αι, αἰ, αἰ, αἰ. τρομερὰν φρίκα.

Scholiasles legit φρίκα, quod idem esset, aptius
tamen videtur legi φρίκα, ne eadem vocum earum
terminatio sit indecens. Schol. *Αι, αἰ, τρομερὰν
φρίκα] φεῦ, φεῦ ἐντρομον ὀρδίασιν τῶν τριχῶν ἔχων &c.
& rursus infra: τρομερὰν φρίκα] φρίκην τρόμου παραι-
τίαι. -- ἄλλως. τῇ φρίκῃ τρομερὰν ἔχω τὴν φρένα.
Porro observandum Scholiaslen tantum αἰ, αἰ,
bis positum agnoscere, ut & in ἀνιςροφῇ semel
φεῦ δᾶ, ut infra dicetur. Imo etiam observandum
alterum ex Scholiaslis legisse videri φρίκα, in dan-
di casu, ut ex ultimis verbis liquet, nim. hoc modo:

*Αι, αἰ, τρομερὰν φρίκα,
Τρομερὰν φρέν' ἔχω.

Tom. V.

Bb

Quod

Quod profecto displicet, sicque prius τρομε-
ραν etiam ad φρένα pertineret.

V. 1292.

Αἰ, ἔ. διὰ σάρκα δ' - - -

Scholiasles non agnoscit hoc αἰ, ἔ. itaque mihi
videtur ejiciendum, sic enim fiet, ut versus dein
idem sit cum versu tertio ἀνλτροφῆς, constabitque
vel ex duobus anapæstis, vel ex priore pæone ter-
tio & posteriore jambo.

V. 1295.

Δίδυμα τέκνα, πότερος ἄρα·

Scribe τέκεα pro τέκνα, & sic versus respondebit
sexto ut decet ἀνλτροφῆς, & ipse Scholiasles hanc
confirmat lectionem: Δίδυμα τέκεα) τῷτο τινὲς
σολοικισμὸν ἡγήσαντο· ἔδει γὰρ εἰπεῖν, διδύμων τε-
κέων.

V. 1310.

Ἐπὶ φρέν' ἐπηλυθέτην.

Scribe: (*)

Ἐπὶ φρέν' ἡλυθέτην·

Sic versus congruet cum septimo κώλῳ τῆς τροφῆς.

V. 137.

Ἐνεκεν ἐρινύων·

Scribe: Ἐνεκ' ἐρινν. sic cum ultimo κώλῳ τροφῆς
congruet, etiam Scholiasles sic legerat.

V. 1337.

(*) Sic etiam legit MSC. Barnesii.

V. 1337.

πῶς φής; νέκυν τοι παιδὸς - - -

Ego existimo melius scribi: - - - νέκ: τῷ παιδ. - -

V. 1345.

- - - τὴν εἶπω μῦθον, ἢ τί γον;

Pes septimus esset pyrrichius, τῖνα τὸ νῶ.
esset per caesuram productur, c non admit-
tatur, desideratur quaedam forte esset le-
gendum:

- - - ἢ καὶ τίνα λόγον;

V. 1348.

Πρὸς πεπραγμένοις ἄλλοις πῆμασι; λέγεις δὲ τί;

Scribe:

Πρὸς πεπραγμένοις ἄλλοις πῆμασι λέγεις δὴ τί;

Ad jam facta cetera mala an sane adhuc aliquid dicis? vel ut vulgo scribitur: Ad jam facta cetera mala? dicis vero quid? unde δὲ esset servandum.
Scholiastes: λέγεις δὲ (ἢ τί) ἀποφαστικῶς, ἢ ἐρω-
τηματικῶς; πρὸς τοῖς εἰρημένοις πῆμασι λέγεις φέ-
ρειν ἔρεα;

V. 1360.

Ἐπὶ κῆρτά τε λευκοπήχεις κλύπες χερσῶν.

Si scribatur pro λευκοπήχεις, λευκοπήχεων, ver-
sus erit senarius iambicus, cujus duo primi pedes
erunt anapaesti. Scholiastes: Ἀνάγερτε ὑψέτε θρη-
νον) (scribe: Ἀνάγερτε ὑψέτε θρηνον) καὶ κλύπον
λευκο-

λευκοπήχεων χειρῶν· ἀνάγειε ἀπὸ ποινῆ. Si λευκοπήχεις fervatur, est hypallage, quamvis magis dura, qualis ab Euripide adhibetur in Bacch. ubi dicit λευκόπηχους χειρῶν ἀκμή. Ἀκμή χειρῶν sunt ipsæ manus vegetæ, sed κλύπος χειρῶν non sunt ipsæ manus.

V. 1372.

Ὡς εἰς ἀγῶνα μονομαχεῖν ἄλκην δορός.

Μονομαχεῖν est in duali numero positum pro μονομαχεῖτε, jam μονομαχεῖν ἄλκην δορός dure dictum est, videtur scribendum esse:

- - - μονομαχεῖν ἄλκῃ δορός.

V. 1399.

Ἐτεοκλῆς δὲ ποδὶ μεταψάρον πέτρον,
Ἴχθυς ὑπόδρομον κῶλον ἐκλὸς ἀσπίδος
Τίθησι Πολυνείκης δ' ἀπήνησε δορὶ,
Πληγὴν σιδήρῳ παραδοθεῖσαν εἰσιδών.
Κνήμην δὲ διεπέρασεν ἀργεῖον δόρυ.
Στραῖος δ' ἀνηλάλαξε Δαναίδων ἅπας

Hæc fœde corrupta esse, quis, nisi qui ἐκστῶς τὸς ὀφθαλμοὺς καμμύει; non videt? Sana tamen omnia si ordo versuum ita reponatur:

Τίθησι Πολυνείκης δ' ἀπήνησε δορὶ,
Κνήμην δὲ (forte τε) διεπέρασεν ἀργεῖον δόρυ.
Στραῖος δ' ἀνηλάλαξε Δαναίδων ἅπας
Πληγὴν σιδήρῳ παραδοθεῖσαν εἰσιδών.

Et sensus hinc erit planissimus, alias absurdus.

V. 1437.

Ἐπεὶ

Ἐπεὶ τέκνω πεσόντ' ἐλιπέτην βίον·

Cum λί. in ἐλιπέτην corripitur, scribendus videtur hoc modo:

Ἐπεὶ τέκνω πεσόντ' ἐλιπέτην β.

V. 1473.

Ὅϊδ' ὡς θανόντων εἰδαμὲν νίκη πέλοι·

Puto scribendum: εἰδαμῇ, nullo modo.

V. 1495.

Τὸν ὑπὸ βλεφάροις φοίνικ', ἐρύθημα
Προσώπῃς. - - -

Φοίνιξ, masc. gen. & substantive sumtum hic purpuram, ruborem, designat. Hesych. Φοίνικι, ἐρυθρῷ βάμματι. Scholiastes hunc locum male interpretatus est, quando φοίνικ' cum ἐρύθημα conjunxit, & adjective φοίνικ' in masculino genere usurpari dixit loco neutri: Φοίνικ' ἐρύθημα) τὸν πυρρόν· ἀρσενικῶς δὲ εἶπε τὸν φοίνικα ἐρύθημα, ἀντὶ εὐδελείας· εἶδει γὰρ εἰπεῖν βλεφάροις φοινικῶν ἐρύθημα.

V. 1506.

Δάκρυσιν ὧ δόμος δόμος ἀνακαλέσομαι·

Cum versus sit ἀναπαιστικός videtur alterum δόμος esse e versu ejiciendum.

V. 1512.

- - - ἰώ μοι πάτερ·

Τίς ἑλλὰς, ἢ βάρβαρος, ἢ τῶν προπάροι -

B b 3

Θεγ

Θεν εὐγενεῖαν ἕτερος ἔτλα κακῶν τόσων
Δι' αἵματος ἀμερὶς τοιαύδ' ἄχρεα φανερά;

Hæc videntur de Oreste dici, & tunc deberet scribi: Τίς ἔλθεν ἢ Βάαρ. - - Scholiastes vero intelligit hæc verba de ipsa Antigone. Τίς ἔλας) τίς ἔλθουσα κὴ γυνὴ ἢ Βαερβαρος γυνὴ δηλονότι; ἄλλως τίς Φησὶν ἔλθουσαν ἢ Βαερβαρων, καὶ τῶν ἀνέκαθεν ἀνδρῶν τοσούτων πλήθος κακῶν ὑπέμεινε. Ex quibus verbis alterius (posterioris sc.) Scholiastæ conjici potest, etiam de viro esse intellecta verba Euripidis. Si de fœmina in ἕτερος esset ἐναλλαγή generis. Nota porro ex Scholiastæ conjici posse aliquid aliter eum in his versibus legisse, quam vulgatum est, sic enim interpretatur: Ὑπέμεινε καὶ λύπης ἐπὶ ἀνδρωπίνε σώματος· τὸ γὰρ ἀνδρωπεύς, ἀντὶ τῆς ἀνδρωπίνε.

V. 1523.

Τὴν ἐπὶ πρῶτον ἀπὸ χαίτας σπαραγμοῖς
Ἀπαρχαὸς βαλῶ, μαίερος ἐμᾶς ἐν διδύμοις
Γάλακλος παρὰ μαζοῖσιν·

Scribendum: Ἀπαρχαὸς βάλα, dein ἐμᾶς διδύμοις Γάλ. ut præpositio ἐν deleatur, nam sequitur παρὰ, ut διδύμοις παρὰ μαζοῖσιν. Scholiastes dicit: Γάλακλος) λείπει τοῖς ποιητικοῖς· ut sit μαζοῖς τοῖς γάλακλος ποιητικοῖς.

V. 1540.

Δυσυχὲς ἀγγελίας ἔπος ὄιση·

Scholiastes etiam agnoscit ὄιση, hinc illud interpretatur per κομίση, ego nihilominus existimo scribi debere

debere εἶση scies, cognosces, quæ oratio utique huic loco magis convenit, & genuina est, quam si legatur οἶση.

V. 1542.

- - - ἃ παρὰ Βάκχοις,
Πόδα σὸν τυφλόπην θεραπεύμασιν
Ἄϊὲν ἐμόχθει πάτερ - - -

Mira Orationis structura, ἐμόχθει πόδα σὸν θερ. Valde dubito Euripidem sic scripsisse, si quid conjectura consequi quis poterit, videtur Βάκχοις esse spurium & ejiciendum, ut fit:

- - - ἃ παρὰ
Πόδα σὸν τυφλ. - - -

Quæ ad pedem tuum cæcum semper laborem habuit, ut eum nimirum dirigeret. Scholiastes: Ἦτις τὸν τυφλὸν σε πόδα θεραπεύμασιν αἰεὶ μετὰ μόχθου ὁδηγεῖ. (scr. ὠδηγεῖ) unde conjici poterit, Βάκχοις a Scholiaste itidem non agnoscī.

V. 1550.

Ἄλλ' ὀδυναίσι λέγω· ὁ σὸς ἀλάτῳρ· Scribe:
- - - λέγω· σὸς ἀλάτ.

Sic versus erit tetrameter quatuor pedibus constans, tribus dactylis & spondæo.

V. 1562.

Ἰκέτις ἰκέταν αἰρομένα·

Scholiastes notat: Γράφετε δὲ καὶ ὀρομένα· ὃ ἐστὶν ὀρέεσσα, καὶ προλείνεσθαι τὸν μασόν· quod magis

Bb 4

probo

probo quam αἰρομένα, utique cum impetu ferebatur Jocaste, ut filios a mutua cæde prohiberet mature; & ex eventu, cum manus sibi intulisset, apparet quod fuerit ὀρομένα.

V. 1591.

Ὅν καὶ πρὶν εἰς Φῶς μάτρός ἐκ γονῆς μόλει,
Ἄγονον ἀπόλλων λαΐῳ μ' ἐδέσπισε
Φονέα γενέσθαι παῖρός· - - -

Scholiastes interpretatur ἄγονον per μὴ γεννηθῆναι ὀφείλοντα, vel μὴ πρέποντα τεχθῆναι. Sed meo iudicio male, ἄγονος hic est nondum natus, ut etiam Homer. Ἰλ. p. 40.

Ἄϊδ' ὀφελές τ' ἄγονός τ' ἔμειναι· - - -

Itaque ἄγονον apud Euripidem positum tanquam ἄγονον ὄντα, nondum natum. Dein ἐδέσπισε Φονέα γενέσθαι nisi valde fallor non potest dici hic, sensus enim debet esse, quod Apollo vaticinatus sit antequam natus esset Oedipus interfectorem futurum parentis sui. Γενέσθαι vero cum sit Aoristus 2. de futuro non potest usurpari. Itaque suspicor scriptum fuisse ab Euripide: Φονέα γενέσθαι, per futurum 2. medium.

V. 1652.

Σαυλὴν αὖν ἐγγυὺς τῷδε συνθάψεις νεκρῷ·

Forte scribendum:

Σαυλὴν αὖρ' ἐγγυὺς - - - vel:

Σαυλὴν αὖν ἐγγυὺς τῷδε συνθάψοις νεκρῷ.

V. 1653.

Ἄλ'

Ἀλλ' εὐκλεές τοι δύω - - -

Scribe: Ἀλλ' εὐκλεές δύω - - -

Nec Scholiales videtur agnoscere hoc τοι.

V. 1669.

Νύξ ἄρ' ἐκείνη - - -

Hoc ἄρ' hic non corripitur. Vide Varinum in Ἀρα.

V. 1685.

῾Οιδ. Ἀιχραὶ φυγὴ θυγατρὶ, σὺν τυφλῷ πατρὶ.
Ἀντ'. Οὐ σωφρονέσση γ', ἀλλὰ γενναία, πάτερ.

Scribendum omnino est:

- - - ἀλλὰ γενναία πάτ.

In casu recto, & sensus est: *Non turpis prudenti videbitur ista fuga, sed generosa.*

V. 1708.

Γερόμεθα, γερόμεθ' ἄθλιαί γε.

Scholiales: Γερόμεθα) ἀπ' αὐτὸν δὲ τὸ μετὰ τῷ σ'. τῶν θηβαίων παρθένων ἄθλιαι τυγχάνομεν. Hinc apparet Scholialisten legisse γερόμεθα, quod itaque reponendum, & versus erit constans ab initio ratione duplici tertio.

V. 1717.

Τί τλαῖς; τί τλαῖς; ἔχ' ὅρα δίκαια κακές.

Schol. Τί τλαῖς;) τί φησὶν αἰεὶ λέγεις ὅτι δεινὰ τλαῖς· εἰ γὰρ καὶ συνεχῶς αὐτὸ λέγεις, ὅμως ἢ
Bb 5 δίκη

δίκη τὰς κακὰς ἔχ' ὀρεῖ. Itaque scribendum: Τὴ
τλάς; & semel tantum, & versus erit dimeter,
primus pes anapaestus.

V. 1730.

Ὅιδ. Φεῦ τὸ χρέσιμον φρενῶν·

Ἀντ. Ἐἰς πάρος γε σ. - - -

Schol. Φεῦ τὸ χρέσιμον) τινὲς καὶ τὸ τοῦ τῆς Ἀντι-
γόνης λέγῃσι, quod valde probabile, & hoc si es-
set post φρενῶν punctum delendum.

V. 1735.

Σκολίας γὰρ καλύψω·

Canterus testatur hunc locum se emendasse Nov.
Lect. l. IV. c. I. (*) Ego existimo legendum:

Σκολίας γὰρ κ.

Tempore noctis, si nox facta fuerit. In sacro scri-
ptore N. Γ. Σκολίας ἔτι ἔσης. Joh. 20. I.

V. 1737.

Ἄλῃς ἔχῃσαι ὀδυρμάτων ἐμῶν·

Canterus malit ἔχῃσαι. Scribe: (**)

Ἄλῃς ἔχῃσ' ὀδυρμ. - - -

V. 1745.

Καθ-

(*) Canterus τὸ γὰρ tolli vult.

(**) Barneſius favente ejus MSC. τὸ ἔχῃσ' plane e ver-
ſu ejicit.

Καδμείαν - - -

Χάριν ἀχάριτον εἰς Θεὸς διδῶσα·

Pone post διδῶσα interrogationis signum, nam sic
Antigone loqui intelligenda.

T A N T U M.

CONCI-

CONCILIIUM TRIDENTINUM

non institutum esse ad inquirendam illustran-
damque ex Scripturis Veritatem; Sed
ad subvertendam, stabiliendosque
Rom. Ecclesiæ Errores

[a] DEMONSTRATIO

HENRICI BULLINGERI

Die Caroli M. D. LI.

ESAIAS:

*Accingite vos & vincimini: Inite Consilium, & dis-
sipabitur: Loquimini verbum, & non fiet:
Quoniam nobiscum DEUS.*

Nullus est hodie Sermo in ore omnium cre-
brior quam de CONCILIO TRIDENTI
celebrando, neque sunt acriores rixæ
quam de hoc ipso Concilio: dum hic ex
eo nescio quid Salutis & absolutam quandam Re-
forma-

[a] Quandoquidem Emin. Cardinal. QUIRINUS ex ali-
quo tempore singulari studio fervet, ut sibi aliisque per-
suadeat, Paulum III. Pontif. Rom. adscitis in consilium
amplissimis & doctissimis Viris, serio ac diligenter id
egisse, ut Ecclesia in Doctrina & Disciplina misere de-
pravata pristinum suum nitorem reciperet, atque hoc no-

formationem expectat; ille vero ex eodem nihil oriturum contendit, quam bella & innoxiorum hominum cædes. Ac nisi mente capti simus, propriæque Salutis negligentissimi, cogitabimus & diligenter quidem cogitabimus singuli, quid ex eo nobis polliceamur, ut hoc vel amplecti vel respuere constantissime pergamus. Proinde rem non ingratham me Vobis, Viri Patres & Fratres venerandi, Filiique dilectissimi, facturum confido, si breviter & perspicue demonstrem, quid vere de hoc judicare debeamus, nempe, *TRIDENTINUM illud CONCILIUM non institutum esse ad inquirendam illustrandamque ex Scripturis sanctis Veritatem, aut ad reformandum legitime Ecclesiam Christi, sed ad subvertendam hanc, ad stabiliendos, inquam, Romanæ Ecclesiæ Errores impietatesque, ac bene ceptos per Germaniam aliaque Europæ loca Reformationes & impediendas & abolendas.*

Ad quam rem ostendendam & confirmandam nihil mihi opus erit peregrinis aut longe petitis dubiisve Testimoniis: Ex ore illorum qui indixere Concilium, hoc est ex BULLA Indictionis & ex DECRETIS Concilii hoc nullo evincam negotio. Ne quis autem ignoret, qualis sit INDICATIONIS BULLA, recitabo hanc Vobis de verbo ad verbum,

mine pientissimos Majores nostros injustæ Secessionis palam accusat: Ne silentium nostrum in Veritatis, quam Ecclesia Turicensis constanter profitetur, fraudem interpretari quis possit, visum est ipsi hanc Sancti BULLINGERI Demonstrationem opponere, ut cognoscat nobis jam dudum Rom. Ecclesiæ artes (Eph. IV: 14.) patuisse. J. J. B.

bum, nam brevis est, totaque Bullæ PAULI primæ ceu fundamento imposita.

„ [b] JULIUS Episcopus, Servus Servorum
 „ Dei, ad futuram rei memoriam. Cum ad tol-
 „ lenda Religionis nostræ dissidia, quæ in Ger-
 „ mania longo tempore, non sine totius Christia-
 „ ni orbis perturbatione & scandalo, viguerunt,
 „ bonum, opportunum & expediens esse vide-
 „ tur, sicuti & charissimus in Christo Filius no-
 „ ster CAROLUS Rom. Imperator semper Au-
 „ gustus, nobis per suas Literas & nuncios signi-
 „ ficari fecit, ut sacrum, œcumenicum, gene-
 „ rale Concilium per sceleris recordationis PAU-
 „ LUM PAPAM III. Prædecessorem nostrum in-
 „ dictum, & per nos tunc Cardinalatus honore
 „ fungentes, atque ipsius Prædecessoris nomine
 „ una cum duobus aliis S. Rom. Ecclesiæ Cardi-
 „ nalibus ipsi Concilio præsidentes, inceptum,
 „ ordinatum atque continuatum, in quo plures
 „ publicæ & solennes habitæ fuerunt Sessiones,
 „ pluraque tam in causa Fidei quam Reformatio-
 „ nis morum promulgata Decreta, multaque &
 „ ad utramque causam pertinentia examinata &
 „ discussa, ad Civitatem Tridentinam reducantur:
 „ Nos, ad quos summos pro tempore Pontifi-
 „ ces spectat generare Concilia, indicare & diri-
 „ gere, ut Ecclesiæ pacem, & Christianæ Fidei
 „ orthodoxæ Religionis incrementum, ad omni-
 „ potentis Dei laudem & gloriam procuremus,
 „ & quantum in nobis est, tranquillitatem ipsius
 „ Ger.

[b] *Indictio continuationis Concilii Tridenti celebrandi.*

Germaniæ, [quæ sane Provincia retroactis
 temporibus in vera Religione, ac sanctorum
 Conciliorum, Patrumque Doctrina excolenda,
 exhibendaque maxime Pontificibus, Christi Re-
 demtoris nostri in terra Vicariis, debita Obe-
 dientia & Reverentia, nulli Christianorum Pro-
 vincia secunda,] paterne consulamus: Spera-
 mus per ipsius Dei gratiam & benignitatem fu-
 turum, ut Reges omnes & Principes Christiani
 iustis piisque nostris in hac re votis annuant,
 faveant atque assistant. Venerabiles Fratres no-
 stros Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos;
 & dilectos Filios Abbates, omnesque alios &
 singulos, qui de jure, vel consuetudine, vel
 privilegio Conciliis generalibus interesse debent,
 quosque idem Prædecessor noster in suis Indi-
 ctionis & aliis quibuscunque desuper confectis
 & publicatis Literis Concilio interesse voluit,
 per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu
 Christi hortamur, requirimus & monemus, ut
 proximis futuris Kalendis Maji, quem diem ad
 ipsum Concilium, in eo in quo nunc reperi-
 tur statu, reasumendum & prosequendum,
 brevi ac matura Deliberatione, ex certa nostra
 Scientia & de Apostolicæ Auctoritatis plenitudi-
 ne, ac Venerabilium Fratrum nostrorum S.
 Romanæ Ecclesiæ Cardinalium consilio & as-
 sensu, statuimus, decrevimus & declaramus,
 in ipsa Civitate Tridenti [legitimo cessante im-
 pedimento] convenire & se congregare, ac ip-
 sius Concilii continuationi, omni mora post-
 posita, incumbere velint. Nos enim operam
 sedulo daturi sumus, ut eodem tempore, in
 eadem Civitate, nostri omnino adsint Legati,
 per

„ per quos [si per ætatem nostram valetudinem,
 „ que & Sedis Apostolicæ necessitates, personali-
 „ ter adesse nequiverimus] Spiritu S. Duce, ipsi
 „ Concilio præsidebunt, quacunque ipsius Con-
 „ cillii translatione & suspensione, cæterisque
 „ contrariis, non obstantibus quibuscunque, ac
 „ præsertim illis, quæ idem Prædecessor noster
 „ in suis Literis prædictis, quas cum omnibus &
 „ singulis in eis contentis Clausulis & Decretis,
 „ in suo robore permanere volumus atque decre-
 „ vimus, & quatenus opus sit innovamus, vo-
 „ luit non ob stare. Irritum nihilominus decer-
 „ nentes & inane, si secus super iis a quoquam
 „ quavis auctoritate scienter vel ignoranter conti-
 „ gerit attentari. Nulli ergo omnino hominum
 „ liceat hanc paginam nostrorum, Hortationis,
 „ Requisitionis, Monitionis, Statuti, Declarati-
 „ onis, Voluntatis, Innovationis, Decretorum
 „ infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si
 „ quis hoc attentare præsumserit, indignationem
 „ omnipotentis Dei ac Beatorum Petri & Pauli
 „ Apostolorum se poverit incursum. Datæ Ro-
 „ mæ apud S. Petrum: Anno Incarnationis Do-
 „ minicæ MDL. XVIII. Cal. Decembr. Pon-
 „ tificatus nostri anno I. „ Hactenus Bullam In-
 „ dictionis Concilii recitavi.

[c] Nihil vero est quod nos metuamus indig-
 nationem omnipotentis Dei incursum, si iniquæ
 pergamus contradicere Constitutioni. Bruta sunt
 ista, umbratilis & stertentis Romani Dei fulmina:
 qui

[c] *Non metuenda minæ Rom. Pontificis.*

qui veri, omnipotentis & æterni Dei indignationem, alioqui horrendam, non satis gravem arbitratur, nisi etiam Apostolorum, velut Coadjutorum, conjungat. Ignorat hic Pontifex ut æternam & ineffabilem Dei potentiam, ita Doctrinam Religionis nostræ veram, a Sanctis Christi Apostolis Petro & Paulo orbi annunciatam, in vindicta exercenda creaturas Creatori nonnisi cum Sacrilegio conjungi. Et nos quidem sumus Abrahæ, ergo & promissionis Dei filii. Promissionis verbum est: *Benedicam eis, qui tibi benedicent, male dicentibus vero tibi maledicam ego.* Denique: *In Semine tuo benedicentur omnes Gentes terræ.* Hanc promissionem cum vera fide amplectamur secundum Evangelium Jesu Christi a Petro & Paulo prædicatum, certe benedicti, & ab omni maledictione liberati sumus: Joanne quoque Baptista attestante atque dicente: *Pater diligit Filium, & omnia dedit illi in manum. Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam; sed ira Dei manet super eum.* Quinimmo de maledictionibus benedictionibusque talium Pontificum loquens apud Malachiam Dominus: *Si volueritis audire, inquit, & si volueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum, mittam in vos execrationem & maledicam benedictionibus vestris.* Quid quod Rex unicus & Pontifex vere summus Christus Dominus noster consentientibus nomen Messiae benedicat, abnegantibus maledicat? Nam & in Prophetis pronunciavit Dominus: *Maledictus qui fecerit opus Domini negligenter.* Proinde hoc velut antidoto præmuniti, alacres & securi jam pergimus & dicere & audire, quæ pertinent ad gloriam veri Pontificis Christi Domini nostri.

fri, & derogationem Pseudo-Pontificis & æmuli Christi Papæ atque Concilii ejus Tridentini, quod instituit Christum rursus ex Germania ejicere, ac seipsum rursus in templum Dei collocare ac pro Deo ostentare.

[d] Principio enim *Causas* indicti Concilii commemorans manifeste prodit quid quærat & effectum cupiat. Queritur disfidium exortum esse in Germania in Religionis negotio, quod mox ad omnes alias Nationes totius Orbis Christiani turbandas dimanaverit. Addit, Germaniam a retro-actis temporibus alias Nationes superavisse primum quidem in excolenda Doctrina sacrorum Conciliorum & sanctorum Patrum, deinde vero in exhibenda debita obedientia & reverentia Pontificibus, Christi Redemptoris in terra Vicariis. Quivis autem ex his julte & vere, non sycophantice aut calumniose collegerit, Pontificem non indixisse Concilium, ut ex Scripturis inquiratur Veritas & Christo Servatori nostro sua debita impendatur Reverentia, Obedientia & Gloria; sed ut Germania redeat ad pedum oscula, id est, canis ad vomitum & Sus lota ad volutabrum cœni. Nam prædicat Julius Concordiam Germaniæ veterem, quæ nunquam inducto disfidio discerpta sit. Observe quæso hominis verba, ut recte judicetis & quid ab eo instituatur intelligatis. Qualem obsecro prædicat Concordiam & Religionem Germaniæ? Eam, qua omnes Germani homines simplices & agrestes, Bestiæ ab illis sanctis Patribus appellati,

[d] *Quare institutum sit Concilium Tridentinum?*

pellati, crediderunt regulas S. Patrum & Decreta Conciliorum, vera & ipsissima esse Fidei Christianæ fundamenta, & Pontificem Romanum in terris Christi in cœlo agentis esse Vicarium cum plenitudine potestatis, cui obedire & voces ejus tanquam Christi & Petri ore pronunciatas excipere, omnino sit de necessitate Salutis. Hanc vero Concordiam sanctam disruptam esse queritur, hanc quoque restauratam & redintegratam ardentissimis votis exoptat.

[e] Præstat autem hic obiter audire in quam formam Doctrinæ inducti sint Germani, per quam persuasi Sedem illam & beatum Patrem in ea sedentem deferuerunt. Misit impura Roma ante annos 33. impudentissimos & insatiabiles in Germaniam Legatos, qui populo plenariam omnium peccatorum remissionem annuntiarent, immo divenderent, etiam eorum scelerum, quæ pietas propter execrandam sceditatem & extremam impietatem vel nominare vetat. Id cum audissent Viri pii & docti in Germania, per Saxoniam & Helvetiam, cernerentque stolidum vulgus Salute vera, sed & opibus suis, spoliari crudeliter per spirituales illos prædones & latrones, adeoque pro pecunia nihil non venale esse, sicut quondam S. Petrus Simonio Mago, ita hi Sectatoribus ejus objecerunt, dicentes: *Pecunia vestra vobiscum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimastis pecuniis parari! Non est vobis pars neque sors in ratione hac: Cor enim vestrum non est rectum coram Domino. Nec dubium est*

Cc 2

quin

[e] *Quomodo & quid docta sit Germania.*

quin Germani Doctores excitati a Deo tantæ impudentiæ se opposuerint, cujus gratia, & dogmata impia multa alia Romanæ Ecclesiæ oppugnare, & ex vetustissimo illo, non novo prolato Evangelio, palam demonstrare perrexerunt: Omnem veritatem credendam & omnem pietatem sacris comprehendendi & tradi Scripturis: Patribus ergo & Conciliis non esse credendum, nisi quatenus cum Scriptura congruunt. Ex hac Scriptura docuerunt: Deum Patrem orbi dedisse Filium unigenitum, & in hoc uno Salutis omnia: Hunc enim esse Caput Ecclesiæ unicum, Pastorem & Pontificem summum, Intercessorem, Sacrificium, Expiationem, denique omnia vitæ & Salutis solum, adeo ut qui hunc vera fide possideat, omnia vitæ plenissime teneat. Vivere autem Christum Spiritu suo manereque in Ecclesia, unde nihil ei ullis opus sit Vicariis. Vicarium enim absentis gerere vices. At Jesum Christum in Ecclesia sua præsentem esse, non absentem. Hunc operari Salutem fidelium in ministerio verbi & Sacramentorum. Eundem enim instituisse Ministros in Ecclesia, qui prædicent Evangelium & Sacramenta administrent. Porro illum Antichristum esse, quicumque ea quæ solius Christi sunt sibi vendicat, & instituta Christi immutat. Quod cum Pontifex Rom. se cum suis facere, scriptis, dictis & factis palam attestetur, ut maxime execrabilem Christi hostem omnibus piis esse fugiendum. Agnoscitis opinor omnes in his articulos, quos piæ memoriæ fidelis hujus Ecclesiæ Pastor H. ZWINGLIUS & disputandos proposuit, & contra omnes adversarios defendit & asseruit. Ac hoc ipso die Caroli absolvitur annus XXVIII. quo postridie

postridie prima Synodus contra Papam, pro reparanda Gloria Christi in hac urbe celebrari cœpit, deinde etiam Doctrina pietatis spargi latius.

[f] Hanc Doctrinam audierunt Germani, audierunt Angli, Galli, Itali, Dani, Pannonæ & Aquilonares populi, immo audita est hæc prædicatione veræ pietatis per totum quasi terrarum orbem, ac bona pars auditorum expendit diligenter, cum ipsam prædicationem Evangelium regni Dei annunciantium, tum dicta, scripta factaque Papistarum, atque ex ipsa rerum collatione seria & vera, intellexit deferendum esse Papam, veluti Deum fictitium ac Baal verum; adhærendum autem Christo Redemptori unico, Regi & Pontifici summo: Intellexit denique oracula Verbi Dei & Dogmata hominum sibi invicem velut e diametro repugnare, ergo Veritatem amplexandam; humana segmenta abjicienda esse. Sic inquam salutare Schisma factum est in Germania & omnibus aliis orbis partibus; hominibus jam agnoscentibus Scripturam veritatis esse regulam credendorum; non Conciliorum, non Patrum Canones, Christum esse Caput & Pastorem Ecclesiæ, nec habere ullum in terris Vicarium. Separati itaque sunt ab erroribus & a Pseudo-Vicario quidem, sed conjunxerunt se veritati & Christo. [g] Jam vero Pseudo-Pontifex hanc prædam sibi ereptam dolens, prætextu Concilii Oecumenici conatur ab-

Cc 3 lata

[f] *Quomodo receperint homines traditam Doctrinam.*

[g] *Papa regnum suum destructum vult reparare.*

lata recuperare, hoc est, Conciliorum & Patrum Decreta rursus ceu Fidei regulam & fundamenta obtrudere Fidelibus: Cupit agnosci venerarique non pro Episcopo tantum Romanæ Ecclesiæ, sed pro universali Christi in terris Vicario. Proinde luce clarius apparet non cæcitate percussis, in quem finem institutum sit TRIDENTINUM CONCILIUM. Cui ergo cordi est relicto Christo adhærere Christi Pseudo-Vicario, cui cordi est humana Decreta pro divinis recipere oraculis, CONCILIUM TRIDENTINUM approbet. Certe cum hæc ita certo se habeant, omnes Filii Dei illud ex corde execrabuntur & averfabuntur.

[b] His accedit, quod JULIUS Papa omnia sua ad Indictionem primam PAULI Papæ refert, quod omnia ejus Edicta, Consulta & Decreta hac in causâ ædita confirmat. Interim nullum vel verbum auditur de Scriptura Sancta, de Christo Dei Filio & ejus gloria reparanda. Constat autem PAULUM Papam in Literis & Decretis suis non semel disertis significasse verbis, CONCILIUM TRIDENTINUM potissimum ad eradicandas Hæreses in Germania maxime pullulantes convocari. Quid quod nos Ministros Christi & Ecclesiarum in Helvetia, idem ille inter Hæreticos & Ecclesiarum corruptores numerat? [i] Quod si cui placet ipsa PAULI verba audire, hæc scripsit ad Helvetios: *Fuerunt vafri & insidiosi homines, perturbatores Legum, morumque bonorum, iidemque sanctæ catholicæ* &

[b] Concilium institutum ad eradicandas Hæreses.

[i] Quinam sint Hæretici quos oporteat eradicari.

Et apostolicae Religionis corruptores, qui vos separare & divellere conati sunt: quibus tantum favit perfidus humani generis hostis, ut ex ista fortissima & nobis charissima Natione, aliquos a nobis potuerit avellere, magno cum dolore nostro, tanquam e sinu & complexu amantissimi patris dilectissimos filios. Quorum jacturam atque damnum etiam nunc lugere & lamentari non desistimus, desiderantes & Deo restitui & [k] nobis. Illud tamen Deo referimus acceptum, quod pars de Vobis in fide erga ipsum Deum & erga sanctam Matrem Ecclesiam perstitit, nec se alienari a cultu verae & christianae Religionis passa est. Idem ad Episcopos Sedunensem & Curientem, ac ad Abbates omnes totius Helvetiae, quos Ecclesiam Helveticam repraesentare contingit, scribens, objurgat, quod cum vicini sint Tridento, praeventi sint tamen a Praelatis ex remotissimis partibus Tridentum venientibus. Putat autem ipsis Concilium magis quam illis esse necessarium, quod Natio ipsorum non parva sui parte infecta sit Haeresibus. Haec PAULI Papae sunt. Ex quibus iterum liquido apparet CONCILIUM TRIDENTINUM non institutum esse ad discutiendam Controversiam Religionis placide & legitime, ex Scripturis Sanctis; Sed ad eradicandas Christi Ecclesias & ejus Ministros, quos isti falso criminantur Haereticos. Etenim Julius dicit, se continuaturum Concilium uti indictum est a PAULO: Dicit autem PAULUS se indixisse ad eradicandos Haereticos & omnes Haereses.

Cc 4

[1] Prae.

[k] Et mihi & Petro.

[1] Præterea usurpat sibi Papa in Bulla Indictionis & usurpavit hactenus plenariam potestatem & indicendi & regendi Concilium. Atqui nemo nescit Papam illum ipsum esse, qui ab omnibus sacrosancti Evangelii Prædicatoribus accusatur, ut caput omnium malorum, ut auctor & patronus primarius omnium errorum corruptionumque in Ecclesia Dei. Quis autem deferat iudicium reo? Hoc itaque cum armata ad se manu rapiat, ut-
cunque stupidæ sint oviculæ, intelligunt tamen quid expectent cum in luporum confessum vocantur, ut causam suam agant, immo non agant, sed ut discerpantur atrociter, & expleant luporum ingluviem. Huc pertinet quod Pontifex ait, se omnia facere ex Fratrum suorum S. Rom. Ecclesiæ Cardinalium consilio & assensu: Qui quali sint in Evangelium Christi & in ejus Prædicatores animo, dudum toti terrarum orbi innotuit.

[m] Jam vero quales sunt obsecro qui convocantur in Concilium, veluti Judices causæ, assessores & Senatores hujus cœtus sancti? An Viri fideles, docti, prudentes, justi & sancti, ex omni natione & ordine Christi fidelium? Sed altissimum hic audio Silentium. Quæ hic quæso regula judicandi datur? An Scriptura canonica? Immo Patrum potius & Conciliorum Canones, quibus isti Sacras Scripturas subjici ac ancillari compellunt. Quos ergo convocat beatissimus in sanctum hunc Senatum? Loquatur ipse. Sic ergo dixit

[1] *Papa sibi usurpat imperium in Concilio.*

[m] *Quales convocentur in Concilium Assessores.*

dixit in Bulla Indictionis: *Venerabiles Fratres nostros, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos & dilectos Filios, Abbates, omnesque alios & singulos, qui de jure, vel a consuetudine, vel privilegio Conciliis generalibus interesse debent, quosque Prædecessor noster in suis Indictionibus & aliis desuper confectis & publicatis Literis Concilio interesse voluit. Sed præstat audire Prædecessoris quoque PAULI verba: Convocamus, inquit, omnes ex omnibus locis, tam venerabiles Fratres nostros, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, & dilectos Filios Abbates, quam alios quoscunque, quibus jure aut privilegio in Conciliis generalibus residendi & sententias in eo dicendi permissa potestas est, mandantes in vi Jurisjurandi, quod nobis & huic S. Sedi præstiterunt, ac in virtute Sanctæ Obedientiæ, ut ipsimet adsint. Et reliqua. Ex his intelligimus non omnes ex omnibus Nationibus pios & doctos Viros, immo ne selectos quidem ex his; sed juratos Papæ & Sedis Rom. vassallos colligi, ac his duntaxat jus dari residendi dicendique sententias in Concilio.*

[n] Ac quo rectius intelligatur fraus, totumque iniquitatis mysterium detegatur, non gravabor vobis recitare *Formulam Jurisjurandi*, quo se obstringunt omnes Episcopi Sedi Rom. & summo Pontifici. Formula hujusmodi est: *In nomine Domini. Amen. Episcopus ab hac hora inantea fidelis ero & obediens beato Petro, sanctæque Apostolicæ Romanæ Ecclesiæ, & Domino nostro Domino JULIO Papæ TERTIO, suisque Successoribus canonice intrantibus.*

C c 5

Non

[n] *Prælatorum Juramentum quo Papæ & Sedi obstringuntur.*

Non ero in Consilio aut consensu vel facto, ut vitam perdant, aut membrum, seu capiantur, aut in eos violenter manus quomodolibet ingerantur, vel injuriæ aliqua inferantur, quovis quæsito colore. Consilium vero quod mihi credituri sunt, per se, aut nuncios, aut literas, ad eorum damnum, me sciente, nemini pandam. Papatum Romanum & Regalia S. Petri adjutor eis ero ad retinendum & defendendum contra omnem hominem. Legatum Apostolicæ Sedis in eundo & redeundo honorifice tractabo, & in suis necessitatibus adjuvabo. Jura, honores, privilegia & auctoritatem Rom. Ecclesiæ, Domini nostri Papæ, & Successorum prædictorum conservare, defendere, augere & promovere curabo. Nec ero in consilio, in facto seu in tractatu, in quibus contra Dominum nostrum vel Romanam Ecclesiam aliqua sinistra vel præjudicialia personarum, juris, honoris, status & potestatis eorum machinentur. Et si talia a quibusdam tractari cognovero vel procurari, impediam hoc pro posse, & quantocyus potero commode significabo eidem Domino nostro, vel alteri, per quem ad ipsius notitiam possit pervenire. Regulas sanctorum Patrum, Decreta, Ordinationes, Sententias, Dispositiones, Reservationes, Provisiones & Mandata Apostolica, totis viribus observabo, & faciam ab aliis observari. Hæreticos, Schismaticos & rebelles Domino nostro vel Successoribus prædictis pro posse persequar & impugnabo. Vocatus ad Synodum veniam. Et reliqua. Hæc autem Formula est Juramenti residentium in Concilio & habentium vota: neque remittitur hæc eis in celebratione Concilii, sed intenditur magis. Ergo quid a Conjuratis his aliud expectamus, quam Veritatis oppressione & tyrannidis impietatisque Pontificiæ asserptionem & reparationem? Qui audita hac Juramenti Formula aliud sibi pollicentur,

cum

cum ratione insaniunt. Quid enim clarius dicere poterant Episcopi, quam quod dicunt singuli: *Non ero in Concilio aut facto, in quo Rom. Pontifex aliquid perdat. Consilium quod mihi credituri sunt nemini pandam ad eorum damnum. Papatum Rom. & Regalia S. Petri adjutor eis ero ad retinendum & defendendum contra omnem hominem. En! contra omnem hominem. Item: Jura, honores, privilegia & auctoritatem Rom. Ecclesiae & Dni nostri Papae conservare, defendere, augere & promovere curabo. Item: Regulas S. Patrum Decreta, Ordinationes, Sententias & Dispositiones, Mandataque Apostolica totis viribus observabo & faciam ab aliis observari. Item: Hæreticos, Schismaticos, & rebelles Domino nostro Papae pro posse persequar & impugnabo. Tam probe sibi cavit Papa in tempore, ne unquam dejectus e Solio suo, Christum cogatur regnantem in Rom. Ecclesia videre. Sed regnabit in Sanctis nihilominus, invitis etiam omnibus Pontificibus & Inferorum portis.*

[o] Scio quid hic objiciatur a quibusdam: Episcopos quidem & Abbates fere omnes indoctos esse, sed adducere tamen secum in Concilium Viros doctos & pios, quorum Suggestionibus utantur in dicendis Sententiis: ab istis autem juvari posse negotium veritatis. Cæterum magistra experientia didicimus, si aliquot tales Episcopi & Episcoporum Consultores docti in Concilio reperirentur, eos tamen non modo non audiri, sed ejici etiam ex Concilio. Etenim certissimum & comper-

[o] *Prælati indocti utuntur doctorum Suggestione in Concilio.*

compertissimum est in Papistico Concilio nullam esse Sententiarum collationem, multo minus ullum apparere ecclesiastici Judicii liberi vestigium. (p) Omnia ad unius Papæ arbitrium & beneplacitum referuntur, ac componuntur: Nam deliguntur Selecti aliquot egregie instructi & exercitati docti, fraudibus ac imposturis. Hii adornant quæ Concilii Confessui proponenda sunt. Priusquam autem proponant, cum ipsis Concilii Præsidibus, Legatis a latere, adeoque cum ipso Pontifice per Internuncios celeres conferunt, deinde vero approbata ab his proferunt, ut & a Prælatorum Confessu universo recipiatur & approbetur. Quod fieri per vocem gnathonicam PLACET, qui nescit, nihil scit. Atque hic modus est discutiendi capita controversa. Hic candor, hæc libera illa in Concilio tractatio.

(q) Porro videtur nonnullis, Principes quos sæculares vocant, ac Status æquiores futuros, nec unquam permissuros ut Germani hujusmodi præjudiciis & tanta Concilii iniquitate premantur. Cæterum nisi oculis carerent qui hujusmodi spem conceperunt, vidissent jamdudum, ne tantillum quidem sperandum esse a Principibus sæcularibus. Etenim vocem habent in Concilio consultivam, ut ajunt, non definitivam. Concilio interesse, loqui & consulere suo loco & tempore possunt; at residere & Sententias ferre non possunt. Præterea nemo ignorat qualia Decreta a Principibus aliquot

(p) *Qualis collatio in Concilio.*

(q) *Quid in Concilio Principes possint?*

aliquot sæcularibus præteritis annis sanguine & scripta & ædita sint contra religionem nostram synceram. Quibus accedit, quod Principes ac Ordines Germaniæ viderunt, quibus præjudiciis anno XLVI. Tridenti hoc Concilium sit cœptum, & quid in VII. Sessionibus sit decretum, nihilominus tamen in continuationem ejus consenserunt.

(r) Inprimis enim illud moneo observandum, quod de continuatione, non celebratione, Concilii frequentissima sit mentio, & quod *Julius* significanter in hæc verba pronunciat: *Decernimus ad futuras Maji Calendas ipsum Concilium, in eo, in quo nunc reperitur statu, reasumendum & proseguendum.* Proinde Sessiones illæ VII. anno XLVI. Tridenti habitæ his confirmantur & ratæ per omnia declarantur.

Sed ignorant fortassis aliquot vestrum quales illæ Sessiones fuerint. In eorum ergo gratiam commemorabo, quæ mire serviunt Demonstrationi nostræ. Alioqui si omnia excutere pergerem, non sufficerent aliquot dies, nedum una hæc & quasi jam elapsa hora. Omnia enim VII. illarum Sessionum Decreta pauculis modo exceptis vel morbida, vel palam sunt impia. (s) Sessione IV. Decreto I. pro Canonicis Libris obtrudunt nobis Patres isti, quos vetustas non agnovit pro Canonicis, sed pro Ecclesiasticis, & quidam veterum pro Apocryphis, præcipue vero II. Librum Machabæorum:

(r) Concilium continuandum est.

(s) Libri non Canonici pro Canonicis obtruduntur.

rum: ac inter alia sic pronunciant: *Sacrosancta, œcumenica & generalis Tridentina Synodus in Spiritu S. legitime congregata, præsentibus in ea tribus Apostolicæ Sedis Legatis, perspicuens Veritatem & Disciplinam contineri in Libris scriptis & sine scripto Traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis Spiritu S. dictante, quasi per manus traditæ ad nos usque pervenerunt, Orthodoxum Patrum exempla secuti, omnes Libros tam Veteris quam Novi Testamenti, nec non Traditiones ipsas tum ad Fidem tum ad Mores pertinentes, tanquam vel oretenus vel a Christo vel a Spiritu S. dictatas, & continua Successione in Ecclesia Catholica conservatas, pari pietatis affectu ac reverentia suscipit ac veneratur. Et post enumerationem Librorum V. & N. Testamenti subjungitur: Si quis autem Libros ipsos integros cum omnibus suis partibus prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, & in veteri Vulgata editione habentur, pro sacris & Canonicis non suscepit, & Traditiones prædictas sciens & prudens contemserit, anathema sit. Omnes itaque intelligant quo ordine & via ipsa Synodus post jactum Fidei Confessionis fundamentum sit progressura, & quibus potissimum testimoniis ac præsiidiis in confirmandis dogmatibus & instaurandis in Ecclesia moribus sit usura. Quis autem hæc audiens non protinus intelligat quo tendant suo illo Concilio beati illi Patres! Unica hac Sessione sua omnes suos errores sic firmant, ut nihil habeant tam absurdum, quod non possint fucō aliquo colorare, adde & divinis roborare testimoniis: Nam ex humanis divina pro suo arbitrio jam jam fecerunt. Principio enim pro Canonicis Libris obtrudunt, quos nulla vetustas concorditer agnovit pro Canonicis. Quoniam vero Anathemate percutiunt omnes quotquot Libros istos*

istos pro Canonicis non recipiunt, condemnant certe *Meletonem* Sardensem Episcopum, *Origenem*, *Hieronymum*, *Ruffinum* & alios multos, qui & ipsi Librum Machabæorum secundum inter Canonicos non recensuerunt. Cæterum quia ipsi Tridentini Patres aliquam ex eo Libro utilitatem sperant, inter Canonicos contra vetustissimorum judicia numerant. Sperant autem se ex eo Libro ostensuros, salubre esse orare pro mortuis ut a peccatis solvantur. Sperant se probaturos divorum in cælis pro nobis curam & intercessionem.

(t) Præterea non verentur *Traditiones*, quas ipsi appellant *Apostolicas*, æquare sanctis Scripturis, humana inquam divinis. Diserte enim fatentur, se pari pietatis affectu & reverentia cum Scripturis recipere & venerari *Traditiones continua Successione in Ecclesia servatas*. Annon hac ratione creaturam Creatori æquant? Quid autem porro tam absurdum erit, quod isti homines probare non possint? Si enim Scripturæ testimoniis destituantur, erunt ad manus fictæ illæ traditiones. Traditio erit Missa: Traditio erit oratio pro defunctis: Traditio erit Purgatorium: Traditio erit usus Imaginum in Templis: Traditio erit quicquid voluerint. Si quis illas rejecerit, & Scripturas sibi exhiberi postulaverit, anathema dicetur ab illis. Sic autem non erit istis hominibus vincere difficile. Immo unico Decreto hoc salvo jam jam vicerunt, & modo triumphant in omnibus suis erroribus & impietatibus. Gratiam interim illis hominibus debemus

(t) *Traditiones æquantur Scripturis sanctis.*

mus maximam, qui tam significanter nobis sua sui Concilii fundamenta aperiunt. Omnes itaque intelligunt, inquirunt, quibus potissimum testimoniis ac præfidiis in confirmandis dogmatibus & instaurandis in Ecclesia moribus sit usura, nimirum non Scripturis S. duntaxat, sed Traditionibus, id est, figmentis & mendaciis. His ergo imposita sciamus hujus Concilii Tridentini Decreta non petita ex Scripturis. Quod autem a Patre cœlesti non est plantatum, eradicabitur.

(u) Porro in II. Decreto ejusdem Sessionis IV. & alias leges duas, non minus victoriæ & imposturæ suæ servientes, ferunt: Alteram de *Libro Authentico*; alteram vero de *Interpretatione*, vel *Sensu Scripturæ*. Principio omnes Bibliorum æditiones simpliciter damnant, solam æditionem *Vulgatam Latinam* pro authentica haberi volunt. Hactenus ergo originalia ut vocant, Hebraicam & Græcam Veritatem condemnant, contra unanimitatem totius Ecclesiæ & omnium, qui a temporibus Apostolorum ad nostra usque sæcula fuerunt, doctorum Virorum consensum. Nemo quidem nostrum Vulgatam æditionem spernit, sed in locis dubiis & obscure redditis ad fontes recurri volumus. Ac voluerunt hoc ipsum ante nos omnes Viri docti & pii. Aliud vero visum est in fine Sæculi abortivis istis Tridentinis Patribus.

(w) Deinde Ecclesiam, id est, semetipsos constitunt Judices vel veræ vel falsæ expositionis vel Interpret-

(u) De *Libro authentico*.

(w) De *Interpretatione & Sensu Scripturæ*.

Interpretationis Scripturæ. Damnat omnes Expositiones, quæ non congruunt cum sententia, quam tenuit & tenet sancta Mater Ecclesia: item quæ pugnat cum unanimi Consensu Patrum. Hæc autem est omnium certissima nota, istos homines non cogitare de ulla æqua collatione ex Scripturis cum adversa parte: vel si res veniat ad collationem, præoccupare voluisse iniquissima lege victoriam certissimam. Nos enim nullum contra ipsos locum Scripturæ, utcunque evidens & perspicuus sit, produxerimus, quem isti nullo negotio non eluserint. Uno enim verbo dicent: Ecclesiam non sic intelligere. Rursus nullum locum contra nos tam discrepantem producent isti, quem non optime quadrare per Interpretationem Ecclesiæ convicerint. Verbum quoque Christi: *Pasce agnos meos*, hunc habebit sensum; *Sis Pastor, o Papa! universalis, dominus ac princeps totius orbis*. Nam Ecclesia Christi ista sic intellexit hactenus, nec hodie aliter interpretatur. Sic verbum Domini: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, non aliam admittet Interpretationem, quam super Petrum & Papam ædificatam esse Ecclesiam. Quoniam Ecclesia hactenus sic intellexit. Secundum hanc probata erit auricularis Confessio ex hoc Christi pronunciato: *Vade, ostende te Sacerdoti*. Purgatorium probatum dicent per hanc Scripturæ sententiam: *Transivimus per aquam & ignem, & eduxisti nos in refrigerium*. Breviter, non volunt isti aliud Edicto suo imperioso, quam omnem ex Ecclesia Interpretationem Scripturæ per collationem auferre, & sibi quod volunt & quod lubet arrogare ac mordicus retinere. Proinde non indicum est hoc Concilium ad inquirendam, sed ad

obruendam Veritatem, quæ tamen invitis illis
vincet tandem.

Non pergam autem Patres & Fratres venerandi,
Filiique charissimi, commemorare reliqua ex Ses-
sione V. VI. & VII. quæ Instituto serviunt. Non
pergam commemorare impiissimam [*] Sophisti-
catio-

[*] Huc pertinent, quæ Emin. Card. QUIRINUS in
ea, quam ad Clariss. Gœtingensium Professore J. W. FE-
VERLINUM superioribus annis exaravit Epistola, repræ-
sentavit, ubi propositis Literis Pontificiis Pauli III. de
modo Concionandis Anno MDXLII. datis, contendit Ec-
clesiam Rom. de Meritis Christi & bonorum Operum ra-
tione ac fructu recte omnino secundum S. Scripturarum
mentem, atque idem prorsus cum Ecclesiis Protestantibus
sentire, profiteri atque docere, eamque non privatam hu-
jus vel illius Antistitis fidem, sed communem Ecclesiæ
doctrinam esse. At quæ supra de Tezelio & Samsone a
Summo Pontifice in Germaniam submissis, ut fœda nun-
dinatione Indulgentiarum credulorum loculos emungerent,
eosque in vanam & ridiculam remissionis peccatorum fi-
duciam erigerent, commemorata sunt, abunde docent,
quid de publica Ecclesiæ Rom. circa palmarium hunc fi-
dei Articulum Doctrina statuendum sit. Et quam vana
sit illa Em. Cardinalis gloriatio in Epistola ad Summum
Pontificem Benedictum XIV. quum pag. X. ait: „An
triumphum non agam, quod celeberrimum Lutheranae
Sectæ magistrum confitentem habeamus, fœda Roma-
norum dogmatum ignorantia Lutherum, ejusque asse-
clas laborasse, quippe qui pro dogmatibus illis acce-
perint quæcunque perperam a Concionatoribus & Pa-
rochis tradebantur, segniter dormitantibus Episcopis,
quorum partes fuissent gravi malo isti mederi? In hos-
ce igitur cadere debuit Censura, non vero in Summos
Pontifices, qui muneri suo exacte satisfaciunt haud
omiserunt veræ prædicationis normam severissime in-
jungere. „ Atque ego scire velim quæ ratione Emin.
Cardinalis Pontificiam illam Instructionem Pauli III. de

cationem qua impuri illi tenebriores luculentissimum alioqui negotium *Justificationis* per unicum Christi Redemptoris mysterium atra involvunt caligine. Satis aperte demonstravi, opinor, quod ab initio hujus Orationis me ostensurum recepi, nempe TRIDENTINUM illud CONCILIUM non institutum esse ad inquirendam & illustrandam ex Scripturis S. Veritatem, aut ad reformandam legitime Christi Ecclesiam; sed ad subvertendam hanc, ad stabiliendos, inquam, Rom. Ecclesiæ Errores impietatesque, ac bene coeptas per Germaniam aliaque Europæ loca Reformationes & impediendas & abolendas.

[x] Nec dissimulant ista Itali: Palam enim jactitant Concilio futuro confirmandas fore omnes Rom. Ecclesiæ consuetudines, nec ullum locum Hæreticorum disputationibus aperiendum esse. MUTIUS enim quidam natione Italus contra nostram Doctrinam disputans, multa agit de celebrando Concilio, ac inter alia: *Affirmamus futurum, inquit, ut omnes regulæ nostræ & omnes consuetudines hætenus observatæ iterum confirmentur in Concilio: Nam præterquam quod regulæ & consuetudines nostræ in ratione sunt fundatæ & ab ipsa ratione stabilitæ: ita exoptat conservatio ecclesiasticæ Auctoritatis & pax Christianæ Reip. futuris temporibus. Si quis enim vellet novas & diversas Constitutiones in Concilio facere, trabe-*

D d 2

rep

modo concionandi cum præsentis Summi Pontificis Bolla Indictionis in annum MDCCCL Jubileum conciliare possit: Scilicet eadem opera id fiet, qua jungentur Tigribus Agni!

[x] *Quid Itali de futuro Concilio scribant.*

set totam Ecclesiam in magnam ruinam & confusionem. Et iterum idem ille : Ex his quæ supra diximus in hanc Sententiam deveniendum est, nullo modo necesse esse ullum Concilium convocare, ut in eo aliquis ex illis articulis, quos Hæretici vellent disputari, decidatur : Sunt enim judicati & decisi jam omnes. Et si denuo disputandi & judicandi proponerentur, hoc esset in dubium revocare auctoritatem omnium sacrosanctorum Conciliorum, quotquot fuerunt in Ecclesia Dei celebrata. Non tamen ideo desistendum est a celebrandis Conciliis : Sed minime celebranda sunt, ut in eis Hæreticis liceat disputare ; sed potius ut illi qui temere adversus nos locuti sunt, eo se conferant & revocent atque recantent quæ dixerunt : aut absque eo quod eos audiamus aliter in executionem Constitutionum jam factarum, declarabimus & condemnabimus pro Hæreticis. Ad hunc finem Concilium cogi necesse est, ut possit fieri Unitas inter Christianos, ut plane confirmentur ea, quæ fuerunt in aliis Conciliis statuta, ut reformentur Capita & membra, atque ut caveatur, quo in posterum Concilia provincialia, nationalia & generalia celebrentur, quemadmodum Constantiense Concilium statuit, & juxta Canones sanctorum & antiquorum Patrum. Hactenus Mutii Itali verba recitavimus. Nemo autem existimet hæc allata esse literis incertis. Extat Liber Italica Lingua scriptus & impressus. Et ne quis arbitretur privati hominis verba contemnenda esse, ut qui ex privato affectu scripserit Antistitibus Proceribusque Religionis displicentia, certum est JULIUM Pontificem indicti Concilii supremum Judicem ac moderatorem, Librum Mutii hujus, æditis Literis vel Brevi Apostolico [ut ajunt] præfixo, magnis laudibus in cælum usque evexisse, nedum approbasse. [*] [y] Cum

[*] Idem semper esse Romanæ Ecclesiæ ingenium, eodemque illam regi Spiritu, ipso Eminentiss. QUIRIN

[2] Cum autem certo jam teneamus, CONCILIIUM TRIDENTINUM ad subvertendam veram Religionem stabiliendamque Superstitionem falsumque Cultum esse institutum; ex adverso autem non ignoremus, quæ præceperit nobis Deus noster, certe ut confiteamur Veritatem, illamque summis conatibus provehamus & juvemus, denique ut mendacia & falsos Cultus non modo fugiamus, sed & oppugnemus, probe jam teneamus singuli quid agamus, & quid, indicente Papa Concilium, præcipiat & indicet univerſorum Deus & Dominus verax & omnipotens, nempe, ut omnes Christi fideles sibi ab hoc Concilio tanquam a perniciæ execrabili caveant, denique palam ei contradicant, & armis spiritualibus, sana doctrina & precibus perpetuis istud oppugnare non desinant,

D d 3

testimonio confirmatum dabo, qui in Epistola, quam Viro Cl. J. J. Breitingero inscripsit p. VIII. diserte ait:
 „ Igitur ex tantorum Hominum solertia potius, quam ex
 „ Protestantium voto, instituenda erat deformatæ Eccle-
 „ siæ emendatio. Illorum erat, potius quam Protestan-
 „ tium, internoscere quid fieri, quid tentari oporteret,
 „ ut Ecclesia depositis suis Sordibus pristinam reciperet
 „ formam: Eorundem eniti, ne stupendi, quos in hoc
 „ negotio Paulus III. subiit, labores inaniter cederent:
 „ Ipsorum denique

Scire potestates herbarum, usumque medendi.

Et in eadem Epistola Idem Vir Eminentiss. silentio probat illud Romuli Amasæi ex oratione, quam in Funere Pauli III. dixit, de finibus indicti ab eodem Concilii edictum:
 „ Non erant profecto in dubium, ac in novam contro-
 „ versiam denuo revocanda, quæ de omni religionis jure
 „ ac forma, deque iis, quibus religio ipsa contineretur
 „ quæstionibus jam constituta fuissent,

[2] *Quid agendum Sanctis?*

finant, admonentes omnes homines, ne sibi pes istud imponi patiantur: non enim in illo agi de Christi & Evangelii gloria restituenda, sed de tyrannide Papæ & Superstitionibus innovandis ac asserendis; Non esse Patres illius Concilii veros patres; sed publicos veritatis & veræ Religionis ex professo hostes, ideoque minime audiendos, & Concilium ipsorum ut ethnicum contemnendum & rejiciendum. Si enim hodie cogeretur Concilium Meczæ vel Constantinopoli, nihil nobis curæ esset quid in eo decerneretur, eo quod ab hostibus nostræ Religionis celebratum esse sciremus. Ergo nullo modo audiendi sunt, clamantes aliquid nobis pro Christo audendum esse; manum Dei non esse occlusam; Spem esse si veniant Evangelii Præcones in Concilium, ut convertantur multi. Nam ex manifestis iniquissimis præjudiciis constat illos nolle veritatem audire, cujus tot Præcones in vincula conjecerint & crudeliter necarint, nolle ut disputetur legitime. Clamant enim se non errare, nec Religionem suam se ponere in dubium. Revocationem ergo a nobis simpliciter; non Expositionem Doctrinæ puræ, poscunt. S. Paulus nullo modo induci potuit, ut consentiret in Judicium Concilii Hierosolymitani: Hierosolymas nullo modo adire voluit, etiam multa ipsi pollicente Festo Proconsule: Satis enim clare intellexerat, insidias & ipsi & Evangelico negotio strui. Experientia magistra dudum didicerat Concilium illud in pertinacia horribili obriguisset. Sancti Patres, Athanasius Alexandrinus, S. Maximus Hierosolymitanus, S. Ambrosius Mediolanensis, S. Hilarius & S. Martinus Galliarum, & alii multi Ecclesiarum Episcopi sancti & fideles, nullo modo induci

duci potuerunt, ut vel consentirent, vel venirent
in Synodos quasdam, licet summa Principum au-
toritate indictas, & præsentia multorum doctissi-
morum Virorum frequentissimas, quod plane in-
tellexissent, indictos, non ad Veritatis patefactio-
nem, sed oppressionem potius, tyrannidisque pa-
trocinium. Ac Dominus quidem tunc adfuit cau-
sæ suæ, ita ut falsa illa Conciliabula nihil effice-
rent. Is ergo Deus cum hodie quoque vivat, &
nobis optimam causam habentibus promiserit au-
xilium, præstat nos Sanctorum Exempla etiam
hodie imitari, CONCILIUM istud TRIDENTI-
NUM averfari, auxilium Dei expectare, constan-
ter interim Veritatem prædicare & urgere, & ora-
rare sedulo ac dicere PATER NOSTER &c.

Reformatio Ecclesiastica
HAGANORUM
in Baronatu ALTO-SAXENSI,
delineata

a

CASPARO THOMANNO,
V. D. M. & Ludi Abbat. Turic. Moder. Vic.

Pars altera.

§. XVI.

QUum hic Pastor GROBIUS sit Minister, cujus opera benignissimus DEUS ad convertendos Haganos est usus, non abs re erit, ut vitam ejus paucis verbis exponam. JODOCUS GROBIUS honestis Parentibus Georgio Grobio & Elisabetha Giezendannera in vico Crumenan Comitatus Toggici Ao. 1611. natus; in prima juventute jam patre orbus Scholam Herisovianam frequentans prima germanice legendi & scribendi rudimenta didicit, & quia adolescens insignibus donis præditus cognoscebatur, Tigurum missus & S. Ministerio consecratus fuit: ibi Hospitio & Convictu D. Felicis Wyssi tum temporis Ecclesiæ Cathedralis Diaconi usus, tantam diligentiam litterarum studiis impendit, tamque probam vixit vitam, ut ab omnibus suis Præceptoribus & Professori-
bus,

bus, inprimis etiam a Ven. D. Antislite *Breitingero* usque ad vitæ finem mirifice fuerit amatus & studiose cultus. Ipse cursu & Scholastico & Academico feliciter confecto a Senatu Ecclesiastico manuum impositione Ministerio S. fuit initiatu in IXbri Ao. 1630. qui erat annus ipsius ætatis undevicesimus, & dein honorifico Testimonio a Ven. Antislite *Breitingero* ornatus in Toggium ad suos rediit.

§. XVII.

In Patria sese præstitit diligentem ac probum; in concionando multum se exercuit gratusque erat Præco, inde factum, ut sesquianno elapso die 26. Martii Ao. 1632. *Joanni Rieggen* Palatino - Ambergenſi pie defuncto in Pastorem cœtus Crumenau & Cappel, qui tum temporis erant combinati, a Præfecto Sancto-Gallenſi D. *Rudolf Rbeding* (a) sufficeretur; Et primam concionem ex Evangelio Marci XVI: 15. 16. dixit.

Non multum post de fida vitæ comite & thori Socia sibi prospexit, ejusque consilium Deus ita fortunavit, ut Virginem frugi & castam *Regulam Abegg*, Viri & Civis Tigurini honestam Filiam in uxorem sibi adjungeret. Horum Nuptias pia concione die 8. Maji Ao. 1632. initiavit *Adam Kible- rus* Pastor Wattweilanus & Capituli Toggici Decanus; quas postea magna hominum frequentia (b) læto convivio celebravit. Ipse ab uxore

Dd 5

in

(a) Illo tempore etiam Pastores Evangelicos in Toggio Abbas S. Galli vel ejus Præfectus Liechtensteigæ eligebat: at nunc temporis hoc eligendi jure quivis cœtus gaudet, & ipsemet suos sibi Pastores eligit.

(b) Erant centum & octoginta Convivæ Nuptiales,

in familia multum adjutus eo majorem in officio suo sacro administrando præstitit operam. Diebus Dominicis explicare cœpit Evangelium S. Matthæi; in instituendis liberis erat clarus, facilis, mansuetus, sed tamen & gravis; Errores modeste refutavit, vita graviter increpavit, ægrotantes diligenter visitavit, afflictos suavi solatio animavit; in vita quotidiana & consuetudine hominum & ipse & ejus uxor erant affabiles, comes & officiosi, unde ab omnibus, etiam a multis Pontificiis, diligebantur, favore & beneficiis honorabantur. Imprimis Grobius noster suator & auctor fuit, ut in Ecclesiis Toggicis Reformatis instituerentur & haberentur Catechisationes Ecclesiasticæ; cui quidem instituto ceu novæ rei Sacerdotes Pontificii acciter sese opposuerunt. At noster spretis omnibus minis imperterritus, impiger ac indefessus quod occepit opus perrexit, nec exiguum Ecclesia inde nacta est lucrum, nam illi, qui veritatem jam profitebantur in illa non mediocriter confirmabantur, alii vero a via aberrantes reducebantur & ad Religionem Evangelicam convertebantur.

§. XVIII.

Facile autem est conjectu quantam invidiam hæc res, quantas molestias atque insidias *Grobio* nostro apud Sacrificulos concitaverit; ipse quidem omnes tentationes & laqueos non tam fortis, quam providus, cautus & modestus elusit, (a) nec ta-

men

(a) Ex multis tantum duo referam exempla. 1. Aliquando cum concionandi vices *Grobium* tangerent, in pulpito Cathedræ idolum ligneum ipsi erat positum, quod tacitus ipse seposuit sine ulteriori motu vel querela; alio-

men diu immunis ac impunis mansit. Nam Abbas S. Galli Toggicorum jura Ecclesiastica & religionis libertatem Reformatis non parum immi-
nuit: inprimis Ao. 1633. Abbas Nomine PIUS
res multas innovavit & Evangelicorum humeris
insuetum imposuit onus; v. gr. ut Præcones etiam
Evangelici ex more Pontificiorum Salutationem
Angelicam, sive ipsorum *Ave Maria!* publice pro
Cathedra dicerent; Nomen Mariæ si compelleretur,
item meridiei & vespere signum campana si de-
tur, pileum omnes moverent; Sepulchris suis cru-
ces imponerent; Mulierum Baptisma admitterent,
& quæ sunt plura alia. Hisce rerum innovationi-
bus et oneribus, quæ Instrumento Pacis, uti vo-
catur, *Landes-Frieden*, veteri consuetudini ac legi
con-

ra dein vice cum idem fieret, ipse templum ingrediens
illudque videns clara voce jussit: Hunc mihi semovete;
Thun mir den dort dânnen. 2. Monachi & alii Pontificii
crebro ipsum convenerunt & suis colloquiis illaqueare stu-
duerunt. Aliquo tempore Villæ Ammannus Bridler collo-
quium religiosum cum ipso instituit, quod Grobius hu-
maniter renuit. Ast nihilominus Ammannus ita fari in-
cipit: Ego non curo, utrum veram an falsam fidem pro-
fitear, sed hujus rei rationem olim reddendam Sacrificulo
meo relinquam. Grobius respondit: Sed tamen Scriptura
dicit: Suum quisque feret onus. Gal. VI: 5. Item: Ju-
stus sua vivet fide. Hab. II: 4. Ad hæc Ammanni pro-
fana mens in fœda hæc erupit verba: Si Deus in novis-
simo die mihi diceret, Ammanne! vade in orcum, quia
ita credidisti; Ego responderem: Non mehercule! mihi
non sic, sed meas heic vices agat Sacrificulus, qui me ita
credere docuit. Grobius placide regessit: Doleo tuum er-
rorem atque insciam, nam olim non ita fiet, ut putas,
sed quivis malus & impœnitens in judicii die cujuscun-
que otiosi verbi, quod locutus fuerit, rationem erit red-
diturus.

contraria, modeste sed et fortiter noster *Grobins* se opposuit, idque facere renuit. Rem litteris sub die 19. Aprilis Ao. 1633. exaratis ad Ven. D. Antistitem BREITINGERUM perscripsit, et per illum Magistratus Tig. opem imploravit. Interea temporis Pastor *Grobins*, quia Abbatis Mandatis morem non gessit, in iudicium Toggicum, germanice *Land-Gricht*, vocabatur, ut causam diceret: ipse dubius quid facturum cum amicis sibi bene cupientibus et coram et per litteras hac de re deliberavit, tandem nullius criminis sibi conscius et auxilio divino fretus coram illo iudicio comparuit. Multum illic inquirebatur, variae ipsi fiebant minae, terror incutiebatur cum Apparitor publicus pone ipsum stans carceris claves jactaret, quasi ipsum in vincula esset conjecturus; Praefectus et Iudices saepius eum sollicitarunt, ut commissorum veniam peteret; ast ipse anguem sub herba latere videns, id facere recusavit, et potius intrepidus causam dixit et Praefecti petito modestus respondit: culpae si sit reus, se ejus poenam patienter sufferre esse paratum. Et tandem ipsum impunem quanquam graviter interminantes dimiserunt iudices.

§. XIX.

Grobins noster periculis hisce liberatus et sibi merito redditus Deo summas egit gratias, et eo majori industria ac sanctiori fervore suum obiit munus. Cum autem injuriarum et afflictiones adversus Ecclesiam Reformatam, ejusque Ministros in Toggio, praecipue adversus *Jodocum Grobium* non imminuerentur, sed magis magisque augerentur, quatuor Pagi Helvetiorum Evangelici anno sequente, nempe Ao. 1634. sub die 2. Aprilis exaratas litteras intercessorias

rias ad Abbatem Sancto-Gallensem miserunt, quibus eum rogarunt, ut sublatis iis, quæ innovaverat, Toggicis pristinam Religionis libertatem restitueret, ejusque liberum exercitium concederet. Et postquam hæ litteræ Abbatem nihil moverunt, Pagi Evangelici in conventibus Badensibus res Toggicas accuratius pensitantes deliberarunt ac decreverunt Legatos ad Abbatem mittere; At Abbas his rebus magis exacerbatas quam mitigatus Grobium a pastornatu amovit, et licet ejus Cœtuales apud Abbatem ejusque Præfectum Liechtensteigæ sui Pastoris restitutionem et submissâ prece et ducentorum aureorum pretio flagitarent, uterque inexorabilis repulsam dedit, causam interferens, ipsum et Turbarum Auctorem et Subditis Suasorem esse, quo minus sibi comitatus Domino essent dicto audientes, proin se eum diutius sufferre nec velle nec posse. (a)

§. XX. Grobio

(a) Fictæ & falsæ hæ accusationes erant, & quod Pastor Grobius absque ulla vitii scelerisque culpa fuerit amovitus clare patet ex duplici Testimonio, quod partim Ministerium Toggicum, partim Abbatis Præfectus exhibuit, quod utrumque quia veritati litat & innocentem tuetur, apponere lubet; malo autem in lingua originali dare, quam in latinam convertere.

*) Testimonium Ministerii Toggici Jodoco Grobio exhibitum ita se habet: Wir die Diener an dem H. Evangelio in der Graffschafft Toggenburg thun kund hiemit öffentlich, daß Zeiger dieß, der Ehrwürdig und Wolgelehrte Herr Jos. Grob Toggius, gewesener Diener der Kilchen Krumenau und Cappel, vor uns erschienen und ganz inständig begehrt einen freundlichen Schein und Rundschaft, weiln Er von einem Herrn Abt und dessen

§. XX.

Grobio ita nulla sua culpa exauctorato DEUS
providit. Nam cum sibi de domicilio in urbe
Tiguro

Landvogt Seiner Kirchen: Diensten beurlaubet und nothwendiger Weis getrungen werde wegen besserem Nutzen und Frommen von uns zu scheiden, wie Er Sich bey uns in wahrendem Seinem Predigt-Amte verhalten; dessen Er gegen männiglich wüsse zu geniessen und zu trösten. Wann nun Zeugnuß der Wahrheit dem Begehrenden nicht soll versagt, sondern vielmehr ertheilt werden, als haben wir Ihme, den wir ohn das zu befördern begierrig, Sein ehrliches und billiches Begehren des Orts auch nicht abschlagen sollen noch wollen.

Bezeugen demnach Vermög vor uns beschehener Aus-
sag durch den Frommen, Fürnehmen und Ehrsamten Herrn
Daniel Loscher Kirchen-Pfleger zu Krumenau; Herrn Hans
Bösch zu Cappel, Herrn Jos am Bühl zum Wasser,
daß wol ermeldter Herr Jos Grob, nachdem Er auf An-
halten beyder Gemeinden Krumenau und Cappel mit Be-
willigung Ihr Fürstl. Gnaden von dem Edlen und Ge-
strengen Hr. Joh. Rudolff Rheding Landvogt der Graff-
schafft Toggenburg angenommen und ihnen zu einem Vor-
steher vergünstiget worden: Er solch Sein anbefohlen
Amt schier in das dritthalb Jahr mit ernstlichem Predigen
und fleissiger Unterrichtung der Jugend in allen Treuen
und gutem Vergnügen Seiner Zuhöreren, (als die Ihn,
wann es anderst Gottes Will, gern länger gehört, ge-
ehrt und behalten hätten,) versehen, und in Seinem Le-
ben frommlich, ehrlich und nüchter Sich erzeigt, also
daß auch wir Diener der Kirchen Ihne, weil er brüder-
lich mit uns conversiret, zugleich auch den Statutis Syno-
dalibus gemäß gelebt, wolruhmlich nachsagen können:
Er habe wiewol noch jung von Jahren, dennoch Sein
von Gott vertrautes Talent zur Beförderung der Ehren
Gottes und Auferbauung seiner H. Kirchen nützlich ange-
wendt: Summatim Sich im Lehren, eifrig und im Leben

Tiguro prospiceret, ipsi contigit alia vocatio et promotio ad novam Parochiam *Saletanam*, de qua supra

und Wandel exemplarisch verhalten: Bitten derhalben alle und jede, zu welchen mehrgedachter Herr Jos. Grob dießmal kommt und künftig kehren wird, was Würde, Wesens oder Stands sie seyen, daß sie Ihne Herrn Groben als einen frommen und züchtigen Lehrer für empfohlen haben; Das wollen wir um einen jeden nach unserm besten Vermögen zu allen und jeden Begebenheiten mit grossem Dank beschulden und verdienen; Und des zu mehrerem Bezeugnuß ist dieß Testimonium mit unsers Capituls gewöhnlichem Insigel verwahrt und gegeben worden in dem 1634ten Jahr; Bezeugen wie obstaht die Diener am H. Evangelio im Toggenburg und in dero Nannen

Adam Kübler, Basiliensis,
der Zeit Decan und Diener der Kirchen
Wattweil und Liechtenstg.

Ne vero hoc Testimonium seu domesticum rejiciatur, audiat & alterum Praefecti Sancto-Gallensis, qui licet Grobii hostis infensissimus, tamen ne minimam vitii culpam in eum transferre potuit, suoque testimonio superius illud confirmat. Hoc ita sonat:

Ich Johann Rudolff Rheding zu Glattbrugg, Fürstlicher St. Gallischer Rath und Landvogt der Graffschafft Toggenburg u. bekenn hiemit, demnach ohngefahr vor 2. Jahren Herr Jos. Grob aus gedachter Graffschafft gebürtig, auf die Prädicator zu Krummenau angenommen worden: anjezo aber, weil Er dero mit und neben dem Toggenburgischen Lands-Frieden harkommenen Ordnungen und Mandaten Sich nicht hat bequemen mögen, wiederum beurlaubet und erlassen ist: hat Er doch von mir, als Seiner Oberkeit einen Schein begehrt, wie Er Sich sonst verhalten; Sieh Ihme darauf dieß Urkund, daß Er in Seinem Handel und Wandel die zeitbaro, weil Er auf dieser Prädicator gewesen, Sich aufrichtig, ehrbar und gemäß verhalten hat, daß Ihme soviel mir bewußt, nichts ungleichs oder unehrbars zugemessen oder zugezehl-

supra §. XV. Hunc pastorem qua fide quove cum fructu administraverit, mox dicemus. Interim quod Deus suos ducat per angusta ad augusta, et bonorum sit Tutor atque *μισταποδοτης* GROBIUS nobis est exemplo. Pastoratu enim *Saletano* quum ceu probus ac industrius Minister fuisset functus et Haganorum Conversioni omnem impendisset operam, Amplissimus MAGISTRATUS Turicensis eum die 8. Julii Ao. 1636. suæ civitatis munere donavit, quod postea ejus quoque posteris confirmatum dedit. Porro cum ex Seditioe Vadiswilana *Jacobo Volemweidero* illius loci Pastori variæ ortæ essent lites, ipseque multis affectus injuriis a Magistratu promotus esset ad Parochiam *Flachensem*, huic Mense Majo Ao. 1647. in Pastoratu *Vadiswilano* successor datus est noster *Grob. (a)* Hunc copiosum ac difficilem Gregem quadraginta quinque annos tanta cura pascebat, tanta

worden; Derhalben und damit Er fürbas desto besser zu geniessen habe, habe ich Ihm auf Sein Bitt diesen Abscheid unter meinem adelichen angebohrnen Sigel gegeben, doch mir und meinen Erben ohnschädlich. Den 9. Nov. 1634.

(a) Ejus Nomenclator ex illius temporis more fuit gravissimus Reip. Quæstor Jo. Ludovicus Schneebergerus, summus Grobio nostro fautor; & memoratu dignus est loquendi modus, quo in eo nominando usus est. Cœtus Vadisvillanus ajebat, muro adhuc madido & recenti similis mihi videtur, ad quem exsiccandum, confortandum & exornandum ex mea conscientia Jodoco Grobio Pastore Saletano aptiorem ego scio neminem, ceu per quem Deus ædificium Reformationis Hagaoe quoque extruxit atque exornavit. Hæc commendatio tantum valuit, ut unamini Senatus voce in Pastorem Vadisvilanum fuerit electus.

tanta prudentia ducebat ac moderabatur, ut ejus laus nomenque valde augeretur, et ipse Ao. 1672. Decanus capituli ad Lacum Tigurinum eligeretur. Tandem annum ætatis octogesimum et secundum agens Ao. 1692. supremum obiit diem et cœlitibus fuit adscriptus. (a)

§. XXI.

Sed e diverticulo redeamus in viam. Pastor *Grob.* novo muneri in cœtu *Saletano* cum fuisset admotus, novæ ædes Parochiales *Saleti* Templo proximæ ædificabantur, et ipse illius temporis intervallo in casa rustica habitabat; præterea ad statos Pastoris reditus donaria colligebantur, quæ ex liberalibus Magistratus Tig. beneficiis augebantur, ut justam Pastor haberet mercedem, unde honeste viveret. Pastor *Grob.* interea in hac Domini vinea gnaviter laborare cœpit, et omnino fabro labor non deerat, sed Augiæ quasi stabulum ipsi erat repurgandum. Nam *Saletanos* quod attinet, in tanta rerum divinarum ignorantia versabantur, ut *Grob.* in una ad Ven. *Breitingerum* scripserit epistola: sibi in visitationibus domesticis multos vicenarios et majores obvenisse, qui ne Decalogum quidem

Tom. V.

E e

memo-

(a) Meruit hic vir præstantissimus, cujus effigies ære cælaretur & memoriæ nonquam morituræ mandaretur, in qua epigraphe ipsius vitæ Epitomen his dat verbis:

Herr Jodocus Grob, Pfarrer zu Wädenschweil 45.

Decan 20. Ministerii 60. Ætat. 82. Jahr.

Starb Ao. 1692.

Im Toggenburg geübt: Zu Sax im Hag Bekehrer,

Am Zürich-See Decan: Wie auch ein treuer Lehrer

Zu Wädenschweil viel Jahr: Empfang den Gnaden-Lohn,

Besitzt im Himmel hoch die ewig Freuden-Cron.

e memoria recitare quiverint, & in universo cœtu nonnisi duos Catechismi libellos vidisse. Hagani autem vano Papalium cæremoniarum splendore ita obfuscati, atque efficaci superstitionis errore adeo dementati erant, ut pio monitori diu quam maxime asperos se præbuerint. Nam cum ipsis imperaretur, ut non solum ex quavis familia homo aliquis Concionem hebdomadalem frequentaret, cui officio ex lege veterum conventionum atque pactorum erant obstricti, sed etiam idem facerent diebus Dominicis & Catechisationi quoque publicæ in Templo Saletano interessent, omni nisu ac vi restiterunt & ad Ampliss. SENATUM Tig. provocarunt, a quo per quinque delegatos supplici prece petierunt, ut ipsis liberum in Religione arbitrium atque exercitium concederetur: Magistratus probe sciens, Christi Religionem non vi externa & politica, sed spirituali esse plantandam & propagandam, illorum petito gratus annuit, [a] & Pastori suo Grobio commendavit, ut hos errore obfirmatos, sui erroris & clara veritatis

[a] Hac de re Ven. Antistes Breitingerus ad Jod. Grobium ita scribit: Hagani cum se ad hæc duo pronos promptosve præbuerint, partim ut Concionem hebdomadalem frequentarent, partim suos liberos tibi instituendos in Scholam mitterent, Senatus decrevit, hisce esse contentum, & ut ipsi a frequentatione Concionis & Catechisationis dominicæ pro hac vice immunes relinquerentur. Hoc decretum mihi pium & consultum videtur, nam duo priora exercitia illorum conversioni, si quidem illa Deo placuerit, sufficere possunt: & deo si die Solis in utroque loco sacris diversæ religionis interesse cogentur, non majus inde foret expectandum commodum, nisi ut tibi afferrent & animos exacerbatos & corpora defatigata. Tu tamen, tuo, ut facis, fungere officio. &c.

catis demonstratione & prudenti institutione & pia consuetudine convincere sibi haberet curæ. At Grobio non cum uno hoste, cum solis Haganis, erat agendum & conflictandum, sed cum pluribus aliis, quippe pio hujus Reformationis operi JOSEPHUS Episcopus Curienfis, Monachi item & Sacrificuli *Benedurani*, qui Haganis erant Hierarchæ, & alii Sacerdotes ac Præsules Pontificii in vicinia fortiter strenueque se opposuerunt, & pugnarunt fraudibus, muneribus, minis, litteris hinc inde, etiam ad Ampliss. Magistratum Tig. datis. [a]

§. XXII.

Utut res ardua, & multa obstacula pio operi moram injicere illudque impedire videbantur, ob quæ piger ac timidus animum despondisset, tamen noster auxilio divino fretus in opere, quod cœpit, strenuus, prudens ac pius perrexit, omniaque fecit, quæ Saletanis in recepta fide confirmandis, & Haganis ad veram Christi doctrinam convertendis conducere existimabat. Hunc in fi.

E e 2

nem

[a] 1. Verba Ven. Breitingeri ex Epistola ad Grobium data in hanc rem ita se habent: Cæterum post tuas reditas allatæ sunt etiam aliæ ab Episcopo Curienfi, quibus Amplissimo Magistrato nostro exprobrat inconstantiam promissorum, quibus, ut ipse ait, Haganis cautum sit, ne qua Religionis causa ipsis creetur molestia. Verum responso congruo & Nobilissimum D. Præfectum tuum excusatum & D. Episcopo satisfactum esse, mihi persuadeo.

2. Ex his circumstantiis & multifariis iisque non exiguis impedimentis clare patet, hanc Reformationem non mere humanum, sed & divinum opus atque miraculum fuisse, quod pressius urbi in prima mea Concione seculari; vide §. XXV, in notis pag. 432. lit. a.

nem fida & amica cum D. Præfecto LOCHMAN-
NO, qui in omnibus eum adjuvit, usus est fa-
miliaritate. Primum Præfecto conscio ex Templo
Saletano clausis januis amovit imagines et alias Pa-
patus reliquias atque cæremonias, et illarum loco
Parietibus pia ex S. Scriptura dicta inscribi cura-
vit. Dein conciones claras et Auditorum captui
accommodatas concepit dixitque: Diebus Solis ex Ca-
pitum et versuum serie explicuit Evangelium S.
Matthæi: In Concionibus Hebdomadalibus, quas
frequentare etiam Hagani ex lege tenebantur, tres
annos exposuit ea Religionis capita, quæ inter
nos et Pontificios sunt controversa, v. gr. de Di-
vinitate et Auctoritate S. Scripturæ; de Satisfactio-
ne Christi; de Merito bonorum operum; de Ad-
oratione Imaginum et Sanctorum etc. ad hanc rem
rite tractandam ex Codice S. elegit textus doctri-
næ exponendæ congruos, ex illis breviter quoad
sensum litteralem explicatis articulum controver-
sum dilucide definivit, veritatem christianam clare
docuit et argumentis ex S. Scriptura sanaque ratio-
ne petitis firmiter roboravit, errorem ac hæresin
Pontificiam absque ulla falsatione opposuit, illam
et S. Scriptura et rationibus refellit, simulque ob-
jectiones diluit, et tandem adjunxit Applicatio-
nem, qua mentes Auditorum erroris et periculi,
in quo versentur, convincere et suæ salutis solli-
citos reddere studuit. In his, ut et in aliis Con-
cionibus ab omni calumniarum convitiis et
in Pontificios vel specie studiose abstinuit, ple-
rumque hac vel ejusmodi utebatur loquendi for-
mula: Ecce Auditor charissime! hoc nos credi-
mus docemusque, illud vero Pars nobis adversa:
Nunc perspiciamus ex verbo *διονεύσω*, quod est
potentia

potentia divina omni fidenti salutaris, quinam in via veritatis, iustitiæ et salutis incedant, quique a via hac aberrant etc. et mox: Hac re perspecta, A. C. Deum honora, veritati cede et ad Christum convertere. etc. [a] Porro in Catechisationibus ex Catechismi nostri libello articulos fidei clare perspicueque etiam juvenum animis instillavit.

Non solum autem publice pro Cathedra docuit ἀληθείαν ἐν ἀγάπῃ, sed etiam privatim et in vita quotidiana nulla in re suo defuit officio. In Scholis fuit frequens, comisque, ac curavit, ut infantes non tantum legendi scribendive, sed etiam Religionis elementis bene imbuerentur. Visitationes domesticas et apud Saletanos et apud Haganos summa fide ac diligentia peregit, ut singulos pro re nata sui admoneret officii. Et quia ipse non minus ac uxor erga omnes affabilis, comis, officiosus fuit, causa id erat, ut omnes et juvenes et senes, quin etiam Hagani Pontificii eum singulari amore amplecterentur; effecitque porro hæc Pastoris facilitas et humanitas, ut juvenes Saletani utriusque sexus sæpius tempore vespertino ipsum convenirent, quos in Religione et Cantu Sacro instituit; quid quod? nonnulli Haganorum, in quibus Evangelii φωσφόρος illucescebat, Pastoris Grobii amore ita capiebantur, ut præ timore aliorum noctu ipsum adirent et institutionem in viis Domini ab ipso peterent, quos suos Nicodemitas vocavit.

E e 3

Hi

[a] Has Conciones vocavit Theologiam Polemicam, quæ in unum volumen in Folio sunt conscriptæ, quasque, ni fallor, possidet Jo. Henricus Huldricus Rev. Pastor Ecclesiæ Lindaviensis in agro Tig. Grobii nostri pronepos.

Hi eo gratiores Pastori erant , quia ex illis cognoscere potuit, cæteri quid agant quidve moliantur. Cumque ex his Nicodemitis aliquando intellexisset, quod maxima Haganorum pars futura vespera ad res suas deliberandas sit conventura, ipse et D. Præfectus flexu viæ facto quasi aliunde proficiscentes per pagum Hag eunt, hosce convocatos accedentes et forte transeuntes amice salutant et alloquuntur: Boni Homines! non est dubium, quin boni quid deliberetis, Deus rem ad vestram salutem ducat, id quod etiam Nobilissimus D. Præfectus valde optat, simulque nos vobis vestrisque charis felicem precamur noctem. Hæc comitas Haganorum mentem non parum movit, illorumque consilium prosperavit. In primis tandem convictus est *Hans Rederer* contumacium adhuc princeps, qui autem ceu conversus Paulus nunc pro veritate et reliquorum conversione tantum militavit, quantam ei antea adversabatur.

§. XXIII.

Postquam Pastor Grobius hac ratione biennium ex limpidis S. Scripturæ rivulis hunc Ecclesiæ hortum rigavit & viam Reformationi stravit, rebatur, tempus affore, quo opus ipsum effectui detur. Itaque ex consilio & autoritate D. Præfecti Mense Majo An. MDCXXXVII. Haganos ad cœtum convocavit, ipsis amico & gravi sermone exposuit, & in quanto periculo ipsorum animæ versentur, & contra quanta ipsis offeratur salus: porro induxit, quantæ ex hac Religionis diversitate lites & incommoda ipsis in Provincia oriuntur, quanta cum molestia, sæpius etiam vitæ discrimine ipsis Rhenum flumen sit transfretandum sacra si
facere

facere vellent ; quod ipsi præterea soli sint , qui ex Magistratus subditis alienam sequantur Religionem ; quam gratum Magistratui , quamque proficuum ipsis foret multis modis , eandem cum ipso si confiterentur doctrinam ; & tandem lachrymans hortabatur , ut papatu relicto in Jesu Castra transeuntes veram ac salvificam Religionem amplectentes eam etiam publice profiterentur. Ad hæc Hagani responderunt ; se videre sibi que esse persuasum , quod bene de se sentiat , nec quicquam sibi obesse , quo minus obtemperent , nisi quod ex templo Benedurano de jure & bonis Ecclesiasticis , quæ quater mille aureorum summam superent , participant , quod illorum Majores in illo cœmeterio sepulti jaceant , & quæ alia hujus commatis sunt ; quæ omnia ipsis forent relinquenda. Harum objectionum vim Pastor gravibus argumentis diluit & elusit ; & tandem , cum promississent in crastinum diem de hac re se deliberaturos esse , illis valedicendo domum rediit.

Sequente tum die , Hagani ex promisso Comitia Ecclesiastica cum haberent gravi de hac re deliberandi & consilium ineundi causa , atque interea Pastorem non lateret , quam insensus veritati Satanas sit hostis , quantis strophis , quanta vi Clerus Romanus & sacrificuli Benedurani huic operi reluctent , ipse in illa hora genibus provolutus ardentissimis Deum rogavit precibus , ut rem ad sui Nominis gloriam dirigeret & felici successu fortunaret. Preces cum ita funderet & rei eventum expectaret , advolat unus ex Haganis *Hans Rederer* , & cum id uxor ipsi annucesset : dixit ut olim David inter portas sedens : Si solus est , lætum ad-

fert nuntium : dein cum venisset alter *Hans Hagan*, dixit : Ethic est vir pacis ; & tandem cum magna turba hominum accessisset præ gaudio exultavit , ajens : Laus sit Deo , qui preces servi sui exaudivit & tanta fecit miracula ! Proin cum ad illos exivisset & humaniter salutavisset , ipsi significarunt : quod per gratiam Spiritus S. illuminati , & ope concionum ejus de veritati convicti , ipsius monitis obtemperaverint , & omnes unanimi sensu , uno tantum excepto , qui a comitiis absuerit , decreverint , Spiritui S. & veritati non amplius contraire , sed cultui papali in perpetuum valedicere & Evangelicæ Religioni indivulsum adhærere : & Bona Ecclesiastica Templi Benedurani quod attineat , ejus rei & litis decisionem Magistratus arbitrio se esse commissuros : id unum tantum se expetere , hac vice mulieres , quarum cordibus idola adhuc infixæ hæreant , ut ne sollicitentur. Pastor hac re maximo gaudio lætatus ipsis de salutari illuminatione & conversione valde gratulabatur & confirmationem in veritate recepta exoptabat , ipsos denique divinæ tutelæ ac gratiæ commendans dimisit.

§. XXIV.

Discessis Haganis Pastor ad D. Præfectum in arcem properat , et lætum de hac conversione nuntium affert. Hi duo viri cum omnibus suis multum gaudentes et Dei laudes deprædicantes , decreverunt rem absque ulteriori mora Tigurum perscribere , et quidem D. Præfectus ut id faceret ad Senatum Politicum , Pastor vero ad Senatum Ecclesiasticum. Ex arce Pastor cum rediisset , ecce ipsi obvius est unus ille Haganus , qui comitiis non interfuit , cum eo Pastor collocutus ejus men-

tem

tem ita movit, ut exclamaverit: Ah me infelice-
 cem, an ego solus ex numero converforum ex-
 cludar et a veritate deviavero? Pastor illum se-
 cum in domum suam ductum sui admonuit offi-
 cii, consolatus est et cæteris parem converforum
 albo adscripsit. Sic omnes viri ex hoc pago con-
 fessionem veritatis Evangelicæ promiserunt, et
 Pastor Ven. D. Antistitem BREITINGERUM to-
 tius rei certiore fecit hisce litteris: „ Cum Cla-
 „ rissime, Doctissime Vir, Domine ac Pater in
 „ Christo jugiter colende! Jesucidis illis Romanis
 „ in Japponia extremis illis orbis angulis tantam
 „ curam ac diligentiam in Conversionem Genti-
 „ lium a diabolica ad papalem idolomaniam ac
 „ superstitionem nulli sumptui nec vitæ parcen-
 „ do, impendere, Papam aliosque ἐρεποδοξίας Pri-
 „ mates, tabellariis terra marique emissis de pro-
 „ gressu suo certiores reddere, grave non sit.
 „ Quanto magis veris veri Dei Athletis in vinea
 „ altissimi laborantibus id unice incumbit, ut
 „ strenuam ac indefessam operam in converten-
 „ dis animabus fidei suæ concredit, sana ac pu-
 „ ra puri puti Dei Verbi prædicatione fidaque ju-
 „ ventutis in Fundamentis fidei S. institutione ἐν-
 „ ναίως καὶ ἀναίως instando, vitæque honesta
 „ transactione navent, & ab Antichristo ad Christum
 „ trahant, Conversas animulas tenerrimas lacte
 „ fideliter alant. Ut Præfecti Dynastiarum Pote-
 „ statibus superioribus annuorum reddituum an-
 „ nuas rationes reddunt, sic et hi Jehovahæ ac fi-
 „ dis Ecclesiæ vere Catholicæ Antistitibus anima-
 „ rum non solum jam ante conversarum, quod
 „ nuperrime factum, verum etiam earum, quæ
 „ Christo et in posterum nomen dant, rationem

„ reddant oportet. Et quid multis? opus sibi
 „ commissum fidelissime peragant, animasque
 „ Jehovæ lucrentur.

„ Sane Venerande Senex, Pater in Christo sum-
 „ me Honorande! Benedictio, qua Dominus la-
 „ boribus in Conversione animarum curæ meæ
 „ in *Haag* concreditarum, benedixit, gaudium
 „ ad Cœtum Jesu Christi Alto-Saxo-Saletanum
 „ inde redeuns, animique mei in Deo lætitia,
 „ quo et R. V. hujus gaudii particeps fieri queat,
 „ me rem scriptis declarare coëgit. Patres familiās
 „ cum liberis Saleti Conciones spontanea summa
 „ cum animi devotione, divino annuente Spiritu,
 „ publica fidei confessione præmissa, frequenta-
 „ bunt, adque Festum Pentecostes proxime in-
 „ stans communicando S. Cœnam Servatori jura-
 „ mentum sacrum præstabunt. Pro hoc felicissi-
 „ mo Conversionis auspicio Jehovæ soli sit laus,
 „ honos et gloria in æternum!

„ Has tenellas animulas, Venerande in Christo
 „ Pater! pro gratia divina mihi concessa fidelissi-
 „ me pascam Mysteria Regni Dei annuntiando.
 „ Reliquis, de quibus sane spem concepimus ma-
 „ ximam, ut via salutis [Ah Jehova Tu ipse illu-
 „ minare eas dignare, sine Te enim sumus nulli]
 „ innotescat, nullum lapidem summa discretione
 „ publice et privatim immotum relinquam. Quo
 „ vero in posterum modo et in Catechizando et
 „ Scholam instituendo sim usus, coram lubet
 „ magis ore, quam scriptis referre. Sin itaque
 „ Venerande in Christo Pater! hoc de felicissimo
 „ Pogressu, servandoque in rebus modo, ad in-
 „ „ situ.

„stitutionem necessaria quædam mihi demandan-
 „da oretenus habueris, ocyus auxiliante Jehova
 „præsto ero. Vale Venerande in Christo Pater!
 „me meosque, ut hætenus commendatos habe-
 „re, et hæc *ὡς ἐν ταχὺ* boni consulere digneris
 „oro rogoque. Saleti d. 9. Maji. „

§. XXV.

Pastor *Grobins* ceu alter Boas nisi in re perfecta non conquievit, unde etiam in Mulierum conversione omnem operam industriamque posuit, quæ brevi post tempore consecuta est. Cumque et hujus rei notitia Tigurum perferebatur, Ampliff. Senatus Gravissimum Reip. Quæstorem JO. LUDOVICUM SCHNEEBERGERUM in Provinciam Saxensem legavit, qui ad Evangelium recens conversos Haganos in gremium Ecclesiæ exciperet. Hic Legatus accedens ad diem Solis, qui fuit VI. Mensis Augusti Ao. MDCXXXVII. Saletanos et inprimis Haganos omnes utriusque sexus in Templum Saletanum convocari iussit, qui etiam obtemperantes loco et tempore condito comparuerunt. Cultus Sacer peragebatur, et quidem initium fiebat canendo Psalm. LXXVII. dein Pastor fufis precibus concionabatur in verba Hieropsaltis, Psalm. XLV: 11. 12. *Audi puella, vide, ut aurem præbeas, & tuos populares patriamque obliviscare domum: & tuæ pulchritudinis amore capietur Rex: is enim tuus est Dominus tibi colendus.* Finita Concione Præstantissimus Legatus *Schneebergerus* in concionem prodiit, et Salutatione publica etiam Summi Magistratus Nomine facta sui adventus et præsentiae causam significavit. Et cum brevi sermone ea, quæ necesse esse existimabat, dixisset,

dixisset, primum viros Haganos nominatim ad se in anteriorem templi partem arcessi iussit, quorum singulis stipulata manu fidem promittentibus humano ac pio voto de conversione fuit gratulatus. Dein et mulieres cum vocarentur, illarum prima, cujus nomen *Anna Lex* (Haganorum dialecto *Menneli*) fuit, diu hæsitans venire distulit, quippe nihil hujusmodi exspectans pudore, ut fieri solet, erat confusa. Verum Præstantissimus Legatus illam amice alloquutus: Veni, inquebat, *Menneli*! veni quæso! in Nomine Dei et felix ducito chorum! quæ posito pudore prodiit, illamque cæteræ secutæ sunt, quæ omnes quoque fidei constantiam promiserunt. Et ita eo die centum et quadraginta novem animæ ad Gregem Christi reformatum accesserunt. Actus hic tandem finiebatur Cantu S. ex Hymno Ecclesiastico de Verbo Dei ejusque efficacia, cujus initium:

O Herre Gott! dein göttlich Wort
Ist lang verdunklet blieben,
Biß durch dein Gnad ist uns gesagt,
Wie Paulus hat geschrieben. 2c. 2c. (a)

§. XXVI. Quam

(a) 1. Primus Infans Haganus dein die 18. Octobris 1637. ex S. Lavacro Ecclesiæ Reformatæ fuit initiatus, nomine Thomas, cujus Parentes Hans Hagmann & Anna Egli.

2. Secularis hujus Reformationis memoria recolebatur in duabus concionibus die 11. & 18. Aug. Ao. 1737. a me habitis, & dein typis Jo. Henr. Byrcklini Tig. Ao. 1738. in 8. in lucem editis, quarum prima ex Joh. III: 5. exhibet hujus Reformationis aliqualem Historiam, in primis quod illa Dei opus & Miraculum sit, urget: altera ex Ephes. V: 8. Religionis Reformatæ confessoribus officia præscribit & injungit.

§. XXVI.

Quam grata hæc Haganorum Reformatio summo MAGISTRATUI, omnibusque Probis fuerit, etiam ex sequentibus patet signis externis et muneribus. Nam I. illo ipso die, quo receptio S. fiebat, Nob. D. Præfectus omnes Haganos Patres. Matresque. familias, nec non Provinciæ tres Pastores et omnes iudices in arcem invitavit, qui læto convivio excipiebantur, ac illud aliquot horas piis et utilibus colloquiis concelebrarunt. II. Ampliss. Magistratus in signum Benevolentiæ Pastori *Grobio* jus Civitatis Tig. quo ipsum jamjam die 8. Junii An. 1636. donavit, non solum ipsi, sed etiam omnibus ejus Liberis Posterisque confirmavit; præterea quinquaginta Coronatus dono dedit, omnisque Favoris atque Gratiæ fidem est pollicitus. III. Venerandus Senatus Ecclesiasticus in gratam hujus operis memoriam Pastori *Grobio* munus quadraginta florenorum contulit, et Haganis dono misit duodecim libros N. Testamenti, totidem Davidis Psalteria et quadraginta octo Catechismi libellos. IV. Etiam ipsi Hagani quanquam magnis opibus non præditi in signum grati animi Pastorem suum vaccæ munere honorarunt.

§. XXVII.

Nolo quenquam laceßere, et ut ne cui vel livor vel bilis moveatur paci studens silentio premmam et calumnias et convitia, quibus Clerus Romanus ejusque Sacrificuli *Grobium* nostrum nomenque ipsius cum verbis tum scriptis prosciderunt; tamen mihi temperare nequeo, quin referam lepidam hanc Disputatiunculam. Sacerdos Beneduranus non multo post confectam Haganorum Reformati-

formationem venit in Arcem Forsteck, D. Præfectum *Lochmannum* invisurus; hic extemplo Pastorem Grobium accersi curat, qui dicto audiens at rerum inscius comparet. Hypocaustum Pastor noster cum intrasset et inopinus hunc sacrificulum vidisset, paululum expavit, se tamen statim colligens, ipsum salutavit et subridens dixit: Virum quidem Rev. non novi, sed tamen, quantum mihi conjicere datur, est Rev. Pastor vicinus in Beneduro, qui adeo magnifice ibi pro Cathedra de me fermocinatur. Ille attonitus respondet, se sibi non esse conscium, quod multam ipsius in Beneduro mentionem fecerit.

D. Præfectus autem januam claudens Biblia S. ad mensam profert et dicit: Nunc habeo quos jam diu volui, vos binos Pastores, me nunc edocete, cujus Religio sit vera ac salutaris, et cujus falsa; hic adest sanctum Dei Verbum, S. Biblia, ex his differite et rem vestram agite, ego audiam quis verum dicat, quique vestrum vincat. Pastor *Grobins* multum quidem sese excusat, dicens, quod non disputandi causa accesserit, nec quicquam hac de re sciverit, nihilominus se esse paratum, fidei rationem reddere, suamque tueri doctrinam et Religionem. Proin cum quæstio de S. Scriptura moveretur, Pastor *Grobins* statim argumentis claris demonstravit, quod sit divinum ac infallibile Spiritus S. verbum, adeoque verum, perspicuum et perfectum, ex quo Deus rite cognosci, et salutaris Religio atque orthodoxia hauriri et queat et debeat. His Sermonibus Sacerdotem Pontificium adeo constrinxit, ut præsentium Bibliorum folia hinc inde volvens dixerit: Hic est
Liber

Liber Thuricensis. Grobius respondit : Tiguri quidem typis expressus, sed tamen divinitus inspiratus et sic vivum Dei Verbum; quo responso misellus homo ad *ἐχρηδιάζων* redactus dicebat : Si mihi clare probetur, quod hic lib-r, prouti heic in mensa jacet, ex cœlo venerit et deciderit, tunc credam, quod sit Dei Verbum. Hæc cum dixisset, D. Præfectus cachinnabatur, ajens: Grati-
as ago Deo, quod hac vice de divina veritate et S. Bibliorum et salutaris meæ Religionis a Pastore meo edoctus ac certior factus sum: vestri autem vestrorumque me miseret, quod cæci in tenebris palpetis et alios quoque seducatis. Dein mensam sterni jussit et mutato colloquendi argumento per lætum convivium cum utroque amice ac hilare tempus trivit.

§. XXVIII.

Hæc fuit Haganorum et totius Saxensis Provincia Reformatio; ut autem non tantum doctrinæ veritas et puritas servetur, sed et morum probitas ac vitæ sanctitas urgeatur, atque vitia et scandala, quantum pote, prohibeantur, constituta quoque fuerunt in tota Provincia Consistoria Ecclesiastica, quibus D. Præfectus præest, & Pastor cum suis Senioribus vel cœtus Præsulibus, qui in quavis diœcesi sunt quatuor vel quinque judices & totidem consistoriales jurati, qui ex lege Magistratus præscripta morum disciplinam observant & exercent.

Ex illo tempore per integrum & dimidium seculum in hac Provincia Regnum Christi floret, tria habet templa & totidem Pastores, quos Ampliss. Senatus Tig. ex suis civibus eligit, & quidem hoc
temporis

temporis articulo hi Pastores sunt Jo. Jacobus Dænikerus, Casparus Thomannus, & Jacobus Steinbrücheli, ille Senosylvanæ Ao. 1736. iste Saletanæ. 1731. & hic Saxensi Ao. 1736. præficiēbatur Ecclesiæ: omnes tres ex Legibus & Præceptis Synodi Tigurinæ officio suo fungi tenentur, ut die Solis ante meridiem Homiliam S. dicant, post meridiem autem cœtum ejusque præprimis juvenes Catechizando instituunt; dein concionem hebdomodalem matutinam habeant, cui dies Mercurii destinatus est, & denique die Sathurni partem Capituli ex N. T. breviter explicent applicentque. Triumviratus quidem hic adscriptus est Capitulo Lacus Thuricentis, quia tamen per nimium loci intervallum ab isto distat, quasi proprium format collegium, in quo is, qui pastoratus annis cæteros superat, primum tenet locum & Senior (a) vocatur; ad hunc litteræ circulares (b) mittuntur, & ipse res Ecclesiasticas in hac Provincia moderatur. Semestrales visitationes ipsimet peragunt, ut bini tertium visitent, & dein rem peractam Ven. D. Decano Lacus Tig. perscribant, qui eam communibus suæ Classis actis inserit. Porro tres hi Pastores arctiori quam cæteri inter se conjuncti sunt vinculo varias ob causas, quia v. gr. alterum alterius vel absentis vel ad tempus ægrotantis vices agere oportet; quia Fori Matrimonialis sunt Assessores; quia bimestrem cum D. Præ-

(a) Ven. Breitingerus Jodocum Grobium appellare solebat Inspectorem Baronatus Saxensis.

(b) Triumviratus Saxensis litteras circulares non habet communes cum Capitulo suo, sed peculiare ab ipso Ven. D. Antistite accipit.

Præfecto in arce habent congressum ad res & Ecclesiasticas & Matrimoniales & Scholasticas cognoscendas & deliberandas.

§. XXIX.

Itaque necesse duco, ut paucula quædam de Scholis commemorem. In tota Præfectura septem sunt Scholæ; una in Sax, unaque in Frömsen, quæ sunt dioceseos Saxensis. Dein duæ in Senwald & una in Lienz, (a) quæ cœtui Senosylvano inserviunt; denique una Saletî atque una in Haag, quarum inspectio Pastori Saletano incumbit. Scholæ nonnisi tempore hyberno frequentantur, & olim circa Martini Festa demum incipiebantur: Consultissimi autem Legati Tigurini, quorum supra §. X. memini, Ao. 1714. constituerunt, ut anticipentur & initium fiat ad Galli Férias St. N. [unde & Præceptoribus ex publicis sumtibus merces fuit aucta] quæ postea usque ad Paschatis Festum continuantur. Interim tamen, liberi ne plane obliviscantur, quæ in hyeme didicerunt, per æstatem singulis hebdomadibus frequentationi Scholæ dimidius dies est destinatus, (b) quo Præceptores Scholares suos in legendo exercere debent; porro diebus Dominicis ante publicam Catechisationem juniores ex Catechismo cum majori tum minori examinant, &

Tom. V.

Ff

tandem

(a) Hæc recenti demum tempore opera Pastoris Joannis Pfenningeri fuit erecta.

(b) Rev. Pastor Pfenningerus Scholæ Lienzensi centum florenos legavit hac lege, ut illa etiam æstivo tempore per singulas hebdomadas tres dies vel ante vel post meridiem habeatur.

tandem finita Catechisatione adultiores in canendis
Psalmis instituunt.

Merces vel minerval Præceptoribus penditur
tum ex Pagi Fisco, tum ex Magistratus beneficio,
tum ex piis legatis, (a) adeo ut liberi Provinciales
nulla sua impensa Scholam frequentare & institui
possint, unde etiam fideli Pastorum cura per Dei
gratiam res eo propecta est, ut paucissimi sint,
qui si ad S. Cœnam admittantur, germanice legere
& Catechismum memoria recitare nequeant.

Jus denique Præceptores eligendi ad Veneran-
dum D. D. Examinatorum Collegium pertinet,
quia vero iter nimis & longum & sumtuosum,
quo minus qui Præceptoris munus ambiunt ex
more sueto ipsis examinandi accedant, ex illorum
jussu tales in arce præsentem D. Præfecto tres Pa-
stores examinant, rem Ven. D. Antistiti litteris,
per manum quidem Pastoris, ex cujus diœcesi
Præceptor eligitur, exaratis sed, tamen ab omni-
bus hujus Examinis Assessoribus subscriptis perhi-
bent, cum qui ipsis optimus atque Scholæ aptis-
simus videtur, commendant, qui etiam a Ven.
D. D. Examinatoribus eligitur & confirmatur.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα.

EPI-

(a) Honoratissimus vir Beatus Zieglerus, cum præse-
ctura Saxensi laudabiliter fungeretur, effecit, ut Scholæ
Frömsensi trecenti; & Scholæ Haganae centum & triginta
floreni fuerint legati, quorum annuus usus fructus Præ-
ceptorum mercedi cedit.

EPISTOLA

ad summe venerandum, amplissimum, erudi-
tissimum Virum,

CHRISTOPH. AUG. HEUMANNUM,

*S. Theol. D. & sanctioris Disciplina in Illustr.
Gœting. Acad. Pr. P.*

qua ejus Judicium (*) de *Auſenſis* Clauſulæ
O. D. modeſte expenditur.

QUoniam ea Veritatis vis est, ut quo sæpius atque diligentius ad examen revocata limatur, eo magis epiteſcat, dudum ego met mihi perſuaſi, nullam dari veri nominis Prudentiam, quæ a Veritatis ſtudio ſit ſe-

Ff 2

juncta,

(*) Docebit etiam ex parte hæc Epistola, quam præ-
servus, calumniae & mendacii plenus sit infelix iste ab-
ortus, turpiter festivi hominis & personati Scurræ Tur-
censis, qui sub usitata sibi Sanonomotuskii larva delitescere
voluit, ne, quod revera est, tanquam facer & inte-
stabilis cognosceretur, qui rectius Σαλονωμοσκιι aut Πα-
δαληρολόγος nomen sibi usurpasset, ne illud nimium abla-
deret ab ingenio maledici hominis & ab infami Scripto,
duobus foliis constante, comburiq non ab auctoris, sed
a carnificis manu dignissimo. Caveat sibi, ne usquam
verum suum nomen prodatur, ut prodidit ingenium, ne-
que se in turba letere posse sibi persuadeat, non habet
Turicum alios duos ipsi similes, ut non facile aberrare
possit, qui eum quamvis frequenti hominum turbæ per-
mixtum petitione lapidis designare velit, utut magis cau-
tum, quam illum nescio quem, qui lapidis petitionem
sorpore exeundo se facinoris reum prodidit; omnis æ-

juncta, neque ullam Veritatem posse esse aut adeo suspectam, ut vel rigidissimi examinis lucem refugiat; aut adeo sterilem, ut non omni studio nostro magnopere digna sit. Et quanquam ipsa Religione atque etiam pia S. Literarum veneratione nihil mihi prius & antiquius esse solet, ego tamen non intelligo, quid sit, quod sibi vel Religio vel sacri Contextus auctoritas a genuinæ Critices studiis & judiciis magnopere timeat: Etenim manifestum esse arbitror, non posse sine recto Critices usu S. Scripturæ, quantum quidem ad hodiernæ ejus Lectionis integritatem pertinet, suam constare certitudinem, neque quomodo sese aliter, quam hujus Artis beneficio, adversus Incredulorum impressiones & dubitationes, tueri aut sartam tectam conservare possit, intelligo. Atque etiam, quandoquidem divina Sapiencia omnia sinceræ Lectionis præsidia in legitimo Critices usu reposita esse voluit, optime de Ecclesia & divini Verbi integritate illi mihi meruisse videntur, quotquot religiose & uno veri cognoscendi studio incensi, in dubiis Lectionibus critica diligentia examinandis ac discernendis operam suam collocarunt. Neque vero hic morari quenquam debet profanorum hominum insolentia, qui omnia cupide arripiunt, iisque ad obfirmandum in incredulitate animum flagitiose abutuntur, quibus divinam S. Pandectarum certitudinem & auctoritatem imminui & labefactari, aut suspectam reddi posse, temere sibi persuadent. Nam quicquid etiam agas,
non

ror, qui quidem hic locum haberet, esset inter Satanskium & Anomoskium: perinde ut nihil interest inter A. & C. nisi B. aut inter F. & H. nisi unum illud G.

non deerit unquam huic hominum generi, qui amant *ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημεῖν*, materies & occasio impiis suis cavillationibus indulgendi, atque infestos in Religionem animos specioso aliquo prætextu confirmandi: Immo aut magnopere fallor, aut affectato de his rebus Silentio tantum abest ut veritati recte consulatur, ut illa magis adhuc suspecta reddatur; etenim hoc Silentium nostrum eam in partem accipient, quasi a causæ propugnandæ diffidentia aut desperatione foret profectum.

Quanquam vero res ita se habeat, ut omnis opera, quæ in examine variantium ac maxime dubiarum Lectionum, unico veri cognoscendi studio ac religiosa diligentia insumitur, non possit non ad confirmandam nostram de Lectionis certitudine fidem, quam maxime esse proficua: nihilominus tamen ea est universæ hujus tractationis ratio, ut non possit a quovis promiscue, docto cæteroquin & sagaci Viro, recte fuscipi, aut ab omnibus sine discrimine lectoribus intelligi riteve dijudicari. Quamobrem probare ego quidem non possum illorum consilium, qui nihil pensi habent, hujus generis disputationes de dubiis Lectionibus in circulis, in vulgaribus libellis, coram promiscua plebe, quæ rationes in neutram partem, neque illorum, quibus in hoc genere usus est, argumentorum vim assequi valent, instituere: aut qui in oppugnanda vel propugnanda aliqua Lectione ita oscitanter versantur, iisque nituntur rationibus, quæ parum idoneæ plerisque videri possint. Quapropter non parum miratus sum, quum animadvertissem Te, Virum amplissimum, in tuis in S.

Matthæum Annotationibus vernaculo sermone promiscuæ lectioni propositis vexatam illam in utramque partem Quæstionem de *Auðmála* Clausulæ O. D. leviter attingere, atque tribus pagellis vulgatæ opinionis defensione ita defungi, quasi nullius ponderis aut momenti essent, quæ a venerando *Bengelio*, post alios, in contrariam Sententiam sunt expositæ rationes: In quo parum recte mihi & causæ ipsi & existimationi Tuæ consuluisse videris: etenim meo iudicio multo satius est hanc causam penitus omittere, aut summa eam diligentia tractare; siquidem ea majoris operæ & altioris indaginis est, quam ut in ejus generis Libello, qualis iste Tuus est, idque tribus pagellis, possit disceptari: Et præstat omnino hujus generis Quæstiones non movere, quam perfunctorie eas tractando piis Lectorum animis dubitationes injicere, quas deinceps vix possis, quicquid etiam agas, satis diluere atque dispellere.

Quod deinde ipsam rationem adinet, qua Tu Vir Amplissime, in tractanda hac Quæstione versaris, non possum non, ut Helvetico candore Tecum agam, & Æquitatem Tuam & criticam illam Judicii *εὐχρίστου*, qua impense vales, desiderare. Et Æquitatem quidem in eo, quod mihi confidenter tribuis, quasi vener. *Bengelii*, atque ipsius *Erasmi* rationibus inductus assa voce negaverim, Clausulam doxologicam ad O. D. integritatem pertinere; sed ab ea tanquam humanum ali-quod additamentum separandam esse. Verba Tua ita habent: Doch ich stehe hier noch ein wenig stille, weil Herr Probst Bengel des B. U. in seinem Appar. Crit. ad N. T. p. 459. seqq. in starken Verdacht

Verdacht ziehet, als seye derselbe von einer fremden Hand eingeschoben worden: Und Herr Prof. Breitinger in dem III ten Bande des Musci Helv. S. 370. u. f. f. so wol durch dessen, als durch Erasmi Vorstellung, sich dermassen hat einnehmen lassen, daß er gar nicht zweiffelt/ man müsse diese Worte von dem B. U. Christi absondern und ausschleffen. Tuam fidem! Non certe is ego sum, qui in re dubia & quæ nondum ad liquidum est perducta, tantum mihi sumam, ut in alterutram partem quicquam temere pronunciem. Expendi argumenta & in trutina mea castigavi, quæ vulgo pro *Audensia* Clausulæ adduci solent, & ea quæ momentum ali- quod in hac causa habent, a cæteris, quæ prorsus aliena esse videbantur & foliis leviora, diligenter segregavi: Professus sum candidè, quid obstat, quominus huic vel illi ex adductis rationibus plenum assensum præbere, & album calculum adjicere possim. Atque post serium hujus Quæstionis Examen probe intelligo, non deesse argumenta in utramque partem: Quanquam potiora esse & majorem præ se ferre probabilitatis speciem illa mihi hætenus videantur, quæ hujus Lectionis apud S. Matthæum *ὑποτίθηται* oppugnant, quam quæ illam propugnant. Nihil tamen definii unquam, aut nunc definitio, quia alteram quoque Sententiam suis non destitui probabilibus rationibus pulchre perspectum habeo. Quare velim ita de me statuas, nunquam Tibi cum alio homine in quacunque causa rem fuisse aut fore in posterum, qui majore veritatis cognoscendæ studio incensus fuerit, aut futurus sit, aut qui ei Sententiæ, quam hætenus potioribus rationibus niti persuasum habet, minus faveat ex animo: Atque si

meræ voluntatis res esset animi persuasio, certe vulgaris & receptæ de *Audientia* Clausulæ opinionis rationis nunquam sollicitare aut in dubium vocare in animum induxissem meum. Cæterum & hoc non prætermittendum est, singularis pietatis esse, quam summis illis Viris debemus, quorum opera Deus in restauranda veræ Religionis puritate ac simplicitate usus est, ostendere, non temere illos, aut cæco quodam assensu, aliisve frivolis de causis, Clausulam illam O. D. tanquam non a Christo profectam, aut penitus expunxisse, aut quod in vestra Ecclesia factum est, ab usu publico ad altare proscripsisse.

Deinde vero in hac Tua, Vir Clarissime! translatione dixi me desiderare, criticam illam *ἀντι-
vocal*, qua toties res impeditas ita feliciter expedi-
visti, ut omnes fuerint mirati, qui factum sit, ut ante Te nemini hæc explicandi ratio potuerit venire in mentem. Hic vero mirari subit, qui fieri potuerit, ut Tibi Viro tam docto, tam perspicaci leves adeo & inanes ratiunculæ fucum facere potuerint. Primum enim male videris confundere duas Quæstiones, quæ toto cælo diversæ nihil inter se commune habent: Quæritur enim hic ante omnia, utrum Doxologia illa O. D. adjecta apud Matthæum pro genuina & a Domino profecta sit agnoscenda? Neque locus est alteri Quæstioni, unde forte hæc Doxologiæ formula fuerit repetita? nisi prius fuerit probatum eam apud Matthæum esse interpolatam. Verba Tua hæc sunt: *Ich will meine Gedanken kürzlich vortragen, und hiermit den Anfang machen, daß Erasmus diese Worte vor eine in den alten Kirchen gewöhnliche Doro-*
gie

gie hält. Dieses kan ich dem Erasmo deswegen nicht zugeben, weil diese Worte, wie selbst Herr Bengel bekennet, die Gestalt einer Doxologie nicht haben, sondern mit dem Vorhergehenden durch *ὅτι* verknüpffet sind. Quis est, qui non per se intelligat, etiamsi esset probatum hujusmodi Doxologiam in veteri Ecclesia prorsus fuisse ignoratam, nihil pro *Αὐθεντία* Clausulæ doxologicæ apud Matthæum inde inferri posse. Atqui vero non ab Erasmo solo, sed ab omnibus iis etiam, qui hujus Clausulæ *γνησιότητα* propugnant, sumitur, atque evidentissimis & irrefragabilibus testimoniis confirmatum est, eandem fere Doxologicam formulam in Judæorum Synagogis & in prima Ecclesia Græca in *Εὐλογίας* varie ac passim fuisse usurpatam. Quis autem sibi persuaserit, illud *ὅτι*, quod hanc Doxologiam cum reliqua O. D. formula connectit, eique *Ἀιτιολογίας* insuper formam induit, impedire, quominus potuerit ex hoc Synagogæ aut Ecclesiæ Christianæ usu transumi, si quidem doceri posset, eam non fuisse a Domino profectam. Ut taceam hanc *Δοξολογίαν* olim in Ecclesia Græca perinde cum aliis Precum formulis per *ὅτι* fuisse conjunctam, ut ex Gregorio N. constat: Vide Bengelii *Appar. Crit. ad Matth. VI. p. 465.*

Quandoquidem vero Tu ipse, Vir venerande! non multum tribuere videris huic Tuxæ hallucinationi: videamus, quænam graviora illa sint argumenta, quæ Tibi plenum extorserint assensum. Dicis: Doch ich wende mich zu dem, was mich völlig versichert hat, daß diese Worte mit aus Christi Munde geflossen, und also zu dem uns vorgeschriebenen Gebette wesentlich gehören. Es stehen

Es 5

nemlich

nemlich diese Worte nicht nur fast in allen noch jetzt vorhandenen alten griechischen Codicibus; sondern haben auch fast in allen nicht mehr vorhandenen uralten griechischen Codicibus gestanden. Das erste hat bey den Herren Criticis keinen Zweifel, das andere lehret uns der uralte Syrische Uebersetzer, welcher, da er diese Worte vorbringt, sie nothwendig in noch ältern und in seiner Kirche von Aeltern her bewahrten griechischen Exemplarien muß angetroffen haben. So ist auch in der Kaiserlichen Bibliothek ein sehr altes griechisches MSC. des N. T. (welches Herr Bengel S. 462. anführet) befindlich, in welchem nicht nur diese Worte nicht stehen, sondern auch auf dem Rande zu lesen ist, daß diese Worte in einigen griechischen Exemplarien fehlen. Heißet dieses nicht: Sie stehen in den meisten Exemplarien? So wissen wir demnach, daß sie in den ältesten griechischen Exemplarien gestanden. Verum quidem est, quod in plerisque hodie adhuc superstitis græcis MSC. Codicibus Clausula hæc apud Matthæum inserta legatur: Quoniam vero Lectionis in h. l. varietas longe antiquior est hodiernorum Codicum consensu, levis, immo nulla fere videtur esse Librorum MSS. hodie superstitum in hac causa disceptanda auctoritas. Id vero, quod præcipuum in hac re momentum habet, gratis sumitur, quasi etiam in antiquissimis ac dudum deperditis Græcis MSS. Codicibus Clausula isthæc fuerit lecta. Quis nobis hujus asserti fidem faciet? quum ejus ante Chrysostomi ætatem nullum certum in omni antiquitate ecclesiastica vestigium reperiatur. Et si dicere liceat quod sentio, præceps, manca & imbecillis mihi videtur illa Tua, quam instruis, argumentandi ratio: Quan-

Quamquam enim Syriaca N. T. translatio, qualis hodie extat, hanc Clausulam apud Matthæum præferat; neutiquam tamen inde colligi potest; Ergo Græci Codd. antiquissimi, ex quibus hæc Translatio primum profluxerat, hanc Clausulam quoque agnoverunt. Primum enim quis compertum habet, an unus, an plures fuerint Græci Libri, ex quibus Syriaca olim translatio confecta est? Deinde quum extra dubitationem positum sit, Syriacam Versionem, qualis hodie legitur, plures subinde mutationes passam varieque interpolatam esse, quis nobis fidem faciet, priscam & intemeratam nobis in hoc Matthæi loco antiquæ Versionis Lectionem conservari? Præterea si hæc argumentandi ratio valeret, oporteret contraria simul posse esse vera: Quum enim prisca Latina Versio Syriacæ antiquitate nihil cedat, æquo jure & perinde colligi posset, in antiquissimis Græcis Codd. ex quibus hæc Translatio confecta est, Clausulam O. D. non extitisse. Ut nihil jam dicam, quod posterior isthæc concludendi ratio longe majorem probabilitatis speciem habet, quia, quod de Syriaca non constat, de Latina versione testatum est, eam jam olim, Tertulliani ævo, hanc Clausulam ignorasse. Sed multo levioris momenti est alterum Tuum argumentum ex nota marginali Codicis MSC. membr. IV. Evangg. augustissimæ Biblioth. Vindobonensis repetitum. Quandoquidem enim certum & exploratum est, hunc Codicem Vindobonensem antiquitate Sæculum post C. N. XII. non superare, manifestum est, Codices illos, ad quos in margine provocat, quique Clausulam doxologicam non habuerint; Theophylacti ævo posteriores fuisse, & nihil

nihil aliud ex nota illa marginali, τὸ δὲ ὅτι σὺ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, ἐν τινὶ κεῖται μέχρι τῆς Ἀριαν, cum ratione concludi potest, quam Sæculi X. XI. XII. græcos N. T. Codices in Clausula apud Matthæum recipienda non consensisse. Quod vero deinceps hanc Tuam persuasionem conficta aliqua ratione probabilem reddere satagis, id adeo communi experientiæ repugnat, ut nulla refutatione indigeat: Subjicis enim in hanc sententiam: Daß sie (die Dorothee) in etlichen nicht gestanden, sondern wir uns nicht, indem ein Abschreiber leichtlich eine Zeile übersehen kan. Daß aber ein Abschreiber in das H. Buch eine fremde Zeile einrücken werde, ist billig nicht zu glauben. Hoc autem si valeret, nihil in S. Librorum MSS. Codd. unquam de additamento fuisset suspectum.

In eo vero parum recte calculos subduxisse videris, quum præterea contrariæ Sententiæ non aliud reliquum esse præsidium Tibi persuades præter hoc quod in Latina Vulgata Versione positum sit: Cujus etiam vim Tu nova aliqua ratione infringere conaris. Verba Tua ita habent: Daß aber die meisten lateinischen Kirchen-Lehrer diese Worte in ihrem Exemplar nicht gehabt, solches dienet zu keinem tüchtigen Argumente. Denn dieses kam daher, weil sie alle die so genannte Versionem Vulgatam im Gebrauche hatten, als in welcher diese Worte nicht stehen. Es bleibet also dem Gegentheile nur dieses Argument übrig: welches auch einen nicht geringen Schein hat. Denn diese Uebersetzung ist unstreitig uralt, und deren Verfasser würde ja diese Worte nicht aussen gelassen haben,

ben, wenn er sie in seinem griechischen Exemplare gefunden hätte. Allein dieses Argument fällt plötzlich um, wenn man eben dieselbe Version bey dem B. U. in dem Evangelio Lucæ ansiehet. Denn daselbst stehet erst nur Pater anstatt Pater noster, qui es in coelis: Hernach sind zwey Bitten, nemlich die dritte und die siebende, gar aussen gelassen. Da nun dieser Uebersetzer in des Lucæ B. U. drey peccata omissionis begangen, warum wollen wir denn nicht glauben, daß er auch in dem B. U. Matthæi ein solches peccatum begangen habe? Quæ autem isthæc argumentandi ratio? Si Italicæ Translationis auctor antiquissimus in Lucæ textu quædam prætermisit, ergo probabile est, eundem etiam apud Matthæum in O. D. Formula quædam omis- sisse. Quæ hic consequentiæ necessitas? Equidem non est inter ἀδύνα referendum, eum qui in plu- ribus fallitur, posse etiam in aliis, in hoc vel illo, falli. Qua vero ratione imputabimus antiquæ La- tinæ versionis auctori in Matthæi formula omisso- nis peccatum; antequam probatum fuerit idoneis argumentis Doxologiam illam in primis MSS. Li- bris græcis, ex quibus translatio facta est, fuisse lectam? Vel unde quæso Tibi constat, Latino In- terpreti, quæ in S. Lucæ formula notas omisso- nis peccata, esse transferibenda? cum temeraria isthæc textus Lucæ castigatio æque potuerit a Mar- cionitis aliisque proficisci. Atque oppido miror, qua fi- ducia hic possis inter omissionis peccata referre, quæ ipse supra p. 66. omni, sed parum felici, cona- tu *υποθέτας* suspecta reddere voluisti. Ita enim verba facis: Wir erkennen hieraus, daß das B. U. eigentlich nur aus fünf Bitten bestehe. Denn daß die beyden letztern Bitten zusammen gehören, machet

machet das Verbindungs-Wörtgen Sonnen-Klar. Daß aber auch die andere und dritte Bitte nur auf eins gehen, und also zusammen nur eine Bitte machen, bedarff keines langen Beweises. . . . Noch Klärer würde es erwiesen seyn, wenn außer allem Zweifel gesetzt werden könnte, daß in das B. 11. wie es Lucas aufgezeichnet, diese Worte: Es geschehe dein Wille / wie in dem Himmel also auch auf der Erde / von einer fremden Hande eingerüflet worden. Es hat diese Meynung einen grossen Schein, indem Origenes und Augustinus solches bezeugen, wie auch nicht nur in einigen alten geschriebenen Exemplarien des N. T.; sondern auch in der uralten lateinischen Uebersetzung desselben, diese Worte wirklich fehlen. *Perinde mihi videtur comparata superior ista Tua argumentatio, ac si quis ex his Tuis verbis vellet probare ac inferre, Te non posse non Doxologiam apud Matthæum O. D. formulæ adjectam pro additamento habere. Si enim plerique Codices græci in Lucæ formula duo additamenta in textum receperunt, quid impedit, quominus credamus eosdem in S. Matthæi formula Clausulam illam quoque per errorem textui adscripsisse? Cæterum prudenter fecisti, quod illam rationem, quæ a Doxologiæ hujus in se spectatæ concinnitate, dignitate ac sapientia repeti solet, non urgendam esse censueris adversus eos, qui de ejus γνησιότητι dubitant: Nihil enim in ejus commendationem dici potest, quod non ipsi quoque ludentissime admittant, immo majora aliquando in eam præconia conferant,*

Possis

Possis autem ipse videri superiori huic Tuæ tra-
stationi minus tribuere, postquam finitis demum
& jam typis exscriptis superioribus istis Tuis ani-
madversionibus, ad pleniorē illam & accuratio-
rem vulgatæ opinionis defensionem accessisti,
quam Eruditissimus Ulmenfis Ecclesiæ Senior JO.
FRICKIUS in libello *de Cura veteris Ecclesiæ circa*
Canonem Scripturæ S. Cap. IV. a pag. 140. 161. ex-
hibuit, & in qua Te prorsus acquiescere mones p.
741. At hanc Celeb. Frickii commentationem
jam dudum Vener. BENGELIUS & ego expendi-
mus, nihilque habet quod non perinde quoque a
Celeb. Witsio, Oleario, Osiandro, aliisque in hujus-
causæ Defensionem fuerit prolatum.

Plura non addo, nisi hoc unum, ut pro Tua
humanitate æqui bonique consulas, quod non ex
φιλονομία, sed uno veritatis promovendæ studio,
consilii mei ac Sententiæ in expendenda hac causâ
rationes, quas intelligebam abs Te in Tuis ad
Matthæum Annotationibus in alienum³ Sensum
trahi, publice Tibi explicare, ac excusare non
dubitaverim. Hanc veniam damus petimusque
vicissim. Vale Vir amplissime ac celeberrime,
atque in eorum numerum, qui Te ob summam
eruditionem & præclara in rem sacram & literari-
am merita maxime colunt & observant, non po-
tremum adscribere dignare

Tibi devotissimum

J. Jac. Bretingerum,

Ling. Græc. in Gymn. Turic. Prof. P.

Viro

Viro Clarissimo

J. JACOBO B * * *

S. P. D.

J. L. VALSECHIIUS.

Promiseram tibi, Turicum vestrum relin-
quens, literas ad te dare, quamprimum
Mediolani advenissem; cohibuerunt autem
propositum meum varia negotia, quæ sta-
tim in adventu meo omne, quod Musis conse-
crare constitueram, tempus abstulerunt, nunc
autem te salvum esse, meque feliciter montes in-
gentes incolumem superasse gaudeo. Expectas au-
tem Vir eruditissime! ut quæ heic loci in Repu-
blica literaria gerantur tibi significem. Tumultum
aliquem, vel seditionem apud plurimos haud ita
pridem suscitavit vir doctiss. ANSALDUS, pro-
ducta in medium Sententia de Gallo Gallinaceo
Hierosolymis in ædibus Pontificis a Petro audito,
en titulum libri, *CASTI INNOCENTIS ANSAL-*
DI, Ordinis Prædicatorum, de forensi Judæorum Buc-
cina commentarius, Brixie MDCCCXLIV. forma
quarta, pl. 20. In amplo hoc commentario Vir
doctus id agit, ut probet Apostolum Petrum non
Gallinaceum, sed Buccinam forenses Judæorum,
Synedrium ad Judicium de Christo ferendum con-
vocantem audivisse. Vix autem credes, Vir Cla-
rissime! quantos clamores, injurias, atque tumultus
apud Monachos, supersticiosiores præsertim &
Criticæ ignaros nova hæc assertio per totam Ita-
liam

liam suscitaverit, transiit autem hæc sententia ex Helvetia vestra in Italiam, primus enim, qui eam Orbi erudito exhibuit fuit Cl. *ALTMANNUS*, *Biblioth. Bremens. Tom. V. p. 451.* Nec certe hac in re antecessorem suum dissimulavit *Anfaldus*, fatetur enim p. 34. se hujus explicationis auctorem non esse, verba ejus hæc sunt. *Facem mihi hac in interpretatione fateor ALTMANNUM prætulisse*; Utitur etiam ad Sententiam suam firmandam iisdem argumentis *Anfaldus*, quæ ad rem suam probandam produxerat *Altmannus*, atque hac in re minori certe utitur sinceritate *Anfaldus*, quia hæc omnia tanquam ex proprio armamentario exhibita, lectori tradit. Cum autem totum hunc commentarium legissem, dolebam vehementer *Anfaldum* posteriorem illam *Altmanni* exercitationem, in qua prolixius hanc suam Sententiam adversus criminationes & objectiones quorundam ἀντιλεγοντων firmavit & defendit non vidisse, & quæ comparuit *Temp. Helvet. Tom. IV. p. I.* Significavi etiam amico cuidam *Anfaldi*, extare in hanc rem prolixiorē *Altmanni* exercitationem, ex qua plurima ad rem suam haurire potuisset: Ut autem tibi constet, qua ratione in hac re versatus fuerit *Anfaldus*, dabo tibi aliquem totius operis conspectum, ut videas, quid de hoc opere sentiendum sit, in quo quæ *Altmannus* de Buccinatore stationario Romano in aula Pontificis a Petro audito asseruit, *Anfaldus* ad Buccinatorem Judæorum forensē transtulit, quam feliciter autem id factum sit, tuum erit judicare.

Primo quidem id agit *Anfaldus* in limine operis, ut doceat quæ fuerit origo buccinæ forensis apud
Tem. V. G g Judæ.

Judæos, illamque ad tempora Judæorum in deserto agentium refert, atque post hæc ostendit, buccinæ usum ad publicos conventus convocandos, obtinuisse tempore Judicum & Regum Judæorum, atque perpetuo conservatum usque ad posteriorem & ultimam hujus gentis ætatem; originem vero buccinæ ad conventum Judæorum convocandum petit Vir Doctus a Græcis, ejusque usum in Democratiis Græcorum egregie exponit, in hac vero assertione, multorum Judicio deceptum fuisse Virum doctum, plurimi asserunt, cum buccinæ usus apud Hebræos longe fuerit antiquior, quam apud Græcos, quis enim nobis exponet, quis fuerit usus buccinæ apud Græcos eo tempore, quo jam recepta fuerat tempore Judæorum in deserto agentium. Ex hac Judæorum consuetudine Verba Christi & Apostolorum de tuba qua homines ad Judicium universale convocandi sint explicat, atque locum de Gallicinio Petro audito exponit; His jam de usu generali Buccinæ apud Judæos præmissis in toto reliquo commentario id tantum agit *Ansaldus*, ut ostendat, errasse hæcenus interpretes omnes, inter quos præsertim nominat *Relandum*, *Bochartum*, *Scaligerum* & imprimis *Almannum*, qui tam infeliciter in hoc loco Evangelistarum explicando versati fuerint; ad alteram post hæc commentarii sui partem procedit *Ansaldus*, in qua ingenti argumentorum & testimoniorum acervo probat, Vocem græcam Ἀλέκτωρ, quæ hæcenus per gallum gallinaceum fuit exhibita, buccinatorem denotare, primusque in hoc agmine comparet *Lycophron* & *Æschilus*, quorum testimoniis ad rem suam probandam utitur, his succedunt *Polianus* & *Athenæus*, ex quibus certe
com.

commoda testimonia producit, quæ nobis fidem certam faciunt, & *militēs & tubicines* vocatos fuisse *Αλεττορας*, atque eximio loco firmat, Demadem, celebrem Atheniensium Oratorem *Gallum* dictum fuisse, his atque plurimis aliis testimoniis docet *Anfaldus*, rem esse firmam atque extra omnem dubitationem positam, quod Sanctus Apostolus non gallinaceum, sed Buccinatorem Judæum, Judæos ad publicum de Christo judicium ferendum cogentem audiverit; In hoc autem asserto parum fundamenti habere, quidam asserunt, cum ex Constitutionibus Judaicis constet, apud Judæos licitum non fuisse tempore festi Synedrium convocare ad publicum Judicium ferendum in causa capitali cum de vita & sanguine esset quæstio, convenisse equidem eo tempore plurima Synedrii membra in aula Pontificis certum est, an autem totum Synedrium modo legitimo tempore festi, nocte intempesta, fuerit coactum, hactenus probatum fuisse vix videtur, nec certe eo tempore tutum fuisset totum populum ad judicium de Christo ferendum convocare, cum probe constet ex Scriptis Evangelicis ipsos procures noluisse primo consentire, ut Servator noster tempore festi ad publicum produceretur judicium, *ne forsan tumultus fieret in populo*, noverant enim Judæi, ingentem hominum numerum ex omnibus partibus terræ sanctæ, Galilæa præsertim, ad Festum Paschatis venturum Hierosolymam, ex quibus plurimi a Christo fuerant sanati, quique Sanctitatis & innocentiae ejus forent certissimi testes.

Habes heic Vir Clarissime brevibus verbis expositam mentem *Anfaldi*, finem tandem prolixo
G g 2
operi

operi imponit exhibendo eruditas observationes de figura & materia Buccinæ, & multiplici ejusdem apud Judæos & Græcos usu: abolitum autem usum forensem buccinæ apud Judæos cum vastatione urbis Hierosolymorum statuit Vir doctus, & operi finem imponit. Hæc sunt quæ ad te perscribenda mihi videbantur, ut vobis constet, novam hanc explicationem in Helvetia vestra coëptam, in Italiam translatam, hoc tamen facto discrimine; quod *Anfaldus* circumcisum buccinatorem suscitaverit, quem *Altmannus* gentilem primo nobis proposuit. Plura jam quæ scribam nunc non habeo. Vale Vir Clarissime! & me ama. Scripsi Mediolani, Idibus Februarii CIOCCCL.

DIS-

DISSERTATIO PHILOSOPHICA

in qua

Atheorum exceptio, contra argumentum
pro Existentia Dei a Causis finalibus ac sapiente
rerum nexu defuntum, examinatur.

§. I.

OMnis illa de Dei natura, ejusque existentia
disputatio nonnisi mentis nostræ imbecil-
litate probare videtur. Si ad superio-
rem aliquam entium intelligentium clas-
sem pertineremus: si minus arctis mentis nostræ
facultates circumscriptæ essent limitibus: si omnis
illa rerum materialium, quibus intellectus noster
obfuscatus est, caligo esset expulsa, nulla etiam
de Deo, ente infinito, nobis in hoc vitæ ævo
plane incomprehensibili, foret disceptatio.

§. II.

Ideis nimirum rerum corporearum adeo adsueti
sumus [quas ipsas tamen nonnisi superficialiter cog-
noscimus], ut de aliis entibus vix cogitare possi-
mus, & quasi negativam tantum eorum habea-
mus scientiam, uti TIMEUS apud PLATONEM
a SOCRATE interrogatus: *Quid Deus sit?* respon-
det: *Τὸ μὲν ἐκ ἔστιν, οἶδα. Τὸ δὲ ἐστὶν, ἐκ οἶδα.*
Quid non sit, scio. Quid sit autem, nescio. Et DA-
MASCENUS de orthodoxa fid. lib. I. c. 4. De Deo,
quid sit secundum substantiam, dicere impossibile, con-
venientiusque de Deo longe esse per omnium ablationem
facere sermonem. Cum sit nihil eorum, quæ sunt;

Non ut non ens, sed ut omnia entia supereminens & super ipsum esse ens.

§. III.

Hæc tamen ignorantia nostra non impedit, quo minus sciamus, inter ens intelligens, sapientia ac rationis usu præditum, & ens facultatibus hisce destitutum maximam esse differentiam. Quotidiana enim experientia deprehendimus, aliter comparatum esse agendi modum entium rationalium, aliterque se habere rerum illarum effectus, quæ nonnisi bruto aliquo impulsu agunt. Fit inde, ut de operibus quiblibet, quæ quotidie se nobis offerunt, facile judicare possimus, num manu sapientis alicujus opificis, num vero casu, ac materiæ irrationalis motu sint effecta.

§. IV.

Conspicimus machinas artificiosissimas, ædificia splendida, hortos mira arte fabricatos, variæ artis suppellectilia, libros maximo ingenii acumine conscriptos, aliaque plura, de quibus hoc statim ferimus judicium: Illa nonnisi entis intelligentis, sapientisque posse esse opificium. Neque ququam nostrum, subtilissimis etiam eo adduci potest argumentis, ut sibi persuaderet, ea nonnisi fortuito aliquo casu, nonnisi cæco aliquo impulsu, ita fuisse fabricata comparataque. Videmus alia, in quibus nec ordinem, nec sapientem partium harmoniam, nec humanam aliquam deprehendimus artem, ideo ea nonnisi bruto alicui adscribimus casui.

§. V.

Quæ concludendi ratio in minoribus obtinet, ea simili in casu, etiam in majoribus locum habet.

bet. Uti ex hominum artificiis de Opificiis qualitatibus ac attributis conclusionem inferimus, sic ex Universi conspectu de summi omnium rerum Auctoris proprietatibus judicare solemus. Consideramus varia illa, quæ tam in totius mundi structura, ac ejus regimine obveniunt; concludimus ea sic esse comparata, ut nonnisi ens intelligens, sapientissimum, infinitaque Potentia præditum, auctorem habere queant.

§. VI.

Facillima ac naturalis hæc ab effectu ad causam argumentandi methodus omnibus temporibus tunc inprimis locum inveniebat, quando de adstruenda Dei existentia ac sapienti Universi regimine agebatur. Ex hoc principio ratiocinantur Philosophi veteres CICERO & SOCRATES, Prior de Nat. Deor. Lib. 2. cap. 34. *Quod si, inquit, omnes mundi partes ita constitutæ sunt: ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: videamus utrum ea fortuitane sint: an eo statu, quo coherere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si igitur meliora sunt ea, quæ natura, quam illa, quæ arte profecta sunt: nec ars efficit quicquam sine ratione: ne natura quidem rationis expers est habenda. Qui igitur convenit, signum aut tabulam pictam cum adspexeris, scire adhibitam esse artem; cumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione atque arte moveatur: aut quum solarium, vel descriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non casu? mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilii & rationis esse expertem putare? quod si in Scythiam, aut in Britanniam, spheram aliquis tulerit*

rit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius: cujus singulae conversiones idem efficiunt in sole, & in luna, & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cælo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphaera sit perfecta ratione? hi autem dubitant de mundo, ex quo oriuntur, & fiunt omnia, casumne ipse sit effectus, an necessitate aliqua, an ratione, an mente divina: & Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphaerae conversionibus: quam naturam in efficiendis: praesertim cum multis partibus sint illa perfecta, quam haec simulata solertius. Idem mox ita ratiocinatur: Hic ego non mirer esse quenquam? qui sibi persuadeat, corpora quaedam solida, atque individua, vi & gravitate ferri: mundumque effici ornatumque, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse: non intelligo, cur non idem putet, si immemorabiles unius & viginti formae litterarum vel aureae, vel qualeslibet, aliquo conjiciantur: posse ex his in terram excussis, annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio anne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Hisce statim fere subjungit: Quod si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa: & multa quidem faciliora. Certe ita temere de mundo effutiunt: ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus est proximus, suspensisse videantur. Non multis interjectis denique addit: Quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos cæli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, & apta viderit, neget in his ullam inesse rationem: eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus. An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus:

ut sphaeram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus quin illa opera sint rationis? cum autem impetum cœli admirabili cum celeritate moveri, vertique videamus, constantissime conscientem vicissitudines anniversionas, cum summa salute, & conservatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non solum ratione fiant? sed etiam excellenti quadam divinaque ratione? Totum itaque Ciceronis ratiocinium hoc est:

Quaecunque harmonia talis est, ut concipi neutiquam possit, quomodo absque ente sapientia & ratione prædito oriri potuerit, conservarique queat, illa oportet ab ente sapiente ortum habeat, & ab eo moderetur.

Atqui Universalis illa, quam in mundo deprehendimus, harmonia ita comparata est, ut omne artificium sapientia humana fabricatum excedat, & nullo modo concipi possit quod absque ente sapientissimo oriri potuerit. Ergo oportet harmonia universalis illa, mirabilisque, ens aliquod sapientissimum auctorem habeat.

Eodem etiam SENECAE ratiocinia redeunt, qui mox ab initio libri illius, quem ad Lucilium scripsit, in quo quaestio agitur: Quare bonis Viris mala accidant, cum sit providentia? inter alia ita loquitur: Supervacuum est in praesentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari, & cito arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere aeternæ legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse materiae errantis hunc ordinem: neque quæ temere coierunt, tanta arte pendere. &c.

Liquet ex hisce verissimum esse quod Apostolus PAULUS de Dei ex mero rationis lumine cognitione

tionem dicit Rom. I: 19. *Nam quod Dei cognosci potest, inquit, id apud eos manifestum est, utpote quum Deus eis patefecerit. Etenim quæ ejus sunt inadspectabilia, cujusmodi est ejus sempiterna potentia atque divinitas, ea ex mundi opificio, dum considerantur per opera, perspiciuntur.*

§. VII.

Nostri etiam temporibus maxime id curarunt Theologi Philosophique ut argumentum illud, quo entis summi, intelligentis, sapientisque, Universi hujus Gubernatoris existentia ex sapientie finium subordinatione ac coordinatione mirificisque naturæ effectibus adstruitur, omnibus viribus ac summæ sagacitatis acumine contra Atheos confirmarent, & contra omnem falsi nominis sapientiam, adversariorumque argutias munirent.

§. VIII.

Illustris NEWTONUS, cujus ingenii maximum acumen, & singularis erga summum Numen reverentia notissima est, argumentum illud quod a *caussis finalibus*, sapientique rerum nexu desumitur, validissimum, convictionique aptissimum judicabat. Nec alium in finem illustris WOLFIUS THEOLOGIAM suam scripsit, quam ut ostenderet sapientissimi benignissimique Conditoris ubique reperiri vestigia, neque quidquam in rerum natura esse, ex quo non Spiritus perfectissimi, omnia moderantis, summa eluceat sapientia, infinitus intellectus, maximaque benignitas. Quid dicam de conatibus magni nominis Virorum DERHAMI NIEWENTITIQUE, qui maxima solertia stupendam tam Macrocosmi quam Microcosmi fabricam, miram omnium partium harmoniam, earumque
ad

ad finem aliquem subordinationem perscrutati, ut inde Opificis sapientissimi solertissimique existentiam demonstrarent.

§. IX.

At quodnam hic Atheis subterfugium? Quænam sunt illæ rationes quibus argumentum hoc eludere conantur? Omnia nimirum ea, quæ Viri illi illustres, quos modo nominavimus, alique celeberrimi nominis eruditi de mira Universi hujus corporisque humani structura totoque regno animali aliisque naturæ effectibus dixerunt, tot esse indicia argumentaque, omnia ita esse comparata, ut aliter se habere nequeant: Omnia solis naturæ produci Viribus legibusque: Regulas illas, juxta quas natura omnia operatur, adeo esse necessarias, ut illa non possit non secundum eas cuncta efficere: cumque omnia legibus, viribusque naturæ motricibus congruant, etiam manifestissime prodi, soli naturæ, omnia quæ fiunt, tribuenda esse. Addunt hisce, eos qui fines rerum statuunt, jam eo ipso id supponere quod demonstrandum suscipitur & quod in quæstione est: An nimirum detur ens intelligens, quod omnium rerum ipsiusque naturæ sit Auctor? Fines enim, inquiunt, qui assumit, ille non modo denotat, dari effectum naturalem; qui ad usum aliquem tendit, sed notat etiam, dari aliquem, qui effectum illum prævidit, remque illam huic effectui producendo destinavit; Unde, ex Atheorum sententia, in demonstratione existentiae sapientis rerum omnium Auctoris ex finibus rerum, id jam supponitur quod in quæstione est. Si itaque omnia naturæ legibus, viribusque ejus motricibus sunt convenientissima, ut juxta leges illas aliter se habere

habere nequeant, ente summa libertate prædito, ex sapientissimis rerum finibus agente, omniaque ita moderante ut certi inde nascantur fines atque usus, opus minime erit: Et contra logicæ regulas peccant, qui id jam ante demonstrationem supponunt quod in ipsa quæstione est.

§. X.

Quid ergo illud est quod Athei a nobis desiderant? Quænam est illa argumentandi ratio, quam a nobis requirunt? Vellent [] ut ipsis ostenderemus: *non omnia quæ fiunt ex communi naturæ fonte fluere, neque omnia juxta illius regulas determinari, sed exceptionem in quibusdam fieri, aliterque quædam sese habere ac naturæ leges ejusque vires motrices, agendique ratio id requireret: exceptiones illas ideo fieri, ut major inde enasceretur usus, qui minor esset, si nulla a naturæ regulis esset exceptio.* Hoc si locum haberet, ex eorum opinione manifestum esset indicium, non omnia a sola effici natura, sed ens liberum, sapiens ac potens aliquod dari, quod supra naturam esset: quod quædam extra naturæ leges ageret, omniaque ita dirigeret, ut major inde enasceretur usus, quodque adeo naturæ legibus modum præscribere limitesque præfigere posset.

§. XI.

Alterum quod a nobis postulant hoc est, ut nostra argumentandi ratio juxta Logicæ regulas procedat, neque id ipsum, de quo quæritur, jam ante veritatis ex certis principiis demonstrationem præsupponamus.

§. XII.

Prius Atheorum petitum quod respicit, *tria* habemus quæ ipsis regeramus. *Primum* est quod libimet-

bimetipſis, uti in aliis objectionibus, ita præcipue in hac, contradicant. *Alterum* eſt, quod falſum ſit omnia ita a natura eſſe conſtituta, ut ex ejus legibus quæcunque occurrunt explicari poſſint, ut nullibi aliqua inveniatur exceptio, hanc ob cauſſam facta, ut major inde naſcatur uſus, & ad ultimum effectum producendum harmonia, quam ſi omnia ita eſſent comparata, uti ſolus naturæ impulſus id requireret. *Tertium* denique hoc eſt: quod non tam ex miris naturæ effectibus, in ſe & abſtracte conſideratis, contra ipſos argumentemur, quam ex harmonia illa *uni-verſali* omnium naturæ effectuum, qui aliàs, ſi intrinſecam eorum ſpectes naturam, diverſumque agendi modum, toto cœlo a ſe invicem differunt.

§. XIII.

Primum quod attinet: Athei, ad oppugnandum Dei tam exiſtentiam quam providentiam, argumenta inde deſumunt, quod multa in rerum natura occurrant inutilia; multa inordinata, immo noxia: innumera mala tam phyſica quam moralia, quæ omnia bruto potius naturæ impulſui quam ſapientiſſimo alicui rerum omnium gubernatori tribuenda: Siquidem nullo modo cum entis optimi maximi tam ſapientia quam ſanctitate ac ſumma ejus erga creaturas bonitate conciliari poſſit, ut tot in Univerſi regimine exiſtant mala, tot defectus, tot res deformes, tot eventus, qui non modo non utiles, ſed ſummo gradu noxii ſunt. Ex quibus probare conantur, nullam dari Providentiam: mundum ſapientiſſimo alicui rerum omnium moderatori ſubjectum minime eſſe: adeoque nec tale aliquod eus exiſtere, quod uni-verſi

verſi hujus, adeoque naturæ etiam ſit auctor, omniumque primus ac independens gubernator.

§. XIV.

Si vero *ab altera parte* hoc maxime contra ipſos urgemus: quod in omnibus ſapientiffimus deprehendatur nexus: quod nihil in mundo ſit inutile: quod omnia ſuum habeant uſum; naturam ſemper conformiter alicui fini agere: elegantiffimum in omnibus eſſe ordinem: juxta optimas cuncta fieri regulas: ita omnia eſſe comparata, ut aliter ſe habere non poſſint, niſi omnis invertendus ſit ordo, multique oriundi in rerum natura defectus: immo in rebus phyſicis omnia bene ac optime ſe habere: Clamant Athei: hoc ipſum, quod omnia ſint concinna ac ordinata, quod juxta has naturæ regulas res aliter eſſe nequeant, niſi omnis rerum invertendus ſit ordo, omniaque adeo naturæ rerum maxime eſſe conformia; hoc ipſum, inquiunt, manifeſtum eſſe indicium, cuncta naturæ tantum produci viribus, cum nihil omnino præter leges illius fiat: nihil quod naturam ſuperet, aut a communi ejus operandi modo diſcedat; unde ſequatur: ea omnia etiam nonniſi naturæ tribuenda eſſe. Sive ergo res ſecundum conſtantes quasdam leges, juxta ordinem ac nexum ad certum finem ducentem fiant, ſive quædam inutilia, inordinata, & ab optimis regulis declinantia nobis videantur, Athei ſemper in uſus ſuos convertunt, adeoque *contrariis ac ſibi invicem repugnantibus principiis ad rem ſuam tuendam utuntur.* Unde non de veritate, ſed de eo tantum ſolliciti ſunt, ut id debellent, quibuſcunque rationibus ac armis hoc fiat, quod ut non exiſteret, quammaxime optarent.

§. XV. Al.

§. XV.

Alterum, quod ipsis regerimus, hoc est: Falsissimum esse, omnia ita a natura esse constituta, ut ex ejus legibus, quæcunque occurrunt, explicari possint, ut nullibi aliqua inveniatur exceptio, hanc ob causam facta, ut major inde nascatur usus, & ad ultimum effectum producendum harmonia, quam si omnia ita essent comparata, uti solus naturæ impulsus id requireret.

Ex multis, quæ hic adferri possent exemplis, unicum tantummodo proferamus, cujus elucidatio in præsentiarum sufficiet. Est nimirum *Axis globi terrestris in planum solis inclinatio.* Ita scilicet orbis terraquei nostri situs se habet, ut axis illius, circa quem diurnus terræ versatur motus, a plano solis declinet, vel potius in illud inclinet, neque adeo angulum rectum cum eo describat. At cui usui hoc? Ut nimirum terra in plurimis locis fructibus procreandis apta & habitabilis esset. Si illa nihil plane in solis planum inclinaret, sed si axis angulum rectum cum eo efficeret, ut æquator in illud incideret, neque ullum dierum noctiumque esset incrementum vel decrementum, omnesque terræ regiones eandem semper erga solem haberent relationem vel situm, certum est omnes eas regiones quas Geographi *Zonæ torridæ* nomine complectuntur, propter nimium solis fervorem inhabitabiles plane futuras, in quibus nunc latissima patent regna, maxime culta, hominum pecudumque habitacula. Illæ contra regiones, quæ vel parum ad septentrionem vel ei oppositam plagam vergunt, propter continuam dierum noctiumque æqualitatem nimis essent frigidæ quam ut fructus in iis maturescere, homines pecudesque alimenta sua habere possent. Essent denique regiones,

giones, nunc habitabiles, in quibus absque globi nostri inclinatione perpetua nox esset, vel saltem nonnisi aurora aliqua, solisque non supra, sed in horizonte tantum apparitio. Magis autem si terræ axis in solis planum inclinaret, nimis rigidæ in regionibus septentrionalibus forent hyemes, perpetua nox tempore brumali esset, ubi nunc diei noctisque est vicissitudo. Ex quibus facile conficitur: Globi terrestris situm, polorumque ejus inclinationem ita se habere, ut ille quam maxime sit habitabilis: ut quam plurimæ ejus regiones ab hominibus pecudibusque incolæ, & hac ratione maxime ei usui inservire queat cui destinatus est. Ut si minima contingeret mutatio, maxima simul oriretur perturbatio.

§. XVI.

Fit autem hac axis terræ inclinatione, ut motus ejus diurnus, qui circa proprium versatur axem, non idem planum cum motu ejus annuo circa solem describat, nec adeo ei conformis sit. Præter duplicem hunc motum tertius adhuc ab astronomis observatur, qui per oscillationem axis polorumque sit, ut axis motu suo duos describat polos, quorum apices sunt in centro.

§. XVII.

Si autem in proximam tum inclinationis hujus axis, tum motus oscillatorii sive oscillantis ejus inquirimus causam, sequens a physicis, unanimi forte consensu, proditur: quod centrum magnitudinis terræ non in eodem loco sit cum centro gravitatis ejus: ut si centra hæc coinciderent, nec a se invicem distarent, nulla esset inclinatio, nec

nec motus axis oscillans, quo magis autem a se invicem remota sunt, eo major etiam erit axis inclinatio. Ratio itaque, cur terra nec magis nec minus in planum solis inclinet, hæc est: quod centrum gravitatis nec magis nec minus a centro magnitudinis distat. Iusta ergo hæc centrorum amborum distantia in causa est, ut orbis terrestris quam maxime, sive plurimis in locis sit habitabilis, ut si major vel minor esset hæc centrorum distantia, etiam minus globus noster terrestris habitabilis foret, minusque adeo utilis esset.

§. XVIII.

Ut rem paucis repetamus & paulo aliter eam proponamus:

1.] Terræ nostræ, si non finis, quod hucusque adhuc in quæstione est, saltem usus aliquis tribuendus.

2.] Alius ejus usus indicari nequit, quam hic ut hominis animaliumque sit habitaculum.

3.] Cum impossibile sit, ut omnes loci circumquaque in tota orbis terrestris superficie sint habitabiles, major tamen est ejus usus, si plurimæ regiones sint habitabiles, quam si pauciores tantum.

4.] Et si tot regiones habitationi sint aptæ, quot ipsa rerum possibilitas admittit, usus terræ est maximus, sive tantus quantus possibilis.

5.] Si autem nulla axis terræ esset inclinatio, aut si ista nimia esset, globus terrestris non tam habitabilis esset ac nunc est: Inclinatio ergo tanta

Tem. V.

H h

est,

est, quanta esse debet ut plurimæ regiones sint habitabiles, & ut maximus terræ sit usus.

6.] Ut autem inclinatio ista locum habeat, certa & iusta aliqua centri gravitatis a centro magnitudinis distantia requirebatur; quæ itaque distantia, tanta præcise quanta est, orbem terrestrem plurimis in locis habitabilem reddit, qualis non esset, si distantia amborum centrorum vel nulla, vel major, vel minor foret.

§. XIX.

His nunc positis principiis, propius ad quæstionem, de qua agitur, accedimus: An nimirum nullibi aliqua a regulis naturæ inveniatur exceptio, eam ob causam facta, ut major inde nascatur usus, & ad ultimum effectum producendum harmonia, quam si omnia ita comparata essent, uti solus naturæ impulsus id requirit?

§. XX.

Hæ nimirum naturæ ex proprio sinu agentis sunt regulæ: ut omnia quæ agit sint simplicissima: Ut motus quem producit sit quam maxime simplex & sibi conformis: ut denique gravia quæque proprio nisu ad centrum ruant.

§. XXI.

Dudum autem agnoverunt Philosophi I.] si nulla peculiaris terræ usus habeatur ratio, eum maxime naturalem ejus situm vel positionem esse, si nulla axis ejus sit inclinatio, sed si planum æquatoris idem sit cum plano solis. Quæ terræ positio ita comparata esset, ut illa in motu annuo suo
circa

circa solem eandem semper erga eum haberet relationem, nec mox hic mox alter polus, mox hæc mox alia regio magis ad eum vergeret, sed æquali ratione semper ab eo distarent tam poli quam reliquæ superficiei terræ partes. Neque etiam præmittendum hic: terram circa utrumque polum depressiorem quam circa æquatorem esse, quod a maximi nominis Mathematicis tam a priori quam a posteriori demonstratum fuit; quæ ipsa terræ figura ita comparata, ut talem ejus positionem requirere videatur, qua planum solis cum plano æquatoris coincidit. 2.] Motus terræ nec simplex, nec ita comparatus est, ut sibi sit conformis, vel ut unus motus alterum modo simplicissimo, vel naturæ rei convenientissimo producat. Est nimirum motus annuus circa solem, est alius motus circa propriam axem, qui non idem cum motu annuo planum describit, adeoque aliquid difficultatis habet; est denique oscillatio, quæ quidem propter Centri utriusque distantiam necessaria, sed ita comparata, ut reliquos motus minime secundet, sed potius impediat. Unusquisque autem facile videt: triplicem hunc motum nequaquam uniformem, nec simplicitati naturæ conformem esse. Quam simplex contra, quam regulis naturæ conveniens, si motus diurnus cum annuo idem describeret planum. 3.] At unde hæc terræ inclinatio? Undenam hæc diversitas motus? Ejus causam distantiam centri gravitatis a centro magnitudinis esse supra diximus; quæ nova irregularitas in corpore terræ est. Ita una irregularitas alteram, & altera tertiam producit. At irregularitas talis, quæ, etsi in se naturæ rerum ejusque operandi modis minime conformis, tamen,

si usum ejus spectes, optima sapientissimaque est. Undenam autem irregularitas ista provenit? An naturæ effectus illa est? explicant Athei. Undenam illa orta? Qui sit ut nec major illa sit nec minor quam verus terræ usus id requirit, sed ut ei exactissime respondeat? Fortuitone casu optima illa, & si usum ejus spectes, adæquatissima exactissimaque irregularitas orta? Ne minimam quidem probabilitatis speciem hæc habent, cum ipsa naturæ agendi ratio aliud postulet.

§. XXII.

Si admittas summum rerum moderatorem, providam ejus curam, sapientissimos rerum fines, clavem habebis facilem, qua hæc recludas, & variorum irregularitatis hujus rationes des. Omnia nimirum fini sapientissimo subordinata sunt, qui ut obtineatur, quædam subinde naturæ rerum non in omnibus conformia facienda sunt. Vult Deus, orbem hunc terrestrem creaturarum rationalium habitaculum esse; qui finis postulat, ut tanta terræ regio sive superficies sit habitabilis fructiferaque quanta fieri potest. Huic fini consequendo oportet axis terræ in solis planum inclinet, quod ut fiat centrum gravitatis ejus a centro magnitudinis ejus removendum fuit. Licet autem distantia hæc, indeque nascens motus, simplicitati naturæ minime conformis, sed irregularitatis quid habeat, optima tamen, sapiens & utilis, cum ultimo fini quammaxime inserviat.

§. XXIII.

Ex hisce nunc talem conclusionem inferre nobis liceat, quæ eadem complectatur quæ in præmissis

missis contenta & probata sunt: *Falsum* scilicet esse, omnia ita a natura esse constituta, ut ex ejus legibus, quæcunque occurrunt, explicari possint, ut nullibi aliqua inveniatur exceptio & irregularitas hanc ob causam facta, ut major inde nasceretur usus, & ad ultimum effectum producendum harmonia, quam si omnia ita essent comparata, uti solus naturæ impulsus agendique modus id requireret.

§. XXIV.

Tertium, quod Atheorum exceptioni regerimus, hoc est: quod non tam ex miris naturæ effectibus, in se & abstracte consideratis contra ipsos argumentemur, quam ex harmonia illa universali omnium naturæ effectuum, qui aliàs, si intrinsicam eorum spectes naturam, diversaque actionis principia, agendique modum toto cœlo a se invicem differunt. Omnia nimirum in hac terra ita comparata sunt, eoque tendunt, ut homini sit commoda habitatio, cunctaque usibus ejus inserviant; huc omnia, quamcumque aliàs discrepantia & diversa, tandem collimant. At si fortuita cuncta sint, qui sit, ut maxima omnium, diversissimorum etiam, sit harmonia atque consensus? Si ageretur de re quadam simplici; si tantum paucissimi, licet mirabiles, naturæ essent effectus; si non tantus variorum esset consensus, tunc facile aliquis eo induci posset, ut sibi persuaderet: solo naturæ impulsu ea omnia produci. At quanta est rerum omnium in universo varietas, quæ nec cogitationibus comprehendere, nec verbis exprimere potest? Et quantus contra est varietatis illius consensus, ut nihil accuratius excogitari queat, ut nulla sapientia humana eo pertingere valeat ut vel

millesimam saltem partem maximæ harmoniæ summæ varietatis illius explicare possit. Non ea nimirum solum sunt harmonica, quæ sibi invicem ita subordinata sunt, ut unum semper sequatur alterum: non ea tantum, quorum unum est causa alterius, sed ea quæ ex plane alio fonte profluunt, quæ plane aliam causam habent, quibus nihil simile, nihil inter se commune est; hæc omnia in unum conspirant, hæc omnia ad perficiendum ultimum aliquem effectum consentiunt. Si cuncta hic in tanto varietatis consensu enarrare vellem, omnes totius scientiæ naturalis thesauri mihi recludendi, & maximum volumen conscribendum esset. Hoc unum mihi concludere liceat: *Nos non ex singulis naturæ effectibus in se consideratis, abstracte a reliquis, sed ex harmonia illa universali contra Atheos, pro entis sapientissimi, rerum omnium moderatoris existentia argumenta desumere.*

§. XXV.

Alterum, quod Athei contra argumentum a causis finalibus desumptum excipiunt, hoc est: Quod nimirum ii, qui fines rerum statuunt, jam eo ipso id supponant quod demonstrandum suscipitur & in quæstione est: nempe dari ens intelligens, quod omnium rerum ipsiusque naturæ sit auctor, siquidem finis semper aliquem supponat, qui effectum prævidet, & media huic effectui producendo destinat.

§. XXVI.

Respondemus: nostram argumentandi rationem ita procedere, non ut statim assumamus dari fines rerum, vocabulo hoc sensu maxime proprio sumto, sed tota illa demonstratio ita se habet, ut probe-

probemus ex harmonia illa universali, quam in omnibus observamus, dari fines rerum; quo probato etiam existentia entis sapientissimi omnium rerum auctoris demonstrata est. Existentiam itaque Dei ex causis finalibus demonstrare nihil aliud significat, quam probare, dari fines rerum, & inde concludere dari ens intelligens & summe sapiens quod omnia moderetur ad universalem aliquem finem. Per finem itaque hic nihil aliud intelligimus, quam *harmoniam universalem ad ultimum aliquem effectum*, nulla hactenus ratione habita, an ens aliquod sapiens & intelligens adsit, quod harmoniæ hujus auctor sit, ultimum effectum intendat, mediis ei rei consequendæ aptissimis utatur, quodque adeo cum sapientia agat. Possumus nimirum harmoniam diversarum rerum observare antequam de auctore ejus cogitamus; perspicere possumus: cuncta ad unicum aliquem effectum perficiendum concurrere, & quisnam ultimus ille sit effectus, priusquam disquirimus, num aliquis adsit, qui effectum huncce intendat. Versantes itaque in magno universi hujus theatro, videmus orbem hunc, quem incolimus, esse habitabilem, sive habitationi creaturarum rationalium aptissimum; observamus insuper, omnia in hoc Universo ita esse comparata, & huc concurrere, ut orbis iste habitabilis maneat, incolisque nunquam destitutus sit; observamus harmoniam aliquam universalem, maxime mirabilem, qua cuncta effectui huic producendo mirum in modum consentiunt. Et cum omnia quæcunque sunt in ultimo hoc effectu desinunt, eum ceu finem omnium reliquorum consideramus. His observatis deum inquirimus: num harmonia ista universalis

ad ultimum illum effectum perficiendum ita comparata sit, ut absque ente summe sapiente concipi minime possit. Si effectus varii generis diversissimique ita sunt harmonici, ut sapientiam maximam in omnibus spirent, concludimus: Harmoniam illam talem esse, ut absque ente aliquo sapientissimo, ejus auctore, ita se habere nequaquam possit; unde demum conclusionem inferimus: Dari aliquod ens intelligens, potens, ac sapiens, quod harmoniæ istius auctor ac naturæ moderator sit. Ex quibus nunc satis liquidum est: Eos qui existentiam Dei ex causis finalibus demonstrant, ens illud intelligens minime præsupponere, licet ex mira illa harmonia universali ad ultimum aliquem effectum probent, dari finem aliquem universalem, & ita demonstrent: harmoniam istam ita comparatam esse, ut absque moderamine entis intelligentis sapientisque nec esse nec concipi possit. Sive, ut brevius rem repetam: *Existentiam Dei ex finibus rerum demonstrare, non significat, supponere dari fines rerum, & inde concludere, etiam dari ens aliquod intelligens rerum omnium auctorem & moderatorem; sive, est demonstrare, in omnibus rebus dari mirabilem aliquam universalemque harmoniam ad ultimum aliquem effectum perficiendum, eamque sic comparatam esse, ut absque sapiente Auctore ac moderatore locum habere minime possit.*

TANTUM.

EPI.

EPISTOLÆ INEDITÆ.

I.

CAMILLUS RENATUS

&

BARTOLOMÆUS MATURUS,

Cremonensis,

HENRICO BULLINGERO,

cæterisque optimis Viris

Pacem a Domino.

EX omnibus tuis literis intellexisse videor, neque fallor, Humanissime Henrice! quanti me facias, quantumque mihi de te, sive mea, sive aliorum causa polliceri possim. Id plane hætenus pro comperto habui, atque semper [faxit Deus] habiturum spero. Verum etiamsi fortuna incidisset, qua te mihi scirem [avertat Deus omen!] omnia negaturum, harum tamen ea nunc est ratio literarum, ut nihil iudicio tuo abs te, quicquid id est, invito sim impetraturus; nempe cuius omne studium, diligentia ac opera est in promovenda Christi & Evangelii disciplina. In causa hæc sunt. *Gabriel* hic frater noster, Evangelii & ipse Minister, de quo optime auditur, Evangelium aliquandiu, in regione *Luganensi*, quæ sub *Helvetiorum* ditione continetur, in loco qui dicitur *Murchos*, publice profes-

Hh 5

sus

ius est ea opera ac fructu, ut & Christo non parum gloriæ accesserit, & impii ex Evangelio magnam plagam acceperint. Hinc turbæ, hinc pericula; hinc quorundam calumniis ejectus est. Ad vos nunc ipse Evangelii propagandi studiosissimos Ministros accurrit rem omnem expositorus, quoniam statu res Evangelii sint illis in locis, quæ spes, quis fructus ex adjectis quoque oppidis *Lugano & Lucarno* paratus sit: eoque animo, ut vestris ad eam rem consiliis atque opera usus, unde impiorum invidia ejectus est, eo tandem piorum consolatione restituatur ad absolvendum Ministerium. Quam ob rem ego ac *Bartolomæus*, evangelicus superioris Prægalliæ Minister, te, *Jo. Rivinum, Pellicanum*, cæterosque Ecclesiæ Tigurinæ ministros, gratiosissimos fratres, vehementer rogamus, atque per Dominum nostrum J. Christum obsecramus, ut ejecto jam Fratri *Gabrieli*, quibuscunque in rebus opus erit, vestra auctoritate & gratia, vestro studio & opera commodetis, quocitius, honorificentiusque cupidissimis Fratribus restituatur. Idque citra honorum injuriam diplomate a nostri Imperii Moderatoribus impetrato. Eam rem Vos studiosissime curaturos, ut valde optamus, ita certo speramus. Valete in Domino. Salutant vos hinc Fratres omnes. Tu vero, mi Bullingere! ad superiores literas mihi rogo ex animo respondeas, ut inter nos aliquando cum Evangelii fructu conveniat. Iterum vale. Ex

vico Suprano superioris Prægalliæ. XIX. Decembr.

1545.

II. HEN-

II.

HENRICO BULLINGERO

CAMILLUS RENATUS

Pacem & Gratiam a Domino.

ACcepi literas tuas, accepi cum his quoque *Confessionem vestram*, tantas me tibi gratias agere velim scias de dono, quam gratum Christiano homini donum arbitrare, eoque majores, quo vestra magis nostræ Sententiæ respondet de Cœna Domini. Ita propemodum nostros homines docemus, ut [quod ad hanc rationem pertinet] Camillum dicere possis Bullingerum, & Bullingerum Camillum. Quam ob rem nihil dubites, quin mihi proberis, vel potius probentur, quicunque eo pervenerunt, ut ipsum idem sentiant. Nihil enim in Cœna, quam a Christo institutam, ab Apostolis usurpatam celebrare nuper institui, præter memoriam mortis Christi, qua a Satanæ tyrannide & potestate tenebrarum in regnum lucis ascitum sumus, agnoscimus, ut nihil putes a nobis impetraturos, qui aliter sentiunt, ac docent. Id vero commodius explicabimus, ubi majus erit otium, teque certiores faciemus. Nunc enim hoc tantum ad te, quod D. Petrum Phinerium, cujus nunc primum hic amicitiam conflavimus, ad te prope diem venturum audiverimus, virum summæ auctoritatis, & [ut audio] pietatis studiosissimum, cui ut me [ita n. videtur] plurimum commendes, etiam atque etiam rogo: neque id solum, sed ut Religioni ex animo faveat, & iis, qui publice profitentur, non desit, nunc præsertim, cum ejus Filius Legatum, quem *Comissarium* appellent,

pellant, agat apud Præfectum Vallis Tellinæ. De Concilio Tridentino nihil serium expectes, ajunt tres Cardinales ibi etiam nunc commorari, atque Concilii nomine indulgere, ut solent, ventri, nihil plane facturos, quam imperitæ multitudini per se non stetisse, quominus res Religionis componerentur, ostentaturos. Nosti hominum ingenia, nosti mores. Res pietatis bellissime procedunt in Italia, optime cessurum speramus, id ut quam ocyssime eveniat, comprecemur. Salutant te Fratres, atque vobis omnibus de ejusmodi Confessione gratulantur. Salutabis nobis Ecclesiam Tigurinam. Aliquando ad te advolabo. Bene valete, idque in Domino. Ego non Tirani concionatorem ago, sed Trahonæ quod est oppidulum Vallis Tellinæ, Ludi magistrum: non filemus tamen.

III.

CAMILLUS RENATUS HENRICO BULLINGERO

S. P. D. ex Christo.

PRoximis Literis ego ad te, ut si quod tibi esset studium charitatis, mihi per literas significares, quibus in rebus tu me omnium *hæreticissimum* existimares: Eo enim nomine a te appellatum esse me, *Franciscus Stancarus* dixit. Franc. *Niger*, qui a me tibi literas reddidit, renunciavit te per occupationes non potuisse rescribere, cum tamen vacaret, omnino rescripturum. Verum a te nihil adhuc accipio literarum: Ea intermissio [nisi fallor] indicio est, te Fratris salutem vel negligere,
vel

vel desperasse. Quod si ita est, quod certe nolum, nullam sane videris & nostræ veteris amicitiae, & tuæ dignitatis habuisse rationem. Quid autem jus amicitiae, quid tua dignitas postularit, tu ipse videris. Ego certe utramque mutuis officiis conservatam, quam quorundam hominum perversitate labefactatam maluissem. Id tu, si æque curasses, atque ego, nec tu, cur tam diu tibi silendum esset, haberes; nec ego, cur tecum expostulandum. Sed esto plus apud te veteris cuiuspiam malevoli atque invidi calumniæ valuerint, quam officii ratio, & utriusque nostrum dignitatis, tamen christiana te charitas, si qua inest, impellere debuerat, ut erratorum, si qua essent, me, quem non ut amicum modo, sed ut Fratrem etiam & Christianum hominem dilectum oportuit, admoneres. Eo namque pacto tibi & de officio gratias egissem, & de erratis plane satisfecissem. Quare tametsi utrumque omissum est, tamen postulo, siue æquum est, te oro, ut quo monitore, quibus in rebus tibi videri possim hæreticissimus, aliquando tandem ad me perscribas. Ita te cum amicum, tum etiam christianum hominem iudicabo. Vale meque christiane diligas. Ad d. 12. Maji. Clavennæ. 1549.

Colendissimo atque sapientissimo Viro
Dom. HENRICO BULLINGERO,

Tigurinæ Ecclesiæ Episcopo.

Gratiam Domini nostri J. Chr. cum Spiritu S.

Quod ad te hætenus posteaquam a vobis discassi
litteras non dedi Vir colendiss. & observandiss.
nulla

nulla negligentia aut lentitudo fuit, tametsi enim
 tarditas senectutis comes esse solet, & tu etiam si
 erraviffemus, hanc culpam tua benignitate nobis
 condonares, non est tamen quod accusari debea-
 mus ullius incuriæ, quia alia nostræ cessationis
 causa fuit. Nam cum videre prius vellem qui no-
 strarum exitus futurus esset tristis an felix, ut certa
 de nobis tibi scriberem, expectarem quoque lite-
 ras e Venetiis pro D. *Bibliandro* in hunc usque
 diem invitus etiam distuli. Nunc autem ne diu-
 tius forte maneat in cogitatione suspensus, quæ
 in præfenti habemus, qualiacunque sunt, notæ
 tibi facere decrevi. Quum rediiffem domum, no-
 stram *Confessionem* in prima mea concione cunctis
 audientibus explicavi, subscriptiones & sigilla tum
 vestræ tum ceterarum Ecclesiarum, quibus confir-
 mabatur, ostendi, sequenti vero Sermone Literas
 vestras & quas Basilienfes & Curienses Patres de-
 derant, quod omnes ad concordiam & doctrinæ
 consensionem hortabantur, in lingua nostra ut
 omnes clare intelligerent, recitavi, narravimus
 pro Suggestu cunctam humanitatem cum omnium
 vestrum simul, tum uniuscujusque in particulari
 nobis exhibitam, quam honorifice & quanta cha-
 ritate in visceribus Christi Jesu nos exceperitis, la-
 bores præterea vestros, quos tum nos audiendo,
 tum causam nostram examinando, & demum eti-
 am Sententiam vestram scribendo suscepistis: po-
 stremo ordinem vestræ Ecclesiæ, doctrinam, mo-
 res, multiformem Sapientiam, lectiones, concio-
 nes, genera Linguarum, quorum omnium ingenti
 læticia cuncti sunt affecti & laudem Deo dederunt,
 mihi autem nostræ Ecclesiæ Syndici imposuerunt
 ut pro ea tota vobis quantascunque possum gra-
 tias

tias agerem; fatentur enim se plus quam dici potest vestris dignitatibus esse obnoxios, & se suaque omnia vobis offerunt, rogantque ut eis jubere dignemini. In quo statu res nostræ sint, scito *Stancarum* hinc abiisse, nam cum adhuc tumultuaretur causa cujusdam Scripti quod e manibus D. *Comandri* sponte ne habuerit, an sua importunitate extorserit, ignoro, cujus exemplar ad te mitto, rogavi illum ut de cetero non me molestaret, quod & fecit; quo autem abierit nescio. Qui autem adhærebant *Camillo* adhuc sunt in ea sententia, attamen spero in Domino brevi futurum, ut in viam redeant, de ipso nolim judicare, Domino enim suo stabit aut cadet, & spero non cadet gratia Domini nostri Jesu Christi. *Franciscus Niger* præsentium lator, est in Sententia *Francisci Stancari*, cum nihilominus alias diversæ fuerint opinionis: videlicet Sacramenta esse veluti organa quibus Deus & gratiam, qua peccata remittat & justificet, & regeneret, impertiat; alias hoc non credebat, nunc credit persuasus a *Stancaro*, neque id tibi scriberem, [rogo te noli offendi ex verbis meis quæ invitus imo coactus dico]. *Franciscus Niger* est Vir facilis. Nolui hoc tibi dicere cum apud te essem, neque enim tunc causa fuit, nunc autem causa est, & ea quidem urgens & magna: paucis diebus quum ex uxore sua infantulum suscepisset, venit ad me adhibito secum teste & confessionem suæ fidei de baptismo aperuit volens, ut videbatur, infantem baptizari in sua fide; Respondi illi me baptizaturum esse infantem in nomen P. & F. & Sp. S. in fide Ecclesiæ Christi non sua, nam tametsi etiam ipse erraret in fide, non propterea infans male baptizatus esset, neque aliam formam

formam servare intendebam in baptizando suo infantulo quam hucusque servaveram: est alioqui Vic bonus, sed non satis constans & firmus: is enim cum amicissimus mihi esset & ego illi, [& fateor coram Deo nunquam me tot laudibus hominem extulisse, quot illum magnificavi] nihilominus defecit & amicitiae jura [ni fallor] violavit, tu judicabis, mitto ad te exemplar suarum literarum quas ad totam Synodum Curientem, ubi *Comander*, *Blasius*, & ceteri Ministri Christi aderant, me nesciente ante quam legerentur, dedit, non me monuit, nihil dixit. Latorem literarum esse voluit *Franciscum Stancarum* quem commendabat: audivi ego, legi literas magno animi mœrore, totus attonitus qui fieri potuisset ut contra me *Niger* scribere potuisset. Quia autem diebus præteritis se ad vos venturum esse dixit, monere te volui, ne vobis accidat quod ipsi *Comandro*, quanquam oculatiores & vigilantiores estis scio. *Comander* bona fide, ut est Vir bonus, dedit Scriptum quoddam *Stancaro*, quod dare non debuit, quia & nocebat Ecclesiae nostrae & derogabat honori suo. Nam confirmavit sua subscriptione & Sigillo nostram confessionem post vos, in ea autem confessione continetur, *Sacramenta non conferre gratiam aut justificare, sed earum rerum esse Signa*. In Scripto autem suo affirmat, *illa conferre gratiam & justificare*. Ego volui apud nostros illud excusare per id quod quandoque Signo tribuitur quod non est Signi, sed rei signatae. Verum mihi respondent aliqui quod sibi non constet *Comander*, quamvis enim verba sua rectum Sensem habere possint, non erat tamen in praesentiarum opus illud Scriptum, quod dubium gignere potest apud impe-

imperitos, dare *Stancaro*, quia videtur *Stancaro* favere & contradicere Confessione & etiam sibi ipsi. Ratione ejus Scripti ipse *Niger* non assentitur Confessione, sed *Stancaro*, & iterum vult vos interrogare de ea re, ut eo die quando ad me venit pro baptizando infantulo promisit. Nostis quid respondendum illi sit; ipse fuit author nostræ Ecclesiæ, ut prodit in suis literis, ut Confessione si ve sententiæ vestræ & ecclesiarum de ea re staret, nihilominus decedit a suo consilio. Recepi me missurum ad te literas quorundam nobilium ad quos de *Stancaro* scripseram, ut me de qualitatibus hominis ipsis noti me informarent. Miserunt & Venetiis has literas quas ad te mitto, ut legi tibi facias per aliquem Italum si velis & declarari, quum vulgari nostro sermone conscriptæ sunt: Primus est *Balthasar Alterius*, qui est a Secretis Legati Anglici apud Venetos; Secundus *Dominicus Manzonus* institutus a Dominio Venetorum officialium Syndicus; tertius est *Marcus de Lilio* civis Venetus, vir pius & fidelis. *Balthasar Alterius* de *Stancaro* sic scribit: Cerebrum STANCARI a multo tempore novi & scio optime quo pede claudicet: Hæc est conclusio: Is pauperculus semper fuit, scandalosus & extraneorum opinionum, & quandam habet instabilitatem, ut nesciat quid expiscetur, temerarius multo plus quam in tuis literis dicas; propterea fugite illum amore Domini, & amovete illum ab oculis quo citius potestis, aliter nunquam quiescet neque tu neque Ecclesia vestra. *Manzonus* sic scribit: Quantum ad desiderium tuum ut informeris de D. FRANCISCO STANCARO, tibi dicam simpliciter & in veritate id totum quod scio & sentio de ipso: primum palam est & manifestum ipsum esse levem, instabilem, sui amatorem,

Et ut brevi dicam præcipitem in omnibus rebus suis: Et
pejus hoc est quod vult desponsare suas opiniones, quan-
quam discrepent a communi ritu Et vere christiano. De-
inde post pauca verba addit: Quod fuerit Sacrificus:
non credit tamen ipsum fuisse Judæum, licet
de facie videatur, & addit, quod Venetiis acce-
perit uxorem pauperulam a via aberrantem: mo-
dum sui matrimonii (ait) tacebo; dicam tamen ipsum
diu me tenuisse domi meæ meis expensis Et id invitum
fecisse propter suam inquietudinem. Marcus de Lilio
pauca scribit, comparat ipsum limaci, quod sig-
na sua quacunque transit relinquat, & qui agno-
scatur ab omnibus: Respondebo, ait, tibi alias
copiosius. Hæc, Vir christianissime & colendis-
sime! non ideo mittere aut scribere volui, quod
me delectent, sed quoniam id tibi promisi, & ut
agnoscatur quales sint qui Ecclesias conturbant.
Nihil tamen horum quæ ad te scribo conscium
esse volo Franciscum Nigrum, cave te rogo ne is
quicquam horum sciat: Quum legi feceris literas,
si voles, plica & remitte eas omnes ad me inclu-
sas in charta, quemadmodum ego ad te in his
mitto inclusas. Non scribo in præsentem D. Pellica-
no, Patri nostro revendiss. Saluta illum te rogo
nomine meo, propediem scribam illi & D. Rodol-
pho, quem ex corde quoque saluto, illis enim
plurimum debeo. Saluta D. Frisium, D. Gesne-
rum & ceteros omnes vestræ Ecclesiæ Patres. Au-
divi istic esse D. Musculum, dicito illi ex parte
mea, si volet ad nos venire non deseram illum
donec ulla (b'a [f. stiva] mihi supererit, & veriora
experietur facta quam verba. Hic rumor est Ar-
gentinam diabolicum Interim accepisse, quod cre-
dere non possum, verum tu nosti veritatem. Par-

ce precor mi Domine, quod tam longus sum,
non enim satiari possum tecum colloquendo. Vale
in Christo Jesu & scito Augst. tibi deditissimum
esse. Clavonæ. 22. Sept. 1548.

Totus tuus Aug? Maynardus.

REcepi tuas literas Domine mi observandiss. plu-
rimum cum *Decadibus Sermonum duabus*, quæ
mihi super omne aurum & lapidem pretiosum cime-
lium sunt, nondum eas per mea negotia perlegere
licuit: perlegam tamen, deinde pro suggestu illas
prædicare institui, neque enim possunt non ab
electa officina prodire, quæ a te edita sunt: ago
igitur tibi quotquot verbis agere & mente com-
plecti gratias valeo. Ego autem quod ad te mit-
tam pro tenuitate nihil habeo, tametsi tot modis
tibi sum obnoxius, nisi forte quod te affligat &
animum tuum excruciet: verum tu pro humani-
tate tua veniam dabis. Gratissima mihi fuerunt,
quæ de Saxonia, Pomerania &c. scribis; audive-
ram quidem nonnulla, sed quibus vix fidem præsta-
rem, cum nostro tempore tot vana falsaque evulgen-
tur in aures hominum. Super omnia tamen gratissi-
mum mihi fuit audire vicisse in Anglia vestram ac
nostram de cœna Domini sententiam, quando ve-
rum est, spes est profecto ut & in reliquis sit vi-
ctura. De Ecclesia nostra quod tibi scribam ni-
hil habeo quod te lætificet; Præsentium lator sta-
tum tibi nostræ Ecclesiæ indicabit. Unum est
quod hi qui Schismatum causa fuerunt Anabapti-
stæ sunt, & quidam ex his, qui *Camillo*, Viro
illi etiam adhærebant, multis audientibus dum
essemus in mensa cujusdam nobilis Viri, præsentem

Paulo Vergerio viro eximio, & *Justinopolitano* Episcopo, quique ad nos aufugit timore Antichristi, clara voce confessus est, se noviter baptismum suscepisse & eo suscepto alium hominem nempe innovatum & Spiritu Dei plenum redditum fuisse; Papæ vero & omnibus quæ sub papatu receperat, baptismo etiam, renuntiavisse, quia baptismus ille non Christi sed Antichristi & diaboli fuit, me vero lupum esse falsum prophetam & seductorem. *Camillus* ipsorum Coryphæus & naucerus non tam præceps est, ut tam aperte loquatur, prudentior est, non quod non pejor sit, sed quoniam loqui timet, ut existimo: neque enim possunt qui tam arcta consuetudine sunt conjuncti non eisdem erroribus implicari: Doluit eis quod is de quo dixi tam præceps fuerit ut talia effutiret, nam cupiunt in abscondito esse, ut Synagoga ipsorum augeatur & plures contaminentur. Nescio quid sim facturus, vocatus sum in Angliam, nam hic nemo est qui me juvet, torcular calco solus; parce mihi Domine! nam hoc soli Christo convenit, solus sum volui dicere. Dirigat Dominus gressus meos: inops consilii sum. Audio *Camillum* ad te scribere, tu responde illi quod pro tua prudentia respondendum judicaveris, pestis est Ecclesiarum, & magnus hæreticus, fama est illum parare abitum a Clavenna: utinam alibi melior fiat; optandum est, ut pestem suam secum portet, sed timo: reliquias non secum feret. Harum lator ad te venit *Balthasar Alterius* vir eximius ac singularis ingenii, audies illum, neque enim possum quæ ille ad te perferet brevi scripto & illo ut vides magna celeritate exarato explicare: ipse tibi conceptus suos aperiet: Tu Vir magnæ prudentiæ,

si videris rem suam ad Christi gloriam promovendam facere, juva illum & consilio & favore: Ego quantum ingeniolo assequi possum vota sua omnia ad propagandum [nisi me fallat] Christi Evangelium estimo maxime conducere, verum quæ ipse cuperet difficile erit his qui præsunt & cogitata sua correspondere. Vale bene in Christo Jesu Domino nostro & ora pro me. Clavenæ. 15. Maji. 1545.

Aug? Maynardus tuus raptim.

Clarissimo Viro

D. HENRICO BULLINGERO,

Tigorinensi Antistiti.

TAndiu reditum in patriam distuli, quam non ab Hispanis solum, verum etiam ab alia quacunque Servitutis specie liberam salutavi. O singulare Dei beneficium, atque Regis illius, cui nunc isti quatuor mittuntur Legati, qui agent ei gratias immortales. Hic satis feliciter procedunt omnia. Ad expugnationem Orbetelli, quod unum in potestate hostium superest oppidulum, gallicam Classem expectamus. Princeps Salernitanus cum triremibus quadraginta quinque ut minimum ad littora nostra appellet brevi, multaque fient non prævisa canis. Nos tantum Deo fidamus & non pudeſcimus. Sed vos quoque pro nobis Deum rogate simul & celebrate. Verum si plura cupis de mirabili hac nostra mutatione audire, homines isti copiose tibi narrabunt, & non ingrata fortassis: sint tibi commendati favoreque tuo eos complecti non omittas. Ego post festum Natalis

accingam me itineri & Deo donante apud vos ero
tota deinceps æstate. Interea tu Vir Clarissime
vale bene cum familia universa. D. D. *Theodorum*,
Gualterum, *Frisium*, *Gesnerum*, & inprimis gene-
ros tuos saluta meis verbis, & quod minime ex-
ciderat *Pellicanos* meos omnes salvos atque felices
cupio. Scripsissem etiam ipsis, sed plus temporis
non est datum, hæc pauca boni consulite. Senis,
25. Septembris. 1551.

Lelius Sozinus.

De *Vergerio* nostro aliquid certi cognoscere aveo :
Literas tuas Bononiam ad Patrem misi & ipse bre-
vi succedam.

Doctissimo atque Optimo Viro
D. HENRICO BULLINGERO,
suo inprimis colendo.

REdditæ mihi fuerunt Literæ tuæ Venerande An-
tistes! quibus lectis totus summo perfusus sum
gaudio. Quod enim de prospicienda mihi condi-
tione apud Bernates te curaturum scribis, quid
gratius, quid antiquius mihi contingere posset?
Perge itaque te rogo in instituto, & quod tibi
suggerit Dominus effice. Et si quid conseceris,
Deo inprimis, deinde tibi summas agam gratias.
Quod vero Bernates subtilitates ac nodos tam in
doctrina, quam in planissimo Cœnæ D. negotio
ecclesiis suis tradi nolunt, hoc etiam atque etiam
laudo, neque ego talia doceo, nec unquam do-
cebo: placet enim mihi puram ac simplicem do-
ctrinam Christi, ejusque verum Sacramentorum
intel.

intellectum sine triciis Ecclesiis tradere. Quod præterea Lutheranismum ac Papismum odiunt, hoc mihi a multis jam annis cum illis commune est. Testes enim [ut alios taceam] sunt *Lælius, Hallerus, Michael . . arius*, testantur Scripta mea, testis est tota Viennensis Academia. Amo itaque Verbi Domini Simpliciter illam, quam S. Litteræ nobis proponunt. Quod tandem in aliis etiam rebus, omnem tuam operam, si ea indigero, mihi polliceris, primum quod verum & Christianum Episcopum decet, facis: deinde me tibi maximo beneficio devinctum semper habebis. Quamobrem expectabo, ut quam citius fieri poterit de toto negotio me certiore facias. Vale. Basileæ. 7. Febr. 1547.

Tuus in Domino Franc. Stancarus.

Clarissimo Viro

D. HENRICO BULLINGERO,

Antistiti Tigurina Eccles. doctissimo & vigilantissimo]

GRatiam & vitæ innocentiam a Deo patre per J. Christum. Literas ad te per Magistrum *Augustinum Mainardum* dedi observandissime Bullingere! qui speciales a me Literas habere voluit. Sufficissent quidem unæ pro ambobus, & te hoc labore levassent. Hic altera pars controversiæ. Doctor *Franciscus Stancarus* Mantuanus in linguis ut audio apprimè doctus, Vir Christianus & pius, etiam mihi ab annis quatuordecim cognitus; etiam *Bullingeri* cognoscendi avidus: qua causa Tigurum veniant, in Magistri Augustini literis attigisse brevitatis gratia omitto. Age igitur pro humanitate tua cum viris istis ut soles. Vale ex Rhætiæ Curia. Kl. Junii. 1548.

POSITIONES

de honoribus a bono cive capeffendis.

I.

Civitas vocatur multitudo hominum in unam eandemque societatem collectorum, qui certis legibus, tamquam vinculis, coërcentur, & inter se devinciuntur.

II.

Homines, qui in eadem societate sunt, iisdemque legibus constringuntur, Cives appellari solent.

III.

Civium alii aliis præfunt, alii parendi leges accipiunt; vel, quod idem est, in unaquaque civitate sunt qui regunt alios, sunt qui reguntur ab aliis.

IV.

Inter eos qui regunt alios, plurimum interest. Sunt enim civitatum rectores vel boni, vel mali.

V.

Bonos Rectores voco, qui reipublicæ procurationem non ad suam utilitatem gerunt, sed ad eorum, qui commissi sunt.

VI.

Malos contra rectores voco, qui non civium commodis inserviunt, sed id agunt, ut dominandi, luxuriandi, habendi cupiditates expleant, & novos subinde sinus ac varia prædandi vocabula exquirunt, quasi aureæ messi præfecti; quales Varro descripsit:

Qui

Qui pote, plus urget: pisces ut sæpe minutos
Magnus comest, ut aves enecat accipiter.

VII.

Inter eos quoque, qui reguntur ab aliis, ingens discrimen est: quippe alii boni, alii mali cives sunt.

VIII.

Bonum appello Civem, non qui ab omni crimine vacat, [tales enim non in hac mortalitate, sed in cœlesti civitate quærendi sunt] sed qui pietatis justitiæque amor ex animo deditus, rerumque civilium scientia præditus, non tam suam, quam publicam utilitatem, ex qua suam pendere retur, omnibus viribus curat.

IX.

E contrario malus civis dici meretur, qui publicæ salutis incuriosus, suis tantum cupiditatibus litat, privatæque quieti consulit, parum curans, an aliis bene, an male sit.

X.

In variis illis civitatibus, quibus terræ coloni distinguuntur, summa potestas vel penes unum, vel penes plures, vel penes omnes est.

XI.

In patria nostra plures ad reipublicæ clavum sedent, qui de summa rerum deliberant.

XII.

Hic quæritur: An bono civi decorum licitumve sit, honores magistratusque neque petitos, neque exambitos, sed ultro inopinanti delatos detrectare, sive bene, sive male respublica huc us-

que administrata sit? Ego indecorum, illicitum-
que esse existimo, sequentibus inductus rationibus.

XIII.

Quo plures boni rectores civitatem temperant,
hoc felicius cuncta geruntur; neque fieri potest,
quin ejusmodi civitas læta indies incrementa ca-
piat.

XIV.

Uniuscujusque boni civis permagni refert, non
venerari modo Deum, sed re ipsa, quantum po-
te, operam dare, ut navis communis, qua cum
ceteris vehitur, quam plurimos peritos, catos,
cautos, cordatosque gubernatores habeat.

XV.

Vel ob id maxime, quod malorum rectorum
semper major proventus est, quam bonorum,
qui æquabili jure cum civibus vivunt. Adeo ve-
rum est quod ille dixit, omnes bonos rectores
uni annulo facillime inscribi posse.

XVI.

Si ergo bonus civis ad rempublicam vocatus
accedere recuset, deest universæ civitati, præfer-
tim si in ejus locum [ut plerumque nescio quo
fato fit] malus substituitur.

XVII.

Porro bonus civis dona a Deo accepit, non
ut inarescere sinat, sed ut bene collocet. Opti-
me autem collocat, qui usibus publicis dat, di-
cat, atque dedicat.

XVIII.

Ipsum civis vocabulum docet, civem non sibi,
sed secundum Deum patriæ natum esse. Hoc
negat, qui patriæ commodis inservire detrectat.

XIX. Civi.

XIX.

Civitas comparatur corpori, cujus singulae partes naturae instinctu id agunt, ut corpori bene sit. At corpori bene esse nequit, ubi principes partes officium facere renuunt.

XX.

Qui proin ab omni magistratu alienos se ostendunt, perinde mihi facere videntur, ac vectores, qui oborta gravi tempestate, in navi secure dormiunt. Nam navicula nostra semper in periculoso & procelloso mari jactatur.

XXI.

Cum bono civi ultro deferuntur honores, nemo ferme est, qui providam Numinis curam heic non agnoscat. Si delatos repudias, nihil sane impedit quin dicam, te fato reluctari, & divinam accusare providentiam: quod grande nefas est.

XXII.

Boni civis est, non orare modo, sed etiam arare, id est, rem publicam consilio, & re juvare. Deus nos & oratores, & actores strenuos esse vult.

XXIII.

At enim mihi non vacat, in negotiis publicis versari: curent talia illi, quibus plus otii est. Cur tibi non vacat? quia rei tuae nimium vacas, & lucro inhias.

XXIV.

Sed privatam vitam publicae praefero, & fastidit animus quietis amans, in publicum prodire, & Curiam conterere. Tu vero cave, ne sub quietis titulo otio nimium indulgeas, aut privatim
taliam

talia moliaris, quæ te multo gravioribus distringant curis, quam si animum ad rem publicam applicuisses. Neque enim privata vita tam dulcis semper est, ac ejus amasii prædicant. Qui curas fugit, sæpe gravissimas invenit.

XXV.

Verum mihi, simul atque in dignitate versari cœpero, non amplius licet esse pio, & vere Christiano, propter corruptissimos sæculi mores, qui optimum quemque velut contagio corripunt, & a recto seducunt tramite. Tu ergo domi nullas reperis spinas, quarum contactu lædi posses. Ubique profecto peccandi occasiones se ingerunt. Solitaria vita si non externis, saltem internis, eoque periculosioribus, tentationibus obnoxia est; quibus rei publicæ cura sæpe medetur. Sane corruptissimi sint sæculi mores: atqui Deus te vocavit, ut illis obviam eas, & is qui te vocavit, te custodiet, ne inficiaris.

XXVI.

Quid, si honores capeßam, & obnixè in id elaborem, ut cives meos quaviscumque occasione juvem, ut rem publicam tuear, labantem sustentem, ut leges exacte servem? frustra sum, quia multitudine aliter sentientium obruor. Tu hoc age, cetera Deo committe. Sæpe accidit, ut unius opera, nisu, constantia pristino decori restituatur civitas, de quo jam transactum videbatur. Sæpe in unius sententiam, ita rem dirigente Deo, itur a ceteris, qui longe alia defensuri in Senatum venerunt.

XXVII.

Si res in ultimum adducta est discrimen, pro virili parte civitati opem ferre non recuso. Verum,

rum, mi homo! facilius curatur ægrotus, cum morbus nondum omnes pervasit artus; sero medicina paratur, cum animam agit, Si in ultimo discrimine rei publicæ auxilio venis, tuam, non publicam utilitatem spectas, quia intelligis, te salvum esse non posse, nisi salva re publica. Quanto rectius facies, si operam dabis, ne quid detrimenti res publica nunc quoque capiat? ut appareat, te non rem tuam, sed universæ civitatis agere.

XXVIII.

Ceterum, ne quid universim definiam, ea quæ dicta sunt, animo pio atque prudenti ex Dei gloria, & hominum usu æstimanda relinquo.

FINIS.

* * *

CORRIGENDA

in Epistola Pacimontani, quæ extat
Part. XVIII. Musei.

Pap. 262. lin. 8. *sunt* lege *sint*.

Pag. 268. lin. 2. *Œ* lege *At*.

Pag. 277. circa finem, *sibimetipfos* lege *sibimetipsis*.

* * *

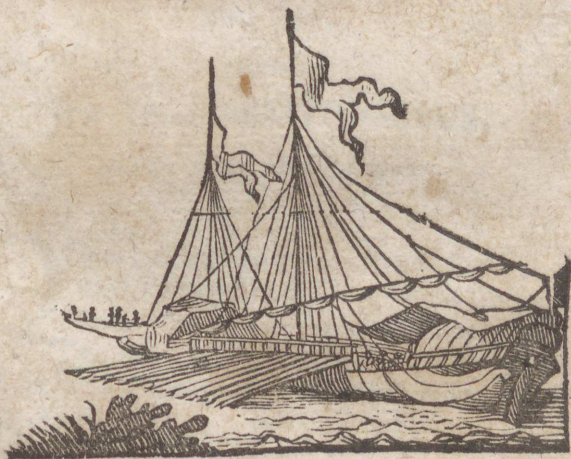

MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos

Ufus apertum.

Particula XX.

TURICI.

Litteris Conradi Orellii & Soc.

MDCCLI.

MUSEUM
OF THE
AMERICAN
ANTHROPOLOGICAL
INSTITUTE

THE
MUSEUM OF THE
AMERICAN
ANTHROPOLOGICAL
INSTITUTE

THE
MUSEUM OF THE
AMERICAN
ANTHROPOLOGICAL
INSTITUTE

DISSERTATIONE LOGICA(*)

VIM ARGUMENTI

quod a

CONSENSU MULTITUDINIS

duci solet,

expendit

JO. JAC. BREITINGERUS,

Ling. Græc. Prof. Public.

Thesis I.

QUum viderent homines, singuli suæ imbecillitatis adversus mala ingruentia sibi conscii, quanta vis esset in consiliorum animorumque consensione, atque etiam in virium ad communia isthæc mala propulsanda con-

Tom. V.

Kk

jun-

(*) Conscripta est hæc Dissertatio non proprio quodam motu aut impulsu, sed hoc pietatis officium jure suo requirente Viro plurimum Venerando atque doctissimo DAVIDE LAVATERO, Philosophiæ Prof. Ord. qui gravi tum temporis morbo conflictatus, ne S. Ministerii Candidatorum ad ulteriora properantium vota suffraginaret, mihi hoc munus imposuit: Atque etiam argumenti

junctione, quamque tutum ac certum adversus calamitates, quibus vita hominum obnoxia atque exposita est, præsidium sibi esset paratum in Societate plurium: admodum proclive erat in eam opinionem adduci, quasi in ipsa Multitudine atque plurium in eandem Sententiam Conspiratione, in se spectata, præcipuum aliquod esset rerum præsidium ac firmamentum. Ad hanc deinde alia accessit consideratio, quæ ad fidem huic persuasioni conciliandam quammaxime fuerat idonea:

delectum idem ille Vir spectatissimus, præ cuius iudicio omnes malevolorum Sufurros contemno, suo calculo probavit: Et, quod præfiscine dixerim, nostram tractationem huic Argumento aliquam lucem accendisse mihi adhuc persuadeo. Visum est autem hanc Dissertationem, cujus rariora supersunt exempla, huic Museo nostro inferre, ut cuivis potestas fieret hæc cum Bælianis conferendi, & ut larvati Scurræ Turicensis impudentia detegatur: quem ubi verum suum nomen profiteri fuerit ausus, Decas illa Candidatorum, qui hanc Dissertationem publice propugnant, oppugnantque, ut bipedum mendacissimum publice coarguere possent atque turpes ejus calumnias & mi-feras sophisticationes facillima opera diluere. Atqui ne quidem isto labore opus esset, sola enim nominis professio patefaceret, dudum illum fidem omnem decoxisse. Hunc ego si virum bonum esse putarem, monerem ad huc officii virorum bonorum: Istud vero si facerem, novi, oleum & operam perderem, ille enim cum Nevio rideret meam amentiam, qui in vita ejus rationem summi officii desiderem & instituta bonorum virorum requiram. Commendabo ipsi lectionem Libelli Dornavii, qui inscribitur: HOMO DIABOLUS i. e. Sylloge Auctorum qui de Calumnia remediisque adversus eam scripserunt, quique Francofurti An. 1618. prodit:

- - - *Sunt certa piacula, quæ te
Ter pure lecto poterunt recreare libello.*

J. J. B.

nea: observabant scil. apud omnes gentes obtinere & quasi communi aliqua lege constitutum esse, ut in judiciis de causis civilibus, & quæ maxime ad humana commoda & vitæ tranquillitatem pertinerent, consensus multitudinis ad dirimendas lites & finiendas concertationes plurimum possit, ita quidem, ut quibus singulis, integra re, dissentire fas fuerat; ea peracta, quod pluribus placuisset, cunctis tuendum foret: In ejusmodi enim judiciis, ut PLINIUS Lib. II. Epist. XII. ad Arrianum suum de hujus consuetudinis necessitate loquitur; *numerantur sententiæ, non ponderantur: Nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est tam inæquale, quam æqualitas ipsa, nam cum sit impar prudentia, par omnium jus est.* (a) Maximam vero huic persuasioni vim conciliavit & auctoritatem, quod intelligerent, homines cetera moribus, legibus ac institutis adeo diversos sibi invicem adversos, ut aliquando præter corporis formam vix quicquam haberent, cur ad eandem speciem referri possent; (b) nihilominus tamen in quibusdam cognitionis principiis & veritatibus Societati conservandæ admodum salutaribus ita amice conspirare, quasi re prius inter ipsos deliberata mutua isthæc consensio esset constituta: Quid enim, ut sunt homines in judicando præcipites, facilius erat quam sibi persuadere, communem Multitudinis

Kk 2
in

(a) Videatur in hanc rem Amplissimi Viri J. JAC. LEONIS Dissertatio jurid. de Pluralitate Suffragiorum in causis Religionis: quam quum rarius obvia esset, MUSEO HELV. inferre placuit.

(b) Videtis MAXIMI TYRII Dissert. I. ubi oratorum more hoc argumentum illustrat.

in quacunque re Consensum insigne veri criterium & certissimam Naturæ vocem; atque hanc sibi iudicii normam statuere, ut *quicquid in communibus hominum sensibus positum esset, id quoque in ipsa Natura situm atque fixum esse* censerent, quæ CICE-
RONIS in *Orat. pro Cluentio* verba sunt.

II.

Quapropter, quotiescunque ad humani ingenii rationem atque indolem respicere soleo, desino mirari qui factum sit, ut hoc *argumentandi genus*, quod *A MULTITUDINE IDEM SENTIENTIUM* repeti solet, usu ita invaluerit, ut promiscue ad omnis generis veritates, necessarias æque ac contingentes, stabiliendas fuerit translatum, & a doctis perinde atque indoctis tantopere frequentatum, ut nulla fere in divinis aut humanis rebus paullo gravior Quæstio incidat, in qua non ad hoc argumentum, tanquam ad sacram aliquam anchoram confugiant & certissimum se causæ suæ præsidium in eodem invenisse sibi persuadeant. Ut enim plura alia in præsentiarum omittam, non posset inveniri aliud veritatis criterium seu argumentum, quod hominibus cognoscendi quidem veri avidis, iis autem, quibus ad res cognoscendas opus est, præsiidiis destitutis & moræ omnis ac laboris impatientibus magis esset aptum & accommodatum; quam quod fiducia in Multitudinis Consensu, in quo sine ulla tua molestia possis acquiescere, absolvitur: Simul tamen ejusmodi est, ut Critici alicujus diligentiam & multæ ac variæ lectionis apparatus & ostentationem nullo modo refugiat.

III. Nemi-

III.

Nemini, qui in Historia philosophica non plane hospes sit, potest esse obscurum, quantum in causa omnium gravissima, ubi agitur de Dei existentia, quæ omnis Religionis tam naturalis quam revelatæ fundamentum est, huic Argumento a Multitudinis Consensione petito, nunquam non fuerit tributum. Quod si plerosque (a) nostri ævi Scriptores audias, CICERO de Nat. D. Libr. I. c. 16. 17. hoc Argumento jam fuerat usus: in quo tamen vehementer falluntur: nam Cicero eo in loco *Velleium* Epicureum inducit de Diis disputantem, & ita quidem, ut non Deum, sed Deos esse, in eoque omnes gentes consensisse, dicat: Verba ejus præter cætera hæc sunt: *Cum non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, ESSE DEOS, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus.* De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. *ESSE igitur DEOS* consitendum est. Quod quoniam fere constat inter omnes, non Philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive præmotionem Deorum. Ex hac autem Velleii disputatione admodum perspicuum est, veteres in hoc Argumento ab omnium, hoc est secundum Velleii interpretationem, ipsius Naturæ, consensione reposito, Polytheismo præsidia invenisse. Quam

Kk 3

varie

(a) Ita celeberrimi nominis Theologus J. A. TURETINUS Operum Vol. I. Disertatione II. de Existentia Dei §. LVII. p. 118. hæc verba, hosque sensus perperam Ciceroni tribuit.

varie autem jam olim de hujus Argumenti virtute
 senserint, ex *Cottæ* Pontificis, sub cujus persona
 nonnulli (a) Ciceronem suos sensus exponere con-
 jiciunt, oratione cap. 23. de N. D. manifestum
 est; ubi stoicus ille hæc ad superiorem Velleii ar-
 gumentationem reponit: *Placet omnibus fere, mihi-
 que ipsi in primis, DEOS ESSE. Itaque non pugno:*
 (b) *Rationem tamen eam, quæ a te offertur, non satis
 firmam puto. Quod enim omnium gentium generumque
 hominibus ita videretur, id satis magnum esse argumen-
 tum dixisti, cur ESSE DEOS confiteremur: quod cum
 LEVE per se, tum etiam FALSUM est. Primum
 enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? Equidem
 arbitror multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut
 apud eas nulla suspicio Deorum sit. - Non est igitur
 tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, confirman-
 dum, quam videtur. Sed quia commune est hoc ar-
 gumentum aliorum etiam Philosophorum, omittam hoc
 tempore: ad vestra propria venire malo. Quod autem
 deinde isthoc pro summi Numinis existentia Argu-
 mentum a christianis Doctoribus omni ætate ma-
 ximo loco fuerit habitum, Systemata illorum &
 Compendia Doctrinæ abunde docent, in quæ
 istud, tanquam spoliū hostibus ereptum, &
 caussæ*

(a) In hanc rem consuli meretur Viri Celeberrimi,
 Collegæ conjunctissimi & Amici ex paucis J. J. ZIMMER-
 MANNI Disertatio de Theologia M. T. CICERONIS
 in Musei Helv. Partic. III. p. 426. seqq.

(b) Licuit ergo, semperque licebit, *Cottæ* exemplo,
 Doctorum argumenta, quibus in probanda quacun-
 que veritate varie uti solent, sub examen revocare, atque
 etiam si minus fuerint idonea, ea repudiare, citra nega-
 tæ veritatis suspensionem. Thesis enim propterea non est
 falsa, quod a nonnemine fuerit male probata.

causæ suæ adversus Polytheismum accommodatum, diligenter translatum est: quanquam de ejus virtute non omnium eadem fuerit sententia, aliis contententibus, id propria quadam demonstrandi vi pollere, atque in præcipuis & palmariis pro hac veritate argumentis habendum esse; aliis contra perhibentibus, id quamvis per se & seorsim spectatum parum firmitatis habeat, (a) cum aliis tamen conjunctum atque sociatum, quoniam illorum & numerum & vim aliquantum augeat, haud parum valere. Et cui denique possunt esse ignotæ eruditorum concertationes, quæ hac nostra ætate de hujus Argumenti momento coortæ & varia fortuna agitatæ sunt, postquam Vir acuti ingenii P. BÆLIUS (b) variis in libris suis varia ad infringendam hujus Argumenti in hac causâ vim in medium protulisset?

III.

Fuisse autem hoc Argumentum, a Consensu Multitudinis repetitum, ad alias quoque magni momenti veritates stabiliendas translatum, testis est SENECA Epist. CXVII. *Multum dare solemus, inquit, præsumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam Deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de iis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque projecta, ut non aliquos Deos*

Kk 4

credat.

(a) Ita Celeberrimus TURRETINUS l. f. c. diserte ait: „Decimum Argumentum adjungimus (a Populorum consensu): quod si solum esset, minus forsan roboris haberet; sed superioribus additum, haud exiguam iis addert confirmationem. „

(b) Conferant jam, qui volent, hanc Dissertationem cum Bælianis, & plagii accusationem in mendaciis putidissimis habebunt.

credat. Cum de (a) ANIMARUM ÆTERNITATE diseritur, non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. (b) Utar hac publica persuasione? Neminem invenies, qui non putet, & sapientiam bonum & sapere. Non faciam quod victi solent (qui ubi succubuerunt populi misericordiam implorant,) ut provocem ad populum: nostris incipiemus armis conflagrare. Ex quo tamen loco id manifestum esse arbitror, ipsum Senecam non admodum præclare de hujus argumenti, cuius tam varius usus erat, auctoritate ac dignitate sensitse, qui diserte negat se eo in hac quaestione, de qua illa Epistola agit, uti velle, ne desperatæ ac profligatæ causæ patrocinari videri possit.

V.

Ceterum de promiscuo usu, seu verius abusu, hujus Argumenti, quo pro generali veritatis criterio Multitudinis Consensus habetur, neque illud omittendum est, quod omnium temporum experientia satis confirmatum dedit, non esse aliam persuasionem augmentis artium & scientiarum ac promovendæ veritati magis noxiam, funestam & adversam, atque illa est, quæ huic Argumento invictum robur tribuit, idque tanquam Lesbianam aliquam regulam, quam in omni judicio sine periculo

(a) Passim etiam christiani Doctores hoc argumento ad probandam mentis humanæ immortalitatem uti solent: vide præter cæteros Celeberr. TURRETINUM Opp. Vol. I. Disf. XII. §. XVIII. p. 328. seqq.

(b) Hac interpunctione Senecæ huic sententiæ nova lux affunditur: quom sc. hæc verba: „Utar hac publica „persuasione?“ per interrogationem accipiuntur: quod poscit illa, quæ sequitur correctio: „Non faciam &c. „

periculo erroris sequi liceat, venditat: Ubi enim semel ista opinio hominum animos insedit, quasi dubium aut suspectum esse non possit, quod pluribus probatur, aut quasi vel levissima suspicio erroris, a quo præcipua aliqua humani generis vel societatis pars in transversum acta fuerit, non possit non cum eorundem opprobrio & contumelia esse conjuncta; profecto nullus emendandis pristinis institutis, aut usu confirmatis opinionibus corrigendis locus relictus est; contra vero communibus erroribus ac consuetudinibus nova auctoritas conciliatur, quam impune aut sine gravi periculo convellere nemo ausit; quis enim ob detectum aliquem errorem aut veritatem noviter inventam, universi generis humani aut integræ aliqujus Societatis invidiam, simultates ac inimicitias æquo animo susciperet, postquam intellexit, se non posse in castigandis communibus hominum erroribus aut moribus quicquam tentare, quin statim calumniam insolentiæ & exprobratæ cæteris hominibus stultitiæ, incurrat? Ut taceam eo vesaniæ processisse homines hac persuasione imbutos, ut eos non puduerit, populi, qui non alia re quam numero valet, sensibus ac vocibus (a) sacrilego ausu divinitatem tribuere, quibus fidem & assensum non adhibere summum nefas foret & piaculo dignum: Id enim, quod in communi sermone sæpe jactari audias: *Vox Populi, vox Dei*; quin inter illa prodigia referendum sit, de quibus T. LIVIUS commemorat, quod sæpe boves etiam locuti fuerint, nullus dubito.

Kk 5

VI. Age

(a) Vide Mahler der Sitten Sect. LXII. nec non CHARRON de la Sagesse Livr. I. Cap. 48. circa finem.

VI.

*Age vero jam, dispiciamus quis huic argumentationi a Consensu Multitudinis locus, quis usus assignari debeat, quodve pretium ei statuendum sit. Et magnam quidem esse ac prorsus singularem Multitudinis vim variis in partibus, nemo est, qui inficias ire auit: Primum enim in corporis viribus id adeo manifestum est, ut probatione nulla indigeat: has enim a pluribus conjunctas in tantum augeri, ut aliquando ad producendos effectus sufficiant, qui humanas facultates immensum quantum superare videntur: nihilque tam arduum aut difficile esse videtur, quod homines sociata opera efficere non possint. Deinde quin etiam in consultationibus de rebus dubiis & incertis, magna multitudinis quoad ingenii prudentiam vis sit, dubium nullum est: etenim quum eventus rerum futuri ab infinito prope circumstantiarum numero & concursu, quibus singulis haud leve est in determinando casu momentum, sint suspensi; nemo autem unus tanta animi sagacitate aut rerum usu ac providentia polleat, ut singula, quæ ad eventum hoc vel alio modo determinandum concurrunt, animo prospicere possit; recte & prudenter plures in consilii societatem adhibentur: quam consiliorum conjunctionem nos significanter designamus per *die Köpfe zusammenstossen*: hujus autem prudentiæ rationem vulgus hoc proverbio efferre solet: *Oculi plus vident quam oculus*: Quo plura autem, quæ ad propositum animi vel promovendum vel sufflaminandum incidere possunt, divinando præcipimus, eo felicius cavere possumus, ne successu careat consilium. Neque tamen, quod probe observari velim, in hujusmodi

modi deliberationibus ea Multitudinis vis est, ut unquam possit eventus certitudinem præstare: Hinc recte CICERO Libr. XVI. ad Attic. Epist. VII. *Quid debet, inquit, qui consilium dat, præstare præter fidem?* Et si in re aliquantum dubia prudentissimi quique in consilium advocarentur, singulos tamen cum eodem Tullio fateri oporteret: *Præstare culpam possum, eventum non possum.* Quid quod si nihil unquam homines suscipere vellent, nisi de cuius eventu certi forent, antequam susciperent, profecto oporteret eos otiosos in diem vivere & nihil agere. Quanquam vero ista consiliorum conjunctio certitudinem nullam asserere possit, conciliat tamen aliquam agendi fiduciam, atque etiam si minus ex voto res succedat, cavet, ne ulla neglecti officii aut culpæ admissæ conscientia animos excruciare possit. Pari modo etiam in judiciis, ubi in causâ dubia in alterutram partem pronunciandum est, ne lites & contentiones inter cives æternæ sint, & tranquillitatem publicam labefactare possint, necessitas postulat, ut quotiescunque in diversas sententias abeunt iudices, potior suffragiorum numerus vincat, quia non alia certior componendæ litis ratio suppetit. Ubi tamen rursus non ea Multitudinis vis est, quasi ea causâ, quæ superior est, propterea semper etiam justior foret.

VII.

Longe vero alia ratio esse videtur ejus judicii, ubi non de dubio aliquo casu aut eventu, sed de veritatis in se determinatæ cognitione quæstio agitur; ubi nulla me cogit necessitas, nisi Enunciationis veritatem penitus perspectam habeam, ut in alterutram partem quicquam pronuntiem; sed
potius

potius iudicium suspensum retinere & ad sapien-
tem ἐροχὺν confugere æquum est, quoad major
quædam lux affulserit: hic quid Multitudinis Con-
sensus possit aut valeat, equidem nondum intel-
ligo. Est enim MULTITUDO quantitas indeter-
minata, quæ variis modis augeri ac minui potest:
Quod si ergo in Multitudine vis aliqua ad plenam
veritatis persuationem inesse debet: necesse est,
ut illa persuasio pro numero idem sentientium fir-
mitate crescat & decrescat. Hoc vero si ita est,
tum demum veritas aliqua eum certitudinis gradum,
qui omni dubio superior sit, attigisse censenda est,
si constet, universum hominum genus, ne uno
quidem excepto, in eandem sententiam propen-
dere. Quum vero universum genus humanum
dico, non eos intelligo tantum, qui inde a mun-
do condito ante nos fuerunt unquam, aut qui no-
stra ætate in toto, quam late patet, terrarum or-
be aura vascuntur, nobis æquales; sed in primis
etiam illos, qui nondum nati sunt, verum quo-
ad homines erunt, καθεξῆς alii post alios in am-
plissimum hoc orbis theatrum prodituri sunt. Si
enim veritatis cognitio & persuasio a consensu mul-
titudinis pendet, fieri posset, ut, quamvis de
communi omnium hominum, qui unquam fue-
runt aut adhuc sunt, in aliqua re consensu nobis
certo constaret, deinceps tamen, postquam nos
in terris morari desimus, unus aliquis, vel etiam
major hominum numerus exurgeret, qui univer-
salem hunc consensum, quo certa veritas nititur,
suo dissensu interrumperent aut etiam everterent.
Horum vero consensum si tu minus ad confirman-
dam veritatem aliquid valere propterea velles, quod
illi nondum existant; næ ego te meminisse velim,
istos,

illos, quorum consensu tua nunc persuasio nititur, aliquando etiam non extitisse; immo etiam illorum, qui ante nos fuerunt testimonio nihil decedere, quamvis non amplius inter nos existant. Ex quibus hoc confici posse videtur, isthoc Argumento neminem unquam mortalium, vel de una aliqua veritate certum reddi posse; nisi forte tibi constet aliqua ratio, qua fieri possit, ut nostrum cuiquam omnium in universum hominum, qui sunt, qui fuerunt, atque etiam qui futuri sunt, Sensus intime pateant. Quod si vero vel unus aliquis homo a communi totius humani generis sententia recedat, Consensus ille universalis, in quo veritatis certitudinem positam esse debere diximus, redditur imperfectus; atque id summum probabilitatis gradum, qui proxime a certitudine abesset, constitueret: perinde ut hoc infimum probabilitatis gradum efficeret, si unius tantum hominis assensus ad nostram aliquam sententiam accesserit, cæteris omnibus dissidentibus & in alia omnia euntibus. Minuitur enim ista probabilitas secundum numerum singulorum, qui veritati non suffragantur: Augetur vero pro numero eorum, qui eidem calculum suum adjiciunt; etenim singulis ex hominum genere inesse debet aliquod ad fidem veritati vel minuendam vel augendam momentum: ex quo patet, infinitos inter hæc duo extrema esse probabilitatis gradus, quorum determinatio a certo ac definito, qui universum genus humanum constituit, hominum numero in solidum pendeat: Medius vero inter hos, qui statum perfecti æquilibrii efficit, gradus erit, si utrinque universum genus humanum pro sententiis oppositis in duas partes æquales fuerit divisum: quod si enim

enim alterutra pars vel unico suffragio ab altera vincatur, probabilitas hujus infra dubium subsistit: Unde rursus id confici posse videtur, si hæc argumentandi ratio a multitudinis consensu valeat, nullam unquam veritatem hominibus ne quidem probabilem reddi posse: quam exiguus enim semper est eorum hominum, qui vel sunt, vel fuerunt, & de quorum consensu nobis aliquid constet, numerus, si illum cum reliquorum numero (a), de quorum sensu plane nihil nobis innuit, aut quos alia omnia sentire compertum habemus, comparaveris: ut taceam, id semper nobis obscurum esse, nec ulla nos divinatione assequi posse, quantus in posterum futurus sit eorum numerus, qui secus a nobis sentiant.

VIII.

At, inquis, in hoc judicio, quod Multitudinis Consensu nititur, non singula hominum individua audienda esse; sufficere ad veritatem aliquam firmandam, si singulæ gentes, quæ tanquam totidem individua spectari possint, in censum veniant, quarum sensus ex publicis confessionibus & institutis optime cognosci possit. Verum ego I. non intelligo, qui singuli homines in ejusmodi judi-

(a) Huc apprime faciunt, quæ habet SEXTVS EMPIRICUS Pyrrhon. Hypoth. Lib. I. Cap. XVI. edit. Fabric. p. 24. Ἡ τοι πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις πισεύσομεν, ἥ τιςιν. Ἀλλ' εἰ μὲν πᾶσι, καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειρήσομεν, καὶ τὰ ἀντικείμενα παραδείξομεθα· εἰ δὲ τιςιν; ἐπάτῳσαν ἡμῖν τίτι χρηρὸν συγκατατίθεσθαι; - - ὁ δὲ λέγων, ὅτι τοῖς πλείστοις δὲ συγκατατίθεσθαι, παιδαριῶδες τι προσέεται· εἰδένος δυναμένην πάντας τὰς ἀνθρώπους ἐπελθεῖν, καὶ διαλογίσασθαι τί τοῖς πλείστοις ἄρεσκα.

judiciis, ubi de veritatibus, de quibus singulos esse persuasos plurimum interest, citra injuriam, suffragii jure ac potestate privari possint; cum eos, quorum communis natura est ac conditio, etiam pari cum cæteris jure gaudere oporteat: quoniam igitur natura omnes homines iis instruxit facultatibus, quibus ad verum cognoscendum opus est, nullum amplius superesse potest dubium, quin omnibus ac singulis æquale etiam & commune hac in parte jus esse voluerit. Deinde si multitudinis per se aliqua vis est, singulorum, ex quibus multitudo constat & qui perinde numerum augent, in judicando debet esse aliquod momentum: quam enim *multitudinis*, *gentis*, vocabula sint termini abstracti, quicquid multitudini vel genti in complexu spectatæ tribuitur, id in singulis residere necesse est, & absonum prorsus esset, omnibus velle tribuere, quod singulis eripitur. II. Male hic illa individui *σχέσις* in subsidium advocatur, atque ad Gentem quamcunque quocunque modo transiitur: etenim in hac causa huic notionum conversioni locum non esse, inde manifestum esse arbitror, quod gens hic non ut indivisa spectari possit; quandoquidem singulis vel consensus vel etiam dissensus peculiare jus & propria quædam facultas inest. III. Quod ad publicas populorum confessiones & instituta adinet, longe abest, ut ex his certam aliquod de vera singulorum aut plerorumque sententia argumentum capi possit: constat enim, imperitam (a) multitudinem

(a) Huc pertinet ille CICERONIS locus Tuscul. Quæst. IV. 3. „ Nam cæteri primum ante tenentur adstricti, „ quam

dinem plerumque Doctorum suorum autoritate & arbitrio niti; illos qui in populo aliquo supra vulgus sapiant & nonnisi rebus cognitis & satis perspectis assensum præbeant, paucissimos esse & quasi

- - *ranas nantes in gurgite vasto :*

tum vero etiam ex his ipsis nonnullos esse, qui quamvis aliter sentiant, (a) metu tamen consensum simulent, suos vero sensus callide dissimulent. Ut adeo manifestum sit, eos qui consensum gentium, qualis ex publicis confessionibus & institutis cognoscitur, tanquam iudicii normam, aut naturæ vocem, sequendum esse contendunt, longe a vero aberrare, ac sæpe paucorum *vulgus* *de-* *has* pro communi universæ alicujus nationis doctrina admittere, atque contra animi sui sententiam paucorum suffragia multitudinis consensui longe præferre.

VIII. Quin-

„ quam quid esset optimum, judicare potuerunt: deinde
„ infirmissimo tempore ætatis, aut obsecuti amico cuidam,
„ aut una alicujus, quem primum audiverunt, oratione
„ capti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcunque
„ sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, quasi
„ ad saxum adhærescunt. „

(a) Hanc causam, cur suspecta aliquando esse debeat publica gentis confessio, jam notavit CICERO, seu verius COTTA ad Cicer. de N. D. I. 23. „ Abderites quidem
„ Protagoras, cujus a te modo mentio facta est, cum in
„ principio libri sic posuisset: De divinis, neque ut sint,
„ neque ut non sint, habeo dicere, Atheniensium jussu
„ urbe atque agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores
„ ad hanc sententiam profitendam multos esse factos; quippe cum poenam ne dubitatio quidem effugere potuisset. „

VIII.

Quinimmo & alia sunt, quæ Argumentum a Consensu Multitudinis petatum suspectum reddunt, quorum nonnulla breviter & carptim exponere animus est. I. Singuli, qui conjunctim multitudinem aliquam constituunt, pro se quisque enunciationi assensum præbent ob rationes, intrinsicas maxime, quæ vel sufficiunt ad perfectam convictionem animo informandam, vel certe veritatem admodum probabilem reddunt. Quum ergo singulorum de veritate alicujus enunciationis, siue certæ, siue probabilis, persuasio ab rationibus, maxime intrinsicis, pendet; Multitudinis vero Consensus nihil aliud est, quam singulorum declaratio atque professio, se omnino in eo conspirare, quod notas veritatis aut probabilitatis perspectas habere sibi videantur; si aliqua, absque rationibus, quæ singulis ad persuadendum sufficiunt, in Consensu Multitudinis vis inesse debeat, non intelligo, in quo illa posita esse possit, nisi forte in nuda ejusdem professionis aut declarationis repetitione: Quis vero serio sibi persuaserit, solam ac nudam ejusdem declarationis ac sententiæ repetitionem per se efficere posse, ut verum aliquid esse videatur? II. Fac autem Multitudini maximam inesse vim, ejusque Consensum certum præbere veritatis criterium; tum vero sequitur Consensum multitudinis efficere posse, ut quod in se falsum est, id tamen verum esse agnoscat, seu ut ubi nullus est inter Subjectum & prædicatum necessarius nexus, ibi tamen nexusprehendatur: Quod si enim fieri possit, ut plures in errore aliquo consentiant; consensus autem plurium certum sit veritatis argumentum; oportet

ut error hoc consensu firmatus prodigiosa metamorphosi protinus in veritatem convertatur. Bellum mehercule veri criterium! quod Fanaticismum in Philosophiam induceret, ut veritas omnis ab arbitrio & consensu hominum suspensa esse videretur, quibus si aliquando volupe esset in comitia coire, atque plurium consensu decernere, *Bis duo esse quinque; Idem posse simul esse & non esse; Effectum prius esse sua causa; Partem quamvis esse toto majorem &c.* actum esset de omni veritatis cognitione. III. Stante hoc principio cognoscendæ veritatis, quod in consensu multitudinis positum esse volunt, admittendum esset, veritatem in horas esse mutabilem, idemque progressu temporis & verum & falsum esse posse: quamprimum enim acciderit, ut major pars hominum, eam, quæ receptæ hactenus opinioni aut sententiæ contraria est, amplectantur, quod verum adhuc fuit, id confestim in errorem mutabitur, & quod falsum erat, subito in veritatem abibit: atqui experientia abunde docet, vix esse aliquam veritatem, si-
ve casu aliquo, si-ve meditatione inventam, quæ ubi primum innotescere cœpit, plurimorum cal-
culos meruerit; quin potius communis hæc verita-
tis fors est, ut nonnisi post longas disceptationes tandem de errore triumphet; quod b. LUTHE-
RUS significanter ita enuntiare solebat: *Die Wahrheit muß zuerst rumoren, ehe sie zum Durchbruch kömmt.* Neque sine exemplo est, ut doctrina aliqua, quæ maximo quondam in pretio fuerat, (a) mox deinde penitus obsoleverit, atque

(a) Cartesianismus, Cocceianismus, Pietismus, Jan-
senismus &c. id ipsum loquuntur, qui modo steterunt,

atque tantum non oblivione fuerit oblitterata. Quapropter si consensus multitudinis valeret, nihil firmum aut stabile esset; sed sublato omnis veritatis firmamento, Contradictionis illo principio, Scepticismo lata porta pateret.

X.

Agamus vero nunc pressius, & Argumentum illud a Consensu Multitudinis repetitum in sua principia resolvamus: Ea vero hujusmodi sunt: *Quicquid plures dicunt esse aut verum, aut falsum: id pro vero aut falso habendum est.* Et quoniam *to* dicere præsupponit opinionem & sensum animi, cujus verba nonnisi interpretes sunt, hoc principium cum altero illo æquipollet: *Quicquid plures aut verum aut falsum esse putant, illud pro vero, aut falso, admittendum est.* Quandoquidem vero hactenus a nobis ostensum est, multitudinis & consensus nullam esse per se efficaciam, tandem si quævis inest huic Argumento illa hæc erit: *Quod quis, verum aut falsum esse, dicit (putat): id pro vero aut falso agnoscendum est.* Itaque manifestum est, hoc Argumentum omnem suam probandi vim, quam habet, repetere ab auctoritate unius aut plurium. Auctoritas vero nullam persuadendi vim habet, nisi in *rebus Facti*, quæ quoniam demonstrari ob omnimodam determinationem non possunt, aut admittendæ sunt tanquam probabiles ob circumstantias singulares nobis perspectas, aut assensus nostri ratio erit tantum extrinseca, derivata ab

Ll 2

aucto-

modo ceciderunt. Memorabile ioprime est amplissim. Senatus Turicens. adversus quædam Cartesii, Cocceiique placita Edictum die 18. Jun. MDCCI, editum.

auctoritate dicentis, quo in casu illæ *credi* dicuntur. Valet ergo auctoritas aliena tum demum, ubi alia demonstrandi ratio per rerum naturam non habet locum, ubi quæstio oritur, an aliquid sit, fuerit, aut factum sit? Harum enim rerum cognitio, ubi propria experientia deest, pendet a testimonio eorum, qui illas suis ipsi sensibus usurparunt. Quoniam vero ubi semel ab omnimoda certitudine, quæ concludendo sive demonstrando obtinetur, discesseris, varii dantur verisimilitudinis gradus, qui in fidei iudicio in utramque partem momentum habent; etiam in hac causâ varia probabilitatis momenta constituuntur, in quibus non postremum est, varius testium consensus aut disensus: etenim quin hic plurium consensus ad juvandam & confirmandam fidem multum valeat, nemo unquam vocavit in dubium: Quid quod ipsa divina Lege apud (a) S. MOSEN constitutum legimus, ut quotiescunque Judex in cognoscenda causâ, quoniam alia indicia, rationes vel documenta deficiunt, parum aut nihil proficit, duorum vel trium testium fide & consensu omnis controversia definiatur ac dijudicetur. Non tamen hæc ita accipienda sunt, quasi in ipsa testium multitudine, per se spectata, aliqua inesset efficacia: Etenim omnis testimonii auctoritas non pendet a numero testium; sed a testantis facultate & fide; falsum enim testimonium (b),
quam-

(a) Num. XXXV: 30. Deut. XVII: 6. XIX: 15. conf. Matth. XVIII: 15. 16. I. Timoth. V: 19.

(b) Mauri, teste PUFFENDORFIO nonnisi duo testes admittunt, si quidem viri probi & honesti fuerint; si vero horum suspecta fides esset, XII. requiruntur quales-

quamvis centies fuerit repetitum, aut quamvis per multorum ora transierit, perinde semper falsum est: contra si res aliqua fuerit tradita ab uno aliquo, de quo satis constat, illum rem uti est, vel gesta fuit, planissime scire, & uti sciat, ita dicere, nullus aliorum disensus ejus fidem infirmabit: Sin vero unus talis a cæteris quamplurimis dissentiat, horum consensus vim habere nullam poterit. Hinc variæ, quas in moderando assensu sequi oportet, traduntur prudentiæ regulæ, ut sunt: *In re omnibus obvia ac manifesta, hominis esset valde morosi ac difficilis, plurium consensum desiderare:*
 (a) *Cuius in sua arte potior fides adhibenda, quam vel ingenti imperitorum multitudini:* Item:

(b) *Pluris est oculatus testis, quam auriti decem. &c.*

At quoniam non semper adeo expeditum est de testis dignitate iudicium, fit, ut tum demum vis aliqua ad rem vel credibilem vel incredibilem efficiendam in plurium consensu aut dissensu existere videatur, cum de testis facultate & fide parum constat; quoniam non æque facile errori locus

Ll 3

est

cunque: quasi numerus hominibus mendacibus fidem conciliare posset.

(a) Ob hanc rationem nemo unquam CASSINI, FLAMSTÆDII, HALLEI in observationibus Astronomicis auctoritatem in dubium vocavit, cui quidem singulorum in hoc genere *angebene* ac perspicacia cognita fuerat. Hinc etiam COPERNICUS constanter illorum, quamvis doctissimorum aliàs virorum, de Systemate Terræ motæ iudicium ut temerarium repudiavit, qui Matheseos puræ. Opticæ atque Astronomiæ principiorum essent ignari, sine quibus nullum datur in his rebus iudicium.

(b) PLAUTUS Trucul. Act. II. Sc. VI. v. 8.

est inter plures, atque etiam si ex composito agant, fraus multo facilius patefcat. Quod si vero non adeo lubricum esset illud de testis facultate & voluntate veri dicendi iudicium, nihil omnino opus esset his cautionibus, quæ a plurium consensu repeti solent.

XI.

In cæteris autem rebus, quæ alia ratione cognosci & demonstrari possunt a priori, nulla est testimonii auctoritas. Hic oportet suo quemque iudicio, sua ratione, uti, quæ homini frustra data non est; cuius vero nullus amplius usus esset, si etiam iis in rebus, quarum cognitionem sua cuique ratio suppeditat, quisque mallet temere aliorum fide niti; quod perinde ineptum foret, ac si quis suos sibi oculos evelleret, ut possit quodammodo aliorum uti. Immo vero, qui in hoc rerum genere, quæ rationis ope cognoscuntur, testimonii fide nititur, præiudicio quod vocant auctoritatis abreptus, nihil ipse quicquam recte cognoscit, [cognoscit enim tantum quid aliis de re aliqua videatur], & ab erroris periculo nunquam tutus est: Quum enim experientia constet, viros quoque in arte sua præclaros, non semper ab erroribus esse immunes, qui poterit unquam de veritate esse certus, qui non aliam habet assensus sui rationem præter auctoritatem dicentis aut opinantis? Quod si vero in his rebus auctoritas nihil quicquam valet, perinde erit, sive assensus noster unius aut plurium fide nitatur: Adeoque nulla hic vis inesse potest Argumento a Consensu Multitudinis petito. Quando autem varii generis illæ res sunt, quas cuiusque ratio cognoscit & diiudicat, age disquiramus per partes & singil.

singillatim, quid officiat, quo minus possit esse aliqua in his rebus Multitudinis auctoritas, & quamobrem illius Consensus hic potius nobis debeat esse suspectus. I. Sunt enim certæ veritates, quas non alia ratione, nisi ex unica regula divina, non ubique evidenti, ubique tamen perspicua, quantum ad fidem & pietatem adinet, dijudicare licet: Heic ut divinæ Revelationi sua fides constare possit, duo certæ cognitioni fundamenta præstruenda sunt: alterum est, cum non omnes eundem Librum pro norma divina habeant; ut nos certi simus, quibus in Libris genuina Revelatio sit comprehensa, quam in rebus Fidei ut unicam regulam sequamur: alterum vero, ut cognoscamus, quoniam & de hoc disceptari solet, quis sit verus & genuinus locorum, quibus dogmata fidei nituntur, sensus & interpretatio. Jam vero si heic multitudo idem sentientium obtineret, certe Arianismus fuisset vera & divina auctoritate confirmata doctrina, quo tempore totus orbis se Arianum factum esse miratus est; mox deinde vero detestanda hæresis, ubi primum fidem suam in Ecclesia iterum decoxit, & apud hominum multitudinem in gravissimi erroris suspicionem incurrere cœpit: Sæculo IV. V. & VI. pro divinitus tradito præcepto habitum est, ut infantibus quoque S. Cœnæ symbola porrigerentur; hoc ipsum vero post Sæculum XII. tanquam humanum aliquod commentum ab Ecclesia occidendi repudiatum est: Ita Paganismus Judaicæ doctrinæ olim longe fuisset præferendus; & restaurata Sæculo XVI. fidei doctrina in principio fuisset falsissima, quia erat paucissimorum. II. Sunt deinde multo plurimæ veritates e conclusionibus

sanæ rationis depromendæ, quæ aliquando a primis principiis adeo longo intervallo distant, ut (a) multo principiorum apparatu & longa demonstrationis serie opus sit, antequam convictioni animi a priori detur locus. Harum autem cognitio ab evidentia principiorum & legitima demonstrandi forma in solidum pendet. Jam vero multitudo ignorat & principia, & certam demonstrandi methodum: hinc passim videas homines, quotiescunque de certæ ac determinatæ veritatis examine quæstio incidit, ad rationes extrinsecas confugere, hic audias has atque alias hujuscemodi voces: *Hoc non est cum experientia consentaneum: Nemo vir doctus id unquam affirmavit: Unanimis omnium gentium consensus huic asserto repugnat: Non est alius similis casus, ubi idem obtineat. &c.* Et quis unquam sibi potuit persuadere, rectæ methodi applicationem, qua notiones vocibus certis certas affigimus, ac a primis cognitionis fontibus maxime universalibus per unum demonstrationis trahit ad millenos penetramus articulos, perpetuo vinculo inter se connexos, esse hominibus ingentem ac omnibus communem? Profecto si hujusmodi quid esset aut locum haberet; [quantum ne tunc quidem multitudinis consensus ad veritatis cognitionem aut confirmationem quicquam valeret,] melior esset vitæ humanæ conditio;

(a) In illustris WOLFII Metaphysica germanico idiomate conscripta Demonstratio de Existentia Dei CL. §§is est superstructa: ut docuit Celeberr. BURCARDUS in Dissertatione de Assensu, in Museo Helv. §. XXVII, in adjecto Scholio, p. 601. 602.

ditio; neque (a) tot extarent præconceptæ & ridendæ vulgi opiniones, tot vitiosæ conclusiones in vita civili perpetuæ, tot cupiditatum monstra; tot argumenta a φιλαυλῖα, commodo, sanguine, ordine, secta, suspicione, μεμψιμοιρία, dominatu in conscientias, ineptissimis modis deducta: De quibus videri possunt ARNALDUS in *Arte Cogit.* Part. III. cap. XX. Celeberrimus J. CLERICUS in *Disertatione* lectu dignissima de *Argumento ab invidia ducto*, & G. S. TREVER in *Disf. de Argumento ab amore ducto*. Multum autem falleris, si putes illorum, qui Docti & Literati audiunt, longe præstantiorem esse hac in parte præ cæteris mortalibus atque hominum vulgo sortem: verissime jam olim illustris Baro de WOLF in *Logica* §. 1002. in Scholio adjecto in hanc sententiam pronunciavit: *Maxima pars eruditorum nullius fere veritatis convicta est, cum & propositiones universales nonnisi per inductionem incompletam a posteriori inferant, & genuinam demonstrationis formam ne confuse quidem norint, cum ne unicam quidem unquam expenderit: Hinc mordicus defendunt, quæ nec satis intelligunt, nec sufficienter probare valent. Ex defectu attentionis peccant etiam eruditi primi ordinis, vel quod in sola notione demonstrandi confusa acquiescant, neglecta distincta ex Logica haurienda, vel quod sine probatione admittant, quæ probari debeant.* Qui hæc forte

L1 5

liberius

(a) EURIPIDES in *Phœniss.* v. 502.

Ἐὶ πάντε τούτων καλὸν ἔσθι, σοφὸν δ' ἄρα,

οὐκ ἦν ἂν ἀμφίδεντοις ἀνδράποισ ἔσθι.

quæ illustris GROTIUS ita reddidit;

Si jus bonumque ducerent omnes idem,

Disfidia generi nulla mortali forent.

liberius dicta existimabit, ille mihi attendat ad plerorumque Doctorum studia; quorum alii naturali Logica & confusa regularum cognitione contenti, in historica Philosophiæ & superficialia notitia acquiescunt; alii vero totam vitam in iis studiis transigunt, quæ aut tumultuaria lectione constant, aut memoriam tantum exercent, aut ingenium delectant, solida veritatis cognitione insuper habitæ; maxima vero pars, impatientia laboris & studio famæ, cui inepte serviunt, nunquam uni rei intenti per omnes librorum & scientiarum forulos oberrant, & sterilem librorum rei que litterariæ cognitionem adfectant; passim omnia delibant & transiliunt ad assequendam Polyhistoriam; paucis diuturna adfigitur meditatio. Hæc vero quum ita se habeant, atque quoniam, ut verissime dictum est; mundus regitur opinionibus, quæ nihil stabile, nihil firmum per se habent; quis sibi poterit persuadere, vulgi seu multitudinis [est autem suum cuique ordini vulgus] Sententiis de vero & falso, de pulchro & deformi, de honesto & turpi, ita in universum suam constare posse rationem, ut illius consensus nobis pro regula, norma & exemplo, in nostris de veritate judiciis, in formando ad litterarum elegantiam Gustu, & in vita recte componenda, esse possit, quod sine erroris periculo sequamur? Quin potius ita statuamus, quum paucissimi sint, qui in turba hominum sapiant, tantum abesse, ut multitudinis consensus in rebus a sensibus remotis & soli rationi perviis (a) veritatis argumentum

(a) SENECA de Vita beat. Cap. II. „Cum de vita
„ beata agitur, non est quod mihi illud discessionum

tum præbeat, ut potius, si hæc argumentandi ratio in hoc genere quicquam valeret, non levem erroris & falsitatis suspensionem movere possit. Neque unquam in iis rebus, in quibus aliqua imitationis laus est, promiscuam turbam aut multitudinem in exemplum nobis proponamus, ad quod vel orationis, vel vitæ rationes exigamus; sed, quod semper sapientis esse judicatum est, (a) placere studeamus paucis h. e. optimis.

XII.

Tu vero, concedo, ais, in abstrusioribus, a sensu remotis & reconditis veritatibus & Scientiis Multitudinem ineptum judicem esse, rebus non satis cognitis temere plerumque assensum præbere, levissimis duci opinionibus, & nonnisi per errorem aliquando id quod verum est deprehendere: Sed longe aliam rationem esse veritatum per se evidentium, quæ nobis, ut primum illarum sensum habemus perspectum, vel invitis assensum extorquent, etiamsi nullæ ejus rationes a priori suppetant, & antequam ulla externa institutio accesserit: has προλήψεις, seu *prænotiones* omnium animis a natura ipsa esse insitas atque impressas: In his vero, quoniam errori nullus possit esse locus, quin Multitudinis Consensus certum veritatis

„ more respondeat: Hæc pars major esse videtur. Ideo
 „ enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis
 „ agitur, ut meliora pluribus placeant. ARGUMEN-
 „ TUM PESSIMI TURBA EST. „

(a) PLUTARCHUS *περί παιδ. Ἀγωγ.* §. 48. Τοῖς γὰρ πολλοῖς ἀρέσκειν, τοῖς σοφοῖς ἐστὶν ἀπαρέσκειν. Conf. CHAR-
 RON de la Sagesse Livr. II. chap. I. & passim.

veritatis argumentum præbeat vix dubium superesse: De quo enim omnium natura consentit, id necessario verum esse, recte ita statuisset Velleium apud Ciceronem l. f. c. Jam vero Deum esse, mentes post mortem superesse præmii aut poenæ capaces, &c. naturæ esse voces & in illis notionibus poni debere, quæ mentibus hominum informatæ sint & anticipatæ. Ego vero tibi largior, si ita velis, dari ejusmodi veritates per se evidentes & cognoscendi principia, cum theoretica tum practica, quæ ita per se manifesta sint, ut alia demonstratione non indigeant: Largior, dari in mente nostra naturalem quandam propensionem, proclivitatem & promptitudinem ad assensum ejusmodi veritatibus præbendum; adeoque insitam, vel potius innatam, illorum cognitionem dici omnino posse, quoniam, ut CICERO in *Orat. pro Milone* loquitur, ad eam *non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus*: Nolo enim nunc hanc de Ideis, quas vocant innatas, disputationem ingredi. Quin etiam illud concedo, posse omnino in quibusdam, quæ vera sunt, ut in notionibus communibus, omnes gentes, immo omnes homines, consentire. Hoc vero unum non intelligo, qui a te probatum sit, aut probari possit, id in quo gentes omnes consentiant, necessario etiam verum esse, seu quod idem est, Multitudinis Consensum esse certum veritatis argumentum. Primo enim ipse non potes inficiari, hanc naturæ propensionem (a) sæpius impediri, quominus sese possit

(a) Tota etiam Pythagoræorum & Platoniorum familia, qua nulla acrius pro inficis notionibus pugnavit,

possit exferere, aut in actum prorumpere; notiones illas communes veluti situ quodam & rubigine obductas, nonnisi adtentione singulari & diligentia explanari & a naturæ sordibus liberari: quotquot igitur pravitati suæ naturali morem gerant, nec ullam in animæ facultatibus industriam adhibeant, lucem illam animæ insitam, (sua quidem culpa) opprimere & propemodum extinguere. Fieri autem posse, ut hoc malum totum ferre orbem inficiat, ut pleræque gentes, non barbaræ tantum & ab omni humanitate remotæ, sed etiam eruditionis ac sapientiæ studiis excultæ, communi quasi consensu gravissimos ac detestandos errores recipiant ac tueantur, documenta sunt omni exceptione majora, *Polytheismus*, *Idololatria*, *Τετυοθυσια*, aliaque generis humani propudia. Quomodo ergo consensus gentium nobis poterit esse certum veritatis argumentum? Quod si enim omnes gentes in errore aliquo consentiant, num ex eo efficietur, ut non sit pro errore habendus? vel quodnam dabis mihi criterium, per quod notionem aliquam communem, quæ vera sit, a falsa persuasionem communi possim discernere? Etenim sive ad Rationis sive ad Revelationis normam, id in quo gentes consentiunt, præterea exigendum esse præcipias, nulla erit amplius Argumenti a Consensu gentium repetiti vis; sed assensus noster rationibus rei intrinsecis aut luculento aliquo divino testimonio nitetur. Si vero cum LUCILIO ap. Ciceronem de Nat. Deor. Lib. II. 2. ad

institutione tamen & exteriori quadam excitatione, non latentes inflammarentur igniculi, opus esse censuerunt.

ad diuturnitatem illius Consensus provocas, atque cum eo hanc Sententiam ingeras: *Opinionum commenta delet dies: naturæ judicium confirmat*: Poteris ex ipsa reliqua Lucilii oratione argumentum sumere, quam fallax sit hujus criterii applicatio: neque unquam ex solo Consensu multitudinis certus esse posses de ulla opinione, cum nescias, an non una cum sæculis ætatibusque hominum inveterare & extabescere ea possit: Ut taceam, quod & ipsa veritas, immo prima veritatis principia, huic temporum vicissitudini sint obnoxia. II. Deinde quamvis & hoc darem, illas *νοινὰς καὶ ἐμψύχας ἐννοίας* nunquam ita penitus & universim corrumpi ac obliterari posse, ut non luce sua ac evidentia majorem humani generis partem perstringant, & in assensum abripiant: tum vero illud mihi explicari velim, quum ad applicationem hujus argumenti ventum est, unde possim ego cognoscere, hanc vel illam Enunciationem in horum principiorum per se evidentium numero esse ponendam. Dices sine dubio, id certissime cognosci ex interno & proprio cujusque sensu atque experientia; neminem enim esse, qui se ipse paullo penitius intueri voluerit, qui non deprehendat naturalem illam proclivitatem seu instinctum, quo vel inviti ad assensum certis quibusdam effatis adhibendum impellimur. Itaque secundum hanc tuam sententiam vis omnis hujus Argumenti pendet a cujusque sensu interno & experientia, hocque erit criterium veritatis per se evidētis & quæ alia demonstratione non indiget. Atqui hoc modo Argumentum illud nullam habebit persuadendi vim, nisi quoad singulos, quibus vividus iste sensus inest: Neque id quod alii, etiam si

etiam si integræ gentes fuerint, se sentire aut simulant, aut opinantur, aut perhibent, certum potest esse assensus mei fundamentum, non potest enim efficere, ut quod ipse non sentio, id tamen sentiam: Si vero idem & ego sentio, quod cæteri se sentire prædicant, tum meus assensus non amplius aliorum consensu aut fide, sed propria mea experientia nititur. Et si Multitudinis Consensus circa sensationes suas internas tanquam cognitionis principium & veritatis argumentum constitueretur, tota Philosophia in merum Faticismum, Boehmismum, Weigelianismum, converteretur. Ut taceam errorem illum in experiundo, quo iudicium nostrum de re percepta cum ipsa perceptione temere confundimus, quemque recentiores Logici barbare *Subreptionis vitium* appellare solent, adeo communem & pervulgatum esse, ut totum aliquando genus humanum pervagari videatur: etenim multitudini persuasum est, v. c. Mentem actione physica influere in corpus & vicissim; Colores esse in rebus & eorum esse tanquam materiam aliquam partibus constantem &c. hancque suam persuasionem indubia ac vivida niti experientia efflictim contendunt. III. Præterea neque illud omittendum esse censeo, quamvis etiam daremus, id esse verum, in quo omnes gentes consentiant: tamen alteram illam probationem, omnes gentes in hac vel illa sententia sentire, aut hactenus consensisse, difficilem prorsus & operosam esse; ingentem librorum copiam, multa *сводиторина*, multamque crisin (a) in auctorum

(a) Ex infinitis, exemplo esse potest Græcorum, qui & loco & ætate nos propius attingunt, doctrina, de qua

rum fidem inquirendi sibi deponere; ut adeo hæc argumentatio, si quicquam valeret, non esset admodum popularis: Illud vero, utrum etiam futura ætas sententiæ alicui sit accessura, nulla prorsus ratione cognosci. Facile autem intelligitur, (a) hanc assumptionem eo genere argumenti confirmandam esse, quod *Inductionem* vocant; quæ ut vim aliquam habeat, perfecta esse debet & absoluta.

T A N T U M.

Scriptores ita inter se discrepant, ut alii eos cum Romanensibus, alii cum Reformatis concordare testentur. Cui vero jam fides adhibenda? Quam difficilis erit hæc disquisitio?

(a) Conferri merentur de hoc Argumento ad enunciationem illam, quæ affirmat, Deum esse, applicato, Viri Clarissimi, mihiq. conjunctissimi J. A. ERNESTI Initia Doctrinæ solidioris, Theolog. Natur. Cap. I. §§. 19, 20. 21. p. m. 238. seqq.

*

*

*

ORA.

ORATIO INAUGURALIS
de
MATHESEOS UTILITATE.

In qua ostenditur;

Quanto sit ea emolumento omnibus Scien-
tiis, quam sit utilis cum primis Theo-
logo, Physico autem necessaria.

Dicta per

STEPHANUM HATHVANI,

*V. D. M. & Med. Doctorem in Auditorio Theologi-
co Illustris Collegii Reformati Debrecinen-
sis in Hungaria.*

A. D. XVII. Jan. CIOCCXLIX.

Cum Philosophiæ & Matheſeos Professionem Or-
dinariam auspicaretur.

Q. D. B. V.

Nisi Studium Matheſeos, apud nos plane
neglectum humi jaceret, nec ut Scholis
ac rei litterariæ noxium illud contemne-
retur; neque etiam ii qui disciplinas has
profidentur, aperto indoctorum sibilo expoſiti es-
ſent: Mathematicas omnino artes, ac earum utili-
tatem ſummam commendare, prorsus inutile fo-
ret. Quoniam vero plures quam vellemus, hac
jam olim imbuti ſunt opinione, Theologo has
Tom. V. M m dis-

disciplinas esse inutiles, aut etiam periculosas, vel si quam nonnulli earum perexiguam utilitatem agnoverunt, hanc tamen ad Theologum & ad disciplinas diviniore, nihil prorsus facere existimant; atque valde pauci id recte perspiciunt, quantam lucem ceteris omnibus fere scientiis disciplinæ Mathematicæ adferant: nihil æquius est, quam ut meliora ac rectiora de præstantissimis ac generi humano utilissimis his studiis hodie illos doceamus, & mentes hominum, ab iis quibus tenentur sinistris judiciis liberemus.

Cum vero ad Philosophiam & Mathefin in hoc Athenæo publice docendam, ab Amplissimis Proceribus vocatus sum, ut rem Curæ ac Laboribus meis creditam tanto expeditius, & minori cum difficultate aggredi possim: id e re futurum credidi, si demonstrarem, quanto omnibus Scientiis Mathefis sit emolumento, ac ornamento, quam sit ea utilis Theologo, sed Physico plane necessaria.

Sentio equidem A. H. auribus Vestris, valde gravem, immo opinioni ac multorum expectationi forte contrariam me in medium adduxisse sententiam: Sed hoc unicum est, quod a Vobis majori cum contentione peto; ne Vos ante Sententiæ meæ fastidium vel etiam aversatio occupet, quam id quod in me probandum suscepi, hodie coram monstrem, & causam perorem. Quod dum ego præstabo, vos ut patientes interea præbeatis aures, etiam atque etiam rogo, facturos prorsus confido.

Ita

Ita fere cum hominibus recti animi, & generosa mente ornatis comparatum est, ut nulla feres ab iis gesta facilius sensum pudoris iis incutiat, quam *Erroris* ejus quem committebant recordatio. Hinc sapientissimi quique Viri sollicite semper in eo elaborarunt, quo modo a tam molesto incommodo mens liberari posset, & simul diu in eo defudatum est, quibus præsidiiis & adminiculis recta Ratio Errores commodius vitare posset. Ita per hunc laborem, inventæ sunt ratiociniorum dirigendorum bene multæ regulæ: ita ars cogitata nostra instituendi & viva voce, vel scriptis aliis communicandi, reperta est. Et hæc pauca jam id clarissime nobis ostendunt, saltem non malis mentibus, veritatis studium inesse.

Istam autem *Methodum* per quam veritates a nobis inveniuntur, & aliis proponuntur, ac etiam ex inventis plures aliæ sine periculo erroris deducuntur, in iis cum primis disciplinis addiscendam esse, in quibus *Methodus* ea principem quasi locum tenet; nemo non sanus mecum fatebitur. Solam autem Mathesin illam esse Scientiam, in qua nullæ definitiones nisi quæ rem accurate exprimunt admittuntur; nulli termini, nisi rite determinati recipiuntur: Mathematicorum omnia scripta ostendunt. Eos enim a simplicioribus ad ea quæ magis composita sunt, progressus facere, & si quæ complicatiora sunt, ea in suas partes resolvere, tum ex pluribus inter se comparatis Veritatibus alias novas deducere ac rigide demonstrare; nisi hospes in omnibus litteris humanioribus ignorat. Enimvero si qui sint, qui in Logica, Ethica, Jure Naturæ, Physica vel Theologia,

gia, ea quam nunc exposuimus Methodo aliquid conscribunt: id vero se Methodo Mathematica demonstrasse prædicant. Neque autem aliud illos homines sibi arrogare, existimate, quam quod meruerunt, si officio suo, in demonstrando rite functi sunt.

Etenim ars ratiocinandi in omnibus disciplinis eadem est, nec ullo modo illa a se ipsa differt.

Nonne quæso in omnibus scientiis id solum examinamus, an ideæ inter se conveniant, vel a se invicem discordent? Quis enim ignorat, non res a nobis in ratiociniis conferri, sed ideas: tum de ideis illarum rerum, quas animo perspeximus, post institutam comparisonem nos aliquid affirmare vel negare. Etenim ita sapientissimus Naturæ Auctor, rem cum mente nostra instituit, ut ea idearum capax sit, hinc illas ideas, quas mens nostra sibi præsentis habet intuetur, ac inter se confert. In hoc negotio Intellectus noster, quantum quantus est perpetuo versatur; ac in tam exiguo, omnis ejus labor consistit. Percipit mens nostra ideas, & perceptionis ejus sibi conscia est. Eam certe adperceptionem, quam quisque suæ perceptionis habet, sine manifesta contradictione, & propriæ mentis negatione, nemo sanus negare potest. Deinde harum idearum comparisonem, quæ menti præsentis sunt, ipse intellectus percipit, & illius comparisonis sibi format ideam. Id autem negare velle, cum duas mihi præsentis habeo ideas, me tamen neutiquam id percipere, an illæ inter se conveniant, vel vero differant; certe

certe hoc ipsum foret negare, mihi præsentem esse ideas, quas revera præsentem habeo.

Quare equidem neminem vestrum esse credo qui non evidentissime ex his sequi videat; Mentem percipere ideas, atque etiam veram illam, quæ inter eas intercedit comparisonem. Id si ita est, tum vero *Mentem percipere ideas, nec tamen veram illam quæ inter ideas intercedit comparisonem percipere*, propositionem esse manifeste contradictoriam, ut fateamini necesse est. Hinc clare illud consequitur: *Dari revera inter ideas illam comparisonem, quam mens percipit: atque eo ipso, cum hujus adperceptionis mens nostra conscia est, consensum plenissimum etiam adhibet.*

En habetis A. H. Evidentiæ ac Certitudinis Mathematicæ, nunc tam paucis expositum ac demonstratum fundamentum. Neque id obscure intelligitis, cur hæc Evidentia Mathematica, nobis etiam repugnantibus adsensum extorqueat, atque id efficiat, ut ea, quæ ante pertinaciter negavimus, tandem victi manibus porrectis confiteamur. Enimvero uti perceptionem idearum, cum ideæ menti offeruntur; sic comparisonum illarum perceptionem, quæ ad præsentiam idearum in mente oriri debet; sine manifesta contradictione pernegare non possumus.

Ex his vero paucis quis non videt, cur Mathesis inæstimabile hoc sibi adscribat privilegium, **NON ERRARE**. Neque autem injuria, hoc titulo uti Mathesin, vobis clarissimum erit, si Methodum eam, quam Mathematici in scientia illa

præstantissima sequuntur, intelligetis. Quod dum ego præhabo, cum id perspicietis, cur hæc Methodus ubi ad veritates inveniendas, demonstrandas adhiberi potest, omnibus aliis longissime antistit; tum vero id lucidissime cernetis, quanto omnibus scientiis Mathesis sit præsidio.

Enimvero Mathesis versatur circa ideas & tantum circa ideas, nec id inquit, an ideæ illæ quas ea habet cum ulla re convenient vel minus? satis ei illud est, se habere ideas quas confert, quarum proprietates, per institutas comparationes examinat. Atque omnia quæ Mathematici instituunt ratiocinia, hac illa hypothesi nituntur, si res in rerum natura dentur. At Physica rem revera dari sibi fingit; quare non mirum est si Physicus toties in errores incidat. Quod si Mathematicus in ea parte Matheſeos quæ de corporibus agit versatur, etiam omnium illarum quas ibi instituit demonstrationum fundamentum est; si res eæ, de quibus ratiocinatur existant. Si Phænomena talia sint revera, uti adparent ac conspiciuntur.

Quoniam vero objectum Matheſeos est quantitas, hanc Mathematici sollicitè explorant, hanc in diversis suæ disciplinæ partibus examinant. Extensionem quantorum Geometra mensurabit; vires corporum Mechanicus æstimabit; motum autem corporum variorum, & varias directiones motus, multæ partes Matheſeos expendunt. Cum autem tantum ejusdem generis quantitates inter se conferri, ac invicem comparari possunt; quod si ideæ sunt simplices, si claræ, si distinctæ, hæc
sine

sine periculo erroris conferentur. Magis compositas vero facile Mathematici in singulares resolvunt, ut eo accuratius in singulis partibus eas oculorum & mentis examini subicere possint. Quare cum Mathematici, compositas inter se ideas conferunt; methodo utuntur naturalissima, per quam errorem omnem vitare possunt facillime. Ordiuntur enim a simplicissimis & notissimis, ubi id præstare licet: id vero si fieri nequit, ideas intermedias, quas de integro perspectas habent, in subsidium vocant; ut nulla idearum inter se fiat comparatio, quarum instituenda collatione, convenientia aut diversitas, unico intuitu ac perceptione statim non intelligatur.

Hæc est illa tam celebris & nobilissima, qua Mathematici utuntur methodus. Neque disciplina ulla est, in qua hanc methodum adplicare non liceat. Quamquam vero, in cæteris disciplinis Mathematicam methodum adhibeamus; sæpe tamen in bene multis earum id nos præstare non posse, quin quandoque in veritatem impingamus, statim ostendam, atque etiam id simul monstrabo, quæ scientiæ, saltem quæ partes earum, si rite demonstrantur; nullis theorematibus Mathematicis, de firmitate ac robore quicquam concedant.

Equidem ita sentio A. H. neminem vestrum esse, cui res notissima non sit, versari *Logicam* circa rerum ideas, & earum inter se comparationem. Ideas igitur hæc scientia intuetur, tum methodum tradit, seorsim illas intuendi, juxta se ponendo combinandi, vel etiam tres inter se comparando conferendi: adeo ut circa Ratiocinia

instituenta velut circa centrum suum Logica occupetur. Evidentia ac certitudo, quod eadem hic sit in Logica, quam in Mathesi, ex iis quæ de Evidentia Mathematica paullo ante dixi, unusquisque vestrum intelligit. Nec regulæ illæ, quas Logici de ratiociniis dant & demonstrant; Evidentia ac certitudine, in quoquam ab Arithmetici ac Geometricis superantur vel vincuntur.

Sed cum in his hodierni Logici non subsistunt, verum ideas, & harum comparationes, ratiocinia denique sua, rebus ipsis vel earum attributis & proprietatibus, quas revera existere sibi fingunt, applicant: mirum non est, si difficilius hic errores vitent, quam in Logices illa parte de qua loquebar.

Pari modo ipsa *Ontologia*, quæ omnium eorum quæ sunt proprietates expendit, etiam circa ideas versatur. Enimvero generalis hæc idea *ESSE*, hujus Scientiæ objectum est. Hinc generalia omnium eorum quæ sunt attributa, per comparationes examinamus. Non hæc sua insigni carent utilitate. Nam si quis vel ea expendat, quæ de causa, effectu demonstrantur; in difficilimis sæpe quæstionibus enodandis, pulcherrimo ea esse usui perspiciet.

Cum vero *Pneumatologia*, circa omnium intelligentium attributa cognoscenda & examinanda occupatur; & nostra quanta quanta est, illa quam habemus perexigua rerum Cognitio, a Cogitatione dependet: nihil fere prius in mente nostra percipimus, quam ideam Ingenii nostri. Fieri enim non potest, ut cum rerum illarum, quæ extra
nos

nos sunt, ideam menti repræsentamus, cogitatio-
nis ejus, nobis conscii non sumus, aut in nobis
cogitationis ejus adperceptio non oriatur.

Nobis autem nulli externi sensus, corpora
nulla, quæ extra nos sunt, mentis nostræ & at-
tributorum ejus ideas indiderunt. Quare omnia
ea, quæ in hac disciplina, cum de immortalitate
mentis nostræ, tum vero de intellectu infinito
Deo ipso demonstrantur; Mathematicæ certitudi-
nis ac Evidentiæ merito reputantur. Eadem mi-
hi in Ethicis ac Juris Naturæ, saltem quoad Prin-
cipia officiorum justî, honesti & amoris, quem
Deo, nobis & ceteris debemus, ostendere difficile
non esset. In his omnibus disciplinis, certitudini
Mathematicæ suum adesse locum ostendi. At
vero ad certitudinem Mathematicam Historia,
Physica & Theologia supernaturalis non pertinent.
In his enim omnibus, ideæ quibus veritates ni-
tuntur, a mente nostra & combinationibus idea-
rum non pendent. Sed ubi semel constiterit, ea
quæ in his traduntur Evidentia Morali esse certa
& rei gestæ narrationem nihil prorsus habere du-
bii: tum demum ideas inter se comparando, con-
clusiones elicimus Certitudini Mathematicæ inni-
xas. Hæc quæ hodie est universa rerum moles,
quibus legibus subjecta gubernetur & agitetur: E-
videntia tantum Morali novimus. Verum postea
quam semel, beneficio ejus phænomena cogno-
vimus, horum ideas quæ rebus ipsis respondent
habemus; & sic ratiocinia erunt certa, conclusio-
nesque rebus ipsis adplicari poterunt.

Neque aliter cum Theologia comparatum est. Hic enim necesse est, ut ante id ostendas, an Intellectus perfectissimus, voluntatem suam hominibus singulari quadam ratione declararit? quam de eo quicquam pronunties, quid Deus sibi & aliis, nos præstare voluit. Id si effeceris, tum vero ubi illa divina responsa ac leges reperiuntur docendum erit. Post quos superatos Labores, conclusiones ex iis eliciendæ, quæ Deus nobis revelavit, jam ad ideas pertinebunt, & ratiociniorum stabilitas, Mathematica erit. Ea tamen lege, si Deus hæc revelavit & responsi sui hunc omnino sensum esse voluit. Non tu oracula, ex idearum simplicium collatione unquam exsculpes: oportebat certe ad ea Dictatore Deo. Non itaque mirum est, si Religionis Christianæ illa dogmata, quæ ab ideis mentis nostræ nullo modo dependent; Evidentia Mathematica demonstrari non possint.

Ita ergo Auditores Nobilissimi mecum intelligitis persuasionem illam, quæ ex Evidentia Morali nascitur, pro fundamento suo, Convenientiam illam habere, quæ inter ideas quas mente concepimus, & res ipsas quæ extra nos sunt, intercedit. At Certitudo & Evidentia Mathematica, pro principio suo agnoscit, *Convenientiam illam idearum*, quæ tunc elucescit, cum eas inter se comparamus, atque *ideam hujus comparationis quam nos ipsi adpercipimus; & cujus idea comparationis nobis intime conscii sumus*. Quare dum istam Comparationis, in mente nostra institutæ ideam percipimus: in hac errorem posse dari, Contradictionem plane involvere, jam ante ostendi. Quoties igitur

tur duas inter se comparando ideas, perceptam illam comparisonem, aliis rebus adplicamus quam quarum sunt; contra Evidentiam Mathematicam toties erremus oportet. Nunc tandem cernitis, cur in Mathesi longe facilius, quam in omnibus aliis disciplinis Errores vitemus.

Qui autem demonstrationes Mathematicas in omnibus rebus postulant, nec prius rebus ipsis adsensum præbere volunt, quam Methodo scientifica id eis comprobetur; ii vero nunquam plane id intellexerunt, in quo demonstrationes Morales a Mathematicis differant. Tales mihi credite homines, ne paucissimos quidem dies vivere possent.

Enimvero ii si edere, vel bibere vellent, ipsos vero esurire, vel sitire, aut dormituri, quis Mathematicè demonstrabit? Res denique illæ, quæ in mundo sunt, uti cibi, potus, vestes, bona fortunæ; quomodo illa cibi aut potus esse, vel illa bona ad nos potius, quam ad alium pertinere, Mathematicè demonstrabuntur?

Etenim in Mathesi res dicimus esse veras, cum tam clare & evidenter illas percipimus, ut eæ aliter fieri plane non possint. Ista autem rei perceptæ veritas, non ab illa quæ in hoc mundo obtinet rerum serie, quin ne a voluntate quidem Divina dependet. Nam id de Deo affirmare, eum illa efficere non posse, quæ se mutuo evertunt; tantum abest ut hoc sit potentiam ejus convellere; ut potius ea hac ratione ad summum gradum perfectionis collocetur. Nam Ens summe perfectum, ea posse, quæ summæ sunt Imperfectionis,

nis, & posse eum, ea sapientissime facere, quæ insipientissima sunt: Summa certe foret imperfectio, & sapientia, ente perfectissimo indignissima. Hujus generis demonstrationes, plurimum Subjectorum natura non admittit, ut tamen æque firmis illa demonstrationibus nitantur quæ in mente nihil prorsus dubii relinquunt.

Nam id quidem, absolute necessarium non fuit, ut Constantinopolis in Romania daretur, hanc tamen urbem, revera in Romania dari, mihi æque certum est, ac in circulo omnes radios, qui ex centro ad Peripheriam ducuntur esse æquales. Quamquam hæc duæ veritates, ex diversis plane principiis eliciantur.

Id enim quod a pluribus testibus, qui nullum inter se commercium habuere adfirmatur, vel etiam, qui adeo nullum ex mendacio, id si fecissent, commodum sperare potuerint, ut potius pericula fortunarum, ac etiam vitæ discrimina ipsis adeunda fuerint, propter ea quæ viva voce, vel scriptis exposuerunt & consignarunt: equidem de hujus generis testium ac testimonii fide, nunquam dubitaverim, quamquam id nullam in se contradictionem involvat, rem illam ab omnibus esse confictam. Mihi enim persuasissimum est, ii qui sunt temporum mores, & quæ inter mortales rerum obtinet conditio, atque ubi tanta ingeniorum, idearum, indolis, studiorum ac adfectuum est diversitas: plurimos homines eodem tempore, sine ulla prævia, ad mentiendum instituta conspiratione, idem commentum excogitare non potuisse. Sic historicorum profanorum juxta ac sacrorum

crorum auctoritas confirmatur, & extra omnem dubitationis locum collocatur. Hoc modo observatoribus rerum naturalium, & eorum observatis fides adhibetur. Ita in Historiis testimonia virorum candidorum; in Physicis mutationes, effectus, phænomena accurate a viris idoneis observata & bona fide adornata, & quæ ex iis per analogiam deducuntur; in Jure denique leges; tandem vero in Theologia, illa quæ a Deo ipso profecta fuisse & simul etiam præcepta certissime constat: fundamenta ratiocinii Mathematici erunt.

Neque tamen diffiteor A. H. longe majore cum adcuracione ac examine, in iis quæ ad Deum spectant, quam in rebus ceteris nos producere oportere.

Omnia ea, quæ in sacro codice continentur, vera esse novimus, quæ autem illæ veritates sint, quas Deus mortalibus significare voluit; sæpe omnino ignoramus. Enimvero sacri Scriptores, sæpe non modo vocibus utuntur & phrasibus, nobis hodie perplexis & obscurissimis: sed etiam de rebus loquuntur, nobis jam prorsus incognitis. Multæ voces ac phrasæ, nobis sunt obscuræ, quia copia Lexicorum & aliorum Auctorum, ex quibus certus sensus eorum clare addisci posset destituimur. Multa de moribus ac consuetudinibus eorum populorum, ad quos sanctissimi viri, aut noster Servator sermonem habebat ignoramus: subsidia nempe idonea nos deficiunt. In his quæ clare & distincte non novimus, quo longius ratiocinia nostra producemus; hoc amplius errores promovebimus. Quarum rerum ideas mente non concepimus, circa eas, nulla etiam a nobis institui

tui potest idearum comparatio. Neque enim quomodo unicum, cum altero conveniat, vel alterum ab altero differat, indicare valemus: id est, in hoc casu nullum a nobis formari potest ratiocinium. Jam vero illa quæ limites ingenii nostri ac rationis superant, eæ res sunt, quarum ideas claras & distinctas non habemus, characteres ac notas, quibus eæ ab aliis rebus differant, non concipimus, nec comprehendimus. Quis igitur nunc tam temerarius & impudens erit, qui ibi etiam ratiocinari velit, definitiones axiomataque circa doctrinas de mysteriis condere; ubi illum principia, ad colligenda ratiocinia destituunt? Nunc ergo intelligitis, quam pulchre illi Theologi faciant, qui de mysteriis religionis Christianæ, uti ipsi procaciter disputare non erubescunt: ita opiniones suas, lege scripta aliis obtrudere non dubitant. Mathesis non aliunde nos ratiocinari docet, quam ex iis, quæ nobis sunt cognita ac perspecta.

Nunc tandem A. H. ex iis quæ a nobis hucusque disceptata sunt clarissime nisi omnia me fallunt perspicitis, hac exigua, quam dedimus dilucidatione, nos universæ Scepticorum Philosophiæ vel potius Morosophiæ fundamenta subruisse. Datur enim certitudo non modo Mathematica sed & Moralis. Nec minus id evidentissime cernitis, quanta sit Matheseos in omnibus disciplinis utilitas, quam insigni sit ea singulis earum ornamento ac emolumento, & denique quam excellens ac aurea illa Methodus est, quam Mathematici ad veritatem inquirendam adhibent. Quis enim vestrum est, qui ex iis quæ disserui pronohæc

hæc fluere alveo non videat; per Mathesin homines, methodum bene & sine errore ratiocinandi acquirere; ejus beneficio, ex paucissimis principiis cognitis, ignotissimas veritates elicere, & quæstiones difficillimas solvere ac expedire; immo ejus subsidio plurium veritatum nexum, quomodo uno intuitu oculis subjiciant adsuescere; tandem vero id etiam addiscere, ne quid de rebus sibi ignotis adfirment, nedum definiant. In quibus disciplinis rigor ille demonstrandi, aut in quibus earum partibus adhiberi possit clarissime exposui: contra ea, in quibus earum Mathematicæ demonstrationes tantum ex hypothese veræ sint, si scilicet res illæ dentur, si res gesta ita se revera habeat, si leges hæ aut illæ latæ sunt, si denique Supremum Numen hoc vel illud revelavit: id etiam pro instituti nostri ratione exposui.

Brevem hucusque ejus delineationem dedi, quam late Matheseos usus ad omnes disciplinas sese diffundat: nunc id mihi præterea conficiendum est, studium Matheseos Theologo cum maxime utile, Physico autem esse plane necessarium.

Nemo non vestrum A. H. fatebitur si quem unquam, Theologum certe, severo in doctrina religionis Christianæ, juxta ac Ecclesia gubernanda, instructum esse oportere judicio. Is si ea neglexit præsidia, per quæ bona mens comparatur, nec eas disciplinas adtigit, per quas *Veritas* commodissime invenitur, *Errores* autem facillime vitantur, quis est qui non videat, eum idemtidem cespitaturum? Quanto autem res illæ quæ ad Deum pertinent, iis quæ civitatem aut nostram spectant

spectant commoda antistant: tanto majori cum studio ac diligentia, errores circa res divinas vitandi sunt. Quodsi Philosophus, in supputatione virium motus, aut rationibus reddendis phænomenorum, vel Astronomus in calculis Ecclipsium errat: de salute animæ suæ nihil periclitatur. At Theologus, si non rectas de Deo & Religione Divina foveat sententias, non solum propriæ salutis discrimen adit; - Sed & ipsos quibus auctor erroris existit ad tartara præcipitat. Ad errores vero detegendos, evitandos, nullam magis compendiarium esse viam, quam studiorum Mathematicorum notitiam; jam ante pervici. Et quoniam eruditio ac scientia homines inflat, facile ex vitio illo superbiæ, quem *laqueum Diaboli*, intuitu juvenum Theologorum, Apostolus vocat, Matheos cognitio expedit. Enimvero hujus beneficio Theologus discet, quam valde pauca illa sint, quæ solide scit, & quam multa, in disputationibus ac controversiis Theologorum ad Philosophiam potius Christianam, quam ad essentiam ac fundamentum religionis Christianæ pertinent. Et quoniam est innata nobis omnibus, mira quædam cupido, ignota sciendi: quod si tales oculos Lectioni Sacræ Scripturæ Theologus inferet, qualibus Mathematici res examinant: multa videbit, a quibus tanquam incognitis, mentem, linguam, & calamus abstinere debeat. Ita discet non inflari; ita non supra illud quod scriptum est sapere.

Et quoniam vastus quidam oceanus Sententiarum ac dogmatum Religionis Christianæ, nostris temporibus, a Theologis in Systemata effusus est; difficile certe admodum est, id mediocri judicio imbu-

imbuto Theologo, & qui ne primis quidem labris Mathematica degustavit discernere, quid primo, quid altero, quid denique ultimo loco, in religione Christiana habeat. Nonne tristis nos quotidie experientia docet, multos pro levissimis Sententiis, tanquam pro aris & focis dimicandum esset, disputare, & nisi omnes, quas ii mente conceperunt Sententias, alii etiam amplectantur; illos confestim Hæreticos & oh cœorum zelum, ac perditos mores! etiam Atheos, Naturalistas & nescio quid aliud clamitare ac calumniari.

Hinc deinde illud consequitur, quod cum Juvenes Theologi, Ecclesiis certis præficiuntur, hi non aliter se muneri suo satisfecisse existimant, nisi omnes, quas in Scholis didicerunt controversias, ad ductum Systematis alicujus pro Concione sacra disputent. Paucae valde sunt, eæque planissimæ religionis Christianæ veritates, quibus tota quanta ea innixa est, & quæ continuo Auditoribus ingeminari deberent. Sed cum Controversias & Antiquitates, Criticesque studium, Juvenes Theologi effusissimo cursu persequuntur; interea Fundamentorum Religionis Christianæ eos oblivio capit.

Quodsi saltem Geometrica multi Concionatores ac Theologi graviter callerent; minus mihi credite rixarum & inanium Logomachiarum in Concionibus eorum ac disputationibus audirentur legerentur. Non tot inanes Sententiarum discrepantium enumerationes, quæ plus nocent quam ædificant, aut Critices ostentationis exempla ex cathedris instituerentur conspicerentur.

Sed quoniam Theologi singulare munus est, veritatem religionis Christianæ docere, & auditores suos vel etiam adversarios, de veritate dogmatum ejus convincere; pulcherrimo hic etiam auxilio est Mathesis. Ex hac enim videbit, quomodo ad cogitata sua exponenda, verba apta & idonea reperiatur; quomodo argumenta solida a probabilibus, vel paralogismis distinguat, & a quibus principiis ordiendo eam veritatem evictam dare possit, de qua ipsi auditorem vel adversarios convincere ac persuadere animus est? Hac Methodo Athenagoram Christianum Philosophum, sed etiam ætate sua A. P. C. N. 150. non parvi nominis Theologum, in resurrectione mortuorum adversus Ethnicos probanda, felicissime usum fuisse; Libellus ejus de hoc argumento conscriptus testatur.

Nonne Pastoribus in assidua meditatione versandum est? Equidem nunc de ea fatigatione memoriæ non loquor, qua per iteratas relectiones ei aliquid imprimimus. At hoc tædium meditationis, quomodo perferendum sit, & qua ratione ejus beneficio veritates inveniendæ sint, & semel inventæ etiam demonstrandæ, mathematica docebunt. Quis quæso Sophismata facilius detegat? quis solida ab umbris, vera a falsis, quam Mathematicis studiis imbutus, discernet?

Pugnandum sæpe est Theologis cum Atheis, Naturalistis & Deistis: illos demonstrationibus ex perfectionibus minimis ad summam ducentibus; ex ordine constanti motuum ac Legibus naturæ immutatis, ab errore deducunt; hos vero doce-

bunt,

bunt, multa in rerum natura dari quæ mente finita comprehendi nequeunt; quorum tamen veritatem in Mathesi idcirco velle negare, quod comprehendi a nobis non possunt, extremæ fore dementiæ, facile iis demonstratu erit. Enimvero hyperbolam ad asymptotum propius perpetuo accedere, nunquam tamen, vel si in infinitum utrasque lineas, rectam & curvam ducas, alterutram harum cum altera concurrere posse: Mathematici demonstrant. Qui tamen id fiat, ut lineæ istæ in infinitum sibi propius accedendo, nunquam tamen concurrant; quis clare & distincte concipiet? Progressiones geometricæ in infinitum extendi possunt: earum tamen omnium summam addere, difficile non est. Sed quis summam illam quam addidit, animo comprehendet? Pari modo ex numeris irrationalibus, per adproximationem ut vocant, semper propius atque propius radices extrahuntur: nec tamen unquam veram radicem extrahere poteris, etsi per mille annos operationem continues: cum tamen illo labore, si numeri sunt convergentes, semper propius radici veræ accessisti. Et ne plura nunc addam, quadrati Latus, Lineæ diagonali esse incommensurable, jam veteribus Philosophis veritas fuit notissima. Certe Plato eum qui hoc Theorema nesciret, non hominem; sed pecudem existimabat. Ita scilicet hic exemplum nobis suppetit, inter unius lineæ, infinite variantes particulas, ne unicam quidem dari, quæ lineæ alterius mensura esse possit.

Sic sciolos ac nasutulos Sophistas Mathesis confringit, sic illos ad incitas redigit, qui mysteria

fidei credere nolunt, nisi ea animo plane comprehendant, & nisi in iis distinctissime omnia intelligant, & sic quasi animo exhaustiant. Neque id nunc commemorabo, quam turpe sit Theologo, loca illa, in quibus res sacræ gestæ fuerunt ignorare. Tacebo hoc etiam, quam inepte is sibi Theologi nomen adscribit, qui τὸ πλῆρωμα τῶν καιρῶν, *eventus prædictionibus respondentes* (Eph. 1: 10.) nosse non laborat. Sed alterum horum ex Geographia, alterum vero ex Chronologia, quæ Matheseos sunt partes, intelligitur. Nemo fundamentis Astronomiæ destitutus annos Judæorum sacros & civiles, solares & lunares intelliget, ædum Epochas Judæorum cum nostris conferet. Ut nunc de eo nihil hic admoneam, etiam Chronologiam, ipsis Astronomiæ fundamentis inniti. Et tandem quid aliud ipse Deus facit; quam perpetuo γεωμετρεῖ.

Possẽm plura addere argumenta, si patientia vestra Auditores Humanissimi abuti vellem.

Id unum commemorasse sufficiat, mecum præstantissimos quosque Theologos in hoc negotio sensisse. Origenem certe in Urbe Alexandrina, pueros sibi creditos prius Arithmetices ac Geometriæ cognitione imbuisse, atque ita ad studia Sacra rectius intelligenda animos eorum præparasse, quam ad lectiones Theologicas severiores eos admitteret: Eusebius (Lib. VI. 18.) memoriæ prodidit. Magnum illud etiam Reformationis decus Philippus Melanchton quanto in pretio Matheseos studium habuit, pulcherrime in ea præfatione ostendit, quam Joannis Vogelii elementis Geometriæ

triæ præmittebat. Adhortationes illas quas is ibi fecit, tantum apud illos Juvenes non valituras credidit, qui sordidis ingeniis sunt, aut scrutantur quasdam vendibiliores artes, quæstus gratia. Quare Melanchton Theologos multos iudicii inopes judicabat, quod ad has artes exercitati nunquam fuere, qui cum diserte nihil explicare possunt, ille inquit, spargunt opiniones absurdas, ex quibus in Ecclesiis magna certamina & dissensiones oriuntur. Quam magno numero hic Anglorum Theologos adducere possem? multos ex Hollandicis, Helveticis, ac Germaniæ Ecclesiæ Doctoribus nominatim commemorare difficile non esset, si auctoritate potius, quam rationibus in demonstrando argumento nostro uti voluissem.

Equidem non is sum, qui omne tempus Theologi in Mathesin impendi velim; sed eum dum in Academiis versatur, saltem aliquot horas huic studio impendere posse existimo. Id si faceret, non modo studia Theologica quæ exorsus est non moraretur; sed potius breviori longe curriculo ad optatum sibi finem ac metam perveniret.

Sed quoniam apud plerosque nostrum radices jam egit illa opinio, nihil Studia Mathematica πρὸς τὴν ἀλφίαν hoc est ad Culinam facere; nihil mirum est, si hæc aut omnino non discimus, ut verbis Varronis utar, aut prius desistimus, quam intelligamus cur discenda sint. Voluptas enim vel utilitas talium disciplinarum, in post principiis existit, quum perfectæ absolutæque sunt; in principiis vero ipsis, ineptæ & insuaves esse videntur (Aul. Gell. Noct. Attic. Lib. XVI. C. 18.)

Sed Physico studium Matheseos, esse plane necessarium jam paucis docebo. Enimvero Physica causas phœnomenorum tradit, quibusque legibus res naturæ Deus subjecerit explorat, quomodo, & quibus directionibus corpora moveantur examinat. Sed motus est quantitas, quæ augeri & minui potest. Quantitas vero cum sit objectum Matheseos, non nisi in ea tractatur: quidquid igitur ad motum corporum investigandum pertinet, hoc est ad Physicam, omne id, Mathematicæ etiam tractari debere evidentissimum est. Ratiociniorum illorum quæ Mathematicus in Physica nectit fundamenta, sunt leges illæ, per quas motus corporum Deus peragi voluit. At leges istæ ex phœnomenis addisci debent, ut aliis mutationibus quæ contingunt explicandis inserviant. Ad hoc vero utrumque præstandum magna Geometriæ & Algebræ notitia requiritur. Neque tamen hæc præsidia sufficiunt, nisi mens & oculi non modo attenti, sed & multa exercitatione aduésfacti, vel ad minutissima exploranda adhibeantur.

Qui vero hypotheses fingunt, illi sibi viam, ne ad veritatem pervenire possint, obstruunt. Nemo antea in dubium vocabat, radiorum reflectionem in ipsa superficie corporum fieri: id vero falsissimum est. Lumen enim ante reperi quam ipsum corpus attingat, plenissime demonstratum est. Sed Matheseos summam in Physicis esse necessitatem, vel id clarissime evincit, quod sine ejus auxilio, quomodo vis minima superare maximam possit, & quæ sit actio medii resistentis in corpus in eo motum, nunquam Physicus qui Mathesin neglexit recte cognoscet. Nihil is de viribus

viribus fluidorum salientium aut currentium dijudicare poterit, ut de Hydrostatica, Hydraulica, Mechanica, Optica, Dioptrica, Catoptrica nihil nunc commemorem. Accedit illud etiam, quod vix unicam nostræ ætatis Philosophorum propositionem intelligere, vel duas in eorum scriptis paginas, sine impedimento ac hæsitazione legere quis possit, Matheseos cognitione destitutus. Hujus nobilissimæ disciplinæ cultura, & Geometriæ sublimioris ac Algebræ insignis notitia acutissimum illum Cartesium immortalem reddidit. Hos ille ubi duces secutus est, ultra Olympum extulit alte caput, atque sublimis feriit sidera vertice.

Quantum vero hæc studia ad Rempublicam Literariam, Ecclesiasticam & Politicam faciant prudentissime & majores nostri intellexerunt. Enimvero jam Anno 1596. in hoc Athenæo, Philosophiæ & Mathesi publice docendæ Emericum Sz. Ujfalvi ab iis præfectum fuisse, annales Urbis hujus testantur. Interjecto deinde tempore St. Budæus Phil. Dr. disciplinas Philosophicas tradidit. Superiore seculo jam inclinante Celeber. Martinus Szilagyi qui variis etiam scriptis inclaruit, cathedram Philosophicam exornabat. Tres autem Viri Clarissimi ad auspicia hujus seculi, Philosophicas disciplinas tradidere. Michaël Vári Phil. Dr., Stephanus Huszti & Joannes Hertzeg Debreczeni ambo Medicinæ Doctores experientissimi. Studia vero Mathematica cum ceteris partibus Philosophiæ ac Astronomiæ, ab Anno 1711. usque ad 1720. magna cum laude Venerandus noster Antistes Stephanus Szödi qui ab eo tempore Ecclesiis nostris præest, docuit. Quanto cum Patriæ ad-

plausu Philosophiæ docendæ Celeb. Dñ. Stephanus Szilagyi per plures annos operam apud nos dederit, novimus omnes; qui Jurisprudentiæ or-
 nandæ admotus, hanc non minori cum laude tu-
 etur provinciam. Multa de eruditissimo, ac
 dum viveret carissimo mihi capite, Nobilissimo
 ac Venerando MAROTHIO, quæ is in his disciplinis
 apud nos præstitit dici possent, nisi ea non mo-
 do vobis, sed & exteris apud quos versatus est,
 essent notissima. Primus autem qui Physicam ex-
 perimentis confirmatam, magno omnium cum
 adplausu exposuit, est is Celeber. noster Sam.
 SZILAGYI, nuper Physices & Mathematicum, nunc
 magno suo merito Theologiæ Professor Veneran-
 dus.

Matheseos itaque studium, in omnibus scientiis
 ac disciplinis pulcherrimi est usus, sed illud Theo-
 logo præ ceteris utilissimum, Physico vero plane
 necessarium intellexistis. Quid? quod hæc studia
 apud nos, ab antiquissimis temporibus Theolo-
 giæ studiosis fuerint tradita, paucis a me com-
 memoratum audivistis. Cum autem illa utilitas ma-
 theseos, quæ in Oeconomicis circa agros, hære-
 ditates dirimendas, fontes, aquæ ductus, molas,
 ædificia construenda, pondera elevanda sese mon-
 strat: aut in bello, uti in vallis, fossis excitandis,
 urbibus, arcibus expugnandis vel oppugnandis
 elucescit: ad paucissimos vestrum spectasset: ul-
 tro tacui. Non unius diei labor esset ea non di-
 cam delineare, sed saltem adumbrare. Graviter
 mihi credite misera Patria in pluribus rebus Oeco-
 nomicis juxta ac Politicis, immo & bellicis ho-
 rum studiorum contemptum luit.

Quæ

Quæ igitur artes solidum Theologum ac ingenuum Philosophum faciant, pulcherrime intelligitis. Sed ne id quidem obscure cernitis quas disciplinas Amplissimi nostri Proceres utriusque ordinis in hoc Athenæo publice docendas velint.

Ego vero, Vobis & Ecclesiæ Proceres Amplissimi, Venerandi, quemadmodum Vestram in me gratiam, & de studiis meis vix mediocribus, tam benignum iudicium, ut me provinciæ huic administrandæ dignum & idoneum judicaretis, magni uti decet facio, & conceptissimis verbis vobis ago gratias: ita etiam atque etiam vereor, ut expectationi vestræ respondeam. Multorum annorum eorumque fere a tenera ætate susceptorum labor est, in Philosophicis & Mathematicis, ac Physicis Disciplinis aliquid virile ac masculum posse præstare. Perexiguum vero illud tempus est, quod in has nobiles disciplinas a me impendi potuit. Aliam enim ego laboribus meis proposueram, aliam vero vos definistis metam. Ceterum in spem venio, fore, ut quemadmodum in ceteris artibus ac disciplinis non invita hucusque utebar Minerva, ita in his, eam se mihi difficilem non præbituram. Id si erit, nec vos consilii vestri, nec me conatuum ac laborum, unquam pœnitebit.

Non mediocre id mihi benevolentiae ac Vestri in me amoris, præbet Argumentum, Professores omnium facultatum Venerandi, Consultissimi, Sapientissimi, quod me ordine Vestro non indignum iudicastis.

Gratum mihi id imprimis est, quod Collegio Vestro, hodierna die me videam adscriptum. Nichil vero mihi magis in Votis est, quam mutua opera, ac labore, Juventutis nobis creditæ studia promovere. Equidem eam de Vobis concepī spem, quod alios Vestrum amor ille, quo me nuper discipulum complexi fuistis; alios amicitia, quam mecum coluistis, alios amor boni publici ac Ecclesiæ eo perducent; ut me, consilio, opera, ac auxilio Vestro adjuvetis.

TU autem Noster imposterum amor, ac cura, flos Patriæ, decus ac spes certissima Ecclesiæ Juventus nobilissima, ornatissima, Tibi ut prosim, ac studia tua, quantum in me est promoveam, hunc quem teneo locum conscendi. Nunc Vestrum est Juvenes Humanissimi, sive me socio ac commilitone, ad Philosophica studia addiscenda, ac phænomena naturæ investiganda; sive Duce ad ea contemplanda, utamini. Nunquam Vobis consilium, labores ac operæ meæ, si eas requiratis, deerunt.

D I X I.

*

*

*

De

De
Atheismo JORDANO BRUNO Nolano
impacto

Disfertatio

Auctore J. ZIMMERMANNO.

Sect. I.

Plures effluxerunt anni, ex quo *Conradus Zieglerius* Schafhusanus, Vir non magis nobilitate generis, quam eruditione & pietate excellens, jam vero Cœlitum choro adscriptus, *Jordani Bruni* opuscula mihi legenda transmisit. Ea non sine attentione perlegi. Animus enim tum temporis mihi erat specimen exhibere Disquisitionum quas meditabar de Viris Eruditis vere vel falso Atheismi suspectis. Nata est ex hac lectione *Bruni* opusculorum Disfertatio satis prolixa, in qua contra Celeberrimum *la Croze* τὸν πρῶτον ἐν Ἀγίοις, infelicis illius Itali causam peroravi, eamque Celeb. *Lenfant*, cum quo tum temporis mihi intercessit familiare Litterarum commercium, transmissi Berolinum, eo fine, ut locum aliquem illi concederet in Bibliotheca Germanica Gallice scripta; factum autem est, nescio quo fato, ut qualiscunque labor meus interciderit, neque inter libellos Cl. *Lenfant*, qui interea temporis decesserat, transmissa Disfertatio fuerit reperta. Cumque præter laceras quasdam Schedulas servassem nihil, & post mortem Nobilissimi *Ziegleri*, libelli *Bruni* una cum aliis hastæ publicæ fuissent subjecti, spem nullam

nullam habere potui, libellos hos denuo potiundi & examinandi. Hoc unum me solabatur, quod ex Actis Philosophicis perspexerim, Celeb. *Heumannum* horum Actorum Auctorem contra iteratam Celeb. *Crozii* accusationem strenue causam *Bruni* egisse. Cum autem pro Instituto meo in eo essem, ut quo jure quidam litterati Italiz Viri, gravissimi Erroris, Atheismi nempe, postularentur, examinarem; rogavi per litteras amicissimum *Hurterum*, Professore in Gymnasio Schafhusano doctissimum mihi que amicissimum, ut mihi significet, quem tandem possessorem nacti sint *J. Bruni libelli*. Ex eo autem non sine gaudio percepi, præcipuos in suas incidisse manus, quos postea denuo legendos mihi communicavit. Quanquam autem Celeb. *Heumannus*, pro ea, qua floret, insigni Eruditionis copia, docte causam *Bruni* egerit, existimavi tamen, me etiam huic Argumento lucem aliquam accendere posse. Antequam vero ad rem ipsam progrediar duo monenda sunt. Prius est: obscurissima esse Scripta hujus Itali, sive ligata, sive prosa Oratione exarata, unde nonnisi conjectando sæpe de verborum sensu judicari potest. Quod ipsum efficere debet, ut ubi dubia est Lux, in meliorem potius, quam pejorem partem ipsius dicta interpretemur; *Posterius*: nos in hac Disquisitione minime negare, *Brunum* gravibus Erroribus obnoxium fuisse; sed hoc unum duntaxat disquirere, utrum satis solidis Argumentis *Atheismi*, in specie *Spinosismi* convinci possit. Cæterum, quæ de vita, fati, scriptis, ingenio & Philosophandi methodo infelicis hujus Itali cognosci possunt, collegit Vir Celeberrimus, mihi que Amicissimus J. J. *Brukerus* Tomo ultimo *Historiæ Criticæ*

Criticæ Philosophiæ, quem consulere debent Lectores.

II.

Servabo autem in hac Disfertatione hunc Ordinem, ut primo singulos libros *Bruni*, qui ad manus fuerant, percurrendo, ea, quæ ad eum defendendum facere possunt, adferam, [2.] objectiones Cl. la *Croze* tam in singulari libello, quam in Epistola *Actis Philosoph.* inserta, contentas, proferam [3.] tandem, quid post Cl. *Heumannum* ad eas responderi possit, ostendam.

III.

Liber primus inter opuscula *Bruni* agit de *Minimi Existentia*. Incipit autem sic *Brunus*.

*Ut mens naturæ subjectis insita rebus
Momentis graduanda suis depromit & aptis
Ordinibus conflans numeris discriminat alte
Sic rationis opus, sic virvida vis aciei
Humani sensus partes, quibus applicant illis
Mensuras quibus expendat præconcepit ipsis
In foribus &c.*

In Commentario soluta oratione conscripto & metro adjecto, explicat quid per Naturam rebus insitam intelligat, quod quia ad quæstionem, utrum *Spinozæ* Sententiam foverit elucidandam multum confert, Lectori ob oculos ponendum. Sic autem sonat: *Mens super omnia Deus est. Mens insita omnibus Natura. Mens omnia pervadens Ratio. Deus dicat & ordinat: Natura exequitur atque facit. Ratio contemplatur ac discurret. Deus est Monas omnium numerorum fons, simplicitas omnis magnitudinis & compositionis substantia & excellentia, super omne momentum innumerabile, immensum. Natura est nume-*

ius numerabilis, magnitudo mensurabilis, momentum attingibile; Ratio est numerus numerans, magnitudo mensurans, momentum aestimans. Influit Deus per naturam in rationem. Ratio attollitur per naturam in Deum. Deus est amor, efficiens, claritas, lux. Natura est amabile, objectum, ignis & ardor. Ratio est amans, subjectum quoddam, quod a natura accenditur, & a Deo illustratur.

Attendendum hic sollicite ad Definitiones a *Bruno* suppeditatas. *Spinoza*, ut notum est, unicam admisit substantiam, duobus adtributis, extensione & cogitatione constantem. Hæc substantia non solum per se, id est, necessitate naturæ existit; sed & comprehendit omne, quicquid existit. Distinguit autem *Brunus* clarissime Deum a natura, naturam a ratione. Deum more *Pythagoræ* recepto vocat *Monadem*, eamque simplicem & omnis compositionis expertem esse, perhibet. Naturæ, mensurabilitatem & magnitudinem tribuit. Influere dicitur Deus per naturam in rationem: naturam ergo distinguit a Deo & a ratione. In eodem *Commentario* pag. 8. [quod in transitu notandum] Sententiam profert, quæ postea a *Cartesio* arrepta vehementerque fuit exagitata, nimium de dubitatione Philosopho, in examine omnium rerum, adhibenda. *Qui philosophari concupiscit*, [inquit] *Brunus*, *de omnibus principio dubitans non prius de altera contradictionis parte desiniat quam alterantes audierit & rationibus bene perspectis atque non ex auditu, fama, multitudine, longævitate, collatis titulis & ornatu: Sed de constanti, sibi atque rebus doctrinæ, vigore, sed de rationis lumine veritate inspicua iudicet & desiniat.* Contendit *Illustris Huërius*
in

in *Censura Philosophiæ Cartesianæ* pag. 256. Edit.
Paris. *Cartesium* pleraque sua *Eugnua*, physica
præsertim, ex *Jordano B.* petiisse, de quo ego dis-
putare nolo; quamvis si ingenium Cartesii per-
pendam, vix mihi persuadeam, obscurissima *Bru-
ni* opuscula a *Cartesio* fuisse lecta. Hæc certe,
quæ de dubitatione profert *Brunus* ita sunt com-
parata; ut a quolibet sine magno conatu exco-
gitari possint, certe eodem jure quis contendat,
Cartesium principium illud dubitationis ex *Paulo*
summisse Apostolo, qui dixit; *omnia probate, quod*
bonum est retinete; neque etiam statim, si scripto.
res cum antiquis conveniunt concludendum, ea
modernos ex illis descripsisse. In his opusculis
quædam occurrunt v. g. de substantiis ceu mona-
dibus, earum inextinguibilitate, ut ita dicam,
de optimo mundo, quæ ex assè conveniunt cum
iis, quæ ab Illustrissimo *Leibnizio* sunt prolata,
licet autem Illustris Vir multa legerit, non tamen
eum sua principia ex *Bruno* hausisse, crediderim.
Hæc ἐν παρόδῳ. pag. 9. ostendere vult *Brunus*, mi-
nimum esse substantiam rerum respectu numero-
rum, & atomorum respectu corporum. Deum
esse monada, quia ab una illa substantia omnia
proveniunt, ita autem loquitur:

*Minimum substantia rerum est,
Atque id idem tandem opperies super omnia magnum.
Hinc Monas, hinc Atomus totusque hinc undique fusus,
Spiritus, in nulla consistens mole suisque
Omnia constituens signis, essentia tota
Si res inspicias hoc tandem est materiesque,
Quandoquidem minimum sic integrat omnia, ut ipsam
Ni substernatur reliquorum non fiet hilum*

Esto

*Esse nulla Monas numerorum non erit ullus
Namque ea constituit species, statuens genus omne.
Quocirca in cunctis primum est fundamen, ut unde
Et Deus & natura parens arsque explicat alte
Quod super omne genus perstat, quod & in
generi omni est.*

In Commentario ad hæc verba ita se explicat:
[si obscure loqui idem est ac explicare] *Minimum
est substantia rerum, quatenus videlicet aliud a quan-
titaris genere significat; corporearum vero magnitudinum,
prout est quantitaris principium. Est, inquam, mate-
ria, sive Elementum efficiens, finis, & totum, punc-
tum in magnitudine unius & duarum dimensionum.
Atomus privative in Corporibus quæ sunt primæ partes.
Atomus negative in iis, quæ sunt tota in toto atque
singulis, ut in voce, anima & huiusmodi genus. Mo-
nas rationaliter in numeris, essentialiter in omnibus. In-
de maximum nihil est aliud, quam minimum. Tolle
undique minimum, undique nihil erit. Aufer
undique Monadem, nusquam erit numerus, nihil erit
numerabile, nullus numerator. Hinc Optimus maxi-
mus substantiarum substantia & Entitas, qua Entia
sunt Monadis nomine celebratur. Apparet ex hisce
Bruni verbis, quod, quemadmodum Monas est
Principium numerorum & corporum, diverso li-
cet respectu; ita Deus est Monas, singularissimo
sensu; quia sine illo nihil existere potest.*

Argumentum Capitis IIIi tale est: *Ex proxime
dictis concluditur, mortem ad Corporum Substantiam
non pertinere, multoque minus ad animam.*

Incipit autem ita:

*I nunc stulte minas mortis fatumque timeto
 [non audita ferunt Samii Sacra verba Parentis]
 Trepida ad voces stultorum, & somnia vulgi
 Fatalem incutiant terrorem sis quasi vere
 Compactum quiddam consistens partibus hisce.
 An non ipsa fluens vario cum tempore raptim
 Continuo mutata venit de partibus ultro.
 Adscitis noviter primis abeuntibus moles?
 Numquid materies eadem tua corporis est nunc
 Partibus ac toto qualis paulo adfuit ante?*

Et paucis interjectis:

- - - Sic ergo videbis
*Corpore te nusquam subjectum deteriorem
 Quod primum in nullum recidit prius atque perenne est
 Nunc ibi, tunc hic integrans ut nunc tua membra
 Quæ moveas ferie tibi quæ certas ministrent
 Nā[velut in Phycis ample patefecimus] hinc est
 Ortus vitæ, molisque adolescentia nostræ
 Ut centri in magnum exglomerat se expansio gyrū
 Conlectis Atomis circum undique Spiritus Archi-
 tectus se infuso totum moderatur ad usque
 Tempus, quo exactis numeris, vel flamine rupto
 Corporis in centrum redimat se & inde per amplū
 Recens se insinuet mundum; & hoc dicere mortē
 Suevimus; ignotam in lucem quia pergitur, etsi
 Persentire dat paucis quam vivere nostrum hoc
 Sit periisse: mori hoc sit veræ adsurgere vitæ
 Interdum &c.*

*Commentarium Bruni in hæc verba paulo ob-
 scuriora adscribam necesse est. Ita autem sonant
 pag. 3.*

Quum rerum substantia minime sit dissolubilis, mortem non esse timendam, sed transitum expectandum sensit Pythagoras? Ipsa quippe dissolutio quædam est quæ nonnisi composito advenit, quod nullum est substantia, sed adventitium: Alioqui substantiam per singula momenta mutaremus, quando effluxus & influxus a nostro corpore & in nostrum corpus est continuo; quare solum per individuam animæ substantiam sumus id quod sumus, quam circum veluti centrum quoddam ubique totum atomorum exglomeratio fit & agglomeratio, unde per nativitatem & adolescentiam Spiritus architector expanditur in hanc, qua consistimus molem & a corde diffunditur: in quod tandem veluti telæ istius stamina complicans sese recipiat, ut ex eadem per quam processerat viam intraveratque portam recedat demum & egrediatur. Nativitas ergo est expansio centri. Vita consistencia Sphæræ. Mors contractio in centrum. Post hæc addit:

Est & immortalitatis nostræ validissimum ex eo principio argumentum, quod individua, quæ edificat, agglomerat exglomeratque ordinat, vivificat, movet, intexit, & ut mirabilis opifex tanto operi est præfecta substantia minime deterioris debet esse conditionis [accidens utpote quoddam Entelechia, Energia, Harmonia & contemperamentum ut omnium stupidiissime definierunt Aristoteles & Galenus] quam corpora, quæ agglomerantur, ordinantur, moventur, & in illius usum adsumuntur hæc, quorum substantia est vere æterna. Denique addit:

Pro conditione, qua anima se gessit in uno corpore ad aliud sortiendum disponit, inquit Pythagoras, Saduchimi, Origenes & alii & Platonici. Itaque non est
tanquam

tanquam fortuita illa sedium mutatio, sic ut partium, ex quibus corporea moles compaginatur. Qua propter aliae per corpora humana discurrunt, aliae in Heroum corpus adsumentur; aliae vero in deteriora deturbantur. Hæc illi, qui æterna omnia quadam revolutione exagitata intelligunt præter unum. Hactenus Brunnus.

Ex hisce sequentes licet propositiones elicere (1.) corpus nostrum, si *Brunum* audias, constare conglomeratione Atomorum. (2.) quotidie illas fluere, nec tamen id, quod hominem efficit, tollere (3.) illas ipsas partes non interire. (4.) mentem esse substantiam plane a corpore alienam. (5.) cum illa, antequam corpori inseritur, conjunctam esse Atomum quandam, seu tenuissimum corpusculum (6.) per mentem substantiam illam posse extendi & vivere (7.) ubi agglomeratione cessat, mentem denuo cum sua, qua unita erat substantia subtili cedere, & evagari; non autem interire (8.) tandem hanc ipsam mentem, secundum *Pythagoram*, aliorumque Sententiam, in alia migrare corpora. Hæc certe sententia, quoad summam rei non aliena est ab ea, quam nostro Seculo Illustris *Leibnizius* defendit, contendens, substantias oriri saltem posse per creationem & extinguere per annihilationem; mentem cum tenui vehiculo esse conjunctam; operationem mentis in corpus efficere aliquam dilationem &c.

IV.

De hac ipsa Monade suprema, seu Deo ita sentit, ut ipsa nulli, cetera autem corpora perpetuæ mutationi obnoxia sint. Ita pag. 14. hujus libelli loquitur:

*Simpliciter tandem Monadum Monas una reperta est,
Quæ multum & magnum complectitur omneque in ista
Integranda means dans Entibus esse Deusque est,
Extans totum infinitum, verum, omne, Bonum, unum:
Quæque in composito, discreto, sensibilibus
Consistunt & distractim dimensio conflat
Sunt aliud atque aliud mininorum corporum adusque
Quæ nusquam spatio se compatiuntur in uno
Heic ubi materies expansis fluctuat alis;
In vero, uno Ente Aviterno simplice eadem
Non statuunt numerum. Simplex, Ens, unum & idem.*

Commentarius ad hæc verba ita sonat pag.

17.

*Deus est Monadum Monas, nempe Entium Entitas:
quapropter etiam vulgo philosophantibus Ens & unum
non differunt: sicut ergo per Monadem omnia sunt
unum, ita & per Monadem sunt, quando quod unum
non est, nihil omnino est. In minima simplici Monade
opposite omnia sunt idem, par & impar, multa &
pauca, finita & infinita; Ideo quod minimum est,
idem est maximum, & quicquid inter hæc ostenditur
hoc primo in Deo qui idem dicitur esse ubique & nus-
quam, infra omnia fundans; super omnia gubernans,
intra omnia non inclusus, extra omnia non exclusus; Omnia
per excellentiam & comprehensionem; nihil per definitionem;
principium omnia movens, suis omnia terminans. Medium
nectens & discriminans omnia, centrum ubique. Intimum
internorum. Extremum nusquam, quia metitur &
concludit omnia, & qui in nullo, in se ipso, quia indi-
viduus & simplicitas ipsa sed & ipse.*

Obscuriora hæc esse, quam Philosophiæ Profes-
sorem decet, non nego. Hoc tamen ex versibus
illis

illis & Commentario colligi posse indubitato videtur, Deum Monadem primam esse substantiam simplicem mutationi plane nulli obnoxiam. *Εν τῷ*, indivisum quid, ut *Platonici* & *Pythagorici* loquuntur. Cætera ex Atomis constare perpetuo fluxui mutationique obnoxiiis; quæ certe ostendunt, *Brunum* existumasse, Deum prorsus ab omnibus rebus in oculos incurrentibus, esse plane distinctum. Pag. 65. non solum Dei Existentiam admittit, sed ex iis, quæ Revelatio de novo cœlo tradit, assensum præbere videtur.

As nos, inquit, [qui non in solo audito verbo explendi animi famem consuevimus pabulare, sed & ultra sensuum meliorum atque firmitiorum rationum panem exposcimus] habemus ubi Dei Insuperantis omnipotentis-que naturæ virtutem possibilitatemque proprio actu non expoliata contemplemur, admiremur & absque levium illorum somniorum suffragiis efferamus; nec non unde juxta sacrorum Vatum præfagia talem solem, lunam, astra, orbem atque motores in suum resoluta evanidum atque nihilum videamus: & clariore animo sensuque duce cælum novum [quod & idem ante dictorum cælorum seculâ antiquum] unum immensum spatium æthereum aspiciatur, eumque inque illo nova omnia.

Pag. 73. animæ naturam divinam & simplicem esse denuo asserit, dicens:

*Ergo natura est animi divina reperta
Quam non alteritas non passio conficit ulla.*

Et mox:

*Atqui naturam in specie meditando perenni.
Unam cui conformari servareque temet
Consimilem debeo consortem te esse Deorum
Comperies vitæ: & dices substantia nostra hæc.*

In Commentario adjecto, gradationem aliquam Substantiarum intelligentium idem admittit, statuendo; præter animam humanam, substantiam intelligentem terræ globo, aliam universo mundo seu Systemati Planetarum concessam; super has tamen Superiorem tandem, seu potius Supremam & omnium Rectricem existere; de hac ait p. 74.

Suprema est animus animorum Deus, Spiritus unus omnia replens totus, ordinator supra & extra omnem ordinem ideo supra omnia magnificandus Deorum vocibus & encomiis, nulli Deorum, mundorum animorumve nominabilis effabilis, non comprehensibilis, a propria tantum unica simplicissimaque infinitate [non comprehensibilis inquam] exæquabilis pag. sq. ait, quadam proprie intrinsecaque natura æterna, immortalia, incomponibilia, indissolubilia, animæ, Dii, Deus.

V.

Pergamus ad libellum de Principiis mensuræ pag. 433. in Comment. contendit, minima ad perfectionem totius facere & malum ipsum ad ornatum mundi, idque Deo ita disponente conferre. Nihil, [inquit] in universo adeo exiguum, quod ad eximii Integritatem atque perfectionem non conducatur. Nihil item malum est, quibusdam & alicubi, quod & quibusdam & alibi non sit bonum & optimum. Hinc ad universum respicienti nihil occurreret turpe, malum, incongruum; neque enim varietas atque contrarietas efficit,

ficat, quominus omnia sint optima, prout videlicet a natura gubernantur, quæ velut Phœniscus contrarias voces extremas atque medias ad unum omni [quam possumus imaginari] optimam Symphoniam dirigit, & perducit. Hæc ex asse conveniunt cum iis, quæ Leibnizius & Illustris Wolfii Sectatores tradunt: quanquam minime credam, ex eo petita esse hæc dogmata: multa loca veterum Platoniorum & Stoicorum adduci possent, in quibus similiter loquuntur. In Libello de Monade, numero, & figura. p. 101. videtur non solum Revelationem, sed & Creationem ex nihilo admittere. In similitudinem, [inquit] qua Deum dierum senario cælum, tellurem, & omnia, quæ apparent in eis creasse dixit Moses, præceptum ab eodem est, ut operi sex tantummodo dies destinarentur, sex annis seminarent, & omnino numerum hunc esse operis administrationisque agnoscant.

Pag. 151. ex contemplatione innumerorum operum Dei, mentem ad Deum ipsum, tanti operis causam laudandum, ascendere quasi adferit. Non levem, [inquit] ac futilem atque gravissimam, perfectoque homine dignissimam contemplationis partem persequimur, ubi divinitatis naturæque splendorem, fusionem & communicationem non in Egypto, Syro, Græco, sive Romano individuo, non in cibo, potu, & ignobiliore quadam materia cùm attonitorum Seculo perquirimus & inventum consingimus & somniamus: Sed in augusta omnipotentis regia, in immenso ætheris spatio, in infinita naturæ germine omnia fientis & omnia facientis potentia: unde tot astrorum, mundorum, inquam, magnorumque animantium & numerum unī altiprimo concinentium atque letantium absque numero & fine juxta proprios fines ubique ac ordi-

nes contemplamur. Sic ex visibilium aeterno immenso & innumerabili effectu sempiterna illa immensa potestas atque bonitas intellectu conspicitur proque sua dignitate innarrabilem Deorum, mundorum, dico adficientia, concinentia & gloriæ illius enarratione imo ad oculos expressa concione glorificatur, cui immenso mensum non quadrabit domicilium atque templum; ad cuius maiestatis plenitudinem agnoscendam & percolendam numerabilem Ministrorum nullus esset ordo.

Nihil hic dicit, *Brunus* quam quod Moderni iique doctissimi Astronomi & Physici asserunt. Fatentur nimirum tot orbes habitabiles & circa soles suos hærentes terras immensam gloriam *Numinis* manifestare.

Pag. 185. plures esse mundos probare vult ex natura divinæ bonitatis, quæ non possit non sese ad possibilia quævis extendere; quemadmodum [inquit] bonum est mundum esse hic, & malum esset mundum non esse; haud aliter in simili spatio a similibus causis bonum est esse, & malum perpetuo non esse mundum. Si ergo mundus iste solus est, & non alius, quomodocunque nomen mundi tibi accipiat, bonum [ut supra quoque dictum est,] esset finitum, singulare & individuum, malum autem infinitum diffusissimum & universalissimum (2.) nullum neque ex parte efficientis, neque ex parte rei factæ, neque ex parte spatii, neque aliam fingere possim causam tanti boni esse impedimentum (3.) nullum otiosum & avarum potest ad bonorum effectum se communicare & diffundere, & sine causa non se diffundens potest esse bonum. Primo sicut non bonus, privative est malus, ita potens & impotens id ipsum positive & affirmative esset, idemque
pro

pro finito effectu finite bonus esset, efficiens pro infinitæ autem actionis repressione esset infinite malus.

Brunus probare vult, dari innumerabiles mundos, atque hoc ex natura infinitæ Dei bonitatis se confirmaturum putat; in quo tamen fallitur. Argumentum enim ejus plus probaret quam probandum erat, adeoque nil probat. Ita enim nullos deberet inter mortales respectu benignitatis Dei dari gradus; Ita creaturæ omnes deberent esse ejusdem naturæ; Ita Deus non amplius cuiquam quicquam præstare posset, quæ omnia *arbitraria* plane sunt. Præterea addendum Deum omnia posse, quæ nullam involvunt contradictionem; at nulla talis est, si dicant, Deum alias series rerum contingentium producere posse, præter eas, quas existere deprehendimus; fieri autem hoc non posset, si bonitas eum quasi coëgisset omnia possibilia producendi. Sanctissima voluntas & sapientia & libertas a bonitate Dei non sunt separanda. Hoc unum, ad præsentem locum, quod adinet, notamus, *Brunum* confiteri, nullum esse impedimentum in Deo, quo minus plures mundos condere possit. Ita non posset loqui *Spinozæ* antecessor aut discipulus. Ex mente enim *Spinozæ* omnia necessario ex natura Dei manant; quicquid factum est, seu potius per æternam quandam emanationem ex primo Ente derivatum necessario factum est. Idem tamen Argumentum prolixius tractat pag. 189. ad quæ, cum imprimis Cl. la *Croze* provocet, infra sollicitè examinabimus. Pag. 193. necessitatem, sed *moralem & hypotheticam* non *absolutam* in Deo concedit, simulque discrimen, quod inter nostram libertatem & Dei sua

opinione intercedere putat, explanat. Verba ipsa, quamvis prolixiora necessario sunt adscribenda, quia aperte, mea opinione, Spinozæ Systemati opposita sunt. Infinita, [loquitur Brunus] virtus, si neque a se ipsa finitur, nec ab alio, tunc necessitate suæ naturæ agit: non agit necessitate naturæ alia a se & sua voluntate in eorum morem, quæ necessitati subsunt; sed ipsa est, ut sæpe dicimus, necessitas. Agit ergo necessitate, quæ neque ab intrinseco & per se, neque ab extrinseco & per aliud frustrari potest. Non primum, quia non potest esse aliud & aliud. Non secundo, quia ista necessitas reliquorum omnium lex est. Antevergens ergo naturam illam necessitatem & voluntatem & potentiam nihil esse potest, quominus procedat secundum totam potentiam, quæ est ipsa bonitas, aut nihil, quæ est infinita, aut non ipsius; quæ se diffundit infinite, aut non ab ipso. Nostra agendi libertas fertur & imperfecte & in imperfectum aliquoties obiectum: proindeque affectu atque rerum latentia undique turbatur: quod si intra turbatam voluntatem, atque cognoscitivæ potentiæ cursum absque ignorantia & aliis passionibus ageremus, duorum oppositorum operatio nostra perpetuo definita esset ad melius. Antequam enim operemur inter utramque viam hæremus & consulamus, incertique tandem & cum turbato definimus affectu. Deus ut natura, cum sit perfectissimus uno de duobus eoque convenientissimo modo, & quia non coactus agit, libere agit, & voluntas cum bonitate & bonitas cum necessitate concurrit. Idcirco cum in omni specie unum sit optimum unum necessario agit & non aliud, utque non potest esse nisi bonus, non potest aliter facere, quam facit. Quare necessitate naturæ bonum facit, atque melius atque unum & alterum oppositorum quod est deterius, neque ejus potentiæ, neque volun-

voluntatis, neque necessitatis objectum poterit esse unquam vel subjectum; & paucis interjectis: Non melius ergo rite consideranti de hominis libertate sentiendum, qualis ea cunque sit aut unquam fuerit vel esse possit, quam de iis, quæ sub incertitudine versantur, vertiginisque casu æstuant: Non est ergo dignum, ut Deum ex hujusmodi generis libertate æque vel inequaliter ad duo contradictoria volenda vel agenda velle vel agere posse referatur, id enim totum a contingenti ambiguoque & fluctuante inter contraria principia demanat; sed illius generis est libertas, quæ idem est ac ipsa necessitas, cui nihil superstat majus, cui nihil obstitit æquale, cui omnia in omnibus atque per omnia obsecundando subiunguntur.

Hinc velim notari, *Brunum* (1.) in Deo non indifferentiam agnoscere, quia nihil non ei cognitum sit. (2.) Eum velle optimum (3.) necessitatem in Deo nonnisi ad optimum volendum tendere (4.) voluntatem hominis, siquidem ea omnia perspiceret, quæ optima sunt, non futuram indifferentem, sed semper ad optimum eligendum latum iri, quæ ut ovum ovo similia esse videntur decretis *Leibnizianis*.

Notanda etiam verba, quæ extant p. 191. & sic sonant:

Nempe ipsum fatum divina est ipsa voluntas.

Pag. 253. denuo in eo est *Brunus*, ut ostendat, plures dari mundos eosque infinitos: rursus ratiocinatur

cinatur ex bonitate Dei, putatque, aliter *Manicheis* atque iis, qui malum contra Providentiam urgent, responderi non posse. Mox illi (Adversarium quendam intelligit) concludendum fuisset, post specierum naturæ præcipuarum enumerationem, quemadmodum mundus ex paucioribus male constaret & superaddita plura essent mundo supervacua, quod item species aliter efformatæ atque ordinatæ melius non haberent contra clamores Momi, Gnosticorum atque Manicheorum; quorum rationibus, tum auctoritatem divinorum adderem, quibus omnis creatura vanitas nihil & non Ens reputatur: Tum & rationem, quia nihil est finita bonitate bonum, quod non possit esse melius; quicquid posset esse melius habet aliquos mali deteriorisque gradus; quemadmodum quod non est simpliciter illustre, ab omnibus obscuritatis gradibus non est absolutum. Ideo perfectum simpliciter, & per se & absolute est unum, infinitum, quod & quo neque majus esse potest quicquam neque melius. Hoc est unum ubique totum, naturaque universalis: cujus perfecta imago & simulacrum nullum esse potest nisi infinitum, finitum ergo quodlibet est imperfectum; mundus quicunque sensibilis imperfectus est ut malum & bonum, materia & forma, lux & tenebræ, tristitia & gaudium concurrant & omnia ubique in alteratione sunt atque motu, quæ omnia in infinito in ratione unitatis, & veritatis, & bonitatis veniunt; quæ Unitas singularissimo jure dicitur. Et paulo infra: Modo ergo corporeo divinitas secunda explicata nusquam tota præterquam in infinito (omne enim corpus ita est dispersum, ut ubi unam partem habet

aliam

aliam nullam habeat aut habere possit) in sua tantum universitate & ordinibus sub immensitatis ordinatione innumerabilibus: ubique principium, quod cum fine concurrit, nempe centrum, quod ad infinitum circumquaque & ad quod circumquaque refertur infinitum, hoc est, quod ab aeterno a divinitate procedit secundum esse totum, ut infinita bonitatis communicatio, actus effectusve divinae omnipotentiae externus; unica illius & minime multiplicabilis imago, illustre speculum, templum augustissimum, in quo illi concinentium Deorum laudes sine fine atque numero undique occurrunt neque turpissima infinitaque illa inanitatis voragine quasi terrefiat: & hoc in quo humanus non conquiesceret appetitus optime expleatur atque maximi voluntas illa.

Ex hisce *Bruni* verbis patere videtur (1.) ipsum, Mundum infinitum pro effectu potentiae divinae habuisse; neque putasse, mundum & Deum unam absolvere substantiam; aut ex necessitate divinae naturae ortum mundum. (2.) Mundum esse infinitum, quia alias malum extaret & defectus bonitatis divinae. (3.) Malum non dari in infinito mundo, quia omnia in ratione unitatis, veritatis, & bonitatis, sunt pulchra. Quae denuo ad summam rerum quod spectat cum *Leibnizio* conspirant. Asserenti, mundum hunc tanquam optimum a Supremo Ente conditum; mala quae videntur ex Harmonia universorum, in qua nullus esse potest defectus, dijudicanda. Hinc idem *Brunus* p. 256.

*Nec quia naturae in gremio non optima quaeque
Et sua monstra parit, species non una licebit*

Arii.

*Artificis corpus molimina tanta potentis
Quicquid enim exiguum est imbecille inque mi-
nutum*

*Totius incurrit compleudam ad nobilitatem:
Numquid enim pictura tibi tunc optima fiet
Quando aurum aut tyrius color optimus undique
fulget?*

*Annon & furva e nebula micat optime? an ullus
Esse gradus poterit, qui pro serie loquere
Corpus ad integrum bonus haud sit & optimus ipse
In fine ac toto.*

Pag. 258. idem repetit dicendo; Nihil est absolute imperfectum malum; sed ad aliquid tantum. Eandem propositionem repetit sæpissime. Cap. X. pag. 648. ait: Deum esse infinitum in infinito ubique in omnibus, non supra, non extra, sed præsentissimum sicut Entitas non est extra & supra Entia, non est natura extra naturalia, bonitas extra bonum nulla est.

De modo divinæ omnipræsentiae ita judicat pag. 653. Atqui nos (inquit) de illius voluntate haudquaquam ignobilium & stultorum more definimus, cui, quod optimum & gloriosissimum est & naturæ suæ optime convenientissimumtribuendum ducimus, quem nefas est querere in sanguine cimicis, recutito cadavere, epileptici spuma, & sub conculcantibus carnificum pedibus & melancholicis, nec romanticorum vilium Mysteriis, sed in inviolabili, intemerabili naturæ lege, in bene ad eandem legem instituti animi religione, in splendore solis, in specie

sic rerum, quæ de hujus nostræ parentis visceribus educuntur, in imagine illius vera corporeo modo explicata de vultu innumerabilium animantium, quæ in immensa unius cæli fimbria lucent, vivunt, sentiunt, intelligunt, optimoque uni applaudunt Maximo.

In Libello de compositione Imaginum nihil est, quod ad hoc argumentum faciat.

Quod si ea, quæ hactenus ex opusculis *Bruni* adduximus, in summam colligamus, constabit; *Brunum* admisisse; (1.) Ens perfectissimum simplicissimum intelligens. (2.) Illud a mundo distinxisse. (3.) Mundum originem suam debere sapientissimo & optimo Enti, immo infinitos esse mundos ab eo productos. (4.) Deum non agere necessitate naturæ, sed liberrime atque necessario optimum velle & facere. (5.) Mentis humanas esse immortales, simplices nempe & nulli mutationi obnoxias.

VII.

Dispiciendum jam quidem est, quibus rationibus Cl. la Croze probet, hominem hunc *Spinosum* ante *Spinozam* professum esse. Agit autem id in libello cui titulus: *Entretien sur divers Sujets d'Histoire & de Litterature de Religion & de Critique* pag. 284. sq. In genere asserit, *Brunum* Romæ fuisse ob Atheismum combustum. Quanquam autem infirma plane esset ratiocinatio hæc: *Brunus* Romæ combustus fuit tanquam Atheus; Ergo fuit Atheus; tamen quia ex ipsa morte, judicium aliquod Viri docti ferunt, de causa ejus, necesse est,

ut Epistolam Scioppii ad Rittershusium Roma datam, hic adducam. Edidit illam integram Cl. Strauchius in *Act. Litterariis ex Manuscriptis editis*. Tom. V. quoniam autem quædam ad rem non pertinentia in hac Epistola continentur, ea tantum post Cl. la Croze proferam, quæ ad hanc Historiam necessario pertinent. Ita autem scribit Scioppius: Quas ad nuperam suam expostulatoriam epistolam rescripsi non sane dubito, quin tibi sint red-ditæ, quibus me tibi de vulgato responso meo satis purgatum confido. Ut vero nunc etiam scriberem, hodierna ipsa dies me instigat, qua Jordanus Brunus propter Heresin vivus vidensque in Campo Floræ ante theatrum Pompeii est combustus. Existimo enim & hoc ad extremam impressæ Epistolæ meæ partem, qua de Hereticorum pœna egi, pertinere. Si etiam nunc Romæ esses ex plerisque omnibus Italis audires, Lutheranum esse combustum & ita non mediocriter in opinione tua confirmareris de sevitia nostra. At semel scire debes Ritterhusi! Italos inter Hereticos alba linea non signare, neque discernere novisse: Sed, quicquid est Hereticum illum Lutheranum esse putant. In qua simplicitate, ut Deus eos conservet, precor, ne sciant unquam quid Heresis alia ab aliis discrepent. Vereor ne alioquin ista discernendi scientia nimis caro ipsis constet. Ut autem veritatem ipsam ex me accipias, narro tibi, idque ita esse fidem do testem, nullum prorsus Lutheranum aut Calvinianum nisi relapsum vel publice scandalosum ullo modo Romæ periclitari, nedum ut morte puniatur. Hæc sanctissimi Domini mens est, ut omnibus Lutheranis Romam pateat liber commeatus

ius utque a Cardinalibus & Prælatiſ Curia noſtræ om-
niſ generiſ benevolentiam & humanitatem experiantur.
Atque utinam hic eſſeſ! Scio, fore ut rumores vulga-
toſ mendaciï damneſ. Fuit ſuperiore menſe Saxo qui-
dam nobiliſ hic apud noſ, qui annum ipſum domi Beza
vixerat. Iſ multoſ innotuit; ipſi etiam confeſſario Pon-
tificiſ Baronio, qui eum humaniſſime excepiſ & de Re-
ligione nihil prorſuſ cum eo egit, niſi quod obiter eum
adhortatuſ eſt ad veritatem inveſtigandam: De periculo
juſſit eum fide ſua eſſe ſecuriſſimum dum ne quod pub-
lice ſcandalum præberet: Ac manſiſſet ille nobiſcum
diutiuſ, niſi ſparſo rumore de Angliſ quibuſdam in Pa-
latium Inquiſitioniſ deductiſ perterrituſ ſibi metuſſet.
At Angli illi non erant, quod vulgo ab Italiſ dicuntur
Lutherani, ſed Puritani & de ſacrilega Sacramentiſ
percuſſione Angliſ uſitata ſuſpecti. Similitè forſan &
ipſe rumori vulgari crederem Brunum iſtum fuiſſe ob Lu-
theraniſmum combuſtum, niſi S. Inquiſitioniſ officio in-
terfuſſem, dum Sententia contra eum lata eſt, & ſic
ſcirem, quannam ille hæreſim profeſſuſ fuerit. Fuiſ-
enim Brunuſ iſte patria Nolanuſ ex regno Neapolitano,
profeſſione Dominicanuſ, qui cum jam anniſ abhinc
duodecim de Tranſubſtantiatione rationi nimium [ut
Chryſoſtomuſ tuuſ docet] repugnante dubitare, imo eam
prorſuſ negare, & ſtatim Virginitatem Mariæ [quam
idem Chryſoſtomuſ omnibuſ Seraphim & Cherubim pu-
riorem ait] in dubium vocare cœpiſſet, Genevam abiit,
& bienniuſ iſtic commoratuſ, tandemque quod Calvi-
niſmum per omnia non probaret, inde eſectuſ, Lugdu-
num, inde Tholoſam, hinc Pariſioſ devenit, ibique
extraordinariuſ Profeſſorem egit, cum videret, ordina-
riouſ cogi Miſſæ Sacro intereſſe. Poſtea Londinuſ profe-
ctuſ libellum iſtic edit de Beſtia triumphante hoc eſt Pa-
pa, quem veſtri honoris cauſſa Beſtiam appellare ſolent.

Inde Wittenbergam abiit, ibique publice professus est, biennium nisi fallor. Hinc Pragam delatus librum edit de immenso & infinito itemque de innumerabilibus [si titulorum sat recte memini, nam libros ipsos Praga habui] & rursus alium de umbris & Ideis: in quibus honesta prorsus & absurdissima docet v. 9. mundos esse innumerabiles; animam de corpore in corpus, imo & alium in mundum migrare; unam animam bina corpora informare posse: Magiam esse rem bonam & licitam: Spiritum Sanctum nihil aliud esse nisi animam mundi, & hoc voluisse Moysen, dum scribit, eum fovisse aquas: Mundum esse ab aeterno: Moysen miracula sua per magiam operatum esse, in qua plus profecerat, quam Aegyptii reliqui; eum leges suas confinxisse: Sacras Litteras esse somnium; Diabolum salvatum iri: Solos Hebraeos ab Adamo & Eva originem ducere, reliquos ab iis duobus, quos Deus pridie fecerat: Christum non fuisse Deum, sed fuisse Magum insignem & hominibus illusisse, ac propterea merito suspensum [Italice impiccato] non crucifixum esse. Prophetas & Apostolos fuisse homines nequam, magos & plerosque suspensos. Denique, infinitum foret omnia ejus portenta recensere, quae ipse & libris, & viva voce asseruit: Uno verbo, ut dicam, quicquid unquam ab Ethnicorum Philosophis vel a nostris antiquis & recentioribus Haereticis est assertum, id omne ipse propugnavit. Praga Brunswigam & Helmstadium pervenit & ibi aliquamdiu professus dicitur. Inde Francofurtum librum editurus rediit, tandemque Venetiis in Inquisitionis manus pervenit, ubi diu satis cum fuisset, Romam missus est, & saepius a S. Officio, quod vocant, Inquisitionis examinatus, & a summis Theologis convictus, modo 40. dies obtinuit, quibus deliberaret, modo promisit palinodiam, modo denuo suas nugas defendit, modo alios quadra-

quadraginta dies impetravit, sed tandem nihil aliud egit, nisi ut Pontificem & Inquisitionem deluderet; fere igitur biennio, postquam hinc in Inquisitionem devenit, nuper die nona Februarii in supremi Inquisitoris palatium, præsentibus Illustrissimis Cardinalibus S. Officii Inquisitionis, qui & senio & rerum usu, & Theologia, jurisque scientia reliquis præstant & consultoribus Theologis & sæculari Magistratu, urbis Gubernatore, fuit Brunus ille in locum Inquisitionis introductus, ibique genibus flexis sententiam contra se pronuntiari audiit. Ea autem fuit hujusmodi: narrata fuit ejus vita, studia & dogmata, & qualem Inquisitio diligentiam, in convertendo illo etiam fraterne adhibuerit, qualemque ille pertinaciam & impietatem ostenderit: inde eum degradarunt, ut dicimus, prorsusque excommunicarunt & sæculari magistratui tradiderunt puniendum, rogantes, ut quam clementissime & sine sanguinis profusione puniretur. Hæc cum ita essent peracta, nihil ille respondit aliud, nisi minabundus: Majori forsan cum timore sententiam in me dicitis, quam ego accipiam. Sic a li-
 coribus Gubernatoris in carcerem deductus ibique octi-
 duo aservatus fuit, si vel nunc errores suos revocare vellet, sed frustra. Hodie igitur ad pyram sive rogam deductus est. Cum Salvatoris crucifixi imago ei jam-
 jam morituro ostenderetur, torvo eam vultu aspernatus rejecit, sicque ustulatus miser perii, renuntiaturus credo in reliquis, quos finxit mundis. Hic itaque mi R.
 modus est, quo contra homines, immo monstra hujus-
 modi procedi a nobis solet. Scire nunc ex te studeam, is ne
 modus tibi probetur: an vero velis licere cuivis quidvis
 & credere & profiteri. Equidem existimo, te non posse
 eum non probare. Sed illud addendum forte putabis,
 Lutheranos talia non docere, neque credere, ac proinde
 aliter tractandos esse. Assentimur ergo tibi, & nullum

prorsus Lutherorum comburimus. Sed de ipso vestro
 Luthero aliam forte rationem iniremus. Quid enim di-
 ces, si asseram & probare tibi possim, Lutherum non
 eadem quidem, qua Brunus, sed vel absurdiora vel
 magis horrenda, non dico in convivialibus, sed in iis,
 quos edidit vivus libris, tanquam sententias, dogmata
 & oracula docuisse? mone quæso, si nondum satis eum
 novisti, qui veritatem tot seculis sepultam nobis eruit,
 & patefaciam ipsa tibi loca, in quibus succum quinti
 istius Evangelii deprehendas, quam istic anatomiam Lu-
 theri a Pistorio habere possitis. Nunc si & Lutherus
 Brunus est. Quid de eo fieri censes? Nimirum tardi-
 pedi Deo dandum infelicibus ustulandum lignis. Quid
 illis postea, qui eum pro Evangelista, propheta tertio
 Elia habent? Hoc tibi potius judicandum relinquo.
 Tantum ut hoc mihi credas, Romanos non ea severitate
 erga Hæreticos experiri, qua creduntur & qua debe-
 bant forte erga illos, qui scientes volentes pereunt. Ro-
 mæ ad d. 17. Februarii 1600. Vide quæ a Cel.
 Brukerø pag. 15. sq. de hac Epistola narrata sunt.
 Ex hac Epistola a Scioppio scripta satis patere vide-
 tur, quam ob causam Brunus igni fuerit traditus.
 Certe ne vestigium quidem ullum Atheismi patet.
 Intererat Scioppius ipsius S. Inquisitionis Officio,
 atque ad Errorum capita probe attendit, ne ver-
 bo autem meminit negatæ existentiae Numinis.
 Quanquam haud diffitear vix ac ne vix quidem
 credi posse, Inquisitores illos, si Spinozæ errorem
 fuisset professus, hoc fuisse deprehensuros; sane
 multi initio Ethicam Spinozæ non adeo periculo-
 sam crediderunt ac postea accurato examine insti-
 tuto, deprehensum est. Quicquid sit, recte ad
 hanc Epistolam provocavit Cl. Heumannus *Act.
 Phil. Tom. II. part. 9. pag. 383. sq.* neque etiam pro-

probable est, si Scioppii tantisper Epistolam negligamus, Brunus siquidem *Athenis* fuisset, pertinaciter erroris sui patrocinium suscepturum fuisse; tempori potius inserviisset, & quidlibet potius esset professus, quam ut mortem esset perpeffus. At hæc levia sunt, neque jugulum causæ petunt. Neque prolixiores erimus in discutienda quæstione, utrum Brunus Wittembergæ orationem in *laudem Diaboli* habuerit; non solum enim citato in loco, testimonia minus certa esse probat *Heumannus*, sed & si vel maxime unquam hoc fuisset ab eo tentatum, ingenii exercendi gratia factum, non sine verisimilitudinis specie dici posset. Provocat 3.) Cl. la Croze ad libellum in Anglia editum: cui titulus *de Bestia triumphante: Les impietes*, [inquit] *de Brunus* paroissent assez a decouvert, dans ses Livres latins: mais pourtant il a été beaucoup plus loin dans un Livre Italien imprimé en Angleterre sous le titre de *Spaccio della Bestia triomfante*. Ce titre a trompé Scioppius, qui a cru, que le Pape étoit la Bete, dont il est parlé dans cet ouvrage. D'autres que Scioppius y ont été attrapés: mais il est surprenant que Mr. Bayle, qui avoit eu le Livre même entre les mains n'en ait pas connu le venin. Je parleray fort grièvement de cet ouvrage, ne l'ayant eu qu'un moment en ma disposition: le fameux Mr. Toland a qui il appartenoit ne me l'ayant montré qu'avec beaucoup de reserve. Tout le livre roule sur une reforme, que Jupiter fait des constellations. Brunus l'introduit se plaignant de la decadence du culte des Dieux, quoy qu'on eut pris les meilleures mesures du Monde pour le rendre éternel en donnant aux astres les noms de Divinités & faisant par là du Ciel une espece de Livre, qui contient toute la Theologie Payenne. Momus se moque de Jupiter, &

lui repond en raillant , que la mauvaise conduite des Dieux & l'histoire scandaleuse de leurs vilaines amours les ont fait enfin tomber dans un mepris universel. On assemble sur cette objection toutes les constellations qui proposent leurs raisons & ont faits de ce sujet des comparaisons abominables entre les Fables de Poëtes & les Histoires qui sont crûes dans les Religions qui ont succedé au Paganisme. L'Evangile y est tourné en ridicule. Le nom d'Imposteur y est repeté plusieurs fois & appliqué aux trois Legislateurs , a celui des Juifs & celui des Mahometans sans en excepter notre Sauveur. Cette execrable Comedie finit par l'exclusion qu'on donne a toutes les Religions pour substituer dans le Ciel le nom des vertus morales aux fausses Divinités du Paganisme. Voila, inquit Cl. Croze, quel est ce Livre capable de donner de l'horreur a tous les Gens de bien & propre a faire voir jusqu'au Brunus portoit son impiété. Quid ad hanc objectionem respondet Cl. Heumannus? Multa: (1.) enim pag. 404. sq. provocat ad Sciopium, qui de Papa libellum hunc scriptum esse contendit, neque forte sine causa. Brunus enim (2.) in oratione Valedictoria Wittembergæ habitavit & actis Philosoph. inserta, Papam Bestiam adpellavit (3.) Baylium libellum legisse, neque adeo abominanda in eo invenisse (4.) Cl. la Croze per momentum saltem inspexisse librum (5.) dubitari posse, utrum Brunus sit auctor Libri; Nos in medio rem relinquimus, cujus argumenti fuerit libellus, cum eum evolvere hætenus non liceat [*] duo tantum adnotamus. Primum est, vix credi-

[*] Vide de hoc libello pluribus agentem Celeb. Brunerom l. cit. p. 60. sq.

credibile esse, *Brunum* in ipsa Anglia prelo commissurum fuisse libellum adeo detestabilem. Nostra ætate summa est libertas sentiendi & scribendi præsertim in Anglia: at vix credibile publicè talia Typographos recepturos, aut sine animadversione abiturum Auctorem & Typographos; notum, quid *Tolando*, *Wolftono*, aliisque acciderit; et Historia illius temporis nihil tale profert. (2.) Si vel maxime abominandus foetus ille Patrem agnosceret *Brunum*, nondum tamen eum professum Atheum fuisse constaret, sed impium Christianæ Religionis irrisorem, id est Deistam.

VIII.

Levia autem hæc. Sequuntur jam ea, quæ directè *Spinosismum* ejus probant, si *Cl. la Croze* audias. Petita autem ea sunt ex libello de Immenso & Inenumerabili, atque extant pag. 189. Sicut autem Lector de his judicare possit, ea, prolixiora licet, describam. Constant autem aliquot propositionibus. I. est: *Divina Essentia est infinita.* II. *Modum essendi modus possendi sequitur.* III. *Modum possendi consequitur operandi modus.* IV. *Deus est simplicissima Essentia, in qua nulla compositio esse potest, vel diversitas intrinsece.* V. *consequenter in eadem idem est esse, posse, agere, velle, Essentia, potentia, actio, voluntas, & quicquid de eo vere dici potest, quia ipse est Veritas [*].* VI. *consequenter Dei voluntas*

Pp 4

est

[*] Sæpe Viri præstantissimi & ab omni Atheismi suspicione alieni ejusmodi propositiones in fervore disputationis in medium proferunt quæ periculosis conjectariis obnoxie sunt, & quas ipsimet sedato affectu non admitterent, circa argumentum hujus thesæos id obtigit

est super omnia, ideoque frustrari non potest, neque per se ipsam neque per aliud. VII. Voluntas divina est non modo necessaria, sed ipsa etiam est necessitas, cuius oppositum non est impossibile modo, sed ipsa impossibilitas. VIII. In simplici Essentia non potest esse contrarietas ullo modo, neque inequalitas; voluntas inquam non est contraria & inequalis potentia. IX. Necessitas & libertas sunt unum, unde non est formidandum, quod cum agat necessitate naturæ non libere agat: sed potius, imo omnino non libere ageret aliter agendo quam necessitas & natura, imo naturæ necessitas requirit. X. Potentia divina non est, nisi sit possibile infinitum; non est, inquam, potens facere infinitum, nisi sit potens fieri: quæ enim impossibilis vel ad impossibile potest esse potentia? XI. Sicut est mundus in hoc spatio, ita & potest esse in simili spatio isti spatio, quod hoc mundo ablato possumus equale huic mundo remanens intelligere. XII. Huic spatio in quo est mundus simile spatium extra mundum non est ratio, quæ tollatur neque faciat esse finitum. XIII. Mundus in simili spatio extra illud non esset huic mundo impedimento, neque major ratio esset, quæ hic formidetur illi, quam ille istum, quando quidem ubique medium est in infinito secundum rei veritatem sursum vero atque deorsum secundum certam eorum, quæ sunt in uniuscujusque ordine habitudinem. XIV. Melius est esse, quam non esse, dignius est facere, quod

Μακροβίου Cl. Gundlingio adversus hæc disputanti de Atheismo Platonis. Vide Celeb. & amicissimi Schelhornii A. mœnitates Litter. Tom. XIII. Sect. XXI. sq.

quod est bonum quam non facere. Ponere Ens & verum impropotionaliter, melius est, quam sumere non Ens & nihil. XV. Potentia & voluntas naturalis frustrari non debet & ad infinitam durationem spatium esse sine proprio actu, tunc enim potentia ad impossibile referretur. XVI. Potentiam infinitam (extensiva sive sit sive intensiva) ad esse frustrari est, sic actu malum infinitum poni, sicut & actu est spatium infinitum. XVII. Sicut hoc spatium potest recipere hunc mundum & ornare, ita & simile quodcunque spatium ab ipso indifferens simili non absente principio simile concepisse. XVIII. Ornamentum huius spatii huiusque mundi perfectio nihil est quod addat vel subtrahat vel sufficientia vel indigentia praestet ornamento atque perfectioni alius cujuscunque spatii, quo minus non ita actuari exigat illud quam actuatum rerum plenitudine sit istud. XIX. De Deo & natura quam optime sentiendum. XX. De rebus maximis nil temere citra sensum & rationem defendendum. Hisce ita constantibus probandum est Adversario, esse vim & causam, quae infinita essentia atque potentia finite operetur: II. Qua constare possit potentia activa infinita cum possibilitate finita rerum III. Quo spatio quod hoc mundo absente comprehendimus, cui simile semper concipimus esse, minime ultra adjectum possit esse spatium. IV. Qua tota materia est finita & margini illius extimi caeli comprehensa. V. Qua Deus non vult, quantum potest. Qua esse plures hoc nobis manifesto mundos non sit conveniens. VI. Necessitatem in Deo aliud esse a libertate. VII. Potentiam cum voluntate & actione non concurrere. VIII. Posse aliud quam vult,

velle aliud, quam potest. IX. Alia habere nomina quam habeat. X. Posse aliud velle, quam quod vult, posse aliter esse haberi, quam sit vere, & necessitatem esse aliud & citra divinam voluntatem & e converso. Posse etiam velle, quod non vult, stante, quod non possit esse quod non est.

Postquam Cl. la Croze pag. 311. XX. primarum propositionum fecisset mentionem, ita ait: *Voilà quels sont les Principes de cet Athée, dans lesquels on trouve une grande conformité avec ceux de Spinoza. Ce qu'il appelle Dieu c'est la nature, ou plutôt l'Etre infiniment étendu dont il tache d'établir la nécessité & l'éternité dans ces prétendus Axiomes.* Hæc quidem Vir doctissimus dicit, at non probat; instituenda ergo fuisset, mea opinione, comparatio, cum systemate Spinozæ atque propositiones invicem conferendæ. Ergo Spinozæ principia in his propositionibus non deprehendo hic; cur ita sentiam, dicam, postquam duo generalia primum præmisero. Primum est; attendendum esse ad scopum, quem adductis propositionibus intendit Brunus. Probare nimirum vult, dari infinitos mundos. Hoc satis patet ex initio Commentarii, qui immediate ante illas propositiones extat. Ita enim sonat: *Infinite causæ & principio nihil potest esse magnum, imo ne quidem aliquid, nisi infinitum; si ergo se rebus corporeis communicat seu potius suam magnitudinem in rerum corporearum & multitudinis Existentiæ explicat, objectum pro captu ejus Essentiæ simulachrum ac potentiæ vestigium infinitum magnitudine & absque numero subjiciat oportet; sic ab uno consimile unum est neque aliter divinitatis imago corporeo potest esse modo.* (2.) Constatemur, quædam in his ipsis propositionibus contineri,

ri, quæ non solum non probent, quod probandum erat; sed & quæ, si consequentias omnes urgere velis, periculosis consecrariis viam aperiunt. At hoc non obstante negamus, quod contendit *Cl. Vir* in eis contineri dogma *Spinozæ*, quod ut pateat, singulas *Bruni* propositiones percurramus & breviter explicabimus. I. propositio collata cum 4ta propositione verissima est; Deus est Essentia infinita, quod quo sensu accipiendum sit, non solum in quarta propositione clarius ostendit; sed & ea omnia, quæ supra produximus, ostendunt, eum Essentiam illam pro infinite perfecta, bona, sapiente habuisse; neque certe opus fuisset probare *Bruno*, mundos esse infinitos, quia bonitas Dei infinita est, si cum *Spinoza* sensisset; dixisset enim unam esse tantummodo substantiam, eamque infinitam, ex ea substantia infinita non posse non infinita infinitis modis ut loquitur *Spinoza*, sequi; cum enim necessitate naturæ agat, & natura illa infinite extensa sit atque cogitans, sequi necessario infinitum esse Deum extensione; At ille longe aliter suam ratiocinandi instituit methodum, ut supra audivimus & amplius examine instituto patebit. IIda & tertia propositiones certo modo veræ, eo autem sensu, quo *Brunus* voluit falsæ. Verum est, si abstracte rem consideremus, prout Essentia est infinita, perfectissima, ita & potentiam & operationes perfectissimas & infinitas intrinsece spectatas esse. At falsum est, Deum perfectiones suas ad extra nonnisi infinite exercere posse; sic enim Deus una tantum ratione agere posset; ita porro ejus potentia hodie nulla amplius esset! Et ut porro dicam, supponunt hæ propositiones, Deum extra se nihil finitum producere posse.

posse. At Deus potest quicquid nullam contradictionem involvit: at existentiam dare rei finitæ nullam contradictionem involvit. Ergo. Minor probatur; quia nec a parte Dei, nec a parte rei finitæ existentis ulla est repugnantia; Deus solus necessitate naturæ existit, quicquid ergo producit, non necessitate naturæ existit, sed voluntate Dei; quod non necessario existit, illud initium habet existentiae, eo ipso limitationem habet; quod si ad voluntatem Dei respicias nihil iterum repugnat, existere finitum quid seu creatum, non repugnat, varias esse creaturas, unde patet, quid de Vta propositione dicendum. Vera est, si *intrinsecam* Dei naturam spectes; falsa, si ad modum operandi seu voluntatis executionem respicias; uti Deus rerum finitarum Ideas ab æterno habet; ita eas producere potest, eo ipso, quia non repugnat produci; neque etiam existere finitum: VIta continet consequentiam, quæ sensu a nobis dato vera est. Ex eadem patet, *Spinozam* ita loqui non posse; quomodo enim voluntas Dei frustrari non potest ex mente *Spinozæ*, quæ necessitate intrinseca naturæ agit, & ex ejus Essentia infinita ab æterno omnia, prout sunt, NB. non prout voluit, necessario emanarunt. VIIma admitti potest, si de necessitate hypothetica intelligatur, quo sensu, ut supra audivimus sumsit etiam *Brunus*. Nimirum hic loquitur cum illis *Brunus*, qui putant, Deum esse Ens sapientissimum; sapientem optimum eligere semper, & non posse aliter agere: quam necessitatem *Leibnizius* vocat in erudito opere *Theodiceæ* une *heureuse nécessité*: supraque dictum qua ratione *Brunus* nostram libertatem cum Dei contulerit, Deoque omnia

omnia semper præsentia esse, quæ ad efficiendum requiruntur dixerit. At ex eo tamen nondum sequitur, mundos esse infinitos, nisi aliunde probaveris, materiam esse infinite extensam, quod si hoc probatum est, sequitur, mundos esse infinitos, seu Deum voluisse infinite extensam materiam producere; sequitur insuper, mundum ejusmodi infinitum Deum vi sapientiae & ex legibus electionis optimi producere voluisse. At ex natura perfectissimæ essentiae & bonitatis ipsa spectata, hæc propositio non sequitur, cum Deus nulla necessitate ad talem vel talem mundum creandum inductus fuerit. VIII. vera est, si de essentia intrinseca intelligas: At non sequitur, mutationem esse in subjecto, si productum infinitum non est. IX. admitti potest, si de executione ad aliquid faciendum intelligatur & necessitate hypothetica. Deus enim sapientissimus est, & non potest non optimum eligere. At respectu habito ipsius naturæ divinæ *essentialiter*, ut ita dicam, consideratæ falsa est. Essentia *necessaria* est, agendi ratio *libera*: Si Deus nihil voluisset producere, potuisset; fuisset adeoque liber; licet Essentia ipsius necessario semper extitisset. X. iterum est limitanda; verum est, potentiam divinam se ad infinitum extendere; id est, posset omnia facere, quæcunque nullam repugnantiam involvunt: posset adeoque huic mundo seu compagi rerum existentium addere innumerabiles mundos, neque finem, neque terminum habentes, verbo, infinitum perfectissimum posset facere infinitam extensionem. At cum Deus non sit aliquod necessario agens, posset etiam Deus non solum nihil producere, seu extra se nulli rei existentiam dare;

sed

sed etiam creare rem limitibus circumscriptam; unde tamen non sequeretur, nullam dari causam infinitam; nos certe ex particulari causarum existentia concludimus, Deum esse, sed plures longe producere potuisse mundos, cum nullam in voluntate Dei repugnantiam animadvertamus. XI. XII. XIII. Ad scopum nostrum nihil faciunt. Pone enim extra hunc mundum infinita esse spatia vacua, in quibus alii mundi existere possent,antum necessario Deus omnia illa spatia replere debet? XV. Explicatione cum maxime opus habetum respectu Dei, tum respectu rerum existentium; Si ad Deum respicimus, neque melior, neque perfectior sit per existentiam creaturarum, alias non esset perfectissimus; sine creaturarum existentia; Si respicimus ad creaturas, tum sunt illæ vel ratione & sensu instructæ, vel iis privatæ. Ratione instructæ, aut bene agunt, aut male: quæ bene agunt, felices sunt, dum existunt, atque respectu hoc habito præstat eas existere, quam non existere. Male autem agentes existunt etiam bonitate Dei, qua dum abutuntur, seque reddunt infelices, præstaret non extitisse, quam miseræ esse. Quod ad creationem ratione destitutarum adtinet, non magis bonum est, eas existere vel non existere, si eas ipsas respiciamus, dum hujus suæ existentia nullum habent sensum; bonum est eas existere, in quantum conferunt ad aliarum rerum utilitatem. In genere loquendo, dignum magis Deo, bene facere creaturis rationalibus, quam non bene. At non sequitur; Ergo omne bonum, quod facere posset, tenetur facere, quia infinite bonus est, de quo supra diximus. XV. Antecedens verum est, potentia divina frustrari

frustrari non debet; at hoc certe non fit, si spacia omnia, quæ infinita supponit, mundis non replerentur. Quid si noluit? idem dicendum de XVI. Neque in XVII. & XVIII. quicquam est, quod magnopere culpes. Quod si jam omnia, quæcunque jam dicta sunt, colligas non certe reperies, quod contendit *Cl. la Croze*: *Spinoza* asserit (1.) unam esse substantiam duobus infinitis attributis constantem. (2.) hanc substantiam Deum esse. (3.) illam substantiam necessario existere. (4.) Ex illa infinita Essentia omnia infinitis modis esse consecuta, & quidem necessario. (5.) hunc mundum seu totum Universum Deum esse. *Brunus* admittit, (1.) Deum nulli compositioni obnoxium esse. (2.) Eum a mundo distinguit. (3.) Existentiam ipsius mundi repetit a voluntate & potentia infinita. (4.) Illum imaginem duntaxat esse corpoream Entis perfectissime existentis: unde necesse est, duos illos inter se non consentire,

IX.

Quod ad reliquas propositiones adinet, quas sibi *Brunus* probandas esse ait, ita loquitur *Cl. la Croze* pag. 314. sq. *Quoi qu'il y ait un Sophisme dans la premiere de ces propositions que Brunus veut, qu'on luy prouve, il n'a pourtant point eu de tort d'avancer que ces principes suffisoient pour renverser les siens. Il les propose avec toutes les mauvais tours, qu'il a été capable d'y donner entetè come il étoit, de son systeme. Il est certain, que les deux propositions ruinent tous ces Axiomes chymériques, qui les ont precedés. La premiere exige, qu'on prouve qu'une essence infinie puisse agir d'une maniere finie. Cela ne fait rien contre la creation des Etres finis. Dieu opere d'une maniere infinie en tirant les Etres du néant, mais*
l'objet

l'objet de son action est fini. Si les raisonnemens de Brunus étoient bons il faudroit qu'une puissance independante produisit un effet independant ce qui est contradictoire. Brunus ne s'apperçoit pas, qu'il fait un Dieu impuissant, ou plutôt qu'il établit une puissance infinie, qui n'est pas une veritable puissance, puisqu'elle n'a qu'une maniere determinée d'agir sans choix, sans deliberation, & même sans raison; Je suis sûr que si Brunus avoit voulu repasser ses principes a la rigueur il auroit vû qu'il n'en avoit aucune Idée. Quel inconvenient at il pû trouver dans une cause infinie qui produit d'une maniere finie? ou il ny a point de matiere finie dans le Monde ou cette matiere fait partie d'un infini de même nature, supposé quil y en a ait un. Il n'y a rien de plus absurde que de dire que Dieu ne peut créer une partie qu'il ne crée le tout, si Dieu ne peut produire rien de fini il n'est pas infiniment puissant & s'il produit l'infini par necessité il n'est plus Dieu, il est Esclave des causes secondes vers lesquelles il est entraîné par la necessité de sa nature. Peut on assigner une puissance infinie a une cause qui ne peut agir que d'une seule maniere & qui dans cette maniere même est invinciblement determinée a agir? selon ce systeme Dieu ne pourra detruire aucune partie de la matiere, il n'en pourra créer de nouvelle, il n'y aura rien de contingent dans le Monde & la necessité de la matiere sera démontrée plus évidemment que celle de Dieu. Cependant c'est sur l'Existence & l'operation de Dieu que Brunus établit ses opinions. Ainsi il se sert d'un principe pour faire valoir ses consequences, qui renverseroient le principe

eipe même si elles étoient admises. Ce Sophisme luy est commun avec Spinoza. Mais Brunus s'étoit perdu dans la contemplation de l'infini: bien d'autres que luy y ont fait naufrage. Il raisonne à perte de vûe dans tout son Livre confondant sans cesse la creature avec le createur & se payant assés souvent de plus foibles raisons, quand elles luy paroissent propres à reparer les debris de son Systeme.

Ad hæc 3. moneo: (1.) est, fateri Cl. la Croze contemplatione Infiniti abreptum Brunum errasse, at ubi tandem major debet esse veniæ locus? (2.) Argumenta, quæ adfert Cl. Vir jam quidem sunt allata respectu difficultatum, quæ ex Systemate Bruni solent fluere; qualescunque autem sint, tales non sunt quæ in Systemate Spinozæ locum haberent. Alius certe naturæ quæstio est, utrum ex Infinitate & Bonitate naturæ Dei sequatur; mundos esse infinitos: & utrum ex unica per se subsistente Essentia omnia necessario producta sint: prius etiam illis potest contingere, quî nihil minus quam *Spinosistæ* sunt. Nota, quæ supra de Cl. Gundlingio observavi. (3.) Creaturam cum creatore confusam esse perpetim in Systemate Bruni asserit Cl. Vir: at clarissimis locis hoc probandum esset, quorum tamen ne unum quidem adfert.

Pergit Vir doctus Cl. la Croze oppugnare Brunum pag. 317. Il est certain, inquit, que le nom de Dieu dans les Ecrits de cet Athée ne signifie autre chose que la nature. Ad hoc probandum provocat ad libellum de maximo & mens. pag. 251. ubi ita Brunus:

Namque adeo nihil esse bonum valet ut meliori Conditione capax nequeat consistere, præter

Tom. V.

Qq

Unum

Unum infinitum solum. Physis optima Deitas
Nempe quod in genere est non simplex abs. que
solutum

Supposito ac certo perfectum fine putandum est,
Pro generis captu, pro voto constituentis.

Provocat ad Commentarium & quidem hæc
verba : *Perfectum simpliciter & per se & absolute*
est unum infinitum quod & quo neque majus esse potest
quippiam neque melius. Hoc est unum ubique totum
Deus natura universalis. At hæc certe non probant
in ore *Bruni* Deum & naturam unum idemque
esse. *Phyfin* vocat *Deitatem* per *ἀνυγολογία* quales
innumeræ in hoc auctore. Ita de Immenso pag.
495. mundum vocat *Animal venerabile & sanctum*,
quia infinitis Dæmonibus varii generis, uti existu-
mabat *Brunus*, erat repletus. Naturam universalem
in hoc ipso Commentario a Deo distinguit, quod
si per naturam universalem intelligas Deum, &
sic tamen [licet parum recte locutus sit] a Deo
distinguit: In hoc ipso enim Commentario ait:
Cujus, id est Dei, & naturæ universalis perfecta ima-
go & simulacrum nullum esse potest nisi infinitum. Et
sq. pag. 254. mundus dicitur *infinita communicatio*
bonitatis actus effectusque divinæ omnipotentiae externus.

Ad sensum certe, non ad verba, quorum incurius
ut plurimum erat *Brunus*, attendendum, & syste-
matis nexum. Pergit Cl. la Croze pag. 318. *il*
admet des substances quil appelle spirituelles quoy quil
veuille qu'elles soyent composees de lumiere, il leur don-
ne le nom de Dieux & de demons.

Verum est, admisit *Brunus* Scalam Entium in-
telligentium, uti patet ex libro de *Monad. Num.*

¶ fig. pag. 136. cumprimis credulus fuit circa
varii generis Dæmonas admittendos. At hoc ni-
hil ad quæstionem de Atheismo facit; eo vixit
tempore *Brunus*, quo a communibus præjudiciis
vix se potuit liberare; dum novum iter ingredi-
tur non semel in avia & sentinas imo præcipitia
ruit. Adplicari illi possent verba Ovidii de *Phæ-
onte* seu *Jovis* ad *Phæontem*:

*Non est tua tuta voluntas,
Magna petis Phæton, & quæ nec viribus istis
Munera convenient, nec tam puerilibus annis.*

Il [ita porro de Bruno Cl. Vir] ne s'explique
en quelques endroits qu'avec beaucoup de précaution;
mais en d'autres il s'ouvre entièrement. Nous l'avons
vu admettant entre ses Principes la Puissance & la vo-
lonté de Dieu, il en doute en plus d'un endroit dans le
cours de son Ouvrage; Il le nie dans d'autres, &
traite cette pensée d'extravagance propre à un homme qui
ne sait plus où il en est: Ut probet eum de poten-
tia & voluntate Dei dubitare provocat ad Lib. de
Immenso & Innum: pag. 182. ubi ita:

*Sive igitur spatium hoc, mundum quod continet istum,
Mentis decreto seu casu perficiatur.*

At reliqua etiam *Bruni* fuissent adducenda,
vult spatium, quod quidam fingunt extra mun-
dum, necessario corpore debere repleri; Sive igi-
tur illud spatium casu fortuito ortum, sive a Deo
factum perinde esse: hinc ait:

*Quod si non quicquam est ulla quod sorte repugnet
Quominus atque ipsum inveniatur corpore plenum:*

*Quin potius spatium est res quædam nata repleti
Dedecet ergo fiet necquicquam tanta facultas
Quam faciat frustra Deus & natura manens.*

Certe hic de potentia Dei nulla est dubitatio;
non magis felix est *Cl. Vir*, quando probare vult,
eum divinis perfectionibus detraxisse. Provocat
ad ejusd. Libri cap. 17. pag. 169. ubi ita:

*Pergo tamen totum cupio quoque scire quid extra est.
Respondet sensu viduata voce sophista:
Primum Ens, unum, constans, sine fine,
Mens sibi sufficiens, nil indiga, cuncta gubernans:
Sic factus nobis Sophus iste Propheta repente est,
Implicita filum quia perdidit in labyrintho.*

In hoc enim loco ut Inscriptio Capitis docet,
recenset varias Peripateticorum opiniones de cælo
& spatio ultimo mundi; quærit ergo, quid in
spatio illo ultra mundum sit & respondentem in-
ducit Peripateticum, in eo degere Deum, quasi
revelatum sit huic homunculo ubi Deus tandem
degat & quæ sint illa loca inaccessa; nihil ergo
definit *Brunus*, neque Deum divinis proprietati-
bus instructum negat quod universum caput do-
cet. *Il a sur tout [inquit Cl. Vir] un souverain
mépris pour les Prêtres & les Theologiens. Il en veut
principalement a ceux de Wittemberg qui s'étoient apare-
ment le plus opposés a ses decouvertes Philosophiques. At
quid si meriti sint contemptum? Wittembergenses
peti non adeo certum est, p. 397. ita loquitur
Brunus de quibusdam. Ut arrogantissimum est omne
Grammaticorum genus. Non est rerum quantumlibet
difficillimarum judicium, quod sibi pro logodædalæa suf-
ficientia*

ficientia jure optimo non usurpent. Et paullo post: Philosophi quoque de litibus definire dignantur; Ingre-
diuntur ergo Academiam, conscendunt suggestum, profe-
runt in medium opiniones absque legitima partium præ-
sentia & causæ dictione, quia omnia jura & lumina
sunt in illo sacratissimo Archididascali pectore recondita;
Exspectatur judicium, venit. In sequentibus indu-
cit ejusmodi hominem negantem, lunam terræ
nostræ similem esse, atque habitabilem. Contra
tales excaudit bonus Vir. Quis nescit, omni
tempore Grammaticos superciliosos & superstitio-
sos quosdam Theologos, qui nunquam rationem
rite excoluere, quoties nova opinio philosophica
eaque innocua orta clamores tragicos sustulisse?
quid Galilæo, Copernico, Cartesio aliisque contigerit,
notum est; quod si duriusculum verbum vero
Philosophiæ Studioso contra tales excidit, num
id pro blasphemia habendum?

Pergit Cl. Vir dicendo: Je ne m'arrêteray point à
copier les Passages ou Brunus nie en termes formels
l'Existence de toute Divinité, ou il traite la Religion
de Fable, ou il se moque de l'Ecriture Sainte & de
toutes les verités du Christianisme. Quam vellem ut
Cl. Vir loca illa perspicua, in quibus negasse di-
citur existentiam Dei, adduxisset. Certe ita breve
fuiisset disquisitionis nostræ certamen; & mea
opinionem debuisset hoc facere. Quæritur enim,
utrum Atheus fuerit Brunus, nec ne: hoc autem
affirmat Cl. Vir; at ne ullum quidem protulit lo-
cum, ad quos tamen in hoc argumento merito
provocandum erat. Unum locum ex Lib. de
Inmensio & Innum. pag. 513. profert ad proban-
dum, eum Religionem pro fabula habuisse. Ni-

mirum extant hæc verba De Universo & Inani.
pag. 512.

Fabula, quæ vitæ rationem evertit & usum.

At Lector sine dubio cognoscere cupiet, de
qua tandem Fabula sermo sit. Adferam igitur
verba *Bruti*, licet prolixiora: Inscriptio cap. seu
sectionis est. p. 511.

*Suppositiones Astronomorum factæ sunt positiones Phi-
losophorum ad extremam usque Insaniæ speciem. Sicut
Ægyptorum fabulis ex Mercurii vaticinio in Pimandro
attendit. Post hæc ita pergit:*

Adde, quod hæc primum studio conficta Mathesis

Non sic ut caperet mundum in hac dispositura

Compressum vere: sed certe ad commoditatem

Doctrinæ facilis tandem qua computus esset.

Porro ubi stultitiæ cœpit generosa propago

Crescere & Ingenio implantatæ sunt magis alto

Radices illæ cœperunt vera putari

Mobilia atque anima motrice aut numine pulsa,

Unde sibi ratio finxit phantastica Secla:

[*Ut quondam Ægypto fuerant quæ fabula ut apte*

Objicier menti quædam Mysteria possent,

Perque quod in promptu est a sensibus omne remotum

Aptius in signo vel imagine conciperetur,

Usque adeo crassa tandem est Insania Vulgi.

(Abdidit ut diu lux vultum) ad aucta

Ut vitata etiam simulacra & sex populorum

Verterit in proprii generis figmenta prophana

Pessimum in Exemplum vitæ: atque inde sepulta est

Lux ac per genteis invecata est fabula turpis,

Barbaries genita est, seclum eveclum scelerosum,

Cui

*Cui scire insanum est, crudelia & impie facta
Sunt Pietas, & Religio est in Schismate mundana
Servare, atque super jura omnia tollere vires:
Sic veri ac justī norina corrupta remansit
Fabula, quæ vitæ rationem evertit & usum.*

Nescio certe, utrum, qui a præjudicatis
opinionibus purgatum habet animum, ex his ver-
bis obscuris possit colligere, Religionem omnem
a *Bruno* explodi. Certe ego nihil tale deprehen-
do. Verisimilius est longe, *Brunum* in his verbis
Egyptiorum & postea Christianorum quorundam
stultitiam taxare, qui adauctis imaginibus & variis
figuris Religionem castam puramque in ludicram
scenam transmutarunt. Saltem nemo diffitebitur,
longe evidentioribus opus esse argumentis ad pro-
bandum, *Brunum*, Religionem Christianam pro
fabula habuisse. Atque hæc sunt quæ *Cl. la Cro-*
ze in libro sæpius citato contra *Brunum* in me-
dium protulit.

Reliqua proxime.

ECCLESiarum HELVETICARUM
de
NEGOTIO IRENICO

a
JOANNE DURÆO

suscepto & proposito

Primæ Deliberationes Epistolicae.

Reverendis & Religiosissimis Viris D. D. Antistiti,
& reliquis Ecclesiæ Tigurinæ Pastoribus fidelissimis, D. D. atque Fratribus omni
observantia colendis.

Fida illa & arctissima, R. R. D. D. & Fratres plurimum honorandi, quæ nobiscum intercedit in Spiritu Christi conjunctio effecit hactenus, ut omni nobis graviore oblato negotio nostra consilia Vestris sociare atque iisdem firmare semper sategerimus. Quod ut nobis honestum, & rebus ipsis salutare perpetuo fuimus experti. Antiquum morem etiam nunc usurpare jubet ardua, ad quam Vos, ut audimus, peræque ac nos appellamur, deliberatio. Literis Rever. Viri D. DURÆI, Scoto-Britanni, Verbi Divini apud suos populares in Castris Suecicis Ministri, magno rationum & verborum apparatu invitamus,

mur, ut Consiliis de sarcendo Ecclesiarum Germanicarum Schismate, a Magnatibus & Theologis utrinque passim agitatis, calculum apponamus atque operas commodemus. Rei agendæ hunc modum atque ordinem ipse delineat: Ut primo Scriptum edamus, ad exemplum Theologorum Anglicanorum, quo suffragium, vota ac studia nostra ad generalem Concordiæ scopum contestemur. Dehinc excitemus ejusdem gentis Præsules, ut apud Serenissimum suum Regem instent, opus sanctissimum & gloriosum ad Regias curas suas revocet, illi procurando & conficiendo Caput se præbeat. Demum seria & accurata a nobis instituat deliberatio de aptissimis rationibus ingens negotium feliciter promovendi. Arreximus aures ad lætum & insperatum nuncium: & corda nostra contrariis rumoribus antea vulnerata recreavimus & dilatavimus. Neque vero fidem Literis Viri boni & Zelum Dei professi derogare ausi fuimus: quantumvis varia nos animi suspensos detinerent, quod unus, isque exterus, in bellico procinctu, silentibus reliquis Viris gravissimis in medio agone versantibus, tanta rerum miracula nec opinato ostentaret & vastam molem solus ferme torqueret: quod inter armorum fragores, concussa & flagrante usquedum omni Germania, desiderato illo glorioso Capite, quod unum videbatur, si in hanc curam suas cogitationes serio flexisset, animos crudeos & efferos compescere & moderationis justæ leges omnibus ponere potuisset: Quod ad Anglicanarum Interpellationum longas ambages remittamur tanquam ad sacram anchoram, cum illi Serenissimo Regi animus a pietate, zelo & sapientia cumulate sine opera nostra instru-

ctus, de rerum statu plene edoctus, resque ipsius veluti propria agatur, propter jura quæ ipsi cum Dano & Palatino, quorum hic præcipuæ partes sunt, familiaria & arctissima: Ambitiosa hæc & invidiosa in humilioribus officia, si ultro offerantur, plerumque videri: posse a suis Præsulibus & Theologis, quorum jam sollicitata fuit opera, acriter satis permoveri. Neque tamen propter ista, quæ rei totius gustum minus sapidum nobis exhibebant, ab omni opere & honesto tentamento cessandum, neque spem omnem protinus abjiciendam judicavimus. De bene consultis bene sperandum, non vero de exigua spei mensura officia angustanda; desidiæ non debere obtendi rei difficultatem: Labores & conatus nobis mandato divino impositos: Spem in Deum ferri, cujus supra omnem captum & modum nostrum est potentia & liberrima actio. Quid si arcana Dei Providentia præteritarum cladum hunc exoptatissimum, suspirantibus Semini sancti reliquis, fructum Pacis reconditum aservet? Caveatur modo inconsultus procursus & intempestiva motio. Quare de Scripto votorum nostrorum teste ultro assentimur; quod periculo vacare videatur, & monimentum sit futurum nostrorum suspiriorum, studii & æquitatis. Interpellationibus Anglicanis abstinere modestiæ propius censemus. Ad penitiorem vero de summa negotii Deliberationem in antecessum consulendos arbitramur Fratres Palatinos, Brandenburgicos, Hassiacos, aliosque, qui nos plane & ex fide edoceant, quid rei, quid spei, qui sint adfecti adversantes; quæ vota, quæ mens nostrorum; qui Principum sensus, quæ Theologorum propensiones; quæ promit.

promittenda, quæ occasionum momenta captanda, quæ Syrtes vitandæ, quis trames aggrediendi tutissimus. Quandoquidem, si non successerit eventus, satius ad Salutem & famam fuerit, nunquam tentasse: & sopita vulnera, quam præposteris medicamentis exasperata, præsent. Medicorum τὸ τὰ πέπον φαρμακεύειν imitandum, si illi e voto responderint, facem alluxerint, operas & studia nostra provocaverint, tum demum alacres cum Deo miserationum opus collatis consiliis aggrediamur, capita conferamus, nos omnes ad opus seculorum multorum cura dignissimum concutiamus. Documenta vero illa vagis & fluctuantibus deliberationibus antecapere, id vero est in tenebris operam perdere, quum e longinquo judicantibus, ut & spectantibus, vanæ rerum species ut plurimum illudant. Quid Vos Domini & Fratres perhonorandi hic sentiatis, aperite & nos in Societatem sanctissimarum Vestrarum Considerationum adhibete. Dei gratiæ & tutelæ Vos, Vestram Ecclesiam & Remp. florentissimam studiose commendamus. Valete in Christo optime. Genevæ 10. Junii. Anno 1633.

Vestri in Christo conjunctissimi & obsequentissimi Fratres, Pastores & Professores Ecclesiæ & Scholæ Genevensis & omnium nomine

Johannes Deodatus.

Petrus Prevostius.

Th. Tronchinus.

Daniel Chabraus.

Fridericus Spanhemius.

Rever.

Reverendis , Clarissimisque Viris , Ecclesiæ &
Scholæ Genevensis Pastoribus & Professori-
bus fidelissimis , V. D. M. & Fratribus
plurimum honorandis.

S.

QUam fidam & sanctam Ecclesiarum nostrarum in
Spiritu Christi conjunctionem Divina bonitas
nunquam non benigne respicere dignata fuit , quod
vos eandem , Reverendi & Clarissimi Viri , dilectis-
simi in Domino Fratres , vobis tam constanter cor-
di esse reipsa testamini , id vero nobis est omnium
longe gratissimum , & vel hoc nomine literas ve-
stras non sine voluptate eximia legimus : Vosque
vicissim securos esse jubemus de reciproco sence-
ræ voluntatis affectu. Certe si alias unquam , tem-
pus hoc præsens , & parturientis Ecclesiæ novi
angores , vinculum unitatis atque arctissimum con-
sensum requirunt. Quid sentiamus de conatibus
& scriptis JOANNIS DURÆI , *Theologi Scoto-Bri-*
tanni , aperiri vobis , & in societatem considera-
tionum nostrarum adhiberi , Charissimi Fratres ,
fraterne amicissimeque petitis. Quam proni simus
ad vobis patefacienda omnia animorum nostrorum
arcana , opere ipso in causa hac ipsa vobis mon-
stravissimus , nisi Fratrum *Bernensium* , *Basileensium*
& *Scaphusianorum* judicia maluissemus prius cogno-
scere , ut plenius petitioni vestræ satisfieri posset.
Nunc vero quia hætenus respondere iidem disse-
runt , ne sinisterius moram nostram interpretemi-
ni , rogamus peramanter. Principio autem non
dissitemur , nos lectis *Duræi* literis non leviter affe-
ctos fuisse. Hominis pietatem , eruditionem , ze-
lum , & generosum illud desiderium tranquillitatis
eccle-

ecclesiasticæ quis non comprobaret ex asse? Contra vero assatim istiusmodi nobis obversabantur pacificationes, quæ jam inde a Reformationis ultima memoria tentatæ fuerunt non frustra duntaxat, sed contrario plerumque eventu & noxio. Antecessores & vestri & nostri, homines religiosissimi, integerrimi, Pacis atque Concordiæ studiosissimi, nec non mansuetudinis spiritu omniumque donorum supellectili ad miraculum usque divinitus instructi, quid quæso ad summam fidem atque industriam fecerunt reliqui, ut Ecclesiarum Germanicarum dissidia, si non componi in universum, mitigari saltem aliquatenus, & animi dissentientium a convitiis inhiberi minimum possent? Verum perpetua Seculi integri praxis luculenter nimis nos docet per partem alteram ubique & semper stetit, quò minus tam piæ animæ voti sui factæ sint compotes: & quod in abyssu malorum deterrimum est, vulnerum hiantes partes ex quovis medicamento & lenissimo & circumspectissimo genere, ne spem quidem coalescendi fecerunt ullam, sed in divulsiones atrociore pertinaciter abire sunt solitæ. Quod si & nunc quoque fieret, quanto hoc foret conjunctum non cum miserando scandalo duntaxat, sed cum periculosissimo dispendio Reipublicæ Christianæ totius, cujus reconciliationatio tam operose, tantis impensis, tanto sanguine adhuc quæritur. Quam proclivis autem inter Principes & ordines Imperii Evangelicos, ad dissocianda consilia sit via, si Theologorum novæ dissensiones hinc illinc suos ab alteris separare satagerent, non est ut prolixius vobis edisseramus. Quia tamen novissimi hujus biennii tractu multa & magna Deus edidit potentiæ suæ specimina,

quæ

quæ utique spem nostram captumque humanum
ἀναντιρρήτως superant, æquum esse ultro fatemur,
 ut paria alia & quidem majora etiam, de immen-
 sa illa & imperscrutabili clementia Patris Cœlestis
 speremus. Hæc causa est cur & vos & Ecclesias
 Helveticas reliquas illico consulendas, atque in re
 tanti momenti nihil in alteram partem sine con-
 sensu vestro statuendum esse duxerimus. Interim
 vos, uti petitis, quid sentiamus, celare nolu-
 mus, ac profitemur, nos ad omnia literarum ve-
 strarum capita summo consensu accedere: Si e re
 vobis esse videtur ut edatis aliquod scriptum, quo
 suffragium, vota ac studia vestra ad generalem con-
 cordiæ scopum contestemini, id improbamus haud-
 quaquam. Tametsi enim tota hæc res futura sit
 plena operæ plurimæ, & eventus plusquam an-
 ceptus, non tamen spem omnem abjici, vel de-
 fidiciæ difficultatem obtendi debere, vobiscum om-
 nino sentimus: modo studiose caveatur inconsul-
 tus & præcipitatus procursus, ut prudenter rectis-
 simeque monetis. Præterea ut Anglicani Præsu-
 les ab Ecclesiis nostris interpellentur, iisdem qui-
 bus vos rationibus prohibemur. Sunt in Anglia
 complures, referente *Duræo* ipso, qui sponte sua
 in sanctum hoc opus incumbunt graviter. Su-
 mus nos ab Eminentia regia remotiores, estque
 gens nostra in oculis populorum majorum parva.
 Cumprimis ut currentibus aliis calcar addamus nos,
 quibus de hoc instituto vix dum innotuit; a mo-
 destia nostra alienum esse haud abs re arbitramur.
 Deinde ut consulatis Fratres *Palatinos*, *Branden-
 burgicos Hassos*, alios, quid ipsi de conatibus consi-
 liisque hujuscemodi judicent, quid sperent, quid
 metuant, quid suadeant, dissuadeantve; quid sta-
 tus

tus Ecclesiarum suarum hac rerum facie ferre queat, quidve recuset: quid item sit animi vicinis suis, & quos illi præ se ferant affectus, hoc totum omnino necessarium esse statuimus. Laudarent haud dubie Fratres illi promptum nostrum & alacrem medendi affectum, medicinam ipsam forte non item, maxime si intempestiva illa foret, & ab ipsismet, qui quo loco sint res suæ, uni omnium exploratissime norunt, non expetita. Interea temporis & nos quoque speramus aliquid litterarum ex nundinis Argentoratensibus allatum iri, unde quid faciendum sit, tutius aliquantulum scire possimus.

Habetis, Conjunctissimi in Domino Fratres, quid nobis inpræsentiarum animi sit atque consilii, & vicissim mentem vestram, si proporro nobis aperire non gravabimini, rem nobis tam gratam facturi estis, quam quæ gratissima esse solet. Deum toto pectore precamur, ut corda vestra, & quotquot ad negotium tanti momenti sese accingunt, Spiritu suo sancto misericordissime illuminet, gubernet, ac dirigat, ne muri Hierosolymorum fatiscant magis, & rimas capiant, sed felicissime arctissimeque coeant & sanentur. Valete in Domino, & causam Dei feliciter agite. Tiguri. 16. Junii. 1633.

Pastores & Professores Ecclesiæ & Scholæ Tigurinæ.

D. Georgio Johanni Peblitz,
Reip. Tigurinæ Colonello, Domino ac Fautori
observanter honorando.

S.

Tamet si negotiis publicis & toti Reip. salutari-
bus Christianæ, Generosissime Vir, Domine

ag

ac Fautor observanter colende , Te occupatiffimum esse non ignorem ; quia tamen & hæc ipsa causa ad bonum publicum maximopere spectat , de ea Te compellare non admodum verecundandum esse persuasus sum. Dedit ad Venerandos Collegas meos Heilbrunna litteras Clarissimus Vir , JOHANNES DURÆUS *Theologus Scoto - Britannus* , quibus adjunxit scripto consignatum *Scopum consiliorum* suorum , videlicet ut disidentibus Ecclesiis ab Antichristianismo reddatur pax & animi disjuncti nimis , si quocunque modo id fieri queat , aliquousque concilientur. Addidit & *Catalogum Theologorum M. Britanniae* , quibus negotium hoc cumprimis curæ sit : utque plerisque nobis constaret de rei totius œconomia , *Problemata quædam typis descripta* , veluti disquisitionis futuræ materiam , una transmisit. Diligenter Venerandi Collegæ rem tanti momenti penitent , & gravissimis rationibus illis , quibus Ecclesiarum omnium Pastores ad promovendum hoc opus invitat , locum suum ultro concedunt. Tametsi & D. *Duræus* nobis antea non notus fuerit , tamen omnes hominis pietatem , eruditionem , zelum , magnanimitatem agnoscimus , osculamur , & omni veneratione dignam censemus. Missimus præterea literarum ipsius exempla ad Ecclesias Helveticas omnes , earumque sententiam statim ac cognoverimus , responsum aliquod , sollicitudinis nostræ & voti Christiani testimonium publicum , a nobis accipiet. Interim rem longe gratissimam Collegio nostro , & mihi privatim acceptissimam Generositas tua fecerit , si prudentissimo suo consilio , quod jure meritoque facimus maximi , nos aliquantum juvare dignetur. Nos enim a partibus illis

illis Germaniæ longinquius absumus, neque com-
pertum habemus, quid a parte adversa sperare
liceat, vel an temporis præsentis conditio talia
conamina aut postulet, aut ferre possit. Medi-
cina certe intempestiva sæpe non salus ægrotanti-
um, sed mors est. Nunquam profecto in Eccle-
siis Helveticis desiderium pacis quisquam deside-
rabit, quamque abstineamus cum pro Cathedra,
tum in Scriptionibus nostris universis ab omni
convitiis etiam umbra, Tumet ipse, mul-
tos annos quippe concionum nostrarum Auditor,
locupletissimus testis fueris. Hoc tantum vere-
mur, ne consilia & studia nostra afferamus vel
tempore alieno, vel de re ipsa non satis edocti.
Sententiam autem Generositatis tuæ atque consi-
lium vel hoc nomine confidentius peto, quod in-
tellexi G. Tuæ D. *Duræum* apprimè notum fami-
liaremque esse. Quemadmodum igitur non du-
bito, quin Ecclesiarum nostrarum mentem G.
Tua D. *Duræo* fidelissime explicet, ipsumque de
nobis rectissime sperare jubeat; ita omnino mihi
polliceor a G. Tua vicissim nos quoque de re
omni institui posse. Quod beneficium si ad quam-
plurima alia accederet, nos G. Tua omnes sibi
habitura esset tam devinctos atque obstrictos,
quam quos omnium maxime. Vale. Tiguri.
26. Junii. 1633.

Joh. Jacobus Breitingerus.

Clariss. V. D. Johanni Duræo,
Theologo Scoto-Britanno insigni, Fratri in Chri-
sto plurimum observando.

S.

RESPONDISSEM e vestigio, Clarissime DURÆE,
Venerande in Domino Frater, nisi adjunctæ
Tom. V. Rr tuis

tuis fuissent etiam aliæ Collegio nostro inscriptæ. Transcribi illas, & ad Ecclesias Helveticas reliquas mitti oportuit. In deliberationem consilium tuum vocatur alacriter, ut rem tanti momenti a gente nostra pro eo ac par est pensitatam fuisse ætati præsentī & posteræ constare possit. Interea temporis, donec expediatur a nostris Ecclesiis responsum publicum, privatim certiolem Te reddere velim, homines nostros de conatibus tuis, piis certe & religiosis, sentire honorifice, & magnanimitatem tuam facere magni. Quia tamen Seculo præterito integro a Magni nominis pietissimisque Viris hoc ipsum quoque tentatum fuit non semel, successu plerumque non tantum nullo, sed adverso prorsus & noxio, nobis non vertes vitio, si rem accurate atque pro momento suo ponderaverimus. Epistola tua pietatis tuæ & eximii zeli locupletissimus testis; *Scopus item consiliorum* tuorum optimus; *Problematum præfatio*; *Problemata ipsa*; denique *Consensus tot Theologorum* ingenio & virtute præcellentium, apud nos certe in pretio sunt. De Helveticis Ecclesiis igitur rectissime sperare jubeo, quia imitabuntur, Deo juvante, Majores suos, viros religiosissimos, juxta tranquillitatis Ecclesiarum studiosissimos, qui reconcinnationem scissæ & afflictæ hæreditatis Dominicæ vel sanguini suo anteferre sunt soliti; Moram igitur, quæ tua est æquanimitas, excusabit cum rei ipsius gravitas, tum vero etiam quod longius absumus ab illis, quorum curanda sunt vulnera. Vale Clarissime Vir, Venerande in Christo Frater, cujus pios conatus Deo T. O. M. commendo supplex. Tiguri. 26. Junii. 1633.

Joh. Jacobus Breitingerus.

Revq;

Reverendis, Clarissimis, Doctissimisque Viris;
Pastoribus ac Professoribus Ecclesiæ & Scho-
læ Bernensis, Schaphusianæ, Fratribus in
Domino plurimum honorandis.

S.

SERius forsan ad Vos mittimus scripta hæc Viri
Rev. Clariss. Doctiss. dilectissimique in Christo
Fratris. Distulimus autem propterea, quod auctorem
Johannem DURÆUM Scoto-Britannum norat ex
omni nostro numero nullus. Nunc vero post-
quam cognovimus ipsum Serenissimi M. Britan-
niæ Regis Legatum sequutum esse Heilbrunnam,
ubi non ita pridem celebratus fuit Conventus ad-
modum celebris. Quia & magni isti conatus, &
literæ eruditæ arguunt Virum doctum, pium,
de Ecclesia laborante sollicitum, nec non apud
suos haud postremum, communicanda hæc om-
nia vobis esse censuimus. Quid in re tanti mo-
menti, & matura disquisitione dignissima facien-
dum fugiendumve existimetis, ut nobis id pro
exploratissimo candore vestro accuratoque judicio,
cui certe deferimus plurimum, aperire dignemini,
oramus vos peramanter. Facile enim in eam
sententiam descendimus, Ecclesias externas non
implorare opem Ecclesiæ Helveticæ unius dunta-
taxat, sed Ecclesiarum nostrarum omnium, quarum
conjunctionem arctissimam jam inde ab ultimo
Reformationis articulo non nosse non possunt. In-
terea Deum ἀδελφίῳ orabimus, ut cum aliis,
tum vero & nobis, quorum curæ fideique Eccle-
sias Helveticas Dominus concredidit, consilia in-
spiret pia, sobria, felicia, ad nominis sacrosancti
sui gloriam, & Ecclesiæ inutilibus & intricatis

Rr 2

quæ-

quæstionibus vexatæ nimis ædificationem. Valet
in Domino Fratres Charissimi, & nos Vestri
amantissimos, proporro amare pergite. Tiguri.
2. Julii. 1633.

R. R. V. V. addictissimi Pastores & Professores
Ecclesiæ & Scholæ

Tigurinæ.

QUæ Dom. JOHANNES DURÆUS, Scoto-
Britannus, ad Vos nuper perscripserat, Re-
verendi Doctissimique Viri, Fratres in Christo
Salvatore nostro Carissimi, a Vobis accepimus,
pro quorum communicatione gratias habemus
longe maximas: Sed de eodem [non multo post
cum ad Vestras eramus responsuri] subjecto, ter-
minisque iisdem, ipse quoque DURÆUS ad nos
perscripsit. Ex quibus conjicere nobis licuit, non
omnino vanum fuisse rumorem, qui jam ab eo
fere tempore, quo Serenissimus Suecorum Rex
Gustavus Adolphus, laudatissimæ memoriæ Heros,
negocium Domini tanto tamque mirabili succes-
su in Germania peregit, spargebatur. Ita ut bo-
ni omnes Deo gratias egerint pro tanta tantorum
ornamentorum ad meliorem mentem voluntatem-
que conversione; quamvis postea nobis innotue-
rit, Christianissimos Germaniæ Principes non
tam de Controversiis Religionis, quam Contro-
versiarum injuriis & debacchationibus tollendis
fuisse occupatos. Quod D. *Duræum* concernit,
placet Viri Religiosissimi Zelus pro gloria Dei,
quo Fratrum *concordia* & mutua membrorum
Christi concordia [in qua tanto studio laborat]
non parum illustratur. Cui respondendum esse
judica-

judicamus communi Ecclesiarum Helveticarum nomine, laudandum votum tam sanctum, laudanda in conquirendis mediis industria & provocandis aliis labor: denique Ecclesiarum nostrarum in promovendo hoc negotio suspiria, preces, voluntas significanda, & si quæ sunt alia, quæ Fratres Charissimi, Vestrae Prudentiæ [perantiquo & laudatissimo nostro more] in adornando hoc Scripto relinquimus. Quod vero a Vobis nobisque postulat, ut ad Angliæ Præsules super hoc Literas demus, eum in finem, ut magnum Britanniae Regem ad id gratiose suscipiendum promovendumve sollicitent, hoc quidem tempore nobis consultum minime videtur. Cum enim cardo rerum intra Oceanum versatur, inter Germanos inquam Viros non minus literatos & promovendæ Gloriæ Dei cupidos, Principibusque suis charos, quam sint Angliæ Episcopi, potius eorum vel voluntas sciscitanda, vel petitio expectanda est, quibus Ecclesiæ nostræ, si quid serio ab ipsis postulabunt, operam omnem & pietatis officia in Domino sancte, alacriterque exhibebunt. Quæ quidem nostra est Sententia. Deus Pacis in omnium Ecclesiæ suæ inspectioni vacantium animis Concordiæ facem accendat, & Vos Viros Clarissimos, Fratres in Christo plurimum dilectos diutissime incolumes conservet. Dabamus IV. Julii. 1633.

R. R. V. V. addictissimi & in Christo Fratres
conjunctissimi Pastores ac Professores Ec-
clesiæ & Scholæ

Bernenfis.

Reverendis, Clarissimis, Doctissimis Viris, Ecclesiae Tigurinæ & Scholæ Illustris Professoribus Vigilantissimis, Fratribus in Domino plurimum honorandis.

S.

Accepimus literas Vestras, Reverendi, Clarissimi, Doctissimi Viri, Fratres in Domino plurimum honorandi, una cum omnibus scriptis D. *Johannis DURÆI* Theologi Scoto-Britanni: & quis illius conatus sit, quæ vestra petitio, satis intelleximus. Laudamus quidem pii hujus Viri pium conatum; laudamus illius curam & studium de pace constituenda inter Ecclesias disidentes, quæ jugum Antichristi olim abjecerunt: hanc nimirum pii omnes toto pectore jam diu desiderarunt. Sed miramur persuasum ipsi esse, pacem hanc & concordiam hoc tempore, in tanta animorum exacerbatione, tanto opinionum discrimine [quod quotidie crescit] nominatis mediis fieri posse, & hisce remediis Ecclesiae vulnus, quod quotidie recrudescit, sanari posse.

Quid hac in parte agendum sit, quid non, etsi pro vestra singulari prudentia facile cognoscitis, ut consilio nostro opus non habeatis: tamen quia quid & nos sentiamus, quid speremus de toto hoc negotio, scire desideratis, brevibus mentem nostram vobis aperiemus.

Quod *Johannes Duræus* Scotus, homo peregrinus, in Patria nostra Germania ignotus, scriptis nullis clarus, nec auctoritate magna præditus, tentare conatur: id ante eum fecerunt Viri doctri.

doctrina, pietate, auctoritate apud Reges & Principes præstantissimi, Clarissimi, sed irrito conatu. Unica erat controversia in Colloquio Marpurgi habito, anno 1529. inter D. *Zwinglium* p. m. & D. *Lutherum*, de vero sensu verborum Christi in S. Cœna. Qui tum aderant, Viri Doctissimi, Præstantissimi, *Melanchton*, *Bucerus*, *Jonas*, *Oecolampadius*, *Hedio* sine dubio litem hanc componere conati sunt, sed frustra. Anno proximo, de Electoris Saxonix voluntate Augusta profectus est D. *Bucerus* ad D. *Zwinglium* & *Lutherum*, certis articulis, ut eos in hoc negotio & controversia conciliaret, sed frustra. Apparuit hoc in virulentis scriptis *Lutheri* in nostros post editis.

Si unica hæc controversia pacifice componi non potuit, auctoritate Principum, omni conatu Doctissimorum, Præstantissimorum Virorum: quid sperandum, quid expectandum, de tot tantisque quæ hodie in dubium ac quæstionem vocantur? veluti sunt de Communicatione Idiomatum duarum in Christo naturarum; de effusione proprietatum divinæ naturæ in humanam; de omnipræsentia corporis Christi; de Ascensione Christi in Cœlos; de sessione ad dextram Dei; de reditu ad iudicium: de prædestinatione electorum, de reprobatione impiorum, de divina providentia & regimine omnium creaturarum, de libero arbitrio: de confessione & absolutione privata, de Exorcismo, de necessitate aquæ Baptismi, de Virginitate B. Mariæ, de Imaginibus e templo abjiciendis, de altaribus, de fractione panis in S. Cœna, & quæ alia sunt pene infinita,

Rr 4

quæ

quæ in quæstionem vocantur. Lis enim] *litem*
parit, & error creat errorem alium.

Augustana Confessio, cujus mentionem fecit
D. Duraus, postrema scilicet, correctæ & emen-
data, recte intellecta, nobis non admodum est
contraria, & adversa: Hanc recepit *Casimirus*
Dux Palatinus, & Electoratus administrator p.
m. Hanc explicandam incipit *D. Sobnius* S. Theo-
logiæ Professor in Academia Heidelbergensi. Sed
hanc admittere nolunt Lutherani, quamvis viven-
te *Luthero* correctæ & aucta fuerit, & a multis
Principibus recepta, & post operibus *Philippi* in-
serta. Nulla ergo Pax & Concordia apud ejus-
modi homines quærenda, speranda, expectanda.

Quid Colloquium Monpelgartense inter *D. Be-*
zzam & *Schmidlinum* Tübingensem institutum, se-
quutum? Quantas dedit turbas nostræ Ecclesiæ?
quam virulenta prodierunt scripta in Orthodo-
xas nostras Ecclesias? Quid *D. Pareus* suo irenico
effecit? Nihil. Abusi sunt hoc libro Remonstran-
tes in Synodo Dordracena ad convincendas Ec-
clesias nostras variorum errorum. Quid Theo-
logi Heidelbergenses admonitione sua ad Ecclesias
Evangelicas in Germania, ut pacem & charitatem
fraternam colerent, tempore hoc periculosissimo,
æviente Antichristo communi hoste? Nihil.
Quam virulenter, odiose, calumniose se oppo-
suerunt Wittebergenses & Tübingenses Theologi?
Recusarunt omnem fraternitatem, cum doce-
mus crassissimos errores, qui fundamentum totius
Christianismi evertant: Nos scilicet, negare Om-
nipotentiam Dei, negare Omnipotentiam Filii
Dei:

Dei: nos facere Deum mendacem, auctorem peccati, crudelissimum creatorem, qui tot hominum millia ad æternam damnationem creaverit: nos evacuare vim mortis Christi, nos negare Divinitatem Christi: Virginitatem B. Mariæ: nos esse Nestorianos, quia dividamus in Christo naturas, & unionem personalem duarum in Christo naturarum negemus. Imo Diabolum rectius sentire quam nos de Christo; nos Turcis esse deteriores.

Fieri posse creditis, Fratres honorandi, hos homines Pacem, Concordiam & fraternam Charitatem nobiscum habituros? Nulla auctoritate Regum, Principum, nulla eloquentia Doctissimorum Virorum, nulla oblata charitate, corda hæc adamante duriora frangi poterunt.

Et qui sunt, qui pacem hanc & concordiam fraternitatemque optant & petunt? Principes tantum, Comites & Theologi, qui Orthodoxæ nostræ sunt Confessionis: Tubingenses, Wittenbergenses, Argentineses, Ulmenes Theologi, tantum abest ut pacem & concordiam aliquam quærant, ut oblatam plane respuant. Saxoniæ Elector pacem aliquam non alia ratione quærit, quam ut abjecta nostra confessione, Libro Concordiæ subscribamus. Quam enim insensus sit Ecclesiæ nostræ hostis, satis declaravit in expellendo pio Friderico e regno Bohemiæ.

Rastius, Legatus Regis Sueciæ p. m. apud nos dixit, Regem bene sentire de nostra confessione: aliud vero dicunt, qui ejus animum familiariter no-

Rr 5

verat,

verant, aliud dicunt Colmarienses, aliud dixit D. Schmid Argentinensis in concione habita Colmariae. Imo bene actum esse de nostra Ecclesia dixit nuper Generosus a Papenheim, quod Rex sit mortuus: nam alia conditione Palatinatum non restituisset Filius Friderici, nisi locum dent Pastoribus Lutheranis.

Mediator & Caput hujus conciliationis qui nominatur non tantæ est auctoritatis nec potestatis apud Principes Germaniæ Lutheranos, ut hoc opus sæpius tentatum frustra efficere possit. Lutherum patrem suum supra Cælos evehunt filii, & tantum non ad dextram Dei collocant. Vir Dei fuit, inquit, Germaniæ Propheta, tertius Elias: Contra Zwinglius Ethnicus fuit, Calvinus Judæus: nos omnes deteriores Turcis, Deum nostrum esse Diabolum: evertere nos omnes articulos Symboli Apostolici: imo cantiones paternas canunt, lieber Baptistisch, dann Calvinisch. Nolent ipsi valedicere suis erroribus, nec nos abjicere orthodoxiam nostram. Concordia ergo & Pax firma illæsa conscientia sperari & expectari non potest, ut ne modestia quidem in concionibus & scriptis impetrari possit. Credite nobis, Fratres Reverendi, si ad concordiam & pacem hos homines invitaverimus, canem rabidum dormientem excitabimus, ut vehementius latret, & ut excitati crabrones acrius mordeant.

D. D. Ordines Hollandiæ vocantur præpotentes, sed quid quæso potuerunt contra Remonstrantes Arminianos Subditos suos, a tot Viris piis & doctis in Synodo damnatos? Silentium impetrare

petrare non potuerunt, nedum erroris abjectionem: facti sunt & sunt quotidie deteriores, rabi-
diores. Quid nos cum nostris Anabaptistis nume-
ro paucis: quid vos cum Chirurgo vestro a *Thal-*
wil? Error ubi semel radices egit in animo, diffi-
culter evelli potest.

Arbitramur ergo pacem & concordiam, quam
D. *Duraus* somniat, nullo modo fieri posse. Si
aqua cum igne amicitiam inibit, ut hic non
urat, illa non humectet, amicitiam inibit Luthe-
rana Ecclesia cum nostra.

Si vero præter & contra spem aliquid tentan-
dum putetis, Fratres Reverendi, ne posteritas ne-
gligentiae, ignaviae aut socordia julte nos accu-
sare possit, aut Ecclesiae exteræ hac in parte ali-
quid in nobis desiderare: non nimium festinan-
dum esse judicamus, tempore hoc turbulentissi-
mo, quo armis omnia ardent. Quærantur prius
Theologi Palatini, Brandeburgici, Hassiaci,
Wetteravici, an illorum Principes & Comites
omnino putent & petant, ut hoc tempore talis
concordia tentetur: ne, si contra votum & ex-
pectationem res cadat, & Lutherani deteriores fa-
cti fuerint, culpam omnem nobis imputent &
adscribant, nos ipsis nescientibus, non petentibus
hoc consilii cepisse. Quærat, utrum animi
Principum Lutheranorum, Saxonis, Administra-
toris Wittebergici, eorumque Theologorum ad
talem, si non concordiam, saltem modestiam
aut tolerantiam inclinent: si non, in cassum la-
borabitur, cum ad amicitiam cogi nemo possit,

&

& animi Lutheranorum magis exasperabuntur, & risui ac ludibrio nosmetipsos exponemus.

Problemata & Quæstiones D. DURÆI quod attinet, ad omnes & singulas respondere velle, volumine magno vix præstari poterit, nec opus erit unius diei. Plane persuasi sumus, si Ecclesiæ singulæ suam de his quæstionibus sententiam dicerent *ἐπονοίας* non futuram, quid adiaphorum, quid non: quæ capita sint fundamentalia, quæ non: & quo modo utraque tractanda, a quibus, & quo modo, an ore & calamo, an disputando, an cohortando, an a Politicis aut Ecclesiasticis, aut utrisque. Imo multa in quæstionem vocat, de quibus satius esset tacere quam disputare. Fractionem panis in Eucharistia de essentia illius esse nos affirmamus; negant Basileenses. Lis ergo hinc oriri posset in Ecclesia nostra Helvetica.

Hæc brevis est nostra, Reverendi Fratres, de hoc negotio sententia: quam libenter mutabimus, si rectius & melius a vobis aut aliis edocti fuerimus. Quæ vero vestra, D. D. Bernensium, Basileensium de hoc negotio sit sententia, quæ spes & expectatio, scire admodum desideramus; si significaveritis, rem gratissimam feceritis. Quid interim respondendum sit D. Duræo, & an sollicitandi sint Episcopi & Theologi Anglicani, ut Serenissimo suo Regi hanc rem commendent, & ad suscipiendam persuadeant, vestræ committimus prudentiæ. Valete, Viri Reverendi, Fratres in Domino plurimum honorandi. Scaphusii. 6. Julii. 1633.

Q. R. R. V. V. amant & colunt Pastores
Ecclesiæ

Scaphusianæ.

Vire

Viro Venerando atque Clarissimo
Dom. JO. JACOBO BREITINGERO,

Ecclesiæ Tigurinæ Antistiti Vigilantissimo, ceterisque ejusdem Ecclesiæ Pastoribus atque Ministris pientissimis, Fratribus in Christo plurimum dilectis & honorandis.

S. P.

VEnerabiles atque Clarissimi Viri, Fratres in Christo plurimum Honorandi. Judicium nostrum *περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς* inter nos & Lutheranos, ad quam Literis datis D. JO. DURÆUS, Theologus Anglus, nos invitat, unis atque alteris Literis a Venerando Antecessore Vestro D. Jo. Jacobo Breitingero, Fratre nostro colendo, fuit requisitum. Ac tametsi Vestrum judicium prælibare maluissemus, tamen ne petitioni deessemus, existimabamus tandem citra ulteriorem moram, quam hætenus varia avocamenta attulerant, quid nobis animi esset, Vobiscum communicare. Non dubitamus ante omnia D. Duræum, Theologum ut apparet cordatum, neque exigui nominis, optimo atque flagrantissimo adduci Zelo ad magnum hoc, utinam non Sisyphi Saxum! vendum. Non dubitamus & conatibus ejus complures purioris notæ Theologos aliarum Reformatarum Ecclesiarum, quibus datum est, unum sentire nobiscum, favituros, operamque suam, quantum in ipsis erit, accommodaturos. Existimamus autem in tam arduo negotio, *ἡτοιμασμένον* quod ajunt Græci *πρόσ* esse inerrandum, atque illud ipsum probe tenendum quod vulgo dici consuevit: Deliberandum diu, quod statuendum semel.

mel. Neque adeo celeritate nobis quam maturitate consiliorum summaque circumspeditione utendum. Abstinere prorsus, manum subducere, occasionem quærendæ atque inveniendæ Pacis negligere, studiumque saltem Concordiæ dissimulare velle, id vero aut inertiae foret, aut timiditatis; aut neglectæ prorsus charitatis argumentum: Pro-rumpere autem velle inconsiderate & æquo citius, judicamus fore periculosa temeritatis. Quid quæso jam inde a funesta Lutheri, primum cum *Carolo studio*, inde cum *Zwinglio* concertatione superiori Seculo a Viris Principibus summisque Theologis non fuit tentatum ad Schisma abolendum & Concordiam firmandam? Quot Congressus atque Colloquia, tum publica, tum privata, eum in finem fuerunt instituta? Quid autem hi labores omnes extiterunt aliud, quam Penelopes tela? Nimirum quod in morbis immedicabilibus fieri consuevit, quo plus adhibetur Medicinæ, eo magis exasperatur morbus & corpus fatigatur ac frangitur: id in hujus miserabilis Schismatis curatione hætenus deprehensum fuit. Diabolus veterator, hostisque Pacis artes subinde atque machinas novas invenit, quibus opus sanctum impediret, perverteret, & patuit hucusque tantum ab-fuisse, ut Theologi adversæ partis, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ loquimur, nostris studiis, officiis, tolerantia, mansuetudine emollirentur aut emendarentur, ut novas subinde atque atroces contra nos, tacentes licet & sub onere gravissimarum persecutionum ingemiscientes, calumnias expuerint. Quod si idem nunc nobis Orthodoxis Concordiam de novo validis lacertis tentaturis eveniret, & frustraneam iterum operam ludere cogeremur, existi-mamus

mamus fatius esse, eam nunquam suscepisse; quam inutilem aut pœnitendis cum fructibus conjunctam deseruisse: Nihil enim aliud in talem eventum præfagire possumus, quam portam novis sibilis, clamoribus atque ludibriis cum Panchusiastarum tum Papistarum apertum, multasque animarum myriadas, quæ negotii hujus eventum erectis auribus atque animis præstolabuntur, gravissime offensum iri. Quapropter quod nobis in re ista ardua visum est, ita se habet: Putamus I. nostrarum esse partium atque *ἐκ βελέων*, Literis responsoariis ad D. *Duraum* datis laudare ejus in promovenda Concordia pium Zelum, nostrum quoque testificari studium atque desiderium: ut qui hactenus nihil magis habuerimus in votis, quam juxta monitum Apostoli, *μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρνεύειν*. 2. Præmaturum judicamus, Literis interpellatoriis uti ad Theologos Anglos, præsertim eorum Primates, Archiepiscopum Cantuariensem & Episcopum Londinensem, quorum ille quidem nobis *ὁρθοδοξίας* atque pietatis nomine est commendatissimus: hic autem propter venenum Arminianismi, quem in sinu fovere dicitur, est suspectissimus: Præmaturum, inquam, putamus, Viros hos incitare ad sollicitandum Regis sui animum atque auctoritatem, propter varias gravissimas causas, tum maxime quod nondum nobis extra dubitationis aleam positum, an nunc e vestigio citra ulteriorem cunctationem negotium hoc Concordiæ sit suscipiendum, an vero alteri tempori magis opportuno ac pacato reservandum? 3. Existimamus itaque consultum, & necessarium fore, in antecessum nos, communi nomine Theologorum illorum, quibus

quibus hætenus in Germania primaria certamina cum Lutheranis intercefferunt, videlicet Palatinorum, Hassiacorum, Brandenburgicorum Judicium atque animum explorare, idque vel hoc saltem nomine & prætextu, quod ipse Duræus aperte in Literis datis eorum studium atque consensum [quem ipsos, reliquis Ecclesiis Reform. insalutatis, tam cito adhibuisse vel eo nomine admiramur, quod hic res agatur publica non unius, sed totius Ecclesiæ Reformatae] dilaudet, sibi gratuletur in Colloquio Lipsiensi An. 1631. habito inter Theologos Saxones, Brandenburgicos & Hassos fundamentum Concordiæ non contemnendum jactum esse. Ut maxime ergo fidem ejus nequaquam vocemus in dubium, consultum tamen, immo necessarium arbitramur exquirere, quid Theologis illis animi, quæ in tanto negotio atque molimine spes; quid expectandum ab adversæ partis tum Principibus, tum Ecclesiasticis; qua denique omnium fructuosissima ratione, ac minimo cum periculo, operi pæne desperato manus admoveri possit. 4. Audito Theologorum responso putamus sanum atque maturum Consilium iniri inter nos posse, de negotio, si spes sit successus, masculo pectore aggrediendo, aut si nulla affulgeat, negligendo: Et opportunius tum fuerit *διὰ συμβουλῆς* potius in Conventu aliquo Helvetico, qui auctoritate publica institui posset: quam *διὰ μέλανος* de his aliisque quæ necessaria videbuntur inter nos conferre; 5. Rogamus & postulamus, ut in hoc negotio, quod spectat ad Concordiam dissidentium nos simus unanimis & junctis omnia consiliis, atque operis tractemus. Itaque cum Theologi Genevenses una nobiscum
ad

ad Societatem istam fuerint invitati & a nobis quoque
 que datis Literis Communionem flagitarint, non
 solum ipsos, sed & alios Ecclesiarum Reform. in
 Helvetia & Confœderatis locis Parastatas consilio-
 rum horum & laborum cupimus esse participes.
 Cæterum, quod causam ipsam adtinet, optamus
 potius quam speramus successum; ac nisi Deus
 ἀπὸ μηχανῆς velut novo atque miraculoso Sidere
 illuxerit, & Principes sint ab utraque parte pii ζη-
 λῆτες ἐν τῷ ἀγαθῷ, Pacis studiosi, quique The-
 ologorum rabiem possint, norint atque velint
 compescere, nihil sane effectui dabitur. Vere-
 mur Theologos magno numero obstituros, qui-
 bus nihil magis videtur Lutheranum quam ὁ Θεου-
 βός: quantumvis non ignoremus, complures esse
 modestiores, qui malint τὴν ἐπιείκειαν Philippi se-
 ctari. Quicquid sit, cum Concordia, partim in
 Doctrinæ consensu, partim in animorum con-
 junctione sit sita, illum quomodo obtenturi su-
 mus, si ipsis Formulam Concordiæ configere,
 atque monstra novorum dogmatum deferere non
 venerit in mentem? Hanc quam toties nostri ur-
 serunt, quomodo ab ipsis impetrabimus, quibus
 in ore frequens: Pacem politicam se nobis non
 denegare, Fraternitatem autem Christianam per
 conscientiam in fidei scissura nobiscum colere non
 posse. Quamquam si hoc modo a Principibus
 obtineri ad extremum posset, ut auctoritate illi
 sua pessulum convitiis atque anathematismis horum
 inquietorum spirituum obderent, magnum quid
 obtineremus, & spes surgeret major melioris in
 futurum Concordiæ. Sed de his multum nunc
 temporis disserere judicamus esse ὕστερον πρῶτον.
 Hæc ergo sunt Viri atque Fratres Venerabiles,
 Tom. V. Ss quæ

quæ Vobiscum communicanda censuimus, non quod quidpiam velimus Vobis præscriptum, quorum judicium nunquam nobis non antiquissimum est, sed ut cogitationes nostras Vobis aperiremus, juxtaque votis Vestris satisfaceremus. Nos Vobis opportuniora monentibus perquam lubentissime cedemus. Antequam autem has ad Vos exararemus, non dubitavimus cum Capitibus primariis nostræ Urbis hoc negotium conferre, quorum simul animum ac judicium his Literis Vobis repræsentare voluimus. Valete feliciter in Domino. Perscriptum Basileæ 10. Jul. 1633.

Pastores & Professores Ecclesiæ & Academiæ
Basileensis.

T A N T U M.

ORA-

(*) ORATIONIS,

in qua *Φιλομαθείας* Præstantia adstruitur;

Pars posterior.

QUæritur, an sciendi cupiditas, qua trahi mortales videmus, & ornamento & emolumento iis sit? Multa esse, quæ dubitationem adferant, nuper ostensum. Nunc id mihi negotii datum credidi, ut illustre Superorum munus adferturus, paucis docerem, difficultates in medium prolatas tantas non esse, quin animus virtute præditus supervadat illas, Deique beneficium agnoscat.

Intrandum est in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, pervidendum: aliter enim nosmet ipsos nosse non possumus. Vis hominis natura sic generata est, ut ad omnem virtutem percipiendam, ad scientiam & prudentiam comparandam facta videatur. Hancine deformitatem animis & incommoda adferre dicamus? In eo, quod nos ultra bestiarum conditionem evehit, naturam tanquam novercantem inculabimus? cum vel sola agendi discendique principia, quæ in nobis continemus, a ceteris nos animalibus

Ss 2

se

(*) Recitata a Viro summe venerando J. C. W. in Collegio *Φιλομαθῶν* jam ante hos XXXVIII. annos,

secernant, atque ad altiora capienda natos doceant. An bestiarum, aut cujusnam rationis sint participes, inpraesentiarum disputare non attinet; hoc magis, quod omnibus probe perpenſis, illuc mihi confugiendum intelligo, quo solent qui causas rerum ignorant: me certum non scire, nisi illud unum, innumera in singulis ferme deprehendi divinae potentiae & sapientiae vestigia. Quales autem cumque virtus in iis sit, nemo tamen est qui in dubium vocet, in homine clariora nobilioris naturae indicia inesse. Nam quum beluae ad id solum, quod praesens est, se accommodant: homo consequentia cernit, principia & causas rerum videt: earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus praesentibus adjungit atque adnectit futuras: facile totius vitae cursum videt, ad eamque degendam praeparat res necessarias. Atque haec vis naturae in infirma aetate, imbecillaque mente puerorum cernitur: quippe quos ingenii proferendi avidos, & ad animalia regenda deludendave aptos videmus. Putamusne vero, haec bona collata nobis, ut turpi canescerent situ? ut inculta atque inexercitata redderemus Deo? ut socordia & segnitia haberemus neglectui? Ipsi, quos sui simillimos Deus esse voluit, nosmet ad humillimam bestiarum sortem abiiciemus? quo Deus tamquam amplissima gaza collocupletavit mentes nostras, id nos parvi faciemus? stupendam illam sapientissimi architecti fabricam contemnere, aut ad male natarum cogitationum exasciare decempedam nos aggrediemur? Indignum prorsus id Deo foret, & naturae nostrae injurium. Utendum potius iis facultatibus, quibus a benigno

no Numine exornati sumus: & credendum, hoc consilio datas nobis, ut pietati gignendæ inservirent, & industrios uberrimo fructu, incredibili voluptate, atque spe maxima bearent. Spe dico maxima: sic enim mihi persuasum est, illum studii ardorem, qui nec morientes relinquit, haud obscurum indicium esse immortalis & æternæ vitæ, qua qui perfruuntur, in Deo cognitione rerum ita exsantur, ut tamen insatiabiles sint. Hæc itaque æternitatis scintillæ non restringendæ, sed inflammandæ: hæc spei nostræ fulcra non subruenda, sed indefesso labore roboranda sunt.

Non diffiteor, doctrinæ deditos multiplici cura exerceri. Sed cum ita res humanas ordinaverunt Superi, ut nullius boni potiamur, nisi cura ac diligentia singulari adhibita; tum illos maxime turbari distrahique videmus, qui vel nullum sequuntur ordinem, vel modum excedunt. Illi, qui sine dilectu obvia quæque hauriunt, eorum adsimiles sunt, qui, ubi quoviscumque cibo ac potu aliquamdiu oneravere ventrem, stomachi imbecillitate laborare occipiunt. Hi vero, qui dies noctesque in litteris consumunt, non multum ab iis differunt militibus, qui, si quid ardoris habent, continuis popinis ac commissationibus deterunt. Quid autem? num hominum si ve intemperantia, si ve inscitia eximia naturæ bona extenuabit? adeone vecordes erimus, ut amplissimum Dei munus propter immodestiam nostram aspernemur? Qui unumquodque ordine locove suo addiscit, multum proficit, & solatium in litteris atque ornamentum invenit. Qui non citato gradu, sed pederentim ad scientiam progreditur,

ditur, & jucunditatem illius perſentiscit, & refectis laxiore cura viribus, integrior ad cetera atque validior accedit.

Multi porro sunt, qui, postquam nonnihil ſcientiæ ſe conſequutos arbitrantur, inani ac puerili mentis adfectu ſe avium modo efferunt, alios præ ſe deſpiciunt, eorumque dicta, aut facta cenſoria virgula notant. Verum enimvero quis neſcit, rideri illos, contemni, vitari, exagitari a bono quoque, ut humanitatis obliſos? Hunc formoſuli iſti ſuperbiæ fructum capiunt: arrogantes minoribus, inter pares difficiles, majorum contemtores & obtreſtatores, tædium ſui movent. Cujus mali culpa non innato diſcendi ardori adſignanda, ſed omnis in hominum immodestiam conferenda eſt.

In omni diſciplina, etiam in Theologia, multa paſſim obſcura, incerta, atque controverſa occurrere, quæ tam pietate, quam eruditione præſtantiffimi propugnent viri; nemo negare poteſt. Sed ita ſapientiffime Deus, ut ſtudium acueret & perſtimularet noſtrum. Si plana, ſi aperta, ſi cognitu facilia omnia forent: continuo animus, qui in arduo gloriam quærit, ad cognoscendum torpeſceret. Nullus ingenio locus, nullus virtuti eſſet: virtus enim laudi ſibi ducit, eo eniti, quæ natura altiffime conſtituit. Et quinam tandem ſunt, qui difficultates perpetuo queruntur? Non prudentes, non pie docti, non veritatis ex animo amantes, non ſeduli, ſed ſegnes fere & puſillanimes, vel illitterati, qui his queſtibus ſuis neſcio quam famam captare conſueverunt. Equidem

dem quum illos de obscuritate & vanitate disciplinarum querentes audio, cogito quam libenter homines culpam suam in alios declinent, quantoque facilius omnia alia accusent quam semetipsos: simul mihi in mentem venit senis cujusdam: de quo urbane Seneca narrat, eum cum ætatis vitio minus commode oculis uteretur, quodcumque cubiculum ingressus esset, dicere solitum, illud parum luminosum esse, majores fenestras fieri oportuisse. Idem hic quoque evenit. Quod ipsi tenebras in oculis circumferunt, obscuritatem rerum accusant. Nos vero his mollibus ac delicatis culcitram substernamus, & pulvinos rosæ ac violæ plenos: eisque a Deo precemur, ut quidquid calcaverint, hoc rosa fiat. Infantibus melimela, viris autem misceatur crater ille *πυρρίσκον*. Contingit etiam, ut turbent omnia ac misceant, qui cupiditatibus morem gerunt. Id quod fieri solet, quando humana mens sapientiæ suæ magisterio subacta, res singulas sensus & judicii sui lance ponderat, & quidquid rationis conto perverfigari non potest, tamquam falsum proscribit, arithmeticis numeris, mathematicis pedibus, & dialecticis notionibus cuncta subjiciens: quando illum demum doctum habendum esse opinatur, cui nihil est ignotum & impervium, & qui ingenii alis ad ipsum divinæ scientiæ solem proxime evolat: quando, ut Sacrum Codicem privis opinionibus suis propitium reddat, sensum ejus ita emasculat & obtorquet, ut qui his præstigiis circumagi se patiuntur, quod legunt, non legant, & quod Spiritus dicit, non dicere, quod non dicit, dicere credant: quando maximo studio eruditionem sibi comparat, sed pectore a pietatis amore

alieno; quæ armata malitia hoc ipso periculofior, quod scientia fit callidior, profanitate audacior, & ex religionis five contemptu five neglectu insolentior: quando pruriginosa rixandi libidine correpti, vel ipsi suo impetu, captiosis subtilitatibus, inanibus de rebus levioris momenti quæstionculis, & temerariis de rebus dubiis, obscuris, incertis definitionibus, ad pugnas alios laceffunt: vel sua opinione aliunde provocati, ad arma ocysus currunt, pro suis adsertionibus, non quod bonæ sunt, sed, quod suæ, acriter decertant, victoriam quaviscumque jactura redimere appetunt: quando novitatis amore, in sententias sacris calculis indubie confirmatas incurrere, ab aliis piis etiam & illustribus viris dicta in exoletis ponere, cogitationes suas pro oraculis, dictamina pro legibus, dubia pro certis, libera pro necessariis obtrudere, in animum inducere suum: quando proprii mali vindicta stimulati, & alieni boni invidentia acti, in præcipitia feruntur, obvia quæque furibundorum more invadentes, & nonnisi five alieni five sui excidii inferiis placabiles: quando denique immodica parandæ famæ & gloriæ cupidine jactati, ita corrumpuntur, ut per quascumque pessimas vias, quo mala fert libido, grassari, a receptis recedere, & insolentia commentari non verecundentur, quod credunt, nullius se momenti fore, si vulgarem insistant viam; admoniti ut de contentione desistant, illico exclamant: quid de honore atque existimatione mea fiet? Hæc discordiarum semina si quis attendat, simul intelliget, mentis aciem non ad eos qui quid sentiunt, sed ad id quod sentiunt, esse convertendam; & ad verbum Dei tamquam
inex-

inexpugnabilem petram confugiendum: quippe quod solum omnem vim speciemque verborum discernit, omnem malitiæ & mendaciorum artem superat, omnes sophismatum versutias detegit & refellit. Possunt etiam boni probique viri in Theologia minus commodè sentire: quod tamen eos in virtutum cursu non remoratur. Non omnes æque sumus lyncei: sed inconsulti omnes & improvidi, suis cuique attributus est error, & optimi quandoque dormitant. Nos eos complecti æquum est, qui Deum Christumque omnibus complectuntur viribus: & quemadmodum nos amari ab aliis cupimus, etsi in errore quodam versamur; ita nos paria adversum alios facere oportet. Præsertim quum ea, de quibus lis est, credenda fere attingant, neque primaria religionis capita, sed talia quæ sine salutis dispendio ignorari possunt, & ad quorum cognitionem distinctam, si omnem intendamus vim, perveniri hoc sæculo nequit. In fundamento autem salutis, inque agendis magnus ubique consensus est. Ex quo intelligi potest, illam scientiam esse longe præstantissimam, quæ ad agendum hominem deducit. Id quod deinceps pluribus demonstrandum erit.

(*) ORATIO,

qua disquiritur:

Quænam sit Scientia præstantissima?

PErerandi vice ad me revoluta, polliciti memor, ea persequar, quæ exorsus sum. Satis superque, ut mihi quidem videtur, *Φιλομαθίας* Præstantiam proxime adstruxeram; ubi ostendi, nihil prorsum in rebus humanis esse, quod ejus pretium imminuat. Quando autem tam multa sunt, quæ se nobis ad cognoscendum offerunt: res ipsa postulat, ut perquiramus, quænam ex omnibus scientia clarius exsplendescat, ac veluti princeps ponenda sit, ad quam hauriendam studium nostrum atque industriam præcipue conferamus. Nam quum in universa mundi fabrica nulla propemodum res est, quam mens nostra non contemplari, & ex contemplatione fructum aliquem, vel saltem voluptatem capere possit: primum quidem facile inducimur, ut credamus perinde esse, cuicumque tandem rei diligentiam addicamus nostram, dum ne voluptas, qua ponderare omnia a puero didicimus, absit. Verum usu posterius & ratione edocti, res tantum ab rebus distare, quantum a terra cælum: haud injuriâ alias aliis digniores judicamus,

(*) Et hæc quoque Oratio, eundem cum superiore vener. Auctorem habet, atque circa idem tempus in Societate Amicorum recitata fuit.

camus, quibus nos plurimum temporis tribuamus. Neque enim in brevi adeo vitæ nostræ cursu fieri potest, ut in cunctorum cognitionem animus se penetret. Si quis tantum sibi sumit, ut nihil non adsequuturum ingenio confidat; in cortice fere hæret, nec ad medullam pertingit: in limine consistit, nec propius adyta accedit: mentisque aciem, dum ad plura intendit, hebetat. Haud secus ac ille qui oculis multa simul cernere instituit, nihil, aut parum admodum percipit. Quare id arbitramur adprime in vita esse utile, ut animum ad aliquod studium adjungamus, cui egregie præter cetera operam locemus nostram. Hoc vero non aliud esse, quam quod hominum naturam ornat & perficit, quod ad beatam & immortalem vitam recto tramite deducit, quod nos ad amplissimas spes excitat Deique simillimos efficit: nemo, opinor, diffitebitur, cui mens læva non est.

Sed permagni interest, ut sciamus, unde hoc studium dignosci, ubi inveniri possit. Quivis id mecum deprehendet, ubi attenderit, cur Deus hominem fecerit. Sicut maximam mundi partem propter hominem machinatus est: ita ipsum propter se, tamquam divini templi antistitem, spectatorem operum, rerumque cœlestium. Solus enim, quod constat, est, qui sentiens, capaxque rationis intelligere possit Deum: qui opera ejus admirari, virtutem, potestatemque perspicere. Idcirco enim consilio, mente, prudentia instructus est. Ideo solus præter cetera animantia rectus corpore, ac statu factus est, ut ad contemplationem

nem parentis sui excitatus esse videatur. Ideo sermonem solus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare maiestatem domini sui queat. Postremo idcirco ei cuncta subiecta sunt, ut factori, atque artifici Deo esset ipse subiectus. Si ergo Deus hominem suum voluit esse cultorem, eoque illi tantum honoris attribuit, ut rerum omnium dominaretur; utique iustissimum est Deum colere, videlicet eum, qui tanta præstiterit, amare hominem, qui sit nobiscum divini juris societate conjunctus. Nec enim fas est, cultorem Dei a Dei cultore violari. Unde intelligitur, religionis, ac iustitiæ causa esse hominem figuratum. Cujus rei testis est Tullius, qui in libris de Legibus: omnium, inquit, quæ in doctorum hominum disputatione versantur, nihil est profecto præstabilius, quam plane intelligi, nos ad iustitiam esse natos. Quod si est verissimum, vult Deus omnes homines esse iustos: id est, Deum, & hominem caros habere: Deum scilicet honorare tamquam patrem, hominem diligere velut fratrem. In his enim duobus tota iustitia consistit. Atque adeo, qui aut Deum non agnoscit, aut homini nocet, injuste, & contra naturam suam vivit, & hoc pacto institutum divinum rumpit.

Non ergo ideo nascimur, ut ea, quæ sunt facta, videamus, sed ut ipsum factorem rerum omnium contemplemur, id est, mente cernamus: non ideo inspirati a Deo sumus, ut cælum intueremur, & solem, sed ut artificem solis & cæli puræ ac integræ mente coleremus. Quare si quis hominem, qui vere sapit, interroget, cujus rei

rei gratia natus sit : continuo respondebit intrepidus ac paratus, colendi se Dei gratia natum, qui nos ideo generavit, ut sibi serviremus. Servire autem Deo, nihil aliud est, quam virtutum studia tueri, & conservare justitiam. Hanc qui obtulerit Deo, satis pie, religioseque litavit.

Quum itaque primum hominis officium sit, in eoque solo summa rerum, & omnis beatæ vitæ ratio consistat, ut stupendæ mundi molis conditorem, communemque humani generis parentem piis veneretur cultibus: apparet, illam esse præclarissimam scientiam, hominumque studiis maximopere dignam, quæ non modo Deum resque divinas contemplatur, sed ad ejus cultum, religionemque omnia refert. Hoc homini proprium, hoc summum ejus bonum est. Nam cetera in ceteris quoque animalibus reperias. Cum enim voces suas propriis inter se notis discernunt, colloqui videntur: ridendique in iis apparet ratio aliqua, cum demulsis auribus, contractoque rictu, & oculis in lasciviam resolutis, aut homini adludunt, aut suis quisque conjugibus, ac fetibus. Nonne aliquid amoris mutuo, & indulgentiæ simile impartiunt? Jam illa, quæ sibi prospiciunt in futurum, & cibos reponunt, providentiam utique habent. Rationis quoque signa in multis deprehenduntur. Nam quando utilia sibi appetunt, mala cavent, pericula vitant, latibula sibi parant plures exitus habentia, profecto aliquid intelligere videntur. Potestne aliquis negare, ratione illa regi, cum hominem ipsum sæpe deludant? Jam quibus fundendi mellis officium est, cum assignatas incolunt sedes, castra communi-

unt,

unt, domicilia inenarrabili arte componunt, regi suo serviunt: nescio an in his sit perfectum prudentiæ exemplum. Incertum igitur, utrum illa, quæ homini tribuuntur, communia sint cum aliis viventibus, nec ne. Religionis certe, in qua perfecta ratio consistit, summaque sapientia, sunt expertia. Hæc in eo eximium facit hominem, quod soli datum est homini intelligere divina. Qua de re Ciceronis vera est sententia. Ex tot, ait, generibus nullum est animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei. Ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam immanis, neque tam fera, quæ non etiamsi ignoret, qualem Deum haberi deceat, tamen habendum sciat. Ex quo efficitur, religioni servendum esse. Quam qui non suscipit, ipse se in terram prostermit, & pecudum sequutus vitam, humanitate se abdicat. Nam ipsa humanitas quid est nisi iustitia? quid est iustitia nisi pietas? Pietas autem nihil aliud est, quam Dei parentis agnitio. Quæ itaque disciplina hanc tradit & præcipit, aliis omnibus merito præfertur: quia hominem summæ felicitatis, ad quam cuncti adeo contendunt, reddit participem, immo Deo suo reddit. Id præstat vera Theologia; de qua dici potest, quod Homerus de Tiresia, Cato de Scipione dixisse feruntur, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari.

Sed eam intelligo Theologiam, quæ non ex humanis placitis, non ex Patribus, non ex Conciliis, non ex ullis privatis publicisque libris, sed ex solo Dei verbo, hauritur. Quod verbum
cum

cum in animis hominum scriptum, tum in sacris consignatum litteris. De Deo enim quis melius nos edoceat, quam Deus ipse? Salutis viam quis rectius commonstret, quam salus ipsa? Qui ex ejus ore ita pendet, ut aures aliis impartire nolit: non fertur in præcipitia, sed plano itinere ad felicitatis metam progreditur. Igitur summis laudibus extollenda immortalis Dei benignitas, qui, quum homini per se ipsam ratio divina non innotesceret, eum non passus est oberrare, ac sine ullo fructu vagari per tenebras inextricabiles; sed aperuit oculos ejus, & notionem veritatis munus suum fecit: ut & humanam sapientiam nullam esse ostenderet, & erranti, ac vago viam consequendæ immortalitatis monstraret. Hic pater noster, ac dominus, qui condidit, firmavitque cælum, qui solem cum ceteris sideribus disposuit, qui libratam magnitudine sua terram vallavit montibus, mare circumdedit, annibusque distinxit: & quidquid est in hoc opere mundi, conflavit, ac perfecit e nihilo: hic, inquam, perspectis erroribus hominum, ducem misit Christum, qui nobis justitiæ viam panderet. Quem nos sequi, quem audire, cui devotissime parere addecet: quoniam solus (ut cum *Lucretio* loquar:)

Veridicis hominum purgavit pectora dictis:

Et finem statuit cupedinis, atque timoris:

Exposuitque bonum summum, quo tendimus omnes,

Quid foret, atque viam monstravit tramite parvo:

Qua possemus ad id recto concedere cursu.

Nec monstravit tantum, sed ipse prævit: ne quis difficultatis causa virtutis iter horreret. Nemo enim post mundum conditum talis existit,
nisi

nisi Christus: qui & verbo sapientiam tradidit, & doctrinam præfenti virtute firmavit. Hanc itaque Christi doctrinam nemo sanus est, quin mortalium studiis atque curis dignissimam judicet, tamquam immortalitatis parariam, & sempiternæ salutis promum condum. Hac imbuta mens, facile despicit aliarum scientiarum fructus: qui revera nihil ad illos sunt. Ut enim Deum scire, est omnia scire: sic Deum nescire, est nihil scire, etiamsi existimes te omnia scire. Hanc autem Dei scientiam, in qua sunt omnia, quis planius ac distinctius declaret, quam is qui est perfectus sapiens, id est, in quo summæ doctrinæ ac scientiæ summa virtus, & consummata justitia consensus?

Quod ipsum divinissimi Doctoris institutum studiosos ejus erudit, in quo vis doctrinæ illius consistat; scilicet non in sola contemplatione, sed in cognitionis ad pium virtutis exercitium applicatione; neque tam id agi, ut quis multa discat, quam ut ea, quæ compendio didicit, strenue ac sedulo agat. Hæc nempe est palmaria & vere unica scientia, quæ veram homini religionem, ad quam natus factusque est, propinat. Illa autem religio est vera judicanda, quæ veram tradit sapientiam. At vera sapientia non est, quæ summam pietatem non habet; quoniam sapere nihil aliud est, nisi Deum verum justis, ac piis cultibus venerari. Idcirco & in sapientia religio, & in religione sapientia est: quia & in colendo sapere debemus, id est, scire quid nobis, & quomodo sit colendum: & in sapiendo colere, id est; re & actu quod scierimus, implere. Ubi er-

go sapientia cum religione conjungitur? ibi scilicet, ubi Deus colitur unus, ubi vita, & actus omnis ad unum caput, & ad unam summam refertur. Sapientia spectat ad filios, quæ exigit amorem: Religio ad servos, quæ quidem exigit timorem. Nam sicut illi patrem diligere debent, & honorare: sic hi dominum colere, & vereri. Deus autem, quia utramque personam sustinet & patris, & domini, & amare eum debemus, quia filii sumus, & timere, quia servi. Non potest igitur nec religio a sapientia separari, nec sapientia ab religione secerni: idem enim Deus est, qui & diligi, & intelligi debet, quod est sapientia: & metui ac coli, quod est religionis. Sed sapientia præcedit, religio sequitur: quia prius est Deum scire, consequens colere. Itaque in duobus nominibus una vis est, quamvis diversa esse videtur. Alterum enim positum est in sensu, alterum in actu. Sed tamen similia sunt duobus rivis uno fonte manantibus. Fons autem sapientia, & religionis Deus est: a quo hi duo rivi si aberraverint, arescant necesse est: quem qui nesciunt, nec sapientes esse possunt, nec religiosi. Qui vero inseparabilem nexum, quo utrumque illud cohæret, solvere, vel potius secare adgrediuntur, & stulte ac præter mentis conantur instinctum, & nefandi sacrilegii se reos faciunt.

Quod si sola Dei rerumque divinarum cognitio in portum beatæ vitæ deduceret, nulli alii nisi docti atque eruditi sine dubio beati forent, licet pessimi. Et qui eam non penitus hausissent, essent omnes semper inter spemque metumque dubii, licet optimi: quum innumerabiles existant,

& semper exstiterint, qui sint, aut fuerint sine interiore doctrina, ad quam vel per victus quæritandi necessitatem, vel per corporis invaletudinem, vel per temporis injuriam, vel per præceptorum incitiam malitiamve, pervenire non potuerunt, boni probique: ex doctoribus autem & sapientiæ antistitibus, qui naturam in tribuendis animi, & corporis, fortunæque bonis benignam nacti, omnia tempora litteris dedere, perpauci fuerint, qui aliquid in vita fecerint laude dignum. Nam si quis in mores eorum diligenter inquirat, inveniet iracundos, cupidos, libidinosos, arrogantes, protervos, & sub sapientiæ suæ obtentu vitia celantes, domi facientes ea, quæ in scholis ac concionibus arguissent. Id quod Tullius jam de sui temporis philosophis queritur: Quotus, inquit, quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo, & vita constitutus, ut ratio postulat: qui disciplinam veram, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet, qui obtemperet ipse sibi, & decretis pareat suis? Videre autem licet alios tanta levitate & jactatione, ut his fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, alios gloriæ, multos libidinum servos, ut cum eorum vita, & vitiis mirabiliter pugnet oratio. Et Nepos Cornelius ad eundem Ciceronem ita scribit: Tantum abest, ut ego magistram esse putem vitæ philosophiam, beatæque vitæ perfectricem, ut nullis magis existimem opus esse magistris vivendi, quam plerisque qui in ea disputanda versantur. Video enim magnam partem eorum, qui in schola de pudore, & continentia præcipiant argutissime, eosdem in omnium libidinum cupiditatibus vivere. Item Senecæ in exhorta-

hortationibus: Plerique, inquit, philosophorum tales sunt disertissimi in convitium suum: quos si audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, indicium sui putes professos: Adeo redundant ad ipsos maledicta, in publicum missa: quos nos non aliter intueri decet, quam medicos quorum tituli remedia habent, pyxides venena. Quosdam vero nec pudor vitiorum tenet, sed patrocinia turpitudini suæ fingunt: ut etiam honeste peccare videantur. Clarissimos hos viros quum ita audimus invehi, nonne videntur vivis coloribus depinxisse corruptos temporum nostrorum mores? ubi qui honestiora & sanctiora præcipiunt, aut non faciunt ipsi quæ suadent, aut si nonnulla faciunt, non disciplina eos ad rectum, sed vel gloria, vel pudor, vel ipsa natura perducit, quæ sæpius etiam pessimos impellit ad laudem. Neque placere hi propter solam scientiam Deo possunt, neque bene mereri de humano genere censendi sunt. Etenim non tam de rebus humanis bene meretur, qui scientiam bene sentiendi adfert, [quæ arguta fere malitia est] quam qui pie, atque innocenter & ore, & exemplo suo docet vivere. Quare majori in gloria apud Græcos philosophi fuerunt, quam oratores. Illi enim recte vivendi doctores sunt existimati, quod est longe præstabilius: quoniam ut bene dicere, sic bene per omnes partes sentire ad paucos pertinet, bene autem vivere ad omnes. Sapientia enim omnis, nisi in aliquo actu fuerit, quo vim suam exerceat, inanis & falsa est. Hinc recte Marius apud Sallustium: Non placent, inquit, mihi illæ litteræ, quæ ad virtutum doctoribus nihil profuerunt. Recteque Cicero ci-

viles viros, qui remp. gubernant: qui urbes aut novas constituunt, aut constitutas æquitate tuentur: qui salutem, libertatemque civium, vel bonis legibus, vel salubribus consiliis, vel iudiciis gravibus conservant, philosophiæ doctoribus prætulit. Bonos enim facere oportet, potius quam inclusos in angulis facienda præcipere, quæ ne ipsi quidem faciunt. Qui autem docent tantum, nec faciunt, ipsi præceptis suis fidem detrahunt, levioresque doctrinam suam faciunt, dum re ipsa resolvunt, quod verbis adstruere nituntur. Quis enim obtemperet, cum ipsi præceptores doceant non obtemperare? Bonum est quidem recta, & honesta præcipere: sed nisi & facias, mendacium est, & incongruens, atque ineptum non in pectore, sed in labiis habere bonitatem. Continuo dicat aliquis: Prius discere, qui doces: & antequam mores aliorum corrigas, tuos corrige. Homines enim malunt exempla quam verba: quia loqui facile est, præstare difficile. Quod Cornelius olim de civibus suis questus erat; multos pro libertate fortius loqui, quam pugnare; idem de sacræ urbis incolis merito dixeris. Utinam quidem tam multi bene facerent, quam multi loquuntur bene! quam tamen divinæ veritatis monumenta, & tot virtutum exempla ad nos transmissa sint non ad inanem aurium oblectationem, sed ut essent pabulum honestæ mentis; non ut ingenium inde cultius, sed & animus rediret; non ut loqueremur tantum, sed & viveremus. Atticus certe, teste Nepote, principum philosophorum ita percepta habuit præcepta, ut illis ad vitam agendam non ad ostentationem uteretur.

Porro

Porro hic sapiendum est, & quidem mature. Non enim nobis altera vita conceditur, ut quum quæramus in hac sapientiam, in illa sapere possimus: in hac utrumque fieri necesse est. Cito inveniri debet, ut cito suscipi possit: ne quid pereat ex vita, cujus finis incertus est. Nihil nobiscum ferre possumus, nisi vitam bene, atque innocenter actam: quam solam sancta illa majestas ab homine desiderat. Ille ad Deum copiosus, ille opulens adveniet, cui adstabunt continentia, misericordia, patientia, caritas, fides. Hæc est hereditas nostra, quæ nec eripi cuiquam potest, nec transferri ad alium. Quisquis enim corruptelas terræ virtute calcaverit, hunc arbiter ille summus, & verax ad lucem, vitamque perpetuam suscitabit: neque divitiæ, neque fasces, neque regia potestas, neque immensa doctrina immortalem faciunt. Nam quicumque rationem hominis abjecerit, ac præsentia sequutus in humum se ipse prostraverit, tamquam desertor domini, & imperatoris, & patris sui punietur. Tantum abest, ut bene sentire, & male vivere, quidquam juvet ad præmium consequendum, ut contra omnem sceleribus præcludat excusationem. Namque, uti Sospitator noster docet Luc. XII: 47. Servus, qui supremi domini voluntatem neque cognovit, neque obsequutus illi est, pœnas quidem dabit, propterea quod in voluntatem, quam nosse debebat, non inquisivit. At ille servus, qui voluntatis divinæ guarus, insuper eam habuit, tanto graviores pendet pœnas; quia nihil usquam est, quod sanctissimum Numen magis offendant, quam veritatis contemptio, & iusti imperii detrectatio. Ex quo intelligi potest, quanti

T t 3

inter-

interfit, non veritatem modo, sed maxime virtutem lætis amplexibus veluti thalamo jungi.

Una igitur spes homini, una salus in eo posita est, ut Deum & cognoscat, & colat. Hæc bina seungi nec possunt, nec debent; nisi quis existimet, mentem humanam sola cognitione veri perfici, non vero amore boni; verbum Dei intellectum dumtaxat instruere, nec formare voluntatem; Spiritum Dei ingenium solummodo locupletare, nec animos imbuere recti studio; & sanctos cœlites tantum in videndo & contemplando Deo, non laudando amandoque occupatos esse. Atqui heic jam discenda, quorum maximus in cœlo perseverabit usus.

Præterea recte credere, & nequiter vivere, non summum modo sceleris, sed & summum stultitiæ est: nam perinde est ac si quis noscat aliquid venenum esse, & tamen eo lubenter vescatur; vel cernat præcipitium, atque in illud sciens prudensque se conjiciat. Verum isthæc, recte credere, & pessime vivere, si rem recta putemus via, simul consistere nequeunt: quia is qui male vivit, hoc saltem pessime credit, non recte vivendum esse. Viæ duci vere non credit, qui eum præeuntem non sequitur: Neque credit præceptor, qui ejus documenta atque hortationes susque deque habet. Pari modo de Christi discipulis atque adseclis judicandum est. Qui male vivit, dum religioni quodammodo adsentitur, is vel falsam ideam habet officiorum religionis, vel amplio-rem quam par est Dei indulgentiam sibi fingit, vel aliis istiusmodi fictionibus sibi supparasitatur. In his

his autem omnibus, quam male sentiat, nemo non videt. Quin is qui notitiam, quam de Deo habet, ad actum non refert: malos genios imitatur. Credunt enim isti, & exhorrescunt; atque adeo scientia eorum hactenus efficax est, quod horrorem subinde incutit, & damnationem ante oculos adducit. Postremo, ita cassa, ita evanida, sine actu, cognitio omnis est, ut & nosse quidem Deum, qui ei non obediunt, dicantur.

Apparet ex his omnibus, caput rei esse notitiæ de Deo divinisque rebus sedulam ac seriam ad virtutis studium accommodationem, qua sine, non minus inutilis est notitia, quam famelico nosse cibos quos non comedit; & ægroto, nosse remedia quibus non utitur. Qui itaque vult sapiens, ac beatus esse, audiat Dei vocem, discat justitiam, sacramentum initiationis sacræ norit, humana contemnat, divina suscipiat, ut summum illud bonum, ad quod natus vocatusque est, possit adipisci. Omnis sapientia hominis, omnis notitia animis cœlestibus digna profecto in hoc uno est.

★

★

★

Quod Cicero de sapientia dixerat; nihil a Diis immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præstabilius hominum generi datum esse; id nobis de divina illa sapientia, quæ in Christi hauritur schola, multo potiori jure prædicare licet. Nullus enim suavior animo cibus est, quam ejus cognitio. Sola isthæc nos a libidinum impetu, & formidinum terrore vindicat, & ipsius fortunæ modestè ferre docet casus, & omnes vias, quæ ad

solidam quietem & tranquillitatem ferunt. Nihil
 secius paucos admodum sui amatores habet. Di-
 ogeni de sapientia disferenti aures nemo commo-
 dare, canenti & modulanti præbere omnes. Hinc
 ille: O Dii immortales, quam pauci utilibus,
 stultis quam multi capiuntur! Idem heic usu-
 venire, omnes illi testantur, qui, quæ de
 fillicidiis, aut aquis arcendis, aut de manu con-
 ferenda, quæ de spe, de vita, de salute, de im-
 mortalitate, de Deo erudite disputantur, pronis
 accipiunt auribus, faventique animo: sed, ubi
 vis sapientiæ ostenditur, quæ superstitiones mor-
 tiferas, erroresque turpissimos sopire, quæ justi-
 tiæ omni virium contentione operari, quæ ad
 Dei gloriam, ejusque obsequium cuncta referre
 docet, tum plane alienos se præbent, & suo,
 quod cœperunt, vivunt modo. Ut recte judices,
 amorem sapientiæ paucos ad ossa tetigisse, paucis
 medullam animæ facibus suis perulisse. Nam
 quia virtutibus amaritudo quædam permixta est,
 vitia vero voluptate condita sunt: illa offensi,
 hac deliniti feruntur in præceps: ac bonorum
 specie falsi, mala pro bonis amplectuntur. Etsi
 vero natura hominum proclivis in vitia, ad ve-
 ram illam, & piam sapientiam ægre se patitur ad-
 duci: tamen in sola ea summam rerum, & bea-
 tæ vitæ proram puppimque consistere, proxime
 plenius a me ostensum. Superest, ut capitulatim
 dicam, omnes veritates divinitus revelatas a do-
 ctore sapientiæ, duceque veritatis, in Sacro Co-
 dice ita exponi, ut ad Dei admirationem, pios-
 que cultus nos incitent. Id quod liquido patebit,
 si Christianæ religionis capita, in quæ tenelli ju-
 ravimus, attigero.

Unum profitemur Deum: uni ergo divinos honores habere, uni nos totos dare & consecrare æquum est. Hic Deus, quia est Pater noster, diligendus: quia dominus, timendus est. Patrem esse, infinita, quibus nos cumulat, beneficia abunde comprobant: his si nosmet ingratos exhiberemus, merito existimaremur stultissimi. Dominum esse, ex eo constat, quod sicut universum mundum virtute sua produxit, & nutu suo gubernat, ita præsertim nos artifice manu conditos regit, tuetur, conservat. Ut vero in hac terra collocati sumus, ut sapientiam, bonitatem, & potentiam Dei ex stupendis illis operibus conspicuam jugiter demiremur: sic nos ab ejus in solidum arbitrio pendere, & nexu atque mancipio Conditoris nostri esse, numquam non meminisse oportet. Porro Deus in carne manifestatus, potentissimum juxta ac suavissimum, ad divinam in humano corpore vitam degendam, incitamentum est. Quia filius: oscula ejus pia submissione, promptoque obsequio libare jubemur. Quia fospitator: ad eum, tamquam tutissimum salutis portum prudenter cursum dirigimus. Quia eximiiis donis velut fragrantissimo oleo perfusus: omne studium nostrum eo conferimus, ut de iisdem, quoad pote, participemus. Quia præstantissimus vates, immo Sophorum Deus: ejus doctrinam omnibus viribus complectimur, avidissimeque combibimus. Quia augustus Sacerdos: ejus hostia Deum nobis propitium factum pie credimus, & hostimenti loco, quidquid in nobis est, pure illi offerimus. Quia Rex ac dominus: & jussa illius facimus, & in majestate atque benevolentia ejus spem ac fiduciam nostram ponimus.

Nostro bono dira supplicia perpeſſus, & in crucem actus eſt: ut patientiæ exemplum monſtraret nobis, neque dubitaremus, ſi fata ita ordinaviſſent, exquisitiſſimis tormentis corpora obſectare, & pro veritate adſerenda mortis adire pericula. Vitam pro nobis poſuit: ut non nobis, non carnis illecebris, non ſæculi tentamentis, non Sathanæ lenociniis audientiam daremus, ſed ut ſibi, hoc eſt, Deo, dum ſumus, viveremus. Corpus ipſius terræ mandatum: ut ſciremus, ejuranda vitia, deponendas carnis exuvias, & delinquendi licentiam penitus abjiciendam, ut frangatur, enervetur, tandemque in nihilum redigatur. Sed quia idem ſuperas evaſit ad auras, ut longe clarius atque magnificentius laudes Dei & majeſtatem in vita extolleret: nos quoque ad piam, & diviniſ legiſ normam examuſſitatam vitam, virtutum Dei indicem æmulamque, reſurgere addeceat. Evectus in cœlum, regale Patris ſui ſolium occupavit: id nos ſubmonet, ut humana & terreſtria deſpicata habeamus, quia fluxa, & incerta, & ad corporis modo vitam pertinentia; cœleſtia vero, quia æterna, & ſuavia, & animi deſiderium explentia, unice ſpiremus, ſperemus, quæramus. De cœlo redibit Chriſtus, cogitationum, dictorum, ac factorum rationem exacturus ab ſingulis: ſingulos igitur id operam ſerio ac ſedulo dare oportet, ut talem inſtituant vitam, quæ ab Iudice inſpecta, non abſolvat tantum, ſed etiam præmio dignos conſtituat. Credimus inſuper, Spiritum Sanctum eſſe: neque hoc ſcire ſufficit, ſed in id maxime connitendum ſacra monumenta paſſim docent, ut illius ſequamur ductum, ut ſanctitatem & caſtimoniam, quam ille ſuadet, præci-

præcipit, & efficit, arripiamus, ut animum ad illius doctrinam submissum, docilem, atque attentum adferamus. Habet vero Christus populum a Sæculi fece segregatum & repurgatum, cuius præcipuum decus est integritas animi, morumque castitas: frustra itaque sumus, & inaniter gloriosi, nisi hunc ornatum ceperimus. Idem ille populus, arctissimo fœdere junctus, & communium beneficiorum usu ac spe colligatus, tenerimo amore alii alios prosequuntur: eo ni capti sumus, a Christi castris longissime absumus, etsi nomina nostra professi. Confidimus, peccantibus nobis, si veniam delictorum rogaverimus sanguine Christi freti, clementiam Dei numquam desore: sed temerarii simus, & pessime nosmet frustremur, si in spem veniæ a tramite justitiæ recedamus. Fugienda potius mala, & suspiciones criminum vitandæ, ne venia opus sit. Christianis eximium est, quod credunt, mortalium corpora decursis ætatibus mundi ad alteram vitam suscitatum iri: hoc eo valet, ut corpora a luxu & libidine intaminata præstemus ac servemus, ne turpiter sœdata atque insignita aliquando e conditoriis prodeant. Postremo, beatam expectamus vitam: sed ut ne nos fallat spes nostra, nunc jam pietate, justitia, modestia, abstinentia, ceteris virtutibus ad eam adspiremus & contendamus oportet.

Hoc tum est feliciter vivere, & in terris vitam coelestium imitari. Hæc sola sapientia est viæ dux, virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix.

O hebetes & stupidos, aut, ut verius dicam, miseros & perditos, si qui harum rerum suavitatem fructumque non sentiunt: sed, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, illam omnium artium dominam, ac principem negligunt! Hæc enim earum rerum scientiam profitetur, quarum pia cognitio æternam beatitatem, ignoratio & contemptus æternum exitium hominis pollicetur.

Beatos contra, immo terque quaterque beatos, quorum ita est adfectus animus, ut nusquam suavius quam in his studiis conquiescat: beatos, qui se illis a teneris unguiculis, penitus totosque tradunt, & illuc, tamquam ad portum confugiunt. Non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit sitis: non eos voluptatum illecebræ molliunt & emasculant; liberi, & pravis omnibus cupiditatibus, quibus reliqui tamquam ferreis compedibus constricti tenentur, soluti ex illo perenni fonte aquam æternæ vitæ effatricem hauriunt: ex illis perpetuo viridantibus campis flores suavissimos colligunt atque decerpunt, ex quibus qui odores adstantur, eorum numquam est intermoritura suavitas. Deo expromte inserviunt, Deo caste perfruuntur, ejus tantum gloriæ velificantur, ei adhærescunt, quæque olim plene percepturi sunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione percipiunt, & præcipiunt. Ergo sive domi, sive foris versentur, cum Deo assidue colloquuntur. Sive prosperis utantur rerum successibus, eidem ut prosperitatis suæ auctori gratias agunt: si quid eis adversi accidit, [quamquam quid ejusmodi viris accidere queat?]

sed

sed tamen si quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adversas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, sed verbo divino sese solantes, quidquid a Deo immittitur, summi beneficii loco habendum esse putant. Denique hæc sapientia mentes plene ad salutem instruit, atque adeo ceteras disciplinas infinito intervallo post se relinquit. Quod demonstrandum erat.

T A N T U M.

NOVA

NOVA LITTERARIA.

TURICUM. Litteris Heideggerianis exscriptum est luculentum Carminis epici Specimen, quo fecundi non minus atque facundi ingenii Auctor post latibula abditus publicum judicium experiri voluisse videri possit: Titulus ita habet: *Die Syndflut. Ein Gedicht. Erster und zweyter Gesang. Zurich. 1751.* Forma quam vocant quarta grandiore; characteribus latinis, qui Gothicis illis pinguioribus, barbaris Seculis utrique Sermoni & Romano & Teutonico communibus, longe sunt ob simplicem venustatem præferendi. Quis autem Titulum hujus Carminis legens non statim in animum inducat suum, Poëtam anonymum, quisquis fuerit, ejusdem fere argumenti retractatione, eam laudem æmulari, quam nobilissimi **BODMERI** Musa Noachum novi orbis restauratorem canens ab omnibus qui nasum habent atque intelligunt, quid solidum crepet & pictæ te-
cloria linguæ, meruit atque jure quodam suo prælibavit? Præfiscine autem dixerim, me illi opinioni nonnihil favere, quæ ipsum Clariss. *Bodmerum* in suspensionem vocat, quasi æmulo destitutus ipse secum hoc gloriæ certamen suscepit.

2. Prodiit ex eadem officina plurimum Reverendi Viri **J. FRID. STAPFERI**, Verbi divini apud Diesbacenses Ministri Operis desideratissimi, quo Religionis Doctrinam ita perspicue ac luculenter explicat, ut nihil fere inexplicatum relinquat, Tomus VIII. sub hac inscriptione: *Joh. Fried. Scapsers/ Predigers des göttl. Worts, Grundle*

Grundlegung zur wahren Religion. Aelter Theil. Zürich. 1751. in 8. pl. 50. Com-
plectitur vero isthoc volumen præcipua quædam
Religionis Capita, nim. Cap. XVIII. de Satisfacti-
one Christi. Cap. XIX. de Vocatione. Cap. XX.
de Regeneratione. Cap. XXI. de Fide.

3. Das fürtreffliche Gebät Pauli für die Theſ-
ſalonicher 2. Theſſal. I: 11. 12. vorgeſtellet und
erkläret in einer Abſchieds-Rede von der Chriſtli-
chen Gemeinde zum H. Geiſt! von Johann Ru-
dolph Rahn / geweſenen Diacon bey dieſer Ge-
meinde und erwählten Archidiacon bey der Ge-
meinde zum Groſſen-Münſter. Geſchehen Sonn-
tags den 4. Weinm. 1750. Zürich. in 4. pl. 4.

4. Das Bild Evangelischer Lehrern und begie-
riger Zuhörer, vorgeſtellet und angeprieſen in ei-
ner Eintritts-Rede bey der Chriſtlichen Gemeinde
zu dem Groſſen-Münſter über die Worte Eſaj.
LII: 7. von Johann Rudolph Rahn / Archidia-
con und der Stifft. Donnerſtags den 22. Weinm.
1750. Zürich. in 4. pl. 4.

5. Eadem nobis officina dedit: Geſchichte der
Staats-Veränderungen in der Römischen Repub-
lik. Aus dem Franzöſiſchen des Hrn. Abts von
Vertot überſezet. Zweyter Theil. Zürich. 1750.
in 8.

6. Ex Officina Geſſneriana prodierunt ſequen-
tes Exercitationes Academicæ: a) Diſſertatio The-
ologica de Chriſto Jeſu, Ἰησὺς Χριστός, Propitiatorio,
in Epist. S. Pauli ad Rom. Cap. III. v. 25. quam
Præſide Viro Clariff. JO. JAC. LAVATERO, S.
Theol. Prof. pro conſequendo Examine Theolo-
gico

gico defendebant II. Candidati. Tiguri. 1750.
in 4. Summa Capita hujus Disertationis hujus-
modi sunt. §. 1. Argumentum harum Thesium.
§. 2. Christus Jesus ἱλαστήριον in Sanguine suo.
§. 3. Adjectivum neutrum ἱλαστήριον positum pro
Θυσία ἱλαστηρίω, *Hostia piaculari*. §. 4. Sacrificio-
rum origo & prima institutio. §. 5. Fines eorun-
dem. §. 6. Christus Jesus Θυσία ἱλαστήριος, *Sacri-
ficium propitiatorium*. §. 7. Inde probata Satisfactio
Jesu pro nobis. §. 8. Vox ἱλαστήριον usurpata de
Operculo Arcæ Fœderis. §. 9. Christus Jesus ἱλα-
στήριον respondens Propitiatorio veteri, Arcæ Fœ-
deris operculo. §. 10. Alia comparatio inter Pro-
pitiatiorium & inter Jesum Christum. §. 11. Sen-
tentia Socinianorum de illis locis S. Scripturæ, in
quibus Christus Propitiatio pro peccatis nostris fa-
ctus esse dicitur. §. 12. Respondetur ad Objecti-
onem.

7. Meditationis de pia & circumspecta in tra-
dendis sanctioribus Disciplinis sectanda Simplici-
tate. Pars III. quam placido Eruditorum examini
subjicit J. JACOBUS ZIMMERMANNUS, S.
Th. Prof. Reg. Boruss. Soc. Scient. membrum, Respon-
dente Henrico Schinzio, V. D. M. Assumente Hen-
rico Cellario, S. M. C. postridie Synodi Autumna-
lis. Tiguri ex officina Gessneriana. 1750. pl.
5½. Postquam Cel. Auctor in superiore Disser-
tatione de Simplicitate Catechetæ in tradendis Re-
ligionis Christianæ rudimentis consecranda egisset:
In hac III. Meditatione nunc ad commendandam
hanc Simplicitem Oratoribus sacris progreditur,
ac postquam §. III. explicasset in quo Simplicitas
Orationis sacræ consistat, docet deinde §. IV.
quæ.

quænam Oratori, Simplicitatem illam sectaturo; evitanda sint: Contra §. V. quid ad illam obtinendam requiratur. Deinde §. VI. - VIII. comparationem instituit inter methodum concionandi Anglicanam & Belgicam, illamque huic multis nominibus præferendam esse censet. Denique §. IX. repræsentat quædam media generalia & specialia, quæ ad obtinendam illam in Orationibus sacris Simplicitatem plurimum conferre possunt.

8. Rede eines Predigers wider die so sehr im Schwang gehenden Verleumdungen über Proverb. XVIII: 8. in unseren letzten Zeiten, da die Lieblosigkeit und Ungerechtigkeit überhand genommen, und allerhand Zungen-Sünden ohne Scheu und Scham begangen werden, sehr nöthig und heilsam zu lesen. Zürich. 1750. Bey Heidegger. 8. pl. 4. Memorabile est, quod etiam hic sacer Sermo, qui detestabile calumniandi cacoëthes vivis coloribus depingit, a calumnia non potuit esse tutus: Memorat enim Anonymus Auctor ad verba paginæ 13. Peter redt übel von Hans, Hans* redt übel von Peter, und Michel redt übel von Peter und Hans: in nota subjecta hujusmodi: * Hier hat mich einer angezapft der Hans heißt, und Entschlagniß begehrt; Der Leser merket wohl, daß es ein Stolz mit Unverstand begleitet war. Ich habe mit Wahrheit sagen können, daß im geringsten nicht an ihn gedacht; Es ist mir so eingefallen, wie ichs bey andern Authoren gelesen, Cajo redt schimpflich von Bruto, Brutus von Cajo 2c. Derowegen mich 8. Tage hernach also erläutere: Ich habe vor 8. Tagen etliche Nahmen angezogen, nicht in dem Verstand, daß precis alle, die so heißen diesem Laster ergeben seyen: Vielweniger in dem Verstand, daß die anderen, die

nicht so heißen, ausgenommen seyen. Einige sind genannt, viele andere gemeint: Dann so ich aller und jeglicher hätte gedenken wollen, so hätte ich fast alle Weibs- und Manns-Nahmen aus dem Calender ablesen müssen. Da er mich wider angegrieffen, hab ich geantwortet: Es seye Gott und ihm bekannt, ob er kein Verläumder sey, oder niemahl verächtlich und Ehr. verlezlich von seinem Nächsten geredt: Wann er getroffen, solle ers zur Besserung annehmen. Ein Glück ist's für den Prediger, daß unter denen 100. oder mehr Samsen/ Petern/ Micheln/ die da gewesen, doch nur einer ihn angefallen; sonst hätte er seine liebe Noth gehabt, und wäre wohl untheur gestürmt worden.

9. Die Wege und Werke Gottes in der Seele, oder wie Gott den armen Sünder überzeuge, neugebähre, erlächte, heilige, und endlich herzlich mache. Jezo mit den Vorrechten und Herrlichkeiten der Kindern Gottes: auch denen Namen, welche dem Sohn Gottes in H. Schrift gegeben werden, vermehret. Zürich. In Bürklischer Trukeren. 1750. in 12.

10. Martini Molleris Christenliche Sterb-Kunst. Zürich in Bürklischer Trukeren. 1750. in 8. maj.

11. Vindiciæ Actorum Murensum pro & contra R. D. P. MARQ. HERRGOTT Genealogiæ Diplomaticæ Augustæ Gentis Habsburgicæ auctorem, seu Acta foundationis Murenfis Monasterii tanquam ejusdem Genealogiæ fundamenta fidei suæ asferta solidisque rationibus & documentis sobrie & juste vindicata, opera P. FRIDOL. KOPP, Monachi Murenfis. Typis ejusd. Monasterii per Jo. Casp. Hiltensberger. 1750. Forma quarta grandiore cum figuris æneis. Acta Murenfia, *Librum Fanda.*

Fundationis appellant, primum typis vulgata sunt An. 1618. sub titulo *Originum Murenfis Monaste-
rii &c.* quam editionem curavit Polyhistor Galliae
celebris *Peireskii*: Hujus vero Codicis usum præ-
cipuum in illustranda *Origine & Genealogia gloriosiss.
Comitum de HABSBURG* deinceps dedita opera de-
claravit peculiari Libello *Dominicus Tschudius*, Ab-
bas ejusdem Monasterii, publicato An. 1651. &
denique An. 1702. recuso. Nuper autem sum-
me Rever. P. *Marquardus Herrgott*, in opere sane
illustri *Genealogiam Diplomaticam Augustæ Gentis
Habsburgicæ* complexo *Actorum Murensum* fidem
& auctoritatem peculiari *Disertatione de Ætate &
Authentia Actorum Murensum* inscripta Tom. I.
Prolegom. III. speciosis argumentis labefactare &
infra Diplomatum fidem deprimere aggressus,
asciam suis ipse cruribus impegisse videri possit.
Adversus hunc *Vindicias* suas instruxit Rever. ac
Doctiss. P. KOPP, eo maxime consilio, ut doce-
ret, *Genealogiam* a *Dominico Tschudio* & ab ipso
P. *Herrgotto* ad fidem *Actorum Murensum* conditam,
ruinosi fundamentis substructam non esse, neque
fidem Auctoris anonymi, qui hoc *Fundationis*
Libro antiqua Monasterii Murenfis jura persequi-
tur, merito suspectam haberi. Has autem *Vin-
dicias* doctiss. P. KOPP in III. Partes distinctas
esse voluit: quarum I. diluit argumenta a P. *Herr-
gotto* contra ætatem & authenticam *Actorum Muren-
sium* proposita, tantæque Acta hæc fidei integri-
tatisque esse ostenditur, ut *Genealogia Habsbur-
gica* recte ac tuto iis superstruatur; Pars II. de-
monstrat virtutem, immo necessitatem *Actorum
Murensum*, & tantam quidem, ut desuper *Gene-
alogia Habsburgica*, etiam *Diplomatica*, non
tantum possit, sed etiam debeat fundari, Pars

III. exhibet ipsa *Acta Murensia* suæ fidei ad literam & sensum restituta, atque cum novissima P. *Herrgotti* editione, cujus quoque discrepantias & hallucinationes adnotantur, collata, atque aliis insuper animadversionibus illustrata. Argumenta vero Capitum primæ Partis sunt Cap. I. Quo pretio hætenus fuerint habita *Acta Murensia*. Cap. II. Quo sensu a *Blendello* fuerint in dubium vocata. Cap. III. De editione *Actorum M.* Cap. IV. De ætate Scriptoris. Cap. V. De ætate *Codici Mur.* ex materia, qua constat. Cap. VI. De ætate *C. M.* ex figura litterarum. Cap. VII. Ex contextu. Cap. VIII. Defenditur Sententia *Peireskii* de ætate Anonymi Murensis. Cap. IX. Diluitur altera Obiectio contra Sententiam *Peireskii*. Cap. X. Confirmatur *Peireskii* Sententia de duobus *Codici Mur.* Scriptoribus. Cap. XI. De Schemate Genealogiæ Actis Mur. præfixo. Cap. XII. XIX. De prima usque ad octavam progeniem Habsburgicam. Cap. XX. Explanatur scribendi ratio in Actis Murensibus observata. Cap. XXI. De Genealogia Habsburgica a *Dominico Tschudio*, Abb. Mur. concinnata. Cap. XXII. De Documentis Murensibus a *Dominico Abbate* illustrandæ Genealogiæ suæ adhibitis. Cap. XXIII. Quid sentiendum de his documentis. Cap. XXIV. Vindicantur ab erroribus objectis *Acta Murensia*. Pars vero II. Capitibus decem ipsas Stemmatum Habsburgici propagines ita deducit ac illustrat, ut a GUNTRAMNO Divite recta linea descendat per *hujus Filium* KANZELINUM; per *h. Fil.* RADEBOTONEM; per *h. F.* WERNHARIUM; per *h. F.* OTTONEM; per *h. F.* WERNHARIUM; per *h. F.* ADELBERTUM; per *h. F.* RUDOLPHUM; per *h. F.* ALBERTUM; usque ad RUDOLPHUM I. Rom. Regem.

FINIS.

ARGUMENTA

Volumine quinto explicata.

Part. XVII.

1. Viri Cl. J. JACOBI ZIMMERMANNI Disertatio de Theologia EURIPIDIS. e MSC. p. 1.
2. SAM. BATTIERII, Observationes in EURIPIDIS He- cubam. e MSC. p. 30.
3. J. GEORG. ALTMANNI de Lingua Opica, Italorum antiquissima, eorumque Origine, Exercitatio. p. 51.
4. Disertatio apologetica, qua Celeb. ELSNERI Sententia de Stella a Magis visa ab Objectionibus Clariss. ALT- MANNI vindicator. B. S. C. E. A. R. e MSC. p. 71.
5. Summa Præceptorum Homileticorum in Schediasmate de ratione concionandi simplicissima a JO. HENR. MEISTERO, Lingua Gallica & Germanica edito, con- tentorum. e MSC. p. 90.
6. Conspectus Compendii Theologici a J. H. MEISTE- RO in usum Auditorum Lingua Gallica An. 1736. con- scripti. e MSC. p. 96.
7. Controversia in Rheticis Ecclesiis An. MDLXX. orta de Hæreticorum poena e Documentis authenticis expo- sita. Continuatio I. e MSC. p. 106.
8. Nova Litteraria. p. 168.

Part. XVIII.

1. SAM. BATTIERII Observationes in EURIPIDIS Ore- sten. e MSC. p. 175.
2. JO. JAC. BREITINGERI Disquisitio critica de Exa- mine doctæ N. T. Lektionis rite instituendo, exemplo Matth. VI: 13. illustrata. e MSC. p. 219.
3. J. PACIMONTANI, Tigurini, Epistola, qua Amici Judicium de Reformatorum b. m. incomparabili in In- terpretatione S. Litterarum peritia, Litteris ad Clariss. Formejum familiariter nuper expositum, modeste vin- dicat. e MSC. p. 262.
4. CASP. THOMANNI Descriptio Baronatus ALTO- SAXENSIS, ejusdemque, inprimis vero HAGANO- RUM Reformatio Ecclesiastica. e MSC. p. 279.
5. Oratio de Sciendi cupiditate. e MSC. p. 304.
6. Oratio, in qua disquiritur: An & quanto hominibus sit ornamento Sciendi cupiditas? e MSC. p. 315.
7. Nova Litteraria. p. 327.

Part. XIX.

1. SAM. BATTIERII Observationes in EURIPIDIS Phœ- nissas. e MSC. p. 341.

2. Con-

2. Concilium Tridentinum non institutum esse ad inquirendam illustrandamque ex Scripturis veritatem; sed ad subvertendam, stabiliendosque Rom. Ecclesiæ errores: Demonstratio HENRICI BULLINGERI. Die Caroli MDLI. recitata: Cum stricturis apologeticis adversus Emin. Cardinalem QUIRINUM. p. 384.
3. Reformatio Ecclesiastica HAGANORUM (in Baronatu Alto. Saxensi, delineata a CASP. THOMANNO. Pars altera. e MSC. p. 412.
4. Epistola ad Doctiss. Virum CHRISTOP. AUG. HEUMANNUM, S. Theol. D. & Prof. in Acad. Goeting. qua ejus Judicium de Doxologia ætiologica O. D. adjecta modeste expenditur. e MSC. p. 439.
5. J. L. VALSECHII Epistola de CASTI INNOC. ANSALDI Sententia, quod Petrus Hierosolymis in ædibus Pontificis non Gallinaceum, sed Buccinam forenssem Judæorum audiverit. e MSC. p. 452.
6. J. FRID. STAPFERI Dissertatio philosophica, in qua Atheorum exceptio contra Argumentum pro Existentia Dei a Causis Finalibus ac sapiente rerum nexu desumptum, examinatur. e MSC. p. 457.
7. Epistolæ hactenus ineditæ rariores. p. 477.
8. Viri Ven. J. C. W. Positiones de Honoribus a bono Cive capeffendis. e MSC. p. 429.

Part. XX.

1. J. JACOBI BREITINGERI, Dissertatio Logica, quæ Vim Argumenti, quod a Consensu Multitudinis duci solet, expendit: NB. Eo consilio edita, ut facultas cuiusvis detur cognoscendi, quo jure quæve injuria a tenebrione Futili plagii litterarii fuerit postulata. p. 499.
2. Oratio inauguralis de Matheſeos utilitate, in qua ostenditur, quanto sit ea emolumento omnibus Scientiis, quam sit utilis cumprimis Theologo; Physico autem necessaria: Dicta per STEPH. HATHVANI, V. D. M. & Med. D. Philof. & Matheſ. Prof. in Illustri Collegio Reform. Debrecineosi in Hungaria. e MSC. p. 531.
3. J. JACOBI ZIMMERMANNI Dissertatio de Atheismo JORDANO BRUNO, Nolano, impacto. e MSC. p. 557.
4. Ecclesiarum Helveticarum, de Negotio Irenico a JOANNE DURÆO suscepto & proposito, primæ Deliberationes Epistolice. e MSC. p. 602.
5. Oratio, in qua *Philomathes* præstantia adstruitur: Pars posterior. e MSC. p. 629.
6. Oratio, qua disquiritur: Quænam sit Scientia præstantissima? Auctore Viro summe Vener. J. C. W. e MSC. p. 636.
7. Nova Litteraria. p. 656.

* * *

